www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

تفسیر

قرآن ناطق

محمد محمدی ری شهری

بسم الله الرحمن الرحیم

شرح زيارت جامعه كبيره يا تفسير قرآن ناطق

نويسنده:

محمد محمدي ري شهري

ناشر چاپي:

موسسه علمي فرهنگي دارالحديث

ناشر ديجيتالي:

مركز تحقيقات رايانه‌اي قائميه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

شرح زیارت جامعه کبیره یا تفسیر قرآن ناطق ----- ۳۹

مشخصات کتاب ----- ۳۹

اشاره ----- ۳۹

پیش گفتار ----- ۴۵

اشاره ----- ۴۵

زیارت جامعه و تفسیر قرآن ----- ۴۶

ویژگی های کتاب حاضر ----- ۴۷

۱ . استناد گسترده به قرآن و حدیث ----- ۴۷

۲ . همگانی بودن مطالب ----- ۴۸

۳ . نقد برخی آرا ----- ۴۸

۴ . توضیح واژه ها ----- ۴۸

درآمد ----- ۴۹

واژه شناسی «زیارت» ----- ۴۹

ریشه یابی «زیارت» در فطرت انسان ----- ۵۰

زیارت از نگاه اسلام ----- ۵۰

زیارت اَحیا ----- ۵۱

زیارت اموات ----- ۵۲

زیارت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ----- ۵۴

فضیلت زیارت سید الشهدا علیه السلام ----- ۵۵

فضیلت زیارت سایر اهل بیت علیهم السلام ----- ۵۵

فضیلت زیارت امام رضا علیه السلام ----- ۵۶

تبیینِ ترجیح داشتن زیارت اهل بیت علیهم السلام بر حج ----- ۵۷

۱ . موضوع سنجش ----- ۵۷

۲ . توجّه دادن به امور سرنوشت ساز اجتماعی ---------- ۵۸
۳ . توجّه دادن به حقیقت حج ---------- ۵۸
مهم ترین ادب زیارت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۱
بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۲
ضرورت آشنایی با شرح «زیارت جامعه» ---------- ۶۳
الف ـ فهم زیارت نامه و بهره گیری از آن ---------- ۶۳
ب ـ بهره گیری از معرفت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳
اعتبار «زیارت جامعه» ---------- ۶۴
راه های اثبات صحّت حدیث ---------- ۶۴
۱ . تواتُر ---------- ۶۴
۲ . گردآوری قرائن ---------- ۶۴
۳ . قوّت متن ---------- ۶۵
۴ . سند قابل وثوق ---------- ۶۵
قوّت متن «زیارت جامعه» ---------- ۶۵
قرائن مؤیّد اعتبار «زیارت جامعه» ---------- ۶۷
آسیب شناسی زیارت ---------- ۶۸
متن کامل زیارت جامعه کبیره با سند متّصل ، از نگارنده تا امام هادی علیه السلام ---------- ۶۹
السَّلامُ عَلَیْکُمْ یا أهلَ بَیْتِ النُّبُوَّةِ ! ---------- ۷۷
شرح ---------- ۷۷
پیشینه «سلام» ---------- ۷۷
آداب سلام گفتن ---------- ۷۹
انواع سلام ---------- ۸۰
سلام بر پیشوایان دین ---------- ۸۱
خاطره ای از آیهٔ اللّه بهاء الدینی ---------- ۸۳
شناخت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۸۳
«أهل» ، در قرآن ---------- ۸۳

«بیت» ، در قرآن ---- ۸۴
مفهوم «بیت» در احادیث ---- ۸۵
پیام ها ---- ۸۸
وَ مَوْضِعَ الرِّسالَةِ ---- ۸۹
شرح ---- ۸۹
مفهوم رسالت ---- ۸۹
انواع رسالت ---- ۹۰
رسالت اهل بیت علیهم السلام ---- ۹۰
ابلاغ آیات نخستین سوره توبه ---- ۹۱
وَ مُخْتَلَفَ الْمَلائِکَةِ ---- ۹۳
شرح ---- ۹۳
ارتباط با فرشتگان ---- ۹۳
شرط ارتباط با فرشتگان ---- ۹۴
ارتباط امامان با فرشتگان ---- ۹۶
وَ مَهْبِطَ الْوَحْی ---- ۹۷
شرح ---- ۹۷
اقسام وحی در قرآن ---- ۹۷
۱ . وحی خاص . ---- ۹۷
۲ . وحی عام ---- ۹۸
۳ . وحی اعم ---- ۹۹
نظر علّامه مجلسی در تبیین «مَهبِط الوَحْی» ---- ۹۹
معنای «مَهبِط الوَحْی» ---- ۹۹
برخورداری انسان های کامل از «وحی عام» ---- ۱۰۰
تفاوت وحی و الهام ---- ۱۰۳
ارتباط اولیای خدا با فرشتگان ---- ۱۰۴
وحیِ شیطانی ---- ۱۰۴

الهام ، یکی از منابع دانش اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۰۵
وَ مَعْدِنَ الرَّحْمَةِ ---------- ۱۰۸
شرح ---------- ۱۰۸
اقسام رحمت الهی ---------- ۱۰۸
اشاره ---------- ۱۰۸
۱ . رحمت فراگیر ---------- ۱۰۹
۲ . رحمت ویژه ---------- ۱۰۹
مظهر رحمت حق ---------- ۱۱۰
وَ خُزّانَ الْعِلْم ---------- ۱۱۴
توضیح واژه ---------- ۱۱۴
شرح ---------- ۱۱۴
الف ــ ویژگی های دانش اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۱۴
اشاره ---------- ۱۱۴
۱ . خزانه دار دانش خداوند ---------- ۱۱۵
۲ . ظرف دانشِ خداوند ---------- ۱۱۶
۳ . وارثان دانش پیامبران علیهم السلام ---------- ۱۱۷
۴ . همسانیِ سخن آنان با حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله ---------- ۱۱۸
۵ . آگاه ترین مردم ---------- ۱۱۹
ب ــ انواع دانش اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۲۰
۱ . دانش کتاب ---------- ۱۲۰
۲ . تأویل قرآن ---------- ۱۲۱
۳ . اسم اعظم خدا ---------- ۱۲۲
۴ . آشنایی با همه زبان ها ---------- ۱۲۲
۵ . آشنایی با زبان جانوران ---------- ۱۲۳
۶ . علمِ «ما کان و ما یکون» ---------- ۱۲۴
۷ . آگاهی از مرگ و میرها و بلایا ---------- ۱۲۵

۸ . آگاهی از هر آنچه در زمین و آسمان است ---------- ۱۲۵
۹ . آگاهی از آنچه خداوند ، در شب و روز ، پدید می آورد ---------- ۱۲۵
ج ـ منابع دانش امامان علیهم السلام ---------- ۱۲۶
۱ . آموزش پیامبر صلی الله علیه و آله ---------- ۱۲۶
۲ . اصول دانش ---------- ۱۲۷
۳ . کتاب های پیامبران علیهم السلام ---------- ۱۲۷
۴ . کتاب امام علی علیه السلام ---------- ۱۲۸
۵ . مُصحَف فاطمه علیهاالسلام ---------- ۱۲۹
۶ . الهام ---------- ۱۳۰
چگونگی علم اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۳۱
وَ مُنْتَهَی الْحِلْمِ ---------- ۱۳۲
شرح ---------- ۱۳۲
بردباری خالق و مخلوق ---------- ۱۳۲
بردباری خدا ---------- ۱۳۳
بردباری بَشَر ---------- ۱۳۴
دستاورد بردباری ---------- ۱۳۴
راه بردباری ---------- ۱۳۵
نمونه هایی از بردباری اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۳۶
وَ اُصُولَ الْکَرَمِ ---------- ۱۳۸
شرح ---------- ۱۳۸
مفهوم کَرَم ، در آیات و احادیث ---------- ۱۳۸
نشانه های کَرَم ---------- ۱۳۹
ستیغ کرامت ---------- ۱۴۲
رهبری اخلاقی ---------- ۱۴۳
وَقادَةَ الْاُمَمِ ---------- ۱۴۵
شرح ---------- ۱۴۵

انواع رهبری ---------- ۱۴۵
۱ . رهبری اخلاقی ---------- ۱۴۵
۲ . رهبری علمی ---------- ۱۴۶
۳ . رهبری باطنی ---------- ۱۴۷
۴ . رهبری سیاسی ---------- ۱۴۸
رهبری سیاسی در روزگار غیبت ---------- ۱۴۸
وَ أوْلیاءَ النِّعَمِ ---------- ۱۵۰
شرح ---------- ۱۵۰
نعمت آشکار و نهان ---------- ۱۵۰
بالاترینِ نعمت ها ---------- ۱۵۲
پرسش از نعمت ها ---------- ۱۵۳
وَ عَناصِرَ الْأَبْرارِ وَ دَعائِمَ الأخْیارِ ---------- ۱۵۵
شرح ---------- ۱۵۵
دیدگاه علّامه مجلسی رحمه الله ---------- ۱۵۵
۱ . نقش اهل بیت علیهم السلام در هدایت نیکوکاران ---------- ۱۵۵
۲ . نقش اهل بیت علیهم السلام در آفرینش نیکوکاران ---------- ۱۵۶
۳ . نقش اهل بیت علیهم السلام در پیدایش امامانِ نیکوکار ---------- ۱۵۶
دستیابی به جایگاه نیکان ---------- ۱۵۷
وَ ساسَةَ الْعِبَادِ ---------- ۱۵۹
شرح ---------- ۱۵۹
سیاست اُمَوی ---------- ۱۵۹
سیاست علوی ---------- ۱۶۰
اشاره ---------- ۱۶۰
مبانی سیاسی اهل بیت علیهم السلام ---------- ۱۶۱
صداقت در سیاست ---------- ۱۶۲
قانون گرایی ---------- ۱۶۳

سیاست ، شرط امامت ---------- ۱۶۳
وَ أرْکانَ الْبِلادِ ---------- ۱۶۵
شرح ---------- ۱۶۵
اسباب آرامش و پایداری زمین ---------- ۱۶۵
وَ أبْوابَ الْإیمانِ ---------- ۱۶۸
شرح ---------- ۱۶۸
تفاوت «اسلام» و «ایمان» ---------- ۱۶۸
شرایط تحقّق ایمان ---------- ۱۶۹
مقصود از «دروازه ایمان» ---------- ۱۷۰
۱ . راه شناخت ایمان ---------- ۱۷۰
۲ . راه رسیدن به حقیقت ایمان ---------- ۱۷۰
«دروازه های ایمان» در روایات ---------- ۱۷۱
وَ اُمَناءَ الرَّحْمانِ ---------- ۱۷۳
شرح ---------- ۱۷۳
معنای امانت الهی ---------- ۱۷۳
امانت ، در قرآن ---------- ۱۷۴
امانتِ امامت ---------- ۱۷۶
وَ سُلالَةَ النَّبِیّینَ وَ صَفْوَةَ الْمُرسَلِینَ ---------- ۱۷۹
شرح ---------- ۱۷۹
اشاره ---------- ۱۷۹
خلاصه پیامبران علیهم السلام ---------- ۱۸۰
تفاوت «نبی» با «رسول» ---------- ۱۸۰
خلاصه همه خوبی ها ---------- ۱۸۱
عترتِ برگزیده پروردگار جهانیان ---------- ۱۸۲
السَّلامُ عَلی أئِمَّةِ الْهُدی ---------- ۱۸۴
شرح ---------- ۱۸۴

امامانِ هدایت و ضلالت ---------- ۱۸۴
نقش پیروی از امام در دنیا ---------- ۱۸۶
تأثیر امام در آخرت ---------- ۱۸۸
روش پیروی ---------- ۱۹۰
وَ مَصابیحِ الدُّجی ---------- ۱۹۲
شرح ---------- ۱۹۲
اشاره ---------- ۱۹۲
قرآن صامت و قرآن ناطق ---------- ۱۹۳
وظیفه شیعیان ---------- ۱۹۴
فواید امام غایب برای جامعه ---------- ۱۹۵
وَ أعْلامِ التُّقی ---------- ۱۹۶
شرح ---------- ۱۹۶
تفسیر «أعلام» ---------- ۱۹۶
تفسیر تقوا ---------- ۱۹۷
پاداش تقوا ---------- ۱۹۸
دانش حقیقی ، نور است ---------- ۱۹۹
اهل تقوا ، پُر کار و کم هزینه ---------- ۲۰۲
وَ ذَوِی النُّهی وَ اُولِی الْحِجی ---------- ۲۰۴
شرح ---------- ۲۰۴
اشاره ---------- ۲۰۴
۱ . صاحبان خِرد و زیرکی ---------- ۲۰۵
۲ . خردمند در ترک کاری و انجام دادن کاری دیگر ---------- ۲۰۵
۳ . صاحبان عقل نظری و عملی ---------- ۲۰۵
اشاره ---------- ۲۰۵
ویژگی های عقل عملی ---------- ۲۰۶
ستیغ خِرد ---------- ۲۰۷

و کَهْفِ الوَری ---------- ۲۰۹
شرح ---------- ۲۰۹
اشاره ---------- ۲۰۹
تبیین «پناهگاه آفریدگان» ---------- ۲۱۰
مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام ---------- ۲۱۱
پناهندگی به اهل بیت علیهم السلام در مشکلات دنیوی ---------- ۲۱۱
وَ وَرَثهٔ الأنبیاء ---------- ۲۱۳
شرح ---------- ۲۱۳
میراث پیامبران علیهم السلام ---------- ۲۱۳
میراثِ دانش ---------- ۲۱۴
وارثان انبیا علیهم السلام ---------- ۲۱۶
۱ . امامان علیهم السلام ---------- ۲۱۶
۲ . عالمان ---------- ۲۱۷
وَ المَثَلِ الأعْلی ---------- ۲۱۹
شرح ---------- ۲۱۹
تبیین مثل اَعلا ---------- ۲۱۹
توضیح مَثَل خدا ---------- ۲۲۱
برترین مَثَل ---------- ۲۲۲
وَ الدَّعْوَهٔ الْحُسْنی ---------- ۲۲۴
شرح ---------- ۲۲۴
تفسیر دعوت ---------- ۲۲۴
۱ . خاندانِ «نیکوترین تبلیغ» ---------- ۲۲۴
۲ . اجابتِ «نیکوترین دعا» ---------- ۲۲۶
وَ حُجَجِ اللّهِ عَلی أهْلِ الدُّنْیا وَالآخِرهِ وَ الأُولی ---------- ۲۲۹
اشاره ---------- ۲۲۹
شرح ---------- ۲۳۰

اقسام براهین الهی ---------- ۲۳۰
۱ . برهانِ نهان ---------- ۲۳۰
۲ . برهانِ آشکار ---------- ۲۳۱
حجّت خدا در عصر غیبت ---------- ۲۳۲
تفسیر «الاُولی» ---------- ۲۳۳
السَّلام عَلی مَحالِّ مَعْرِفَةِ اللّه ! ---------- ۲۳۴
شرح ---------- ۲۳۴
جایگاه خداشناسی ---------- ۲۳۴
گونه های خداشناسی ---------- ۲۳۴
خداشناسان حقیقی ---------- ۲۳۵
اشاره ---------- ۲۳۵
تأثیر پرستش حقیقی ---------- ۲۳۷
دستاورد خداشناسی حقیقی ---------- ۲۳۷
وَ مَساکِنِ بَرَکَةِ اللّه ---------- ۲۳۹
شرح ---------- ۲۳۹
مبدأ همه برکات ---------- ۲۳۹
مظهر برکات الهی ---------- ۲۴۰
۱ . پیامبران علیهم السلام ---------- ۲۴۰
۲ . اهل بیت علیهم السلام ---------- ۲۴۱
گُلی از باغ برکتِ امام ---------- ۲۴۲
وَ مَعادِنِ حِکْمَةِ اللّه ---------- ۲۴۴
شرح ---------- ۲۴۴
اقسام حکمت ---------- ۲۴۴
اشاره ---------- ۲۴۴
الف ـ حکمت نظری ---------- ۲۴۵
ب ـ حکمت عملی ---------- ۲۴۵

ج ـ حکمت حقیقی ---------- ۲۴۶
ارزش حکمت ---------- ۲۴۷
رحلت امام خمینی رحمه الله و حکمتِ الهی ---------- ۲۴۸
وَ حَفَظَهٔ سِرِّ اللّه ---------- ۲۵۰
شرح ---------- ۲۵۰
۱ . رازداران الهی ---------- ۲۵۰
۲ . نقش آگاهی از رازهای الهی ---------- ۲۵۱
۳ . راز محرومیت از اسرار ---------- ۲۵۲
وَ حَمَلَهٔ کِتابِ اللّهِ ---------- ۲۵۵
شرح ---------- ۲۵۵
۱ . مقصود از کتاب خدا ---------- ۲۵۵
۲ . چگونگی حمل کتاب خدا ---------- ۲۵۶
۳ . انواع حاملان کتاب خدا ---------- ۲۵۸
وَ أوْصِیاءِ نَبِیِّ اللّهِ ---------- ۲۵۹
شرح ---------- ۲۵۹
۱ . انواع وصیّت ها ---------- ۲۵۹
۲ . اوصیای سیاسی ـ الهی پیامبر صلی الله علیه و آله ---------- ۲۶۰
۳ . پیامی روشن برای امّت اسلامی ---------- ۲۶۱
وَ ذُرِّیَّهٔ رَسُولِ اللّهِ صلی اللّه علیه و آله و رحمهٔ اللّه وبرکاته ---------- ۲۶۳
شرح ---------- ۲۶۳
۱ . قلمرو فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ---------- ۲۶۳
۲ . آیا امام علی علیه السلام ، ذرّیه پیامبر صلی الله علیه و آله است ؟ ---------- ۲۶۶
وظیفه سنگین سادات ---------- ۲۶۶
السَّلام عَلَی الدُّعاهٔ إلَی اللّهِ ! ---------- ۲۶۹
شرح ---------- ۲۶۹
دعوت به سوی خدا ---------- ۲۶۹

اهل بیت علیهم السلام در قلّه دعوت به خدا ---------- ۲۷۱
ویژگی های مبلّغ ---------- ۲۷۳
وَ الْأَدِلّاءِ عَلی مَرْضاهُ اللّهِ ---------- ۲۷۴
شرح ---------- ۲۷۴
خشنودی خدا ---------- ۲۷۴
انواع راه نمایی ---------- ۲۷۶
بهترین راه نمایان ---------- ۲۷۶
بهترین راهِ راه نمایی ---------- ۲۷۸
وَ الْمُسْتَقِرّینَ فی أمْرِ اللّهِ ---------- ۲۷۹
شرح ---------- ۲۷۹
تفسیر «امر خدا» ---------- ۲۷۹
تفسیر «استقرار در دین» ---------- ۲۸۰
راهِ استواری ایمان ---------- ۲۸۳
وَ التّامّینَ فی مَحَبَّةِ اللّهِ ---------- ۲۸۴
شرح ---------- ۲۸۴
دوستی خدا ---------- ۲۸۴
اشاره ---------- ۲۸۴
راه دوستی خدا ---------- ۲۸۶
راه های رسیدن به محبّت خدا ---------- ۲۸۷
۱ . ذکر ---------- ۲۸۷
۲ . اهتمام به حضور قلب داشتن در نماز ---------- ۲۸۸
۳ . دعا ---------- ۲۸۸
۴ . توسّل ---------- ۲۸۸
۵ . خدمت به خلق برای خدا ---------- ۲۸۸
نشانه های کمالِ دوستی خدا ---------- ۲۸۹
۱ . دوستی خدا ، مبنای سایر محبّت هاست ---------- ۲۸۹

۲ . لذّت بردن از نماز ---- ۲۹۰
۳ . جدایی از خدا ، بزرگ ترین عذاب است ---- ۲۹۱
۴ . یاد خدا در سختی ها ---- ۲۹۲
وَ الْمُخْلِصینَ فی تَوْحید اللّهِ ---- ۲۹۴
شرح ---- ۲۹۴
اخلاص ---- ۲۹۴
معنای اخلاص در توحید ---- ۲۹۶
انواع توحید ---- ۲۹۷
۱ . توحید علمی ---- ۲۹۷
۲ . توحید عملی ---- ۲۹۸
وَ الْمُظهِرینَ لِأَمْرِ اللّهِ وَ نهْیِهِ ---- ۳۰۱
شرح ---- ۳۰۱
چگونگی اظهار امر و نهیِ الهی ---- ۳۰۱
وَ عِبادِهِ الْمُکْرَمینَ الَّذین لا یَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ ---- ۳۰۳
شرح ---- ۳۰۳
بندگی ، بالاترین افتخار اولیای الهی ---- ۳۰۳
اجابت دعای بنده گم نام ---- ۳۰۶
بیزاری جُستن از غلو کنندگان ---- ۳۰۷
السَّلامُ عَلَی الْأَئِمَّةِ الدُّعاةِ وَ الْقادَةِ الْهُداةِ ---- ۳۰۹
شرح ---- ۳۰۹
اشاره ---- ۳۰۹
رهبرانِ راه نما ---- ۳۱۰
سَروران فرمان روا ---- ۳۱۰
وَ الذّادَةِ الحُماةِ ---- ۳۱۲
شرح ---- ۳۱۲
پشتیبانیِ دنیوی ---- ۳۱۲

پشتیبانیِ اُخروی ---- ۳۱۴
مکاشفه ای آموزنده ---- ۳۱۴
و أهْلِ الذِّکْرِ ---- ۳۱۶
شرح ---- ۳۱۶
معانیِ «ذکر» در قرآن ---- ۳۱۶
بررسی مفهوم «ذکر» و «اهل ذکر» ---- ۳۱۷
پیشوایانِ اهلِ ذکر ---- ۳۱۸
پرسش از اهل ذکر ---- ۳۱۸
وَ اُولِی الْأَمْرِ ---- ۳۲۱
شرح ---- ۳۲۱
شأن نزول آیه «اُولِی الأمر» ---- ۳۲۱
مفاهیم و مصادیق «اُولی الأمر» ---- ۳۲۲
اختیارات «اُولی الأمر» ---- ۳۲۲
حکمت عدم تصریح به نام امامان در قرآن ---- ۳۲۴
رابطه «ولیّ فقیه» و «اولو الأمر» ---- ۳۲۵
وَ بَقیّةَ اللّه وَ خِیَرَتِهِ ---- ۳۲۶
شرح ---- ۳۲۶
مفهوم «بقیّةَ اللّه » ، در قرآن ---- ۳۲۶
مفهوم «بقیّةَ اللّه » ، در احادیث ---- ۳۲۷
توسّل به حضرت بقیّةَ اللّه ---- ۳۲۸
وَ حِزْبِهِ وَ عَیْبَةِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِراطِهِ ---- ۳۳۰
شرح ---- ۳۳۰
واژه «حزب» در قرآن ---- ۳۳۰
اشاره ---- ۳۳۰
۱ . حزب خدا ---- ۳۳۱
ویژگی های «حزب اللّه » ---- ۳۳۳

۱ . پذیرش ولایت الهی ---------- ۳۳۳
۲ . محبّت به دوستان خدا و ستیز با دشمنان خدا ---------- ۳۳۴
۳ . وحدت کلمه ---------- ۳۳۵
۴ . تقوا ---------- ۳۳۶
۵ . یاد خدا و شب زنده داری ---------- ۳۳۶
أَشْهَدُ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا اللّهُ وَحْدَهُ لا شَریکَ لَهُ ---------- ۳۳۷
اشاره ---------- ۳۳۷
شرح ---------- ۳۳۸
گواهی به توحید و مراتب آن ---------- ۳۳۸
۱ . اسلام ---------- ۳۳۸
۲ . ایمان ---------- ۳۳۹
۳ . یقین ---------- ۳۴۰
تفاوت ایمان و یقین ---------- ۳۴۰
شنوا بودن گوش باطن ---------- ۳۴۱
گواهی اهل یقین ---------- ۳۴۱
راه رسیدن به یقین ---------- ۳۴۲
آرامش اهل یقین ---------- ۳۴۳
وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ ---------- ۳۴۵
شرح ---------- ۳۴۵
اشاره ---------- ۳۴۵
آثار شهود یقینی نبوّت ---------- ۳۴۶
سینای دل ---------- ۳۴۷
بنده پیام آور ---------- ۳۴۸
دین جهان گستر ---------- ۳۴۸
وَ أَشْهَدُ أَنَّکُمُ الْأَئِمَّةُ الرّاشِدُونَ ---------- ۳۵۰
شرح ---------- ۳۵۰

تفسیر «الراشِدون» ---------- ۳۵۰
تفسیر «المَهدیّون» ---------- ۳۵۱
تفسیر «المَعْصُومُون» ---------- ۳۵۲
انواع عصمت ---------- ۳۵۴
الف . مصونیّت از گناه ---------- ۳۵۴
ب . مصونیّت از اشتباه ---------- ۳۵۴
عصمت ، جبری است یا اختیاری؟ ---------- ۳۵۵
راه رسیدن به عصمت ---------- ۳۵۶
المُکَرَّمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصّادِقُونَ ---------- ۳۵۸
اشاره ---------- ۳۵۸
شرح ---------- ۳۵۹
تفسیر «مُکرَّمون» ---------- ۳۵۹
تفسیر «مقرّبون» ---------- ۳۵۹
تفسیر «المتّقون» ---------- ۳۶۰
تفسیر «الصادقون» ---------- ۳۶۰
تفسیر «المصطفون» ---------- ۳۶۱
تفسیر «المطیعون» ---------- ۳۶۱
تفسیر «القوّامون» ---------- ۳۶۲
تفسیر «العاملون» ---------- ۳۶۲
تفسیر «الفائزون» ---------- ۳۶۳
اِصْطَفاکُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضاکُمْ لِغَیبِهِ ---------- ۳۶۴
اشاره ---------- ۳۶۴
شرح ---------- ۳۶۵
تفسیر «اِصْطِفاء» ---------- ۳۶۵
تفسیر «اِرْتِضاء» ---------- ۳۶۵
آگاهی امیر مؤمنان علیه السلام از غیب ---------- ۳۶۶

رازداران الهی ---------- ۳۶۹
حکمت رازهای الهی ---------- ۳۶۹
برگزیدگان خدا ---------- ۳۷۰
عزّتمندان هدایت ---------- ۳۷۱
مفهوم عزّت ---------- ۳۷۱
انواع عزّت ---------- ۳۷۱
۱ . عزّت ظاهری ---------- ۳۷۱
۲. عزّت واقعی ---------- ۳۷۲
راه رسیدن به عزّت ---------- ۳۷۲
انواع هدایت ---------- ۳۷۲
اشاره ---------- ۳۷۲
۱. هدایت عام ---------- ۳۷۳
۲. هدایت خاص ---------- ۳۷۳
وَ خَصَّکُم بِبُرْهانِهِ وَ انْتَجَبَکُمْ لِنُورِهِ ---------- ۳۷۶
شرح ---------- ۳۷۶
برهان ، در قرآن ---------- ۳۷۶
اشاره ---------- ۳۷۶
۱ . دلیل ---------- ۳۷۷
۲ . قرآن ---------- ۳۷۷
۳. معجزه پیامبران علیهم السلام ---------- ۳۷۸
مصداق برهان ، به سه معنا ---------- ۳۷۸
نمونه ای از معجزات امام زمان علیه السلام ---------- ۳۷۹
وَ أَیَّدَکُمْ بِرُوحِهِ ---------- ۳۸۲
شرح ---------- ۳۸۲
اشاره ---------- ۳۸۲
روح خدا، چه کسانی را تقویت می کند؟ ---------- ۳۸۳

القائات شیطانی ---------- ۳۸۵
وَ رَضِیَکُمْ خُلَفاءَ فی أَرْضِهِ وَ حُجَجاً عَلی بَرِیَّتِهِ ---------- ۳۸۷
شرح ---------- ۳۸۷
اشاره ---------- ۳۸۷
حجّت خدا بر همه آفریده ها ---------- ۳۹۰
وَ أنْصارا لِدینِهِ وَ حَفَظَةً لِسِرِّهِ ---------- ۳۹۱
شرح ---------- ۳۹۱
اشاره ---------- ۳۹۱
ویژگی های یاوران دین ---------- ۳۹۲
پیشوایان ، یاوران دین ---------- ۳۹۳
وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ وَ مُسْتَودِعا لِحِکْمَتِهِ وَ تَراجِمَةً لِوَحْیِهِ ---------- ۳۹۴
شرح ---------- ۳۹۴
اشاره ---------- ۳۹۴
اقسام وحی ---------- ۳۹۵
ترجمان وحی الهی ---------- ۳۹۵
راز پیوستگی قرآن و عترت ---------- ۳۹۸
وَ أرْکانًا لِتَوحیدِهِ ---------- ۴۰۰
شرح ---------- ۴۰۰
اشاره ---------- ۴۰۰
پیوند توحید و امامت ---------- ۴۰۱
رابطه توحید و سعادت جامعه ---------- ۴۰۲
وَشُهَداءَ عَلی خَلْقِهِ وَ أعْلاما لِعِبادِهِ ---------- ۴۰۶
شرح ---------- ۴۰۶
اشاره ---------- ۴۰۶
گواهان راستین ---------- ۴۰۷
تفسیر «أعلام» ---------- ۴۰۹

تفسیر «منار» ---- ۴۱۰
تفسیر «أدلّاء» ---- ۴۱۱
عَصَمَکُمُ اللّهُ مِنَ الزَّلَلِ وَ آمَنَکُمْ مِنَ الْفِتَنِ ---- ۴۱۲
شرح ---- ۴۱۲
اشاره ---- ۴۱۲
انواع فتنه ها ---- ۴۱۳
۱ . آزمایش ---- ۴۱۳
۲ . فریب ---- ۴۱۴
معنای ایمنی اهل بیت علیهم السلام از فتنه ---- ۴۱۵
پاکانِ مطلق ---- ۴۱۵
فَعَظَّمْتُمْ جَلالَهُ وَ أَکْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ کَرَمَهُ ---- ۴۱۷
شرح ---- ۴۱۷
اشاره ---- ۴۱۷
جهان ، آینه عظمت خدا ---- ۴۱۸
جهان از منظر اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۱۹
عظمت خدا از نگاه امام علی علیه السلام ---- ۴۲۰
نقش «توفیق» در معرفت شهودی ---- ۴۲۱
وَ أَدَمْتُمْ ذِکْرَهُ وَ وَکَّدْتُمْ میثاقَهُ ---- ۴۲۳
اشاره ---- ۴۲۳
شرح ---- ۴۲۴
تداوم یاد خدا ---- ۴۲۴
پیمان با خدا ---- ۴۲۴
اشاره ---- ۴۲۴
۱ . استوار ماندن آنان بر پیمان خدا ---- ۴۲۵
۲ . دعوت به استوار ماندن در پیمان با خدا ---- ۴۲۵
شیوه تبلیغی امامان علیهم السلام ---- ۴۲۶

۱ . نصیحت ---- ۴۲۶
۲ . حکمت ---- ۴۲۷
۳ . موعظه ---- ۴۲۷
وَ بَذَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فی مَرْضاتِهِ ---- ۴۲۸
شرح ---- ۴۲۸
معنای بذلِ جان ---- ۴۲۸
بذل جان ، نه بخشش آن! ---- ۴۲۹
بذل جان در برابر رضوان الهی ---- ۴۲۹
بذل جان برای رهایی انسان ---- ۴۳۰
وَ صَبَرْتُم عَلی ما أصابَكُمْ فی حُبِّهِ ---- ۴۳۲
شرح ---- ۴۳۲
اشاره ---- ۴۳۲
تلازم محبّت و صبر ---- ۴۳۳
و أَقَمتُمُ الصَّلاةَ ---- ۴۳۶
شرح ---- ۴۳۶
اشاره ---- ۴۳۶
معنای اقامه نماز ---- ۴۳۷
اهمّیت نماز ---- ۴۳۷
مراتب اقامه نماز ---- ۴۳۸
نماز اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۳۹
وَ آتَيْتُمُ الزَّكاةَ ---- ۴۴۱
شرح ---- ۴۴۱
پیوند زکات و نماز ---- ۴۴۱
زکات باطنی ---- ۴۴۲
زکات پیروان اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۴۴
وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ---- ۴۴۶

شرح ---------- ۴۴۶
اشاره ---------- ۴۴۶
اصطلاح شناسی امر به معروف و نهی از منکر ---------- ۴۴۷
پیشتازان امر به معروف و نهی از منکر ---------- ۴۴۷
دو پیام مهم ---------- ۴۴۸
۱ . معیار معروف و منکر ---------- ۴۴۸
۲ . شیوه امر به معروف و نهی از منکر ---------- ۴۴۸
دو نمونه از شیوه اهل بیت علیهم السلام در امر به معروف ---------- ۴۴۹
۱ . یاد دادن وضو به پیرمرد ---------- ۴۴۹
۲ . توبه بِشر حافی ---------- ۴۴۹
وَ جاهَدْتُمْ فِی اللّهِ حَقَّ جِهادِهِ ---------- ۴۵۱
شرح ---------- ۴۵۱
طلایه داران جهاد ---------- ۴۵۱
عرصه های جهاد اهل بیت علیهم السلام ---------- ۴۵۳
عبادت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۴۵۳
خدمت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۴۵۴
حَتّی أعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ ---------- ۴۵۶
شرح ---------- ۴۵۶
آشکار کردن دعوت الهی ---------- ۴۵۶
وَ بَیَّنْتُمْ فَرائِضَهُ وَ أَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ شَرائِعَ اَحْکامِهِ ---------- ۴۵۷
اشاره ---------- ۴۵۷
شرح ---------- ۴۵۸
تبیین فرائض الهی ---------- ۴۵۸
اقامه حدود ---------- ۴۵۸
گسترش شریعت ---------- ۴۵۹
کلید احکام الهی ---------- ۴۶۰

کلید دینداری ---- ۴۶۱
حاجی مقدّس، عالمِ عامِل ---- ۴۶۲
وَ سَنَنْتُم سُنَّتَهُ ---- ۴۶۴
شرح ---- ۴۶۴
اصلاح فرهنگ عمومی ---- ۴۶۴
اهل سنّت واقعی ---- ۴۶۶
عمومی سازی فرهنگ نبوی ---- ۴۶۷
وَ صِرْتُم فی ذلِکَ مِنْهُ إلَی الرّضا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضاءَ ---- ۴۶۹
شرح ---- ۴۶۹
اشاره ---- ۴۶۹
اهمّیت مقام رضا ---- ۴۷۰
نشانه رسیدن به مقام رضا ---- ۴۷۱
۱ . تسلیم شدن در برابر خدا ---- ۴۷۱
۲ . اجابت دعا ---- ۴۷۳
۳ . زندگی گوارا ---- ۴۷۳
۴ . ثروت بی پایان ---- ۴۷۵
نمونه ای از اِستغنای نفس ---- ۴۷۵
وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضی ---- ۴۷۷
شرح ---- ۴۷۷
اشاره ---- ۴۷۷
تصدیق عملی پیامبران علیهم السلام ---- ۴۷۸
پیام این عبارت برای پیروان اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۷۸
فَالرّاغِبُ عَنْکُمْ مارِقٌ وَ اللاّزِمُ لَکُم لاحِقٌ ---- ۴۸۰
شرح ---- ۴۸۰
اشاره ---- ۴۸۰
تندرویِ دینی ---- ۴۸۲

کُنْدروی دینی ---- ۴۸۳
اعتدال دینی ---- ۴۸۴
وَ الحَقُّ مَعَکُم وَ فیکُم وَ مِنْکُم وَ إلَیْکُم ---- ۴۸۵
شرح ---- ۴۸۵
ماهیت حق ---- ۴۸۵
محک حق ---- ۴۸۶
پیوند حق و اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۸۸
اهل بیت علیهم السلام و میراث نبوّت ---- ۴۹۰
وَ إیابُ الْخَلْقِ إلَیْکُمْ ، وَ حِسابُهُم عَلَیْکُمْ ---- ۴۹۱
شرح ---- ۴۹۱
بازگشت به سوی خدا یا اهل بیت علیهم السلام ؟ ---- ۴۹۱
قابض الأرواح کیست ؟ ---- ۴۹۲
حسابرسی اهل بیت علیهم السلام ---- ۴۹۳
وَ فَصْلُ الْخِطابِ عِنْدَکُم ---- ۴۹۵
شرح ---- ۴۹۵
اشاره ---- ۴۹۵
معانی «فصل الخطاب» ---- ۴۹۶
۱ . نیکو سخن گفتن ---- ۴۹۶
۲ . قوانین مقبول ---- ۴۹۷
۳ . داوری بر اساس واقع ---- ۴۹۸
داوری داوود علیه السلام ---- ۴۹۸
۴ . علم به همه زبان ها ---- ۵۰۱
وَ آیاتُ اللّهِ لَدَیْکُمْ ---- ۵۰۳
شرح ---- ۵۰۳
مفهوم آیات خدا ---- ۵۰۳
۱ . آفریده های الهی ---- ۵۰۳

۲ . معجزات انبیا علیهم السلام ---------- ۵۰۶
۳ . پاره ای از سوره ---------- ۵۰۶
چگونه آیات الهی در نزد امام معصوم است ؟ ---------- ۵۰۷
وَ عَزائِمَهُ فیکُم ---------- ۵۰۸
شرح ---------- ۵۰۸
نظریه مجلسی اوّل ---------- ۵۰۸
نظر علّامه مجلسی ---------- ۵۰۹
احتمال تصحیف در جمله «و عزائمه فیکم» ---------- ۵۰۹
تفسیر «کرائم القرآن» ---------- ۵۱۰
وَ نُورُهُ وَ بُرهانُهُ عِنْدَکُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَیْکُمْ ---------- ۵۱۳
اشاره ---------- ۵۱۳
شرح ---------- ۵۱۴
اشاره ---------- ۵۱۴
انسجامِ درونْ ساختاری ---------- ۵۱۵
پیروی عاشقانه ---------- ۵۱۵
دشمنیِ تباه کننده دین ---------- ۵۱۷
پیوند با خدا ---------- ۵۱۸
أَنْتُمُ الصِّراطَ الْأَقْوَمُ ---------- ۵۲۱
شرح ---------- ۵۲۱
اشاره ---------- ۵۲۱
معانی «صراط» ---------- ۵۲۲
۱ . دین اسلام ---------- ۵۲۲
۲ . بندگی خدا ---------- ۵۲۳
۳ . شناخت خدا ---------- ۵۲۳
۴ . محبّت خدا ---------- ۵۲۳
۵ . امامِ مُفترض الطاعه ---------- ۵۲۴

کدامین راه ؟ ---------- ۵۲۵
وَ شُهَداءُ دارِ الْفَنَاءِ ---------- ۵۲۶
شرح ---------- ۵۲۶
اشاره ---------- ۵۲۶
بررسی دو معنای «شُهداء» ---------- ۵۲۷
وَ شُفَعاءُ دارِ الْبَقاءِ ---------- ۵۲۸
شرح ---------- ۵۲۸
اشاره ---------- ۵۲۸
شفاعت ، در قرآن ---------- ۵۲۹
شفاعت ، در نگاه اهل بیت علیهم السلام ---------- ۵۲۹
انواع شفاعت کنندگان ---------- ۵۳۰
برترین شفیعان ---------- ۵۳۲
وَ الرَّحْمَةُ الْمَوصُولَةُ ---------- ۵۳۴
شرح ---------- ۵۳۴
هدایت مستمر الهی ---------- ۵۳۴
وَ الْآيَةُ الْمَخْزُونَةُ ---------- ۵۳۶
شرح ---------- ۵۳۶
مقامات معنوی امامان علیهم السلام ---------- ۵۳۶
وَ الْأَمانَةُ الْمَحْفُوظَةُ ---------- ۵۴۰
شرح ---------- ۵۴۰
اشاره ---------- ۵۴۰
امانتداری سیاسی ---------- ۵۴۱
امانتِ مسئولیت ---------- ۵۴۳
وَ الْبابُ الْمُبْتَلى بِهِ النّاسُ ---------- ۵۴۶
شرح ---------- ۵۴۶
اشاره ---------- ۵۴۶

آزمون دینداران ----- ۵۴۷
اهل بیت علیهم السلام ، دروازه آزمون الهی ----- ۵۴۸
نجات و هلاکت امّت ----- ۵۵۰
إلَی اللّهِ تَدْعُون وَ عَلَیْهِ تَدُلُّونَ ، وَ بِهِ تُؤمِنُونَ ----- ۵۵۲
اشاره ----- ۵۵۲
شرح ----- ۵۵۳
دعوتگران خالص توحید ----- ۵۵۳
راه نمایان راستین به سوی خدا ----- ۵۵۴
کاملان در ایمان ----- ۵۵۴
تسلیم محض خداوند ----- ۵۵۵
خدامحوران در رفتار ----- ۵۵۵
ارشاد کنندگان به راه حق ----- ۵۵۵
داوران بر مبنای سخن خدا ----- ۵۵۶
سَعِدَ مَنْ والاکُمْ ، وَ هَلَکَ مَنْ عاداکُمْ ----- ۵۵۷
اشاره ----- ۵۵۷
شرح ----- ۵۵۹
تفسیر سعادت ----- ۵۵۹
راز خوش بختی ----- ۵۶۰
عامل هلاکت ----- ۵۶۰
راز ناکامی ----- ۵۶۰
سبب گم راهی ----- ۵۶۱
راز کامیابی و آرامش ----- ۵۶۱
راز مصونیت از آسیب ها ----- ۵۶۲
راز هدایت ----- ۵۶۲
دو راهیِ بهشت و دوزخ ----- ۵۶۳
وَ مَنْ جَحَدَکُمْ کافِرٌ ----- ۵۶۴

شرح ---------- ۵۶۴
اشاره ---------- ۵۶۴
کفر پسندیده ---------- ۵۶۵
کفر ناپسند ---------- ۵۶۵
الف _ کفر علمی ---------- ۵۶۵
ب _ کفر جهلی ---------- ۵۶۶
ج _ کفر نعمت ---------- ۵۶۶
د _ کفر معصیت ---------- ۵۶۶
پیوند انکار اهل بیت علیهم السلام و کفر ---------- ۵۶۷
وَ مَنْ حارَبَکُمْ مُشْرِکٌ ---------- ۵۶۸
شرح ---------- ۵۶۸
انواع شرک ---------- ۵۶۸
هواپرستان ---------- ۵۶۹
جمادپرستان ---------- ۵۶۹
قدرتمندپرستان ---------- ۵۷۰
ممنوعیت آموزش شرک ! ---------- ۵۷۰
رابطه شرک و نبرد با اهل بیت علیهم السلام ---------- ۵۷۱
وَ مَنْ رَدَّ عَلَیْکُم فی أسْفَلَ دَرَکٍ مِنَ الْجَحیمِ ---------- ۵۷۳
شرح ---------- ۵۷۳
اشاره ---------- ۵۷۳
تفسیر «رد کردن» ---------- ۵۷۴
جایگاه منافقان در دوزخ ---------- ۵۷۴
پیوند منکران اهل بیت علیهم السلام و منافقان ---------- ۵۷۴
أشْهَدُ أَنَّ هذَا سابِقٌ لَکُمْ فیما مَضی ---------- ۵۷۷
اشاره ---------- ۵۷۷
شرح ---------- ۵۷۸

همسانی مقام اهل بیت علیهم السلام ---- ۵۷۸
دورنمایی از عظمت ذاتی امامان علیهم السلام ---- ۵۷۹
تفاوت «طاهر» و «طیّب» ---- ۵۸۱
خَلَقَکُمُ اللّهُ أنْوارا فَجَعَلَکُمْ بِعَرْشِهِ مُحْدِقینَ ---- ۵۸۳
شرح ---- ۵۸۳
اشاره ---- ۵۸۳
۱ . خلقت نور اهل بیت علیهم السلام ---- ۵۸۴
۲ . احاطه انوار اهل بیت علیهم السلام بر عرش الهی ---- ۵۸۴
۳ . انوار اهل بیت علیهم السلام در جهت هدایت انسان ها ---- ۵۸۵
اصلی ترین جایگاه نور الهی ---- ۵۸۶
وَ جَعَل صَلَواتِنا عَلَیْکُم ---- ۵۸۸
شرح ---- ۵۸۸
معانی صلوات ---- ۵۸۸
فرمانِ صلوات فرستادن بر پیامبر صلی الله علیه و آله ---- ۵۸۹
صلوات بر اهل بیت علیهم السلام ---- ۵۹۰
تکریم اهل بیت علیهم السلام با صلوات ---- ۵۹۱
وَ ما خَصَّنا بِهِ مِنْ وِلایَتِکُمْ طیبا لِخَلْقِنَا ---- ۵۹۴
شرح ---- ۵۹۴
اشاره ---- ۵۹۴
نقش اهل بیت علیهم السلام در سازندگی معنوی ---- ۵۹۵
نشانه پاکیِ سرشت ---- ۵۹۵
عامل خوش خویی ---- ۵۹۷
سبب پاکیِ جان ---- ۵۹۸
جانْ مایه پاک سازی گناهان ---- ۵۹۹
فَکُنّا عِنْدَهُ مُسَلِّمینَ بِفَضْلِکُمْ وَ مَعْرُوفینَ بِتَصْدیقَنا إیّاکُمْ ---- ۶۰۰
شرح ---- ۶۰۰

اشاره ---------- ۶۰۰
پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۰۱
رابطه پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلام و صلوات ---------- ۶۰۱
فَبَلَغَ اللّهُ بِکُمْ أشْرَفَ مَحَلِّ الْمُکْرَمینَ ---------- ۶۰۲
اشاره ---------- ۶۰۲
شرح ---------- ۶۰۳
اشاره ---------- ۶۰۳
شریف ترین مرتبه گرامیان ---------- ۶۰۴
بالاترین جایگاه های مقرّبان ---------- ۶۰۵
برترین درجات پیامبران ---------- ۶۰۶
معرّفی پیشتازان قُرب الهی به همگان ---------- ۶۰۶
چگونگی معرّفی اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۰۷
۱ . معرّفی تکوینی ---------- ۶۰۷
۲ . معرّفی در قیامت ---------- ۶۰۷
بِأبی أَنْتُمْ وَ اُمّی وَ أهْلی وَ مالی وَ اُسْرَتی ، اُشْهِدُ اللّهَ ---------- ۶۰۹
اشاره ---------- ۶۰۹
شرح عبارات ---------- ۶۱۰
اشاره ---------- ۶۱۰
گواه گرفتن اهل بیت علیهم السلام بر ایمان به همه حقایق ---------- ۶۱۱
اظهار کفر نسبت به دشمنان ---------- ۶۱۱
تقلیدی نبودن ایمان به اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۱۱
مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِکُمْ ، مُحْتَجَبٌ بِذِمَّتِکُمْ ، مُعْتَرِفٌ بِکُمْ ---------- ۶۱۳
شرح ---------- ۶۱۳
اشاره ---------- ۶۱۳
پناهجویی به اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۱۵
مُؤمِنٌ بِإیابِکُم ، مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِکُمْ ---------- ۶۱۸

شرح ---------- ۶۱۸
اشاره ---------- ۶۱۸
۱ . امکان عقلی رجعت ---------- ۶۱۹
۲ . رجعت ، در امّت های پیشین ---------- ۶۱۹
۳ . دلیل رجعت ---------- ۶۲۱
۴ . زمان رجعت ---------- ۶۲۲
۵ . چه کسانی رجعت می کنند ؟ ---------- ۶۲۲
آخِذٌ بِقَولِکُمْ ، عامِلٌ بِأمْرِکُم ، مُسْتَجیرٌ بِکُمْ ---------- ۶۲۳
اشاره ---------- ۶۲۳
شرح ---------- ۶۲۴
۱ . تأکید بر پیروی راستین از اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۲۴
۲ . تأکید بر خدامحوری ---------- ۶۲۴
۳ . نقش اهل بیت علیهم السلام در سعادت انسان ---------- ۶۲۵
مُؤمنٌ بِسِرِّکُم وَ عَلانِیَتِکُم وَ شاهِدِکُمْ وَ غائِبِکُمْ ---------- ۶۲۶
اشاره ---------- ۶۲۶
شرح ---------- ۶۲۷
ایمان مطلق به اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۲۷
تسلیم مطلق شدن در برابر اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۲۷
آمادگی برای تشکیل حکومت جهانی اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۲۸
وَ بَرِئْتُ إلَی اللّهِ عز و جل مِنْ أعْدائِکُمْ ---------- ۶۲۹
اشاره ---------- ۶۲۹
شرح ---------- ۶۳۰
وجوب بیزاری از دشمنان اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳۰
بیزاری از همه رهپویان انحراف ---------- ۶۳۱
فَثَبَّتَنِیَ اللّهُ أبدا ما حَییتُ عَلی مُوالاتِکُمْ ---------- ۶۳۲
اشاره ---------- ۶۳۲

شرح ---------- ۶۳۳
بهترین دعاها در حرم امامان علیهم السلام ---------- ۶۳۳
۱ . پایداری در دوستی اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳۳
۲ . توفیق فرمان بُرداری از اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳۵
۳ . بهره مندی از شفاعت ---------- ۶۳۵
۴ . بهترین دوستان و پیروان اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳۵
۵ . محشور شدن با اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۳۷
۶ . بازگشت در «رجعت اهل بیت علیهم السلام » ---------- ۶۳۷
بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ! مَنْ أرادَ اللّهَ بَدَءَ بِکُمْ ---------- ۶۴۰
شرح ---------- ۶۴۰
اشاره ---------- ۶۴۰
پیوند امامت و توحید ---------- ۶۴۱
راه اهل بیت علیهم السلام ، تنها راه عرفان حقیقی ---------- ۶۴۱
پیوند توحید و پذیرش ولایت ---------- ۶۴۳
پیوند آهنگ خدا و توجّه به اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۴۴
مَوالِیَّ لا اُحْصی ثَنائَکُمْ ، وَ لا أبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ کُنْهَکُمْ ---------- ۶۴۶
اشاره ---------- ۶۴۶
شرح ---------- ۶۴۷
اشاره ---------- ۶۴۷
نقش اهل بیت علیهم السلام در آغاز و انجام هستی ---------- ۶۴۹
نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تشریع ---------- ۶۵۱
نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تکوین ---------- ۶۵۲
الف ـ بارش باران ---------- ۶۵۲
ب ـ پا بر جاییِ آسمان ---------- ۶۵۲
ج ـ زُدودن غم و غصّه ---------- ۶۵۳
د ـ گشایش گرفتاری ---------- ۶۵۳

ه ـ فروتنی همه چیز ، در برابر اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۵۵
نمونه هایی از ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۵۵
۱ . امام صادق علیه السلام و استاندار عراق ---- ۶۵۵
۲ . امام کاظم علیه السلام و شعبده بازِ دربار عبّاسی ---- ۶۵۶
روشن شدن زمین به نور اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۵۷
اشاره ---- ۶۵۷
۱ . نور عدالت الهی در قیامت ---- ۶۵۸
۲ . نورِ ویژه قیامت ---- ۶۵۸
۳ . کنار رفتن حجاب ها در قیامت ---- ۶۵۸
۴ . نور اعمال انسان در قیامت ---- ۶۵۸
نقش اهل بیت علیهم السلام در روشن شدن زمین ---- ۶۵۹
راه رسیدن به رضوان ---- ۶۶۰
مایه خشم خدای مهربان ---- ۶۶۱
بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ذکْرُکُم فِی الذّاکِرینِ ---- ۶۶۲
اشاره ---- ۶۶۲
شرح ---- ۶۶۴
جاذبه ظاهری و باطنی اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۶۴
جاذبه های اخلاقی اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۶۴
جاذبه های علمی اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۶۴
جاذبه های رفتاری اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۶۵
اصل و فرع نیکی ---- ۶۶۵
اهل بیت علیهم السلام ، سرچشمه خوبی ها ---- ۶۶۶
بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی! کَیفَ أصِفُ حُسْنَ ثَنائِکُمْ ---- ۶۶۸
اشاره ---- ۶۶۸
شرح ---- ۶۶۹
برکات ولایت اهل بیت علیهم السلام ---- ۶۶۹

۱ . رهایی از خواری ---------- ۶۶۹
۲ . رهایی از سختی و غم ---------- ۶۷۰
۳ . رهایی از دوزخ ---------- ۶۷۰
بِمُوالاتِکُمْ عَلّمنا اللّهُ مَعالِمُ دینِنا ---------- ۶۷۲
اشاره ---------- ۶۷۲
شرح ---------- ۶۷۳
۱ . دین شناسی ---------- ۶۷۳
۲ . حلّ مشکلات مادّی ---------- ۶۷۴
۳ . کامل شدن دین ---------- ۶۷۴
۴ . اتّحاد امّت اسلامی ---------- ۶۷۶
۵ . پذیرفته شدن واجبات ---------- ۶۷۷
۶ . شفاعت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۷۸
رَبَّنَآ آمَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ ---------- ۶۸۰
شرح ---------- ۶۸۰
اشاره ---------- ۶۸۰
۱ . در صف گواهان قرار گرفتن ---------- ۶۸۱
۲ . ثابت قدم ماندن ---------- ۶۸۲
داستان ایمانِ عاریتی ---------- ۶۸۵
۳ . بهره مند شدن از رحمت ویژه الهی ---------- ۶۸۶
یا وَلِیَّ اللّهِ ! إنّ بَیْنی وَ بَیْنَ اللّهِ عز و جل ذُنُوبا ---------- ۶۸۸
اشاره ---------- ۶۸۸
شرح ---------- ۶۸۹
اشاره ---------- ۶۸۹
۱ . درخواست شفاعت اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۹۰
۲ . قرار گرفتن در صف عارفان اهل بیت علیهم السلام ---------- ۶۹۱
۳ . وارد شدن به جمع رحمت شدگان ---------- ۶۹۱

شرح زيارت جامعه كبيره يا تفسير قرآن ناطق

مشخصات كتاب

سرشناسه : محمدي ري شهري، محمد، 1325 -

عنوان قراردادي : زيارتنامه جامعه كبيره. شرح.

عنوان و نام پديدآور : شرح زيارت جامعه كبيره يا تفسير قرآن ناطق/محمد محمدي ري شهري ؛ با همكاري احمد غلامعلي.

مشخصات نشر : قم: دار الحديث،1389.

مشخصات ظاهري : 688 ص.

شابك : 5000 ريال:978-964-540-157-1

وضعيت فهرست نويسي : فيپا

يادداشت : چاپ اول

يادداشت : كتابنامه به صورت زيرنويس.

موضوع : زيارتنامه جامعه كبيره -- نقد و تفسير.

موضوع : زيارتنامه ها.

شناسه افزوده : غلامعلي، احمد، 1348 -

رده بندي كنگره : BP271/20422/م35ت7 1387

رده بندي ديويي : 297/77

شماره كتابشناسي ملي : 1531931

ص: 1

اشاره

پیش گفتار

اشاره

پیش گفتارزیارت جامعه کبیره ، (1) یکی از میراث های گران قدر دهمین پیشوای پیروان اهل بیت علیهم السلام ، امام هادی علیه السلام است . یکی از محورهای مهم فعّالیت های فرهنگی ـ سیاسی این امام بزرگوار ، جهت تبیین جایگاه واقعی اهل بیت علیهم السلام و گسترش مکتب تشیّع ، فرهنگ سازی برای زیارت قبور نیاکان خود ، بویژه امیر مؤمنان و امام حسین علیهماالسلامبوده است . به نظر می رسد که هدف امام هادی علیه السلام از این گونه اقدامات فرهنگی ـ سیاسی ، تبدیل کردن زیارتگاه های اهل بیت علیهم السلام به مراکزی برای آشنا شدن مسلمانان با اسلام ناب و جایگاه اهل بیت علیهم السلام در اسلام بود . این کوشش ارجمند ، در برابر توطئه دشمنان اسلام علوی ـ که تلاش می کردند تا این پایگاه های مستحکم را در میان مردم ، از بین ببرند ـ و برای مقابله با شیّادانی که با نشر افکار غلوآمیز خود در باره امامان علیهم السلام ، زمینه ساز جدایی جامعه اسلامی از اهل بیت علیهم السلام می شدند ، انجام گرفت و بدین سان ، مجموعه ای از زیارت نامه های ارزنده و آموزنده ، از این امام بزرگوار ، به یادگار ماند که مشهورترین و معتبرترین آنها ، «زیارت جامعه کبیره» است . این زیارت نامه ـ که تبیین و شرح آن ، موضوع کتابی است که در پیش چشم

.

1- .زیارت جامعه به زیارتی گفته می شود که جامع باشد ؛ یعنی بتوان با آن ، یکی از اهل بیت علیهم السلام یا همه آنان را زیارت کرد . از میان زیارت های جامعه ، این زیارت خاص را به دلیل عُلوّ مضامین و نیز مفصّل بودنش ، «زیارت جامعه کبیره» نامیده اند . همچنین ، تعبیر «زیارت جامعه» ، چنانچه بدون هیچ قیدی به کار رود ، دقیقا بر همین زیارت خاص (جامعه کبیره) دلالت دارد و بر آن ، اطلاق می شود .

زیارت جامعه و تفسیر قرآن

خوانندگان گرامی قرار دارد ــ ، در واقع ، کوتاه ترین و کامل ترین متون امام شناسی است که به روشنی ، مرزهای توحید ، نبوّت و امامت را مشخّص کرده ، آنها را توضیح می دهد و به دور از هر گونه غلو ، جایگاه راستین اهل بیت علیهم السلام را بیان می نماید .

زیارت جامعه و تفسیر قرآنشاید نخستین پرسشی که با ملاحظه نام این کتاب به ذهن خواننده می رسد، این باشد که : چه رابطه ای میان قرآن کریم و «زیارت جامعه» وجود دارد که شرح این زیارت نامه ، تفسیر قرآن ، نامیده شده است؟ در پاسخ این پرسش ، باید گفت که قرآن ، کتاب انسان سازی است ؛ انسانی که می تواند مظهر اَسما و صفات الهی شود و خلیفةُ اللّه گردد ، و امام نیز، کامل ترینِ انسان هاست . این سخن ، بدین معناست که انسان ، اگر قرآن را به طور کامل در زندگی خویش جریان بخشد ، به مرتبه انسان کامل می رسد . از این رو ، امام، تحقّق عینی و کاملِ قرآن ، در انسان است و بدین سان ، خاتم پیامبران ــ که کامل ترینِ انسان ها و امامِ امامان است ــ ، کامل ترین نسخه قرآن ناطق است و پس از او ، اهل بیت قرآنیِ آن بزرگوار ، نسخه های دیگری از انسان کامل و قرآن ناطق اند . لذا گزارش شده که در جنگ صِفّین ، هنگامی که دشمن با تزویر می خواست از قرآن صامت بر ضدّ قرآن ناطق و ارزش های قرآنی سوء استفاده کند ، امام علی علیه السلام فرمود : أَنا القُرآنُ النّاطِقُ . (1) قرآن ناطِق ، منم . و در روایتی دیگر ، آمده که فرمود : هذا کِتابُ اللّهِ الصّامِتُ وَأَنا المُعَبِّرُ عَنهُ ، فَخُذُوا بِکتابِ اللّهِ النّاطِقِ وَ ذَروا الحُکمَ

.

1- .بحار الأنوار ، ج 82 ، ص 199 .

ویژگی های کتاب حاضر

1 . استناد گسترده به قرآن و حدیث

بِکِتـابِ اللّهِ الصّـامِتِ ، إذ لا مُعَبِّرَ عَنهُ غَیری . (1) این ، کتاب خاموشِ خـداست و من ، سـخنگوی اویم . پس به کتاب گویای خداونـد ، دست بیاویزید و حکم کردن بر اساس کتاب خاموش خدا را وا نهید ؛ چرا که جز من ، سخنگویی برای آن نیست . بنا بر این ، تبیین ویژگی های اهل بیت علیهم السـلام ، در واقع ، تشریح عینیِ قرآن در زندگی انسان است و شرح «زیارت جامعه» ، در حقیقت ، تفسیر قرآن ناطق و انسان کامل است . گفتنی است که متن این کتاب ، برگرفته از مطالبی است که به وسیله نگارنده این سطور ، طی 122 برنامه تلویزیونی ، (2) برای «سـیمای قرآن» ، تهیّه و از این شـبکه تلویزیونی پخش گردیـده است و اینك ، پس از اصـلاح و تکمیل ، تقـدیم علاقه مندان می گردد .

ویژگی های کتاب حاضربه دلیل اهمّیت «زیارت جامعه» (3) و ضرورت شرح آن ، تاکنون شرح های متعدّدی بر این زیارت ، نوشته شده که هر یك ، ویژگی های خاصّ خود را دارند . کتاب حاضر نیز دارای ویژگی هایی است که به برخی از آنها ، اشاره می شود :

1 . استناد گسترده به قرآن و حدیثنخستین و مهم ترین ویژگی شرح حاضر ، استناد گسترده آن به قرآن و احادیث اسلامی است ، به گونه ای که خواننده ، علاوه بر آشنایی با معانی زیارت نامه ، با انبوهی

.

1- .العمدة ، ص 330 ، ح 550 . برای اطّلاع بیشتر ، ر . ك : دانش نامه امیرالمؤمنین ، ج 8 ، ص 198 «قرآن گویا» .

2- .ضبط این برنامه از تاریخ دوازدهم تیر ماه 1381 آغاز شد و تا اواخر سال 1382 ادامه داشت . شایان ذکر است که این برنامه تا کنون چند بار از سـیمای قرآن (شبکه قرآنی سیمای جمهوری اسلامی) ، پخش شده و در اسفندماه 1385 نیز توسط پژوهشکده علوم و معارف حدیث ، در یك لوح فشرده چند منظوره دیجیتال (DVD) ، تقدیم علاقه مندان گردیده است .

3- .ر .ك : ص 24 : «بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلام » .

2 . همگانی بودن مطالب

3 . نقد برخی آرا

4 . توضیح واژه ها

از آیات و روایاتی که موجب تقویت متن آن می شود ، نیز آشنا می گردد .

2 . همگانی بودن مطالباز آن جا که مطالب این کتاب ، برای «سیمای قرآن» تهیّه می شد ، تلاش گردید که تا جای ممکن ، ساده و برای همگان ، قابل فهم و سودمند باشد . به همین دلیل ، برخی از حکایات و خاطره های آموزنده ، بدان افزوده گردید .

3 . نقد برخی آرادر برخی از موارد ، این کتاب ، آرای دیگران را در شرح برخی از عبارت های این زیارت ، مورد نقد قرار می دهد و تفسیر جدیدی را که به نظر ، انطباق بیشتری با آن عبارات و دیگر روایات دارد ، ارائه می نماید .

4 . توضیح واژه هادر کتاب حاضر ، «زیارت جامعه» به یکصد و ده بخش ، تقسیم شده و در آغاز هر بخش و پیش از شرح آن ، واژه هایی که نیاز به توضیح دارند ، با بهره گیری از منابع معتبر لغت ، واژه شناسی گردیده اند . * * * بر خود لازم می دانم که از زحمات فاضل گران قدر ، آقای احمد غلامعلی _ که ساماندهی نهایی این کتاب ، با همکاری جدّی و تلاش ستودنی ایشان ، صورت گرفت _ ، صمیمانه سپاس گزاری کرده ، از خداوند منّان ، برای ایشان ، پاداشی در خور فضل حضرتش ، مسئلت نمایم . ربّنا! تقبّل منّا ، إنّك أنت السّميع العليم . محمّد محمّدی ری شهری 27 رجب 1429 نهم مرداد 1387

.

درآمد

واژه شناسی «زیارت»

درآمدواژه شناسی «زیارت»واژه «زیارت» ، از ریشه «زور» ، به معنای میل کردن به چیزی و روی گردانی از چیزی دیگر است و از این رو ، دیدارهایی که دارای این مضمون و حامل این پیام باشند ، زیارت نامیده می شوند . ابن فارِس ، در این باره می گوید : الزاء و الواو و الراء ، أصل واحد یدلّ علی المیل و العدول ... و من الباب الزائر لأنّه إذا زارك فقد عدل عن غیرك . (1) زاء و واو و راء (زور) ، از یك ریشه اند که بر تمایل و انصراف ، دلالت می کنند ... و زائر نیز از همین ریشه است ؛ زیرا وقتی زائر ، تو را زیارت کند ، از دیگری روی گردانده است . ابن منظور نیز این معنا را تأیید کرده ، می گوید : زار فلان فلانا أی مال إلیه . و التزویر : کرامة الزائر و إکرام المزور للزائر . (2) فلانی ، فلانی را زیارت کرد ؛ یعنی به او روی آورد . تزویر نیز به معنای بزرگ شمرده شدن زائر و اِکرام او توسّط زیارت شونده است . طُرَیحی هم می گوید : وَ الزیارة فی العرف : قصد المزور إکراما له وَ تعظیما له وَاستئناسا به . (3) زیارت ، در عرف ، آهنگِ زیارت شونده را کردن ، به منظور تکریم و بزرگداشت او و همدم

.

1- .معجم مقاییس اللغة ، ج 2 ، ص 36.

2- .لسان العرب ، ج 4 ، ص 335 .

3- .مجمع البحرین ، ج 2 ، ص 792 .

ریشه یابی «زیارت» در فطرت انسان

زیارت از نگاه اسلام

بـودن بـا اوست . گفتنی است که معنـای عرفی «زیـارت» نیز ریشه در اصـل لغوی آن ، یعنی میـل و عـدول دارد . بنـا بر این ، مفهوم واژه «زیارت» ، با معنای واژه هایی ماننـد : رؤیت ، مشاهده و اِبصار ، متفاوت است ؛ زیرا در این واژه ها ، تنها مفهوم دیدارْ منظور است ؛ ولی در واژه «زیارت» ، دیدار همراه با میل و محبّت و اُنس و اِکرام ، مورد توجّه قرار دارد .

ریشه یـابی «زیـارت» در فطرت انسانانسـان ، ذاتـا موجودی اجتمـاعی است که بـا همنوع خود ، اُنس می گیرد و رابطه اجتماعی برقرار می نمایـد . از این رو ، دیـدار همراه بـا میـل و محبّت انسان ها با یکـدیگر ، ریشه در فطرت آنها دارد و زیارت ، در واقع ، تأمین کننـده یکی از نیازهای فطری انسان است . این نیاز فطری ، پس از مرگ محبوب انسان نیز ادامه دارد ، هر چند ممکن است از شدّت آن ، کاسته گردد . به دلیل همین نیاز فطری ، زیارت قبور دوستان و نزدیکان ، کمابیش ، در میان همه اقوام و ملل جهان ، مرسوم است .

زیـارت از نگـاه اسـلاماز آن جا که اسـلام ، آیینی فطری است ، به موضوع زیارت ، توجّه ویژه ای دارد . احادیث اسـلامی ، به منظور بهره گیری هر چه بیشتر از این نیـاز طبیعی انسـان ها در جهت رشـد و شـکوفایی آنها و ساختن جامعه آرمانی ، ره نمودهای ارزنـده ای در باره زیارت ، ارائه کرده اند . نکته قابل توجّه ، این که با تأمّل در احادیث پیامبر صـلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، معلوم می شود که معیـار توصـیه و تشویق آنـان به زیارت ، میزان تأثیر و نقش آن در سازنـدگی فردی و اجتماعیِ انسان است و بـدین سان ، هر چه زیارت برای ساختن جامعه

.

زیارت اَحیا

توحیدی سودمندتر باشد ، انجام دادن آن ، بیشتر مورد تأکید است و بر این اساس ، زیارت خویشاوندان ، اهل ایمان ، دانشمندان ، اولیای الهی و بویژه خاندان خاتم انبیا صلی الله علیه و آله ، در زندگانی و پس از مرگ آنها ، توصیه شده است .

زیارت اَحیازیارت اهل ایمان ، به قدری در سازندگی فردی و اجتماعی انسان مؤثّر است که در برخی از روایات ، همسنگ زیارت خداوند متعال و یا زیارت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شمرده شده است . بنا به روایتی ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرموده است : مَن زارَ أخاهُ المُؤمِنَ إلی مَنزِلِهِ لا حاجَةً مِنهُ إلیهِ کُتِبَ مِن زُوّارِ اللّهِ ، وَ کانَ حَقیقا عَلَی اللّهِ أنْ یُکْرِمَ زائِرَهُ . (1) هر که نه به قصد نیازخواهی ، بلکه به نیّت دیدن برادر مؤمن خود به خانه او برود ، از دیدارکنندگانِ خدا شمرده می شود و بر خداست که دیدار کننده خود را گرامی بدارد . و در حدیثی دیگری از ایشان ، آمده است : مَن زارَ أخاهُ فی بَیتِهِ قالَ اللّهُ عز و جل لَهُ : أنتَ ضَیفِی و زائِری ، عَلیَّ قِراكَ وَ قَد أوجَبْتُ لَكَ الجَنَّةَ بِحُبِّكَ إیّاهُ . (2) هر که برای دیدن برادر خود به خانه اش برود ، خداوند عزّوجلّ به او می فرماید : «تو میهمان و زائر من هستی . پذیرایی از تو ، برعهده من است و من ، به پاداش محبّت تو نسبت به او ، بهشت را بر تو واجب کردم» . و در روایت دیگری از پیامبر صلی الله علیه و آله ، می خوانیم : مَن زارَ عالِما فَکَأنَّما زارَنی . (3) هر که دانشمندی را دیدار کند ، گویی مرا زیارت کرده است . گفتنی است که در مورد خویشاوندان ، افزون بر زیارت ، نیکی کردن و بذل مال نیز

.

1- .الرسائل ، شهید ثانی ، ص 331 ؛ بحارالأنوار ، ج 77 ، ص 192 .

2- .الکافی ، ج 2 ، ص 177 ، ح 6 .

3- .الفردوس ، ج 5 ، ص 485 ، ح 8829 .

زیارت اموات

مورد تأکید قرار گرفته است . (1)

زیارت امواتاز نظر اسـلام ، انسان ، پس از مرگ نیز دارای حیات برزخی است . از این رو ، زیارت اموات ، دیـدار با بدن های پوسـیده و بی جان نیست ؛ بلکه زیارت ارواحی است که در عالم برزخ ، زنـدگی می کننـد و از آن که دیـدارشان کنیم ، شاد می گردند و ارتباط با آنان ، برای مـا عبرت آموز و در زنـدگی مـادّی و معنوی مـا ، مفیـد و مؤثّر است . برترین شاگرد مکتب خاتم الأنبیا ، امام علی علیه السـلام ، در حدیثی ، در باره برخی از آثار و برکات زیارت مُردگان ، چنین می فرماید : زُورُوا مَوتاکُم فَإِنَّهُم یَفرَحُونَ بِزِیارَتِکُم ، وَ لیَطلُبِ الرَّجُلُ حاجَتَهُ عندَ قَبرِ أَبیهِ وَ اُمِّهِ بَعدَ ما یَدعُو لَهُما . (2) مُردگان خود را زیارت کنید ؛ زیرا آنان از دیدار شـما خوش حال می شوند . انسان ، حاجت خود را باید در کنار قبر پدر و مادرش و پس از آن که برای آنها دعا کرد ، [از خدا] بخواهد . سـیره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله (3) نیز گواهی بر اهمّیت زیارت اموات و تشویق به این سـنّت مفیـد و سازنـده است . در صـحیح مسـلم ، آمده است : زارَ النَبِیُ قَبرَ اُمِّهِ فَبَکی وَ أبکَی مَن حَولَهُ .... فَقالَ : فَزُورُوا القُبورَ ، فَإِنَّها تُذَکِّرُ المَوتَ . (4)

.

1- .ر . ك : میزان الحکمة ، ج 4 ، ص 2013 ، باب 182 «الرّحم ؛ خویشاوندی» .

2- .الخصال : ص 618 ، ح 10 .

3- .روایاتی که دلالت بر جواز و استحباب زیارت قبور دارند ، در منابع اهل سنّت ، فراوان است . برای نمونه ، ر .ك : صحیح مسلم ، ج 2 ، ص 671 ، ح 105 _ 107 ؛ سنن أبی داوود ، ج 3 ، ص 218 ، ح 3234 ؛ سنن ابن ماجة ، ج 1 ، ص 500 ، ح 1570 و ص 501 ، ح 1571، السنن الکبری ، ج 4 ، ص 131 ، ح 7207 ، بر پایه این روایات معتبر ، اهل سـنّت نیز ، مانند پیروان اهل بیت علیهم السـلام ، معتقد به استحباب زیارت قبورند و تنها جریان وهّابیت است که با شبهه های واهی ، زیارت قبور را زیر سؤال می برند .

4- .صحیح مسلم ، ج 2 ، ص 671 ، ح 108 . نیز ، ر . ك : مسند ابن حنبل ، ج 3 ، ص 444 ، ح 9694 ؛ سنن ابی داوود ، ج 3 ، ص 218 ، ح 3234 ؛ سنن ابن ماجة ، ج 1 ، ص 501 ، ح 1572 ؛ المستدرك علی الصحیحین ، ج 1 ، ص 531 ، ح 1390 .

پیامبر صلی الله علیه و آله ، قبر مادرش را زیارت کرد و گریست و اطرافیانش را نیز گریانْد .... سپس فرمود : «قبرها را زیارت کنید که به یاد آورنـده مرگ انـد» . و در گزارش دیگری آمده است : کانَ رَسولُ اللّهِ کُلَّما کانَ لَیلَتُها (عائِشَةَ) مِن رَسولِ اللّهِ صـلی الله علیه و آله یَخْرُجُ مِن آخِرِ اللَّیلِ إلَی البَقیعِ فَیَقُول : السَّلامُ عَلَیکُمْ دارَ قَومٍ مُؤمِنینَ وَآتاکُم ما تُوعَـدونَ غَدا مُؤَجِّلُون وَ إنّا إن شاءَ اللّهُ بِکُم لاحِقُونَ! اللّهُمَ اغْفِرْ لِأَهلِ بَقیعِ الغَرقَدِ ! (1) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در آن شب هایی که نوبت [حضور ایشان در خانه] عایشه بود ، در اواخر شب ، از خانه خارج می شد و به بقیع می رفت و [رو به قبرستان] می فرمود : «سلام بر شما ، گروه مؤمنان! آنچه بِدان وعده داده شدید ، در فردایی تعیین شـده ، به شـما داده شد . ما هم ، به خواست خدا ، به شـما خواهیم پیوست . خداوندا! اهل بقیع غَرقَد (2) را بیـامرز» . همچنین ، گزارش شده که امام علی علیه السـلام نیز در بازگشت از جنگ صـفّین ، هنگام نزدیك شدن به گورسـتان کوفه ، خطاب به اهل قبور فرمود : یا أَهْلَ الـدِّیارِ المُوحِشَةِ ، وَ المَحالِّ المُقفِرَةِ ، وَ القُبورِ المُظْلِمَةِ ! یا أَهْلَ التُّربَةِ ، یا أَهلَ الغُربَةِ ، یا أَهلَ الوَحدَةِ ، یا أَهلَ الوَحشَةِ ! أَنْتُمْ لَنا فَرَطٌ سابِقٌ ، و نَحنُ لَکُم تَبَعٌ لاحِقٌ ، أَمّا الدُّورُ فَقَد سُکِنَت ، وَ أَمّا الأَزواجُ فَقَد نُکِحَت، وَ أَمَّا الْأَموالُ فَقَد قُسِمَت . هَذا خَبَرُ ما عِندَنا فَما خَبَرُ ما عِندَکُم؟ (3) ای خفتگان خانه های تنهایی ، جاهای خشك و خالی ، و گورهای ظلمانی! ای خاك نشینان ، ای ساکنان دیار غربت ، ای تنهایان ، ای بی همدمان! شـما پیشـروان مایید که جلوتر از ما رفتید و ما نیز در پیِ شما آمده ، به شما خواهیم پیوست . [بدانید که]در خانه های شما ، کسانِ دیگری جای گرفته اند و همسرانتان ، شوهر کرده اند و اموالتان ،

.

1- .صحیح مسلم ، ج 2 ، ص 669 ، ح 102 . نیز ، ر . ك : سنن النسائی ، ج 4 ، ص 93 ؛ السنن الکبری ، ج 4 ، ص 132 ، ح 7210 .

2- .بقیعِ غَرقَد (ریشه دیوْخار) ، نام اوّلیه گورسـتان بقیع بود که به خاطر رویش خاربُن های غَرقَد (دیوْخار) در آن ، بر آن ، اطلاق می شد و اندك اندك ، نام خاربُن افتاد و بقیع (به معنای : ریشه) باقی ماند (ر . ك : لغت نامه دهخدا ، ذیل «بقیع» و «بقیع غرقد») .

3- .نهج البلاغة ، حکمت 130 .

زیارت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام

تقسیم شده است . این ، خبری است که ما داریم . شما چه خبر دارید؟ امام علیه السلام ، سپس رو به یارانش کرد و فرمود : أَما لَو اُذِنَ لَهُم فِي الكَلامِ لَأَخبَرُوكُم أَنَّ خَيرَ الزّادِ التَّقْوى . (1) بدانید که اینان ، اگر اجازه سخن گفتن می داشتند ، به شما خبر می دادند که : بهترین ره توشه ، پرهیزگاری است .

زیارت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلاماز آن جا که پیوند با پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و خاندان پاك او ، بیشترین نقش را در سعادت و خوش بختی انسان در دنیا و آخرت دارد ، زیارت کردن آنان در حیات و مماتشان ، بیش از دیگران توصیه شده است . در حدیث است که امام حسین علیه السلام از جدّش پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسید : یا أَبَتَاهُ! ما لِمَنْ زارَكَ؟ پدر جان! کسی که شما را زیارت کند ، چه [پاداشی] خواهد داشت ؟ پیامبر صلی الله علیه و آله ، در پاسخ فرمود : یا بُنَيَّ! مَنْ زارَنی حَيّا وَ مَيِّتا أَو زارَ أَباكَ أَو زارَ أَخاكَ أَو زارَكَ كانَ حَقّا عَلَيَّ اَن أَزُورَهُ يَومَ القِيامَةِ وَاُخَلِّصَهُ مِنْ ذُنُوبِهِ . (2) پسرکم! هر که زنده و مُرده من یا پدرت یا برادرت یا تو را زیارت کند ، بر من است که در روز قیامت ، دیدارش کنم و او را از گناهانش نجات دهم . همچنین از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : مَن زارَنا فی مَماتِنا فَكَأَنَّما زارَنا فی مَحيانا . (3) هر که پس از درگذشتمان ، ما را زیارت کند ، چنان است که در زمان زنده بودنمان ، ما را زیارت کرده است .

.

1- .نهج البلاغة ، حکمت 130 .

2- .الکافی ، ج 4 ، ص 548 ، ح 4 .

3- .المزار ، مفید ، ص 201 ، ح 3 .

فضیلت زیارت سید الشهدا علیه السلام

فضیلت زیارت سایر اهل بیت علیهم السلام

فضـیلت زیارت سـید الشـهدا علیه السـلاممملاحظه احادیثی که در باره فضـیلت زیارت امام حسـین علیه السلام آمده اند و مقایسه آنها با روایاتی که در باره فضـیلت زیارت سایر خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شده اند ، به روشنی نشان می دهد که زیارت ایشان ، بیش از دیگر اهل بیت علیهم السـلام مورد توصـیه و تأکید است . این روایات ، نه تنها زیارت سـیّد الشهدا علیه السلام را بافضیلت ترین کار و هماننـد زیارت خدا و پیامبر او توصـیف می نمایند ؛ بلکه تصـریح می کنند که زیارت ایشان ، بر هر مؤمنِ معترف به امامت امامان علیهم السـلام ، واجب است و کسـی که بتواند آن امام بزرگوار را در کربلا زیارت کند ، امّا سـستی ورزد ، حقّی از حقوق خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله را ترك کرده است و با این جفاکاری ، مورد عاقّ اهل بیت علیهم السـلام واقع می گردد و بـدین سان ، از خیرات و برکات فراوانی محروم می شود و از ایمان و عمرش کاسـته می گردد . همچنین در بیان ثواب زیارت امام حسین علیه السلام ، برخی احادیث ، آن را برابر با پاداش به جا آوردن حـجّ واجب و عمره پس از آن می داننـد و برخی ، معادل پاداش حج گزاردنِ کسـی می دانند که موفّق به گزاردن حجّ واجب خویش نشده است ؛ بلکه شـماری از احادیث ، فضـیلت زیارت امام حسـین علیه السلام را بسیار بیشتر از این و برابر با هزار حج ، شمرده شده اند . (1)

فضـیلت زیارت سایر اهل بیت علیهم السـلامنکته قابل توجّه ، این که بر پایه حدیثی که شیخ صدوق از امام صادق علیه السلام نقل کرده ، فضـیلتِ (ثوابِ) زیارت سایر اهل بیت پیامبر صـلی الله علیه و آله با فضـیلت زیارت امام حسـین علیه السلام ، برابر است . متن حدیث ، چنین است : مَن زارَ واحِدا مِنّا کانَ کَمَن زار الحُسینَ علیه السلام . (2)

.

1- .ر .ك : دانش نامه امام حسـین علیه السـلام ، بخش سـیزدهم : زیارت امام حسـین علیه السلام / روایاتی در باره برابر بودن زیارت امام حسین علیه السلام با حج و عمره .

2- .ثواب الأعمال ، ص 98 .

فضیلت زیارت امام رضا علیه السلام

هر که یکی از ما را زیارت کند ، چنان است که حسـین علیه السلام را زیارت کرده است . این حدیث ، می تواند اشاره به این معنا باشد که حکمت موجود در زیارت امام حسین علیه السلام ، در زیارت سایر امامان علیهم السلام نیز وجود دارد ، هر چند با تفاوت شرایط سیاسی و اجتماعی و آثار مترتّب بر زیارت ، ممکن است فضیلت زیارتشان ، متفاوت باشد .

فضـیلت زیارت امام رضا علیه السلامنکته تأمّل برانگیزتر ، این که برخی احادیث ، تصریح کرده اند که زیارت امام رضا علیه السلام ، برابر با یك میلیون حج است و بیش از زیارت امام حسین علیه السلام ، فضیلت دارد . محمّد بن ابی نصر بِزَنْطی می گوید : در نوشته ای از امام رضا علیه السـلام خواندم : أَبلِغْ شیعَتی أَنَّ زِیارَتی تَعدِلُ عِندَ اللّهِ تَعالی أَلفَ حَجَّةٍ . به شیعیان من برسان که زیارت من ، نزد خداوند متعال ، برابر با یکهزار حج است . وی می افزاید که این موضوع را با امام جواد علیه السـلام در میان گذاشـتم که : چگونه می شود زیارت ایشان ، برابر با یکهزار حج باشد؟! امام جواد علیه السلام پاسخ داد : أَی وَاللّهِ وَ أَلفَ أَلفِ حَجَّةٍ لِمَنْ زارَهُ عارِفا بِحَقِّهِ ! (1) به خدا سوگند ، آری! برای کسی که او را با معرفت به حقّش ، زیارت کند ، برابر با یك میلیون حج است . گفتنی است که این حدیث ، به روشنی نشان می دهد که در این گونه احادیث ، عـدد ، مفهومی نـدارد ؛ بلکه مقصود از آن ، مطلقِ کثرت است . در حـدیث دیگری ، علی بن مهزیار از امام جواد علیه السـلام می پرسد که : فضـیلت زیارت پدرت امام رضا علیه السـلام بیشتر است یا زیارت امام حسین علیه السلام ؟ ایشان ، در پاسخ می فرماید :

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 582 ، ح 3182 .

تبیینِ ترجیح داشتن زیارت اهل بیت علیهم السلام بر حج

1 . موضوع سنجش

زِیارَةُ أَبی أَفضَلُ ، وَ ذلِكَ أَنَّ أَبا عَبدِ اللّهِ علیه السلام یَزُورُهُ كُلُّ النّاسِ وَ أَبی لا یَزُورُهُ إِلّا الخَواصُّ مِنَ الشِّیعَةِ . (1) زیارت پدرم ، برتر است ؛ زیرا ابا عبداللّه علیه السلام را همه مردمان ، زیارت می کنند ؛ امّا پدرم را جز شیعیان خاص ، زیارت نمی کنند . و این ، همان نکته ای است که پیش از این ، بدان اشاره شد که شرایط سیاسی ـ اجتماعی ، در ارزیابی فضیلت زیارت هر یك از خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله نقش دارد .

تبیینِ ترجیح داشتن زیارت اهل بیت علیهم السلام بر حجبرای تبیین و توضیح روایات یاد شده که فضیلت زیارت اهل بیت علیهم السلام را به مراتبْ بیش از حج ، مطرح کرده اند ، این نکات ، قابل توجّه است :

1 . موضوع سنجشبرای فهم دقیق احادیث یاد شده ، نخستین نکته ای که توجّه به آن ضرور است ، این است که بی تردید ، موضوع سنجش ، در احادیثی که با صراحت یا با ملازمه ، زیارت اهل بیت علیهم السلام را برتر از حجْ مطرح کرده اند ، مقایسه میان حجّ واجب با زیارتِ مستحب نیست ؛ بلکه مقایسه میان حجّ مستحب با زیارت است . بدین جهت ، در برخی احادیث ، تصریح شده است که زیارت سیّد الشهدا علیه السلام نمی تواند جایگزین حَجّة الإسلام (حجّ واجب) شود ؛ (2) بلکه برای کسی که توان گزاردن حج را ندارد ، زیارت ، پاداش حج را دارد تا هنگامی که توان حج گزاردن را پیدا کند . (3) بنا بر این ، مقصود از احادیثی که زیارت اهل بیت علیهم السلام را با فضیلت تر از حج دانسته اند ، این است که پس از انجام دادن حجّ واجب ، در شرایط ویژه ای که توضیح خواهیم داد ، زیارت اهل بیت علیهم السلام از فضیلت بیشتری برخوردار است .

.

1- .الکافی ، ج 4 ، ص 584 ، ح 1 .

2- .ر . ك : تهذیب الأحکام ، ج 6 ، ص 50 ، ح 114 ؛ المزار ، مفید ، ص 47 ، ح 2 ؛ کامل الزیارات ، ص 322 ، ح 547 .

3- .ر .ك : کامل الزیارات ، ص 297 ، ح 492 ؛ بحارالأنوار ، ج 101 ، ص 31 ، ح 21 .

2 . توجّه دادن به امور سرنوشت ساز اجتماعی

3 . توجّه دادن به حقیقت حج

2 . توجّه دادن به امور سرنوشت ساز اجتماعیدومین نکته در فهم احادیث یاد شده ، این است که مقصود از آنها ، کاستن از اهمّیت حج (به مفهوم حقیقی آن) نیست ؛ زیرا اگر حجْ اهمّیت نداشته باشد ، معیارْ قرار گرفتن آن برای ارزیابیِ ارزش های دیگر ، بی معناست ، همان طور که مقصود از احادیثی که پاداش سازش دادن میان زن و شوهر یا شکیبایی در برابر مصائب را یك هزار برابرِ پاداش شهیدْ ارزیابی کرده اند ، این نیست که مردم را از رفتن به جبهه و جهاد ، دل سرد کنند ، تا به جای جهاد ، به اصلاح امور خانوادگی دیگران بپردازند یا شکیبایی در برابر مصائب را پیشه سازند ؛ بلکه هدف ، بیان اهمّیت پیشگیری از متلاشی شدن خانواده ها ، و همچنین ، مقاومت در برابر سختی هاست . به بیان روشن تر ، از آن جا که ارزش و اهمّیت حج و شهادت در راه خدا ، برای همه مسلمانان ، روشن و بدیهی است ، پیشوایان اسلام ، برای توجّه دادن مسلمانان به ارزشِ شماری از کارهایی که نقشی اساسی در سازندگی جامعه دارند ، حج و شهادت را معیار ارزیابی آنها قرار داده اند و به کسانی که در کنار انجام دادن وظایف واجب خود ، به انجام دادن این گونه امور اجتماعی بپردازند ، بشارت داده اند که خداوند ، از فضل خود ، پاداشی را که قابل مقایسه با پاداش انجام دادن وظایف استحبابی نیست ، به آنان عنایت می فرماید . بنا بر این ، علّت دو چندان بودن پاداش در اموری که بدانها اشاره گردید ، این است که از یك سو ، ملاك وجوب در آنها وجود ندارد تا شارع ، انجام دادن آنها را واجب نماید ، و از سوی دیگر ، انجام دادن آنها برای سازندگی جامعه و رفتن به سوی جامعه مطلوب اسلامی ، بسیار مفید و مؤثّر است و از این رو ، شارع ، با مضاعف نمودن پاداش آنها ، مردم را به انجام دادنشان ، ترغیب و تشویق می نماید .

3 . توجّه دادن به حقیقت حجمهم ترین نکته در روایاتی که زیارت امام حسین علیه السلام را برتر از حجْ معرّفی کرده اند ،

.

توجّه دادن مسلمانان به روح حج و حقیقت آن است . روح همه عبادت ها _ که حج ، جامع ترین آنهاست _ ، حاکمیت نظام مبتنی بر توحید به رهبری امام عادل در جامعه است ؛ زیرا تنها در سایه چنین نظامی است که ارزش های الهی ، امکان تحقّق و بالندگی پیدا می کنند و چنان که از امام رضا علیه السلام گزارش شده است ، امامتِ امام عادل ، اساس بالندگی اسلام ، محسوب می گردد : إنَّ الإمامَةَ أُسُّ الإسلامِ النّامی . (1) امامت ، ریشه بالنده اسلام است . و بر این اساس ، رهبریِ امامان عادل _ که جلوه حاکمیت توحیدند _ ، روح و جوهر و حقیقت حج است ، و حجّی با حقیقتْ همراه است که در سایه رهبری امامان عادل ، و برائت از رهبری زمامداران جائر _ که جلوه حاکمیت شرك و طاغوت اند _ ، انجام گردد ؛ زیرا سراسر حج ، لبّیك گویی به یگانگی خداوند متعال ، و برائت جُستن از مطلقِ شرك و مشرك است و بدین سان ، حجّی که با نظام توحیدی و امامت _ که جلوه گاه آن است _ پیوند نخورد ، حجّ حقیقی نیست ؛ بلکه حجّ جاهلی است ، چنان که محدّث بزرگوار ، شیخ کلینی ، از یکی از یاران امام باقر علیه السلام به نام فُضَیل ، روایت کرده که می گوید : نَظَرَ [أبو جَعفَرٍ علیه السلام] إلی النّاسِ یَطُوفُونَ حَولَ الکَعْبَةِ ، فَقالَ : هکَذا کانوا یَطُوفونَ فی الجاهِلِیَةِ ، إنَّما اُمِرُوا أَنْ یَطوفوا بِها ، ثُمَّ یَنفِروا إلَینا فَیُعلِمُونا وَلایَتَهُم وَمَودَّتَهُم ، وَیَعرِضوا عَلَینا نُصرَتَهم ، ثُمَّ قَرَأَ هذِهِ الآیَةَ : «فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِی إِلَیْهِمْ» (2) . (3)امام باقر علیه السلام به مردمی که بر گِرد کعبه طواف می کردند ، نگاه کرد . سپس فرمود : «در جاهلیّت ، این گونه طواف می کردند» . سپس فرمود : «همانا به آنان دستور دادند که بر گِرد

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 200 ، ح 1 .

2- .سوره ابراهیم ، آیه 37 .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 392 ، ح 1 .

کعبه ، طواف کنند . سپس به سوی ما کوچ کرده، نسبت به ما اعلامِ همبستگی و دوستی کنند و یاریِ خود را بر ما عرضه بدارند» . آن گاه ، این آیه را خواند : «دل هایی از مردم را چنان قرار ده که به سوی آنان ، شیفته گردند» . و در روایتی دیگر از ایشان ، آمده : إنَّما اُمِرَ النّاسُ أَن یَأتوا هذِهِ الأحْجارَ فَیَطُوفوا بِها ، ثُمَّ یَأتونا فَیُخْبِرونا بِوَلایتِهِم وَ یَعْرِضُوا عَلَینا نَصرَهُم . (1) بی گمان ، مردم ، مأمور شده اند که نزد این سنگ ها [ی خانه خدا] آمده ، گِرد آنها طواف کنند ، سپس پیش ما بیایند و از ولایت و همبستگی خود ، به ما خبر دهند و یاری خود را به ما عرضه بدارند . همچنین ایشان در روایت دیگری می فرماید : تَمامُ الحَجِّ لِقاءُ الإمام . (2) کمال حج ، به دیدار امام است . و نیز از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : إذا حَجَّ أَحَدُکُم فَلیَخْتِم حَجَّهُ بِزیارَتِنا ؛ لأَنَّ ذلِكَ مِن تَمامِ الحَجِّ . (3) هر گاه یکی از شما به حج رفت ، باید حجّ خود را با دیدار ما به پایان ببَرد ؛ چرا که این (دیدار با امام) ، از شروط کامل شدن حج است . این گونه احادیث ، به روشنی نشان می دهند که ولایت اهل بیت علیهم السلام ، روح و حقیقت حج است و حجِّ بدون پیوند با رهبریِ امام عادل و برائت جُستن از سران مشرك حاکم بر جامعه ، حجّ حقیقی نیست . اکنون با در نظر گرفتن توضیحات گذشته ، می توان به راز فضائل بسیاری که برای زیارت سیّد الشهدا علیه السلام گزارش شده ، پی برد و دریافت که چرا زیارتِ همراه با معرفت او ، برتر از هزار حجّ استحبابی است؟ و چرا زیارت سایر امامان علیهم السلام ، همسان با زیارت

.

1- .همان ، ج 4 ، ص 549 ، ح 1 ؛ کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 558 ، ح 3139 .

2- .همان ، ج 4 ، ص 549 ، ح 2 .

3- .علل الشرائع ، ص 459 ، ح 1 .

مهم ترین ادب زیارت اهل بیت علیهم السلام

سیّد الشهدا علیه السلام است ؟ و چرا زیارت امام رضا علیه السلام در شرایط اجتماعی ویژه _ که تنها شیعیان خاص به زیارت او می روند _ ، با فضیلت تر از زیارت امام حسین علیه السلام است؟ در واقع ، همه این روایات ، می خواهند حج را با حقیقت خود ، پیوند دهند و مردم مسلمان را برای تشکیل حکومتی مبتنی بر ارزش های توحیدی ، آماده کنند و زمینه ساز تشکیل حکومت جهانی اسلام ، به رهبری مهدی آل محمّد(عج) باشند . به سخن دیگر ، پیام سیاسی همه این روایات ، زمینه سازی برای حکومت اهل بیت علیهم السلام است . این پیام را از زیارت توأم با معرفت قبور همه خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، می توان دریافت کرد . هر چند در مقاطع خاصّی از تاریخ ، زیارت برخی از امامان ، ممکن است به دلیل پیامی سازنده تر ، از فضیلت بیشتری برخوردار باشد ؛ لیکن به نظر می رسد که زیارت هیچ یك از آنها ، نمی تواند به اندازه زیارت امام حسین علیه السلام برای تشکیل حکومت دینی ، مؤثّر باشد . لذا زیارت ایشان ، بیش از هر امام دیگری ، تأکید و توصیه شده است .

مهم ترین ادب زیارت اهل بیت علیهم السلامزیارت اهل بیت علیهم السلام ، آداب ظاهری و باطنی متعدّدی دارد (1) که مهم ترین آنها ، دارا بودن «معرفت» است . از این رو ، در بسیاری از روایات ، فضیلت زیارت امامان علیهم السلام ، مقیّد به «معرفت به حقّ آنان» _ یعنی شناخت منزلت آنان در عالَم و در پیشگاه خداوند _ شده است . (2) این قید ، در واقع ، زیارت اهل بیت علیهم السلام را در جهت اصلی ترین هدف زیارت آنان ، یعنی زمینه سازی برای حکومت جهانی اسلام به رهبری اهل بیت علیهم السلام قرار می دهد .

.

1- .گفتنی است که این آداب ، در باره برخی از امامان ، متفاوت است . برای مثال ، در زیارت امام حسین علیه السلام مستحب است که زائر از استعمال هرگونه بوی خوش و آراستگی ، اجتناب کند و با غبار راه و چهره ای ژولیده و اندوهناك ، وارد حرم شود (ر .ك : دانش نامه امام حسین علیه السلام : «مهم ترین آداب زیارت سیّد الشهدا علیه السلام ») .

2- .این قید ، در باره زیارت امام علی ، امام حسین و امام رضا علیهم السلام تکرار شده است.

بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلام

گفتنی است که معرفت اهل بیت علیهم السلام مراتبی دارد که کمترینِ آنها ، شناخت جایگاه امامت و رهبری اهل بیت و وجوب اطاعت از آنان است و بالاترینِ آنها نیز آشنایی با ویژگی های اخلاقی و عملی و فضائل و کمالات معنوی اهل بیت و میزان تقرّبشان به ساحت قدس رُبوبی است . بنا بر این ، هر چه معرفت زائر نسبت به اهل بیت علیهم السلام بیشتر باشد ، ارزش زیارت او ، افزون تر است و بهره بیشتری از زیارت آنان ، خواهد داشت .

بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلامبر این اساس ، بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلام ، زیارت نامه ای است که از معرفت بیشتر زائر نسبت به ویژگی ها و کمالات خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، حکایت کند . یکی از یاران امام هادی علیه السلام از ایشان خواست که چنین زیارتی را به او یاد بدهد . وی درخواست خود را از امام علیه السلام ، چنین مطرح کرد : عَلِّمنی _ یَا ابنَ رَسولِ اللّهِ _ قَولاً أَقُولُه ، بَلیغا کاملاً إذا زُرتُ واحِدا مِنکُم . (1) ای پسر پیامبر خدا! سخن کامل و همراه با بلاغتی را به من بیاموز که در زیارت هر یك از شما ، آن را بگویم . امام هادی علیه السلام نیز در پاسخ به درخواست آن شخص _ که موسی بن عبد اللّه نام داشت _ ، زیارت موسوم به «جامعه کبیره» را انشا فرمود . بنا بر این ، این زیارت ، زیارت نامه جامع و کاملی است که همه ویژگی ها و برجستگی های اهل بیت علیهم السلام ، در آن ، جمع شده است و برای زیارت همه امامان ، می توان از آن بهره گرفت . بدین سان ، می توان گفت که «زیارت جامعه کبیره» ، (2) بهترین زیارت نامه اهل بیت علیهم السلام در لفظ و معناست و از کوتاه ترین و در عین حال ، عالی ترین و قوی ترین

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 609 ، ح 3213 ، تهذیب الأحکام ، ج 6 ، ص 95 ، ح 1 .

2- .گفتنی است که علّامه مجلسی ، چهارده «زیارت جامعه» را در بحار الأنوار (ج 102 ، ص 126 _ 210) آورده که پنج نمونه از آنها ، در مفاتیح الجنان محدّث قمّی ، آمده است .

ضرورت آشنایی با شرح «زیارت جامعه»

الف _ فهم زیارت نامه و بهره گیری از آن

ب _ بهره گیری از معرفت اهل بیت علیهم السلام

متون امام شناسی است که از امام هادی علیه السلام به یادگار مانده و در این باره ، موسی بن عبد اللّه نَخَعی ، حقّ بزرگی بر پیروان اهل بیت علیهم السلام دارد ؛ زیرا اگر او چنین درخواستی را از امام علیه السلام نکرده بود ، چه بسا امروز ، ما از این موهبت بزرگِ معرفتی ، محروم بودیم .

ضرورت آشنایی با شرح «زیارت جامعه»با عنایت به آنچه ملاحظه شد ، آشنایی با شرح و تفسیر «زیارت جامعه» ، به دو دلیل ، لازم و ضرور است :

الف _ فهم زیارت نامه و بهره گیری از آنپیش از این ، اشاره شد که این زیارت نامه ، حاکی از آن است که زائر ، در بالاترین مراتب شناخت اهل بیت علیهم السلام قرار دارد . بدیهی است که این معنا ، در صورتی واقعیت پیدا می کند که زائر بفهمد چه می گوید و آن را باور داشته باشد . لذا آشنایی با شرح های «زیارت جامعه» برای بهره گیری از آن در زیارت اهل بیت علیهم السلام ، لازم و ضرور است ، و بدون توجّه به آن ، چه بسا زائر ، گفتاری خلاف واقع را در محضر اهل بیت علیهم السلام بر زبان آورَد .

ب _ بهره گیری از معرفت اهل بیت علیهم السلاممعرفت اهل بیت علیهم السلام ، در بردارنده آثار و برکات فراوانی برای زندگی مادّی و معنوی انسان است . (1) از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : مَنْ مَنَّ اللّهُ عَلَیهِ بِمَعرِفَةِ أَهلِ بَیتی وَ وَلایَتِهِم فَقَد جَمَعَ اللّهُ لَهُ الخَیرَ کُلَّهُ . (2) هر که خداوند با شناخت اهل بیتِ من و ولایت ایشان ، بر او نعمت بزرگی ارزانی کرده

.

1- .برای آشنایی با برکات شناخت اهل بیت علیهم السلام و ضرر و زیان های ناشی از نشناختن آنها ، ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، بخش دوم : شناخت اهل بیت علیهم السلام .

2- .الأمالی ، صدوق ، ص 383 ، ح 9 .

اعتبار «زیارت جامعه»

راه های اثبات صحّت حدیث

1 . تواتُر

2 . گردآوری قرائن

باشد ، در حقیقت ، همه خیر را برای او گِرد آورده است . و به عکس ، نشـناختن اهل بیت علیهم السلام ، موجب عدم دستیابی به توحید و معرفت خداونـد متعال است ، چنان که از امام رضا علیه السـلام روایت شـده که فرمود : مَن عَرَفَهُم فَقَد عَرَفَ اللّهَ وَ مَن جَهِلَهُم فَقَد جَهِلَ اللّهَ . (1) هر که ایشان (اهل بیت) را شناخت ، خداوند را شناخته است و هر که ایشان را نشناخت ، خداوند را نشناخته است .

اعتبار «زیارت جامعه»نکته دیگری که پیش از آغاز شـرح «زیارت جامعه» ، قابل توجّه است ، میزان اعتبار آن و چگونگی استنادش به امام هادی علیه السلام است .

راه های اثبات صـحّت حدیثبه طور کلّی ، از چهار راه می توان اسـتناد سخنی را به پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام ثابت کرد :

1 . تواتُرتواتر ، بدین معناست که در هر طبقه روایی (طبق اصطلاح رجالی آن) ، راویان خبر به تعدادی باشند که هماهنگی آنان در گزارش غیر واقعی حدیث ، عادتا امکان پذیر نباشد و اطمینانْ حاصل شود که در ارائه گزارش ، خطایی صورت نگرفته است .

2 . گردآوری قرائناثبات صـحّت حدیث از راه گِردآوری قرائن ، بدین معناست که هر چند گزارش ها در حدّی یقین آور نباشند ، لیکن قرائن مختلفی که حکایت از درستی گزارش (روایت) دارند ، به قدری باشند که برای محقّق ، به صدور روایت و صحّت آن ،

.

1- .الکافی ، ج 4 ، ص 579 ح 2 .

3 . قوّت متن

4 . سند قابل وثوق

قوّت متن «زیارت جامعه»

اطمینان حاصل شود .

3 . قوّت متنکارشناسان حدیث و کسانی که در شناخت سخنان اهل بیت علیهم السلام خبره اند ، می توانند با ملاحظه متنِ گزارش های مستند به اهل بیت علیهم السلام و ارزیابی ضعف یا قوّت محتوای آنها ، میزان اعتبار و استناد سخنی را به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، مشخّص نمایند .

4 . سند قابل وثوقچهارمین راه اثبات سخنی به اهل بیت علیهم السلام ، ارزیابی سند آن و اطمینان به صداقت کسانی است که در سلسله سند ، قرار دارند . گفتنی است که راه های اوّل و دوم ، یقین آورند و راه سوم نیز می تواند برای کارشناسان خبره ، اطمینان آور باشد ؛ لیکن راه چهارم ، اگر در کنار راه سوم یا دوم قرار نگیرد ، تنها می تواند ظنّ به صدور روایت را اثبات نماید .

قوّت متن «زیارت جامعه»زیارت جامعه کبیره ، از منظر علم رجال ، دارای سندی معتبر است . (1) علاوه بر آن ، متن و محتوای این زیارت نامه نیز به قدری قوی و هماهنگ با قرآن و سایر سخنان اهل بیت علیهم السلام است که شماری از کارشناسان عالی رتبه سخنان اهل بیت علیهم السلام ، آن را

.

1- .در برنامه نرم افزار تخصصی رجالی شیعه «درایة النور» ، راویان «زیارت جامعه» با عبارت «ثقة علی التحقیق» ، توثیق گردیده اند و در مجموع نیز روایت ، موثّق شمرده شده است . در بررسی اسناد زیارت ، می توان گفت : این زیارت ، به وسیله شیخ صدوق در کتاب من لا یحضره الفقیه و شیخ طوسی در تهذیب الأحکام ، از طریق سه نفر از اساتید شیخ صدوق به نام های علی بن احمد بن موسی و محمّد بن احمد سنانی و حسین بن ابراهیم بن احمد بن هشام مکتّب (کاتب) ، نقل شده است . این سه نفر ، «زیارت جامعه» را از محمّد بن ابی عبداللّه کوفی ، از محمّد بن اسماعیل برمکی ، از موسی بن عبداللّه نَخَعی ، از امام هادی علیه السلام گزارش کرده اند . اگر چه برخی از افراد واقع در سند ، توثیق صریح ندارند ، ولی هیچ گونه تضعیف و جرحی نیز برای آنان ، گزارش نشده است . افزون بر آن ، شیخ صدوق ، از واژه های توصیفیِ «ترضّی» و «ترحّم» برای برخی از آنان ، استفاده کرده است که بنا بر نظر پاره ای از رجالیان(همانند مرحوم شیخ عبداللّه مامقانی ومرحوم شیخ عنایة اللّه قُهپایی)، گزارش های آنان را مقبولیت می بخشد.

صحیـح و اسـتناد آن را به معصوم ، قطعی می داننـد . مرحوم ملّا محمّدتقی مجلسـی (مجلسـی اوّل) ، در این باره می گوید : فصاحت و بلاغت و جامعیت اوصافی که هر یك از آنها در اخبار بسیار وارد شده ، دلیل صحّت این زیارت است . (1) همچنین فرزند مجلسی اوّل ، علّامه محمّدباقر مجلسـی ، پس از شـرح این زیارت نامه در کتاب ارزشـمند بحار الأنوار ، می نویسد : إنّما بَسّطتُ الکلامَ فی شـرح تلك الزیارة قلیلاً وَ إنْ لَم أسـتوف حقّها حذرا من الإطالة ؛ لأنَّها أصحّ الزیارات سندا و أعمّها موردا و أفصحها لفظا و أبلغها معنی و أعلاها شأنا . (2) من برای پرهیز از طولانی شدن سخن ، شرح این زیارت را تنها اندکی بسط دادم ، هر چند حقّ آن را به درستی به جا نیاوردم ؛ چرا که این زیارت ، صـحیح ترین سند و فراگیرترین نتیجه و محصول و فصیح ترین واژه ها و رساترین معنا و برترین جایگاه را دارد . و در نوشتاری دیگر ، آورده است : الزیارة نفسـها شاهـد عدل علی صـحّتها . (3) این زیـارت ، به خودی خود ، گواه صـادقی بر درسـتی خویش است . همچنین حدیث شـناس معروف و محقّق پُرتلاش ، سـیّد عبد اللّه شُبَّر ، در باره این زیارت ، می گوید : إنَّ فصاحة ألفاظها وفقراتها وبلاغة مضامینها و عباراتها تنادی بصـدورها من عین صافیـة نبعت عن ینابیع الوحی و الإلهام و تـدعو إلی أنَّها خرجت من ألسـنة نوامیس الدین و معاقل الأنام ؛ فانّها فوق کلام المخلوق وتحت کلام الخالق . (4) فصاحت کلمات و عبارات آن ، و رساییِ مضمون و جملات آن ، بانگ می زند که چنین

.

1- .شرح زیارت جامعه کبیره ، ص 35 .

2- .بحارالأنوار ، ج 102 ، ص 144 .

3- .ملاذ الأخیار ، ج 9 ، ص 247 .

4- .الأنوار اللامعة ، ص 5 .

قرائن مؤیّد اعتبار «زیارت جامعه»

زیارتی از سرچشمه صافِ برآمده از چشمه وحی و الهام ، صادر شده است و آواز می دهد که از زبان صاحبانِ اسرار دین و دژهای مردمان ، بیرون آمده است . پس این (زیارت) ، به حقیقت فراتر از کلام مخلوق ، و فروتر از کلام خالق است . علّامه میرزا ابو الحسن شَعرانی نیز _ که از کارشناسان بزرگ معارف قرآن و حدیث است _ ، در این باره می گوید : زیارت جامعه ، معانی ای را در برگرفته که بسیار دورتر از آن است که بر ذهنِ راویان حدیث بگذرد ... و ظنّ برآمده به صدور این حدیث از اهل عصمت ، قوی تر از استناد صحیح است . (1) بر این اساس ، متن فاخر و عمیق «زیارت جامعه» _ که از نگاه کارشناسان بزرگ حدیث ، با قرآن و سایر احادیث اهل بیت علیهم السلام هماهنگیِ کامل دارد _ ، خود ، شاهدی بر صدور آن از امام هادی علیه السلام است .

قرائن مؤیّد اعتبار «زیارت جامعه»افزون بر قوّت متن و محتوای «زیارت جامعه» ، قرائن دیگری نیز اعتبار آن را تأیید می کنند . از آن جمله اند : آمدن این زیارت نامه در کتاب من لا یحضره الفقیه (2) _ که مؤلّف آن ، شیخ المحدّثین صدوق ، در مقدّمه ، تصریح کرده که تنها روایاتی را در این کتاب می آورد که آنها را صحیح می داند و طبق آنها ، فتوا می دهد _ (3) و نیز نقل این زیارت نامه توسّط شیخ طوسی در تهذیب الأحکام . (4) همچنین مکاشفه ملّا محمّدتقی مجلسی 5 و

.

1- .شرح زیارت جامعه کبیره ، ص263 .

2- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 609 ، ح 3213 .

3- .همان ، ج 1 ، ص 1 مقدّمه .

4- .تهذیب الأحکام ، ج 6 ، ص 95 ، ح 1 .

آسیب شناسی زیارت

نیز حکایت سیدِ رشتی ، (1) قرائن دیگری هستند که اعتبار این متن را تأیید می نمایند .

آسیب شناسی زیارتسخن آخر ، این که آسیب شناسی زیارت اهل بیت علیهم السلام ، یکی از مسائل مهمّی است که برای بهره برداری از برکـات زیـارت آنان ، لازم و ضـرور است ؛ زیرا بـدون توجّه به این مسـئله ، چه بسا زائر ، کاری را انجام دهـد که ریشه در تعالیم اهل بیت علیهم السـلام ندارد و چه بسا موجب وَهْنِ مذهب و بدبینی سایر مسلمانان به پیشوایان مکتب تشیّع شود ، مانند : بستن نخ و قفل و زنجیر به در و پنجره ضـریح امامـان و امـام زادگـان ، همچنین انجـام دادن اعمال و حرکات ناصواب و موهن به هنگام ورود به حرم امامان علیهم السـلام . رهبر انقلاب اسـلامی آیـة اللّه خامنه ای ، در این باره ، در یکی از سـخنرانی های خود ، مطالبی ارزنـده ایراد فرموده اند . در این سخنرانی ، آمـده است : یك بـدعت عجیب و غریب و نامأنوس در بابِ زیارتْ درست کرده انـد ، بـدین ترتیب که وقتی می خواهنـد قبور مطهّر ائمّه علیهم السلام را زیارت کنند ، از درِ صحن که وارد می شوند ، روی زمین می خوابند و سینه خیز ، خود را به حرم می رسانند!

.

1- .ر .ك : مفاتیح الجنان ، ص 1072 .

متن کامل زیارت جامعه کبیره با سند متّصل ، از نگارنده تا امام هادی علیه السلام

آیا هرگز شـنیده اید که یك نفر از ائمّه علیهم السـلام یا علما، وقتی می خواسـته اند زیارت کنند ، خود را از درِ صحن ، به طور سینه خیز به حرم برسانند؟! اگر این کار ، مُستحسَن و مستحب بود و مقبول و خوب می نمود ، بزرگان ما به انجامش مبادرت می کردند . این کار ، غلط است ؛ اهانت به دین و زیارت است . چه کسـی چنین بـدعت هایی را میان مردم ، رواج می دهد؟ نکند این هم ، کار دشـمن باشد؟! (1) رهبر انقلاب ، در همین سـخنرانی ، از آیة اللّه حاج آقا حسین بروجردی ، آن عالم بزرگ و مجتهد قوی و عمیق و روشن فکر ، نقل می کند که ایشان ، عَتَبه بوسـی را منع می کرد ، مبادا دشـمنان خیال کنند که سـجده می کنیم و علیه شـیعه ، تشنیعی درست کنند . اصولاً زیارت اهل بیت علیهم السـلام ، عبادتی بزرگ است و چگونگی عبادات ، ماننـد اصل آن ، بایـد مورد تأیید شارع باشد . بنا بر این ، هر عملی که تأیید آن به وسیله اهل بیت علیهم السلام مُحرز نباشد ، آفت زیارتْ محسوب می شود و اجتناب از آن ، لازم و ضرور است .

متن کامل زیارت جامعه کبیره با سند متّصل ، از نگارنده تا امام هادی علیه السلامپیش از پرداختن به شرح زیارت نورانی «جامعه کبیره» ، به ذکر سـند متّصل خود ، بر پایه اجازه مشایـخ روایی خویش ، تا امام ابو الحسن علی بن محمّد هادی علیه السـلام تبرّك می جویم . (2) این حقیر ، محمّد محمدی ری شـهری ، از فقیه عارف وارسـته آیة اللّه سـیّد رضا بهاء الدینی ، از ثقة المحدّثین شیخ عبّاس قمی ، از استادِ بزرگوارش محـدّث عالی قـدر میرزا حسـین نوری ، از شـیخ اعظم انصاری ، از فقیه بزرگ ملّا احمد نراقی ، از علّامه سـیّد بحر العلوم ، از محقّق بهبهانی ، از علّامه پُرتلاش محمّدباقر مجلسی ـ به طُرُقی که

.

1- .سخنان معظّم له در جمع روحانیون استان کهکیلویه و بویر احمد ، در آستانه ماه محرّم ، به تاریخ هفدهم خرداد ماه 1373 .

2- .گفتنی است که این ، نخستین باری است که نگارنده ، حدیثی را بدین گونه روایت می کند .

در کتاب بحار الأنوار آورده است ـ ، از محدّث بزرگوار شیخ صدوق ابن بابویه قمی ، از علی بن احمد بن موسی و محمّد بن احمد سِنانی و حسین بن ابراهیم بن احمد بن هشام ، همگی از محمّد بن ابی عبد اللّه کوفی ، از محمّد بن اسماعیل برَمکی ، از موسی بن عبد اللّه نَخَعی روایت می کنم که گفت : قلتُ لعليّ بن محمّد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن علی بن الحسین بن علی بن أبی طالب علیه السلام : علّمنی ـ یابن رسول اللّه ـ قولاً أقوله بلیغا کاملاً إذا زُرتُ واحدا منکم . فقال : «إذا صِرْتَ إلی الباب فقِف واشْهد الشَّهادتَین وأنت علی غسلٍ ، فإذا دَخَلتَ و رأیت القبر فقِفْ و قل : اللّه أکبر ، اللّه أکبر ، ثلاثین مرّة ، ثمّ امش قلیلاً و علیك السَّکنیة و الوقار و قارِب بینَ خُطاكَ ، ثمّ قِف و کبِّر اللّه عز و جلثلاثین مرّةً ، ثمّ ادنُ من القبر و کبّر اللّه أربعین مرَّةً تمامَ مئة تکبیرةٍ ، ثمّ قُل : به امام هادی علیه السلام گفتم : ای پسر پیامبر خدا ! به من ، گفتاری رسا و کامل ، آموزش بده تا هر گاه که یکی از شما را خواستم زیارت کنم ، آن را بگویم . امام علیه السلام فرمود : «چون به آستانه در [حرم] رسیدی ، بِایست و در حالی که غسل [زیارت]کرده ای ، شهادتین بگو و چون داخل شدی و قبر را دیدی ، دو باره بِایست و سی مرتبه «اللّه أکبر» بگو . سپس ، اندکی با آرامشِ دل و وقار و متانت ، راه برو و گام هایت را کوتاه بردار . آن گاه ، بِایست و سی بار «اللّه أکبر» بگو . سپس به قبر نزدیك شو و چهل مرتبه «اللّه أکبر» بگو تا یکصد تکبیر ، تمام شود . آن گاه بگو :

السَّلامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ النُّبُوَّةِ وَ مَوْضِعَ الرِّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفَ الْمَلائِكَةِ وَ مَهْبِطَ الْوَحْيِ وَ مَعْدِنَ الرَّحْمَةِ وَ خُزَّانَ الْعِلْمِ وَ مُنْتَهَى الْحِلْمِ وَ أُصُولَ الْكَرَمِ وَ قَادَةَ الْأُمَمِ وَ أَوْلِيَاءَ النِّعَمِ وَ عَنَاصِرَ الْأَبْرَارِ وَ دَعَائِمَ الْأَخْيَارِ وَ سَاسَةَ الْعِبَادِ وَ أَرْكَانَ الْبِلادِ وَ أَبْوَابَ الْإِيمَانِ وَ أُمَنَاءَ الرَّحْمَنِ وَ سُلالَةَ النَّبِيِّينَ وَ صَفْوَةَ الْمُرْسَلِينَ وَ عِتْرَةَ خِيَرَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلامُ عَلَى أَئِمَّةِ الْهُدَى وَ مَصَابِيحِ الدُّجَى وَ أَعْلامِ التُّقَى وَ ذَوِي النُّهَى وَ أُولِي الْحِجَى وَ كَهْفِ الْوَرَى وَ وَرَثَةِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمَثَلِ الْأَعْلَى وَ الدَّعْوَةِ الْحُسْنَى وَ حُجَجِ اللَّهِ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَ الآخِرَةِ وَ الْأُولَى وَ رَحْمَةُ

.

اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلامُ عَلَى مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ وَ مَسَاكِنِ بَرَكَةِ اللَّهِ وَ مَعَادِنِ حِكْمَةِ اللَّهِ وَ حَفَظَةِ سِرِّ اللَّهِ وَ حَمَلَةِ كِتَابِ اللَّهِ وَ أَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ وَ ذُرِّيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلامُ عَلَى الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ وَ الْأَدِلاءِ عَلَى مَرْضَاةِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَقِرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ وَ التَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ وَ الْمُخْلِصِينَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ وَ الْمُظْهِرِينَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ السَّلامُ عَلَى الْأَئِمَّةِ الدُّعَاةِ وَ الْقَادَةِ الْهُدَاةِ وَ السَّادَةِ الْوُلاةِ وَ الذَّادَةِ الْحُمَاةِ وَ أَهْلِ الذِّكْرِ وَ أُولِي الْأَمْرِ وَ بَقِيَّةِ اللَّهِ وَ خِيَرَتِهِ وَ حِزْبِهِ وَ عَيْبَةِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِرَاطِهِ وَ نُورِهِ وَ بُرْهَانِهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلائِكَتُهُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ لا إِلَهَ إِلا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضَى أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمُ الْأَئِمَّةُ الرَّاشِدُونَ الْمَهْدِيُّونَ الْمَعْصُومُونَ الْمُكَرَّمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفَوْنَ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ الْقَوَّامُونَ بِأَمْرِهِ الْعَامِلُونَ بِإِرَادَتِهِ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ اصْطَفَاكُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضَاكُمْ لِغَيْبِهِ وَ اخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ أَعَزَّكُمْ بِهُدَاهُ وَ خَصَّكُمْ بِبُرْهَانِهِ وَ انْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ بِنُورِهِ وَ أَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ وَ رَضِيَكُمْ خُلَفَاءَ فِي أَرْضِهِ وَ حُجَجا عَلَى بَرِيَّتِهِ وَ أَنْصَارا لِدِينِهِ وَ حَفَظَةً لِسِرِّهِ وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ وَ مُسْتَوْدَعا لِحِكْمَتِهِ وَ تَرَاجِمَةً لِوَحْيِهِ وَ أَرْكَانا لِتَوْحِيدِهِ وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ وَ أَعْلاما لِعِبَادِهِ وَ مَنَارا فِي بِلادِهِ وَ أَدِلاءَ عَلَى صِرَاطِهِ عَصَمَكُمُ اللَّهُ مِنَ الزَّلَلِ وَ آمَنَكُمْ مِنَ الْفِتَنِ وَ طَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَ أَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَكُمْ تَطْهِيرا فَعَظَّمْتُمْ جَلالَهُ وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ وَ أَدَمْتُمْ أَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ وَ وَكَّدْتُمْ ذَكَّرْتُمْ مِيثَاقَهُ وَ أَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ وَ نَصَحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَ الْعَلانِيَةِ وَ دَعَوْتُمْ إِلَى سَبِيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ بَذَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِهِ وَ صَبَرْتُمْ عَلَى مَا أَصَابَكُمْ فِي حُبِّهِ وَ أَقَمْتُمُ الصَّلاةَ وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ جَاهَدْتُمْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ حَتَّى أَعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ وَ بَيَّنْتُمْ فَرَائِضَهُ وَ أَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ

.

وَ سَنَنْتُمْ سُنَّتَهُ وَ صِرْتُمْ فِي ذَلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَى فَالرَّاغِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ وَ اللازِمُ لَكُمْ لاحِقٌ وَ الْمُقَصِّرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ وَ الْحَقُّ مَعَكُمْ وَ فِيكُمْ وَ مِنْكُمْ وَ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَهْلُهُ وَ مَعْدِنُهُ وَ مِيرَاثُ النُّبُوَّةِ عِنْدَكُمْ وَ إِيَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَ حِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ وَ فَصْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَ عَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ مَنْ وَالاكُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهَ وَ مَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ وَ مَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدِ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ أَنْتُمُ الصِّرَاطُ الْأَقْوَمُ وَ شُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَ شُفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ وَ الرَّحْمَةُ الْمَوْصُولَةُ وَ الآيَةُ الْمَخْزُونَةُ وَ الْأَمَانَةُ الْمَحْفُوظَةُ وَ الْبَابُ الْمُبْتَلَى بِهِ النَّاسُ مَنْ أَتَاكُمْ نَجَا وَ مَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَ عَلَيْهِ تَدُلُّونَ وَ بِهِ تُؤْمِنُونَ وَ لَهُ تُسَلِّمُونَ وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إِلَى سَبِيلِهِ تُرْشِدُونَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ سَعِدَ مَنْ وَالاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ وَ خَابَ مَنْ جَحَدَكُمْ وَ ضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ وَ فَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ وَ أَمِنَ مَنْ لَجَأَ إِلَيْكُمْ وَ سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُمْ وَ هُدِيَ مَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ مَنِ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَ مَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ وَ مَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرٌ وَ مَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ وَ مَنْ رَدَّ عَلَيْكُمْ فِي أَسْفَلِ دَرْكٍ مِنَ الْجَحِيمِ أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَى وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ وَ أَنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَ نُورَكُمْ وَ طِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ طَابَتْ وَ طَهُرَتْ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ خَلَقَكُمُ اللَّهُ أَنْوَارا فَجَعَلَكُمْ بِعَرْشِهِ مُحْدِقِينَ حَتَّى مَنَّ عَلَيْنَا بِكُمْ فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ جَعَلَ صَلَوَاتِنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا خَصَّنَا بِهِ مِنْ وِلايَتِكُمْ طِيبا لِخَلْقِنَا وَ طَهَارَةً لِأَنْفُسِنَا وَ تَزْكِيَةً لَنَا وَ كَفَّارَةً لِذُنُوبِنَا فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسَلِّمِينَ بِفَضْلِكُمْ وَ مَعْرُوفِينَ بِتَصْدِيقِنَا إِيَّاكُمْ فَبَلَغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكَرَّمِينَ وَ أَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقَرَّبِينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِينَ حَيْثُ لا يَلْحَقُهُ لاحِقٌ وَ لا يَفُوقُهُ فَائِقٌ وَ لا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ وَ لا يَطْمَعُ فِي إِدْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لا صِدِّيقٌ وَ لا شَهِيدٌ وَ لا عَالِمٌ وَ لا جَاهِلٌ وَ لا دَنِيٌّ وَ لا فَاضِلٌ وَ لا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَ لا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَ لا جَبَّارٌ عَنِيدٌ وَ لا شَيْطَانٌ مَرِيدٌ وَ لا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ شَهِيدٌ إِلا عَرَّفَهُمْ جَلالَةَ أَمْرِكُمْ وَ عِظَمَ خَطَرِكُمْ وَ كِبَرَ شَأْنِكُمْ وَ تَمَامَ نُورِكُمْ وَ صِدْقَ

.

مَقَاعِدِكُمْ وَ ثَبَاتَ مَقَامِكُمْ وَ شَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَ مَنْزِلَتِكُمْ عِنْدَهُ وَ كَرَامَتَكُمْ عَلَيْهِ وَ خَاصَّتَكُمْ لَدَيْهِ وَ قُرْبَ مَنْزِلَتِكُمْ مِنْهُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ أَهْلِي وَ مَالِي وَ أُسْرَتِي أُشْهِدُ اللَّهَ وَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَ بِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بِعَدُوِّكُمْ وَ بِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَ بِضَلالَةِ مَنْ خَالَفَكُمْ مُوَالٍ لَكُمْ وَ لِأَوْلِيَائِكُمْ مُبْغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ وَ مُعَادٍ لَهُمْ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَكُمْ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ مُحَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ مُبْطِلٌ لِمَا أَبْطَلْتُمْ مُطِيعٌ لَكُمْ عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ مُقِرٌّ بِفَضْلِكُمْ مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ مُحْتَجِبٌ بِذِمَّتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ مُؤْمِنٌ بِإِيَابِكُمْ مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِدَوْلَتِكُمْ آخِذٌ بِقَوْلِكُمْ عَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ مُسْتَجِيرٌ بِكُمْ زَائِرٌ لَكُمْ لائِذٌ عَائِذٌ بِقُبُورِكُمْ مُسْتَشْفِعٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِكُمْ وَ مُتَقَرِّبٌ بِكُمْ إِلَيْهِ وَ مُقَدِّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَ حَوَائِجِي وَ إِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَ أُمُورِي مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَ عَلانِيَتِكُمْ وَ شَاهِدِكُمْ وَ غَائِبِكُمْ وَ أَوَّلِكُمْ وَ آخِرِكُمْ وَ مُفَوِّضٌ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ وَ مُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبَعٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ حَتَّى يُحْيِيَ اللَّهُ تَعَالَى دِينَهُ بِكُمْ وَ يَرُدَّكُمْ فِي أَيَّامِهِ وَ يُظْهِرَكُمْ لِعَدْلِهِ وَ يُمَكِّنَكُمْ فِي أَرْضِهِ فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لا مَعَ غَيْرِكُمْ آمَنْتُ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُ بِهِ أَوَّلَكُمْ وَ بَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ مِنَ الْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ الشَّيَاطِينِ وَ حِزْبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ وَ الْجَاحِدِينَ لِحَقِّكُمْ وَ الْمَارِقِينَ مِنْ وِلايَتِكُمْ وَ الْغَاصِبِينَ لِإِرْثِكُمْ وَ الشَّاكِّينَ فِيكُمُ الْمُنْحَرِفِينَ عَنْكُمْ وَ مِنْ كُلِّ وَلِيجَةٍ دُونَكُمْ وَ كُلِّ مُطَاعٍ سِوَاكُمْ وَ مِنَ الْأَئِمَّةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ فَثَبَّتَنِيَ اللَّهُ أَبَداً مَا حَيِيتُ عَلَى مُوَالاتِكُمْ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِينِكُمْ وَ وَفَّقَنِي لِطَاعَتِكُمْ وَ رَزَقَنِي شَفَاعَتَكُمْ وَ جَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِيكُمُ التَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَقْتَصُّ آثَارَكُمْ وَ يَسْلُكُ سَبِيلَكُمْ وَ يَهْتَدِي بِهُدَاكُمْ وَ يُحْشَرُ فِي زُمْرَتِكُمْ وَ يَكِرُّ فِي رَجْعَتِكُمْ وَ يُمَلَّكُ فِي دَوْلَتِكُمْ وَ يُشَرَّفُ فِي عَافِيَتِكُمْ وَ يُمَكَّنُ فِي أَيَّامِكُمْ وَ تَقَرُّ عَيْنُهُ غَداً بِرُؤْيَتِكُمْ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهَ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَحَّدَهُ قَبِلَ عَنْكُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ مَوَالِيَّ لا أُحْصِي ثَنَاءَكُمْ وَ لا أَبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ وَ مِنَ الْوَصْفِ قَدْرَكُمْ وَ أَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هُدَاةُ الْأَبْرَارِ وَ حُجَجُ الْجَبَّارِ بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَ بِكُمْ يَخْتِمُ وَ بِكُمْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَ بِكُمْ

.

يُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلا بِإِذْنِهِ وَ بِكُمْ يُنَفِّسُ الْهَمَّ وَ يَكْشِفُ الضُّرَّ وَ عِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَ هَبَطَتْ بِهِ مَلائِكَتُهُ وَ إِلَى جَدِّكُمْ و اگر زيارت امير المؤمنين عليه السلام باشد بجاى و إلى جدكم بگو وَ إِلَى أَخِيكَ بُعِثَ الرُّوحُ الْأَمِينُ آتَاكُمُ اللَّهُ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدا مِنَ الْعَالَمِينَ طَأْطَأَ كُلُّ شَرِيفٍ لِشَرَفِكُمْ وَ بَخَعَ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لِطَاعَتِكُمْ وَ خَضَعَ كُلُّ جَبَّارٍ لِفَضْلِكُمْ وَ ذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ وَ فَازَ الْفَائِزُونَ بِوِلايَتِكُمْ بِكُمْ يُسْلَكُ إِلَى الرِّضْوَانِ وَ عَلَى مَنْ جَحَدَ وِلايَتَكُمْ غَضَبُ الرَّحْمَنِ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الذَّاكِرِينَ وَ أَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَ أَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَ أَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ أَنْفُسُكُمْ فِي النُّفُوسِ وَ آثَارُكُمْ فِي الآثَارِ وَ قُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ فَمَا أَحْلَى أَسْمَاءَكُمْ وَ أَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَّ خَطَرَكُمْ وَ أَوْفَى عَهْدَكُمْ وَ أَصْدَقَ وَعْدَكُمْ كَلامُكُمْ نُورٌ وَ أَمْرُكُمْ رُشْدٌ وَ وَصِيَّتُكُمُ التَّقْوَى وَ فِعْلُكُمُ الْخَيْرُ وَ عَادَتُكُمُ الْإِحْسَانُ وَ سَجِيَّتُكُمُ الْكَرَمُ وَ شَأْنُكُمُ الْحَقُّ وَ الصِّدْقُ وَ الرِّفْقُ وَ قَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَ حَتْمٌ وَ رَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَ حِلْمٌ وَ حَزْمٌ إِنْ ذُكِرَ الْخَيْرُ كُنْتُمْ أَوَّلَهُ وَ أَصْلَهُ وَ فَرْعَهُ وَ مَعْدِنَهُ وَ مَأْوَاهُ وَ مُنْتَهَاهُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَ أُحْصِي جَمِيلَ بَلائِكُمْ وَ بِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الذُّلِّ وَ فَرَّجَ عَنَّا غَمَرَاتِ الْكُرُوبِ وَ أَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرُفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي بِمُوَالاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيَانَا وَ بِمُوَالاتِكُمْ تَمَّتِ الْكَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ النِّعْمَةُ وَ ائْتَلَفَتِ الْفُرْقَةُ وَ بِمُوَالاتِكُمْ تُقْبَلُ الطَّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ وَ لَكُمُ الْمَوَدَّةُ الْوَاجِبَةُ وَ الدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ وَ الْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْجَاهُ الْعَظِيمُ وَ الشَّأْنُ الْكَبِيرُ وَ الشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ رَبَّنَا لا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولا يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِنَّ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ذُنُوبا لا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلا رِضَاكُمْ فَبِحَقِّ مَنِ ائْتَمَنَكُمْ عَلَى سِرِّهِ وَ اسْتَرْعَاكُمْ أَمْرَ خَلْقِهِ وَ قَرَنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبِي وَ كُنْتُمْ شُفَعَائِي فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ

.

عَصَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شُفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَئِمَّةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجَبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي جُمْلَةِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ وَ فِي زُمْرَةِ الْمَرْحُومِينَ بِشَفَاعَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيما كَثِيرا وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيل (1)

.

1- .كتاب من لا يحضره الفقيه : ج2 ص609 ح3213 ، تهذيب الاحكام : ج6 ص95 ح177 ، عيون اخبار الرضا عليه السلام : ج2 ص272 ح1 ، المزار الكبير : ص523 ، المحتضر : ص215 ح282 ، بحار الانوار : ج102 ص127 ح4 .

ص: 38

..

السَّلامُ عَلَيْكُمْ يا أهلَ بَيْتِ النُّبُوَّةِ !

شرح

پیشینه «سلام»

(1)السَّلامُ عَلَيْكُمْ يا أهلَ بَيْتِ النُّبُوَّةِ !

سلام بر شما ، ای خاندان نبوّت !

توضیح واژه هاالسَّلام : سالم بودن ، بی عیب بودن ، صلح و دوستی ، دور بودن از آفات باطنی و ظاهری ، دعا کردن برای سلامت . (1) أهْل : بنا بر مضافٌ إليه این واژه ، معنایش متفاوت می شود : خویشاوندان ، ایل و تبار ، پیروان ، وابستگان ، ویژگان . (2) بَيْت : خانه ، خانواده . (3) النُبُوَّة : رفعت ، برتری ، خبر دادن ، پیامبری . (4)

شرحنخستین عبارت زیارت نورانی «جامعه کبیره» ، با سلام بر خاندان نبوّت ، آغاز می شود و پس از آن ، با چهار سلام دیگر ، جایگاه امامت را بیان می کند . برخی ، سلام زائر را ادبِ برخورد دانسته اند و گروهی ، آن را دعا می دانند .

پیشینه «سلام»انسان ، موجودی اجتماعی است و در هنگام دیدار با همنوعان خود ، آداب اجتماعی را رعایت می کند ؛ امّا آداب برخورد در همه جوامع ، یکسان نیست . کلاه از سر

.

1- .«السَّلام بمعنى السَّلامة ، و قول النّاس : السَّلام عليكم ! أى السَّلامة من اللّه عليكم» (العين : ج 7 ص 265) . «السَّلام : العافية ، التحيَّة» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 289) .

2- .«أهل الرَّجل : زوجه و أخصّ النّاس به» (العين ، ج 4 ، ص 89) .

3- .«البيت : واحد البيوت التى تسكن» (مجمع البحرين ، ج 2 ، ص 193) .

4- .«به اعتبار اشتقاق آن از «نبأ» ، یعنی کسی که از جانب خدا خبر می آورد و به اعتبار اشتقاق آن از «نَبوة» ، به معنای بلندی رتبه و منزلت او برسایر آفریدگان است» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 302) .

برداشـتن ، دست بر سـینه گذاشتن ، خم شدن و استفاده از جملات و اصطلاحاتی مانند : «سلام !» ، «زنده باشی ! » ، «دست مریزاد !» و ... ، در میان اقوام مختلف ، مرسوم بوده و هست . پیش از اسـلام و در زمان جاهلیت ، جملاتی ماننـد : «أَبَیْتَ اللَّعْنَ ؛ از نفرین ، در امان باشی» ، «أَنْعِمْ صَباحا ؛ صبح تو نیکو باد !» و یا «تَعیشُ أَلفَ سَنَةً ؛ هزار سال ، زنده باشی ! » ، به عنوان تحیّت (1) بر پادشاهان و بزرگان ، مرسـوم بوده است . (2) با پیـدایش اسـلام ، پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله ، سـلام کردن را به عنوان تحیّتِ مسـلمانان برگزید و فرمود : السَّلامُ تَحِیَّةٌ لِمِلَّتِنا . (3) سـلام ، درود ملّتِ مـاست . ایشـان ، همچنین چگونگی دیـدار با هم و سـلام کردن به یکـدیگر را آموخت و از مسـلمانان خواست تا به گاه وداع و خداحافظی ، برای یکدیگر از خداوند ، طلب آمرزش کنند : إذا تَلاقَیتُم فَتَلاقُوا بِالتَّسلِیمِ و التَّصافُحِ وَ إذا تَفَرَّقتُم فَتَفَرَّقوا بِالإسْتِغفارِ . (4) هر گاه به هم رسـیدید ، سـلام گوییـد و با هم دست دهید ، و چون از هم جدا شدید ، با آمرزش خواهی ، یکدیگر را ترك کنید . تکرار واژه «سـلام» در قرآن و رفتار پیامبر صلی الله علیه و آله و تأکید فراوان ایشان ، «سلام گفتن» را مستحبّی مؤکّد در میان مسلمانان شناساند و از آنان خواست به کسی که پیش از سلام گفتن ، سخن بگوید ، پاسخ ندهند :

.

1- .به معنای طلب حیات و زندگی کردن .

2- .النهایة ، ج 1 ، ص 183 .

3- .مستدرك الوسائل ، ج 8 ، ص 360 ، ح 9670 .

4- .الأمالی ، طوسی ، ص 215 ، ح 374 .

آداب سلام گفتن

مَن بَدَأَ بِالکَلامِ قَبلَ السَّلامِ فَلا تُجِیبوهُ . (1) هر که پیش از سلام گفتن ، آغاز به سخن کند ، پاسخش را ندهید . رایج شدن «سلام» و کنار نهادن واژه هایی نظیر : «حیّاك ! »، «أنعم صباحا !» و ... ، تنها جا به جایی الفاظ نبود ؛ بلکه فرهنگ جدیدی را پی نهاد که ذلّت و خواری فروهِشته در واژگان پیش از اسلام را که فرودستان ، نثار بزرگان و پادشاهان می کردند ، از میان برداشت . فرهنگ سلام ، پیام سالم سازی جامعه را نوید می دهد و در قالب دعا ، فراگیر می شود ؛ زیرا سلام ، از ریشه «سِ لْم» و «سلامت» است و گوینده سلام ، باید خود را از آفات ظاهری و باطنی ، پاك سازد و در حقیقت ، به مخاطب می گوید : تو از دست و زبان من ، در امان هستی و برای تو هم آرزوی سلامت می کنم . بنا بر این ، سلام را می توان جامع ترین دعا برای سلامت جامعه دانست که اگر به مضمون آن توجّه شود ، فردسازی و جامعه سازی ، تحقّق می یابد .

آداب سلام گفتندر گذر زمان ، سلام کردن به عنوان آیین برخورد با هم در دین اسلام ، شناخته شد که برای آن ، آدابی نیز برشمردند . سلام کردن کوچك بر بزرگ ، ره گذر بر نشسته ، و گروه اندك بر جماعت انبوه تر ، از جمله آداب سلام است که بر پایه روایتی امام صادق علیه السلام ، بر آن تأکید کرده و می فرماید : یُسَلِّمُ الصَّغِیرُ عَلَی الکَبِیرِ ، وَ المارُّ عَلَی القاعِدِ ، وَ القَلِیلُ عَلَی الکَثِیرِ . (2) کوچك به بزرگ ، سلام کند و ره گذر ، به نشسته و عدّه کمتر ، به عدّه بیشتر . در پاره ای از روایات نیز به سلام گفتن سواره بر پیاده و یا ایستاده بر نشسته ، سفارش شده است . (3) و در حدیث دیگری ، امام صادق علیه السلام ، آغاز به سلام کردن را نشانه فروتنی می داند و

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 644 ، ح 2 .

2- .همان ، ص 646 ، ح 1 .

3- .همان ، ح 4 .

انواع سلام

می فرماید : مِنَ التَّواضُعِ أن تُسَلِّمَ عَلی مَن لَقِیتَ . (1) از فروتنی است که به هر که برخوردی ، سلام کنی . این سخن ، در کنار روایتی که از کسی که بر مَرکبی رهوار نشسته است ، می خواهد تا بر شخصی که بر مَرکبی ناتوان سوار است ، سلام کند ، (2) نشان دهنده آن است که هدف در «سلام» ، افزون بر احترام ، آموزش نوعی فروتنی و تواضع است . پیامبر اکرم ، خود نیز همواره بر کودکان ، سلام می کرد تا به عنوان سنّتِ پس از خویش ، پایدار بماند و در روایتی آمده که فرمود : خَمسٌ لا أدَعُهُنَّ حَتَّی المَماتِ : الأکلُ عَلَی الحَضِیضِ مَعَ العَبِیدِ ، و رُکوبی الحِمارَ مؤکَفا ، وَ حَلبُ العَنزِ بِیَدی ، وَ لُبسُ الصّوفِ ، وَ التَّسلِیمُ عَلی الصِّبیانِ لِتَکونَ سُنَّةً مِن بَعدِی . (3) پنج چیز است که تا زنده ام ، آنها را ترك نمی کنم : غذا خوردن روی زمین با بردگان ، سوار شدن بر الاغ برهنه ، دوشیدن بز با دست خودم ، پوشیدن پشمینه ، و سلام کردن به کودکان تا بعد از من ، سنّت شود .

انواع سلامبنا بر آنچه گذشت ، سلام ، بهترین تحیّتی است که در آن ، آموزش، همنشین پرورش شده است و اختصاص به دنیا ندارد ؛ بلکه بندگان در ملاقات با خدا ، در قیامت نیز سلام می گویند : «تَحِیَّتُهُمْ یَوْمَ یَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ. (4) درودشان ، آن روز که با او دیدار کنند ، سلام است» .

.

1- .همان ، ح 12 .

2- .همان ، ح 2 .

3- .الخصال ، ص 271 ، ح 12 .

4- .سوره احزاب ، آیه 44 .

سلام بر پیشوایان دین

امّا این که مخاطب سلام ، چه رتبه ای دارد ، می توان آن را به سه گروه ، تقسیم کرد : 1 . سلام برابر . سلام آنانی که در یکی رتبه و جایگاه قرار دارند ، مانند دو دوست که در برخورد با یکدیگر ، محبّت و برادری خود را با سـلام کردن ، نشان می دهند و دوستی شان را استوار می کنند و در بهشت نیز بهشتیان ، دوستان خود را این گونه خطاب می کنند : «وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیهَا سَلَـمٌ . (1) و درودشان در آن جا سلام است» . 2 . سـلام بزرگ تر بر کوچك تر . خداونـد ، آغاز کننـده چنین سـلامی است و بندگان صالح خود را با سـلام ، مخاطب می سازد و می فرمایـد : «سَلَـمٌ عَلَی نُوحٍ فِی الْعَـــلَمِینَ . (2) سـلام بر نوح در میان جهانیان!» «سَلَـمٌ عَلَی إِبْرَ هِیمَ ! (3) سـلام بر ابراهیم ! » . آری ! پیام چنین سـلامی ، رأفت و مهربانی است . 3 . سـلام کوچك تر بر بزرگ تر . سـلام کردن کوچك تر بر بزرگ تر ، از آداب دینی است و شرط ادب ، آن است که کوچك تر در سلام گفتن ، پیشی گیرد . سلام گفتن بر بزرگان دین نیز در همین گروه ، جای دارد .

سلام بر پیشوایان دینآغازین جملات زیارت نامه ها و از جمله «زیارت جامعه» ، سلام دادن بر پیشوایان دین است که در این زیارت نامه ، با ترکیب «السَّلام علیکم» ، آمده است . حرف «علی»

.

1- .سوره یونس ، آیه 10 .

2- .سوره صافات ، آیه 79 .

3- .همان ، آیه 109 .

که با ضـمیر مخاطب «کُم» همراه شده ، اظهار اعتقاد به حضور زنده آنان و شـنوا بودنشان است . بدون تردید ، مفهوم سـلام بر معصومان علیهم السـلام ، اظهار ادب ، تواضع ، عشق ، محبّت و ارادت به آنان است . امّا فراتر از مفاهیم یاد شـده ، معانی دیگری نیز برای سـلام بر اهل بیت علیهم السلام ذکر کرده اند :

1 . تجلّی نـام خداونـددر قرآن کریم ، یـك بـار از خداونـد با نام «سـلام» یاد شـده است : «هُوَ اللَّهُ الَّذِی لَا إِلَـهَ إِلَا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَـمُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ الْمُتَکَبِّرُ . (1) اوست خدای یکتا که جز او خدایی نیست ؛ پادشاه [سـزاوار و راستین] ، پاك از هر عیب ، ایمنی بخش ، نگاهبـان [بر همه چیز] ، توانـای بی همتـا ، بر همه چیره ، و در خور بزرگی» . سـلام ، در این آیه ، به معنای بر کنار بودن خداوند از عیب ها و کاستی هاست و این که ممکن نیست نقصـی بدو راه یابد (2) و بهشت نیز ، از آن رو «دار السَّلام» خوانده شده است که به خداوند ، نسبت داده می شود و یا آن که ساکنان آن ، از اندوه و مرگ ، در سلامت هستند . بنا بر آن که از واژه «السَّلام» در آغاز زیارت ، نام خداوند اراده شود ، معنای جمله «السَّلام علیکم» ، خطاب به امامان معصوم علیهم السـلام ، یعنی : شـما ، مظهر کامل اسم «سلام» خداوند باشید و آثار این نام منوّر ـ که رحمت و سلامت است ـ ، بر شما باد ! (3)

2 . دعازیارت کننده ، در هر زیارتی از خداوند می خواهد تا فضل و احسان خود را بر

.

1- .سوره حشر ، آیه 23 .

2- .الأسماء و الصفات ، ص 53 .

3- .ر . ك : روضة المتقین ، ج 5 ، ص 454 .

خاطره ای از آیة اللّه بهاء الدینی

شناخت اهل بیت علیهم السلام

«أهل» ، در قرآن

معصومان علیهم السلام ، همیشگی سازد و آنان را از تمام آفات و بلایای جسمانی و نفسانی ، بر حذر دارد ، همچنان که ایشان را از همه پَستی ها ، دور داشته و آنان را معصوم ، آفریده است . پُر واضح است چنین دعایی برای زائر ، نتیجه بخش خواهد بود ؛ زیرا پاسخ سلام معصومان علیهم السلام ، آثاری دارد که بر اساس مراتب سلام ، به زیارت کنندگان ، خواهد رسید .

خاطره ای از آیة اللّه بهاء الدینیشنیدن پاسخ از معصومان علیهم السلام ، هم سنخ شدن با ایشان را می طلبد و تا زمانی که دغدغه های ما با آنان تفاوت دارد ، پاسخ ایشان را نمی شنویم. امّا برخی بزرگان ، ظاهر و باطن خود را اُخروی کرده اند و در همین دنیا نیز تواناییِ شنیدن نداهای آسمانی را دارند . از جمله این بزرگان ، فقیه بزرگوار آیة اللّه سیّد رضا بهاء الدینی رحمه الله بود . آن بزرگوار ، وقتی به زیارت امام رضا علیه السلام مشرّف می شد ، گاه توقّف کوتاهی می کرد و برمی گشت و برخی اوقات ، وارد حرم مطهّر هم نمی شد . یکی از دوستان ، راز این توقّف کوتاه در حرم را از ایشان پرسیده بود . در پاسخ ، فرموده بود : «آقا ! ما سلام کردیم ، جواب شنیدیم و برگشتیم» . چه خوش بی مهربونی ، هر دو سر بی که یك سر مهربونی ، دردسر بی .

شناخت اهل بیت علیهم السلاماوّلین درس امام شناسی در «زیارت جامعه» ، شناختن اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است .

«أهل» ، در قرآندر فرهنگ قرآنی ، «أهل» به افرادی گفته می شود که نوعی پیوند و وابستگی ، آنها را گِرد هم آورد ، مانند : «أهل الإنجیل» ، (1) «أهل القُری» ، (2) «أهل المدینة» ، (3) «أهل

.

1- .سوره مائده ، آیه 47 .

2- .سوره اعراف ، آیه 96 ؛ سوره یوسف ، آیه 109 .

3- .سوره توبه ، آیه 101 ؛ سوره حجر ، آیه 67 .

«بیت» ، در قرآن

البیت» ، (1) «أهل الذّکر» ، (2) «أهل التقوی» (3) و ... . بنـا بر فرهنگ قرآنی ، به کسانی اهل یا ذُرّیه پیامبر خـدا گفته می شود که با او پیوند و بسـتگی داشـته باشـند و مهم ترین پیوند با پیامبر صلی الله علیه و آله ، هم عقیده بودن با اوست و کسی که از ایمان آوردن به پیامبر صلی الله علیه و آله سـر باز بزنـد ، او را در زمره خانـدان پیامبر صـلی الله علیه و آله نمی داند، همچنان که خداوند در باره فرزند نوح علیه السلام می فرماید : «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ . (4) او از خاندان تو (خاندان پیامبری) نیست» .

«بیت» ، در قرآنواژه «بیت» ، چنانچه به اشـخاص و افراد حقیقی اضافه شود ، معمولاً خانه مسکونی ایشان ، اراده می شود و در صورتی که به شخصـیتی حقوقی و یا معانی دیگری افزوده شود ، حقیقت مضافٌ الیه را بیان می کند ؛ مانند : «بیت علم» ، که به معنای خاندانی است که به گونه ای با دانش ، در ارتباط هسـتند و یا «بیت مرجعیّت» ، یعنی خاندانی که با مرجع دینی مسـلمانان ، به نوعی ارتباط دارند . در این جا «بیت نبوّت» ، به کسانی اطلاق می شود که با حقیقت نبوّت ، یعنی جایگاه تجلّی اسـما و صفات الهی ، مرتبط هستند و ارتباط زمینیان با آسمانیان را فراهم می کنند . نکته دیگر آن که بیت ، به «نبوّت (پیامبری) » افزوده شده است و به «نبی (پیامبر) » افزوده نشده است و نمی توان هر آن کس را که در خـانه پیامبر صـلی الله علیه و آله زنـدگی می کرده ، در زمره بیتِ نبوّت دانست . این حقیقت ، زمانی آشـکار می شود که آیات قرآن ، بررسی

.

1- .سوره هود ، آیه 73 ؛ سوره احزاب ، آیه 33 .

2- .سوره نحل ، آیه 43 ؛ سوره انبیا ، آیه 7 .

3- .سوره مدثر ، آیه 56 .

4- .سوره هود ، آیه 46 .

مفهوم «بیت» در احادیث

شود که از آنها چنین به دست می آید که هر گاه ، «بیت» را به شخصیتِ حقیقی پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت می دهد ، صیغه جمع آن ، یعنی «بیوت» می آید (1) تا خانه تمام همسران پیامبر صلی الله علیه و آله را فرا گیرد : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ لَا تَدْخُلُواْ بُیُوتَ النَّبِیِّ إِلَا أَن یُؤْذَنَ لَکُمْ إِلی طَعـامٍ . (2) ای کسانی که ایمان آورده ایـد! به خانه های پیامبر درنیایید ، مگر آن که شـما را به خوردن طعامی رُخصـت دهنـد» . امام علی علیه السـلام نیز بر اساس منطق قرآن ، در برابر برخی از بسـتگان پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود : فَنَحنُ بَیتُ النُّبُوَّةِ وَ مَعدِنُ الحِکمَةِ . (3) پس ما خانـدان پیامبری و معدن حکمت هستیم . تا نشان دهد که ارتباط با «پیامبری» راه گشاست و رابطه داشـتن با شخص پیامبر صلی الله علیه و آله ، به تنهایی ، کافی نیست .

مفهوم «بیت» در احادیثابوحمزه ثُمالی ، از شاگردان امام سجّاد و امام باقر علیهماالسلام ، راوی دعای معروف «سحر» ، برخوردی از قَتاده (از فقیهان شـهر بصـره و مورد اعتماد دربار اُموی) با امام باقر علیه السـلام را گزارش می کند که در آن ، معنای حقیقی بیت نبوّت ، روشـن می شود . ابوحمزه می گوید : در مسـجد پیامبر صـلی الله علیه و آله نشسـته بودم که مردی پیش آمد و سلام کرد و پس از معرّفی خود ، به من گفت : ابوجعفر (امام باقر علیه السلام) را می شناسی ؟ گفتم : آری . با او چه کاری داری ؟ پاسخ داد : چهل سؤال آماده کرده ام که از او بپرسم . اگر حق بود ، بپذیرم و اگر باطل بود ، او را وا گذارم .

.

1- .ر . ك : ادب فنای مقرّبان ، ج 1 ، ص 110 .

2- .سوره احزاب ، آیه 53 .

3- .غریب الحدیث ، ابن قتیبه ، ج 1 ، ص 370 .

به او گفتم : آیا تفاوت حق و باطل را می شناسی ؟ گفت : شما کوفیان ، جماعتی هستید که کسی در برابرتان ، یارای سخن گفتن ندارد . هر گاه ابو جعفر علیه السلام را دیدی ، مرا خبر کن . سخنم با او تمام نشده بود که امام باقر علیه السلام در حلقه ای از خراسانی ها و دیگر مردمانی که در باره مسائل حج از ایشان می پرسیدند ، وارد مسجد شد و در جایگاه خود نشست و مرد تازه وارد ، نزدیك ایشان نشست . من هم در مکانی نشستم که سخن او را بشنوم . هنگامی که اطرافیان امام علیه السلام پرسش های خود را پرسیدند و پاسخ گرفته ، رفتند ، امام علیه السلام به وی رو کرد و فرمود : «تو کیستی ؟» . گفت : من قتاده ، پسر دعامه بصری هستم . امام علیه السلام به او فرمود : «تو فقیه (دین شناس) بصره هستی ؟» . گفت : آری . امام باقر علیه السلام فرمود : وَیحَك یا قَتادَةُ ! إنَّ اللّهَ ـ جَلَّ و عَزَّ ـ خَلَقَ خَلقا مِن خَلقِهِ ، فَجَعَلَهُم حُجَجا عَلی خَلقِهِ ، فَهُم أوتادٌ فی أرضِهِ ، قُوّامٌ بِأمرِهِ ، نُجَباءُ فی عِلمِهِ ، اِصطَفاهُم قَبلَ خَلقِهِ أظِلَّةً عَن یَمینِ عَرشِهِ . وای بر تو ، ای قَتاده! خداوند عز و جل گروهی را آفرید و آنان را حجّت بر خلقش قرار داد . پس ایشان ، پایه های زمین هستند (مایه آرامش زمینیان اند) ، بر پا کنندگان امر الهی اند و ویژگان علم اویند . خداوند ، آنان را پیش از آن که آفریدگان را بیافریند ، به صورت سایه هایی در طرف راست عرش برگزید . قَتاده ، مدّتی طولانی سکوت کرد . سپس گفت : به خدا سوگند ، در برابر فقهای بسیاری نشسته ام و در برابر ابن عبّاس نیز زانو زده ام ؛ امّا در برابر هیچ کدام از ایشان ، آن چنان که در برابر تو دلم ناآرام شد ، مضطرب نشدم . وی ، با این سخن ، در حقیقت ، راز این پریشانی خود را از امام علیه السلام سؤال کرد . لذا ایشان به او فرمود : «وای بر تو ! آیا می دانی کجا نشسته ای؟ تو در برابر خانه هایی

.

هستی که خداوند ، اجازه داده که قدر و منزلت آنها رفعت یابد و نامش در آنها ، یاد شود . در آن خانه ها ، هر بامداد و شامگاه ، مردانی که نه تجارت ، و نه داد و ستدی ، آنان را از یاد خدا و بر پا داشتن نماز و دادن زکات ، به خود مشغول نمی دارد ، او را نیایش می کنند» . سپس ، این آیه را قرائت کرد که : «فِی بُیُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَ یُذْکَرَ فِیهَا اسْمُهُ یُسَبِّحُ لَهُ فِیهَا بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ * رِجَالٌ لَا تُلْهِیهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَیْعٌ عَن ذِکْرِ اللَّهِ وَ إِقَامِ الصَّلَوةِ وَ إِیتَآءِ الزَّکَوةِ . (1) [آن چراغ] در خانه هایی است که خداوند ، رخصت داده است که بالا برده و بزرگ داشته شوند و نام وی در آنها یاد شود و او را در آن جا ، بامدادان و شبانگاهان ، به پاکی بستایند ؛ مردانی که بازرگانی و خرید و فروش ، ایشان را از یاد خدا و خواندن نماز و دادن زکات ، باز ندارد» . آن گاه ، افزود : «تو ، آن جا نشسته ای و ما ، آن خانه ها هستیم» . امام علیه السلام ، جایگاه امامت را بیان فرمود و راز عظمت خویش را باز گفت و با تلاوت این آیه قرآن ، تنها نقطه ای را که اجازه رفعت یافتن و برتری دارد ، معرّفی کرد . قَتاده نیز به خوبی ، مراد امام علیه السلام را فهمید و گفت : به خدا سوگند ، راست گفتی ، فدایت شوم ! به خدا سوگند ، این خانه ، خانه سنگی و گِلی نیست ! سپس از امام علیه السلام درباره حکم پنیر پرسید . امام باقر علیه السلام ، تبسّمی کرد و فرمود : «همه پرسش هایت به پنیر بازگشت ؟!» . قَتاده ، پاسخ داد : فراموش کردم ! امام علیه السلام فرمود : «اشکالی ندارد» . سپس ، پاسخ سؤال قَتاده را داد . (2) در بیشتر متون حدیثی و کلامی ، از «أهل بیت النُّبُوَّة» ، به اختصار ، با «اهل بیت» یاد

.

1- .سوره نور ، آیه 36 _ 37 .

2- .الکافی ، ج 6 ، ص 256 _ 257 ، ح 1 .

پیام ها

شده است . شاید بازگشت چنین اطلاقی ، به آیه 33 سوره احزاب باشد که می فرماید : «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا . (1) همانا خداوند ، می خواهد تا از شما خاندان پیامبر، پلیدی را ببَرَد و شما را کاملاً پاك کند » . و بنا بر روایات فراوانی ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، پس از نزول آیه «وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَوةِ ؛ (2) کسان خود را به نماز ، فرمان ده» ، هر بامداد ، به درِ خانه علی علیه السلام می آمد و می فرمود : «السَّلام علیکم أهل البیت ! » و آنان را به نماز ، دعوت می کرد . (3)

پیام ها1 . آغاز زیارت با عبارت «السَّلام علیکم» ، نشانه حاضر بودن اهل بیت علیهم السلام به گاهِ خواندن زیارت نامه است . پس آنان را حاضر بدانیم و ادب ایستادن ، سخن گفتن و نگاه کردن را رعایت کنیم . 2 . عبارت زیبایِ «السَّلام علیکم» ، هدیه ای الهی است که حتّی خانـدان نبوّت را با آن می خوانیم . شایسـته است که قـدر این هدیه باارزش را بدانیم و در سـلام گفتن ، به یکدیگر بخل نورزیم . 3 . اوّلین کسی که اهل بیت علیهم السلام را با عبارت «السَّلام علیکم» مخاطب قرار داد ، پیامبر صلی الله علیه و آله بود . 4 . عظمت امامان علیهم السـلام ، به میزان وابسـتگی آنان به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله نیست ؛ بلکه میزان ، شایستگی آنان در ارتباط داشتن با مبدأ وحی و آینه عظمت الهی بودن است . افرادی مانند سـلمان ، ابو ذر و ... را در زمره اهل بیت علیهم السـلام برشمرده اند و برخی از نزدیکان پیامبر صلی الله علیه و آله از این نعمت ، محروم اند .

.

1- .سوره احزاب ، آیه 33 .

2- .سوره طه ، آیه 132 .

3- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 82 _ 89 .

وَ مَوْضِعَ الرِّسالَةِ

شرح

مفهوم رسالت

(2)وَ مَوْضِعِ الرِّسالَةِ .

و جایگاه رسالت ...

توضیح واژه هامَوضِع : اسم مکان ، به معنای محل ، جا . (1) الرِّسالة : پیام ، پیامبری ، ابلاغ . (2)

شرحجایگاه رسالت ، ویژگی دیگری برای امامان علیهم السلام است و از آن جا که به عنوان ویژگی آنان در «زیارت جامعه» آمده است ، معنایی فراتر از انتساب به پیامبر صلی الله علیه و آله دارد که باید بررسی شود .

مفهوم رسالتنبوّت و رسالت ، واژگانی هستند که برای پیامبران الهی استفاده می شوند ، امّا همپوشی کاملی ندارند ؛ زیرا «نبی» ، از جانب حق ، خبر می دهد ، امّا وظیفه ابلاغ به مردمان را ندارد ؛ ولی «رسول» ، پیامبری است که از جانب حق ، سخن می گوید و سخن حق را به جامعه بشر ، منتقل می نماید . بنا بر این ، مقام رسالت ، از نبوّت برتر است . در این عبارت ، امامان علیهم السلام در جایگاه رسالت الهی معرّفی شده اند . اکنون سؤالی که فرا روی ماست ، این که آیا رسالت امامان ، همان رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است ، یا آن که نوع رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله با رسالت ائمّه ، متفاوت است ؟ بررسی انواع رسالت ، پاسخی به این پرسش است .

.

1- .«الوضع : ضد الرفع و الموضع إسم مکان» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 396) .

2- .«الإرسال : التوجیه ، و قد أرسل إلیه ، و الإسم الرِّسالة» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 283) ، «و الرَّسول : إسم مَن اُرسل» (همان ، ص 284) .

انواع رسالت

رسالت اهل بیت علیهم السلام

انواع رسالت1 . رسالت ابلاغ وحی . بالاترین مرتبه رسالت ، ارتباط بی واسطه با مبدأ وحی و یا به وسیله فرشته و ابلاغ دستورهای الهی است . چنین رسالتی ، ویژه پیامبران اولو العزم و سرآمدِ آنان ، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است . پیامبر ، آنچه را از حق تعالی می شنود ، به مردمان می رساند . 2 . رسالت خاصّ تبیین وحی . معنای دیگر رسالت ، رسالت خاصّ تبیین وحی است که در چنین رسالتی ، افراد ویژه ای که خداوند متعال معیّن کرده است ، به دستور پیامبر ، وحی الهی را برای مردم ، بازگو می کنند . آنان ، با دریافت و فهم پیام های الهی ، واسطه میان پیامبر و مردم هستند . 3 . رسالت عامّ ابلاغ وحی . این رسالت ، وظیفه همه کسانی است که پیام های الهی را از طریق اوّل و یا دوم ، دریافت کرده اند . این سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که در ماجرای غدیر روایت شده ، ناظر بر نوع سوم رسالت است که : فَلیَبلُغِ الشّاهِدُ مِنکُم الغائِبَ . (1) هر که از شما حاضر است ، باید به غایبان برساند .

رسالت اهل بیت علیهم السلامهمان گونه که گذشت ، اهل بیت علیهم السلام از جانب خداوند متعال و پیامبر او ، سخن می گویند و بر این اساس ، آنان ، ترجمان وحی الهی اند ، چنان که امام رضا علیه السلام ، طبق نقلی ، می فرماید : إنّا عَنِ اللّهِ و عَن رَسُولِهِ نُحَدِّثُ ، وَ لا نَقولُ : قالَ فُلانٌ وَ فُلانٌ ، فَیَتَناقَضَ کَلامُنا ، إنَّ کَلامَ آخِرِنا مِثلُ کَلامِ أوَّلِنا وَ کَلامَ أوَّلِنا مُصادِقٌ لِکَلامِ آخِرِنا . (2) ما از خدا و فرستاده اش سخن می گوییم و نمی گوییم : «فلان کس و فلانی گفت» تا کلام ما

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 291 ح 6 ؛ تحف العقول ، ص 34 .

2- .رجال الکشّی ، ج 2 ، ص 490 .

ابلاغ آیات نخستین سوره توبه

متناقض شود . سخن آخر ما ، مانند سخن اوّل ماست و سخن اوّلین ما ، تصدیق کننده سخن آخرینِ ماست . این حدیث امام رضا علیه السلام ، جایگاه رسالت را نشان می دهد که سخن تمام امامان ، از وحی سرچشمه می گیرد و بنا بر این ، تناقضی در گفتار آنان ، دیده نمی شود . «موضع الرسالة» نیز به همین مقام رسالت که واسطه میان پیامبر و مردم است ، اشاره دارد ؛ زیرا برخی پیام های الهی را تنها اهل بیت علیهم السلام باید ابلاغ نمایند و دیگری را چنین مقامی نشاید . ابلاغ آیات اوّل سوره برائت، ادّعای ما را ثابت می کند . چنین برداشتی از مفهوم رسالت ، بیانگر آن است که رسالت ، مفاهیم متعدّدی دارد و رسالت و نبوّتی که با ارتحال پیامبر صلی الله علیه و آله از جهان رخت بربست ، با پیام رسانی امامان ، متمایز است .

ابلاغ آیات نخستین سوره توبهآن گاه که آیات «بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَـٰهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ؛ (1) این ، [اعلام]بیزاری است از جانب خدا و فرستاده او ، به سوی آن کسانی از مشرکان که با آنان ، پیمان بسته اید» ، نازل شد ، پیامبر صلی الله علیه و آله ، ابو بکر را به سوی مکّه گسیل کرد تا پیام بیزاری خدا و پیامبرش را به مشرکان برساند ؛ امّا ناگاه ، بر پیامبر صلی الله علیه و آله چنین پیام فرستاده شد که : لا يُؤَدّى عَنكَ إلّا أنتَ أو رَجُلٌ مِنكَ . (2) [پیام را] از جانب تو ، جز خودت یا مردی از [خاندان] تو نرساند . و بدین سان ، پیامبر خدا ، ابو بکر را از نیمه راه ، باز گرداند و امیر مؤمنان علی علیه السلام مأموریت یافت تا پیام الهی را برای مشرکان ، باز خواند و در برابر دلْ ناخوشی ابو بکر ، به او فرمود که جبرئیل علیه السلام بر ایشان نازل شده و به چنین کاری ، فرمان داده

.

1- .سوره توبه ، آیه 1 .

2- .الإرشاد ، ج 1 ، ص 65 _ 66 ؛ مسند ابن حنبل ، ج 1 ، ص 318 ، ح 1296 .

است . (1) نکته قابل توّجه ، آن که این سـخن ، مطلق است و شامل حکم اعلان برائت و هر حکم الهی دیگری می شود که نیازمند ابلاغ پیامبر صـلی الله علیه و آله و یا شخصـی همانند اوست . به سخن دیگر ، احکام الهی ای که به مردم ابلاغ نشده ، یا باید توسّط خود پیامبر صلی الله علیه و آله ابلاغ شود یا توسّط اهل بیت ایشان ، و شـخص سومی حق ندارد تا مبلّغ ابتدایی احکام الهی باشد . این ، فضیلتی بس بزرگ برای اهل بیت علیهم السـلام است که عبارت «موضع الرسالة ؛ جایگاه رسالت» را به این معنا می توان حمل کرد . علّامه مجلسـی رحمه الله برای جمله «موضع الرسالة» ، دو معنا ذکر کرده است : یکی این که اهل بیت علیهم السلام ، گنجینه علم همه پیامبران هستند ؛ و دیگر این که اهـل بیت علیهم السـلام در جایگاهی قرار دارنـد که پیامبر صـلی الله علیه و آله هم در آن جایگاه ، قرار دارد . البته ایشان ، معنای اوّل را ترجیح می دهد . (2) گفتنی است که معنای اوّل ، از دیگر عبارات «زیارت جامعه» ، ماننـد : «خزّان العلم» و یا «عندکم مَا نزلت به رُسُلـه وَ هَبطت بِهِ ملائکته» نیز اسـتفاده می شود ؛ لیکن معنایی که ذکر شد ، در این قسمت از این زیارت نورانی ، بهتر به نظر می رسد .

.

1- .همان جا .

2- .ر . ك : بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 134 .

وَ مُخْتَلَفَ الْمَلائِكَةِ

شرح

ارتباط با فرشتگان

(3)وَ مُخْتَلَفَ الْمَلائِكَةِ .

و جایگاه رفت و آمد فرشتگان ...

توضیح واژه هامُختلَف : اسم مکان ، به معنای محلّ رفت و آمد . (1) الملائکة : جمع «مَلَك» ، به معنای فرشته . (2)

شرحعبارت «مختلف الملائکة» ، اشاره به جایی است که فرشـتگان در آن جا به خدمت امامان علیهم السـلام می رسـند و با آنان ، آمد و شد دارند . پیش از آن که به بررسی چگونگی رفت و آمد فرشتگان و نوع ارتباط آنان با اهل بیت علیهم السلام بپردازیم ، امکان رفت و آمد و ارتباط با فرشتگان را بررسی می نماییم .

ارتباط با فرشـتگانخداوند ، ارتباط با فرشـتگان را به گروهی خاص ، محدود نکرده است ؛ بلکه برای همه آدمیان با شرایط ویژه ای ، رابطه با فرشتگان ، ممکن است . حُمران بن اَعیَن ، از نیکویاران امام باقر علیه السلام است که از امام علیه السلام می پرسد : به ما رسیده است که فرشـتگان بر شـما فرود می آیند . آیا چنین است ؟ امام باقر علیه السـلام می فرماید : إنَّ المَلائِكَةَ وَ اللّهِ لَتَنَزَّلُ عَلَينا [وَ] تَطَأُ فُرُشَنا ، أما تَقرَأُ كِتابَ اللّهِ تَعالى : «إِنَّ الَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَـمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَـئِكَةُ أَلَا تَخَافُواْ وَ لَا تَحْزَنُواْ

.

1- .«الخاء و اللّام والفاء ... أن یجی ء شـی ء بعد شی ء یقوم مقامه» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 2 ، ص 210) . «إختلف : تردّد» (مجمع البحرین ، ج 5 ، ص 54) .

2- .. «جمع مَلَك» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 496) .

شرط ارتباط با فرشتگان

وَ أَبْشِرُواْ بِالْجَنَّةِ الَّتِی کُنتُمْ تُوعَدُونَ » (1) . (2) به خـدا سوگند! هر آینه فرشـتگان بر ما نازل می شوند و بر فرشـهای ما قدم می گذارند . آیا [این آیه از]کتاب خداونـد متعال را نخوانده ای که : «همانا کسانی که گفتند : پروردگار ما خدای یکتاست آن گاه [بر آن] پایداری نمودند ، فرشـتگان بر آنان فرود می آینـد [و گوینـد]که مترسـید و انـدوه مدارید و شـما را مژده باد به آن بهشتی که نوید داده می شدید» . امام علیه السـلام پس از آن که با سوگند ، رابطه اسـتوار خود با فرشتگان را بازگو می نماید ، با تلاوت آیه ای از قرآن ، تعجّب حُمران را بر نمی تابد ؛ زیرا بر اساس این آیه ، فرشـتگان ، بر همه آنانی که به توحید باور دارند و در راه توحید ، استوارگام هستند ، فرود می آیند ، و به یقین ، امامان علیهم السلام در اوج چنین باوری هستند و نمی توان رابطه آنان با فرشتگان را انکار کرد .

شرط ارتباط با فرشتگانشرط رابطه با فرشتگان ، باور داشتن به خداوند و پایداری و تحمّل مشکلات در راه رسیدن به اوست . امّا چگونه می توان خـدا را باور کرد و در راه او پایـدار بود ؟ و چرا همه مؤمنان ، به این مقام نمی رسـند ؟ سَلّام ، یکی از راویان حدیث ، در گزارشـی از گفتگوی حُمران بن اَعیَن با امام باقر علیه السـلام ، می گوید : حمران ، به امام باقر علیه السـلام از نااسـتواری مؤمنان ، شِکوه کرد که : چرا وقتی در نزد شـما هستیم ، دل هایمـان آرام است و جـان هایمان از دنیا بُریـده می شود و ... ؛ امّا وقتی از پیش شـما می رویم و با مردم و تجّار ، همنشین هستیم ، دنیادوست می شویم ؟ امام باقر علیه السلام می فرماید :

.

1- .سوره فصلت ، آیه 30 .

2- .بصائر الدرجات ، ص 91 ، ح 3 ؛ بحار الأنوار ، ج 26 ، ص 352 ، ح 5 .

إنّمـا هِیَ القُلُوبُ مَرَّةً یَصـعَبُ عَلَیها الأمرُ وَ مَرَّةً یَسـهَلُ . دل ها این چنین هسـتند . گاه ، کار بر آنها دشوار می شود و گاه ، آسان می گردد . پس از آن ، امام علیه السلام جریان همگونی را از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می کند و می فرماید : یاران پیامبر گفتند : ای پیامبر خدا ! ما از نفاق می هراسیم . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود : «چرا از آن می هراسید ؟» . گفتند : ما وقتی در محضر تو هستیم و ما را موعظه می فرمـایی ، بیم و هراس (از خـدا و آخرت) دل هایمـان را فرا می گیرد و دنیا را فراموش می کنیم و به آن ، بی رغبت می شویم ، چنـان که گویی آخرت و بهشت و دوزخ را بـا چشم می بینیم ؛ امّـا همین که به خانه های خود می رویم و فرزنـدانمان را می بوییم و زن و فرزند و ثروت را می بینیم ، از آن حال و وضعی که در خدمت تو داشتیم ، به گونه ای بر می گردیم که گویی اصلاً آن حالت را نداشته ایم . آیـا از این حالت ، بیم نفاق بر ما داری ؟ پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله به آنان فرمود : «هرگز ! این ، از گام هایی است که شـیطان بر می دارد تـا شـما را به دنیـا ، راغب سـازد» . سـپس فرمود : وَ اللّهِ لَو أنَّکُم تَـدومونَ عَلَی الحالِ الَّتي تَکونُونَ عَلَیها وَ أنتُم عِنـدِی فِی الحالِ الَّتی وَصَـفْتُم أنْفُسَکُم بِها لَصافَحَتکُمُ المَلائِکَةُ وَ مَشَیتُم عَلَی الماءِ ! (1) به خدا سوگند ، اگر به همان حالی که در حضور من به شـما دست می دهـد ، در خانه هایتان نیز ادامه می دادید ، فرشـتگان با شـما دست می دادند و بر روی آب ، راه می رفتید ! آری ! نتیجه تداوم یاد خداوند ، همنشینی با فرشتگان است و اگر دوستان مقرّب حق ، کرامتی دارند ، ثمره یاد همیشگی آنان است و این مقام ، به امامان اختصاص ندارد ؛ بلکه مؤمنان کامل نیز از آن ، بهره مند هستند . تنها باید نورانیّت دل را که گاهی پدیدار می شود ، غنیمت شمرد و آن را همیشگی ساخت . به دیگر سخن ، در گاهِ

.

1- .تفسیر العیّاشی ، ج 1 ، ص 109 ، ح 327 .

ارتباط امامان با فرشتگان

اضطرار ، انسان ها ، خداباور می شوند ؛ ولی هنر اولیای خدا آن است که چراغ یقین ، همواره در جانشان فروزان است .

ارتباط امامان با فرشتگانفرشـتگان ، خدمت امامان علیهم السـلام می رسـند ؛ امّا دیدار آنان با دیدار مؤمنانِ کامل ، تفاوت دارد و با هدف ویژه ای انجام می شود ؛ چرا که فرشـتگان ، تـدبیر جهان را از سوی خداونـد بر عهده دارند : «فَالْمُدَبِّرَ تِ أَمْرًا ! (1) پس سوگند به آن تدبیر کننـدگان کارها !» . در متون روایی ، فرشـتگان بر چنـد گونه انـد : برخی از فرشـتگان ، مراقب انسان هاینـد و اعمال آدمیان را می نگارند . برخی دیگر ، انسان ها را از خطرها می رهانند وآن گاه که قضای حتمی الهی می رسد ، او را رها می کنند . برخی فرشـتگان نیز در هر دوره ای خدمت امام زمان علیه السلام می رسند تا با نظارت ایشان ، فرمان الهی را بر پا دارند ؛ زیرا امام علیه السلام با اذن پروردگار ، می تواند در امور جهان ، تصـرّف نمایـد . از امام کاظم علیه السـلام روایت شده که فرمود : مَا مِن مَلَكٍ يَهبِطُهُ اللّهُ فِي أمرٍ إلّا بَدَأَ بِالإمامِ . (2) هیچ فرشـته ای نیست که خداوند ، او را در فرمانی فرو فرستد ، جز آن که با امام ، آغاز می کند . بنا بر این ، در هر دوره ای ، محضر امام معصوم ، جایگاه رفت و آمد فرشـتگان است تا آن امام ، بر حُسن انجام گرفتن کار توسط فرشتگان ، نظارت نماید . در دوران غیبت نیز جایگاه آمد و شدِ فرشتگان ، محضر بقیّة اللّه الأعظم علیه السلام است .

.

1- .سوره نازعات ، آیه 5 .

2- .بصائر الدّرجات ، ص 95 ، ح 22 .

وَ مَهْبِطَ الْوَحْی

شرح

اقسام وحی در قرآن

1 . وحی خاص .

(4)وَ مَهْبِطَ الْوَحْی .

و محلّ فرود وحی ...

توضیح واژه هامَهبِط : اسم مکان ، به معنای محلّ فرود ، خاستگاه . (1) الوَحْی : وحی ، الهام ، اشاره ، سخن گفتن پنهانی . (2)

شرحدر عبارت «مَهْبِط الوَحْی» ، واژه وحی ، اهمّیت ویژه ای دارد ؛ زیرا در بیشتر موارد ، وحی با پیامبر ، همراه است و به کار بردن «مَهْبِط الوَحْی» برای خانـدان پیامبر صـلی الله علیه و آله ، پرسـش های گوناگونی را به وجود می آورد . نخستین پرسـش ، آن است که زمینیان ، با رحلت پیـامبر صـلی الله علیه و آله از وحی ، محروم شدنـد . پس چگونه امامـان را «محـلّ فرود وحی» بخوانیم ؟ بررسـی اقسـام وحی ، پاسخی به پرسش یاد شده است :

اقسام وحی در قرآنوحی ، در قرآن به معنای ارتباط پیامبر الهی با غیب و نهان است . درنگی در کاربردهای وحی در قرآن ، ما را به چنـدین معنای وحی ، ره نمون می سازد : وحی خاص ، وحی عام ، و وحی اعم ، که توضیح هر یك ، خواهد آمد .

1 . وحی خاصاین نوع از وحی ، عبارت است از انتقال پیام الهی در زمینه احکام و قوانین مورد

.

1- .«الهبوط : نقیض الصعود» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 421) .

2- .«الوحی : الإشارة و الکتابة و الرِّسالة والإلهام والکلام الخفی و کلّ ما ألقیته إلی غیرك» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 379) .

2 . وحی عام

نیاز جامعه ، بر شخص پیامبر . این نوع وحی ، اختصاص به پیامبران دارد و هیچ کس در این معنا با آنان ، شریك نیست . این نوع از وحی ، با رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله منقطع شد : «وَ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآىءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَآءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ . (1) و هیچ آدمی را نرسد که خداوند با او سخن گوید ، مگر به وحی یا از پسِ پرده ، یا فرستاده ای را بفرستد که به فرمان او ، آنچه را بخواهد ، [به وی] وحی کند . همانا او والا مرتبه و حکیم است» .

2 . وحی عامارتباطی که جهان غیب به صورت الهام با افرادی ویژه دارد و غیر از پیامبران را نیز در بر می گیرد ، «وحی عام» نامیده می شود . در این وحی ، شریعت و احکام الهی ، ابلاغ نمی شود . نمونه این نیکوسرشتان که به ایشان وحی شده ، مادر موسی علیه السلام است : «وَأَوْحَيْنَآ إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَ لَا تَخَافِي وَ لَا تَحْزَنِي إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَ جَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ . (2) و به مادر موسی وحی کردیم که : او را شیر ده ، و چون بر او بیمناك شدی ، او را به دریا بیفکن و نترس و اندوه مدار ، که او را به تو ، باز می گردانیم و از فرستاده شدگان ، قرار می دهیم » . وحی به مادر موسی علیه السلام ، دستوری برای نگهداری فرزند ، و نیز بشارتی در باره آینده موسی علیه السلام بود که وی در زمره پیامبران خواهد بود و هیچ گونه سخنی از شریعت و آیین جدید نیست . وحی عام _ که همان الهام است _ ، هرگز قطع نشده است و امامان

.

1- .سوره شورا ، آیه 51 .

2- .سوره قصص ، آیه 7 .

3 . وحی اعم

نظر علّامه مجلسی در تبیین «مَهبِط الوَحْی»

معنای «مَهبِط الوَحْی»

و انسان های کامل ، همواره از این نعمت ، بهره مند هستند .

3 . وحی اعمـاین نوع وحی ، عبـارت است از الهـام غریزی ، یا ارتباطی که جهان غیب به صورت غریزی با موجودات دارد ، چنان که در مورد زنبور عسل در قرآن ، آمده : «وَ أَوْحَی رَبُّكَ إِلَی النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِی مِنَ الْجِبَالِ بُیُوتًا وَ مِنَ الشَّجَرِ وَ مِمَّا یَعْرِشُونَ . (1) و پروردگار تو ، به زنبور عسل وحی کرد که : از کوه ها و درختان و از داربست هایی که می سازنـد ، خانه هایی برگیر» . وحی در این جا ، به معنای غریزه ای است که در زنبور عسـل ، نهـاده شـده است و زنبور ، مطابق همان غریزه خـدادادی خود ، رفتار می کنـد و چنین نیست که فرشـته ای با او سخن بگوید و پیام الهی را به زنبور ، منتقل نماید .

نظر علّامه مجلسـی در تبیین «مَهبِط الوَحْی»نظر علّامه مجلسی رحمه الله آن است که وحی حقیقی ، بر پیامبر نازل می شود و فرود آمدن وحی ، ویژه پیامبران است و از آن جا که اهل بیت علیهم السـلام در خانـدانی می زیسـته اند که وحی در میان آنان نازل می شده ، به گونه مَجـازی ، به آنهـا هم «مَهْبِط الوَحْی» می گوینـد . در این صورت ، در این جا ، وحی به معنای اوّل ، یعنی انتقال پیام الهی به پیامبر صـلی الله علیه و آله است . (2)

معنـای «مَهبِـط الوَحْی»همـان گونه که گـذشت ، وحی در قرآن ، اقسـام گونـاگونی دارد و چنانچه وحی را در «مَهْبِط الوحی ؛ جایگاه فرود وحی» ، به معنای الهام بدانیم ، در این صورت ، امامان به

.

1- .سوره نحل ، آیه 68 .

2- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 134 .

برخورداری انسان های کامل از «وحی عام»

معنای حقیقی ، «جایگاه فرود وحی» شـمرده می شوند . به دیگر سـخن ، به امام وحی می شود و امام با عالم غیب ، ارتباط ویژه ای دارد . برخی از یـاران ائمّه علیهم السـلام در بـاره چگونگی ارتباط امام با عالم نهان ، پرسـش هایی مطرح می کردنـد و گویی نوعی تعجّب ، در کلام آنان بوده است . امامان نیز در موارد گوناگون ، چنین رابطه ای را توضیح می دادند و آن را همانندِ وحی به مادر موسی علیه السلام می دانسـتند . حارث بن مُغیره ، در باره دانش امامان ، از امام صادق علیه السـلام می پرسد که : چگونه به قلب و یا گوش امام ، القا می گردد ؟ امام علیه السلام در پاسخ می فرماید : وَحْیٌ کَوَحْی اُمِّ موسی . (1) وحیی است همانند وحی [به] مادر موسی .

برخورداری انسان های کامل از «وحی عام»وحی به معنای الهام به امامان ، نه تنها هیچ گونه استبعادی ندارد ؛ بلکه می توان گفت که ویژه آن بزرگواران نیست و انسان های کامل را نیز در بر می گیرد . امام صادق علیه السـلام ، سـلمان را هم محدَّث می دانست ؛ زیرا به او الهام می شد . در روایتی ، امام صادق علیه السـلام می فرماید : «علی علیه السـلام ، محدَّث بود و سـلمان هم محدَّث بود» . راوی می پرسد : نشانه محدّث چیست ؟ امام علیه السلام پاسخ می دهد : یَأتیهِ مَلَکٌ ، فَیُنکِتُ فِی قَلبِهِ کَیتَ وَ کَیتَ . (2) فرشته ای نزد او می آید و به دلش ، چنین و چنان ، الهام می کند . ارتباط با عالم نهان را نمی توان انکار کرد و آنانی که در محضر رُبوبی مقرّب اند ، از

.

1- .بصائر الدرجات ، ص 317 ، ح 10 ؛ بحار الأنوار ، ج 26 ، ص 58 ، ح 128 ؛ اهل بیت علیهم السـلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 330 ، ح 517 .

2- .بصائر الدرجات ، ص 322 ، ح 4 ؛ الأمالی ، طوسی ، ص 407 ، ح 914 ؛ اهل بیت علیهم السـلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 328 ، ح 515 .

شمیم اولیای خدا ، متنعّم اند . استاد بزرگوار ، مرحوم حاج آقا حسین فاطمی ، داستانی شگفت از ارتباط با عالم غیب ، نقل کرده است . وی می نویسد : شخصی به نام میرزا حسن ، پیش از حرکت برای تشرّف به آستان مقدّس امام رضا علیه السلام ، به محضر حاجی اشرف ، از علمای مازندران رسید . حاجی اشرف ، پاکت نامه ای به وی داد و از او خواست تا جواب نامه را از امام رضا علیه السلام بگیرد و باز آورد . میرزا حسن ، بسیار تعجّب کرد که : چرا عالم بزرگواری ، مانند عوام النّاس می اندیشد و خدمت امام ، عریضه می نویسد ؟! به هر روی ، در نهایت بی ارادتی ، پاکت نامه را با خود به مشهد برد و بر روی ضریح نهاد . پس از چند ماه توقّف در مشهد مقدّس ، روز قبل از بازگشت ، پس از نماز مغرب به نافله مشغول می شود که در همین حال ، مکاشفه ای برایش رُخ می دهد و مشاهده می کند که حرم را خلوت می کنند . میرزا حسن ، تعجّب می کند و به قصد ترك حرم ، از جای بر می خیزد که به ناگاه ، بزرگواری را می بیند که در نهایت عظمت و وقار ، از طرف ضریح به سوی وی می آید تا رو به روی او می ایستد و می فرماید : «میرزا حسن ! وقتی به اشرف رفتی ، سلام من را به حاجی اشرفی برسان و از قول من به او بگو : آیینه شو ! جمال پری طلعتان طلب جاروب زن به خانه و پس ، میهمان طلب» . 1

.

..

تفاوت وحی و الهام

تفاوت وحی و الهاماگر چه وحی به اولیای خدا را نمی توان انکار کرد ؛ امّا باید دانست که با وحی عام ـ که اصطلاحا الهام نامیده می شود ـ ، تفـاوت اساسـی دارد و پیامبر و نبی و محـدَّث ، هم رتبه نیسـتند . بریـد عِجلی ، از نیکوشاگردانِ امام باقر علیه السـلام ، در باره تفاوت «رسول» ، «نبی» ، و «محـدَّث» ، از امام باقر علیه السـلام سؤال می کند . امام علیه السـلام پاسخ می دهد : الرَّسولُ الّذی تَأتِیهِ المَلائِکَةُ وَ یُعایِنُهُم وَ تَبلُغُهُ عَنِ اللّهِ تَعالی ، وَ النَّبِیُّ الَّذی یَری فِی مَنامِهِ ، فَما رَأی فَهُو کَما رَأی ، وَ المُحَدَّثُ الَّذی یَسمَعُ الکَلامَ ـ کَلامَ المَلائِکَةِ ـ وَ یُنقَرُ فی اُذُنَیهِ وَ یُنکَتُ فِی قَلبِهِ . (1) رسول ، کسـی است که فرشتگان ، نزد او می آیند و او آنها ، را می بیند و آنها پیام الهی را به او ابلاغ می کننـد . نبی ، کسـی است که [وحی را] در خواب می بینـد و هر آنچه در خواب دیـده ، در بیـداری نیز برای او محقَّق می شود . محدّث نیز کسی است که سخن فرشتگان را می شنود و در گوش او ، نجوا و به دلش ، الهام می شود .

.

1- .الاختصاص ، ص 328 .

ارتباط اولیای خدا با فرشتگان

وحیِ شیطانی

بنا بر آنچه در روایت آمد ، پیامبر ، فرشته وحی را می بیند و پیام او را به مردم می رساند ؛ امّا نبی ، تنها در رؤیایی صادقه ، با فرشته ملاقات می کند و فرشته را نمی بیند و رتبه ای پایین تر از پیامبر دارد . پایین ترین رتبه هم ، از آنِ محدّث است که نجوای فرشتگان را با گوش های خود می شنود و الهامات غیبی در سراپرده دلِ او جای می گیرند و بی شك ، پیامبر و نبی هم چنین مقامی را دارا هستند ؛ زیرا رتبه ای فراتر از محدّث دارند .

ارتباط اولیای خدا با فرشتگاندر بین مردم ، گاه کسانی دیده می شوند که با فرشتگان الهی ارتباط دارند که شاید بتوان آنان را در زمره محدّثان دانست . این بنده ، در سال های آغازین طلبگی ، در خانه ای میهمان بودم . شب ، هنگام استراحت از صاحب خانه ، ساعتی خواستم تا برای مناجات سحر ، از خواب برخیزم . آن ولیّ خدا به من گفت : شما بخوابید . هر ساعتی که بخواهید ، بیدارتان می کنم . خوابیدم و دقیقا همان ساعتی که می خواستم ، مرا بیدار کرد و گفت : خواب بودم . احساس کردم که فرشتگان ، در می زنند . مرا بیدار کردند و من هم تو را بیدار کردم .

وحیِ شیطانیبازشناسی الهامات خدایی از القائات شیطانی ، ضرورتی ویژه دارد و هر ادّعایی را نباید الهام دانست ؛ زیرا شیاطین بر دوستان خود ، تأثیر می گذارند و به تعبیر قرآن ، به آنان وحی می نمایند : «وَإِنَّ الشَّيَـٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَـٰدِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ . (1)

.

1- .سوره انعام ، آیه 121 .

الهام ، یکی از منابع دانش اهل بیت علیهم السلام

و همانا شیطان ها ، نهانی در گوش دوستان خود ، وحی (القا) می کنند تا با شما ستیزه کنند . اگر از آنان فرمان ببرید ، هر آینه ، مشرك خواهید بود» . بنا بر این ، چنین نیست که توهّمات ذهنی و یا گُذرای دل را الهام حقیقی بدانیم . با شناخت شرایط و علائمِ الهامات الهی ، می توان ادّعای مدّعیان دروغین را رسوا نمود . شخصی در زمان حیات امام خمینی رحمه الله ، مدّعی ارتباط با امام زمان علیه السلام بود و گروهی نیز ادّعای او را باور کرده بودند و از امام می خواستند تا به آن فرد ، اجازه ملاقات بدهد . امام فرمود : «این ادّعا را بی دلیل نمی پذیرم» . و برای قبول ارتباط او با امام زمان علیه السلام ، پاسخ سه پرسش خود را طلب کردند : «نخست ، آن که بگوید که من ، چه چیزی را دوست دارم ؟ دوم ، آن که : چیزی را گُم کرده ام . بگوید کجاست؟ و سوم ، آن که : رابطه حادث و قدیم را ـ که از مسائل مهم فلسفی و عرفانی ـ است ، بازگو کند» . آن مدّعی دروغین ، پس از چند روز ، نامه ای پُر از ناسزا برای امام رحمه الله فرستاد . ایشان فرمود : «نامه را به کسانی نشان دهید که ارتباط او با امام زمان علیه السلام را پذیرفته بودند» . نه هر که سر بتراشد ، قَلَندری داند نه هر که چهره برافروخت ، دلبری داند .

الهام ، یکی از منابع دانش اهل بیت علیهم السلامامام علی علیه السلام و سایر اهل بیت علیهم السلام ، به پرسش هایی از آنان که در زمینه های مختلف می شد ، پاسخ می دادند . اینك ببینیم که مبدأ علوم و معارف اهل بیت علیهم السلام چه بود ؟ آموزش های پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، کتب پیامبران پیشین ، کتاب علی علیه السلام ، مُصحف فاطمه علیهاالسلام ، جَفْر و جامعه ، از مبادی علوم امامان بوده اند که هر یك به وسیله ایشان ، معرّفی شده اند . (1) امّا الهام ، مبدأ دیگری است که امامان علیهم السلام از آن سود می جستند .

.

1- .توضیح بیشتر در این زمینه ، در ذیل عبارت «خُزّان العلم» ، خواهد آمد .

حارث نصـری ، از امام صادق علیه السـلام پرسـید : وقتی از امام ، سؤالی می شود که پاسخ آن را نمی داند ، چگونه پاسخ می دهد ؟ امام علیه السـلام فرمود : یُنْکَتُ فِی القَلبِ نکتا أو یُنقَرُ فی الأُذُنِ نَقرا . (1) به دلش ، الهام می گردد یا در گوشـش ، نجوا می شود . از امام رضـا علیه السـلام نیز از آنچه امام نمی داند ، پرسـیدند . ایشان فرمود : إنَّ العَبدَ إذا اخْتارَهُ اللّهُ عز و جل لِأُمورِ عِبادِهِ ، شَرَحَ صَدرَهُ لِذلِكَ وَ أودَعَ قَلبَهُ یَنابِیعَ الحِکمَةِ وَ ألهَمَهُ العِلمَ إلْهامَا فَلَم یَعیَ بَعدَهُ بِجَوابٍ وَ لا یُحَیَّرُ فِیهِ عَنِ الصَّوابِ فَهُو مَعصُومٌ مُؤَیَّدٌ ، مُوَفَّقٌ مُسَدَّدٌ ، قَد أمِنَ الخَطایَا وَ الزَّلَلَ وَ العِثارَ یَخُصُّهُ اللّهُ بِذلِكَ لِیَکونَ حُجَّتَهُ عَلی عِبادِهِ وَ شاهِدَهُ عَلی خَلقِهِ وَ «ذَ لِكَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَن یَشَآءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» (2) . (3) هر گاه خداوند ، بنده ای را برای امور بندگانش برگزیند ، برای این کار ، سینه اش را گشاده می گردانَد و چشمه های حکمت را به دل او می سـپارد و علم را به کمـال ، بر او الهـام می کنـد و از این پس ، دیگر در پاسـخی ، درمانـده نمی گردد و در [تشـخیصِ]صواب ، سرگشـته نمی شود . پس او معصوم است و تأییـد شده [از جانبِ خدا] و توفیق یافته و ره نمون گشـته است و از خطا و لغزش و افتادن ، در امان است . خداوند ، او را به این امور ، اختصاص داده تا حجّت او بر بندگانش و گواه او بر خلقش باشد ؛ و «این ، فضل خداست که به هر که بخواهد ، می دهد ؛ و خدا ، صاحب فضل بزرگ است» . از این روست که تنها امام علی علیه السـلام می تواند بانگ زند که : «سَلونی قَبْلَ أن تَفْقِدونی؛ (4) از من بپرسـید ، پیش از آن که مرا از دست بدهید» و دیگری را یارای چنین سخنی نیست و هر که نادانسته ، سخن بر زبان رانْد ، رسوا شد . البته سایر امامان معصوم علیهم السلام هم از این ویژگی برخوردارند .

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 408 ، ح 916 .

2- .سوره جمعه ، آیه 4 .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 202 و 203 ، ح 1 .

4- .ر .ك : دانش نامه امیرالمؤمنین علیه السلام : ج11 ص421 «باب دهم: پیش از آن که مرا از دست بدهید ، از من بپرسید» .

کوتاه سـخن این که : جمله «مَهْبِطِ الوَحْی ؛ جایگاه فرود وحی» را بر پایه تفسـیری که از وحی شد ، می توانیم به وحی عام و یا الهام ، معنا کنیم و از آن جـا که یکی از مبادی علوم اهل بیت علیهم السـلام ، الهام است ، آنها را نیز بـدین معنا «جایگاه فرود وحی» بـدانیم . آخرین نکته قابل توجّه در این زمینه ، این است که شـیاطین ، به دلیل عصمتِ امامانِ اهل بیت ، نمی توانند در آنها نفوذ کنند و بدین جهت ، آنچه به قلب آنها القا شود ، الهام ربّانی است .

.

وَ مَعْدِنَ الرَّحْمَةِ

شرح

اقسام رحمت الهی

اشاره

(5)وَ مَعْدِنَ الرَّحْمَةِ .

و معدن رحمت ...

توضیح واژه هامَعْدِن : اسم مکان ، به معنای مقر ، محلّ استقرار ، محلّ رویش ، کان . (1) الرَّحْمَة : بخشندگی (در باره خداوند) و مهربانی (در باره انسان) . (2)

شرحتعبیر «معدن رحمت» بودن ، ویژگی دیگری است که امامان علیهم السلام به آن ، شناخته می شوند . واژه «رحمت» ، در زبان فارسی ، پُرکاربرد است و مفهوم آن ، تقریبا برای همه آشکار است . امّا ترکیب «معدن رحمت» برای امامان ، مفهومی دقیق است که در راستای رحمت خداوندی معنا می یابد . بنا بر این ، پیش از آن که رحمت امامان را معنا نماییم ، اقسام رحمت حق تعالی را از نظر می گذرانیم :

اقسام رحمت الهیجمله «بسم اللّه الرّحمن الرّحیم» ، سرآغاز کتاب وحی است که اقسام رحمت الهی را معرّفی می کند : «رحمان» و «رحیم» . عالمان و مفسّران ، در تعریف و تبیین محدوده این توصیف ، سخن ها گفته اند که در این مختصر نمی گنجد و تنها به بررسی اجمالی آن در این نوشتار می پردازیم :

.

1- .«المعدن : مکان کلّ شی ءٍ یکون فیه أصله و مبدؤه» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 279) .

2- .«الرحمة : المغفرة» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 230) . «و فی بنی آدم عند العرب : رقّة القلب و عطفه» (همان ، ص 231) .

1 . رحمت فراگیر

2 . رحمت ویژه

1 . رحمت فراگیر«رحمان» ، صیغه مبالغه ای است که گستره ای فراگیر دارد و تمامیِ آفریدگان را شامل می شود و قرآن ، از آن ، به رحمت عام خداونـد ، تعبیر می کند . چنین رحمتی ، همگان را در بر می گیرد ؛ یعنی همه عالمیان در پرتو مهربانی و بخشـندگی خداوند ، به سـر می برند و بقای موجودات ، به عنایت حق تعالی است . خداوند ، رحمت خود را بدون هیچ قید و اسـتثنایی ، فراگیر می داند و می فرماید : «رَحْمَتِی وَسِعَتْ کُلَّ شَیْ ءٍ . (1) بخشـایشم ، همـه چیز را فرا گرفته است » . و از آن جـا که اراده الهی ، بِالفعـل است و میـان اراده او و تحقّق آن در خارج ، فاصله ای نیست ، همه بندگان به خواست خداوند ، در سایه رحمت او قرار دارند ، و طمع ، در چنین رحمتی است که بندگان را به خواهش از او ، ترغیب می نماید : اللّهُمَّ إنّی أسْئَلُكَ بِرَحْمَتِكَ الّتی وَسِعَت کُلَّ شَی ءٍ . (2) بار خدایا ! من به [حقّ] رحمتت که همه چیز را در بر می گیرد ، از تو درخواست می کنم . عنـایت الهی ، کافر و گَبْر و تَرسا نمی شـناسد و از کوچك ترین ذرّات هستی نیز غافل نیست .

2 . رحمت ویژه«رحیم» ، صـفت مشـبّهه ای است که بر ثبات و تـداوم رحمت خداوند ، دلالت می کند و از آن به رحمت خاص ، تعبیر می کننـد ، و آن ، مهربانی و عنایت ویژه ای است که گروهی از بندگان را در بر می گیرد و همگان از وصول به آن محروم اند . بنا بر روایتی ، امام صادق علیه السلام در تفسیر «بسم اللّه الرّحمن الرّحیم» می فرماید :

.

1- .سوره اعراف ، آیه 156 .

2- .مصباح المتهجّد ، ص 844 .

مظهر رحمت حق

الرَّحمنُ بِجَمِيعِ خَلقِهِ ، وَ الرَّحيمُ بِالمُؤمِنِينَ خاصَّةً . (1) [خداوند] رحمتگر به تمامی آفریدگانش است و مهربان ، تنها بر ایمان آورندگان . رتبه رحیم ، برتر از رحمان است و همه آفریده های الهی ، از رحمانیّت حق ، بهره مند هستند ؛ ولی دست یازیدن به رحمت ویژه حق ، پیمودن مراتبی را می خواهد که او خواسته است ، و اگر صفاتی مانند نیکوکاری ، در وجود بندگان رُخ بنماید ، در پرتو عنایات ویژه ای خواهند بود که ناستودنی است : «إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ . (2) بخشایش خداوند ، به نیکوکاران نزدیك است» . خداوند ، در دیگر آیات قرآن ، رحمت خاص را ویژه مؤمنان دانسته و فرموده است : «وَ كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا . (3) و او نسبت به ایمان آورندگان ، مهربان است» . «إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ . (4) او نسبت به آنان ، دلسوز و مهربان است» . بنا بر این ، مؤمنان نیکوکار ، همواره از رحمت ویژه حق برخوردارند و در دنیا و آخرت ، مهربانی و بخشندگی حق تعالی را می یابند .

مظهر رحمت حقاوصاف حق ، در وجود انسان های کامل ، تجلّی پیدا کرده است و کامل ترین انسان ها ، یعنی وجود مقدّس پیامبر صلی الله علیه و آله ، نماد رحمانیت و رحیمیّت حق در میان بشر شده ، تا آن جا که «پیامبرِ رحمت» ، نامیده شده است . قرآن ، در توصیف پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید :

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 114 ، ح 1 .

2- .سوره اعراف ، آیه 56 .

3- .سوره احزاب ، آیه 43 .

4- .سوره توبه ، آیه 117 .

«وَ مَآ أَرْسَلْنَـٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَـٰلَمِينَ . (1) و ما تو را نفرستادیم ، مگر رحمتی برای جهانیان» . چنین توصیفی ، پیامبر را به عنوان مظهر رحمانیّت خداوند ، معرّفی می کند که تمامی آسمانیان و زمینیان ، از رحمت او برخوردارند . فرشتگان مقرّب نیز با رحمت پیامبر صلی الله علیه و آله آرام می گیرند . رسول خاتم ، پس از نزول آیه «وَ مَآ أَرْسَلْنَـٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَـٰلَمِينَ» ، از جبرئیل علیه السلام پرسید : «آیا این رحمت عام ، به تو هم رسیده است ؟» جبرئیل علیه السلام پاسخ داد : آری . پیش از آن که آیه «ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ ؛ نیرومندی که نزد خداوند عرش ، گرامی و دارای مکانت و منزلت است » ، (2) در باره من نازل شود ، از پایان کار بر خود هراسناك بودم و پس از آن ، آرام گرفتم . (3) چه سخن پندآموزی که فرشته مقرّب خدا هم نسبت به فرجام کار خود ، بیمناك است ! پس چگونه می توان خطاهای خویش را نادیده انگاشت و رسیدن آسان به سرای ایمنی را دست یافتنی دانست . زنهار ، که حرکتی باید ! پیامبر صلی الله علیه و آله ، مظهر رحیمیت خداوند هم هست ؛ چرا که در معرّفی او فرموده است : «لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ . (4) هر آینه ، برای شما پیامبری از خودتان آمد که به رنج افتادنتان ، بر او گران است ، به [هدایت]شما دل بسته است و نسبت به مؤمنان ، دلسوز و مهربان است» . رحمت خداوند ، در وجود پیامبر صلی الله علیه و آله تجلّی کرده است و پیام آورِ مهربانی ، دلسوزانه ، مؤمنان را به سوی خوش بختی ، ره نمون شد و نیك انجامیِ آنان را طلب کرد و اسلام را بر پایه مهرورزی بنا نهاد و فرمود :

.

1- .سوره انبیا ، آیه 107 .

2- .سوره تکویر ، آیه 20 .

3- .ر . ك : بحار الأنوار ، ج 16 ، ص 306 .

4- .سوره توبه ، آیه 128 .

هَلِ الدّینُ إلّا الحُبُّ ؟ (1) آیا دین ، چیزی جز مهرورزی است؟ امامان اهل بیت علیهم السلام نیز تمام اوصاف پیامبر صلی الله علیه و آله را به ارث برده انـد و وجودشان از مهرورزی و عشق به بنـدگان خدا ، لبریز است . کدام نوایی ، همچون مویه علی علیه السـلام در درازنای تاریخ ، ماندگار شد ، آن هنگام که از تعرّض به دارایی های زن یهودی ، ناله سـر داد و فرمود : فَلَو أنَّ إمرَءً مُسـلِما ماتَ مِن بَعدِ هذا أسَفا ما کانَ بِهِ مَلومَا بَل کانَ عِندی بِهِ جَدِیرَا . (2) اگر پس از این حادثه ، مسلمانی از اندوه بمیرد ، جای ملامت نیست ؛ بلکه در نزد من ، شایسته است . آیا این ، جز صـفت رحمانیت اوست ؟ هـدف امامان علیهم السـلام آن بوده است که صـفت های رحمان و رحیمی خداونـد ، در جامعه جریان یابد و عاطفه و محبّت ، نماد فرهنگ جامعه اسلامی گردد و زایش چنین فرهنگی ، در سخنان و نگاشته های اهل بیت علیهم السلام هویداست . امام علی علیه السلام در نامه ای به مالك اشتر می نویسد : وَ أشعِرْ قَلبَكَ الرَّحمَةَ لِلرَّعِیَّةِ وَ المَحَبَّةَ لَهُم ... فَإنَّهُم صِنفانِ : إمّا أخٌ لَكَ فِی الـدّینِ أو نَظِیرٌ لَكَ فِی الخَلقِ . (3) دل خـود را آکَنْـده از مهر و محبّت و لطف نسـبت به مردم گردان ... زیرا که مردم ، دو دسـته اند : یا برادرِ دینی تواند و یا در آفرینش همانند تو هسـتند . علی علیه السـلام ، معدن رحمت حق ، ملاك مهرورزی را تنها دین نمی دانـد . در نگاه مولا ، هر آفریـده ای از آن جا که آفریده اوست ، دوست داشـتنی است و باید دانست آنانی که عاطفه و ترحّم در وجودشان ریشه استواری ندارد ، در سرای آخرت از محبّت حق

.

1- .الکافی ، ج 8 ، ص 80 ، ح 35 .

2- .همان ، ج 5 ، ص 5 ، ح 6 ؛ نهج البلاغة ، خطبه 27 .

3- .نهج البلاغة ، نامه 53 .

محروم اند ، چنانچه از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : مَنْ لَمْ یَرحَم لا یُرْحَم . (1) کسی که رحم نکند ، به او رحم نمی شود . البته فرهنگ اسلامی ، راه برخورد با سرکشان را نیز می آموزد و می گوید که در برابر آنان ، باید محکم و استوار بود . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که خـود «أَشِدَّآءُ عَلَی الْکُفَّارِ» (2) بود ، گردنکشـان را تنهـا بر جای خودشان می نشانـدْ و هرگز در نبرد ، فرمانی نظیر آنچه کفّار در قطعه قطعه کردن بدن حمزه انجام دادند ، صادر نفرمود . پیروان راستین پیامبر صلی الله علیه و آله نیز به همه آفریده های خدا ، عشق می ورزند و مهر و محبّت در جودشان ، متبلور است و آزارِ هیچ موجودی در نزدشان خوشایند نیست . در مکتبِ اهل بیت علیهم السـلام ، آزار حیوان نیز پسندیده نیست و هر که حیوانی را بیازارد ، دوزخی خواهد بود . از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : إنَّ إمرَأةً عُذِّبَت فی هِرَّةٍ رَبَطَتْها حَتّی ماتَتْ عَطَشا . (3) زنی ، به سبب آن که گربه ای را بسته بود تا از تشنگی بمیرد ، به عذاب ، گرفتار آمد . آری ! زائر ، در هر بار تشّرف به محضر امام معصوم ، باید مهربان تر از گذشته باز گردد ؛ زیرا به قرارگاه رحمت حق ، پناه آورده است و برای خود ، توشه ای گران بها گِرد آورده است .

.

1- .کنز العمّال ، ج 3 ، ص 163 ، ح 5971 .

2- .سوره فتح ، آیه 29 .

3- .مکارم الأخلاق ، ج 1 ، ص 280 ، ح 864 .

وَ خُزّانَ الْعِلْم

توضیح واژه

شرح

الف _ ویژگی های دانش اهل بیت علیهم السلام

اشاره

(6)وَ خُزّانَ الْعِلْم .

و خزانه داران دانش ... .

توضیح واژهخُزّان : جمع «خازن» ، به معنای نگهبان ، خزانه دار ، کلیددار . (1)

شرحدانش اهل بیت علیهم السلام ، از مهم ترین ویژگی های امامان علیهم السلام است که در چندین مورد در زیارت «جامعه کبیره» با تعابیر گوناگونی از آن ، یاد می شود . برای پرهیز از تکرار مطالب ، آنچه در باره دانشِ امامان علیهم السلام باید دانسته شود ، در این مجال ، بررسی می کنیم و در موارد دیگر ، تنها به ترجمه آنها بسنده می نماییم . در این عبارت ، امامان علیهم السلام ، گنجوران دانش معرّفی شده اند . بنا بر این ، سه موضوع مهم باید بررسی شود : الف) ویژگی های دانشِ اهل بیت ؛ ب) عناوین دانش اهل بیت ؛ ج) منابعِ دانش اهل بیت علیهم السلام . اکنون ، شرح کوتاهی در باره عناوین یاد شده را از نظر می گذرانیم و خوانندگان محترم را برای اطّلاع بیشتر به منابع دیگر در این زمینه ، ارجاع می دهیم . (2)

الف _ ویژگی های دانش اهل بیت علیهم السلاممهم ترین ویژگی های دانش اهل بیت علیهم السلام که ویژه آنان است و دیگران ، از آن محروم اند ، عبارت است از :

.

1- .«خَزَن الشی ء : أحْرَزَه و جَعَلَه فی خِزانَةٍ واختزنه لِنَفسه» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 139) .

2- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 «بخش چهارم : علم اهل بیت علیهم السلام » .

1 . خزانه دار دانش خداوند

1 . خزانه دار دانش خداونـدامامان علیهم السـلام ، نگهبانِ دانش خداونـد هسـتند و آن را به سانِ گنجی پُربها ، پاس می دارند . در حدیثی قدسـی ، گزارش شده که خداوند ، اهل بیت علیهم السلام را برای پیامبرش چنین توصیف فرموده است : هُمْ خُزّانی عَلی عِلْمِی مِن بَعدِكَ . (1) ایشان ، پس از تو ، خزانه دار دانش من هستند . امام باقر علیه السلام ، در حدیثی ، فرموده است : وَاللّهِ إنّا لَخُزّانُ اللّهِ فِی سَمائِهِ وَ أرضِهِ ، لا عَلی ذَهَبٍ وَلا عَلی فِضَّةٍ إلّا عَلی عِلْمِهِ . (2) به خدا سوگند ، ما خزانه داران خدا در آسمان و زمینش هستیم ، نه بر زر و سیم ، که خزانه داران دانش اوییم . ماهیّت دانش الهی نیز برای ما مجهول است و ائمّه علیهم السـلام ، در توضیحِ دانش خداوند ، فرموده اند : إنَّ للّهِ تَعالی عِلمًا خـاصًّا وَ عِلمًا عامًّا ، فَأمّا العِلمُ الخاصُّ فَالعِلمُ الّذی لَمْ یُطْلِع عَلَیهِ مَلائِکَتَهُ المُقَرَّبِینَ وَ أنبِیاءَهُ المُرسَلِینَ ، وَ أمَّا عِلْمُهُ العامُّ فإنَّهُ عِلْمُهُ الَّذی أطلَعَ عَلَیهِ مَلائِکَتَهُ المُقَرَّبِینَ وَ أنبِیاءَهُ المُرسَلِینَ ، وَ قَد وَقَع إلَینا مِن رَسولِ اللّهِ . (3) خداوند متعال ، دانشی خاص دارد و دانشی عام . دانش خاصّ او ، همان دانشـی است که فرشتگان مقرّب و پیامبرانِ فرستاده شده او هم بر آن ، آگاهی ندارند ؛ و دانش عامّ او ، همان دانشی است که فرشتگانِ مقرّب و پیامبران فرستاده شده او بر آن ، آگاهی دارند و همانا آن ، از پیامبر خدا به ما رسیده است . دانش خاصّ خداوند ، اشـاره به علم ذات باری تعالی است که سرچشـمه همه دانش هاست و کسـی از آن ، آگاهی نـدارد . دانش عامّ خداونـد نیز تنها از طریقِ خاصّان

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 193 ، ح 4 .

2- .. همان ، ح 2 .

3- .التوحید ، ص 138 ، ح 14 .

2 . ظرف دانشِ خداوند

الهی انتقال می یابد و از این رو ، اهل بیت علیهم السلام هم از طریق پیامبر صلی الله علیه و آله به آن ، آگاه شده اند .

2 . ظرف دانشِ خداوندهر کسی نمی تواند دانش الهی را تحمّل کند ؛ بلکه دانش الهی به سبب گستردگی ، نیازمندِ انسان های باظرفیتی است که دانش الهی را می پذیرند و از هم ، فرو نمی ریزند . یکی از ویژگی های دانش اهل بیت علیهم السلام ، توانایی پذیرشِ دانش خداوند است . آنان ، برگزیده خداوند و ظرفِ دانش او هستند . امام سجّاد علیه السلام ، در توصیف اهل بیت علیهم السلام فرموده است : نَحنُ أبوابُ اللّهِ وَ نَحنُ الصِّراطُ المُستَقِیمُ وَ نَحنُ عَیبَةُ عِلمِهِ . (1) ما ، درهای خدا هستیم و ما ، راه راست اوییم و ما ، ظرف دانش او هستیم . این ، از عنایات خداوند به اهل بیت علیهم السلام است و چنین ظرفیتی را خداوند ، تنها برای ایشان ، فراهم آورده است . امام صادق علیه السلام می فرماید : إنَّ اللّهَ ـ تَبارَكَ وَ تَعالی ـ إنتَجَبَنا لِنَفسِهِ فَجَعَلَنا صَفوَتَهُ مِن خَلقِهِ وَ اُمَناؤَهُ عَلی وَحْیِهِ وَ خُزّانَهُ فی أرْضِهِ وَ مَوضِعَ سِرِّهِ وَ عَیبَةَ عِلْمِهِ . (2) خداوند ـ تبارك و تعالی ـ ، ما را برای خود برگزید و سپس ، ما را برگزیده خود از مردمان و امینان خود بر وحی و خزانه دار خود در زمین و جایگاه راز و ظرف دانش خود ، قرار داد . امامان علیهم السلام که دانش الهی را در جانِ خویش پذیرا بوده اند ، به همه دانستنی ها از دنیا و آخرت ، آگاه بوده ، و از مردم می خواسته اند که از آنان ، بهره مند شوند و هر چه می خواهند ، بپرسند . امیر مؤمنان علیه السلام ، با تکیه بر همین دانش الهی ، بارها فرمود : سَلونی قَبْلَ أنْ تَفقِدُونی . (3)

.

1- .. معانی الأخبار ، ص 35 ، ح 5 .

2- .بصائر الدرجات ، ص 62 ، ح 7 .

3- .. التوحید ، ص 305 ، ح 1 ؛ ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 11 ، ص 421 «باب دهم : پیش از آن که مرا از دست بدهید ، از من بپرسید» .

3 . وارثان دانش پیامبران علیهم السلام

از من پرسید ، پیش از آن که مرا از دست بدهید . و آنانی که در گذر تاریخ ، خود را دانشمند می دانستند و چنین ادّعایی کردند ، همگی رسوا شدند ؛ (1) امّا علی علیه السلام بارها توانست دانشِ گسترده خویش را برای دوستان و دشمنانش ، نمایان کند و آنان را به حیرت ، وا دارد . (2)

3 . وارثان دانش پیامبران علیهم السلامسومین ویژگی دانش اهل بیت علیهم السلام ، میراثداری دانشِ پیامبران است . این ویژگی نیز در شرح قسمت دیگری از «زیارت جامعه» : (و ورثة الأنْبیاء) ، بررسی خواهد شد . دانش تمام پیامبران پیشین ، به پیامبر صلی الله علیه و آله واگذار شد و پیامبر صلی الله علیه و آله ، آن را به اهل بیت علیهم السلام خود سپرد . امام باقر علیه السلام ، در روایتی ، از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که فرمود : إنَّ أوَّلَ وَصِیٍّ کانَ عَلی وَجهِ الأرضِ هِبَةُ اللّهِ بنُ آدَمَ ، وَ مَا مِن نَبِیٍّ مَضی إلّا وَ لَهُ وَصِیٌّ وَ کانَ جَمیعُ الأنبیاءِ مِئَةَ ألفِ نَبِیٍّ وَ عِشرینَ ألفَ نَبِیٍ مِنهُم خَمسَةٌ أُولوا العَزمِ : نوحٌ وَ إبراهِیمُ وَ موسی وَ عِیسی و مَحَمَّدٌ علیهم السلام . وَ إنَّ عَلِیَّ بنَ أبی طالِبٍ کانَ هِبَةَ اللّهِ لِمُحَمَّدٍ وَ وَرِثَ عِلمَ الأوصیاءِ وَ عِلمَ مَن کانَ قَبلَهُ ، أمّا إنَّ مُحَمَّدا وَرِثَ عِلْمَ مَنْ کان قَبلَهُ مِنَ الأنبیاءِ وَ المُرسَلِینَ . (3) نخستین جانشینی که بر زمین بود ، هبة اللّه ، پسرِ آدم علیه السلام بود ، و پیامبری رحلت نکرده ، مگر آن که جانشینی داشته است و شمارِ همه پیامبران ، یکصد و بیست هزار پیامبر بوده

.

1- .. ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 11 ، ص 441 «رسوایی کسی که گفت : از من بپرسید ، جز پیامبر و امام» . برای نمونه ، قَتادة ، از فقیهان بصره ، این جمله را بر فراز منبر تکرار کرد . ابوحنیفه _ که نوجوانی بیش نبود _ ، پرسید : مورچه ای که در قرآن ، مورچگان را از عبور سپاه سلیمان علیه السلام آگاه کرد ، ماده بود یا نر؟! همین پرسش او ، قتاده را سرافکنده کرد و از منبر ، پایین آمد .

2- .. ابو ذر ، همراه با امام علی علیه السلام از بیابانی عبور می کرد که ناگهان ، حرکت سیل مانند مورچگانی را مشاهده کرد و فریاد زد : اللّه أکبر ! بزرگ است کسی که بتواند اینها را شمارش کند . امام علیه السلام نگاهی به او کرد و فرمود : «چنین نگو . بگو : بزرگ است خدایی که اینها را آفریده است ! به جان آن که من و تو را آفرید ، تعداد آنها را می دانم و نَر و ماده آنان را به اذن خداوند می دانم» (تأویل الآیات الظاهرة ، ج 2 ، ص 490 ، ح 8) .

3- .. الکافی ، ج 1 ، ص 224 ، ح 2 .

4 . همسانیِ سخن آنان با حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله

است که پنج تن از ایشان ، یعنی : نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی و محمّد علیهم السلام ، اولو العزم بوده اند و علی بن ابی طالب ، هدیه خداوند به محمّد است که دانش اوصیا و دانش کسانی را که پیش از او بوده اند ، به ارث برده است ؛ ولی محمّد ، دانش پیامبران و فرستاده شدگان پیشین را به ارث برده است . امیر مؤمنان علیه السلام ، مردم را از بیراهه و کژراهه ، باز می داشت و به مردم می فرمود : إنَّ العِلمَ الّذي هَبَطَ بِهِ آدَمُ وَ جَميعُ مَا فُضِّلَتْ بِهِ النَّبِيّونَ إلى خاتَمِ النَّبِيينَ فى عِترَةِ مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله ، فَأينَ يُتاهُ بِكُم؟ بَل أينَ تَذهَبونَ!؟ (1) دانشی که آدم علیه السلام آن را فرود آورد و هر آنچه پیامبران تا خاتم الأنبیا ، بدان برتری داده شده اند ، در خاندان محمّد صلی الله علیه و آله است . پس به کدام کژراهه می روید ؟ و به کدام سو روانید ؟

4 . همسانیِ سخن آنان با حدیث پیامبر صلی الله علیه و آلهدر باور پیروان اهل بیت علیهم السلام ، حدیثِ اهل بیت علیهم السلام ، همان حدیثِ پیامبر صلی الله علیه و آله است و در میان گفتار پیشوایان دینی ، هیچ گونه تفاوتی دیده نمی شود . سخن خاندان رسالت ، تفصیل و تبیین احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله است و میراثِ ماندگار حدیثی شیعه ، 273 سال ، همراه معصومان علیهم السلام بوده است ، در حالی که میراث حدیثی اهل سنّت ، تنها به 23 سال عمر پُربرکتِ پیامبر صلی الله علیه و آله محدود می شود و برای پاسخگویی به مشکلات دینی ، به سخن صحابیان و تابعیانِ غیر معصوم ، پناه می برند . امام صادق علیه السلام ، در سخن زیبایی ، یکسانی سخن ائمّه علیهم السلام با حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله را چنین ترسیم فرموده است : حدیثی حدیثُ أبی ، وَ حدیثُ أبی حدیثُ جدّی ، وَ حدیثُ جدّی حدیثُ الحسینِ علیه السلام ، وَ حدیثُ الحسینِ علیه السلام حدیثُ الحسنِ علیه السلام ، وَ حدیثُ الحسنِ علیه السلام حدیثُ أمیر المؤمنین علیه السلام ، وَ حدیثُ أمیر المؤمنین حدیثُ رسول اللّهِ صلی الله علیه و آله ، وَ حدیثُ رسولِ اللّه صلی الله علیه و آله قولُ اللّه عز و جل . (2) سخن من ، سخن پدرم [امام باقر علیه السلام] است و سخن پدرم ، سخن جدّم [امام

.

1- .. الإرشاد ، ج 1 ، ص 232 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 53 ، ح 14 .

5 . آگاه ترین مردم

زین العابدین علیه السلام]است و سخن جدّم ، سخن حسین علیه السلام است و سخن حسین ، سخن حسن علیه السلام است و سخن حسن ، سخن امیر مؤمنان علیه السلام است و سخن امیر مؤمنان ، سخن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و سخن پیامبر خدا ، کلام خداوند عز و جل است . آنچه سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و خاندان ایشان را همسان کرده ، اتّصال آن به منبع وحی است و از آن جا که سرچشمه همه احادیث اهل بیت علیهم السلام ، سخن خداوند است ، در واقع ، هیچ تعارضی در میان احادیثِ آنان ، وجود ندارد .

5 . آگاه ترین مردماهل بیت علیهم السلام ، آگاه ترینِ مردم هستند ؛ زیرا دانش الهی نزد آنان است و گنجوران دانش خداوندند و بر همه نادانستنی ها ، آگاه اند . جابر بن عبد اللّه انصاری ، نیکویار پیامبر صلی الله علیه و آله که عمری طولانی داشت و سلام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را به امام باقر علیه السلام ابلاغ کرد ، نزد امام باقر علیه السلام می رفت و از محضر ایشان ، دانش می اندوخت . یك بار امام علیه السلام _ که در آن زمان ، بسیار جوان بود _ ، در باره چیزی از او پرسید . جابر در پاسخ گفت : به خدا سوگند ، من بر خلاف نهی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله رفتار نمی کنم ! او به من ، چنین فرموده است : إنَّکُمُ الأئمَّةُ الهُداةُ مِن أهلِ بَیتِهِ مِن بَعدِهِ ، أحلَمُ النّاسِ صِغارًا وَ أعلَمُ النّاسِ کِبارًا . شما ، امامان هدایتگرِ از خاندانش پس از او هستید که در کودکی ، خردمندترینِ مردم و در بزرگی ، داناترینِ مردمید ... همچنین فرمود : لا تُعَلِّمُوهُم فَهُم أعْلَمُ مِنکُم . به آنها (امامان علیهم السلام) چیزی نیاموزید ، که آنها از شما داناترند . آن گاه ، امام باقر علیه السلام به جابر فرمود : جدّ من پیامبر خدا صلی الله علیه و آله راست گفته است ، من در آنچه از تو پرسیدم ، آگاه ترم و از کودکی ، حکمت را دریافت کرده ام و همه اینها ، در پرتو فضل خداوند و رحمت او به

.

ب _ انواع دانش اهل بیت علیهم السلام

1 . دانش کتاب

ما اهل بیت است . (1)

ب _ انواع دانش اهـل بیت علیهم السـلامپس از آن که بـا ویژگی هـای دانشِ اهل بیت علیهم السـلام آشـنا شـدیم ، محتوای دانش آنها را بررسی می نماییم . مهم ترین عناوین دانش امامان علیهم السلام عبارت است از :

1 . دانش کتابـدانش کتـاب ، اصـطلاحی قرآنی است که به دانش ویژه ای اشـاره دارد و هر کس ، هر چنـد انـدك ، از آن بهره منـد باشـد ، کارهایی را که عادتا ممکن به نظر نمی رسد ، به راحتی انجام می دهد . نمونه آن ، یکی از اطرافیان سـلیمان علیه السـلام است که در کمتر از یك چشم به هم زدن ، تخت ملکه سـبأ را در بارگاه سـلیمان علیه السـلام حاضر کرد . قرآن ، او را چنین می شناساند : «قَالَ الَّذِی عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْکِتَـٰبِ أَنَا ءَاتِیكَ بِهِ قَبْلَ أَن یَرْتَدَّ إِلَیْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَـٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّی لِیَبْلُوَنِی ءَأَشْکُرُ أَمْ أَکْفُرُ وَ مَن شَکَرَ فَإِنَّمَا یَشْکُرُ لِنَفْسِهِ وَ مَن کَفَرَ فَإِنَّ رَبِّی غَنِیٌّ کَرِیمٌ . (2) آن که دانشـی از کتاب نزدش بود ، گفت : من آن را پیش از آن که چشم بر هم بزنی ، برایت می آورم . پس چون آن را نزد خود ، قرار یافته دید ، گفت : این ، از فزون بخشـیِ پروردگارم است تا مرا بیازماید که سپاس می دارم یا ناسپاسـی می کنم ؛ و هر که سـپاس گزارد ، جز این نیست که به سود خویش ، سـپاس می گزارد ؛ و هر که ناسپاسی کند ، همانا پروردگار من ، بی نیاز و بزرگوار است » . ابو سـعید خُدری ، در باره تفسـیر این آیه از پیامبر صـلی الله علیه و آله پرسـید . ایشان فرمود : «مقصود ، وصیّ برادرم سلیمان بن داوود است» .

.

1- .. کمال الدین ، ص 253 و 254 ، ح 3 .

2- .. سوره نمل ، آیه 40 .

2 . تأویل قرآن

ابو سـعید ، بار دیگر پرسید : ای پیامبر خدا! مقصود از این آیه شریف : «قُلْ کَفَی بِاللَّهِ شَهِیدًا بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْکِتَـبِ ؛ (1) بگو : خدا و هر کس که از کتابْ آگاهی داشـته باشد ، برای شـهادت دادن میان من و شما ، کافی است» ، کیست ؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمـود : ذاكَ أخی عَلیٌّ بنِ أبي طـالِب . (2) [مقصود] برادرم علی بن ابی طـالب است . عبـد الرحمـان بن کثیر ، از امـام صادق علیه السـلام در باره آیه «قَالَ الَّذِی عِنـدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْکِتَـبِ أَنَا ءَاتِیكَ بِهِ قَبْلَ أَن یَرْتَـدَّ إِلَیْكَ طَرْفُكَ ؛ ...» (3) ، روایت کرده که امام علیه السـلام میان انگشـتان خود را باز کرد و آنها را روی سـینه اش نهاد و سپس فرمود : وَ عِندَنا وَ اللّهِ عِلمُ الکِتابِ کُلُّهُ ! (4) به خدا سوگند ، همه دانش کتـاب ، نزد مـاست ! بنـا بر این ، مقصود از «علم الکتـاب» در این جا ، چیزی غیر از دانش قرآن است که از آن ، یاد خواهـد شـد . گفتنی است که در میان مفسّـران ، در باره مقصود از «کتاب» ، اختلاف نظر وجود دارد ؛ (5) امّا مقصود هر چه باشد ، «علم الکتاب» ، اشاره به دانش ویژه ای است که هر کس بهره ای از آن داشته باشد ، قادر بر انجام دادن کارهای خارق العاده خواهد بود .

2 . تأویل قرآنتأویل قرآن ، به معنای بیان حقیقت و مقصود اصـلی آیات قرآن ، از دانش های ویژه اهل بیت علیهم السـلام است . آنان ، به معانی باطنی آیات قرآن که در ورای معانی ظاهری آنها

.

1- .. سوره رعد ، آیه 43 .

2- .. الأمالی ، صدوق ، ص 659 ، ح 3 .

3- .سوره نمل ، آیه 40 .

4- .الکافی ، ج 1 ، ص 229 ، ح 5 .

5- .ر . ك : المیزان فی تفسیر القرآن ، ج 15 ، ص 363 (ذیل آیه 40 سوره نمل) .

3 . اسم اعظم خدا

4 . آشنایی با همه زبان ها

نهفته است ، آگاه اند . پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله ، طبق نقلی ، می فرماید : عَلیٌّ یُعَلِّم النّاسَ بَعدی مِن تَأوِیلِ القُرآنِ ما لا یَعْلَمُونَ ، أو [قال :]یُخْبِرُهُم . (1) علی پس از من ، تأویل آنچه را که مردم از قرآن نمی داننـد ، به آنها می آموزد (یا فرمود : آگاهشان می کند) . امیر مؤمنان علی علیه السـلام ، کتاب خـدا را در نزد پیامبر صـلی الله علیه و آله فرا گرفت و بر همه معانی آن ، آگاه شد . علی علیه السـلام می فرمایـد : آیه ای از قرآن بر پیامبر صـلی الله علیه و آله نازل نشده است ، مگر آن که قرائت آن را به من آموخته و بر من ، املا فرموده است و من ، آنها را با خطّ خود نوشته ام . تأویل و تفسیر ، و ناسخ و منسوخ ، و محکم و متشابه ، و خاصّ و عامّ آن را به من ، یاد داده است . (2)

3 . اسم اعظم خـدااسم اعظم الهی ، از دانش هـای ویژه ای است که در روایـات به آثـارِ بی نظیر آن ، اشاره شـده است . امام هادی علیه السـلام ، در باره اسم اعظم خداونـد ، فرموده : اسم اعظم خداوند ، هفتاد و سه حرف دارد که آصف [بَرخیا] ، تنها یك حرف از آن را می دانست و آن را بر زبان ، جاری ساخت و زمینِ میان او و سـبأ ، شکافته شد و تخت بلقیس را برگرفت و آن را به سلیمان علیه السلام رساند و سپس ، زمین در مـدّتی کمتر از یـك چشم بر هم زدن ، هموار گشت . هفتـاد و دو حرف آن ، نزد ماست و خداونـد ، یك حرف را در علم غیب ، به خود اختصاص داده است . (3)

4 . آشـنایی با همه زبان هاامامان علیهم السـلام ، به تمام زبان های دنیا آشنا بودند و ائمّه علیهم السلام در برخی گزارش ها ، پرسش مردم مناطق گوناگون را به زبان خودشان ، پاسخ می دادند . البته به دلیل

.

1- .. شواهد التنزیل ، ج 1 ، ص 39 ، ح 28 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 64 ، ح 1 .

3- .. همان ، ص 230 ، ح 3 .

5 . آشنایی با زبان جانوران

ناآشـنایی راویان با زبان های دنیای آن روز ، متأسّفانه ، تمام روایات ائمّه علیهم السلام به زبان های مختلف ، فراهم نیامده است ؛ ولی در پاره ای احادیث به آن ، اشاره شده است . (1) ابو صَلْت هَرَوی ، از راویان امام رضا علیه السلام که در خراسان همراه امام بوده ، می گوید : امام رضا علیه السلام به زبان های مختلف ، با مردم سخن می گفت و به خدا سوگند ، در هر زبان و گویشی ، فصیح ترین و داناترینِ مردم بود . روزی به ایشان گفتم : ای فرزند پیامبر خدا! من از آشنایی شما به این زبان های گونه گون ، تعجّب می کنم . امام علیه السلام فرمود : «ای ابو صـلت ! من ، حجّت خـدا بر خلق او هسـتم و خداونـد ، حجّتی را بر مردم نمی دارد که زبـان هـای ایشان را ندانـد . (2) علی بن مهزیار ، در توصـیف امام هادی علیه السـلام می گوید : بر امام علیه السـلام وارد شدم . بدون مقدّمه ، سخن را آغازید و به زبان فارسی با من ، سخن گفت . (3)

5 . آشـنایی با زبان جانورانآشنایی با زبان پرندگان و جانوران ، از دیگر دانش های اهل بیت علیهم السلام است . امام علی علیه السلام می فرماید : عُلِّمْنا مَنطِقَ الطَّیرِ ، کما عَلِمَهُ سُـلَیمانُ بنُ داوودَ ، و کُلِّ دابَّةٍ فی بَرٍّ أو بَحرٍ . (4) ما همچون سلیمان بن داوود علیه السلام ، با زبان پرندگان و هر جانورِ خشکی یا دریایی ، آشنایی داریم .

.

1- .. یکی از پژوهشـگران ، در این باره مقاله مفصّـلی نگاشـته است (ر . ك : مجلّه علوم حـدیث ، شـماره 5 و 6 ، حسن عرفـان : «زبانْ آگاهی پیامبر و امامان علیهم السلام ») .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 228 ، ح 3 .

3- .بصائر الدرجات ، ص 333 ، ح 1 .

4- .. المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 2 ، ص 54 .

6 . علمِ «ما کان و ما یکون»

6 . علمِ «ما کان و ما یکون»تعبیر «ما کان و ما یکون» ، عبارت است از آنچه بوده و آنچه در آینـده ، خواهد بود که این ، یکی از مهم ترین دانش های اهل بیت علیهم السـلام است که از هر چه بر جهان گذشته است ، آگاه اند و هر اتّفاقی را که در آینده رُخ دهد ، می دانند . این عنوان ، با علمِ غیبِ خداوند ، همپوشـی دارد و مطابق آیه قرآن ، تنها خداوند به غیب ، آگاه است . (1) امام رضا علیه السلام ، از همین آیه قرآن ، بهره برده و برخـورداری از علم غیب را برای اهـل بیت علیهم السـلام ثـابت کرده است . ایشـان ، فرموده است : أوَ لَیسَ اللّهُ یَقولُ : «عَـــلِمُ الْغَیْبِ فَلَا یُظْهِرُ عَلَی غَیْبِهِ أَحَدًا إِلَا مَنِ ارْتَضَی مِن رَّسُولٍ » (2) فَرَسُولُ اللّهِ عِنـدَ اللّهِ مُرتَضـیً ، وَ نَحنُ وَرَثَةُ ذلِكَ الرَّسولِ الّذی أَطْلَعَهُ اللّهُ عَلی مَا شـاءَ مِن غَیبِهِ ، فَعَلَّمَنا ما کانَ وَ ما یَکونُ إلی یَومِ القِیامَةِ . (3) آیا چنین نیست که خداونـد می فرمایـد : «او دانای غیب است و غیب خود را بر هیـچ کس ، آشـکار نمی سازد ، مگر بر آن پیامبری که از او خشـنود باشد » ؟ پس پیامبر صـلی الله علیه و آله ، نزد خداونـد ، برگزیـده است و مـا ، وارثان پیامبری هستیم که خداونـد ، او را بر هر چه از غیبش خواست ، آگاه نمود . او ما را از آنچه بوده و تا روز رسـتاخیز خواهد بود ، آگاه کرده است . امیر مؤمنان علیه السلام نیز در باره آگاهی به همه آنچه در آینده رُخ خواهد داد ، فرموده است : اگر یـك آیه در کتـاب خـدا نبود ، من در باره آنچه بوده و هست و تا روز رسـتاخیز ، خواهـد بود ، آگاهتان می کردم . آن آیه ، این است : «یمحو اللّهُ ما یشاءُ ویُثْبِتْ وعِنْدَه اُمُّ الکتاب ؛ (4) خداوند ، هر چه را بخواهد ، محو یا اثبات می کند ؛ و اصل کتاب ، نزد اوست » . (5)

.

1- .. سوره جن ، آیه 26 .

2- .. سوره جن ، آیه 26 _ 27 .

3- .. الخرائج والجرائح ، ج 1 ، ص 343 .

4- .. سوره رعد ، آیه 39 .

5- .. التوحید ، ص 305 ، ح 1 .

7 . آگاهی از مرگ و میرها و بلایا

8 . آگاهی از هر آنچه در زمین و آسمان است

9 . آگاهی از آنچه خداوند ، در شب و روز ، پدید می آورد

اشاره امام علی علیه السلام به قدرتِ مطلق خداوند است که همه حوادث ، در اختیار اوست و می تواند آنچه را که مقدّر فرموده است ، تغییر دهد و حادثه دیگری را پدید آورد .

7 . آگاهی از مرگ و میرها و بلایاامام سجّاد علیه السلام می فرماید : عِندَنا عِلمُ المَنایا وَ البَلایا وَ فَصلِ الخِطابِ وَ أنسابِ العَرَبِ وَ مَولِدِ الإسْلامِ . دانشِ آگاهی از مرگ و میرها و بلاها ، و سخن انجامین ، و نَسَب های عرب ، و زادگاه اسلام ، نزد ماست . (1)

8 . آگاهی از هر آنچه در زمین و آسمان استاهل بیت علیهم السلام ، از هر چه در زمین و آسمان است ، آگاه اند و دانش آنان ، تنها به زمینیان ، اختصاص ندارد . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، طبق نقلی ، می فرماید : ما یَنْقَلِبُ جَناحُ طائرٍ فِی الهَواءِ إلّا وَ عِندَنا فِیهِ عِلمٌ . (2) بال پرنده ای در آسمان به هم نمی خورد ، مگر این که ما از آن ، آگاهیم .

9 . آگاهی از آنچه خداوند ، در شب و روز ، پدید می آوردگستره آگاهی اهل بیت علیهم السلام ، بسیار فراتر از علوم شناخته شده روزگار خودشان بود و برای بسیاری از نزدیکان ائمّه علیهم السلام ، دانش آنان ، خیره کننده بود . از این رو ، چیرگی امام به کتاب های ادیان دیگر را «علم اکبر» می پنداشتند . امّا امامان معصوم ، علم اکبر را بسیار بزرگ تر از این دانش ها می دانستند . حُمران بن اَعَین ، نیکویار امام صادق علیه السلام به ایشان گفت : تورات و انجیل و زبور و آنچه در صُحُف نخستین (صحف ابراهیم و موسی علیهماالسلام) است ، نزد شماست؟ امام علیه السلام فرمود : «آری» .

.

1- .بصائر الدرجات ، ص 266 ، ح 3 .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 32 ، ح 54 .

ج _ منابع دانش امامان علیهم السلام

1 . آموزش پیامبر صلی الله علیه و آله

گفت : این ، همـان علم اکبر است ؟ امـام صـادق علیه السـلام فرمود : یـا حُمرانُ ! لَو لَم یَکُن غَیرُ مَا کانَ ، وَ لکِن مَا یُحـدِثُ اللّهُ بِاللَّیلِ وَ النَّهارِ عِلمُهُ عِندَنا أعظَمُ . (1) ای حمران! اگر به همین منحصـر می شد ، آری ؛ امّا علمِ به آنچه خداوند در شب و روز پدید می آوَرد ، نزد ما بزرگ تر است .

ج _ منابع دانش امامان علیهم السـلامآگاهی اهل بیت علیهم السـلام از دانش های فرا بشـری و پیشگویی های آنان از حوادثِ آینده ، این پرسـش را پدیـد می آورد که : امام ، چگونه از این دانش ها بهره منـد می شود ؟ و آیا از تمامِ زوایای زندگی بشـر و رُخدادهای جهان ، آگاه است ؟ آشـنایی با منابعِ دانش امامان علیهم السـلام ، پاسخگوی این پرسش است . در میراث حدیثی شیعه ، شش منبع را برای دانش های پیشوایان معصوم بر شمرده اند که بدانها اشاره می کنیم . (2)

1 . آموزش پیامبر صـلی الله علیه و آلهاهتمامِ پیامبر صـلی الله علیه و آله به آموزش امیر مؤمنان علیه السـلام ، در منابع شیعه و سنّی آمده است و همه یاران پیامبر صلی الله علیه و آله از رابطه علمی ایشان با علی علیه السلام ، آگاه بودند . امام علی علیه السلام هر روز ، پگاهان و شامگاهـان ، خـدمت پیـامبر صـلی اللـه علیـه و آله می رسـید و از خرمن دانش آن بزرگـوار ، خـوشه برمی چیـد . (3) بنـا بر روایتی ، امیرمؤمنان علیه السلام ، می فرماید :

.

1- .. بصائر الدرجات ، ص 140 ، ح 5 .

2- .. برای آشـنایی بیشتر ، ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 309 «فصل سوم : مبادی علوم اهل بیت علیهم السلام » .

3- .. ر . ك : مسند ابن حنبل ، ج 1 ، ص 317 ، ح 1289 و ص 167 ، ح 570 .

2 . اصول دانش

3 . کتاب های پیامبران علیهم السلام

کُنتُ إذا سَأَلتُ رَسولَ اللّهِ صـلی الله علیه و آله أعطانِی ، وَ إذا سَـکَتُّ ابتَدَأَنِی . (1) هر گاه از پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله نکته ای می پرسـیدم ، در اختیار من می نهاد ، و اگر سکوت می کردم ، او [سخن را] آغاز می کرد . در روایتی دیگر ، امام صادق علیه السلام فرموده : إنَّ عِلمَ عَلِیِّ بنِ أبی طالِبٍ علیه السـلام [مِن] عِلمِ رَسولِ اللّهِ صـلی الله علیه و آله فَعَلِمناهُ نَحنُ فیما عَلَّمناهُ . (2) دانشِ علی بن ابی طالب علیه السلام ، [از] دانش پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است . پس آنچه را می دانیم ، او به ما آموخته است .

2 . اصول دانشـاصول دانش ، ریشه های علمیِ اسـتواری دارد که پیامبر صـلی الله علیه و آله در اختیار امامانِ پس از خویش نهاد تا مسائل جدید را از آن اصول ، اسـتخراج کنند و برای مردم ، بیان نمایند . اهل بیت علیهم السـلام ، تنها بر اساس آن اصول ، فتوا می داده اند . امام بـاقر علیه السـلام می فرمایـد : لَو کُنّـا نُفتِی النّاسَ بِرَأیِنا وَ هَوانا لَکُنّا مِنَ الهالِکینَ ، وَ لکِنّا نُفتیهِم بِآثارٍ مِن رَسولِ اللّهِ صـلی الله علیه و آله وَ اُصولِ عِلمٍ عِنـدَنا ، نَتَوارَثُهـا کابِرا عَن کابِرٍ ، نَکْنِزُها کما یَکْنِزُ هؤلاء ذَهَبَهم وَ فِضَّتَهُم . (3) اگر مـا بر اساس نظر و هوا و هوس خود فتوا می دادیم ، بدون تردید ، نابود می شدیم ؛ لیکن ما برای مردم ، بر اساس اخبارِ بر جا مانده از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اصولِ علمی ای که نزد ماست ، فتوا می دهیم . هر بزرگی ، از بزرگ دیگر ، ارث می بریم و آن را می اندوزیم ، همچنان که این جماعت ، زر و سیمشان را می اندوزند .

3 . کتاب های پیامبراندین اسلام ، در امتداد ادیان پیشین است و چنانچه کتاب های پیامبران گذشته ، از

.

1- .. سنن الترمذی ، ج 5 ، ص 637 ، ح 3722 .

2- .. الاختصاص ، ص 279 .

3- .. بصائر الدرجات ، ص 300 ، ح 4 .

4 . کتاب امام علی علیه السلام

تحریفْ مصون می مانـد ، خطّ سـیر توحیـدی در همه آنان ، مشـهود بود . کتاب های پیامبران گذشـته ، بدون هر گونه تغییری ، در اختیار امامان علیهم السلام است و یکی از منابع دانش ایشان ، به شمار می رود . امام صادق علیه السلام فرموده است : اَلْواحُ مُوسی علیه السلام عِندَنا ، وَ عَصا مُوسـی عِندَنا وَ نَحنُ وَرَثَةُ النَّبِیّینَ . (1) الواح (ده فرمان) موسـی علیه السـلام و عصای او ، نزد ماست و ما ، وارثان پیامبران هستیم . امام صادق علیه السـلام نیز به یکی از شاگردان خویش می فرمایـد : «خداونـد ، هر آنچه را به پیامبران داده ، به محمّـد صـلی الله علیه و آله نیز بخشـیده است و نزد ما ، صـحیفه هایی است که خداونـد ، در باره آنها می فرماید : «صُحُفِ إِبْرَهِیمَ وَ مُوسَـی ؛ کتاب های ابراهیم و موسی است » (2) » . (3)

4 . کتـاب امـام علی علیه السـلامکتاب علی علیه السـلام ، از منابع مشـهور دانشِ اهل بیت علیهم السـلام است . این کتاب ، نوشـته ای طولانی در باره تمام نیازهای مردمان است که پیامبر صـلی الله علیه و آله بر امام علی علیه السـلام املا کرد و امام علیه السلام ، آن را برای جانشینان خویش نگاشت و به عنوان ودیعه امامت ، در اختیارِ امامان علیهم السلام بوده است . برخی از نزدیکانِ ائمّه علیهم السلام ، این کتاب را دیده اند و در میراثِ حدیثی شیعه ، احادیثی به نقل از این کتاب ، یاد شده است . (4) اُمّ سلمه ، همسر پیامبر صلی الله علیه و آله ، در باره این کتاب می گویـد : پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله ، علی علیه السـلام را در خانه اش نشانْد و دسـتور داد تا پوست گوسـفندی بیاورنـد و علی علیه السـلام بر همه آن گوسـفند تـا پاچه هایش نوشت . (5) امـام حسن مجتبی علیه السـلام ، در بـاره محتوای این کتاب ارزشمند ، فرموده است :

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 231 ، ح 2 .

2- .. سوره اعلی ، آیه 19 .

3- .. الکافی ، ج 1 ، ص 225 ، ح 5 .

4- .. در کتاب وسائل الشیعة ، بیش از هشتاد حدیث از این کتاب ، آمده است .

5- .. الإمامة و التبصرة ، ص 174 ، ح 28 .

5 . مُصحَف فاطمه علیهاالسلام

إنَّ العِلمَ فینا وَ نَحنُ أهلُهُ وَ هُوَ عِنـدَنا مَجمُوعٌ کُلُّهُ بِحَـذافِیرِهِ وَ إنَّهُ لا یَحدُثُ شَـیءٌ إلی یَومِ القِیامَةِ حَتّی أرشِ الخَدشِ إلّا وَ هُو عِندَنا مَکتوبٌ بِإملاءِ رَسولِ اللّهِ صـلی الله علیه و آله وَ خَطِّ عَلیٍّ علیه السـلام بِیَدِهِ . (1) دانش ، در میـان مـاست و ما اهل آنیم و همه آن ، به کمال ، نزد ماست و تا روز رسـتاخیز ، حتّی دیه خراشـی تعلّق نخواهد گرفت ، مگر آن که با املای پیامبر صـلی الله علیه و آله و دست خطّ علی علیه السـلام ، نزد ما نوشـته شده ، موجود است . این کتابِ عظیم ، امامان علیهم السلام را از هرگونه دانشِ بشری ، بی نیاز می کند و مردم برای نیازهای روزانه خود ، به آن نیازمنـد هسـتند . امام صادق علیه السـلام می فرماید : نزد ما چیزی است که با وجود آن ، دیگر نیازی به مردم نداریم و این مردم اند که نیازمندِ مایند . نزد ما ، کتابی است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، املا کرده است و علی علیه السلام با خطّ خود ، نوشـته است ؛ کتابی که هر حلال و حرامی در آن ، نگاشـته شده است . (2) در برخی روایات ، (3) یکی دیگر از منابعِ دانش های دانش اهل بیت علیهم السـلام را کتابی به نام جامعه می داننـد . مشـخّصات این کتاب نیز مانند کتاب علی علیه السـلام است . بنا بر این ، ظاهرا مقصود از جامعه ، همان کتاب علی علیه السلام است .

5 . مُصحَف فاطمه علیهاالسلاممصحف فاطمه علیهاالسلام ، کتابی است که بر پایه آنچه در برخی روایات آمده ، سه برابر قرآن حجم دارد و کاملاً از قرآن ، متمایز است . این نوشـته ، پس از رحلت پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله ، توسّط فرشته ای به زهرا علیهاالسلام وحی می شده و امام علی علیه السـلام ، آن را می نوشـته است . این مصحف ، به حوادث آینده جهان ، اختصاص دارد و به عنوان ودیعه امامت ، در اختیارِ امامان علیهم السلام بوده است .

.

1- .. الاحتجاج ، ج 2 ، ص 63 ، ح 155 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 241 ، ح 6 .

3- .ر.ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 323 «جامعه» .

6 . الهام

شایان ذکر است که مراد از وحی ، در این جا ، وحی تشـریعی نیست و در این کتاب ، شریعتِ تازه ای بیان نمی شود و از سویی ، کاملاً با قرآن ، متفـاوت است . مراد از مصـحف ، در این جا ، به معنای نوشـته است . پیش از این ، توضـیح داده شـد که وحی عام ، در مورد غیر پیامبران نیز امکان تحقّق دارد . امام صادق علیه السـلام ، در باره چگونگی تدوین مصحف فاطمه علیهاالسلام ، فرموده است : هنگامی که خداونـد متعال ، جان محمّـد را سـتاندْ ، فاطمه علیهاالسـلام از رحلت او چنان انـدوهگین شد که جز خداوند عز و جل هیچ کس از آن ، آگاهی نداشت . خداوند ، فرشـته ای را به سوی او فرسـتاد تا او را تسـلّی دهد و با او سخن بگوید . فاطمه علیهاالسلاماین را به امیر مؤمنان علیه السـلام بـاز گفت و علی علیه السـلام به او گفت : «هر گـاه این تماس را احساس کردی و صـدای او را شـنیدی ، به من بگو» . فاطمه علیهاالسلام نیز آن را به علی علیه السلام می گفت و امیر مؤمنان علیه السلام ، آنچه را می شنید ، می نوشت تا از اینها ، مصحفی ثبت کرد . سپس امام صادق علیه السلام فرمود : در این مصحف ، چیزی از حلال و حرام نیامده است و تنها دانش [پیشامدهای]آینده در آن ، آمده است . (1)

6 . الهاممقصود از الهام ، همان وحی عامّ است که پیش از این ، در باره آن ، توضیح کافی داده شد . (2) گفتنی است که در برخی روایات ، جَفْر نیز به عنوان یکی دیگر از منابع دانش اهل بیت علیهم السـلام آمده است ؛ (3) امّا از جمع بندی روایات مختلف ، به این نتیجه می رسـیم که جَفْر ، به دو صـندوق پوستی اشاره دارد که کتبِ مختلف رسـیده از پیامبران گذشـته و کتبی که از پیامبر خدا و امام علی و فاطمه علیهم السلام به امامان علیهم السلام به ارث رسیده

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 240 ، ح 2 .

2- .. ر . ك : ص 59 : «وَ مَهْبِطَ الوَحْی» .

3- .. الکافی ، ج 1 ، ص 239 ، ح 1 و ص 240 ، ح 3 ؛ کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 4 ، ص 419 ، ح 5914 .

چگونگی علم اهل بیت علیهم السلام

است و نیز سلاح پیامبر صلی الله علیه و آله ، در آنها نگهداری می شده است . به دیگر سخن ، «جَفْر» ، «جَفْر اَبیض» و «جَفْر اَحمر» ، به کتاب خانه و موزه سیّار اهل بیت علیهم السلام اشاره دارند که نزد ائمّه بوده و دست به دست ، می گشته و هم اکنون ، نزد امام زمان علیه السلام است . (1)

چگونگی علم اهل بیت علیهم السلامآخرین نکته در باره «خُزّان العلم» بودن امامان علیهم السلام ، چگونگی کسب دانش به وسیله آنهاست و این که : آیا آنان ، بالفعل به همه علومی که بدانها اشاره شد ، آگاه اند یا هر گاه بخواهند ، آگاه می شوند؟ در این باره ، نظریات گوناگونی مطرح است ؛ امّا آنچه با روایات ، سازگارتر است ، «دانستن» ، هنگام «خواستن» است ؛ یعنی امام معصوم علیه السلام ، هرگاه بخواهد نکته ای را بداند ، خداوند ، او را آگاه می کند . عمّار ساباطی ، از امام صادق علیه السلام پرسید : آیا امام ، علم غیب می داند ؟ ایشان فرمود : لا ، وَ لکِن إذا أرادَ أن یَعلَمَ الشَّی ءَ أعلَمَهُ اللّهُ ذلِكَ . (2) نه ؛ لیکن هر گاه بخواهد بر چیزی آگاهی یابد ، خداوند ، او را بدانْ آگاه می گردانَد . همچنین امام صادق علیه السلام در حدیث دیگری فرموده : إنَّ الإمامَ إذا شاءَ أن یَعلَمَ عَلِمَ . (3) امام علیه السلام هرگاه بخواهد که بداند ، می داند .

.

1- .. ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 327 «جفر چیست؟» .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 257 ، ح 4 .

3- .. همان ، ج 1 ، ص 258 ، ح 1 .

وَ مُنْتَهَى الْحِلْمِ

شرح

بردباری خالق و مخلوق

(7)وَ مُنْتَهَى الْحِلْمِ .

و دارای بالاترین مراتب بردباری ...

توضیح واژه هامُنْتَهی : اسم مکان ، به معنای محلّ نهایت ، آخرین حدّ ، پایان ، بالاترین درجه . (1) الحِلْم : بردباری ، عقل . (2)

شرحواژه «حِلْم» ، در روایات در دو معنای بردباری و خِرد ، به کار رفته است ؛ امّا با پژوهشی در احادیث ، به این نتیجه می رسیم که عقل و خِرد ، از لوازم بردباری هستند و معنای اصلی حِلْم در منابع واژه شناسی ، (3) خِرد نیست ، هر چند در سیر تطوّر خود ، به معنای عقل هم به کار رفته است . به هر رو ، فراز «مُنتَهَی الْحِلْم» ، نهایت بردباری را می رسانَد .

بردباری خالق و مخلوقحلیم ، در میان صفات خدا و انسان ، مشترك لفظی است . در قرآن کریم ، یازده بار از خداوند با صفت «حلیم» یاد شده است : «وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ . (4) و خداوند ، دانا و بردبار است» .

.

1- .«إنتهى الشی ء : بلغ نهايته ، و النهاية : حيث ينتهى إليه الشی ء» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 344) .

2- .«الحلم بالكسر : ترك العجلة» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 93) . «الأناة و العقل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 146) . «ضبط النفس عن هيجان الغضب» (مجمع البحرين ، ج 6 ، ص 49) .

3- .ر . ك : معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 93 .

4- .سوره نساء ، آيه 12 .

بردباری خدا

«وَاللّهُ غَنِیٌّ حَلِیمٌ . (1) و خداونـد ، بی نیاز و بردبار است» . در آیه 114 سوره توبه نیز ، صـفت حلیم برای ابراهیم علیه السلام به کار رفته است : «إِنَّ إِبْرَ هِیمَ لَأَوَّ ٰهٌ حَلِیمٌ . (2) همانا ابراهیم ، بسیار آه کِشنده [از ترس خدا] و بردبار بود » . حلیم ، اگرچه صفت مشترك است ؛ امّا معنای آن در باره خالق و مخلوق ، همسان نیست .

بردباری خـداحِلم در خداونـد ، به معنای نادیـده گرفتن خطای بنـدگان است . در تبیین حلیم بودن خداوند گفته اند : حَلیمٌ عمّن عَصاهُ لا یَعجل عَلَیهِم بِعُقوبَتِه . (3) در باره کسـی که نافرمانی می کنـد ، بردبار است و گناهکاران را زود کیفر نمی دهد . در دعایی از امیر مؤمنان علیه السـلام می خوانیم : الحَمدُ للّهِ الَّذی یَحلُمُ عَنّی حَتّی کَأَنَّنی لا ذَنبَ لي . (4) سـتایش ، خدایی را که بر من بردباری می ورزد ، چنان که گویی برای من ، هیـچ گناهی نیست . یکی از اسـبابی که گناهکاران ، حرمت خدا را پاس نمی دارند ، بردباری خالق است . چنانچه هر خطـایی ، کیفری زودْهنگام داشت ، هیـچ کس به گناه ، آلوده نمی شـد ؛ امّا دنیا ، سـرای آزمون و خطاست و ارزش انسان در آن است که بردباری خدا را قَدر بشناسد و در پیِ اصلاح نفس خویش بر آید ، و آن که از بردباری خدا سودی نجوید ،

.

1- .سوره بقره ، آیه 263 .

2- .سوره توبه ، آیه 114 .

3- .التوحید ، ص 202 .

4- .بحار الأنوار ، ج 97 ، ص 193 ، ح 3 .

بردباری بَشَر

دستاورد بردباری

به ورطه هلاـکت می افتـد ، چنـان که در روایتی ، امام علی علیه السـلام می فرمایـد : إنَّ حِلمَ اللّهِ تَعالی عَلَی المَعاصِی جَرَّأَكَ ، وَ بِهَلَكَةِ نَفْسِكَ أَغراكَ . (1) همانا بردباری خـدای متعال ، تو را به ارتکاب گناهان ، دلیر کرده و برای به هلاکت در افکنـدن خودت ، ترغیب نموده است .

بردباری بَشَـ ربردباری در انسان ها ، خصـلتی پسـندیده است ؛ امّا بردباری بشر با حِلم خداوند ، متفاوت است . از امام حسن مجتبی علیه السـلام ، در بـاره معنای حِلم انسان پرسـیدند . امام علیه السـلام فرمود : كَظْمُ الْغَيْظِ وَ مِلْكُ النفس . (2) فرو بردن خشم و خویشـتنداری است . کسی که می تواند هنگام خشم و عصبانیت ، خود را کنترل نماید و مالك نفس خویش باشد ، بردبار است . (3)

دسـتاورد بردباریبردباری ، خصوصـیتی است که وقتی بر جان نشـیند ، آثارش هویـدا می شود . پیامبر صـلی الله علیه و آله در شـمارشِ دستاوردهای بردباری فرموده است : فَأَمّا الحِلمُ : فَمِنهُ رُكوبُ الجَمِيلِ وَ صُحبَةُ الأبرارِ وَ رَفعٌ مِنَ الضَّعَةِ وَ رَفعٌ مِنَ الخَساسَةِ وَ تَشَهّي الخَيرِ وَ تَقَرُّبُ صاحِبِهِ مِن مَعالی الـدَّرَجاتِ وَ العَفوُ وَ المَهلُ وَ المَعروفُ وَ الصَّمتُ ، فَهذا ما يَتَشَـ عَّبُ لِلْعاقِلِ بِحِلمِهِ . (4) حاصل بردباری است : آراسته شدن به خوبی ها ، همنشینی با نیکان ، ارجمند شدن ، عزیز گشتن ، رغبت به نیکی ، نزدیك شدن بردبار به درجات عالی ، گذشت ، آرامش ، احسان ، و

.

1- .غرر الحکم ، ح 3467 .

2- .بحار الأنوار ، ج 78 ، ص 102 ، ح 2 .

3- .ر.ك : همان ، ج 77 ، ص 282 ، ح 1 .

4- .تحف العقول ، ص 16 .

راه بردباری

خاموشی . اینها ثمره بردباری خردمند است . یکی از آثار حِلم ، عفو و گذشت است و حلیم ، به گذشت کردن در هنگام توانایی ، شناخته می شود . امیر مؤمنان علیه السلام می فرماید : إنَّما الحَلِیمُ مَن إذا قَدَرَ عَفا وَکانَ الحِلمُ غالِبا عَلی أمرِهِ . (1) بردبار ، کسی است که با وجود داشتن قدرت ، گذشت کند و بردباری ، بر کارهای او چیره باشد .

راه بردباری‌کسب دانش و خِردورزی ، راه بردباری است . امام علی علیه السلام در روایتی می فرماید : بِوُفُورِ العَقْلِ یَتَوَفّرُ الحِلْمُ . با افزوده شدن عقل ، بردباری ، افزون می شود . (2) در «زیارت جامعه» ، پس از عبارت «خُزّان العلم» ، عبارت «منتهی الحِلْم» آمده است که شاید اشاره ای باشد به آن که گنجوران دانش ، بی نهایت بردبارند . امیر مؤمنان علیه السلام ، در روایتی ستیغ دانش را بردباری می داند و می فرماید : کَمالُ العِلمِ الحِلمُ وَ کَمالُ الحِلْمِ کَثرَةُ الاحتِمالِ وَ الْکَظمُ . (3) کمال دانش ، بردباری است و کمال بردباری ، تحمّل بسیار و فرو بردن خشم است . دانای حقیقی ، حلیم است و دانشمندانی که بردبار نیستند ، از نور دانش ، بی بهره هستند و دانش آنان ، نورِ علم نیست ؛ بلکه دانستنی های بسیاری را در ذهن خود انباشته اند ؛ امّا بهره ای از نور علم ندارند . نور علم ، آدمی را بردبار می کند و تحمّل او را در برابر نادانان ، افزایش می دهد ؛ زیرا حقیقتِ نادانی را می یابد و چون نادان را می شناسد ، از او انتظار رفتار خردمندانه و متین ندارد و همین نگرش ، تحمّل او را بالا می برد .

.

1- .عیون الحکم و المواعظ ، ص 412 ، ح7010 .

2- .غرر الحکم ، ح 4274 .

3- .همان ، ح 7231 .

نمونه هایی از بردباری اهل بیت علیهم السلام

نمونه هـایی از بردباری اهل بیت علیهم السـلاماز بهترین خصـلت های دنیا و آخرت در نزد پیامبر صـلی الله علیه و آله ، بخشودن کسـی است که ستم کرده و عطا کردن به کسی است که از بخشش ، دریغ ورزیده است . (1) این سخن پیامبر صلی الله علیه و آله ، خود دستور العمل بردباری است که پیامبر خدا و خاندان پاکش در هنگام خشم و غضب به کار می بسـتند . پیام آور مهربانی ، در تبلیغ خود ، اذیّت و آزار بسـیاری را تحمّل کرد . روزی عدّه ای نادان ، پیشانی مبارك ایشان را با سنگ ، مجروح کردند . پیامبر صلی الله علیه و آله ، خون را از چهره خویش پاك کرد و فرمود : اللّهُمَ اهْـدِ قَوْمی فَإنَّهُمْ لا یَعْلَمُونَ ! (2) خـدایا ! قوم مرا هدایت کن ؛ زیرا نمی فهمند . این برخورد پیامبر صلی الله علیه و آله ، در نهـایت حلم است ؛ زیرا گروه مقابـل را نفرین نمی کنـد و آنـان را گروهی نـادان می دانـد که از روی جهـل به او جسارت می کننـد . امیر مؤمنان علیه السـلام نیز حلیم ترینِ مردمان بود . در نبرد جَمَل ، مروان بن حکم و عبـد اللّه بن زبیر ـ که در کینه توزی با امام علی علیه السـلام و آتش افروزی بی همتا بودند ـ ، دستگیر شدند ؛ امّا مولا ، از بدی آنان درگذشت و آنان را آزاد کرد . زینت عبادت پیشـگان ، امام سـجّاد علیه السـلام می فرماید : إنّی لَیُعجِبُنِی الرَّجُلُ أن یُدرِکَهُ حِلمُهُ عِندَ غَضَبِهِ . (3) از مردی که هنگـام خشم ، بردباری ورزد ، خوشم می آید . شایسـته است پیروان اهل بیت علیهم السلام در راه بردباری گام نهند و اگر نتوانستند بر دانایی خود بیفزایند ، با تمرین بردباری ، خود را به بردباری وا دارند . امام علی علیه السلام در این باره ، چنین سفارش می کند :

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 107 ، ح 1 ؛ میزان الحکمة ، ج 8 ، ص 3832 ، ح 13171 .

2- .بحار الأنوار ، ج 35 ، ص 177 .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 112 ، ح 3 .

إنْ لَمْ تَكُنْ حَلِيما فَتَحَلَّمْ ؛ فَإِنَّهُ قَلَّ مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ إلّا أوشَكَ أنْ يَكُونَ مِنْهُمْ . اگر بردبار نیستی ، خویشتن را بردبار نشان بده ؛ زیرا کمتر کسی است که خود را شبیه گروهی کند و به زودی ، یکی از آنان نشود . (1) و در روایت دیگری ، فرموده است : مَن لا ـ يَتَحَلَّمُ لا يَحْلُمُ . (2) کسی که خود را به بردباری وا ندارد ، بردبار نمی شود .

.

1- .نهج البلاغة ، حکمت 207 .

2- .بحار الأنوار ، ج 77 ، ص 283 ، ح 1 ؛ میزان الحکمة ، ج 3 ، ص 1288 ، ح 4321 .

وَ اُصُولَ الْكَرَمِ

شرح

مفهوم كَرَم ، در آيات و احاديث

(8)وَ اُصُولَ الْكَرَمِ .

و ريشه هاى بزرگوارى ...

توضيح واژه هااُصول : جمع «أصل» ، به معناى ريشه ، بُن ، شالوده ، پايه ، اساس ، بنيان . (1) الكَرَم : شرف ، شرافت ، بزرگوارى ، بزرگ منشى ، نيك سيرتى ؛ (2) در روايات ، به معناى : صفات نيك و خصلت هاى نيكو . (3)

شرحبُن ، اساس و ريشه هر چيزى را «اصل» آن مى گويند و از همين رو ، به چيزى كه ماهيّت اوّليه خود را تغيير نداده باشد ، اصلى و سَرِه گفته مى شود . در عبارت «وَ اُصُولَ الْكَرَمِ» ، «الكَرَم» به «اُصول» ، افزوده شده است و با توجّه به الف و لامى كه بر سرِ واژه «كَرَم» آمده ، نخستين برداشت پژوهشگر آن است كه اهل بيت عليهم السلام ، اساس و ريشه تمامى آن چيزى هستند كه به نام «كَرَم» شناخته مى شود . به ديگر سخن ، اگر كَرَم ، به معناى كرامت و بزرگوارى باشد ، اساس و ريشه همه بزرگوارى ها و شرافت ها ، امامان عليهم السلام هستند ، و اگر به معناى نيك سيرتى باشد ، شالوده تمامِ نيكوسيرتان ، امامان عليهم السلام هستند . اكنون براى توضيح واژه «كَرَمَ» ، به سخنان پيشوايانى مراجعه مى كنيم كه پايه ها و اصول كَرَم و بزرگوارى معرّفى شده اند .

.

1- .«الأصل : واحد الأُصول الَّتى منها الشى ء» (مجمع البحرين ، ج 5 ، ص 305) . «أسفل كلّ شى» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 16) .

2- .«الكريم : الجامع لأنواع الخير والشَّرف و الفضائل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 510) .

3- .ر.ك : ميزان الحكمة ، ج 10 ، ص 84 ، باب «كرم» .

نشانه های کَرَم

مفهوم کَرَم ، در آیـات و احـادیثواژه کَرَم ، در قرآن نیامـده است ؛ امّا مشـتقّات آن ، ماننـد : «کریم» ، «أکْرَمَه» ، «أکْرَمَکُم» و ... ، بیش از چهل بار در قرآن ، تکرار شده است و شاید مهم ترینِ آنها ، واژه «کریم» باشد که از اسمای الهی است و کاربردی ترین آنها ، این آیه است : «إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاکُمْ (1) ؛ گرامی ترین شما نزد خداوند ، باپرواترینِ شماست» ، که راه رسیدن به کرامت را پرهیزگاری می داند و بس . در حقیقت ، هر که پروا پیشه کنـد ، در نزد خداونـد ، کریم شـناخته می شود . معصومـان علیهم السـلام بـا بیان نمونه های کَرَم ، به تفسیر و تبیین آن پرداخته اند . وقتی از کریم اهل بیت علیهم السلام ، امام حسن مجتبی علیه السلام ، در باره کَرَم پرسیده شد ، فرمود : أمَّا الکَرَمُ فَالتَّبَرُّعُ بِالمَعرُوفِ وَ الإعطاءُ قَبلَ السُّؤالِ . (2) بزرگواری ، احسان کردنِ داوطلبانه است و دَهِش پیش از خواهش . بنا بر این ، هر کس پیش از اظهار نیاز ، حاجت مردمان را برآورده نماید و داوطلبانه ، احسان کند ، در نزد امام مجتبی علیه السلام ، کریم شناخته می شود .

نشانه های کَرَمشـناسایی نشانه ها و تبیین محدوده آن ، راهکار رسیدن به هدف است تا «ره» ، گم نشود . گریه بر فرصت های از دست رفته ، عشق وطن ، یـادِ یـاران ، خوش خویی ، فرو بُردن خشم و فرو هِشـتن چشم ، نمونه هـایی است که در مکتب اهل بیت علیهم السـلام به عنوان نشانه های کَرَم ، شـناسانده شده اند . امام علی علیه السـلام ، در روایتی می فرماید : مِن کَرَمِ المَرءِ : بُکاؤُهُ عَلی مَا مَضی مِن زَمانِهِ وَ حَنِینُهُ إلَی أوطانِهِ وَ حِفْظُهُ قَدِیمَ إخْوانِهِ . (3)

.

1- .سوره حجرات ، آیه 13 .

2- .الخرائج و الجرائح ، ج 1 ، ص 238 .

3- .کنز الفوائد ، ج 1 ، ص 94 .

از بزرگواری انسـان است : گریسـتن او بر زمان از دست رفته اش ، اشتیاق او به زادگاهش ، و نگاه داشـتن دوسـتان دیرینه اش . انسان های بزرگوار ، برای زمان از دست رفته ، اندوهگین اند ، اهل مراقبه هسـتند و نگران سـرمایه گران بهای عمر خویش اند . آنانی که روزگار جوانی را پشت سـر نهـاده انـد ، در حسـرت توانـایی خود که به بیهودگی از دست داده انـد ، افسوس می خورنـد و دریغاگوینـد . البته این دریغ و حسـرت ، به آنان ، فرصتی می دهد که به فردا بنگرند و از عمر خویش ، بهره ببَرند و با نگاهی به گذشته ، آینده ای روشن برای خود ، ترسیم کنند . بی تردید ، کسانی که تنها سرمایه آنها دریغ خوردن بر گذشته است ، از امروز هم غافل می مانند و به آینده هم نخواهند رسید . یکی دیگر از نشانه های بزرگواری ، یادکردِ دوسـتان قـدیمی است . نشانه انسان بزرگوار ، با هر مقام و مسـئولیتی ، آن است که یاران دیرآشـنای خود را فراموش نکند که اعتماد به دوسـتان کهن ، افزون تر و ریشه دارتر است ؛ زیرا پایه های دوستی خود را بر اساس محبّت ذاتی اسـتوار کرده اند و چون دغلْ دوسـتانی نیستند که انگیزه شان از محبّت ، دست یازیدن به مقام و ثروت است . وطنْ دوستی (حبّ الوطن) و علاقه به زادگـاه نیز نشـانه دیگرِ بزرگواری است و شایـد بتوان این نکته ظریف را دریافت که علاقه به زادگاه ، یعنی عشق به سـرزمینی که فرد از آن برخاسته و به آن ، وابسته است . ملکوت ، وطن اصلی انسان است که هماره ، به او دل بسته است : مرغ باغ ملکوتم ، نِیَم از عالم خاك چند روزی قفسـی ساخته اند از بدنم . امام صادق علیه السلام ، نشانه های دیگری برای کرامت بر می شمُرَد و در روایتی می فرماید : ثَلاثَةٌ تَدُلُّ عَلی کَرَمِ المَرءِ : حُسنُ الخُلْقِ ، وَ کَظمُ الغَیْظِ وَ غَضُّ الطَّرفِ . (1)

.

1- .تحف العقول ، ص 319 .

سه چیز ، نشـانه بزرگواری آدمی است : خوش خویی ، فرو خوردن خشم ، و فرو هِشـتن چشم [بر آلودگی هـا] . انسان های بزرگوار ، از مشاهده کاستی ها خشـمگین می شوند ؛ امّا کریمانه ، رفتار می کنند و خشم خود را فرو می بَرَند ، زیرا خشم آنان ، تنها در برابر دشـمنانی است که مرزهای الهی را زیر پا می گذارند . هنر بزرگواران ، خویشـتنداری است که از عهده هر کسـی بر نمی آید . آنان ، نفس سـرکش را مهـار کرده انـد . نمونه ای از برخورد کریمـانه ، در رفتـار امام سـجّاد علیه السـلام مشاهـده می شود . خـدمتکارِ وی ، کاری انجام داد که اسـتحقاق تنبیه داشت . برده خوش ذوق ، قسـمتی از این آیه قرآن را خوانـد که : «وَالْـكَـظِمِينَ الْغَيْـظَ ؛ و فرو بَرَنـدگان خشم» . امام علیه السـلام فرمود : «خشم خود را فرو بردم» . آن برده ، سپس قسمت دیگری از آن آیه را تلاوت کرد : «وَالعَافِينَ عَنِ النّاسِ ؛ و در گذرندگان از مردمان » . امام علیه السـلام فرمود : «خداوند از تو در گذشت» . وی سـرانجام ، آیه را تکمیل کرد : «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِـنِينَ ؛ خداوند ، نیکوکاران را دوست دارد » . (1) امام علیه السلام او را آزاد کرد . (2) فرو هِشتن چشم و کنترل آن ، نشانه دیگری برای شناخت بزرگواران است . انسان شریف ، به محرمّات الهی خیره نمی گردد و به راحتی ، از حرام ، چشم می پوشد . قرآن ، از مردان و زنان باایمان می خواهد که حرمت چشم خود را حفظ کنند : «قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّواْ مِنْ أَبْصَـرِهِمْ ... وَ قُل لِّلْمُؤْمِنَـتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَـرِهِنَّ . (3) به مردان با ایمان بگو که دیدگان خویش را فرو پوشند ... و به زنان مؤمن بگو که دیدگان خویش را فرو پوشند » .

.

1- .سوره آل عمران، آیه 134.

2- .الإرشاد ، ج 2 ، ص 146 .

3- .سوره نور ، آیه 30 و 31 .

ستیغ کرامت

ستیغ کرامتانسان ، با بازخوانی نشانه های بزرگواری ، شـیفته کرامت می گردد ؛ امّا در انتخاب راه ، تردیـد می کنـد و در پیِ راهی است که کرامت انسـانی را در وجودش بـارور کنـد . پیام آور رحمت ، راه سـریع و مطمئن در رسـیدن به قلّه کرامت را چنین معرّفی می کنـد : کَرَمُ الرَّجُلِ دینُهُ . (1) بزرگواری انسان ، دین اوست . دین ، نسـبت به همه خوبی ها فراگیر است و هر آنچه حُسن ذاتی دارد ، در دین یافت می شود و کامل ترین دین الهی ، اسلام ، با در نظر گرفتن ساحت های گوناگون انسان ، برنامه ای برای وی تدوین کرده است که دیندار واقعی ، تمـامی صـفات نیك را در خود فراهـم آورد . بنا بر این ، بزرگواران ، همان دینـداران واقعی هسـتند و امامان علیهـم السـلام ، در ستیغ آرمان کرامت ، مأوا گُزیده اند و آدمیان ، با نگریستن به قلّه های کرامت ، به سوی بزرگواری گام بر می دارند .

رهبری اخلاقیعبارت «اُصول الْکَرَم» ، رهبری اخلاقی اهل بیت علیهم السلام را ثابت می کند . آنها در همه صفات انسانی ، سرآمد هستند و دیگران ، باید نیکی ها را از آنان بیاموزند . امام صادق علیه السـلام ، اهل بیت علیهم السلام را سرچشمه همه خوبی ها معرّفی می کند و در روایتی می فرماید : نَحنُ أصْلُ کُلّ خَیرٍ وَ مِنْ فُروعِنا کُلُّ بِرٍّ . (2) ما ریشه همه خوبی ها هستیم و هر نیکی ای ، از شاخه های ماست . امام ، ریشه تمام نیکی هاست و تمام عناوین نیك ، شاخسارهای وجود اوست . این شاخه های نیکی ، چنین شناسانده شده اند :

.

1- .مسند ابن حنبل ، ج 3 ، ص 292 ، ح 8782 .

2- .الکافی ، ج 8 ، ص 242 ، ح 336 .

فَمِنَ البِرِّ التَوحیدُ وَ الصَّلاةُ وَ الصِّیامُ وَ کَظمُ الغَیظِ وَ العَفوُ عَنِ المُسِی ءِ وَ رَحمَةُ الفَقِیرِ وَ تَعَهُّدُ الجارِ وَ الْاءقرارُ بِالفَضلِ لِأهلِهِ . (1) از جمله نیکی هـاست : توحیـد ، نمـاز ، روزه ، فرو خوردن خشم ، گـذشت از کسـی که بـدی کرده است ، ترحّم به فقیر ، رسـیدگی به همسایه ، و اعتراف به فضـیلت اهلِ فضل . امام علیه السـلام ، فهرستی از نیکی های اعتقادی و اخلاقی ـ اجتماعی را به عنوان نمونه های «بِرّ ؛ نیکی» نام می برد . یگانه پرستی ، نماز و روزه ، در رأس نیکی های اعتقادی قرار دارند . فرو بُردن خشم ، نادیده گرفتن بدیِ بدکار ، مهربانی نسبت به مستمندان ، خوش رفتاری با همسایگان ، و اعتراف به برتری اهل دانش و فضیلت ، بر ستیغ نیکی های اخلاقی ـ اجتماعی است . پنهان نکردن فضیلت دیگران ، نشانه بزرگواری انسان است و آنانی که فضیلت دیگران را کتمان می کنند ، در حقیقت ، حسادت خویش را آشکار می نماینـد . امـام صادق علیه السـلام ، پس از شـمارش ویژگی های پیروان امامان علیهم السـلام ، خصوصـیات دشـمنان اهل بیت علیه السـلام را چنین بیان می فرمایـد : وَ عَدُوُّنا أصلُ کُلِّ شَرٍّ ، وَ مِن فُروعِهِم کُلُّ قَبِیحٍ وَ فاحِشَةٍ ، فَمِنهُم الکِذبُ وَ البُخلُ وَ النَّمِیمَةُ وَ القَطِیعَةُ وَ أکلُ الرِّبا وَ أکلُ مالِ الیَتیمِ بِغَیرِ حَقِّهِ وَ تَعَدّی الحُدودِ الّتی أمَرَ اللّهُ وَ رُکوبُ الفَواحِشِ ما ظَهَرَ مِنها وَ ما بَطَنَ وَ الزِّنی وَ السِّرقَةُ وَ کُلُّ ما وافَقَ ذلِكَ مِنَ القَبِیحِ . 2 دشـمن ما ، ریشه همه بـدی هاست و هر زشتی و بـدکاری ای ، از شاخه های آنان است و از جمله آنهاست : دروغ ، بخل ، سـخن چینی ، بُریـدن از خویشاونـدان ، رِباخواری ، به ناروا خوردنِ مال یتیمان ، تجاوز از حدودی که خداوند دسـتور داده است ، ارتکاب زشتی های آشـکار و نهان ، زِنا ، دزدی و هر زشتی دیگری از این دست . ریشه تمام بدی ها ، در دشمنی با آل اللّه ، نهفته است و دوری از خاندان پاك

.

1- .همان جا .

پیامبر صلی الله علیه و آله ، سقوط به ویرانْ سرای دروغ و بخل و سخن چینی و ... است . معیارِ شناختِ پیروان اهل بیت علیهم السلام نیز ، ارزیابی رفتارهای آنان است ، همچنان که امام صادق علیه السلام ، در روایتی فرموده است : فَکَذِبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ مَعَنا وَ هُو مُتَعَلِّقٌ بِفُروعِ غَیرِنا . (1) دروغ می گوید کسی که بگوید با ماست و به شاخه هایی غیر از ما ، چنگ آویزد . دروغگویان ، خسیسان ، سخن چینان ، بُریدگان از خویشان ، رِباخواران و گناهکاران ، نمی توانند خود را شیعه بنامند . بنا بر این ، هر مدّعی تشیّعی که نشانه هایی از دشمنان اهل بیت علیهم السلام در اوست ، در پیشگاه رئیس مذهب شیعه ، امام صادق علیه السلام ، دروغگویی رسواست . آری ! اهل بیت علیهم السلام ، ریشه همه بزرگواری هایند و پیروان آنها که خود را وابسته به این ریشه می دانند ، باید در اخلاق و عمل ، از آنان پیروی کنند تا در ادّعای خود ، صادق باشند .

.

1- .همان جا .

وَقادَةَ الاُمَمِ

شرح

انواع رهبری

1 . رهبری اخلاقی

(9)وَقادة الأُمم .

و پیشوایان امّت ها

توضیح واژه هاقادة : جمع «قائد» ، به معنای رهبر ، پیشوا . (1) الاُمَم : جمع «امّة» ، به معنای جمعیّت ، گروه . (2)

شرحجذب کردن چیزی و راه بردن آن به سوی هدف ، مفهومی است که در واژه «قیادت» ، نهفته است و به رهبران دینی ، «قادة الاُمَم» می گویند ؛ زیرا راه های گوناگونی را فرا روی جوامع بشـر می نهند تا آنها را در سـیری شتابان ، به سوی هدف ، ره نمون شوند و از آن جا که راه سعادت را به مردمانْ نشان می دهند ، «رهبر» نامیده می شوند .

انواع رهبریسعادت انسان ، هدف نهایی دین است و امامان معصوم علیهم السلام ، با توجّه به نیاز مخاطبان ، آنان را به سوی سعادت ، راه نمایی می کنند . انواع رهبری امام ، با راهی که او برای بشـر برمی گزیند ، ارتباط مستقیم دارد . امام ، از راه های اخلاقی ، علمی و باطنی ، بشـر را هـدایت می کنـد و تمام موارد پیش گفته ، مقـدّمه ای برای رهبری سیاسـی اوست . بنا بر این ، انواع رهبری امام ، عبارت است از : رهبری اخلاقی ، رهبری علمی ، رهبری باطنی ، و رهبری سیاسی :

1 . رهبری اخلاقیپیشی گرفتن در به انجام رساندن کارهای پسندیده و سرآمدِ کارهای نیك بودن ، نشانه

.

1- .فی حدیث علی علیه السلام : « قریش قادةٌ ذادةٌ أی : یقودون الجیوش ، و هو جمع قائد» (النهایة ، ج 4 ، ص 119) .
2- .«الاُمّة : الجیل و الجنس من کلّ حیّ» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 27) .

2 . رهبری علمی

رهبری اخلاقی است . بر پایه روایتی امام علی علیه السلام می فرماید : أیُّها النّاسُ إنّي وَ اللّهِ مَا أحُثُّکُم عَلی طاعَةٍ إلّا وَ أسبِقُکُم إلَیها وَ لا أنْهَاکُمْ عَن مَعْصِیَةٍ إلّا وَ أتَناهِی قَبلَکُم عَنها . (1) ای مردم ! به خدا سوگند ، من شما را به طاعتی بر نمی انگیزانم ، جز آن که خود پیش از شما ، به گزاردن آن بر می خیزم ، و از گناهی باز نمی دارم ، جز آن که خود پیش از شما ، از آن اجتناب می کنم . قرآن مجید ، مؤمنان را از گفتن آنچه به کار نمی بندند ، باز داشته و می فرماید : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ . (2) ای کسانی که ایمان آورده اید ! چرا می گویید آنچه را به کار نمی بندید ؟» . آنان که رهبر اخلاقی جامعه هستند ، باید پیش از آن که راه نمای مردم باشند ، معلّم خود باشند : مَن نَصَبَ نَفسَهُ لِلنّاسِ إماما فَلیَبدَأ بِتَعلِیمِ نَفسِهِ قَبلَ تَعلِیمِ غَیرِهِ وَ لْیَکُنْ تَأدِیبُهُ بِسیرَتِهِ قَبلَ تَأدِیبِهِ بِلِسانِهِ . (3) هر که خود را پیشوای مردم گرداند ، باید پیش از آموزش دیگران به آموزش خویش بپردازد و پیش از آن که [دیگران را] با گفتار ، ادب کند ، باید با کردار خود ، تربیت نماید .

2 . رهبری علمیمقصود از رهبری علمی ، توانایی در پاسخ گفتن به پرسش های علمی جامعه است . پیمودن راه سعادت ، همیشه آسان و هموار نیست ؛ زیرا اگر چنین بود ، همه انسان ها خوش بخت بودند ؛ بلکه شك ها و تردیدها ، پیمودن راه را دشوار می نماید و کسانی که بر تردیدها چیره نشوند ، با شُبهاتی رو به رو می شوند که رهایی از آنها ، آسان

.

1- .نهج البلاغة ، خطبه 175 .

2- .سوره صف ، آیه 2 .

3- .نهج البلاغة ، حکمت 73 .

3 . رهبری باطنی

نیست . امام ، یعنی رهبر علمیِ جامعه ، باید توانایی پاسخ گفتن به تمامی این شبهات را دارا باشد و از هیچ مشکل علمی ای نهراسد . امام ، پناهگاه همه کسانی است که در راه کمال خویش ، با پرسش های پیچیده ای رو به رو هستند و در پاسخ یافتن ، درمانده شده اند . برتری علمی امام ، چنان است که زوایای پنهان دین را می کاود و ظاهر می سازد و پیرایه هایی را که به نام دین بر دین بسته اند ، به کناری می نهد و آیین حقیقی اسلام را ، بدون فزونی و کاستی ، عرضه می نماید . امام صادق علیه السلام ، در روایتی ، فلسفه حضور امام در جامعه را پاسداری از گوهر دین می داند و می فرماید : إنَّ الأرضَ لا تَخلُو إلّا وَ فیها إمامٌ ؛ کَیما إن زادَ المُؤمِنونَ شَیئا رَدَّهُم وَ إن نَقَصوا شَیئا أتَمَّهُ لَهُم . (1) زمین ، هیچ گاه از امام ، خالی نیست ، تا اگر مؤمنان چیزی را [به دین] افزودند ، آنها را [از این کژروی]برگردانند و اگر چیزی را کاستند ، آن را کامل کند .

3 . رهبری باطنیتابش انوار باطنی امام بر دلِ انسان های شایسته و حرکت به سوی کمال را رهبری باطنی گویند . این گونه رهبری ، کامل ترین نوعِ رهبری است و در حقیقت ، امام ، راه را به او نشان نمی دهد ؛ بلکه او را به سرمنزل مقصود می رساند . انسان شایسته ، پس از آن که شرایط بهره مند شدن از نور امام را در خود ایجاد کرد ، ارتباطی قوی و پایدار با امام خویش ، برقرار می کند و برای چنین انسان هایی ، امام غایب با امام ظاهر ، تفاوتی ندارد . امام باقر علیه السلام ، در روایتی ، سوگند یاد کرده که نور امام در دل مؤمنان ، از درخشش

.

1- .الکافی ، ج1 ، ص 178 ، ح 2 .

4 . رهبری سیاسی

رهبری سیاسی در روزگار غیبت

خورشید درخشان ، افزون تر است . (1)

4 . رهبری سیاسیدر دیدگاه شیعه ، ویژگی های اخلاقی ، علمی و نفوذ باطنی ، مقدّمه رهبری سیاسی است و امام مسلمانان ، پیش از آن که جامعه را از نظر سیاسی اداره کند ، باید در دانش و اخلاق ، سرآمد بوده ، در تصرّف دل ها توانا باشد و شیعه ، با همین معیار ، امام علی علیه السلام را جانشین بدون واسطه پیامبر صلی الله علیه و آله می داند و پس از او ، یازده امام معصوم را به عنوان رهبران سیاسی خود ، پذیرفته است و فرمان آنها را فرمان خدا و پیامبر او می داند ، چنانچه از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده : إسْتَمَعُوا وَ أطیعُوا لِمَن وَلّاهُ اللّهُ الأمرَ فَإنَّهُ نِظامُ الإسلامِ . (2) از کسی که خداوند ، او را بر شما ولایت داده است ، شنوایی و اطاعت داشته باشید ، که او [مایه] نظام یافتن اسلام است . شیعیان ، پیروِ امامی هستند که خداوند ، او را «حاکم» قرار داده است و چنین امامی ، «نظام اسلام» است و اگر از دیگری پیروی شود ، انسجام دین اسلام ، گسسته می شود و در برابر بیگانگان ، کارساز نخواهد بود .

رهبری سیاسی در روزگار غیبتمکتب شیعه ، در برابر دانش گسترده اهل بیت علیهم السلام و اخلاق بی بدیل معصومان علیهم السلام ، فروتن است و احدی را برای رهبری سیاسی ، در رتبه آنان نمی داند و از سویی ، خِرد ، حکم می کند که هر گاه رسیدن به مرتبه اعلا ممکن نیست باید به مرتبه ای پایین تر دست یازید و رها کردن جامعه ، پسندیده نیست . بنا بر این ، نظریه مترقّی

.

1- .همان ، ص 194 ، ح 1 : واللّه لنور الإمام فی قلوب المؤمنین أنور من الشَّمس المضیئة بالنَّهار .

2- .الأمالی ، مفید ، ص 14 ، ح 2 .

ولایت فقیه ، با پشـتوانه عقل و نقل ، در زمان غیبت ، شکل می گیرد و ولیّ فقیه ، جامعه شیعه را برای ظهور منجی بشر ، آماده می نماید تا ولیّ مطلق ، امـام زمان علیه السـلام ، بشـر را به سوی سـعادت ، ره نمون گردد . امیـد که خـدمت گزاران نظام جمهوری اسـلامی ، همان مردمانی باشـند که طبق نقل ، حـدود یکهزار و چهارصد سال پیش ، پیامبر صـلی الله علیه و آله به قیام آنان نوید داد و فرمود : یَخرُجُ ناسٌ مِنَ المَشرِقِ فَیُوطِّئونَ لِلمَهدِی سُلطانَهُ . (1) مردمی از مشرق قیام می کنند و زمینه حاکمیت مهدی را فراهم می آورند .

.

1- .کنز العمّال ، ج 14 ، ص 263 ، ح 38657 .

وَ أوْلياءَ النِّعَمِ

شرح

نعمت آشکار و نهان

(10)وَ أوْلياءَ النِّعَمِ .

و صاحبان نعمت ها .

توضیح واژه هاأولیاء : جمع «ولیّ» ، به معنای یار ، سرپرست ، مالك ، صاحب . (1) النِّعَم : جمع «نعمت» ، در لغت به معنای نرمی و نازکی ؛ و در اصطلاح ، به معنای مال و ثروت ، رفاه و خوشی ، برخورداری ، فَراخیِ روزی . (2)

شرحاهل بیت علیهم السلام ، وسیله ای هستند که نعمت های الهی را برای انسان ها به ارمغان می آورند . رفاه و خوشی ، و سعادت دنیا و آخرت در نزد امامان علیهم السلام است و «زیارت جامعه» ، آنان را به عنوان «صاحبان نعمت» می شناسانَد .

نعمت آشکار و نهانخداوند ، سراسر گیتی را برای انسان آفرید و نعمت های خود را بر او ، فرو بارید . شماری از نعمت های الهی ، محسوس اند که در قرآن مجید ، به نعمت های ظاهری و آشکار ، نام بُردارند و همگان ، آنها را می یابند ؛ و برخی دیگر ، با دیده عقل و پس از تأمّل ، دریافت می شوند که نام قرآنی آنها ، «نعمت های باطنی» است . این نعمت ها ، اگر چه مانند نعمت های آشکار ، در برابر دیده ها قرار ندارد ؛ امّا آنان که دیده حقیقت بین دارند ، نعمت نهان الهی را حس می کنند . خداوند ، در تبیین نعمت های خود می فرماید :

.

1- .«الواو و اللّام و الیاء : أصل صحیح یدلّ علی قرب ... و کلّ من ولی أمر آخر فهو ولیّه» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 6 ، ص 141) .
2- .«النِّعمة : الخفض و الدَّعة و المال» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 579) .

«أَلَمْ تَرَوْاْ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَـوَ تِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَـهِرَةً وَ بَاطِنَةً . (1) آیا ندیده اید که خداوند ، آنچه را در آسـمان ها و زمین است ، از برای شـما رام کرد و نعمت های آشکار و نهان خویش را بر شما گسترده و فراوان کرد ؟» . نعمت های نهان و آشـکار خداوند ، هم رتبه نیسـتند و نعمت باطنی از نعمت ظاهری ، برتر است . امام علی علیه السـلام در روایتی ، با برشـمردن پاره ای از نعمت های خداوند ، در بیان جایگاه هر یك از نعمت های حق می فرماید : ألا وَ إنَّ مِنَ النِّعَمِ سَـعَةَ المالِ وَ أفضَلُ مِن سَـعَةِ المالِ صِـحَّةُ البَدَنِ وَ أفضَلُ مِنْ صِحَّةِ البَدَنِ تَقوَى القَلبِ . (2) بدانید که یکی از نعمت ها ، گشایش در مال است و برتر از گشایش در مال ، تن درستی است و برتر از تن درستی ، پرهیزگاریِ دل است . تن درستی و داشـتن زندگی مرفّه ، از نعمت هایی است که همه ، آنها را در می یابند ؛ امّا خردمنـدان ، تن درستی را بر زنـدگی مرفّه ، ترجیـح می دهنـد و در هنگام بیماری ، دارایی خود را می بازند تا سـلامت جسم را باز یابند و وقتی در بروز حادثه ای ناگوار ، انـدوخته های مادّی خود را از کف می دهنـد ، خـدا را سـپاس می گویند که تنی سالم دارند . اینها نعمت های ظاهری است و آنان که دیـده ای برتر دارند ، ثروت و سـلامت را مقدّمه رسـیدن به نعمتی فراتر می دانند و با توسّل به درگاه احدیّت و دوستی بـا آل اللّه ، سـلامت روح و تقوا را می طلبنـد . سـلامت روح ، نعمتی است که در روزگار تنهایی قیامت ، ارزشـمند است و هیچ ثروت و قدرتی جای گزین آن نیست : «یَوْمَ لَا یَنفَعُ مَالٌ وَ لَا بَنُونَ إِلَا مَنْ أَتَی اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِیمٍ . (3)

.

1- .سوره لقمان ، آیه 20 .

2- .تحف العقول ، ص 203 ؛ نهج البلاغة ، حکمت 388 .

3- .سوره شعرا ، آیه 88 _ 89 .

بالاترینِ نعمت ها

روزی که نه مالْ سود دارد ، نه فرزندان ؛ مگر آن که با دلی پاك و رسته [از شرك و کفر و گناه]به نزد خدا بیاید» .

بالاترینِ نعمت هانعمت های الهی ، آن سان گسترده است که حتّی بنـدگان نمی تواننـد آنها را شـماره کننـد (1) و آن چنـان با ظرافت در اختیار آفریـدگان نهاده شـده است که خُردترین نعمت را هم نمی توان نادیده گرفت . سـعدی ، در دیباچه گلسـتان ، چه زیبا آورده است : منّت ، خـدای را عز و جل که طاعتش موجب قربت است و به شـکر اندرش مزیدِ نعمت . هر نفسـی که فرو می رود ، ممدّ حیات است و چون بر می آیـد ، مفرّح ذات . پس در هر نفسـی ، دو نعمتْ موجود است و بر هر نعمتی ، شـکری واجب . از دست و زبـان که بر آیـد کز عهده شـکرش به در آید ؟ و از سویی ، نظام آفرینش ، در برابر تشکّر عملیِ نعمت ها ، نعمتی فزون تر به سپاس گزاران ، عنایت می نماید و آنانی که با اهل بیت علیهم السلام ارتباط دارند و در مکتب آنان ، شیوه فروتنی در برابر نعمت ها را آموخته اند ، باطنی نورانی به دست می آورنـد و سـرای دل را برای خدا ، خلوت می کنند و بالاترین هدیه خداوند ، یعنی قلب سالمی را دریافت می کنند که ذرّه ای جز خدا در او راه ندارد . از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : ما أنعَمَ اللّهُ عز و جل عَلی عَبدٍ أجَلُّ مِنْ أنْ لا یَکُونَ فِی قَلْبِهِ مَعَ اللّهِ تَعالی غَیْرُهُ . (2) خداونـد عز و جل ، نعمتی بالاتر از این به بنـده اش نـداده است که در دلش جز خـدا نباشـد . دل سالم ، همه چیز را به خاطر خـدا دوست دارد و از همه کسانی که خداوند دوسـتشان نمی دارد ، بیزار است . قلب سالم ، چون جایگاه خداست ، آرام و مطمئن است ؛ زیرا منشأ همه اضطراب ها ، تردید و دودلی است و وقتی دل به خدا پیوست ،

.

1- .«وَ إِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ» (سوره نحل ، آیه 18) .

2- .التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام ، ص 328 ، ح 182 .

پرسش از نعمت ها

آرامش را از خدا می یابد ، و از آن جا که در وجود حق ، تردید و اضطرابی نیست ، در وجود مؤمن واقعی هم تردیدی راه ندارد . آری ! دل ، آرام گیرد به یاد خدای : «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ . (1) بدانید که دل ها به یاد خدا ، آرامش می یابد» . مطمئن ترین دل ها ، دل اهل بیت علیهم السلام است و راه رسیدن به اطمینان کامل ، دوستی با آنان است ؛ چرا که امامان علیهم السلام در میان بشر ، زندگی می کرده اند و سراچه دل خود را برای غیر خدا نگشوده اند . بنا بر این ، آنان ، بهترین الگو برای رسیدن به قلب سالم هستند و از راه دوستی با اهل بیت علیهم السلام می توان خدادوست شد : مَن أحَبَّكُم فَقَد أحَبَّ اللّهَ وَ مَن أبغَضَكُم فَقَد أبغَضَ اللّهَ . (2) هر کس که به شما مهر می ورزد ، به خداوند مهر ورزیده است و هر کس که شما را به خشم در می آورد ، خدا را به خشم آورد .

پرسش از نعمت هانعمت های الهی که رفتار آدمیان در برابر آن ، پرسیده می شود و در آیه : «ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ؛ (3) سپس هر آینه ، در آن روز ، از نعمت ها پرسیده خواهید شد» ، بدان اشاره شده ، کدام نعمت است ؟ آیا روز قیامت ، از تمامی نعمت ها می پرسند یا از برخی نعمت ها ؟ در روایت آمده که امام صادق علیه السلام می فرماید : إنَّ اللّهَ أكرَمُ مِنْ أن يَسأَلَ مُؤمِنا عَنْ أكلِهِ وَ شُربِهِ . (4) خداوند ، بزرگوارتر از آن است که از خوردنی و نوشیدنیِ مؤمن بپرسد .

.

1- .سوره رعد ، آیه 28 .

2- .ر . ك : ص 474 : «وَ مَنْ أحَبَّكُمْ» .

3- .سوره تکاثر ، آیه 8 .

4- .المحاسن ، ج 2 ، ص 163 ، ح 82 .

و در حـدیث دیگری آمـده است که : ابو خالـد کابلی ، خدمت امام باقر علیه السـلام می رسد و غذایی را که برای امام علیه السـلام آورده بودنـد ، با ایشان می خورَد . وقتی غذا تمام می شود ، امام علیه السـلام می پرسد : «ابو خالد ! غذای ما چگونه بود ؟» . می گوید : غذایی پاکیزه تر و خوش مزه تر از آن ، ندیـده بودم ؛ امّا هنگام خوردن ، به یاد آیه «لَتُسْـئَلُنَّ یَوْمَئِـذٍ عَنِ النَّعِیمِ» افتادم . امام باقر علیه السـلام می فرمایـد : لا إنَّما تُسألونَ عَمّا أنتُم عَلَیهِ مِنَ الحَقِّ . (1) نه . از آن حقّی که شـما بر آن استوارید ، پرسیده می شوید . اصطلاح «نعیم» ، همه نعمت هـای الهی را در بر می گیرد ؛ امّا پرسـش اصـلی ، از نعمت ولایت است ؛ زیرا پرسشـی کلیـدی است و هر که رفتار خود را مطابق رفتـار اهـل بیت علیهم السـلام تنظیم نمایـد ، سایر نعمت های الهی را پاس می دارد و در نتیجه ، به والاترین نعمت های الهی ـ که قلب سلیم است ـ ، دست می یابد .

.

1- .الکافی ، ج 6 ، ص 280 ، ح 5 .

وَ عَناصِرَ الْأَبْرارِ وَ دَعائِمَ الأخْيارِ

شرح

دیدگاه علّامه مجلسی رحمه الله

1 . نقش اهل بیت علیهم السلام در هدایت نیکوکاران

(11)وَ عَناصِرَ الْأَبْرارِ وَ دَعائِمَ الأخْيارِ .

و بنیادهای نیکوکاران و تکیه گاه های نیکان .

توضیح واژه هاعَناصِر : جمع «عُنصُر» ، به معنای اصل و نَسَب ، منشأ ، گوهر ، بنیاد . (1) الأبْرار : جمع «بَرّ» ، و یا جمع «بارّ» ، به معنای نیکوکار . (2) دَعائِم : جمع «دِعامَة» ، به معنای ستون ، تکیه گاه . (3) الأخْيار : جمع «خَير» ، به معنای بهترین ، برگزیده . (4)

شرحدو عبارت «عَناصِرَ الأبرار ؛ بنیادهای نیکان » و «دَعائم الأخیار ؛ تکیه گاه های نیکوکاران» ، تقریبا به یك معنا هستند و تا حدّی همپوشی دارند و با توضیح عبارت «عناصر الأبرار» ، «دعائم الأخیار» هم تفسیر خواهد شد . در این دو عبارت ، امامان علیهم السلام ، اصل و بنیاد نیکوکاران و تکیه گاه نیکی ها و نیکان ، معرّفی شده اند .

دیدگاه علّامه مجلسی رحمه اللهدر تبیین «عناصر الأبرار» ، علّامه مجلسی ، چند احتمال داده است :

1 . نقش اهل بیت علیهم السلام در هدایت نیکوکارانتمامی نیکی ها در مکتب اهل بیت علیهم السلام ، آموزش داده می شود و هر کار نیکی ـ اگرچه

.

1- .«العُنْصر : الأصل و الحَسَب» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 581) .

2- .«البِرّ فعل كلّ خير ... و جمع البَرّ أبرار ، و هو كثيرا ما يخصّ بِالأولياء» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 54) .

3- .«الدَّعائم : الخشب المنصوبة للتعريش ، والدِّعامه : عماد البيت الَّذى يقوم عليه» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 201 ـ 202) .

4- .«الأخيار : خلاف الأشرار» (مجمع البحرين ، ج 3 ، ص 295) .

2 . نقش اهل بیت علیهم السلام در آفرینش نیکوکاران

3 . نقش اهل بیت علیهم السلام در پیدایش امامانِ نیکوکار

مستند به امامان نباشد _ ، ریشه و اساس آن در مکتب آنان ، یافت می شود . خدمت به بندگان خدا ، احترام به سالمندان ، نیکی به خانواده ، خوش خُلقی ، وفای به عهد ، انضباط و دقّت و ... از آموزه های افتخارآفرین مکتب تشیّع است و از سوی دیگر ، آموزه های نیکوکاری اهل بیت علیهم السلام ، با فطرت انسانی و مصلحت اجتماع ، همخوانیِ کامل دارند . جامعه ای که بر اساس آموزه های نیکوکاری سامان یابد ، جامعه ای بانشاط و پُرتحرّك خواهد بود . احتمال اوّل ، در باره معنای «عناصر الأبرار» ، آن است که همه نیکوکاری ها منتسب به امامان علیهم السلام هستند . (1) این احتمال ، با حدیثی از امام صادق علیه السلام سازگار است که می فرماید : نَحنُ أصلُ کُلِّ خَیرٍ وَ مِن فُروعِنا کُلُّ بِرٍّ . (2) ما ریشه همه خوبی ها هستیم و همه نیکی ها ، از شاخه های ما هستند .

2 . نقش اهل بیت علیهم السلام در آفرینش نیکوکارانوجود اهل بیت علیهم السلام ، سبب آفرینش نیکوکاران است . این ، دومین احتمالی است که علّامه مجلسی ، در باره معنای «عناصر الأبرار» ، مطرح می کند . به دیگر سخن ، اگر امامان علیهم السلام آفریده نمی شدند ، در جهان ، نیکوکاران وجود نداشتند . همه نیکوکاران ، با هر آیین و مذهبی ، مدیون آفرینش امامان علیهم السلام هستند و برکت وجود آنان ، تمام نیکوکاران جهان را در بر می گیرد . احتمال دوم ، با روایاتی که آفرینش و طینت شیعیان را از طینت اهل بیت علیهم السلام می داند ، سازگار است . (3)

3 . نقش اهل بیت علیهم السلام در پیدایش امامانِ نیکوکاراحتمال سوم ، آن است که اهل بیت علیهم السلام در پیدایش امامان نیکوکار ، نقش اساسی

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 135 .

2- .الکافی ، ج 8 ، ص 242 ، ح 336 .

3- .پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرموده است : «شیعتك خلقوا من فاضل طینتنا» (إرشاد القلوب ، ص 423) .

دستیابی به جایگاه نیکان

دارند . در حقیقت ، نیکوکاران کامل ، همان امامان هستند که هر یك از آنان ، از نسل دیگری پدید آمده اند . بنا بر این ، بنیاد نیکوکاران را اهل بیت علیهم السلام تشکیل می دهند و زائر ، معتقد است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سیزده معصوم پاك دیگر ، سَرور نیکوکاران هستند و در هر زمانی ، یکی از امامان ، مقام سَروری نیکوکاران را بر عهده می گیرد . اِطلاق ابرار بر امامان علیهم السلام ، با تفسیرهای قرآنی نیز سازگار است ؛ زیرا «بَرّ» ، از نام های خداوند است : «إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ؛ (1) به راستی ، که اوست نیکوکار و مهربان» . بَرّ مطلق ، از آن خداست و امامان علیهم السلام ـ که مظهر صفات حقّ اند ـ ، مظهر صفت برّ الهی هستند و جلوه ای از نیکوکاری خدا را بر روی زمین می نمایانند . هر سه احتمالی که علّامه مجلسی رحمه الله در تبیین معنای «عناصر الأبرار» آورده ، قابل انطباق با خاندان رسالت است ، ولی در این جا ، احتمال اوّل به نظر ، مناسب تر می رسد .

دستیابی به جایگاه نیکانمقصود از جمله «دعائم الأخیار ؛ تکیه گاه های نیکان» ، این است که بدون پیوند با اهل بیت علیهم السلام ، کسی نمی تواند به جایگاه نیکان ، دست یابد . این ، یك اصل مهم تربیتی است که خوب بودن و خوب شدن ، آرزوی همگان است ؛ امّا چگونه می توان به صف نیکان پیوست ؟ پیام آور نیکی ها ، راه نیکوکاری را توفیق الهی می داند و از ایشان ، روایت شده که می فرماید : مَن مَنَّ اللّهُ عَلَيهِ بِمَعرِفَةِ أهلِ بَيتِي وَ وَلايَتِهِم فَقَد جَمَعَ اللّهُ لَهُ الخَيرَ كُلَّهُ . (2) هر که خداوند با شناخت اهل بیت من و ولایت ایشان ، بر او منّت گذاشته باشد ، بی گمان ، خداوند ، همه خیر را برای او گِرد آورده است . شناخت اهل بیت علیهم السلام و معرفت نسبت به آنها ، راه نیکوکاری است و برقراری

.

1- .سوره طور ، آیه 28 .

2- .الأمالی ، صدوق ، ص 561 ، ح 9 .

پیونـد با خاندان رسالت ، ره یافتن به سـرای نیکوکاری است . پیدایش صـفات نیك ، در گرو داشـتن پیوند عمیق با اهل بیت علیهم السـلام است و نیکوکارانی که بهره ای از اهل بیت علیهم السـلام ندارنـد ، به رشد و کمال واقعی نخواهند رسـید ؛ زیرا امامت در اسـلام ، بالنده و پویاست : إنَّ الإمامَةَ أُسُّ الإسلامِ النّامِي . (1) امامت ، ریشه بالنده اسلام است .

.

1- .ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 200 .

وَ ساسَةَ الْعِبَادِ

شرح

سیاست اُمَوی

(12)وَ ساسَةَ الْعِبَادِ .

سیاست مداران جامعه

توضیح واژه هاساسَة : جمع «سائس» ، یعنی سیاست مدار . (1) العِبَاد : جمع «عَبْد» ، به معنای بنده ، انسان . (2)

شرحویژگی «ساسـةَ الْعِبّـاد ؛ سـیاست مـداران جـامعه» ، در شـمارِ ویژگی هـای سِتُرگ اهـل بیت علیهم السـلام است . مهم ترین امتیاز سیاست مکتب امامان علیهم السلام ، اتّصال به منبع وحی است که با سیاست های رایج جهان ، تفاوتی اساسی دارد . رویارویی سیاست علوی و اُمَوی در روزگار امام علی علیه السـلام ، تضادّ دو مکتب وحیانی و بشـری را می نمایانـد . بازکاوی آن روزگار و تأمّل در اهـداف و مبانی هر دو جریان ، رهیافتی به سـیاست های رایجِ امروزی است . از این رو نگاهی مختصـر به «سـیاست در دو مکتب اُمَوی و علوی» ، ضرور است . (3)

سیاست اُمَویسیاست ، در مکتب اُموی ، عبارت است از «تشخیص هدف و به دست آوردن آن از هر راه ممکن» . سیاست مداران جهان مادّی ، در گذشته و حال ، از واژه سیاست ، گویا چیزی جز این ، در نیافته اند . در واقع ، سیاست در مکتب اُموی ، همان معنای رایج در

.

1- .«ساس الأمر سیاسة : قام به» (لسان العرب ، ج 6 ، ص 108) .

2- .«العبد : الإنسان ، حرّا کان أو رقیقا» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 270) .

3- .مطالب این قسمت ، برگرفته از کتاب سیاست نامه امام علی علیه السلام (ص 24 _ 27) ، «مبانی سیاست اموی و علوی» است .

سیاست علوی

اشاره

عرف سیاسی حکومت هایی است که بر مبانی ارزشی استوار نیستند و معیار حق و باطل ، جهت دهنده آنها در رفتار و تعامل ، نخواهد بود . اندیشمندان سیاسی امروز ، در توصیف ویژگی های سیاست مدار می گویند : «سیاست مدار فطری ، کاری به حق یا بطلان امور ندارد» . (1) بسیاری از نگاه های امروزی به سیاست ، با نگرش معاویه ، کاملاً همگون است . او با تکیه بر شعار «المُلْكُ عَقیمٌ ؛ (2) سیاستْ نازاست» ، با چنگ انداختن به قدرت و حراست از قدرت به دست آمده ، حاضر بود به هر کاری دست بزند و هر ناشایستی را انجام دهد و هر نوع ابزار زشتی را به کار گیرد . (3)

سیاست علویسیاست در نگاه امام علی علیه السلام ، اداره استوار جامعه بر اساس معیارهای الهی و حرکتی حق مدارانه است . امام علیه السلام می فرماید : «المُلكُ سِیاسَةٌ ؛ (4) کشورداری ، سیاست است» و هرگز برای رسیدن به قدرت و حراست از قدرت به دست آمده ، هر کاری را روا نمی داند ؛ بلکه به عکس ، او توسّل به ابزار نامشروع را حتّی به بهای از دست دادن قدرت مشروع نیز جایز نمی داند . بر پایه آموزه های علوی ، سیاست ، شناخت و بهره وری از ابزارهای مشروع در اداره جامعه ، و تأمین رفاه مادّی و معنوی مردم است . به دیگر سخن ، در آموزه های علوی ، به کار گیری شیوه های نامشروع و ابزارهای به ظاهر کارآمد ، امّا به واقع ناصحیح ، سیاست نیست ؛ بلکه خدعه ، نیرنگ ، فریب و به تعبیر امام صادق علیه السلام ، «نکراء» (5) است .

.

1- .سیاست نامه امام علی علیه السلام ، ص 25 .

2- .الأمالی ، صدوق ، ص 132 .

3- .سیاست نامه امام علی علیه السلام ، ص 26 .

4- .غرر الحکم ، ح 17 ؛ سیاست نامه امام علی علیه السلام ، ص 634 ، ح 573 .

5- .ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 11 ، ح 3 .

مبانی سیاسی اهل بیت علیهم السلام

از نگاه علی علیه السلام ، حکومت ، چیرگی بر دل ها و تسخیر خِردها و عاطفه هاست ، نه رام سازی «تن»ها و سلطه بر افراد و چیرگی بر گروه ها . چنین تفسیری از حکومت ، چه نیازی به توسّل به ابزارهای نامشروع سیاسی دارد ؟ قدرت در نگاه او ، جز برای اِحقاق حق ، قداستی ندارد تا برای حفظ آن ، به شیوه های باطل ، چنگ انداخته شود . تصرّف دل ها ، راهی جز استفاده صحیح از شیوه ها و راه سپردن بر اساس ارزش ها ندارد . سیاست های نامشروع و باطل گرایانه ، شاید روزگاری کوتاه ، سلطه بیافریند و آن را ادامه دهند ؛ امّا هرگز دوام نخواهند آورد و برای مردم ، جز زیان ، چیزی نخواهند داشت ؛ چرا که : لِلحَقِّ دَولَةٌ وَ لِلباطِلِ جَولَةٌ . (1) برای حق ، دولتی است ، و برای باطل ، [تنها] جولانی .

مبانی سیاسی اهل بیت علیهم السلاماسلام ، آیین نامه تکامل مادّی و معنوی انسان است . بنیادی ترین عنصر این آیین نامه ، محبّت است . نقش محبّت در تحقّق حکومت اسلامی و برنامه هایی که دین الهی برای پیشرفت جامعه انسانی رقم زده ، به حدّی است که امام باقر علیه السلام ، دین اسلام را جز محبّت نمی داند و تصریح می کند که : هَلِ الدِّینُ إلّا الحُبُّ ؟! (2) آیا دینداری ، جز مهرورزی است ؟ ! حکومت اسلامی ، ریشه در عشق و محبّت مردم دارد و محبّت ، امری دستوری نیست که بتوان انسان را با بخش نامه ای ، بر خلاف کشش درونی او ، به مهرورزی به کسی یا چیزی وا داشت . انسان ، عاشق زیبایی هاست و به گونه ای فطری ، همه زیبایی های مادّی و معنوی را دوست دارد . بدین سان ، اگر بینش ، منش و کردار کسی

.

1- .ر . ك : عیون الحکم و المواعظ ، ص 403 ، ح 6815 و 6816 .

2- .دعائم الإسلام ، ج 1 ، ص 71 .

صداقت در سیاست

را زیبا دیـد ، به او عشق می ورزد و اگر نازیبا دید ، از او روی برمی تابد . این ، مقتضای فطرت اوست ، مگر این که فطرت او دیگرسان شود . در میـان اهـل بیت علیهم السـلام ، علی علیه السـلام در روزگـار کوتاه حکومتش ، زیباترین چهره انسانی حکومتِ مبتنی بر ارزش های انسانی را به نمایش گذاشت . در این مجال کوتاه ، تنها به واگویی مبانی سیاسی امام علی علیه السلام در کشورداری می پردازیم . صداقت در سـیاست ، حق مداری ، قانون گرایی ، انضـباط اداری ، گزینش کارگزاران شایسـته و توانمند ، تأمین نیازهای اقتصادی کارگزاران ، توجّه ویژه به نیروهای مسـلّح ، تشـکیل سازمان های نظارتی ، قاطعیت توأم با مدارا ، و نفی پذیرش هر گونه هدیه توسّط کارگزاران ، از مهم ترین مبانی سیاست های اداری امام علی علیه السلام است . (1)

صداقت در سیاسـتصداقت ، بنیادی ترین اصل سـیاست های مدیریتی اهل بیت علیهم السلام است . سیاست مداران ، در گذرگاه تاریخ ، غالبا با مردم روراست نبوده انـد و آنچه را با مردم در میان نهاده انـد ، آن چیزی نبوده که بـدان اندیشـیده و عمل کرده انـد . بیشتر سیاسـت مداران گذشـته ، از سـیاست ، جز واژگون سازی واقعیت و دروغ پردازی در برخوردها ، تلّقی دیگری نداشته اند . گزارش خاطره ای در این زمینه از علوی انـدیشِ عرصه سـیاست در تاریـخ معاصـر ، امـام خمینی رحمه الله ، بس گویـا و جـالب است . آن بزرگوار ، پس از اوّلین حرکت توفنده اش علیه حاکمیت سـتم ، دسـتگیر شد و یکی از سـران حکومت شاه ، با ایشان ملاقات کرد و در مورد سیاست ، با ایشان ، سخن گفت . گزارش امـام رحمه الله از سـخنان او چنین است : [او گفت :] سـیاست ، عبـارت از بـدذاتی ، دروغ گویی و ... خلاصه ، پدرسوختگی است ، و این

.

1- .برای مطـالعه بیشتر در زمینه سـیاست هـای اداری ، فرهنگی ، اقتصـادی ، اجتماعی ، قضایی ، امنیتی ، جنگی و بین المللی امام علی علیه السلام ، ر . ك : سیاست نامه امام علی علیه السلام ، ص 38 _ 92 .

قانون گرایی

سیاست ، شرط امامت

را بگذارید برای ما ! امام خمینی رحمه الله در ادامه می فرماید : راست هم می گفت . اگر سیاست اینهاست ، مخصوص آنها باشد ! (1)

قانون گراییقانون ، رشته استوار پیوندآفرین لایه های مختلف جامعه است . حرمت قانون در نگاه اهل بیت علیهم السلام ، بی بدیل است . تأمّل در سیره امام علی علیه السلام ، نشان می دهد که در نگاه وی ، هیچ کس فراتر از قانون نیست ، و هیچ کس و هیچ مقامی نمی تواند مانع اجرای قانون الهی گردد . امام باقر علیه السلام ، نمونه ای از قانون گرایی امام علی علیه السلام را برای ما چنین گزارش می کند : علی علیه السلام ، مردی از قبیله بنی اسد را برای اجرای حد ، بازداشت کرد . خویشان او گِرد آمدند تا در باره اش میانجیگری کنند و از حسن علیه السلام خواستند آنان را همراهی کند . حسن علیه السلام فرمود : نزد او (علی علیه السلام) بروید . او بیشتر به امور شما آگاه است . نزد علی علیه السلام رفتند و خواسته خود را مطرح ساختند . فرمود : «چیزی را که از آنِ من است ، از من نخواهید خواست ، مگر آن که آن را به شما خواهم داد» . آنها بیرون آمدند و گمان کردند که موفّق شده اند . حسن علیه السلام از آنان پرسید [: چه شد] ؟ گفتند : به بهترین خواسته ، دست یافتیم . سپس داستان را برایش باز گفتند . فرمود : آنچه می خواهید برای دوست خود به هنگام اجرای حد به انجام رسانید ، [الآن] انجام دهید . امام علی علیه السلام او را بیرون آورد و بر او حد زد . سپس فرمود : «به خدا سوگند ، این از چیزهایی است که من ، مالك آن نیستم !» . (2)

سیاست ، شرط امامتسیاست ، (3) با مبانی پیش گفته ، از شروط امامت است و همه امامان علیهم السلام ، در صورت

.

1- .ولایت فقیه ، ص 192 _ 193 .

2- .المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 2 ، ص 147 . نیز ، ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 4 ، ص 13 ، ح 1364 .

3- .سیاست : کشورداری ؛ علم تدبیر جامعه ؛ دانش رسیدن به قدرت و حفظ آن و استفاده از آن .

فراهم شدن زمینه حکومت ، تدبیری مانند علی علیه السلام را به کار می بستند . خورشید خراسان ، علی بن موسی الرضا علیه السلام ، در باره ویژگی امام می فرماید : مُضطَلِعٌ بِالإمامَةِ ، عالِمٌ بِالسِّیاسَةِ . (1) در رهبری ، توانمند و از سیاست ، آگاه است . تأمّل در زندگی اهل بیت علیهم السلام نشان می دهد که آن بزرگواران ، در تمامی دوران ها ، برای سالم سازی جامعه ، بهترین تدبیرها را اندیشیده اند . صلح امام حسن علیه السلام ، مظلومیّت شیعه را در کربلا به نمایش گذارد و قیام امام حسین علیه السلام و بازخوانی حماسه عاشورا توسّط امام سجّاد علیه السلام ، زمینه علمی دوران امام باقر علیه السلام را فراهم آورد تا با کوشش های امام صادق علیه السلام ، مبانی شیعه جعفری شناسانده شود . امام کاظم علیه السلام نیز با نصب وکیل و تشکیل سازمان وکالت ، گستره حضور شیعیان را افزایش داد ، آن چنان که در دوران امام رضا علیه السلام ، شیعیان در خراسان ، مازندران ، قم ، ری ، یمن و ... پایگاه هایی ویژه داشتند . دوران کوتاه ، امّا پُر برگ و بار حضور امام رضا علیه السلام در خراسان ، باعث شد تا مباحث امامت _ که پیش از آن ، برای خواصْ مطرح می شد _ ، برای همه مردم تبیین گردد ، آن سان که پس از امام رضا علیه السلام ، انشعاب مهمّی در شیعه رُخ ندهد و شیعیان ، به راحتی امامتِ امام هشت ساله (امام جواد علیه السلام) را بپذیرند . سیاست سه پیشوای متأخّر ما ، یعنی امام جواد ، امام هادی و امام حسن عسکری علیهم السلام ، نظارت بر عملکرد شیعیان و پاسخ گویی به شُبهات آنان از طریق عالمان دینی بود . سیاست «مراجعه به عالم» ، جانشین «مراجعه به امام» گردید و شیعه برای پذیرش غیبت دوازدهمین پیشوای خویش ، آماده شد . در نهایت ، باید گفت : اگر چه امامان به تناسب روزگار ، راه کارهای سیاسی متفاوتی داشته اند ؛ امّا مبانی سیاسی آنان ، همسان است و حکومت مهدوی نیز با همان مبانی حکومت علوی بر پا می گردد . به امید آن روز !

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 202 ، ح 1 .

وَ أرْكانَ الْبِلادِ

شرح

اسباب آرامش و پایداری زمین

(13)وَ أرْكانَ الْبِلادِ .

و ارکان سرزمین ها ...

توضیح واژه هاأرکان : جمع «رُکن» ، به معنای جزء مهم هر چیزی ، ستون ، تکیه گاه . (1) البِلاد : جمع «بَلَد» ، به معنای شهر ، آبادی ، سرزمین ، قطعه زمینی که به تملّك کسی در آمده باشد ، آباد یا غیر آباد . گاهی نیز به معنای کشور است . (2)

شرحعنصر مهمّی که نبودِ آن ، سبب نابودی شی ء می گردد ، «رُکن» نامیده می شود . اعضای رئیسیه انسان ، مانند قلب و سر ، از ارکان بدن انسان هستند ، زیرا زندگی آدمی ، وابسته به قلب و سر اوست . پس وجود هر چیزی ، به وجود رُکن آن شی ء ، وابسته است و از سویی ، رُکن ، سبب تقویت اجزای مهم می گردد . تپش قلب ، پشتوانه حرکت دست ، پا و دیگر اعضای مهم بدن است .

اسباب آرامش و پایداری زمیندر تفسیر جمله «أرکان البلاد» ، گروهی اهل بیت علیهم السلام را رُکن معنوی زمین ، معرّفی می نمایند و وجود آنان را سبب تقویت ابعاد معنوی جهان می دانند ؛ امّا همان طور که علّامه مجلسی آورده ، به نظر می رسد که ارکان معنوی ، در قسمت های پیشین

.

1- .«رُکن الشَّی ء : جانبه الأقوی ، و الرُّکن : النّاحیة القویّة و ما تقوّی به من مُلكٍ و جُندٍ و غیره» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 185) .

2- .«البلد : کلّ موضع أو قطعة مستحیزة ، عامرة کانت أو غیر عامرة» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 94) .

زیارت ، شناسانده شده اند (1) و در این عبارت ، امامان علیهم السلام به عنوان ارکان مادّی سرزمین ها معرّفی شده اند . به دیگر سخن ، اهل بیت علیهم السلام ، ارکان زمین هستند ؛ زیرا پایداری و ماندگاری گیتی ، به وجود آنان ، وابسته است و همه موجودات جهان با نیروی آل اللّه ، تقویت می شوند . امام باقر علیه السلام ، امامان را با عبارت «أرکان الأرض» ، توصیف می نماید و می فرماید : جَعَلَهُمُ اللّهُ عز و جل أرکانَ الأرضِ أن تَمِیدَ بِأهلِها وَ عَمَدَ الإسلامِ وَ رابِطَةً عَلی سَبِیلِ هُداه . (2) خدای عز و جل ، ایشان (امامان) را ارکان زمین قرار داد تا زمین ، اهل خود را نلرزانَد ، و ایشان را ستون های اسلام و پاسداران راه هدایت خویش ، قرار داد . این ارکان ، سبب پایداری کره خاکی می شوند و وجود عنصری امام ، نگاهبان زمین است و اگر زمین از حجّت خدا تهی گردد ، هر آینه ، نظم و پیوستگی خود را از دست خواهد داد . امام باقر علیه السلام ، وجود امام در زمین را پیوسته ضرور می داند و می فرماید : لَو أنَّ الإمامَ رُفِعَ مِنَ الأرضِ ساعَةً لَماجَت بِأهلِها کَما یَمُوجُ البَحْرُ بِأهلِهِ . (3) اگر برای لحظه ای وجود امام از زمین برداشته شود ، زمین ، ساکنان خود را چنان در هم و پریشان می کند که دریا ، ساکنانش را . بنا بر آموزه های مکتب اهل بیت علیهم السلام ، اگر زمینْ لحظه ای بدون امام باشد ، در هم فرو می ریزد . (4) از برکات مادّی وجود امام ، جریان زندگی در کره زمین است و در این جا ، فلسفه

.

1- .ر . ك : ص 107 : «وقادة الأُمم» و ص 117 : «و عناصر الأبرار و دعائم الأخیار» .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 198 ، ح 3 .

3- .همان ، ص 179 ، ح 12 .

4- .ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 179 ، ح 10 و 11 و 13 .

زنـده بودن امـام غـایب ، روشن می گردد ؛ زیرا اگر حجّت منتظَر در زمـان ظهور به دنیـا می آمـد ، زمینیان از برکات مادّی حجّت خـدا ، محروم می شدنـد . بنا بر این ، دعا برای امام زمان _ أرواحنا فداه _ ، کمترین وظیفه کسـی است که برکات مادّی و معنوی اهل بیت علیهم السلام را می شناسد . (1)

.

1- .مقام معظّم رهبری می فرمودنـد که برنامه ایشان پیش از ساعات آخر روز جمعه ، خواندن «زیارت آل یاسـین» است و به نگارنده هم سفارش کردند که در عصر «روز عرفه» ، در عرفات ، «زیارت آل یاسین» را بخوانیم که به توفیق الهی ، هر سال پیش از دعای عرفه ، در بعثه ، این زیارت ، خوانده می شود .

وَ أبْوابَ الإيْمانِ

شرح

تفاوت «اسلام» و «ایمان»

(14)وَ أبْوابَ الإيْمانِ .

و دروازه های ایمان ...

توضیح واژه هاأبواب : جمع «باب» ، به معنای در ، دروازه . (1) الإیمان : باور ، اعتقاد ، یقین . (2)

شرحدروازه ، راه اصـلی ورود به شهر یا قلعه است و راه های دیگر ، خطرناك و نامطمئن هستند . ایمان نیز قلعه مستحکمی است که دروازه آن ، امامـان علیهم السـلام هسـتند و بنا بر این ، هیـچ مؤمنی از شـناخت آنان بی نیاز نیست . واژه ایمان ، در عبارت «أبواب الإیمان» ، با توجّه به تفاوت واژگان «اسلام» و «ایمان» ، گزینش شده است .

تفاوت «اسلام» و «ایمان» (3)از نخستین روزهای پیدایش اسـلام ، مرزهای اسلام و ایمان ، مشخّص شد و قرآن مجید ، به مسلمانانی که ادّعای ایمان دارنـد ، در حالی که به مراتب ایمان دست نیازیـده انـد ، هشـدار می دهد و می فرماید : «قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُواْ وَ لَـكِن قُولُواْ أَسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْاءِيمَـنُ فِى قُلُوبِكُمْ . (4)

.

1- .«الأبواب جمع باب و الباب معروف» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 223) .

2- .«الإیمان : التّصدیق» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 23) .

3- .برای آگاهی دقیق از تفاوت اسلام و ایمان ، ر . ك : به دانش نامه میزان الحکمة ، ج 8 ، ص 103 «فرق میان اسلام و ایمان» .

4- .سوره حجرات ، آیه 14 .

شرایط تحقّق ایمان

بادیه نشـینان گفتنـد : «ایمان آوردیم» . بگو : ایمان نیاورده ایـد ؛ بلکه بگوییـد : «اسـلام آورده ایم» و ایمان ، هنوز در دل هاتان در نیامده است » . قرآن ، کسانی را که اسـلام را به ظاهر پذیرفته اند ، مسلمان می نامد ؛ امّا برای ورود به جرگه مؤمنان ، باور قلبی را شرط می داند و تنها اعتراف زبانی را برای مؤمنان نمی پذیرد . مسلمان ، باید حقایق اسلامی را حقیقتا باور کند تا مؤمن ، خوانده شود .

شرایط تحقّق ایمانپیامبر صـلی الله علیه و آله ، به امیر مؤمنان علیه السـلام سفارشـی فرمود و ایشان ، سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله را چنین نگـاشت : بِسمِ اللّهِ الرَّحمنِ الرَّحیمِ . الإیمـانُ مـا وُقِّرَ فِی القُلُوبِ وَ صَدَّقَتهُ الأعمـالُ ، وَ الإسـلامُ مـا جَرى عَلَى اللِّسـانِ وَ حَلَّت بِهِ المُناکَحَةُ . (1) به نام خداونـد بخشـنده مهربان . ایمان ، آن است که در دل ها جای گیرد و درستی آن ، با عمل ثابت شود ؛ و اسـلام ، آن است که بر زبـان بگـذرد و با آن ، پیونـد زناشویی حلال می گردد . آنچه از دقّت در آیات و روایات بر می آیـد ، آن است که هر شـخص با گفتن شـهادتین ، یعنی «أشـهد أن لا إله إلّا اللّه » و «محمّـدا رسول اللّه » ، جامه اسـلام بر تن می کنـد و مسـلمان خوانده می شود ؛ ولی مؤمن بایـد سه شـرط را در خویش ، محقّق گردانَد : اقرار ، اعتقاد ، و رفتار . مسـلمان ، برای رسـیدن به مرتبه ایمان ، بر یگانگی خدا و پیام آوری پیامبر اسـلام ، اعتراف می نمایـد و پس از آن ، از صـمیم قلب ، به یکتایی خدا و رسالت حضـرت ختمی مرتب ، باور دارد . هر گاه باورِ وی در رفتار و کردارش نمایان شد و خدای را در همه جا حاضـر و ناظر یافت ، به مرتبه ایمان ، تشـرّف می یابد و «مؤمن» خوانده می شود . مؤمن ، نمی تواند خدا را باور نماید ، امّا از غیر او مدد بجوید . مؤمن واقعی ،

.

1- .بحار الأنوار ، ج 50 ، ص 208 ، ح 22 .

مقصود از «دروازه ایمان»

1 . راه شناخت ایمان

2 . راه رسیدن به حقیقت ایمان

پیش از هر کار ، هنگامِ انجام دادن آن کار و پس از آن ، همواره خدا را در نظر دارد و تنها برای خشنودی او فعالیّت می نماید .

مقصود از «دروازه ایمـان»مرحوم علاّ مه مجلسـی ، در معنای عبارت «أبواب الإیمان» و ارتباط آن با امامان علیهم السـلام ، دو دیـدگاه را برمی گزیند :

1 . راه شناخت ایمانشناخت معیارهای ایمان ، تنها از راه اهل بیت علیهم السلام ممکن است . مرزهای توحید ، مبانی دین ، مبانی اسلام ، اصول اعتقادی ، اخلاقی ، سیاسی و اجتماعی و ... ، در مکتب اهل بیت علیهم السلام معرّفی می شود و به دیگر سخن ، اسلام شناسان واقعی ، امامان علیهم السـلام هسـتند و هر که راهی غیر از راه مسـتقیم را برگزینـد ، اسـلام را نخواهد شـناخت . این دیدگاه ، با روایتی که دانش را در انحصار امام علی علیه السـلام می دانـد ، سازگار است ؛ زیرا پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود : أنَا مَدِینَـةُ العِلمِ وَ عَلِیٌّ بابُها ؛ فَمَن أرادَ العِلمَ فَلیَأتِ المَدِینَةَ مِن بابِها . (1) من شـهر دانشم و علی ، دروازه آن است . پس هر که دانش را قصد کرده است ، باید از دروازه آن به این شـهر در آیـد . بنـا بر این ، دستیابی به علوم پیامبر صـلی الله علیه و آله _ که همان حقایق هستی و ایمان به آنهاست _ ، از طریق امامان علیهم السـلام ممکن است و باورهایی که از راه دیگری به دست می آیند ، باورهای صحیح و مطابق مبانی ارائه شده به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله نخواهند بود .

2 . راه رسـیدن به حقیقت ایمـانحقیقت ایمان ، یعنی ایمان شـهودی و دیـدن حقایق ، آن گونه که هست . مسـلمان ، ممکن است مفاهیم ایمان و مرزهای آن را با مطالعه و دقّت به دست آورد ؛ امّا ایمان

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 559 ، ح 8 .

«دروازه های ایمان» در روایات

واقعی ، جز از طریق اهل بیت علیهم السلام به قلب او راه نخواهد یافت . به دیگر سخن ، مسلمان ، از راه استدلال ، به حقانیّت اسلام و قرآنْ اعتراف می کند ، ولی نمی توان او را موحّد و مؤمن حقیقی خواند . آموزه های ایمان در مکتب امامان علیهم السلام ، به گونه ای است که عقاید راستین را به باورهای استوار ، تبدیل می کند و در جانِ انسان ، جای می دهد و سپس ، باورهای راستین در رفتارِ آدمی نمایان می شود . مؤمن حقیقی ، تمامی کردارهای خویش را بر اساس مبانی اعتقادی سامان می دهد و رفتار او با گفتارش ، همخوان است .

«دروازه های ایمان» در روایاتدروازه ایمان بودن ، یکی از مهم ترین ویژگی های اهل بیت علیهم السلام است که در روایات گوناگون ، مکرّر مورد تأکید قرار گرفته است . از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده که می فرماید : نَحنُ بابُ اللّهِ الّذی یُؤتی مِنهُ وَ بِنا یَهتَدِی المُهتَدونَ . (1) ما دروازه خداوندیم که از آن وارد می شوند ، و در پرتو [وجود] ما ، هدایت جویان ، ره می یابند . در این روایت ، دروازه وصول به مقام قرب الهی ، آل اللّه هستند و پیامبر صلی الله علیه و آله ، پیشاپیشِ آنان ، مردمانِ هدایت جو را به سرمنزل مقصود می رساند . امیر مؤمنان علیه السلام نیز در شمارِ ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، آنان را تنها راه صحیح رسیدن به معارف الهی می داند و هر که راه دیگری را بر گزیند ، راهزن است : نَحنُ الشِّعارُ وَ الأصحابُ وَ الخَزَنَةُ وَ الأبوابُ وَ لا تُؤتَی البُیُوتُ إلّا مِن أبوابِها ، فَمَن أتاها مِن غَیرِ أبوابِها سُمِّیَ سارِقا . (2) ماییم خاصّان و یاران و خزانه داران و درها[ی رسالت] ؛ و به خانه ها ، جز از درهای آنها .

1- .تأویل الآیات الظاهرة ، ج 2 ، ص 509 ، ح 11 ؛ بحار الأنوار ، ج 25 ، ص 2 ، ح 3 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 154 ؛ میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 131 .

وارد نمی شونـد ، که هر کس جز از درهـا به خـانه ها در آیـد ، او را دزد می نامنـد . به لباس زیرین ، «شِعار» گوینـد و این ویژگی ، نشانه نزدیکی امامان علیهم السلام به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است و پروردگار جهان ، اگر چه می توانست خود را بدون واسطه بشناسانَد ؛ امّـا چنین نپسـندید و امامـان را دروازه های شـناسایی خویش ، قرار داد . امام علی علیه السـلام ، ابواب الهی را به «صـراط» و «سبیل» و «وجه» تفسیر می نماید و می فرماید : إنَّ اللّهَ ـ تَبارَكَ وتَعالی ـ لَو شاءَ لَعَرَّفَ العِبادَ نَفسَهُ وَ لکِن جَعَلَنا أبوابَهُ وَ صِراطَهُ وَ سَبِیلَهُ وَ الوَجهَ اَلّذی یُؤتی مِنهُ ، فَمَن عَدَلَ عَن وَلایَتِنـا أو فَضَّلَ عَلَینا غَیرَنا فإنَّهُم عَنِ الصِّراطِ لَناکِبونَ . (1) اگر خداونـد ـ تبارك و تعالی ـ بخواهـد ، خود را به بندگانش می شـناساند ؛ لیکن ما را درها و راه خود گردانْد و طریق و سویی قرار داد که از آن می آیند . پس هر که از ولایت ما کناره گیرد یا دیگری را بر ما برتری دهد ، از راه ، منحرف شده است . در تمام روایات پیشـین ، امامان علیهم السـلام راه رسیدن به حقیقت دین ، معرّفی شـده اند . نکته مهم ، آن است که مؤمن ، چنانچه از دروازه خاندان رسالت ، گذر نکند ، تنها به پوسـته ای از دین ، دست یازیده است و از لذّت توحید حقیقی ، محروم می مانَد . برای رسیدن به حقیقت اسلام ، راهی جز اهل بیت علیهم السلام وجود ندارد .

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 184 ، ح 9 .

وَ اُمَناءَ الرَّحْمانِ

شرح

معنای امانت الهی

(15)وَ اُمَناءَ الرَّحْمنِ .

و امانتداران [خدای] مهربان ...

توضیح واژه هااُمَناء : جمع «امین» ، به معنای امانتدار ، رازدار . (1) الرَّحْمن : در لغت ، به معنای مهربان است و در اصطلاح ، از نام های خداوند است که به رحمت عامّ خداوند ، اشاره دارد . (2)

شرحواژه «امانت» عربی ، در زبان فارسی بسیار پُرکاربرد است . اطمینان و اعتماد ، در واژه امانت ، نهفته است و به کسی که مورد اطمینان دیگران است و نگاهبان اسرار و اشیای ارزشمند آنان است ، «امین» می گویند . امانتداری ، در نزد همگان ، صرف نظر از دین و ملّیت ، گرامی و ارجمند است . پیام آور رحمت ، پیش از بعثت ، به «محمّدِ امین» ، نام بُردار بود و حتّی قریشیان ، دشمنان سرسخت او ، نتوانستند خصلت نیکوی امانتداری او را نادیده انگارند و همواره ، او را امین می دانستند . اهل بیت گرامی او نیز در «زیارت جامعه» ، امانتداران خدای رحمان ، معرّفی شده اند . به راستی ، خداوند ، کدامین امانت را در اختیار امامان علیهم السلام نهاده و آنان را به عنوان «امانتدار» برگزیده است ؟

معنای امانت الهیعالمان دینی ، با الهام از احادیث ، امانت الهی را با معانی گوناگونی تبیین فرموده اند که شماری از آن معانی ، چنین است :

.

1- .«الأمین : المؤتمن علی الشَّی ء» (مجمع البحرین ، ج 6 ، ص 207) .

2- .«الرَّحمن الرَّحیم : إسمان مشتقّان من الرَّحمة و رحمة اللّه وَسِعت کلّ شی ء» (العین ، ج 3 ، ص 224) .

امانت ، در قرآن

1 . امامت ؛ 2 . اسـرار و حقـایقی که ویژه امامان است و دیگران ، از آن بی بهره انـد ؛ 3 . حقوق مردم ؛ 4 . حکومت و مسـئولیت ؛ 5 . مطلق امانت . هیـچ یك از معانی یاد شده ، تمام معنایِ امانت الهی نیست ؛ بلکه نمونه هایی از امانت را بازگو می کنند . بعضـی از معانی یاد شده ، مانند حکومت و مسئولیت ، با معنای حقوق مردم ، همپوشیِ کامل دارند . برای تبیین دقیق تر ، واژه امانت را در قرآن و حدیث ، بررسی می نماییم .

امانت ، در قرآنامانت و مشـتقّات آن در قرآن کریم ، 21 بار تکرار شده است . در آیه 58 سوره نساء آمده است : «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَـٰنَـٰتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ . همانا خداونـد به شـما فرمان می دهـد که امانت ها را به صاحبانش باز گردانید و چون میان مردم داوری می کنید ، به عدالتْ داوری کنید» . فرمان الهی ، پاسداری از امانت ها و سپردن آن به شایسـتگان است . مرحوم امین الإسـلام طَبرِسـی ، صاحب تفسـیر مجمع البیان ، در معنای آیه یاد شده ، دو نظریه را مطرح می کند : نخست ، آن که مراد از امـانت ، مطلقِ امـانت است و هر گونه امـانت مـالی ، الهی و غیر الهی را بایـد به اهلش وا گـذارد و از خیـانت در آن ، پرهیز کرد . دومین معنـای امـانت ، حقوق مردم است و این آیه ، خطـاب به زمامـداران است که حقوق مردم را در جامعه اسـلامی ، امانت الهی بداننـد و در پاسداشت آن بکوشند و از تجاوز به حقوق شهروندان بپرهیزند .

.

مرحوم طبرسی ، معنای دوم را ترجیح می دهد و اعتقاد دارد که در آیه یاد شده ، زمامداران به رعایت حقوق مردم ، سفارش شده اند و در آیه بعد ، مردم را به رعایت حقوق زمامداران ، فرا خوانده است ؛ زیرا می فرماید : «يَـأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ أَطِيعُواْ اللَّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِى الْأَمْرِ مِنكُمْ . (1) ای کسانی که ایمان آورده اید ! از خداوند و پیامبر و اختیاردارانتان ، که از شمایند ، فرمان ببرید» . به دیگر سخن ، حق ، رابطه ای دوسویه است و اگر فرمان الهی ، اطاعت از زمامداران جامعه اسلامی است ، پیش از آن بر عهده امامان است که حقوق مردمان را ارج نهند . زیباتر آن که پیش از آن که حقّ حاکم اسلامی بیان شود ، حقوق مردم تبیین شده است ؛ زیرا در ابتدا به حاکمان می فرماید : «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَـنَـتِ إِلَى أَهْلِهَا» و سپس به مردم می فرماید : «يَـأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ أَطِيعُواْ اللَّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِى الْأَمْرِ مِنكُمْ» . (2) بنا بر عقیده شیعه ، هر حاکمی که بر جامعه اسلامی مسلّط شود ، «اولو الأمر» نیست ؛ بلکه علم و عدالت ، از شرایط ضرور برای زمامداران است و بر همین اساس ، اولو الأمر ، امامان معصوم علیهم السلام هستند و زمامداری جامعه اسلامی ، حقّ آنان است و در دوران غیبت ولی عصر (عج) ، فقیه عدالت پیشه ای که به تقوا نام بُردار است ، به عنوان ولیّ فقیه ، جانشین معصوم خواهد بود که رعایت حقوق مردم را وظیفه قرآنی خویش می داند و در پاسداری از حقوق مردمان ، کوتاهی نخواهد کرد . معلّی بن خُنَیس ، از امام صادق علیه السلام در باره آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَـنَـتِ إِلَى أَهْلِهَا» می پرسد . امام علیه السلام می فرماید : عَلَى الإمامِ أن يَدفَعَ مَا عِندَهُ إلَى الإمامِ الّذی بَعدَهُ ، وَ اُمِرَتِ الأئمَّةُ أن يَحكُمُوا

.

1- .سوره نساء ، آیه 59 .

2- .ر . ك : مجمع البیان ، ج 3 ، ص 98 و 99 .

امانتِ امامت

بِالعَدلِ وَ اُمِرَ النّاسُ أن یَتَّبِعُوهُم . (1) امام ، بایـد آنچه را که نزد اوست ، به امام پس از خود ، واگذار نماید . نیز به امامان دسـتور داده شده است که به عـدالت ، رفتار کنند و به مردم ، دسـتور داده شده است که از امامان خود ، پیروی نمایند . امام ، با توضـیح خویش ، مهم ترین نکات محوری در آیه را تبیین فرموده است که : پیشوایان ، باید به عدالت ، رفتار کنند و مردم هم باید از عدالت پیشگان ، پیروی نمایند .

امانتِ امامتعلّامه مجلسی رحمه الله ، در کتاب گران سنگ بحار الأنوار می نویسد : إنَّ الأمانَةَ فِی القُرآن الإمامَة . امانت در قرآن ، امامت است . (2) ایشان ، سـپس روایاتی را در این باره ، گرد آورده است . بنا بر این ، مراد از واژه «امانت» ، همان ، امامت است . از سوی دیگر ، در روایات ، امامت و مسـئولیت امّت اسلامی ، امانتی است که از سوی خداوند به بندگان شایسته اش عطا شده است . امیر مؤمنان علیه السلام ، در نامه ای عتاب آلود به اشعث بن قیس ، فرماندار آذربایجان ، فرمان روایی را حرفه و لقمه ای دندانگیر نمی داند و می نویسد : إنَّ عَمَلَكَ لَیسَ لَكَ بِطُعمَـةٍ وَ لکنَّهُ فی عُنُقِكَ أمانَـةٌ وَ أنتَ مُسترَعیً لِمَن فَوقَكَ لَیسَ لَكَ أن تَفتاتَ فی رَعِیَّةٍ وَ لا تُخاطِرَ إلّا بِوَثِیقَةٍ وَ فی یَدَیك مالٌ مِن مالِ اللّهِ عز و جل وَ أنتَ مِن خُزّانِهِ حَتّی تُسَلِّمَهُ اِلَیَّ . (3) کاری که بر عهده توست ، طعمه تو نیست ؛ بلکه امانتی بر گردن توست و تو باید پاسخگوی بالادستِ خود باشی . تو را نرسد که خودسرانه ، به مردم فرمان دهی و در کارهای دشوار ،

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 3 ، ص 3 ، ح 3217 ؛ الکافی ، ج 1 ، ص 277 ، ح 4 .

2- .بحار الأنوار ، ج 23 ، ص 273 .

3- .نهج البلاغة ، نامه 5 .

بدون دستور ، عمل کنی . در دستان تو ، مالی از اموال خداوند عز و جل است و تو ، خزانه دار آن هستی تا آن را به من ، تسلیم کنی . امام علیه السلام در نامه خویش ، حاکم را امینِ پاسخگویی می داند که باید چونان خزانه داری ، نگهبان بیت المال باشد . علی علیه السلام ، در پایان نامه ، جمله ای می نویسد که نشانگر ادبِ امامت و درس فروتنی برای مسئولان حکومت اسلامی است . ایشان می نویسد : لَعَلّی ألّا أکونَ شَرَّ وُلاتِكَ لَكَ . (1) امیدوارم برای تو ، بدترینِ زمامداران نباشم . یکی از کارگزاران مولا علیه السلام ، اعتماد ایشان را نادیده گرفت و ثروتِ بسیاری را از بیت المال ، به یغما بُرد و گریخت . امام علیه السلام در نامه ای به آن کارگزار _ که بازتاب سوز دلِ اوست _ ، به صراحت ، امامت را امانت الهی دانسته و مسئولان حکومتی اش را شریك امانت خداوندی معرّفی کرده ، می نویسد : أمّا بَعدُ فَإنّی کُنتُ أَشرَکتُكَ فِی أمانَتِي وَ جَعَلتُكَ شِعَارِي وَ بِطَانَتِي وَ لَم یَکن رَجُلٌ مِن أهلِی أَوثَقَ مِنكَ فِی نَفسِی لِمُواساتِي وَ مُوَازَرَتِي وَ أداءِ الأمانَةِ إلَیَّ ... . فَلَمّا أمْکَنَتْكَ الشِّدَّةُ فِي خِیانَةِ الاُمَّةِ أسْرَعتَ الکَرَّةَ وَ عَاجَلتَ الوَثبَةَ وَ اختَطَفتَ مَا قَدَرْتَ عَلَیهِ مِنْ أموالِهِمُ الْمَصُونَةِ لِأرامِلِهِمْ وَ أیْتامِهِمُ اخْتِطافَ الذِّئبِ الأَزَلِّ دَامِیَةَ الْمِعزَی الْکَسِیرَةَ . (2) تو را در امانت خود ، شریك کردم و یار و همراز خود شمردم و هیچ یك از افراد خاندان من ، در غمخواری و یاری و امانتداری در نزد من ، همانند تو نبود ... . چون مجال بیشتر در خیانت به امّت به دستت افتاد ، شتابان ، حمله نمودی و تند ، برجَستی و هر چه برایت میسّر بود ، از اموالی که برای بیوه زنان و یتیمان نهاده بودند ، برگرفتی و رُبودی ، آن سان که گرگ تیزچنگ ، بزِ مجروح را می رُباید .

.

1- .همان جا .

2- .همان ، نامه 41 .

چنان که از نامه امام علیه السلام برمی آید ، فرد مورد نظر ، از نزدیکان ایشان بوده است و برخی ، او را پسرعموی امام علیه السلام دانسته اند . امام علیه السلام نیز با این که وی را از خردمندان می شمرده ، ولی با این همه ، خیانت در امانت را نمی پذیرد و از او می خواهد که اموال مردم را باز گرداند و می نویسد : وَارْدُد إلی هؤلاءِ القَوم أموالَهُم فَإنَّكَ إن لَم تَفعَل ثُمَّ اَمكَنَنِی اللّهُ مِنكَ لَأُعذِرَنَّ إلی اللّهِ فیكَ وَلَاَضرِبَنَّكَ بِسَیفی الَّذِی ما ضَرَبتُ بِهِ اَحَدَا إلّا دَخَلَ النّارَ وَ وَاللّهِ لَو أَنَّ الحَسَنَ وَالحُسَینَ فَعَلَا مِثلَ الّذی فَعَلتَ ما كانَت لَهُما عِندی هَوادَةٌ وَلا ظَفِرا مِنّی بِإرادَةٍ حَتّی آخُذَ الحَقَّ مِنهُما اُزیحَ الباطِلَ عَن مَظلَمَتِهِما! (1) اموال این قوم را به آنان ، باز گردان که اگر چنین نکنی و خداوند ، مرا بر تو پیروزی دهد ، با تو کاری خواهم کرد که در نزد خداوند ، عذر من باشد : با این شمشیر ـ که به هر کس با آن ضربتی زده ام ، او را به دوزخ فرستاده ام ـ ، تو را خواهم زد ! به خدا سوگند ، اگر از حسن و حسین [نیز]چنین عملی سر می زد ، نه با ایشان مدارا و مصالحه می نمودم ، نه هیچ یك از خواهش هایشان را بر می آوردم ، تا آن گاه که حق را از ایشان می ستاندم و باطلی را که از ستمِ ایشان پا گرفته است ، می زُدودم . این سخنان تند ، از انسان رئوفی است که دلْ آزردگی زنی یهودی ، او را اندوهگین می سازد ؛ امّا امانتداری الهی ، وی را بر نزدیکانش نیز می شورانَد ، و این ، ترجمانِ «اُمَناءُ الرَّحْمن» است که امامان علیهم السلام ، به آن ، مفتخرند و مولا علی علیه السلام نمونه برجسته آن است .

.

1- .همان جا .

وَ سُلالَةَ النَّبِيِّينَ وَ صَفْوَةَ الْمُرسَلِينَ

شرح

اشاره

(16)وَ سُلالَةَ النَّبِيِّينَ وَ صَفْوَةَ الْمُرسَلِينَ وَ عِتْرَةَ خِيَرَةَ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةُ اللّهُ وَ بَرَكَاتُهُ . (1)

و چکیده پیامبران و گُزیده فرستاده شدگان و خاندان برگزیده پروردگار جهانیان که رحمت خدا و برکاتش [بر شما باد] !

توضیح واژه هاسُلالَة : آنچه از چیزی بیرون کشیده می شود ، خلاصه ، برگزیده ، عُصاره ، فرزند ، نسل . (2) النَّبِيِّين : پیامبران ، انبیا . (3) صَفْوَة : نُخبه ، زُبده ، بهترین ، برگزیده ترین . (4) المُرسَلین : فرستاده شدگان ، رسولا ن . (5) عِتْرَة : خانواده ، خاندان . (6) خِيَرَة : بهترین ، منتخب ، برگزیده ، گلچین . (7)

شرحواژه «سُلالة» ، چنان که آمد ، یعنی چیزی که از چیز دیگری گرفته شود و بر همین

.

1- .عبارت «ورحمة اللّه وبرکاته» عطف بر «السلام علیکم» است که در آغاز دعا به کار رفته است .

2- .«السلیل ، الولد و سُلالة الشَّی ء : ما استلّ منه» (الصحاح ، ج 5 ، ص 1731) .

3- .«جمع النَّبی : هو الَّذی أنبأ عن اللّه » (لسان العرب ، ج 15 ، ص 302) .

4- .«الصّاد و الفاء و الحرف المُعتل : أصل واحـد یدلّ علی خلوص من کلّ شوب» (معجم مقاییس اللغة ، ج 3 ، ص 292) . «الصّفوة ، بالکسر : خیار الشَی ء و خلاصته و ما صفا منه» (النهایة ، ج 3 ، ص 40) .

5- .«أرسلتَ فلانا فی رسالة ، فهو مرسَلٌ و رسول» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 284) .

6- .«عترة الرَّجل : أخصّ أقاربه» (النهایة ، ج 3 ، ص 177) . «عترة فلان : أی منصبه ، و أیضا : أقرباؤه» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 4 ، ص 217) . «عترة الرَّجل : أولیاؤه» (مجمع البحرین ، ج 2 ، ص 1161) .

7- .«الخِيَرَة : مصدر إسم الاختیار» (العین ، ج 4 ، ص 302) .

خلاصه پیامبران علیهم السلام

تفاوت «نبی» با «رسول»

اساس ، در بازگردانِ فارسی آن ، از واژه های «عُصاره» و «خلاصه» و «گُزیده» ، بهره می جویند . برای نمونه ، در ترجمه آیه «وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاءِنسَـنَ مِن سُلَـلَةٍ مِّن طِينٍ» (1) می گوییم : «و ما انسان را از عُصاره گِل آفریدیم» . برخی سُلاله را به معنای «نسل» می دانند و این مفهوم ، با معنای اصلی سُلاله ، تناسب دارد ؛ زیرا نسل ، فرزندانی هستند که از پدران به جای مانده اند و به دیگر سخن ، عصاره پدران خویش اند . چکیده و خلاصه هر شی ء را «صَفْوة» می گویند و از همین رو ، واژه های «صفوة» و «سُلالة» ، به گونه ای با یکدیگر مترادف اند .

خلاصه پیامبران علیهم السلامدر توصیف امامان به عُصاره رسولان و پیامبران ، دو پرسش وجود دارد : نخست آن که : چگونه امامان ، عصاره و چکیده پیامبران هستند ؟ و دیگر آن که حکمت کاربرد دو واژه نبی و مُرسَل چیست ؟ در پاسخ نخستین سؤال ، می گوییم : امام ، عُصاره تمامی خصوصیات جسمی پیامبران ، نظیر : طهارت ، پاکی و استعدادهای فوق بشری انبیای پیشین است . اگر چه امام ، خلاصه تمامی ویژگی های جسمی و معنوی پیامبران پیشین است ؛ امّا از آن جا که در عبارت دیگری ، امامان ، میراثدار پیامبران (2) معرّفی شده اند و مهم ترین میراث رسولان ، علم و معنویت آنان است ، «سُلالةُ النَّبيّين» و «صَفْوَةُ الْمُرسَلين» ، به عُصاره برتری های جسمی پیامبران ، تفسیر می شوند .

تفاوت «نبی» با «رسول»واژه های «النَّبيّين» و «المُرسَلين» ، معرّف دو گروه از پیامبران الهی هستند . نبی ، کسی است که به عالم غیب ، اتّصال دارد و از خداوند ، خبر می دهد و چنانچه وظیفه

.

1- .سوره مؤمنون : آیه 12 .

2- .ر . ك : ص 175 : «و ورثة الأنبياء» .

خلاصه همه خوبی ها

رساندن وحی الهی به مردم نیز به او واگذار گردد ، به مقام رسالت رسیده و او را «رسول» می نامند . بنا بر این ، پیامبرِ مُرسَل ، نبی ای است که مُرشـد ، مربّی و رهبر دیگران است و پیـامبرِ غیر مُرسـل ، نبی ای است که تنها وظیفه خویش را از منبع وحی ، دریافت می کنـد و نمی توانـد مربّی دیگران باشـد . پیامبران مُرسل نیز بر دو گونه اند : آنانی که کتاب و شـریعت خاصّـی دارند و به اولو العزم ، نام بُردارند ؛ و گونه دیگر ، پیامبرانی هستند که با وحی ، ارتباط دارند ؛ ولی شریعت و کتاب پیامبرِ اولو العزمی را تبلیغ می کنند .

خلاصه همه خوبی هاامام ، در باور شـیعی ، عُصاره تمام پیامبران مُرسل و غیر مُرسل است و همه نیکی های انبیا را فراهـم آورده است و به دیگر سـخن ، امام معصوم ، خلاصه خوبی هاست . در روایت است که بقیّـة اللّه علیه السـلام ، آخرین حجّت خدا ، به هنگام ظهور ، در کنـار کعبه ، خطاب به مردم ، چنین می گویـد : مَعاشِـرَ الخَلائِقِ! ألا مَن أرادَ أن یَنظُرَ إلی إبراهیمَ وَ إسـماعِیلَ فها أنَا إبراهیمُ ، وَ مَن أرادَ أن یَنظُرَ إلی مُوسـی وَ یُوشِعَ فها أنا مُوسی ، وَ مَنْ أرادَ أن یَنظُرَ إلی عیسی وَ شَمعُونَ فها أنا عیسی ، وَ مَنْ أرادَ أنْ یَنظُرَ إلی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ أمیرِ المُؤمِنینَ فها أنا مُحَمَّدٌ ، وَ مَنْ أرادَ أن یَنظُرَ إلَی الأئِمَّةِ مِن وُلـدِ الحُسَـینِ فها أنا هُم واحِـدا بَعدَ واحِدٍ فها أنا هُم فَلیَنظُر إلَیَّ . (1)
هان ، گروه مردمان ! آن که می خواهـد به ابراهیم و اسـماعیل علیهماالسـلام بنگرد ، بدانـد که من ، ابراهیم هسـتم ؛ و آن که می خواهد به موسـی و یوشع علیهماالسـلام نگاه کند ، بداند که من ، موسـی هستم ؛ و هر که می خواهد به عیسی و شمعون علیهماالسلام بنگرد ، بداند که من عیسـی هستم ؛ و هر که می خواهد به محمّد صلی الله علیه و آله و امیر مؤمنان علیه السلام نظر افکند ، بداند که من ، محمّد هستم ؛ و هر که می خواهد به امامان از فرزندان حسین علیه السلام بنگرد ، بداند که من ، یکیْ یکیِ آنان هستم . پس به من بنگرد .

.

1- .الهدایة الکبری ، ص 397 . این روایت ، از جهت سند ، معتبر نیست ؛ امّا مضمون آن هماهنگ با روایات معتبر است .

عترتِ برگزیده پروردگار جهانیان

امام علیه السلام با شمارش یکایكِ پیامبران و امامان علیهم السلام ، خود را عُصاره فضائل همه آنان ، معرّفی می کند . در ادامه این روایت ، آمده است که امام علیه السلام ، سپس به خواندن کتاب های پیامبران پیشین می پردازد ، به گونه ای که شگفتی همگان را بر می انگیزانَد . در حدیث دیگری ـ که در منابع کهن ما آمده است و نسبت به روایت قبل ، از اعتبار بیشتری برخوردار است ـ ، امام مهدی علیه السلام در کنار کعبه ، نماز می خواند و سپس می فرماید : یا أیُّها النّاسُ ! إنّا نَستَنصِرُ اللّهَ عَلی مَن ظَلَمَنا ، وَ سَلَبَ حَقَّنا ، مَن یُحاجُّنا فِی اللّهِ فَأنا أولی بِاللّهِ وَ مَن یُحاجُّنا فی آدَمَ علیه السلام فَأنا أولَی النّاسِ بِآدَمَ ، وَ مَن حاجَّنا فی نُوح علیه السلام فَأنا أولَی النّاسِ بِنُوح ، وَ مَن حاجَّنا فِی إبراهِیمَ علیه السلام فَأنا أولَی النّاسِ بِابراهِیمَ ، وَ مَن حاجَّنا بِمُحَمَّدٍ فَأنا أولَی النّاسِ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ، وَ مَن حاجَّنا فِي النَّبِیِّینَ فَنَحنُ أُولَی النّاسِ بِالنَّبِیینَ ، وَ مَن حاجَّنا فِی کِتابِ اللّهِ فَنَحنُ أولَی النّاسِ بِکِتابِ اللّهِ . (1) ای مردم ! ما خداوند را در برابر کسانی که به ما ستم کردند و حقّ ما را رُبودند ، به یاری می طلبیم . هر کس در باره خدا با ما گفتگو کند ، من شایسته ترینِ افراد نسبت به خداوند هستم ؛ و هر کس در باره آدم علیه السلام با ما گفتگو نماید ، من نزدیك ترینِ مردم به آدم هستم ؛ و هر کس در باره نوح علیه السلام با ما گفتگو کند ، من نزدیك ترین افراد به نوح هستم ؛ و هر کس در باره ابراهیم علیه السلام با ما گفتگو کند ؛ من نزدیك ترین افراد به ابراهیم هستم ؛ و هر کس در باره محمّد صلی الله علیه و آله با ما گفتگو کند ، من نزدیك ترین کسان به محمّد صلی الله علیه و آله هستم ؛ و هر کس در باره پیامبران با ما گفتگو کند ، ما نزدیك ترین مردم نسبت به پیامبران هستیم ؛ و هر کس در باره کتاب خدا با ما گفتگو کند ، ما نزدیك ترینِ مردم به کتاب خدا هستیم .

عترتِ برگزیده پروردگار جهانیاندر نخستین جمله این قسمت از زیارت ، امامان علیهم السلام «سُلالَة النَّبیین» معرّفی می شوند که به معنای نسل و دودمان پیامبران است و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در زمره پیامبران الهی است ؛ امّا با خطاب دیگری ، همان مفهوم ، تکرار می شود ؛ زیرا عترت ، معنایی

.

1- .تفسیر العیّاشی ، ج 1 ، ص 65 ، ح 117 ؛ بحار الأنوار ، ج 52 ، ص 223 ، ح 87 .

شناخته شده است که به نزدیکانِ ویژه ، (1) اطلاق می گردد و از سویی ، با تعبیر زیبای «خَیْرَةَ رَبِّ العالَمین ؛ برگزیـده پروردگار جهانیان» ، عظمت مقام پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله را می نمایانَـد ؛ یعنی آنان ، نزدیك ترین کسانِ برگزیـده پروردگارِ جهانیان هسـتند و چنین تکراری ، بسیار لطیف است که «سُلاله» ، در آغاز این عبارت و «عترت» ، در فرجام آن آمده است . (2)

.

1- .النهایة ، ج 3 ، ص 177 : «أخصّ أقاربه» .

2- .برای آشـنایی بیشتر با ویژگی های اهل بیت علیهم السـلام ، ر . ك : اهل بیت علیهم السـلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 230 «لا یقاس بهم أحد» .

السَّلامُ عَلی أئِمَّةِ الْهُدی

شرح

امامانِ هدایت و ضلالت

(17)السَّلامُ عَلی أئِمَّةِ الْهُدی !

سلام بر پیشوایان هدایت !

توضیح واژه هاالسَّلام : سالم بودن ، بی عیب بودن ، صلح و دوستی ، درود ، آرامش ؛ دور بودن از آفات ظاهری و باطنی ، دعا برای سلامت . (1) أئمّة : جمع «امام» ، به معنای پیشوا ، پیشرو ، مرجع ، رهبر ؛ راه نمای انسان ، کتاب و یا هر کاری که پیروی شود . (2) الهُدی : ضدّ گم راهی ، به معنای هدایت و راه نمایی کردن ، راه راست . (3)

شرحیکی از دروس امام شناسی در «زیارت جامعه کبیره» ، پیشوای هدایت بودنِ امامان علیهم السلام است . افزوده شدن هدایت به امامان ، افزون بر آن که تنها راه رسیدن به هدایت را پیروی از امامانِ شناسانده شده در این زیارت می داند ، اشاره به پیشوایانی دارد که پیروان آنها به گم راهی خواهند رسید . برای شناخت بهتر این دو گروه ، به فرهنگ قرآنی مراجعه می کنیم :

امامانِ هدایت و ضلالتقرآن ، «هر کس» و «هر چیزی» را که پیروی شود ، «امام ؛ پیشوا» می نامد . (4) فرهنگ

.

1- .«السَّلام بمعنی السَّلامة و قول النّاس : السَّلام علیکم أی : السَّلامة من اللّه علیکم » (العین ، ج 7 ، ص 265) ؛ «السَّلام : العافیة ، التَّحیة» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 289) .

2- .ر . ك : معجم مقاییس اللّغة ، ج 1 ، ص 28 ؛ المصباح المنیر ، ص 23 ؛ لسان العرب ، ج 12 ، ص 24 ؛ مفردات الفاظ القرآن ، ص 87 .

3- .ر . ك : النهایة ، ج 5 ، ص 253 ؛ معجم مقاییس اللّغة ، ج 6 ، ص 42 .

4- .بنا بر این ، به کتاب نیز امام گفته می شود : «وَ مِن قَبْلِهِ کِتَـبُ مُوسَی إِمَامًا وَرَحْمَةً ؛ و پیش از آن نیز کتاب ف موسی ، پیشوا و [مایه] رحمت بود» . در این آیه ، تورات ، امام نامیده شده است ؛ زیرا گروهی از مردم ، تابع تورات هستند و از این جهت ، انجیل و قرآن را نیز می توان امام نامید .

قرآنی ، همه آنانی را که در جامعه پیرو دارند ، امام می داند _ که این امامان ، چنانچه از جانب حق منصوب شده باشند و به هدایت جامعه بپردازند ، امامِ حق هستند _ و در معرّفی آنان می فرماید : «وَ جَعَلْنَـهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا . (1) آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما ، هـدایت می کردند» . و چنانچه مردم را به گم راهی بکشانند ، پیشوای ضـلالت اند . اینان در این دنیا ، پیشوای گم راهان و در قیامت هم پیشوای دوزخیان اند : «وَ جَعَلْنَـهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ . (2) و آنان (فرعونیان) را پیشوایانی که به سوی آتش می خواننـد ، قرار دادیم» . فرعون ، در این دنیا ، پیشوای آنان بود که در سـرای جاوید نیز طرفداران خود را با خود به دوزخ می بَرد . خدا نیز او را چنین خطاب قرار می دهد: «يَوْمَ نَدْعُواْ كُلَّ أُنَاس بِإِمَـمِهِمْ . (3) روزی که هر گروهی را با پیشوایشان ، فرا می خوانیم» . نکته مهمّی که در قرآن ، برای شـناسایی امـامِ حق وجود دارد ، آن است که به مقـام امامت حق رسـیدن ، برای همگان ممکن نیست و نمی توان هر انسان نیکوکاری را که در طریق هـدایتْ گام بر می دارد و گروهی نیز از وی پیروی می نماینـد ، امام برحق نامید ؛ بلکه «آزمون» و «نصب» از سوی خدا ، معیار شـناختِ امام است و «نصب» الهی ، پس از موفقیّت امامان در آزمون های الهی است . در قرآن ، مقام چنین امامی برتر از مقام نبوّت است ، چنان که ابراهیمِ پیامبر ، پس از

.

1- .سوره انبیا ، آیه 73 .

2- .سوره قصص ، آیه 41 .

3- .سوره اسرا ، آیه 71 .

نقش پیروی از امام در دنیا

آن که در آزمون های بنـدگی سـرفراز شـد ، با جمله «جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» به مقام امامت ، نائل گردیـد : «وَ إِذِ ابْتَلَى إِبْرَ هِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَـتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا . (1) و هنگامی که پروردگارش إبراهیم را به اُموری بیازمود و وی ، آن همه را به انجام رسانیـد ، [خدا به او]فرمود : «من ، تو را برای مردم ، پیشوا قرار دادم » » .

نقش پیروی از امام در دنیاپیروی از امام الهی در زندگی دنیوی انسان ، تأثیر بسیاری دارد و در واقع ، زندگی او را معنادار می کند . تکامل ، باز شدن دیده حقیقت بین (چشم باطنی) و همنشینی با فرشتگان ، از جمله آثار پیروی از پیشوای الهی است . امام صادق علیه السلام ، در روایتی ، به همه پیروان حقیقی ائمّه علیهم السلام ، چنین بشارت می دهد : إنَّما شِيعَتُنا أصحابُ الأربَعَةِ الأَعيُنِ : عَينانِ فِي الرَّأسِ ، وَ عَينانِ فِي القَلبِ ، ألا وَ الخَلائِقُ كُلُّهُم كَذلِكَ إلّا أنَّ اللّهَ عز و جل فَتَحَ أبصارَكُم وَ أعمى أبصارَهُم . (2) شیعیان ما ، دارای چهار دیده هستند : دو دیده در سـر ، و دو دیده در دل . بدانید که همه مردم چنین اند ، جز این که خدای عز و جل ، دیدگان شـما را بینا کرده و دیدگان آنان را کور ساخته است . امام علیه السلام ، در سخن دیگری ، برکات شیعه درستْ پیمان را برمی شمُرَد و رتبه ای بس ارجمند برای آنان ، تصویر می نماید : لَو أنَّ شِيعَتَنَا اسْتَقامُوا لَصافَحَتْهُمُ الْمَلائِكَةُ وَ لَأَظَلَّهُمُ الْغَمامُ وَ لَأَشْرَقوا نَهارًا وَ لَأَكَلوا مِن فَوقِهِم وَ مِن تَحتِ أرجُلِهِم ، وَ لَمّا سَأَلوا اللّهَ شَيئا إلّا أعطاهُمْ . (3) اگر شـیعیان ما اسـتوار بودند ، فرشتگان ، با آنان دست می دادند و ابرها ، بر سرشان سایه می انداختند و در روز هم می درخشیدند و از فرازِ سر و زیرِ پای خود ، روزی می خوردند

.

1- .سوره بقره ، آیه 124 .

2- .الکافی ، ج 8 ، ص 215 ، ح 260 .

3- .تحف العقول ، ص 302 .

(برکت ، از آسـمان و زمین بر آنان می بارید) و هر چه از خدا می خواسـتند ، به آنها می داد . آنچه در این سخن آمده ، برای شیعیانی است که استوارْگام باشند و افزون بر آن که «خوب هستند» ، «خوب بمانند» و مشکلات زندگی ، آنها را به بیراهه نکشانَد . نوید امام علیه السلام ، در واقع ، ترجمـان این آیه شـریف قرآن است که : «إِنَّ الَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَـمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَئِكَةُ . (1) بی گمان ، کسانی که گفتند : «پروردگار ما ، اللّه است» ، سپس پایداری نمودند ، فرشتگان ، بر آنان فرود می آیند» . بنا بر این ، ارتباط با فرشتگان ، ممکن است و برخی اسـتوارگامان ، به چنین مقـامی دست یازیـده انـد . مرحوم آیـة اللّه بهاری همـدانی ، از آن جمله بود که وقتی هنگام صـبح به نماز ایسـتاده بود و به ایشان تذکّر دادند که هنوز وقت اذان نرسـیده است ، چنین پاسخ می دهد : «وقت اذان ، رسـیده است و من ، جا به جایی فرشـتگانِ مأموری را که به هنگام اذان صبح ، فرود می آیند ، می بینم» . در برابر این گروه که استقامت می ورزند ، گروهی دیگر از شیعیان هسـتند که تنها ادّعای پیروی از امام را دارند ؛ ولی در دل ، او را نپذیرفته اند . بر پایه روایتی از امام صادق علیه السـلام ، مدّعیان دروغین را نمی توان شـیعه نامید : لَیسَ مِن شِیعَتِنا مَن قالَ بِلِسانِهِ وَ خالَفَنا فِی أعمالِنا وَ آثارِنا . (2) شـیعه ما نیست ، آن که به زبان [از پیروی ما] دَم زنـد ؛ امّا در عمل ، بر خلاف کردار و آثار ما عمل کند . اطاعت از امام ، در همه شـئون زندگی جاری است و نمی توان در برخی مسائل ، پیرو امام بود و در پاره ای دیگر ، به اعتقاد خود عمل کرد . امام صادق علیه السـلام ، در گفتاری ، شـرط شـیعه بودن را اطاعتِ خالص می داند و آنانی را که مطیع نیستند و خود را پیرو امام می دانند ، نفرین می کند :

.

1- .سوره فصّلت ، آیه 30 .

2- .مستطرفات السرائر ، ص 639 ؛ بحار الأنوار ، ج 68 ، ص 164 ، ح 13 .

تأثیر امام در آخرت

قَومٌ یَزعُمُونَ أنّی إمامُهُم ، وَ اللّهِ ما أنَا لَهُم بِإمامٍ ، لَعَنَهُمُ اللّهُ کُلَّما سَتَرتُ سَترا هَتَکُوهُ ، أقُولُ کَذا و کَذا ، فَیَقُولُونَ : إنَّما یَعنِی کَذا وَ کَذا ، إنَّما أنَا إمامُ مَن أطاعَنِی . (1) گروهی می پندارند که من ، امام آنها هستم . به خدا سوگند که من ، امام آنها نیستم . خداوند ، لعنتشان کند ! هر چه من پرده پوشی می کنم ، آنان ، پرده دری می کنند . من می گویم : «چنین و چنان» و آنان می گویند : مقصودش ، فلان و بهمان است . من ، امام کسی هستم که مرا فرمان ببرَد . آنچه مهمّ است آن که امام علیه السلام در این فرمایش ، با همه تأویل هایی که مطابق هوای نفس است ، مخالفت کرده ، برداشت های ناصواب را رد می کند و تنها اطاعت همه جانبه را می پذیرد .

تأثیر امام در آخرتنقش امام در زندگی آن جهانی نیز در خور توجّه است . بیشترین روایات در این باره را می توان در کتاب های تفسیری در ذیل آیه «یَوْمَ نَدْعُواْ کُلَّ أُنَاس بِإِمَـمِهِمْ ؛ (2) روزی که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم » مشاهده کرد . بنا بر این ، هر گروهی ، خواه هدایت یافتگان و یا گم راهان ، در روز واپسین ، دارای پیشوا هستند . این پیشوایان ، همان کسانی هستند که در دنیا نیز به آنان ، راه را نشان داده و رهبر آنان بوده اند . بنا بر سنّت الهی ، فرعونیان ، به دنبال فرعون اند و موسویان ، تابع موسی خواهند بود . یعقوب بن شعیب ، از امام صادق علیه السلام در باره مفهوم آیه یاد شده ، سؤال می کند . امام علیه السلام پاسخ می دهد : نَدعُو کُلَّ قَرنٍ مِن هـذِهِ الاُمَّةِ بِإمامِهِم . (3) هر نسلی از این امّت را به نام پیشوایشان ، فرا می خوانیم . در ادامه این روایت ، راوی می پرسد : بنا بر این ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله با نسل خود

.

1- .الغیبة ، نعمانی ، ص 37 ، ح 8 ؛ بحار الأنوار ، ج 2 ، ص 80 ، ح 76 .

2- .سوره اسرا ، آیه 71 .

3- .المحاسن ، ج 1 ، ص 239 ، ح 439 .

می آید و علی علیه السلام با نسل خود و حسن علیه السلام با نسل خود و حسین علیه السلام با نسل خود که در میان آنان به شهادت رسید ؟ امام علیه السلام می فرماید : «آری» . همچنین در گزارش زیبایی ، اصبغ بن نُباته ، تأثیر پیروی از امام در سرای جاوید را از امام علی علیه السلام نقل می کند . اصبغ ، از استوارگامانی است که با علی علیه السلام پیمان بستند تا به همه دستورهای مولا علیه السلام عمل کنند و ایشان نیز به آنان ، وعده ورود حتمی به بهشت را می دهد . اینان که به «شُرطة الخمیس ؛ نیروهای ویژه» (1) مشهور بودند ، بی نهایت ، مورد علاقه علی علیه السلام بودند . اصبغ می گوید : امیر مؤمنان علیه السلام به ما دستور رفتن از کوفه به مدائن را داد . روز یك شنبه ، حرکت کردیم . عمرو بن حُرَیث ، با هفت نفر دیگر همراه ما نیامدند و در منطقه حیره ، به جایی که «خُوَرنَق» نامیده می شد ، رفتند و گفتند : استراحت می کنیم و روز چهارشنبه ، حرکت می کنیم و پیش از نماز جمعه ، به علی علیه السلام می پیوندیم . در حالی که آنان ، مشغول غذا خوردن بودند ، ناگاه سوسماری در برابرشان پیدا شد که آن را صید کردند . عمرو بن حُرَیث ، سوسمار را گرفت و دست او را بالا آورد و گفت : «این ، امیر مؤمنان است . با وی بیعت کنید !» . هر هفت نفر ، بیعت کردند و عمرو ، هشتمین نفرشان بود . آنها شب چهارشنبه ، حرکت کردند و روز جمعه به مدائن رسیدند ، در حالی که امیر مؤمنان علیه السلام ، خطبه می خواند . آنان از هم جدا نشدند و با هم بودند تا آن که به درِ مسجد رسیدند . وقتی وارد شدند ، امیر مؤمنان علیه السلام به آنان نگاهی کرد و فرمود : یا أَیُّهَا النّاسُ ! إنَّ رَسولَ اللّهِ صلی الله علیه و آله أسَرَّ إلَیَّ ألفَ حَدِیثٍ ، فِی کُلِّ حَدِیثٍ ألفُ بابٍ ، لِکُلِّ بابٍ ألفُ مِفتاحٍ ، وَ إنّي سَمِعتُ اللّهَ _ جَلَّ جَلالُهُ _ یَقولُ : «یَوْمَ نَدْعُواْ کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَـمِهِمْ» ، وَ إنّی أُقسِمُ لَکُمْ بِاللّهِ لَیُبْعَثُنَّ یومَ القِیامَةِ ثَمانِیَةُ نَفَرٍ یُدعَونَ

.

1- .شُرطة الخمیس ، پیراسته ترین ، فداکارترین و رزم آورترین نیروهای امام علی علیه السلام بودند که کارآییِ شگفت و شگرفی داشتند و امام علیه السلام ، همواره از آنان در مواقع خاص برای اهداف ویژه ، بهره می گرفت (ر.ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 4 ، ص 332 _ 333) .

روش پیروی

بِإمامِهِم وَ هُوَ ضَبٌّ ، وَ لَو شِئتُ أن اُسَمِّيهِم لَفَعَلتُ . ای مردم ! پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، هزار حدیث به گوش من گفت که برای هر حدیثی ، هزار در است و برای هر دری ، هزار کلید است و من ، این سخن خدای عز و جل را که می فرماید : «روزی که هر گروهی را با پیشوایشان ، فرا می خوانیم» ، شنیدم . برای شما به خدا سوگند یاد می کنم که به یقین ، در روز قیامت ، هشت نفر به همراه پیشوایشان که سوسماری باشد ، برانگیخته خواهند شد و اگر می خواستم که آنان را نام ببرم ، نام می بردم . اصبغ می گوید : عمرو بن حُرَیث را دیدم که از خجالت و ترس سرزنش ، همچون شاخه نخل ، سر فرو افکنده است . (1) در این روایت ، اهمّیت پیروی از امامان و تأثیر آن در زندگی آن جهانی را دانستیم . اینك امام دوران ما ، بقیة اللّه الأعظم است و همه ما در روز قیامت ، در صورت پیروی از امامان ، با او محشور خواهیم شد . اکنون ، بایسته است که راه پیروی از او را بیاموزیم .

روش پیروی‌برای دست یافتن به آثار یاد شده ، باید چگونگی اطاعت از امامان علیهم السلام را آموخت . امام صادق علیه السلام ، در روایتی ، راه رسیدن به امامان علیهم السلام و همنشینی با آنان را این گونه بیان می کند : إنْ كُنتُم تُريدُونَ أنْ تكونُوا مَعَنا يَومَ القِيامَةِ ، لا يَلعَنَ بَعضٌ بَعضَا فَاتّقوا اللّهَ وَ أطِيعُوا ؛ فَإنَّ اللّهَ يَقولُ : «يَوْمَ نَدْعُواْ كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَـمِهِمْ» . (2) اگر می خواهید که روز واپسین ، همنشین ما باشید و برخی [از شما] برخی دیگر را نفرین نکنند ، پروای الهی پیشه کنید و اطاعت نمایید که خداوند می فرماید : «روزی که هر گروهی را با پیشوایشان ، فرا می خوانیم» . در مجموعه متون دینی ، پروای از خداوند ، به معنای نوعی خویشتنداری از

.

1- .الخصال ، ص 644 ، ح 26 ؛ دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 10 ، ص 493 ، ح 4792 .

2- .تفسیر العیّاشی ، ج 2 ، ص 305 ، ح 126 ؛ بحار الأنوار ، ج 8 ، ص 14 ، ح 18 .

احساس حضور خداوند در زندگی و اطاعت از امامان علیهم السلام ، به معنای انجام دادن دستورهایی که امامان برای هدایت بشر ، بازگو می کنند ، و نیز دست کشیدن از آنچه نهی می کنند ، دو عامل اساسی برای همنشینی با ائمّه علیهم السلام است . بنا بر این ، کسانی که خدا را در زندگی غایب می پندارند و به جای پیروی از امامِ معصوم ، از پیشوای دیگری اطاعت می کنند ، در سرای قیامت ، پشیمان خواهند شد و دوستی دنیایی شان به دشمنی تبدیل می شود : «إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُواْ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُواْ وَ رَأَوُاْ الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ . (1) آن گاه که پیشوایان ، از پیروان خود بیزاری بجویند و عذاب را ببینند و همه پیوندها از آنها بُریده شود» . امام سجّاد علیه السلام ، در دعای زیبایی که در صحیفه سجّادیه آمده است ، امام را نشانه راه و چراغی فروزان می داند که هماره باید به او چشم دوخت : أَللَّهُمَّ إِنَّكَ أَيَّدتَ دِينَكَ فِی كُلِّ أوانٍ بِإمامٍ أقَمتَهُ عَلَما لِعِبادِكَ وَ مَنارَا فِی بِلادِكَ ... وَ أمَرتَ بِإمتِثالِ أوامِرِهِ وَ الْاءنتِهاءِ عِندَ نَهيِهِ وَ ألّا يَتَقَدَّمَهُ مُتَقَدِّمٌ وَ لا يَتَأَخَّرَ عَنهُ مُتَأَخِّرٌ . (2) بار خدایا ! تو در هر زمان ، از دین خود به وسیله پیشوایی پشتیبانی کردی که او را برای بندگانت ، نشانه راه و چراغ فروزان در سرزمین هایت ، قرار دادی ... و فرمان دادی که دستورهایش را به کار ببندند و در آنچه از آن نهی می کند ، باز ایستند و کسی بر او پیشی نگیرد و کسی از او ، وا پس نمانَد . امام علیه السلام ، راه پیروی از این پیشوا را سرمشق قرار دادن و همراهی او می داند . در منطق ایشان ، تندروی و کُندروی ، پسندیده نیست و اطاعت بدون عمل هم ممکن نیست ؛ یعنی همانی را به جای آور که پیشوایت می خواهد .

.

1- .سوره بقره ، آیه 166 .

2- .الصحیفة السجّادیة ، دعای 47 .

وَ مَصابیحِ الدُّجی

شرح

اشاره

(18)وَ مَصابیحِ الدُّجی .

و چراغ تاریکی ها ...

توضیح واژه هامَصابیح : جمع «مصباح» ، به معنای چراغ ، چراغدان . (1) الدُّجی : جمع «دُجیّه» ، سیاهی شبِ ابری که ماه و ستاره ای در آن دیده نشود ؛تاریکی ، تیرگی . (2)

شرحمصابیح ، استعاره ای است که برای امامان علیهم السلام به کار رفته است و آنان را به چراغ هایی تشبیه کرده که تاریکی ها را می زُدایند و روشنی بر می افروزند . چراغ ، در تاریکی به کار می رود و به هر میزان که تیرگی گسترده تر باشد ، نوری قوی تر لازم است ، و هر اندازه آن نور ، پُر فروغ تر باشد ، زیان های سیاهی ، مانند : ترس ، نادانی ، انتخاب ناآگاهانه و ... کمتر خواهد بود . امام ، نوری است که به منبع نورانیتِ خدا ، متّصل است و بدترین نوع تاریکی ، یعنی نادانی را برطرف می کند ؛ زیرا تمام شایستگی ها به دانش باز می گردند و ریشه همه شرارت ها نادانی است : العِلْمُ أصْلُ کُلِّ خَیْرٍ ، الجَهلُ أصْلُ کُلِّ شَرٍّ . (3) دانایی ، ریشه هر خوبی و نادانی ، ریشه هر بدی است .

.

1- .«المصباح : السِّراج وهو قرط الَّذی تراه فی القندیل و غیره ... و المصابیح الأقداح الَّتی یُصْطبح بها» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 506) .

2- .«الدُجیّ : سواد اللّیل مَعَ غیم و أن لا تری نجما و لا قمرا ... الظلمة واحدتها دجیّة» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 250) .

3- .غرر الحکم ، ح 818 و 819 ؛ میزان الحکمة ، ج 8 ، ص 3932 ، ح 13672 .

قرآن صامت و قرآن ناطق

قرآن صامت و قرآن ناطق (1)یکی از برکات ظهور بقیّة اللّه الأعظم علیه السلام ، زُدوده شدن جهل از سراسر جهان و روشن شدن زمین به نور پروردگار است ، (2) چنان که در قرآن کریم ، آمده است : «وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا . (3) زمین ، به نور پروردگار خود ، روشن می شود» . در روایت های بسیاری ، در تفسیر آیه «فَـ ـئامِنُواْ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنزَلْنَا ؛ (4) پس به خدا و فرستاده اش و نوری که فرو فرستاده ایم ، ایمان بیاورید» ، دو معنا برای ایمان به نوری که پروردگار فرو فرستاده ، ذکر شده است . «قرآن صامت» و «قرآن ناطق» ، دو معنایی است که در تفسیر این آیه ، وارد شده است ؛ یعنی هم باید به قرآن ، یعنی کتاب خدا ، ایمان آورد و هم به قرآن ناطق که همان امام بر حق است ، معتقد بود . امام کاظم علیه السلام می فرماید : الإمامَةُ هِیَ النُّورُ وَ ذلِكَ قَولُهُ عز و جل : «فَـ ـئامِنُواْ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنزَلْنَـا» . قالَ : النُّورُ هُوَ الإمامُ . (5) امامت ، نور است ؛ همان که خدای عز و جل فرموده : «به خدا و فرستاده اش و نوری که فرو فرستاده ایم ، ایمان بیاورید» . نور ، همان امام است . امام باقر علیه السلام نیز بر این معنا تأکید می کند و می فرماید : النّورُ وَ اللّهِ الأئِمَّةُ مِن آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله إلی یَومِ القِیامَةِ ، وَ هُم وَ اللّهِ نُورُ اللّهِ الَّذی أنزَلَ ، وَ هُم وَ اللّهِ نُورُ اللّهِ فِی السَّماواتِ وَ فِی الأَرضِ ، وَ اللّهِ ... لَنُورُ الإمامِ فِی قُلُوبِ المُؤمِنینَ أنوَرُ مِنَ الشَّمْسِ المُضِیئَةِ بِالنَّهارِ . (6)

.

1- .برای توضیح این اصطلاح ، ر . ك : ص 356 «ترجمان وحی الهی» .

2- .ر . ك : الغیبة ، طوسی ، ص 468 ، ح 484 ؛ دلائل الإمامة ، ص 454 ، ح 433 .

3- .سوره زمر ، آیه 69 .

4- .سوره تغابن ، آیه 8 .

5- .الکافی ، ج 1 ، ص 196 ، ح 6 ؛ میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 210 ، ح 801 .

6- .الکافی ، ج 1 ، ص 194 ، ح 1 ؛ میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 210 ، ح 802 .

وظیفه شیعیان

به خدا سوگند ، این نور ، همان امامان از خاندان محمّد صلی الله علیه و آله هستند تا روز قیامت ! به خدا سوگند ، اینها همان نوری هستند که خداوند ، فرو فرستاده است ! به خدا سوگند ، هم ایشان اند نور خدا در آسمان ها و زمین ! به خدا سوگند ... نور امام در دل های مؤمنان ، از خورشید درخشانِ روز ، تابان تراست ! در پایان این روایت ، امام باقر علیه السلام ، نور امام در دل های مؤمنان را از نور خورشید ، پُرفروغ تر می داند و در نتیجه ، فایده امام برای مؤمنان ، به مراتب بیشتر از خورشید خواهد بود .

وظیفه شیعیانامیر مؤمنان علیه السلام ، در دو سخن زیبا ، افزون بر آن که به نورانی بودن امام اشاره می نماید،وظیفه پیروان آنان را نیز بیان می فرماید : امام علی علیه السلام ، نخست ، وجود امام علیه السلام را به چراغ در تاریکی تشبیه می کند و وجه شَبَه آن را نیز «نورافشانی در تیرگی» می داند و می فرماید : إنَّما مَثَلی بَینَکُم کَمَثَلِ السِّراجِ فِی الظُّلمَةِ یَستَضِیءُ بِهِ مَن وَلَجَها . (1) حکایت من در میان شما ، حکایت چراغ در تاریکی است . آن که به تاریکی قدم نهد ، از نور آن چراغ ، پرتو می گیرد . ایشان ، در نامه ای به یکی از فرمانداران خود ، به نام عثمان بن حنیف ، وظیفه پیروان امام را بهره جویی از نور دانش امام می داند و می نویسد : ألا وَ إنَّ لِکُلِّ مَأمومٍ إماما یَقتَدِی بِهِ وَ یَستَضِیءُ بِنُورِ عِلمِهِ . (2) آگاه باش که برای هر پیروی ، امامی است که به او اقتدا می کند و از نور دانش او ، روشنایی می گیرد . آنچه گذشت ، به بهره مندی از نور ظاهری و باطنی امام ، اشاره دارد ؛ یعنی

.

1- .نهج البلاغة ، خطبه 187 ؛ میزان الحکمة ، ج 10 ، ص 4990 ، ح 16958 .

2- .نهج البلاغة ، نامه 45 .

فواید امام غایب برای جامعه

با وجود امام در جامعه ، بایـد از نور ظاهر و باطن او اسـتفاده کرد ؛ ولی این نور ، خاموش شـدنی نیست و در غیبت امام نیز نور باطنی او ، روشنی افروز است .

فوایـد امام غایب برای جامعهامام در عصـر غیبت ، به خورشـیدی تشبیه شـده است که ابرها آن را پوشانـده اند ، ولی هرگز نمی توانند مانع نورافشانی آن شونـد . پیامبر صـلی الله علیه و آله و امامان علیهم السـلام ، هر یك به گونه ای در توصـیف روزگار غیبت ، کوشـیده انـد. از پیامبر صـلی الله علیه و آله پرسیده شد : آیا مردم در زمان غیبت قائم علیه السلام از وجود او بهره مند می شوند ؟ ایشان فرمود : أی وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالنُّبُوَّةِ ، إنَّهُم لَیَنتَفِعونَ بِهِ وَ یَستَضِیئونَ بِنُورِ وِلایَتِهِ فِی غَیبَتِهِ کانتِفاعِ النّاسِ بِالشَّمسِ وَ إنْ جَلَّلَهَا السَّحابُ . (1) آری . سوگند به آن که مرا به پیـامبری برانگیخت ، از وجـود او بهره منـد می شونـد و در روزگـار غیبتش ، از نـور ولاـیت او پرتو می گیرنـد ، همچنـان که مردم از خورشـید نهان در پسِ ابر ، بهره مند می شوند . خورشـید پنهان شده در پشت ابر ، فواید بسـیاری دارد و تمام آن فایده ها برای امام ، ثابت است . خورشـید ، مرکز جهان هستی است و امام نیز چنین است . خورشـید ، گرمادِهی خود را هیـچ گاه از دست نمی دهد ، هر چند در پشتِ ابر ، نهان باشـد واز همین رو ، روزهای ابری ، از شب گرم ترند . خورشـید ، باعث رویش گیاهان و زندگی جانوران است و امام نیز ، باعث حیات جامعه است . ابر ، توانایی پوشیدن خورشید را ندارد و تنها میان زمینیان و خورشید ، فاصله می اندازد . غیبت نیز تنها کسانی را از وجود امام محروم می کند که دل در گرو تعلّقات مادّی دارند و آنان که پای از تعلّقات بُریده اند ، لذّت حضور امام را می برند . (2)

.

1- .بحار الأنوار ، ج 52 ، ص 93 ، ح 8 ؛ میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 348 ، ح 1220 .

2- .با استفاده از بیان مرحوم علّامه مجلسی در بحار الأنوار ، ج 52 ، ص 93 .

وَ أعْلامِ التُّقی

شرح

تفسیر «أعلام»

(19)وَ أعْلامِ التُّقی .

و نشانه های تقوا ...

توضـیح واژه هاأعْلام : جمع «عَلَم» ، به معنای نشان ، علامت ، مناره ، پرچم ، اثر و نشانه ای که از آن به چیزی پی برده شود . (1) التُّقی : تقوا ، پرهیزگاری ، پروا ، خداترسی ، نگهداری شی ء از هر چه به آن ، زیان می رساند . (2)

شرحعبـارت «أعلام التُّقی» ، یکی دیگر از مباحث امام شناسـی در «زیارت جامعه» است که برای تبیین آن ، دو واژه «أعلام ؛ نشانه ها» و «التُّقی ؛ تقوا» بررسـی می شود . پیش از آن که در باره تقوا و اهمّیت آن ، مطالبی را بیان کنیم ، به شرح کوتاهی در باره «أعلام ؛ نشانه ها» می پردازیم :

تفسـیر «أعلام»هر چنـد همه علامت ها یکسان نیسـتند ؛ امّا تمام آنها مشارٌ الیه خود را معرّفی می کننـد و برخی از آنها اهمّیتی دوچندان دارند ؛ مانند پرچم هر کشور که نماد فرهنگ ، ملّیت و سـرزمین است . افزون بر اهمّیت نشانه ، وجود آن در وضعیت های خاص ، ضرور است ؛ مانند علائم راه نمایی در جاده های خطرناك که در زندگی انسان ها ، تأثیر ویژه ای دارند .

.

1- .«یقال لما یُبْنی فی جوادّ الطریق من المنازل یستدلّ بها علی الطّریق : أعلامٌ ، واحدها عَلَمٌ» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 419) .

2- .«توقّیت و أتّقیت الشّی ء و أتّقیه تُقیً : حَذِرتُه» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 402) .

تفسیر تقوا

راه تقوا نیز از راه های پُرخطری است که مدّعیان آن بسیارند و همه آنها راه پرهیزگاری را نمی سپرند و عبارت «أعلام التُّقی» ، گواه آن است که پیمودن راه تقوا ، بدون نشانه ، ممکن نیست و تنها نشانه های آن ، معصومان علیهم السلام هستند که هماره باید به آنان چشم دوخت و هر که راهی جز این بسپارد ، گرفتار مدّعیان تقوا خواهد شد و به کژراهه یا بی راهه می رود .

تفسیر تقوادر برگردان واژه «تقوا» به زبان فارسی ، از واژه «پرهیزگاری» بهره جسته اند ؛ امّا این واژه ، معادل جامعی نیست و تمام معنای آن را در برنمی گیرد ؛ بلکه پرهیزگاری ، لازمه تقواست ؛ ولی به دلیل شدّت تلازم ، به پرهیز نیز تفسیر گردیده است ، چنان که از امام علی علیه السلام روایت شده است : التَّقوی أن یَتَّقِیَ المَرءُ کُلَّ ما یُؤثِمُهُ . (1) تقوا ، این است که انسان ، از هر آنچه او را به گناه وا می دارد ، پرهیز کند . تقوا ، از ریشه «وقایه» ، به معنای خویشتنداری است و لازمه خویشتنداری ـ که حالتی ایجابی است ـ ، پرهیز از گناهان است . سخنی دیگر از امام علی علیه السلام ، به این معنا اشاره دارد : إنَّ تَقوَی اللّهِ حَمَتْ أولِیاءَ اللّهِ مَحارِمَهُ . (2) همانا تقوای الهی ، اولیای خدا را از حرام های او ، باز داشته است . در تفسیر دیگری ، از امام صادق علیه السلام روایت شده که در پاسخ فردی که از او در باره تقوا پرسید ، فرمود : أنْ لا یَفقِدَكَ اللّهُ حَیثُ أمَرَكَ وَ لا یَراكَ حَیثُ نَهاكَ . (3) تقوا ، این است که خداوند تو را در جایی که فرمانت داده است ، غایب نبیند و در آن جایی

.

1- .غرر الحکم ، ح 2162 .

2- .نهج البلاغه ، خطبه 114 .

3- .بحار الأنوار ، ج 70 ، ص 285 ، ح 8 .

پاداش تقوا

که تو را باز داشته است ، حاضر نبیند . بنا بر این تفسیر ، تقوا ، یعنی این که انسان ، حضور و نظارت دائمی خدا را در تمامی صحنه های زندگی احساس کند و به سبب بیم همیشگی ای که از نظارت خداوند دارد ، خویشتن را بپاید و اوامر الهی را بر پا دارد و از نواهی او ، پرهیز کند .

پاداش تقوااگر چه رعایت تقوا آسان نیست ؛ امّا اندیشیدن در پاداشی که خداوند به پرهیزگاران می دهد ، انسان را به حرکت ، وا می دارد . نوید قرآن کریم ، چنین است : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ إِن تَتَّقُواْ اللَّهَ یَجْعَل لَّکُمْ فُرْقَانًا . (1) ای کسانی که ایمان آورده اید ! اگر از خدا پروا داشته باشید ، برای شما مایه تمیز [میان حق و باطل] را قرار می دهد» . هدیه الهی برای تقواپیشگان ، «فرقان» است که همان نور بصیرتی است که به گاهِ تردید ، راه حق را نشان می دهد و این ، پاداشِ پایین ترین مرتبه تقواست ، و آنانی که به اوج تقوا دست می یازند ، هدیه ای وصف ناشدنی خواهند یافت . خداوند ، در آیه شریف دیگر می فرماید : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ اتَّقُواْ اللَّهَ وَ ءَامِنُواْ بِرَسُولِهِ یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ مِن رَّحْمَتِهِ وَ یَجْعَل لَّکُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَ یَغْفِرْ لَکُمْ . (2) ای کسانی که ایمان آورده اید ! از خداوند ، پروا کنید و به فرستاده او ایمان آورید تا شما را از بخشایش خود ، دو بهره دهد و برای شما ، نوری قرار دهد که بدان ، به راه [راست]بروید و شما را بیامرزد» . در این آیه ، به ایمان دوباره به پیامبر صلی الله علیه و آله و پرهیزگاری پیشه کردن ـ که همان عمل کردن به آموزه های دینی در عرصه زندگی خانوادگی و اجتماعی است ـ ، تأکید شده

.

1- .سوره انفال ، آیه 29 .

2- .سوره حدید ، آیه 28 .

دانش حقیقی ، نور است

است و ثمره چنین رفتاری ، نوری است که به انسان ، هدیه داده می شود و در وجودش متبلور می شود .

دانش حقیقی ، نور استروایت زیبای عُنوان بصـری از امام صادق علیه السـلام ، اهمّیت نور دانش را بازگو می کنـد . عُنوان بصـری ، پیرمرد 94 ساله ای بود که سال ها در مجلس درسِ مالك بن اَنَس ، از پیشوایان اهل سـنّت ، حاضـر می شـد ؛ ولی چون محبّت امام صادق علیه السـلام در عمق جانش رخنه کرده بود ، از امام علیه السـلام تقاضایِ شاگردی کرد . امام علیه السـلام ، او را نپـذیرفت و از وی خواست تا همچنـان به مجلس درس مالـك برود . او بـا توسّـل به خداونـد ، در کنار قبر پیامبر صـلی الله علیه و آله از خـدا خواست که دل امام علیه السـلام نسـبت به او مهربان شود و او را بپذیرد . سـرانجام ، به محضر امام علیه السلام رسید و درخواست کرد تا از دانش امام علیه السلام بهره ببرد . امام صادق علیه السلام به او می فرماید : لَیسَ العِلمُ بِالتَّعَلُّمِ ، إنَّما هُوَ نُورٌ یَقَعُ فی قَلبِ مَن یُریدُ اللّهُ _ تَبارَكَ وَتَعالی _ أن یَهدِیَهُ ، فإن أرَدتَ العِلمَ فَاطْلُبْ أوَّلاً مِنْ نَفسِكَ حَقیقَةَ العُبُودِیَّةِ وَ اطْلُبِ العِلمَ بِاسـتِعمالِهِ وَ اسْتَفهِمِ اللّهَ یُفْهِمْكَ . (1) دانش ، به آموختن نیست ؛ بلکه نوری است که در دل هر کس که خداونـد _ تبارك و تعالی _ خواهان هدایتش باشد ، می افتد . بنا بر این ، اگر خواهان دانش هستی ، پیش از هر چیز ، حقیقت عبودیت را در جـان خودت جسـتجو کن و دانش را بـا به کـار بسـتن آن بجوی و از خداونـد ، فهم بخواه تـا به تو بفهمانَـد . مقصود از دانش ، در روایت یاد شـده ، دانش حقیقی است که به انسانیتِ انسان ، سامان می دهد و به معنای نفی فراگیری دانش های مرسوم نیست ؛ زیرا در احادیث ، (2) بر ضرورت یادگیری دانش ، تأکید فراوان شده است ؛ بلکه باید دانست تمام دانش ها ،

.

1- .مشکاة الأنوار ، ص 563 ، ح 1901 ؛ بحار الأنوار ، ج 1 ، ص 225 ، ح 17 .

2- .ر. ك : علم وحکمت در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 282 _ 287 .

مقدّمه ای برای رسـیدن به نور واقعی است و آن نور ، آموختنی نیست . در مدرسه ، هر چند که خواندیم بسـی علم در میکده ، علمی است که آموختنی نیست . نور دانش ، نتیجه تقواست و امام علیه السـلام به شیفتگان دانش ، سفارش می کند که پیش از هر چیز ، حقیقت بندگی را در خود ، ایجاد کنند و خود را بنده بدانند و «علم» ، خود را با «عمل» ، در آمیزند و اهل عمل باشند و برای فهمیدن ، از خدا مدد جویند . بنا بر این ، نور اهدایی خداوند ، به بندگان اهل عملی که تنها از او مدد می جویند ، تعلّق می گیرد و آنانی که بنده واقعی نیستند و یا دانش خود را به کار نمی بندند و یا از غیر خدا مدد می خواهند ، از نور دانش ، محروم خواهند بود . اشتیاق عُنوان بصـری ، با شنیدن سخنان امام علیه السـلام ، افروخته می شود و از صادق آل محمّد علیهم السلام می خواهد تا حقیقت عبودیت را برای او شرح دهد . امام علیه السلام نیز حقیقتِ بنـدگی را در سه چیز ، خلاصه کرد و فرمود : أنْ لا یَرَی العَبـدُ لِنَفسِهِ فیما خَوَّلَهُ اللّهُ مِلْکا ، ... وَ لا یُدَبِّرُ العَبـدُ لِنَفسِهِ تَدبیرا ، وَ جُملَةُ إشتِغالِهِ فیما أمَرَهُ اللّهُ تَعالی بِهِ وَ نَهاهُ عَنهُ . (1) [اوّل این که] بنـده ، در آنچه خداوند به او عطا فرموده است ، خود را مالك نبیند ... . [دوم آن که] بنده ، برای خود ، چاره اندیشـی نکند و [سوم] آن که همه سـرگرمی و اشتغالش به چیزی باشد که خدای تعالی ، او را به انجام دادن آن ، فرمان داده و یا از ارتکابش ، نهی فرموده است . آنچه امام علیه السـلام بیان کرده ، «تقوای اقتصادی» ، «امید به خدا» و «کوشش و تلاش» است ؛ زیرا وقتی انسان ، خود را مالك نـدانست ، به آسانی به دیگران ، کمك می کند و حرص و آزمندی ، از او رَخت برمی بندد و آن گاه که با امید به خدا ، چاره کار را

.

1- .مشکاة الأنوار ، ص 563 ، ح 1901 ؛ بحار الأنوار ، ج 1 ، ص 225 ، ح 17 .

دانست و تدبیر امور را به او وا گذارد ، تنها به وظیفه خود عمل می کند و از تلاش و کوشش ، باز نمی ایستد ؛ زیرا معتقد است که خداوند ، بهترین چاره اندیش است و آنچه که از انسان پنهان می ماند ، در نزد او آشکار است و از آن جا که خداوند را حکیم می داند ، تحمّل گرفتاری بر او آسان می شود : إذا فَوَّضَ العَبدُ تَدبیرَ نَفسِهِ عَلی مُدَبِّرِه هانَ عَلَیهِ مَصائِبُ الدُّنیا . (1) هر گاه بنده ، چاره گری کار خود را به مدبّر خویش وا گذارد ، گرفتاری های دنیا بر وی آسان می گردد . سومین پیام امام علیه السلام در بیان حقیقت عبودیت ، آن است که اگر انسان ، همه فرصت خود را در به جا آوردن فرمان های الهی و ترك کردن نواهی او اختصاص دهد ، برای او وقتِ فراغتی نمی ماند و حتّی گردش و تفریح وی ، رنگ خدایی می یابد و سیاحت او ، سیر آفاق و اَنفُس می گردد و در هر کاری ، خدای را در نظر می گیرد و زندگی او ، آنچنان معنادار می شود که حتّی لحظه ای از یاد خداوند ، غافل نمی ماند و فرصتی برای مباهات و فخرفروشی به مردم ، پیدا نمی کند . روایت شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله در سفارشی به ابو ذر غفاری فرمود : لِیَکُن لَکَ فی کُلِّ شَیءٍ نِیَّةٌ صالِحَةٌ حَتّی فِی النَّومِ وَ الْأکلِ . (2) باید در هر چیزی ، حتّی خواب و خوراك ، نیّت نیکو داشته باشی . زیبا نکته آن که امام صادق علیه السلام پس از شرح «حقیقت عبودیت» ، می فرماید : فَهذا أوَّلُ دَرَجَةِ التُّقی . (3) این ، نخستین درجه تقواست . به دیگر سخن ، تقوا ، تنها نماز خواندن ، روزه گرفتن و پرهیز از دروغ گفتن نیست ؛ بلکه این همه ، شرط رسیدن به تقواست . تأکید امام علیه السلام بر آن است که آدمی ،

.

1- .همان جا .

2- .مکارم الأخلاق ، ج 2 ، ص 370 ؛ میزان الحکمة ، ج 13 ، ص 6578 ، ح 20999 .

3- .بحار الأنوار ، ج 1 ، ص 226 ، ح 17 .

اهل تقوا ، پُر کار و کم هزینه

از نظر اخلاقی و عملی ، به گونه ای رفتار کنـد که شـرایط پیش گفته ، برای او فراهم آیـد و بتواند به آسانی ، سـرانجامِ فعّالیت هایِ خود را به خـدا وا گذارد . این واگذاری ، نفی تصـمیم گیری نیست ؛ زیرا انسان متّقی ؛ هوشـمند است (1) و برای هر گام خود می اندیشـد و برنامه ریزی می کنـد و در هر تغییر و تحوّلی ، نقش می آفرینـد ؛ (2) امّا نگاه او به آفریننـده هستی ، نگاهی مـددجویانه است و از آن یگانه ، می خواهد که تدبیر اَحسن را فرا روی او قرار دهد و زوایای پنهان حادثه ها را برایش آشکار سازد .

اهل تقوا ، پُر کار و کم هزینهاینك به پرسشـی بایـد پاسخ گفت و آن این که : اگر بنده ، خود را مالك نداند و همه سـرگرمی و اشـتغالش به انجام دادن دسـتورهای خداونـد معطوف گردد ، چه انگیزه ای برای کار و فعّالیت ، خواهـد داشت ؟ در پاسـخ ، باید گفت : انگیزه متّقین ، بسیار فراتر از انسان های عادی است ؛ زیرا انسان های باتقوا ، کار و تلاش و ... را عبادت می دانند و هرگز کم کاری نخواهند کرد ؛ چرا که هماره ناظر واقعی را حاضـر می بینند و کار آنان ، با عشـقی وصف ناشدنی پیوسته است . ویژگی متّقین در نزد امام باقر علیه السلام ، چنین است : إنَّ أهلَ التَّقوی أیسَرُ أهلِ الـدُّنیا مَؤونَةً وَ أکثَرُهُم لَكَ مَعُونَةً . (3) تقواپیشـگان ، کـم خرج و زحمت ترین مردم دنیاینـد ، و کمك کارترینِ آنان نسـبت به تو . کم هزینه بودن و پُرکاری ، از خصوصـیات اهل تقواست . آنان ، پُرتلاش و کم توقّع هسـتند و آفتِ کم کاری و پُرتوقّعی ، از آنِ دیگران است . صَعصَعة بن صوحان ، از یاران نیك امام علی علیه السلام و از کسانی بود که سعی داشت

.

1- .«المؤمن کیّس فطن حذر» (بحار الأنوار ، ج 67 ، ص 307 ، ح 40) .

2- . «إِنَّ اللَّهَ لَا یُغَیِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّی یُغَیِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمْ» (سوره رعد ، آیه 11) .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 133 ، ح 16 .

امام علیه السلام را بشناسد و بی تردید ، از آنانی است که در نخستین پلّه تقوا قرار دارد . وی ، بارها در برابر معاویه و تهی مغزان دربار بنی امیّه ، والایی های علی علیه السلام را بیان کرد . علی علیه السلام شنید که صعصعه در بستر بیماری است . لذا به عیادت او رفت و در سپاس گزاری از او فرمود : إن کُنتَ _ لَمّا عَلِمتُ _ لَخَفیفَ المَؤُونَةِ عَظیمَ المَعُونَةِ . (1) تا آن جا که من می دانم ، تو کم هزینه و پُربهره ای . امام باقر علیه السلام ، در روایتی ، پس از آن که تقواپیشگان را کم هزینه و پُرکار معرّفی می نماید ، در برنمودن دیگر ویژگی پارسایان می فرماید : قَطَعُوا مَحَبَّتَهُم بِمَحَبَّةِ رَبِّهِم ، وَ وَحَّشوا الدُّنیا لِطاعَةِ مَلیکِهِم ، وَ نَظروا إلَی اللّهِ عز و جل وَ إلی مَحَبَّتِهِ بِقُلُوبِهِم ، وَ عَلِموا أنَّ ذلِكَ هُوَ المَنظُورُ إلَیهِ لِعَظِیمِ شَأنِهِ . (2) برای دوستی خدا ، از هر محبّتی دل کَنده اند و به خاطر طاعت مالك خویش ، از دنیا گریخته اند و با دیده دل ، به خدای عز و جل و دوستی او ، رو کرده اند و دانسته اند که همو ، شایسته توجّه است ، چون شأن و مرتبتی بزرگ دارد . درنگ را سِزد ! به راستی اگر مرتبه نخست تقوا چنین است ، «أعلام التُّقی» در کجایند و ستیغ تقوا ، چگونه به وصف می آید ؟! و این درنگ ، حرکتی را بایسته است که اگر چه نمی توان به ستیغ تقوا دست یازید ، باید در راه رسیدن به آن کوشید : آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید . و بزرگان تقواپیشه نیز همین را می خواهند . اگر چه نمی توان علی علیه السلام شد ، امّا می توان به سلمان و ابو ذر فکر کرد و یا همچون صَعصَعه ، محبوبِ مولا علیه السلام شد .

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 133 ، ح 16 .

2- .الغارات ، ج 2 ، ص 524 .

وَ ذَوِی النُّهی وَ اُولِی الْحِجی

شرح

اشاره

(20)وَ ذَوِی النُّهی وَ اُولِی الْحِجی .

و خِردمندان و فرزانگان ...

توضیح واژه هاذَوِی : جمع «ذو» ، به معنای صاحبِ ، دارایِ ؛ دارنده _ که تنها به صورت مضاف به کار می رود _ . (1) النُّهی : جمع «النُّهیة» ، به معنای عقل ، شعور ، فهم ، عقل بازدارنده از زشتی ها . (2) اُولی : جمعی است که مفرد ندارد ، به معنای دارندگان ، صاحبان . (3) الحِجی : عقل ، فطنت ، خِرد ، هوش ، تیزهوشی ، زیرکی ، بصیرت . اصل آن ، «سِتر» به معنای پوشش است و از آن رو که عقل ، آدمی را از فساد و تباهی ، باز می دارد و او را حفظ می کند ، به آن حِجی می گویند . (4)

شرحاین عبارت از «زیارت جامعه» ، پیشوایان معصوم علیهم السلام را با جمله «ذَوی النُّهی و اُولِی الحِجی» می شناساند . اگر حِجی را به عقل ترجمه کنیم ، «اُولی الحِجی» ، عطف تفسیر «ذوی النُّهی» خواهد بود و جمله دوم ، تأکید بر جمله اوّل است . امّا اگر جمله دوم را تأکید جمله اوّل ندانیم ، این دو جمله را سه گونه می توان تفسیر کرد :

.

1- .«ذو إسم ناقص و تفسیره صاحب ذلك» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 456) .

2- .«النُّهْیَةُ : العقل ، سمَّیت بذلك لأنّها تنهیِ عن القبیح» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 346) .

3- .«اُولی : جمع لا واحد له من لفظه ، واحده ذا للمذکّر وذه للمؤنّث» (الصحاح ، ج 6 ، ص 2544) .

4- .«الحجا : العقل و الفطنة ... و معناه الستر شبه بالحِجی العقل لأنّه یمنع الإنسان من الفساد و یحفظ من التعرّض للهلاك» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 165 _ 166) .

1 . صاحبان خِرد و زیرکی

2 . خردمند در ترك كاری و انجام دادن كاری دیگر

3 . صاحبان عقل نظری و عملی

اشاره

1 . صاحبان خِرد و زیرکیبدین سان که جمله «ذوی النهی» را به صاحبان خِرد و جمله «اُولی الحِجی» را به صاحبان فطنت (زیرکی) تفسیر کنیم ، در نتیجه ، مقصود از این عبارت از زیارت ، چنین می شود : «سلام بر خردمندان و زیرکان ! » .

2 . خردمنـد در ترك كاری و انجام دادن كاری دیگرعقل ، دارای دو نقش در زنـدگی است : یکی ، نهی از کارهای ناشایست است که بدین لحـاظ ، به آن «نُهی» گفته می شـود ؛ و دیگری ، امر به کارهـای شایسـته که از این جهت ، به آن «حِجی» می گوینـد . معصومـان علیهم السلام ، در هر دو بُعد ، دارای کامل ترین عقول هستند . بنا بر این نظر ، معنای عبارت یاد شده ، چنین است : «سلام بر خِردمندان در ترك کارهای ناشایست و انجام دادن کارهای شایسته» .

3 . صاحبـان عقـل نظری و عملیطبق این معنا ، مقصود از عبارت یاد شـده ، سـلام بر پیشوایانی است که از کامل ترین عقل های نظری و عملی برخوردارنـد . گفتنی است که در تفسـیر «عقـل نظری» و «عقـل عملی» ، دو نظریه وجود دارد : بنا به نظریه اوّل ، عقل ، مبـدأ ادراك است و در این مورد ، تفاوتی میان عقل نظری و عملی وجود ندارد ؛ بلکه تفاوت در هدف است . اگر هدف از ادراك چیزی ، شـناخت بود ، مبـدأ ادراك آن ، «عقل نظری» نامیده می شود ؛ و اگر هدف از ادراك چیزی ، عمل بود ، مبدأ ادراك آن ، «عقل عملی» نامیده می شود . بر اسـاس این نظریه ، عقـل عملی ، مبـدأ ادراك است ، نه تحریك . نظریه دوم ، این است که تفاوت میان عقل نظری و عقل عملی ، جوهری است ؛ یعنی تفاوت در مبـدأ ادراك بودن آنهاست . عقل نظری ، مبـدأ ادراك و عقل عملی ، مبدأ تحریك است . وظیفه عقل عملی ، اجرای مُدرکات عقل نظری است . (1)

.

1- .ر . ك : خردگرایی در قرآن و حدیث ، ص 24 .

ویژگی های عقل عملی

با تأمّل در روایات عقل و جهل ، تفسیر سومی برای عقل نظری و عملی می توان ارائه داد و آن این که عقل نظری ، نیرویی ادراکی است که انسـان به وسـیله آن ، مجهولاـت را کشف می کنـد و عقـل عملی ، عبـارت از وجـدان اخلاـقی و نیرویی است که انسان را به ارزش های اخلاقی و عملی ، دعوت می نمایـد که معصومان علیهم السـلام به اعتبار آن که از کامل ترین وجدان اخلاقی برخوردارند ، «ذَوِی النُّهی» هستند و به اعتبار آن که از کامل ترین نیروی ادراك بهره مندند ، «اُولی الحِجی» نامیده می شوند .

ویژگی هـای عقـل عملیـاز مطـالعه احادیثی که در تفسـیر عقل و نیز توضـیح «اُولی النُهی» وارد شـده است ، انطباق عقل عملی بر «ذَوِی النُّهی» تأییـد می شود ، هر چند نمی توان این گروه از روایات را به عنوان دلیل نهایی پذیرفت ؛ زیرا بیش از آن که به تعریف آن بپردازند ، به بیـان و ویژگی آنان پرداخته انـد . در روایتی از امام باقر علیه السـلام ، چنین آمـده است : قالَ النَّبِیّ صـلی الله علیه و آله : إنَّ خِیارَکُم أولو النُّهی . قِیلَ : یا رَسولَ اللّهِ ! وَ مَن اُولو النُّهی ؟ قالَ : هُم أولو الأخلاقِ الحَسَنَةِ وَ الأحلامِ الرَّزِینَةِ وَ صِلَةِ الأرحامِ وَ البَرَرَةُ بالاُمَّهاتِ وَ الآباءِ وَ المُتَعاهِدینَ لِلفُقَراءِ وَ الجِیرانِ وَ الیَتامی وَ یُطعِمونَ الطَّعامَ وَ یُفشُونَ السَّلامَ فِی العالَمِ ، وَ یُصَلّونَ وَ النّاسُ نِیامٌ غافِلونَ . (1) پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : «بهترینِ شـما خردمندان هستند» . گفته شد : ای پیامبر خدا ! خردمندان کیستند ؟ فرمود : «آنان ، خوش اخلاق و بردبار و باوقارنـد و به خویشان ، رسـیدگی می کننـد و به پدران و مادران ، نیکی روا می دارند و به نیازمندان و همسایگان و یتیمان ، سرکشـی می کنند و اِطعام می کنند و سلام (صلح و آرامش) را در جهان می پراکَنند و هنگامی که خواب ، مردمان را رُبوده و در غفلت اند ، آنان ، نماز می خوانند» . خصوصیاتی مانند : خوش اخلاقی ، بُردباری ، سلام کردن و نماز شب خواندن را

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 240 ، ح 32 .

ستیغ خِرد

نمی توان بر عقل نظری ، تطبیق کرد و بی تردیـد ، باید آن را در شـمارِ عقل عملی دانست و قلّه چنین رفتاری ، تنها پیشوایان معصوم علیهم السـلام هسـتند . از امام صادق علیه السـلام ، در باره آیه «إِنَّ فِی ذَ لِكَ لَأَیَـتٍ لِّأُوْلِی النُّهَی ؛ (1) همانا در این ، برای خردمنـدان ، نشانه هاست » ، پرسیده شد . امام علیه السلام فرمود : نَحنُ وَاللّهِ اُولو النُّهی! (2) به خدا سوگند ، «اُولِی النُّهی» ماییم !

ستیغ خِرددر سـخن زیبایی از پیامبر صـلی الله علیه و آله ، با ارزش ترین هدیه الهی ، عقل ، خواه عملی یا نظری ، دانسته شده است و پس از برشمردن ارزش های شخص خردمند ، پیامبران ، در ستیغ خِرد امّت ، معرّفی شده اند . ایشان ، در روایت نقل شده می فرماید : ما قَسَّمَ اللّهُ لِلْعِبادِ شَیْئا أفضَلَ مِنَ العَقلِ ، فَنَومُ العاقِلِ أفضَلُ مِن سَهَرِ الجاهِلِ وَ إقامَةُ العاقِلِ أفضَلُ مِن شُخُوصِ الجاهِلِ . وَ لا بَعَثَ اللّهُ نَبِیًّا وَ لا رَسولاً حَتّی یَستَکمِلَ العَقلَ وَ یَکُونَ عَقلُهُ أفضَلَ مِن جَمیعِ عُقولِ اُمَّتِهِ وَ ما یُضمِرُ النَّبِیُّ صـلی الله علیه و آله فی نَفسِهِ أفضَلُ مِن إجتِهادِ المُجتَهِدینَ . (3) خداونـد ، چیزی با ارزش تر از خِرد (وجـدان اخلاقی) در میان بنـدگان ، تقسـیم نکرد . پس خواب خردمند ، از بیداری نادان ، برتر است و بر جا بودن خردمنـد ، برتر از به حرکت در آمدن نادان [برای جهاد و حج و ...] است . خداوند ، هیچ پیامبر و فرسـتاده ای را برنینگیخت ، مگر آن زمان که خِردش کامل شـد و خِردش از خِرد همه امّتش بیشتر بود . آنچه را پیامبر صـلی الله علیه و آله در خود نهان می دارد ، از کوشـش کوشـندگان ، برتر است . برتر بودن خِرد پیامبر صـلی الله علیه و آله نسـبت به امّتش ، تنها به پیامبران اختصاص ندارد ؛ بلکه جانشینان پیامبر خدا نیز چنین اند و در عقل عملی و عقل نظری ، سرآمد هستند . امام

.

1- .سوره طه ، آیه 54 .

2- .تفسیر القمّی ، ج 2 ، ص 61 .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 12 ، ح 11 .

علی علیه السلام ، وقتی با طعنه گروهی که وی را سیاست مدار و زیرك نمی دانستند ، رو به رو شد ، فرمود : لَو لا ـ التُّقی لَکُنتُ أدهَی الْعَرَبِ . (1) اگر تقوا نبود ، من حیله گرترینِ عرب بودم . پاسخ مولا علیه السلام به کسانی است که سیاست را همان حیله و مکر دانستند ، غافل از آن که علی علیه السلام را با فریب و مکر ، کاری نیست ، هر چند در تیزهوشی و ذکاوت ، سرآمد باشد .

.

1- .همان ، ج 8 ، ص 24 .

و كَهْفِ الوَرى

شرح

اشاره

(21)و كَهْفِ الوَرى .

و پناهگاه آفريدگان ...

توضيح واژه هاكَهْف : ملجأ ، پناهگاه ، شكاف كوه . (1) الوَرى : خلق ، مخلوقات ، آفريدگان ، مردم ، موجودات زمين . (2)

شرحجمله «كَهْفُ الوَرى» ، بيـانگر ويژگى ديگرى از امامان عليهم السـلام است . واژه «كهف» به معناى پناهگاه ، بارها در متون روايى و در شأن اهل بيت عليهم السـلام تكرار شده است ، چنان كه امام على عليه السلام در معرّفى خاندان پيامبر صلى الله عليه و آله مى فرمايد : هُمْ مَوضِعُ سِرِّه وَ لَجَأُ أمْرِهِ وَ عَيْبَةُ عِلمِهِ وَ مَوْئِلُ حُكْمِهِ وَ كُهُوفُ كُتُبِهِ وَ جِبالُ دينِهِ ، بِهِمْ أقامَ انحِناءَ ظَهرِهِ وَ أذهَبَ ارْتِعادَ فَرائِصِهِ . (3) آنان ، جايگـاه رازهاى او (پيامبر صـلى الله عليه و آله) هسـتند و پناهگاه فرمان او ، و ظرف دانش اوينـد و مرجع احكامش و پناهگاه هاى كتاب هـاى [آسـمانى و سـنّت] او و كوه هاى [اسـتوار] دين او . به وسـيله آنان ، پيامبر صـلى الله عليه و آله ، قامت دين را راست نمود و تزلزل و وحشت آن را از ميـان بُرد . تعبير «كُهُوف كُتُبِه» ، امتيازى است كه مولا عليه السـلام در توصـيف اهل بيت عليهم السـلام بر مى شـمُرَد . «كهوف» ، جمع «كَهْف» است و مراد ، آن است كه خاندان نبوّت ، پناهگاه كتاب هاى آسـمانى و سنّت پيامبر صلى الله عليه و آله هستند و جز از طريق اين خاندان ، راهى به تعاليم حقيقى آسـمانى نيست . به ديگر سخن ، كتاب هاى پيشين ، قرآن و سنّت پيامبر صلى الله عليه و آله ،

.

1- .«الكهف : كالمَغارة فى الجبل إلّا أنّه أوسع منها ، فإذا صغر فهو غار» (لسان العرب ، ج 9 ، ص 310) .

2- .«الوَرى : الخلق» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 390) . «الورى : الأنام الّذى على ظهر الأرض» (العين ، ج 8 ، ص 305) .

3- .نهج البلاغة ، خطبه 2 .

تبیین «پناهگاه آفریدگان»

همه در نزد اهـل بیت علیهم السـلام به امـانت است و بس . افزون بر نهـج البلاـغه ، در دیگر متون روایی در شـأن پیشوایان ، از واژه های «کهف» و «کهوف» ، اسـتفاده شـده است . امام جواد علیه السـلام ، در زیارت پـدر بزرگوارش امام رضا علیه السـلام می فرماید : السَّلامُ عَلی کُهُوفِ الکائِنـاتِ وَ ظِلِّها ! (1) سـلام بر پناهگاه های هستی و سایه های آن ! و در دعای روزانه ای که از امام سـجّاد علیه السـلام نقل شده است ، اهل بیت علیهم السـلام را چنین می خوانیم : اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الکَهفِ الحَصِـینِ وَ غیاثِ المُضْطَرِّینَ . (2) بار خدایا ! بر محمّد و خاندانش ، دژ نگه دارنده[ی ما] و فریادرسِ گرفتاران ، درود فرست .

تبیین «پناهگاه آفریـدگان»واژه «الوَری» ، به معنای آفریـدگان و مخلوقات خداست و ترکیب «کهف» و «الوَری» ، یعنی پناهگاهِ آفریدگان و عمـومیت آن ، تمـامی موجـودات را در برمی گیرد ؛ زیرا همه موجودات ، آفریـدگان الهی انـد و ضـرورت «کَهْفُ الوَری» ، در همین نکته است که هر موجودی به گاهِ نیاز ، در جستجوی پناهگاهی است تا در سایه سار آن ، آرام گیرد و از گرما و سرما و دشمن و ترس و ... بِرَهد ، و اگر در زمان نیاز ، پناهگاه را در نیابـد ، بی تردید ، آفات و بلایا و ... ، او را از بین خواهند بُرد . به نظر می رسد که اسـتفاده از «کهف» ، یعنی پناهگاه وسـیع ، در برابر «غار» که شکافی خُرد در دلِ کوه است ، به همین منظور باشد ؛ یعنی امامان علیهم السلام ، همه آنانی را که در جسـتجوی مأمن هسـتند ، پناه می دهند و این پناهگاه ، تنها به این دنیا اختصاص ندارد ؛ بلکه در دین ، و در دنیا و آخرت ، پناه مردمان اند . مرحوم علّامه مجلسی ، در

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 53 ، ح 11 .

2- .مصباح المتهجّد ، ص 361 .

مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام

پناهندگی به اهل بیت علیهم السلام در مشکلات دنیوی

توضیح «کَهْفُ الوَری» می نویسد : مَلْجَأ الخلائِقِ فِی الدِّینِ وَ الآخِرَة وَ الدُّنیا . (1) پناهگاه آفریدگان ، در دین و آخرت و دنیا هستند .

مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلامخصوصیت «کَهْف الوَری» ، مرجعیت علمی امامان علیهم السلام را ثابت می کند و هر کس که از این پناهگاه ها روی برتابد ، به کژراهه خواهد رفت . «کَهفُ الوَری» ، یعنی فهم حقیقی قرآن بدون آشنایی با معارف اهل بیت علیهم السلام ، ممکن نیست و آن که سودای فهم قرآن را در سر دارد ، باید به پناهگاه معصومان علیهم السلام پناه بَرَد و با آنان ، راه حقیقت را بپیماید و اگر از راهی غیر از راه اهل بیت علیهم السلام ره سپار شود ، قرآن ، سدّ راه گم راهی او نخواهد بود .

پناهندگی به اهل بیت علیهم السلام در مشکلات دنیویدر مشکلات دنیوی نیز اهل بیت علیهم السلام ، ملجأ و پناهگاه اند و چه بسیار مردمان که در همین دنیا ، به امامان علیهم السلام پناه برده اند و آنان را «کَهفُ الوَری» یافته اند . پیشوایان معصوم ، در همین دنیا ، بارها نیازِ نیازمندان را برآورده کرده اند . یکی از مکان هایی که حضور معنوی امام علیه السلام بیشتر در آن حس می شود ، سرزمین وحی است که همه زائران ، کم و بیش ، از آن خاطره ای دلنشین دارند . حجّة الإسلام و المسلمین آقای سیّد جواد علم الهدی ، خاطره ای برای نگارنده بازگو کرد که نمونه روشنی از «کَهفُ الوَری» بودن امامان علیهم السلام است . ایشان می گفت : «در گذشته ، در سفر حج ، به طور معمول ، چهارْ پنج نفری به جدّه می آمدیم و چون کاروانی وجود نداشت ، صبر می کردیم تا تعدادمان به سی ، چهل نفر برسد تا کامیونی را کرایه کنیم و به جُحْفه برویم . در سفری بین سال های 1335 تا 1340 ش ، با گروهی حرکت کردیم . راننده ،

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 136 .

ادّعـا می کرد که راه را بلـد است . آن زمان ، جاده ها بیشتر خاکی بود . کمی که رفتیم احساس کردیم که به طور غیر متعارف ، حرکت می کنـد . پس از طیّ مسافتی ، یك مرتبه ایسـتاد و با رنگ پریـده گفت : راه را گم کرده ایم ! تعـدادی از مسافران ، خواب و تعـدادی هم بیـدار بودند . چاره ای جز این که به ولیّ عصـر ـ أرواحنا فداه ـ متوسّل شویم ، ندیدیم . هیچ چراغ و نشانی ای جز ستاره های آسمان پیدا نبود . همگی ، سه مرتبه گفتیم : «یا صاحب الزمان ، أدرکنی ! » . ناگاه ، جوان عربی را دیدیم که از رکاب ماشین ، بالا آمد و گفت : «أَنَا دَلیلُکم» . راه افتادیم . پس از چنـد دقیقه که تپّه هایی را دور زدیم ، مقصد ، نمایان شد . به محض رسـیدن ، آن جوان از ماشـین پیاده و غایب شد . (1)

.

1- .ر . ك : برکات سرزمین وحی ، ص 99 . نمونه های دیگر را نیز در همین کتاب ببینید .

وَ وَرَثة الأنبياء

شرح

میراث پیامبران علیهم السلام

(22)وَ وَرَثة الأنبياء .

و وارثان پیامبران ...

توضیح واژهوَرَثَة : جمع «وارث» ، به معنای میراثبَر ، میراثخوار ، ارث بَرَنده . (1)

شرحارث ، اصـطلاحی است که به معنای انتقال دارایی و حقوق (میراث) شـخص درگذشـته (مورّث) ، به شخص زنده (وارث) است و با رعایت شـرایط و موازین خاصّـی انجام می پذیرد و بدین سان ، میراث مُردگان ، برای دیگران باقی می مانَد . در عبارت «وَرَثة الأنبياء» ، دو پرسش مهم وجود دارد : میراث پیامبران ، کدام است ؟ و وارثان آنها ، کیان اند ؟

میراث پیامبران علیهم السـلاممیراث پیامبران ، بنا بر آنچه در متون روایی آمده است ، تمام آثار نبوّت است که به گونه ای نشانه پیامبری آنان وهمراهِ حادثه ای سِتُرگ در سـیر زندگانی انبیای پیشین بوده است ؛ مانند : تابوت ، الواح و عصای موسی علیه السلام ، (2) صُحُف ابراهیم علیه السلام ، (3) انگشتریِ سلیمان علیه السلام ، 4 پیراهن یوسف علیه السلام 5 و دانش پیامبران پیشین ، که در مورد اخیر ، بیشتر سخن خواهیم گفت و علاقه مندان به دیگر میراث پیامبران را به

.

1- .«الميراث : أن يكون الشَّی ء لقوم ثم يصير إلى آخرين بنسبٍ أو سبب» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 6 ، ص 105) .

2- .الكافی ، ج 1 ، ص 231 _ 232 .

3- .همان جا .

میراثِ دانش

کتاب های معتبر ، ارجاع می دهیم . (1) بنا بر روایتی ، امام صادق علیه السلام ، پس از برشمردن میراث پیامبر صلی الله علیه و آله که در اختیار امام علی علیه السلام بوده است ، می فرماید : کُلُّ نَبِیٍّ وَرِثَ عِلْمَا أو غَیرَهُ فَقَد انْتَهی إلی آلِ مُحَمَّدٍ . (2) هر پیامبری ، آنچه از دانش و غیر دانش به ارث برده است ، سرانجام ، همه آنها ، به خاندان محمّد صلی الله علیه و آله می رسد .

میراثِ دانشاحادیث بسیاری ، گواهی می دهند که دانش پیامبران ، نابود شدنی نیستند و به میراث ، بُرده می شوند که به واگویی برخی از آنها می پردازیم : در روایتی از امام باقر علیه السلام ، نقل شده است که : إنَّ العِلْمَ الّذی نَزَلَ مَعَ آدَم علیه السلام لَم یُرفَعْ وَ العِلمُ یُتَوارَثُ ، وَ کانَ عَلِیٌّ علیه السلام عالِمُ هذِهِ الاُمَّةِ ، وَ إنَّهُ لَم یَهلِك مِنّا عالِمٌ قَطُّ إلّا خَلَفَهُ مِن أهلِهِ مَن عَلِمَ مِثلَ عِلمِهِ أو مَا شاءَ اللّهُ . (3) دانشی که با آدم علیه السلام فرود آمد ، دیگر بالا نرفت ، و دانش ، به ارث بُرده می شود . علی علیه السلام ، دانشمندِ این امّت بود و هرگز در میان ما عالمی رَخت بر نمی بندد ، مگر آن که از خاندان او ، کسی جانشین او می شود که علمی همچون او دارد یا آنچه را خدا بخواهد ، می داند . ابو بصیر _ که از یاران دانش پژوه امام باقر و امام صادق علیهماالسلام بود _ ، در پی فهم میزان دانش پیامبر و امامان علیهم السلام ، به منزل امام باقر علیه السلام می رود و به ایشان می گوید : شما وارثان پیامبر خدایید ؟ امام علیه السلام می فرماید : «آری» .

.

1- .ر . ك : همان ، ص 231 ؛ بصائر الدرجات ، ص 138 ، 159 ، 194 و ... .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 232 ، ح 5 .

3- .همان ، ص 222 ، ح 2 .

ابوبصیر می گوید : پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، وارث پیامبران بود و هر آنچه که آنها می دانستند ، می دانست ؟ امام علیه السلام فرمود : «آری» . (1) امام علی علیه السلام نیز از مردم می خواست که رازهای نهان را از او بپرسند ؛ زیرا خود را وارث دانشِ پیامبران و فرستادگان الهی معرّفی می نمود : سَلُونی عَن أسْرارِ الغُیُوبِ ، فَإنّی وارِثُ عُلُومِ الأنبِیاءِ وَ المُرسَلِینَ . (2) از رازهای نهانی بپرسیدم که من وارث دانش های پیامبران و فرستادگان ام . کتاب های آسمانی پیامبران ، مانند انجیل ، زبور و تورات ، در زمره میراث آنان ، به شمار می آید که در اختیار وارثان ویژه آنان ، قرار دارد . (3) در روایتی آمده است : امام صادق علیه السلام به ابوبصیر فرمود : عِندَنا الصُحُفُ الَّتی قالَ اللّهُ عَزَّوَجَلَّ : «صُحُفِ ابراهیم و موسی» . قُلتُ : هِیَ الاَلواحُ؟ قالَ : نَعَم . (4) صحفی که خداوند فرمود : «صحفِ ابراهیم و موسی علیهماالسلام» نزد ماست . ابوبصیر پرسید : همان لوح ها ؟ امام علیه السلام پاسخ داد : «آری» . علّامه مجلسی رحمه الله ، با جمع بندی روایات ، میراث پیامبران را این گونه معرّفی می نماید : دانش های تمام پیامبران و آثار آنان ، مانند : تابوت و عصای موسی علیه السلام ، انگشتر سلیمان علیه السلام ، عمامه هارون علیه السلام و ... . (5) به نظر می رسد که دانش پیامبران ، در میان میراث ماندگارشان ، بسی والاست و جایگاهی ویژه دارد که در خور بحثی جداگانه است .

.

1- .همان ، ص 470 ، ح 3 .

2- .ینابیع المودّة ، ج 1 ، ص 213 ، ح 17 .

3- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 313 و 314 .

4- .الکافی ، ج 1 ، ص 225 ، ح 5 .

5- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 136 .

وارثان انبیا علیهم السلام

1 . امامان علیهم السلام

وارثان انبیا علیهم السلامپاسداشت میراث گران بهای پیامبران ، اهمّیت ویژه ای دارد و از همین رو ، ارث آنان ، در اختیار همگان نیست و لااقل ، دو گروه مشخّص ، میراثبَر انبیا هستند : امامان علیهم السلام و عالمان .

1 . امامان علیهم السلامامامان علیهم السلام ، پس از پیامبر صلی الله علیه و آله ، وارثان پیامبران پیشین هستند . امام باقر علیه السلام ، در روایتی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را وارث پیامبران و فرستادگان معرّفی می کند و می فرماید : أما إنَّ مُحَمَّدا وَرِثَ عِلمَ مَن کانَ قَبلَهُ مِنَ الأنبیاءِ وَ المُرسَلینَ . (1) محمّد صلی الله علیه و آله ، دانش پیامبران و فرستادگان پیشین را به ارث برده است . از سوی دیگر ، امام علی علیه السلام نیز ، میراثبَر تمامی پیامبران را چنین می شناسانَد : إنَّ العِلمَ الّذی هَبَطَ بِهِ آدَمُ علیه السلام وَ جَمِیعَ ما فُضِّلَت بِهِ النَّبِیّونَ إلی خاتَمِ النَّبِیّینَ فی عِترَةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ، فأینَ یُتاهُ بِکُم؟ بَل أینَ تَذهَبونَ ؟ (2) علمی که آدم علیه السلام آن را فرود آورد و هر آنچه پیامبران تا خاتم الأنبیا ، بدان ترجیح داده شده اند ، در خاندان محمّد صلی الله علیه و آله است . پس به کدام کژراهه می روید ؛ بلکه به کدام سو ، روانید ؟ و در زیارت مشهور و معروف به «زیارتِ وارث» ، خطاب به امام حسین علیه السلام می خوانیم : السَّلامُ عَلَیکَ یا وارِثَ آدَمَ صَفوَةِ اللّهِ ! السَّلامُ عَلَیکَ یا وارِثَ نُوحٍ نَبِیِّ اللّهِ ! السَّلامُ عَلَیکَ یا وارِثَ إبراهیمَ خَلِیلِ اللّهِ ! السَّلامُ عَلَیکَ یا وارِثَ موسی کَلِیمِ اللّهِ ! السَّلامُ عَلَیکَ یا وارِثَ عیسی روحِ اللّهِ ! (3) سلام بر تو ، ای وارث آدم ، برگزیده خدا ! سلام بر تو ، ای وارث نوح ، پیامبر خدا ! سلام بر

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 224 ، ح 2 ؛ بصائر الدرجات ، ص 121 ، ح 1 .

2- .الإرشاد ، ج 1 ، ص 232 .

3- .مصباح المتهجّد ، ص 720 .

2 . عالمان

تو ، ای وارث ابراهیم ، دوست نزدیك خدا ! سلام بر تو ، ای وارث موسی ، هم سخن خدا ! سلام بر تو ، ای وارث عیسی ، روح خدا ! در این زیارت نامه ، هر چند که مخاطب ، امام حسین علیه السلام است ؛ امّا وارث بودن ، ویژه آن بزرگوار نیست و همه امامان ، وارث پیامبران اند و جمله «نَحْنُ وَرَثَة الأنبیاء ؛ ما وارثان پیامبرانیم» ، (1) ترجیع بند میراث حدیثی شیعی است .

2 . عالمانعالمان نیز به عنوان میراثبَران انبیا معرّفی شده اند . امّا باید دانست که امامان علیهم السلام در بالاترین سطحِ وارثان قرار دارند و عالمان ، به هر میزان که از دانش پیامبران بهره مند شوند ، وارثِ ایشان خواهند بود ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده : إنَّ العُلَماءَ وَرَثَةُ الأنبیاءِ ، إنَّ الأنبیاءَ لَم یُوَرِّثوا دینارا وَ لا دِرهَمَا وَ لکِن وَرَّثوا العِلمَ ، فَمَن أَخَذَ مِنهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وافِرٍ . (2) عالمان ، وارثان پیامبران اند . همانا پیامبران ، درهم و دیناری به ارث نگذاشتند ، بلکه دانش را بر جای نهادند . پس هر کس چیزی از این دانش بیاموزد ، بهره ای فراوان برده است . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در روایتی دیگر می فرماید : أکْرِمُوا العُلَماءَ فَإنَّهُم وَرَثَةُ الأنبیاءِ . (3) عالمان را بزرگ بدارید ؛ زیرا آنها وارثانِ پیامبران اند . و در سخنی دیگر ، عالمان امّت خود را مانند پیامبران بنی اسرائیل ، معرّفی فرموده است . (4)

.

1- .ر.ك : الخصال ، ص 651 ، ح 49 ؛ تفسیر فرات ، ص 337 ، ح 460 ؛ مختصر بصائر الدرجات ، ص 63 ؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 256 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 34 ، ح 1 .

3- .تاریخ بغداد ، ج 4 ، ص 438 ؛ کنز العمّال ، ج 10 ، ص 150 ، ح 28764 .

4- .ر . ك : عوالی اللّآلی ، ج 4 ، ص 77 ، ح 67 .

آخر سـخن آن که هر عـالمی که فقه و اصول و ... بخوانـد ، وارث پیامبران نخواهـد بود ؛ بلکه تمامی علوم اسـلامی ، مقـدّمه علم پیامبران است و علم حقیقی ، همان نور است که در برابر آن یگانه ، سراسـر وجودش را خشـیت فرا بگیرد و خُردی خود را در برابر بزرگی او ، حس کند ؛ چرا که : «إِنَّمَا یَخْشَی اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَـؤُاْ . (1) از بندگان خدا ، تنها عالمان [ربّانی] از او می ترسند» .

.

1- .سوره فاطر ، آیه 28 .

وَ المَثَلِ الأعْلی

شرح

تبیین مثل اَعلا

(23)وَ المثل الأعْلی .

و نمونه برتر ...

توضیح واژه هاالمَثَل : نمونه ، الگو ، سخن ، صفت ، حجّت ، برهان . (1) الأعْلی : برتر ، بلندتر ، بزرگ تر . (2)

شرحواژه «المثل» را در این عبارت ، می توان «المَثَل» و یا «المُثُل» خوانـد ؛ زیرا مُثُل ، جمع «مَثَل» است و با این بخش «زیارت جامعه» _ که همه صـفات به صـیغه جمع آمـده است _ ، سازگاری دارد ؛ امّا نمی توان آن را پذیرفت ؛ زیرا در این صورت ، «العُلْیا» باید ، صـفتِ «المُثُل» می شـد ؛ ولی در متن موجود ، «الأـعْلی» ، صـفت آن است که از نظر نحوی ، تطابق صـفت و موصوف با «المَثَل» ، محقّق می شود . از سویی ، «المَثَل الأعْلی» ، تلمیـح زیبایی به آیه «وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَی» (3) دارد و به این اعتبار ، تمام امامان علیهم السـلام ، ذات مقدّس واحدی هستند که مَثَل اعلای حقّ اند و بنا بر همین قاعده ، «کَهْفِ الوَری» و «الدَّعْوَة الحُسْنی» _ که آن دو نیز مفرد هستند _ تمام پیشوایان معصوم علیهم السلام را در برمی گیرند .

تبیین مثل اَعلاقرآن کریم ، مَثَل اَعلا را برای خداوند ، ثابت می داند :

.

1- .«مَثَل الشَّی ء : صفته ؛ الشَّی ء الّذی یُضْرَبُ لشی ءٍ مَثلاً» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 611) .

2- .«علا : عُلوّ کلّ شی ءٍ : أرفعه ...» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 83) .

3- .سوره نحل ، آیه 60 .

«وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى . و صفتِ والا [و برتر] برای خداست » . در حالی که مِثل و مانند را از پروردگار ، نفی می کند و همانندی را برای خداوند ، نمی پذیرد : «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ . (1) چیزی همانند او نیست» . بنا بر این ، خداوند ، مِثل ندارد ؛ امّا مَثَل دارد . واژه شناسان ، مَثَل را به معنای صفت ، نمونه و حجّت می دانند و برخی مفسّران معتقدند که معنای اصلی «مَثَل» ، صفت است و مَثَل های معروف نیز از آن رو مَثَل نامیده می شوند که در زبان های مختلف ، صفتی مشهور می گردد و در هر جای مناسب و مشابهی به کار می رود . (2) بدین سان ، مَثَل اَعلا در آیه «وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى» ، به صفات کمالی خداوند ، مانند : حیات ، علم ، قدرت ، عزّت و عظمت ، اشاره می کند که در میان بندگان ، به گونه ای ناقص وجود دارد ؛ ولی در بالاترین مرتبه و به گونه ای کامل و انحصاری برای خداوند ، ثابت است . (3) برای نمونه ، کسی که به صفتِ علم مزیّن می شود ، عالِم نامیده می شود ؛ ولی دانش او در برابر مجهولاتش ، بسیار اندك است . بسیاری از علوم امروزی ، در گذشته مجهول بوده است و همین سیرِ کشف مجهولات ، نشان می دهد که دانش بشر ، ناقص است و به سوی کمال حرکت می کند ؛ امّا علمِ خداوند ، بی نهایت است و برای آن ، حدّ و مرزی نیست و در دانش بی نهایت او ، جَهل ، راه ندارد . بنا بر این ، اگر چه هر دانشمندی عالم است ؛ ولی صفتِ برتر علم ، از آنِ خداست .

.

1- .سوره شورا ، آیه 11 .

2- .ر . ك : المیزان فی تفسیر القرآن ، ج 12 ، ص 277 .

3- .همان ، ص 279 .

توضیح مَثَل خدا

خداونـد ، برای آن که صـفات خود را در روی زمین نشان دهد ، از بندگانش می خواهد که مطیعِ او باشـند . طبق نقلی ، در حدیث قدسـی آمـده است : عَبدی ! أطِعنی أَجعَلكَ مَثَلی . (1) بنـده من ! مرا فرمان ببر تا تو را هماننـد خود ، قرار دهم . از همین روایت ، می توان رابطه «مَثَـل اَعلاـ» با اهل بیت علیهم السـلام را دریافت ؛ زیرا امام ، مطیع ترین انسان ها در برابر خداونـد است و خـدا نیز او را «مَثَل» خود در روی زمین قرار داده تا نمایانگر دانش ، عزّت ، عظمت و سایر اوصاف الهی در روی زمین باشد .

توضـیح مَثَل خداباید دانست که آفریدگار ، کمالِ انسان را می نمایاند و هموست که مسـیر تکامل را در فرمانبری از خود ، قرار داده است و هر انـدازه که فرامین خدا ، اطاعت گردد و نواهی او ترك شود ، افق تکامل ، نمایان تر خواهد شد و مقام خلیفة اللّهی ـ که همان جانشـینی خداست ـ ، در فراسوی افق معهود ، مشهود است و بدین سان ، آدمی ، مظهر اسما و صفات حق می گردد و خداگونه عمل می کند و این ، مقامی است که حق به او می بخشد . بنا به نقلی ، در حدیثی قدسـی آمده : یَابنَ آدَمَ ! أنا حَیٌّ لا أَموتُ ، أطِعنی فیما أمَرتُكَ أَجعَلكَ حَیّا لا تَموتُ . یـابنَ آدَم ! أنـا أقولُ لِلشَّی ءِ: کُن ، فَیکونُ . أطِعنی فیمـا أمَرْتُكَ أجعَلكَ تَقُولُ لِلشَّی ءِ: کُن فَیَکُونُ. (2) ای فرزنـد آدم ! من ، زنده ای هسـتم که نمی میرم . از فرمـان هـای من اطـاعت کن تـا تو را زنـده ای قرار دهم که [هرگز] نمیری . ای فرزنـد آدم ! من به هر چه بگویم : «هست شو! » ، هست می شود . از فرمـان های من اطاعت کن تا تو را چنان قرار دهم که به هر چه بگویی : «هست شو ! » ، هست شود . ثمره اطاعت همیشگی از خدا ، فانی شدن اراده انسان در اراده الهی است و آدمی ،

.

1- .الجواهر السنیّة ، ص 361 .

2- .إرشاد القلوب ، ص 75 .

برترین مَثَل

وقتی حقیقتِ بنـدگی را به جـای آورد ، اراده ای جز اراده خـدا نـدارد و همانی را می خواهـد که خـدا بخواهـد و گوش و چشم و زبان او ، همگی گوش و چشم و زبـان الهی را تجلّی می بخشـد و این مقام ، رهاورد اوج تقرّب به خـداست که در حـدیثی استوارْسـند ، مشـهور به «حدیث قُرب نوافل» از پیامبر رحمت ، چنین آمده است که خدای سـبحان فرمود : ما تَقَرَّبَ إلیَّ عَبدٌ بِشَی ءٍ أحَبُّ إلَیَّ مِمَّا افتَرَضتُ عَلَیهِ وَ إنَّه لَیَتَقَرَّبُ إلَیَّ بِالنّافِلَةِ حتّی اُحِبَّهُ فَإذا أحبَبتُهُ کُنتُ سَـمعَهُ الّذی یَسـمَعُ بِهِ ، وَ بَصَرَه الَّذی یُبصِرُ بِهِ ، وَ لِسانَهُ الَّذی یَنطِقُ بِهِ ، وَ یَدَهُ الَّتی یَبطِشُ بهـا ، إن دَعانی أجَبتُهُ وَ إن سَأَلَنی أعطَیتُهُ . (1) هیـچ بنده ای با وسـیله ای که نزد من محبوب تر از آنچه بر او واجب کرده ام ، باشد ، به من نزدیك نشد . همانا او با مسـتحبّات به من نزدیك می شود ، تا آن جا که او را دوست بدارم ، و چون دوستش بدارم ، گوش او ، می شوم که با آن بشنود و چشم او می شوم که با آن ببیند و زبان او می شوم که با آن سخن بگوید و دست او می شوم که با آن ضربه بزند . اگر مرا بخواند ، پاسخش را می دهم و اگر از من خواهشی کند ، به او می دهم . حدیث قرب نوافل ، نه تنها مَثَل خدا را بر روی زمین معرّفی می کند ، بلکه نمونه خـدا شدن را ممکن هم می داند ؛ یعنی : رسد آدمی به جایی که بجز خدا نبیند بنگر که تا چه حدّ است مقام آدمیّت . و چنین انسانی به میزان مجاهـدت خود ، مظهر اسـما و صـفات الهی می شود و اراده او ، همان مشـیّت الهی خواهد بود و خداگونه ، عمل می کند . این همه ، ویژگی مَثَل خداست ، نه مَثَل اعلای او که شرحش خواهد آمد .

برترین مَثَلمَثَل اعلای الهی و برترین مَثَل او ، کسانی اند که مظهر تامّ اسـما و صـفات الهی هستند و عبارت اند از : پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت او ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 352 ، ح 7 .

که فرمود : نَحنُ کَلِمَةُ التَّقوی وَ سَبِیلُ الهُدی وَ المَثَلُ الأعلی . (1) ما [خاندان] ، کلمه تقوا ، راه هدایت و نمونه برتر هستیم . در سخنی دیگر ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به امام علی علیه السلام فرموده است : أنتَ حُجَّةُ اللّهِ ، وَ أنتَ بابُ اللّهِ ، وَ أنتَ الطَّرِیقُ إلَی اللّهِ ، وَ أنتَ النَّبَأُ العَظِیمُ ، وَ أنتَ الصِّراطُ المُستَقِیمُ ، وَ أنتَ المَثَلُ الأعْلی . (2) تو ، حجّت خدایی . تو ، درِ [به سوی] خدایی . تو ، تنها راه رسیدن به خدایی . تو ، خبر بزرگ هستی . تو ، راه راستی . تو ، نمونه برتری . آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله بیان کرده ، ترجمانی از آیه شریف «وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَی» (3) است و در حقیقت ، علی علیه السلام به عنوان والاترین خلیفه الهی معرّفی شده است و امامان علیهم السلام _ که پیامبر صلی الله علیه و آله آنان را جانشین خود می داند _ ، نیز چنین اند . بنا بر این ، آنچه در «زیارت جامعه» آمده ، بیان همان آیه شریفی است که پیامبر صلی الله علیه و آله آن را تبیین فرموده و پیشوایان معصوم را به عنوان برترین نمونه و والاترین مَثَل الهی شناسانده است . در این ویژگی ، برای آنان ، شریکی نیست . البته راهِ مَثَل اعلا شدن ، برای همگان گشوده است تا هر کس بتواند ، به آنان نزدیك تر شود و بهره بیشتری ببرد . امیر مؤمنان علیه السلام ، فرموده است : إنَّکُم لا تَقدِرونَ عَلی ذلِکَ وَ لکِن أعِینونی بِوَرَعٍ وَ اجْتِهادٍ وَ عِفَّةٍ وَ سَدادٍ . (4) شما نمی توانید چنین باشید ؛ امّا مرا در پارسایی و کوشش و پاك دامنی و درستکاری ، یاری دهید.

.

1- .الخصال ، ص 432 ، ح 14 .

2- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 6 ، ح 13 .

3- .سوره نحل ، آیه 60 .

4- .نهج البلاغة ، نامه 45 .

وَ الدَّعْوَةِ الْحُسْنی

شرح

تفسیر دعوت

1 . خاندانِ «نیکوترین تبلیغ»

(24)وَ الدَّعْوَةِ الْحُسْنی .

و دعوت نیکوتر

توضیح واژه هاالـدَّعْوَة : مصـدر «مرّة» از دعا ، به معنا فرا خوانـدن ، صدا زدن ، خواندن ، دعا کردن . (1) الحُسْنی : اسم تفضیل ، مؤنث «أحسن» ، به معنای ضدّ زشتی و کاستی ، خوب تر ، بهتر ، نیکوتر ، عالی تر . (2)

شرحهر گاه مصدری در مکان اسم فاعل اسـتفاده شود ، تمامِ معنای آن را افاده می کند ، چنانچه به انسان عادلی که تجسّم عدالت است ، «عَدل» گفته می شود . در این بخش از «زیارت جامعه» ، امامان علیهم السـلام با واژه «دعوت» _ که مصـدر است _ ، مورد خطاب قرار می گیرند و بدین سان ، مقصود از «دعوت» ، هر چه باشد ، اهل بیت علیهم السلام در بالاترین مراتب آن قرار دارند .

تفسیر دعوتدر میان احتمالاتی که شارحان «زیارت جامعه» برای «الدَّعوَةِ الْحُسْنی» آورده اند ، دو تفسیر ، پسندیده تر است :

1 . خاندانِ «نیکوترین تبلیغ»در تفسیر نخست ، اهل بیت علیهم السلام با خصوصیت داعی و مبلّغ ، مورد خطاب قرار

.

1- .«دعا الرَّجل دعوا و دعاءً : ناداه والإسم الدَّعوة ... والدَّعوة : المرّة الواحدة من الدُّعاء» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 258) .

2- .«الحُسنی : ضدّ السوأی» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 115 _ 116) .

گرفته اند . به سـخن دیگر ، خاندان رسالت ، کسانی هسـتند که نه تنها دین را بهتر از دیگران می شناسند ؛ بلکه نیکوترین دعوت کنندگان به سوی آن انـد و در این ویژگی ، به بالاـترین مراتب آن ، دست یـافته انـد . از این رو ، نه تنها به عنوان نیکوترین مبلّغ ، بلکه نیکوترین تبلیغ ، مورد خطاب قرار می گیرند : «وَ مَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صَـــلِحًا وَ قَالَ إِنَّنِى مِنَ الْمُسْـ لِمِينَ . (1) و کیست نیکو گفتارتر از آن که به سوی خداونـد می خوانَد و کار شایسـته می کند و می گوید : «همانا من ، از مسـلمانانم» ؟» . کسانی که مردم را با ارزش های اعتقادی و اخلاقی آشـنا می کنند و خود نیز در عمل ، نیکو رفتارند ، نمونه ای از این آیه شـریف هسـتند . کوتاه سخن آن که زیباتر از گفتار مبلّغی که خود به گفتارش عمل می کنـد ، سـخنی نیست و بر اساس نقلی ، پیامبر صـلی الله علیه و آله ، آنان را بهترین امّت خود ، معرّفی می کنـد و می فرماید : خِيارُ اُمَّتي مَن دَعا إلَى اللّهِ تَعالى وَ حَبَّبَ عِبادَهُ إلَيهِ . (2) بهترین امّت من ، کسانی هستند که مردم را به سوی خدا می خواننـدو بنـدگان را محبوبِ خـدا می نماینـد . هـدایت مردمان به سوی آفریدگار ، ارزشـی بی نهایت دارد و در انحصار گروهی خاص نیست ؛ بلکه هر کسـی که خـدا را بشـناسد و کارهای شایسـته انجام دهـد ، محبوب خداست و با همین رفتار ، راه را به مردم می نمایانَد . پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله ، به گاهِ فرستادن علی علیه السلام به سوی یمن ، به او فرمود : یا عَلِیّ ! لا تُقاتِلَنَّ أحَدًا حَتّى تَدعُوهُ وَ أيمُ اللّهِ لَأَن يَهدِيَ اللّهُ عَلى يَدَيكَ رَجُلاً خَيرٌ لَكَ مِمّا طَلَعَت عَلَيهِ الشَّمسُ وَ غَرَبَت وَ لَكَ وَلاؤُهُ ، يا عَلِيّ ! (3)

.

1- .سوره فصّلت ، آیه 33 .

2- .کنز العمّال ، ج 10 ، ص 152 ، ح 28779 .

3- .الکافی ، ج 5 ، ص 28 ، ح 4 .

2 . اجابتِ «نیکوترین دعا»

ای علی! هرگز با کسی نبرد مکن تا این که او را به اسلام ، دعوت کنی . به خدا سوگند که اگر خداوند ، مردی را با دستان تو هدایت کند ، برایت بهتر است از آنچه آفتاب ، بر آن طلوع و غروب می کند، و تو بر او ولایت داری ، ای علی ! بدین سان ، اهل بیت علیهم السلام ، خود از خدا می خواهند که آنان را از مبلّغان و دعوت کنندگان به سوی او قرار دهد . امام سجّاد علیه السلام _ در دعایی که از ایشان ، روایت شده است _ ، چنین می خواهد : اَللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اجْعَلنا مِن دُعاتِكَ الدّاعِينَ إلَيكَ وَ هُداتِكَ الدّالِّينَ عَلَيكَ . (1) خداوندا! بر محمّد و خاندان او درود فرست ، و ما را از دعوت کنندگانی که به سوی تو فرا می خوانند ، و هدایت کنندگانی که [مردم را] به تو ره نمون اند ، قرار ده . دعوت به خدا ، حتّی در زمان حضور امام معصوم علیه السلام ، نیکوترین آرزوست ، به گونه ای که در «دعای افتتاح» ، از خدا می خواهیم که در دولت کریمش ، ما را در زمره دعوت کنندگان به اطاعتش قرار دهد : وَ تَجعَلُنا فِيها مِنَ الدُّعاةِ إلی طاعَتِكَ وَ القادَةِ إلی سَبِيلكَ . (2) و ما را از دعوتگران به سوی طاعتت و پیشاهنگان راهت ، قرار دهی . بنا بر این ، با توجّه به متونی که اشاره شد ، می توان «الدَّعوة الحُسنی» را به «نیکوترین تبلیغ» ، تفسیر کرد که در آن ، به جایگاه اهل بیت علیهم السلام به عنوان پیشاهنگان بهترین مبلغان و دعوت کنندگان به سوی خدا ، اشاره شده است .

2 . اجابتِ «نیکوترین دعا»اگر «نیکوترین دعا» ، معنای «الدَّعوةِ الحُسنی» باشد ، اشاره به آیاتی از قرآن دارد که در آنها ، ابراهیم علیه السلام در حقّ فرزندانش دعا می کند . به عبارتی ، خطاب «زیارت

.

1- .الصحيفة السجّادية ، دعای 5 .

2- .مصباح المتهجّد ، ص 581 .

جـامعه» ، چنین است : «شـما کسـانی هستیـد که بهترین دعاهای ابراهیم علیه السـلام در باره شـما ، برآورده شـده است» . ابراهیم علیه السـلام از پیامبرانی است که در باره ذرّیه اش ، فراوان دعا کرده است و خداوند ، دعای پدر در حقّ فرزند را رد نمی کند . (1) ابراهیم علیه السـلام ، وقتی پـایه هـای بیت اللّه الحرام را اسـتوار نمود ، از خداونـد ، چنین خواست : «رَبَّنَـا تَقَبَّلْ مِنَّـآ إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَـا وَ اجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَ مِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ . (2) پروردگارا! از ما (ابراهیم و اسماعیل) بپذیر ، که تویی شنوا و دانا . پروردگارا ! ما را دو مسـلمان (گردن نهـاده و فرمـان بُردار خویش) گردان و از فرزنـدان مـا نیز امّـتی مسـلمان خود ، قرار ده » . و در آیه ای دیگر ، ابراهیم علیه السلام از خدا می خواهد که مردم را علاقه مند به فرزندانش قرار دهد و به آنان ، روزی دهد : «رَّبَّنَآ إِنِّى أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِنـدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ الصَّلَوةَ فَاجْعَلْ أَفْـئِـدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِى إِلَيْهِمْ وَ ارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَ تِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ . (3) پروردگارا ! من برخی از فرزندان خود را به درّه ای بی کِشت ، نزدیك خانه حرام تو جای دادم ـ پروردگارا ـ ، تا نماز به پا دارند . پس دل هایی از مردمان را چنان کن که به سوی آنان بگرایند ، و از میوه ها روزی شان ده ، باشد که سـپاس بگزارند» . تمامی درخواست های خلیل الرحمن ، اجابت شد و پیامبر صلی الله علیه و آله ، طبق نقلی ،

.

1- .ر . ك : کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 4 ، ص 355 ، ح 5762 .

2- .سوره بقره ، آیه 127 ـ 128 .

3- .سوره ابراهیم ، آیه 37 .

فرمود : أنَا دَعوَةُ أبي إبراهِيم . (1) من [نتیجه] دعای پدرم ابراهیم هستم . و امامان علیهم السلام نیز در این ویژگی ، شریك پیامبر صلی الله علیه و آله هستند ؛ زیرا آنان نیز ذرّیه ابراهیم علیه السلام هستند که افزون بر دعاهایی که به آنها اشاره شد ، ابراهیم علیه السلام ، امامت و پیشوایی آنان را از خداوند ، درخواست کرد که به اجابت رسید . (2) بدین سان ، می توان «الدَّعوة الحُسنی» را همان دعای ابراهیم علیه السلام در حقّ فرزندانش دانست .

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 4 ، ص 369 ، ح 5762 .

2- .اشاره به آیه «إِنّی جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِن ذُرِّیَّتِی... » که مفهوم آن ، این است که این دعا در حقّ گروهی از فرزندان ابراهیم علیه السلام ، مستجاب شده است .

وَ حُجَجِ اللّهِ عَلی أهْلِ الدُّنْیا وَالآخِرةِ وَ الاُولی

اشاره

(25)وَ حُجَجِ اللّهِ عَلی أهْلِ الدُّنْیا وَالآخِرةِ وَ الأُولی ، وَ رَحْمَةُ اللّهِ وَ بَرَکاتُهُ .

و حجّت های خدا بر اهل دنیا و آخرت ، و رحمت خدا و برکات او [بر شما باد] !

توضیح واژه هاحُجَج : جمع «حُجّة» ، به معنای برهان ، دلیل ، راه پیروزی هنگام درگیری [لفظی] . (1) أهْل : بنا بر مضافٌ الیه آن ، معنایش متفاوت می شود : خویشاوندان ، ایل و تبار ، پیروان ، وابستگان ، ویژگان . (2) الدُّنْیا : نقطه مقابل آخرت ، به معنای جهان ، سرای فانی ؛ اسمی برای کره زمین است که ساکنانش آن را نسبت به سرای باقی ، به خود نزدیك تر می بینند . (3) الآخِرَة : نقطه مقابل متقدّم ، به معنای پسین ، سرای باقی ، سرای جاوید پس از مرگ . (4) الأُولی : ضدّ پایان ، به معنای آغاز ، ابتدای هر چیزی ، نخستین ، پیشین . (5) رَحْمَة : نرمش و رقّت دل ، بخشش ، دلسوزی . (6) برکات : جمع «بَرَکة» ، به معنای رشد و فزونی ، گسترش ، ثبوت خیر الهی ، تداوم خیر و نیکی . (7)

.

1- .«حُجَج : جمع الحجّة : البرهان و قیل : الحجّة ما دُفِعَ به الخصم» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 228) .

2- .«أهل الرجل : زوجه و أخصّ النّاس به» (العین ، ج 4 ، ص 89) .

3- .«الدّنیا : نقیض الآخرة ... إسم لهذه الحیاة لبعد الآخرة عنها» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 273) .

4- .«الآخرة : دار البقاء» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 14) .

5- .«الأُولی : مؤنث الأوّل والأوّل : المتقدّم و هو نقیض الآخر» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 716) .

6- .«الرحمة : المغفرة ، الرقّة والتعطُّف» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 230) .

7- .«برکات : جمع البرکة : النّماء و الزیادة» ، (لسان العرب ، ج 10 ، ص 395) .

شرح

اقسام براهین الهی

1 . برهانِ نهان

شرحاقسام براهین الهیوظیفه بشر ، پیمودن راه رستگاری است و برای یافتن آن ، نیاز به دلایل روشن است . از همین روست که خداوند ، حجّت های ویژه ای را قرار داده است . امام کاظم علیه السلام ، بر اساس نقلی ، براهین الهی را نهان و آشکار می داند و در معرّفی حجّت های خداوند ، می فرماید : إنَّ للّهِ عَلَی النّاسِ حُجَّتَینِ : حُجَّةً ظاهِرَةً وَ حُجَّةً باطِنَةً ، فَأمَّا الظّاهِرَةُ فَالرُّسُلُ وَ الأنبِیاءُ وَ الأئِمَّةُ علیهم السلام ، و أمَّا الباطِنَةُ فَالعُقُولُ . (1) خداوند ، دو حجّت بر مردم دارد : حجّت آشکار و حجّت نهان . حجّت آشکار ، فرستادگان ، پیامبران و امامان اند ؛ و حجّت نهان ، عقل هایند .

1 . برهانِ نهانخِرد و پیشوایان معصوم علیهم السلام ، سخن آخر را می گویند و به گاهِ تردید ، چنانچه عقلْ راهی را نشان داد ، باید به آن عمل کرد و دیگران را نیز به آن ، فرا خواند . البته مراد از عقل هدایتگر ، خِردی است که در جانِ آدمیان پاك ، نهاده شده است ؛ زیرا خداوند ، در سوره شمس ، پس از یازده سوگند می فرماید : «فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا . (2) پس بدکاری و پرهیزگاری اش را به وی الهام کرد . به راستی ، رستگار شد هر که خودسازی کرد» . به دیگر سخن ، خداوند در جان آدمی ، راه شناخت پاکی ها و پلیدی ها را نهاده است و هر کس در نهان خود ، می داند که کدامین راه ، صواب است و کدام ، به کژراهه می رود ؛ ولی همگان ، کامیاب نمی شوند و تنها کسانی رستگار می شوند که به فطرت

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 16 ، ح 12 .

2- .سوره شمس ، آیه 8 _ 9 .

2 . برهانِ آشکار

خود ، باز گردند و سـخن عقل و فطرت را ـ که همواره به شایسـتگی ها فرا می خوانند ـ ، گوش کنند و از ناشایسته ها ، پرهیز نمایند . چنین خِردی ، حجّت پنهان خداوند است . از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود : العَقلُ شَرعٌ مِن داخِلٍ وَ الشَّرعُ عَقلٌ مِن خارجٍ . (1) خِرد ، شریعت درونی است و شریعت ، عقل بیرونی است .

2 . برهانِ آشـکاربرهان دیگری که اگر مردم به آن تمسّك جوینـد ، کامیاب می شوند ، حجّت های ظاهری خداوند است و چنان که آمد ، در گفتار امام کاظم علیه السلام ، فرستادگان الهی ، پیامبران و امامان علیهم السلام به عنوان حجّت آشکار خدا ، شناسانده شده اند و مولا علی علیه السـلام نیز ، در توصـیف پیامبر صـلی الله علیه و آله ، او را اسـتوارترین برهان خـدا می داند . بر پایه آنچه از ایشان روایت شده ، فرمود : یا أیُّها النّاسُ إنّه لَم یَکُن للّه سُبحانَهُ حُجَةٌ فی أرضه أوکدُ من نبیّنا محمّد صلی الله علیه و آله ! (2) ای مردم ! برای خدای سبحان ، در زمین ، حجّتی اسـتوارتر از پیامبر ما محمّد صـلی الله علیه و آله نیست . اگر چه اسـتوارترین حجّت ظاهری خداوند ، پیامبر صـلی الله علیه و آله بود ، امّا تا زمین بر جاست ، حجّت های خدا نیز بر پاست . امام علی علیه السـلام ، علل استمرار حجّت های بر پا دارنده الهی را چنین برمی شـمُرَد : اللّهُمَّ بَلی لا تَخْلُو الأرضُ مِن قائِمٍ للّهِ بِحُجَّةٍ : إمّا ظاهِرا مَشهُورا وَ إمّا خائِفا مَغمُورا ؛ لِئلّا تَبْطُلَ حُجَجُ اللّهِ وَ بَیِّناتُهُ ، وَ کَم ذا وَ أینَ اُولئِكَ ؟ اُولئِكَ وَ اللّهِ الأقَلّونَ عَدَدا وَ الأعظَمُونَ عِنـدَ اللّهِ قَدْرا ! (3) آری . زمین ، هیـچ گاه از حجّت قائم خداوندی ، خواه آشکار و مشهور باشد یا ترسان و پنهان از دیده ها ، خالی نمی مانَد ، تا حجّت ها ونشانه های دین خدا ، از میان نروند . اینان ،

.

1- .مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 224 .

2- .غرر الحکم ، ح 11004 .

3- .نهج البلاغة ، حکمت 147 .

حجّت خدا در عصر غیبت

چند تن هستند یا در کجایند ؟ به خدا سوگند که شمارشان ، بسی اندك است ؛ ولی منزلتشان نزد خداوند بسیار است! پیام قابل توجّه این سخن ، آن است که حجّت های خداوند ، همیشه حاضر هستند ، و اگر چه «ظاهر» نباشند ، با حضور خود ، هماره ، نگهبان نشانه های دین خدایند . بنا بر این ، سخنان پیشوایان معصوم علیهم السلام ، راهبر و حجّت ظاهری خواهند بود و هدایت های باطنی آنان ، بر همه هستی ، سایه افکنده است .

حجّت خدا در عصر غیبتآخرین حجّت حق ، امام زمان علیه السلام که دیده ما از رؤیت او محروم است ، بر اساس نقل کتاب الاحتجاج ، استمرار حجّت ظاهری خدا را پیروی از عالمان حدیث پژوه می شناسانَد و اطاعت آنان را بایسته می داند : وَ أمّا الحَوادِثُ الواقِعَةُ فَارجِعوا فیها إلی رُواةِ حَدیثِنا ، فَإنَّهُم حُجَّتِی عَلَیکُم وَ أنَا حُجَّةُ اللّهِ . (1) در رُخدادهای پدید آمده ، به راویان حدیث ما مراجعه کنید ؛ زیرا آنان ، حجّت من بر شما هستند و من ، حجّت خدایم . بر این اساس ، فقهای واجد شرایط ، حجّت های ظاهری حجّت پنهان حضرت حق در عصر غیبت اند . پس به گاهِ ظهور امام علیه السلام ، پیروی از او در جامعه ، واجب است و هنگام غیبت ، گفتار آن بزرگواران که توسّط عالمان عدالت پیشه و حدیث شناس (2) منتقل می شود ، حجّت خواهد بود و عمل به آن احادیث ، در زندگی دنیا ، باعث سرفرازی و در پیشگاه الهی ، مایه روسپیدی است ؛ زیرا بر پایه دلیلی استوار (حجّت) ، رفتار شده است .

.

1- .الاحتجاج ، ج 2 ، ص 543 ، ح 344 .

2- .عدالت و حدیث شناسی ، از ویژگی های راوی است .

تفسیر «الاُولی»

تفسیر «الاُولی»شارحان ، در تفسیر «الأولی» ، سخن روشن و هماهنگی ندارند . برخی ، آن را به معنای «دنیا» می دانند ، برخی آن را به «عالم برزخ» تفسیر کرده اند . برخی به معنای «رجعت» دانسته اند و برخی ، آن را «امّت های گذشته» معرّفی کرده اند و برخی به «عالَم ذرّ» تفسیر نموده اند ؛ لیکن معنای نخست (دنیا) _ که علّامه مجلسی آن را انتخاب کرده است _ ، (1) به نظر درست تر می رسد . بنا بر این ، می توان گفت که تکرار آن پس از «دنیا» ، برای رعایت سجع است .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 136 .

السَّلام عَلی مَحالِّ مَعْرِفَةِ اللّه !

شرح

جایگاه خداشناسی

گونه های خداشناسی

(26)السَّلام عَلی محالِّ مَعْرِفَةِ اللّه !

سلام بر جایگاه های شناخت خدا !

توضیح واژه هامَحالّ : جمع «محلّ» ، اسم مکان ، به معنای جایگاه ، مکان ، جا ، موضع . (1) مَعْرِفَةِ اللّه : شناخت خدا .

شرحجایگاه خداشناسینخستین فرمان عقل ، شناخت هستی بخش است و از این رو ، اندیشه اهل فکر ، نمی تواند خدا را انکار کند و نشانه هـای هسـتی ، گواه اقرار قلـبی منکران زبـانی خـداست (2) . امّـا توصـیف امامـان علیهم السـلام به «مَحـالّ معرفـة اللّه ؛ جایگـاه هـای خداشناسی» ، فراتر از آن شناختی است که انسان های عادی در پی آن اند ؛ زیرا شناخت همه رهجویان ، یکسان نیست . برخی ، به ظاهر بسـنده می کننـد و گروهی ، تا حقیقت را نیابنـد ، آرام نمی گیرنـد . هر دو گروه ، خـدا را می شناسـند ؛ امّا هم رتبه نیسـتند . خداشناسـی ظاهری و خداشناسی حقیقی ، رهاورد مبانی شناخت آنان است .

گونه های خداشناسی1 . خداشناسی ظاهری . اعتقاد ظاهری به اسامی خداوند ، صرف نظر از معنا و تأثیر آن ، خداشناسی ظاهری است و چنین پرستشی را «عبادت ظاهری» می نامند . 2 . خداشناسی حقیقی . اعتقاد به مفاهیمی که در اسامی خداوند ، وجود دارد و یافتن

.

1- .«المَحَلّ : نقیض المرتحل : الموضع الَّذی یُحلُّ فیه» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 163) .

2- .ر . ك : دانش نامه عقاید اسلامی ، ج 4 ، ص 115 «ناتوانی عقل از انکار خدا» .

خداشناسان حقیقی

اشاره

حقیقت معنای آن و تأثیر معنا بر جهان هستی ، خداشناسیِ حقیقی است و چنین پرستشی را «عبادت حقیقی» می نامند .

خداشناسان حقیقیبندگان برگزیده الهی ، خدا را آن گونه که باید ، می شناسند و همه هستی را جلوه حق و عالم را محضر او می دانند . در چنین تفکّری ، خداوند ، حاضر و ناظر است و در منظر آنان ، خدا ، معشوقی است که سزاوارِ عشقی ستودنی است و مستی محبّت ، آنان را به پرستش ، وا می دارد . به تعبیر علّامه سیّد محمّد حسین طباطبایی : پرستش ، به مستی است ، در کیش مهر بُرون اند زین جرگه ، هشیارها . خدا در منظر معصوم علیه السلام ، غایب نیست و چنان حاضر است که گویی دیدنی است ، آن سان که طبق نقلی ، امام علی علیه السلام می فرماید : ما کُنتُ أعبُدُ رَبًّا لَم أرَهُ . (1) من خدایی را که نبینم ، نمی پرستم . دیدگان علی علیه السلام ، خدابین است و به هر جا بنگرد ، خدا را می بیند و روح او ، آن چنان وارسته است که غیر خدا ، در آن ، راه ندارد و پیش از آن که به چیزی بنگرد ، خدا را می بیند . از همین رو ، در روایتی از ایشان ، آمده است : ما رَأَیتُ شَیئًا إلّا وَ رَأَیتُ اللّهَ قَبلَهُ . (2) چیزی را ندیدم ، جز آن که پیش از آن ، خدا را دیدم . نوف بِکالی ، از یاران ویژه مولا علی علیه السلام بود که پیشکار ایشان نیز بود (3) و راز و نیاز شبانه علی علیه السلام را به زیبایی ، روایت کرده است . بر پایه گزارشی ، نوف می گوید : امیر مؤمنان علیه السلام را روی گردان و شتابان دیدم . گفتم : به کجا می روی ، مولای من ؟

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 98 ، ح 6 .

2- .شرح اُصول الکافی ، ملّا صالح مازندرانی ، ج 3 ، ص 83 .

3- .الصحاح ، ج 4 ، ص 1638 .

فرمود : «ای نوف ! رهایم کن . آرزوهایم ، مرا به سوی محبوب ، کشانـده است» . گفتم : مولای من ! آرزوهایت چیست ؟ فرمود : «آن که مورد آرزوست ، آن را می دانـد و از بیـان آن برای دیگری ، بی نیـازم . در ادب ورزی بنـده ، همین بس که در نعمت هـا و نیازهـایش ، جز پروردگارش را شـریك نکند» . در ادامه روایت ، نوف می گوید : ای امیر مؤمنان ! من از حرص و چشم داشتن بر آرزویی از آرزوهای دنیا ، بر خود بیمناکم . امام علیه السـلام ، او را انـدرز می دهد و دعای بسـیار آموزنده ای را به وی ، تعلیم می دهد که در فرجام آن می فرماید : فَأسألُكَ بِاسْمِكَ الَّذی ظَهَرتَ بِهِ لِخـاصَّةِ أولِیائِكَ فَوَحَّدوكَ وَ عَرَفوكَ فَعَبَدوكَ بِحَقیقَتِكَ ، أن تُعَرِّفَنِی نَفسَكَ لِأقِرَّ لَكَ بِرُبوبِیَّتِكَ عَلی حَقیقَةِ الإیمانِ بِكَ ، وَ لا تَجعَلني ـ یا إلهی ـ مِمَّن یَعبُدُ الإسمَ دونَ المَعنی وَ اَلحِظنِی بِلَحظَةٍ مِن لَحِظاتِكَ تُنَوِّرُ بِها قَلبِی بِمَعرِفَتِكَ خاصَّة وَ مَعرِفَةِ أولِیائِكَ إنَّكَ عَلی كُلِّ شَی ءٍ قَدِیرٍ . (1) [خدایا !] به آن نامی که با آن بر دوستان ویژه ات آشکار شدی و در نتیجه ، به یگانگی تو پی بردند و تو را شناختند و سپس ، تو را چنان که سِزَد ، پرستش کردند ، از تو می خواهم که خودت را به من بشناسانی تا به ربوبیّت تو ، از روی ایمانی حقیقی ، اعتراف کنم . الهی ! مرا از آنانی قرار مده که نام بی معنا را می پرسـتند . گوشه چشـمی به من کن تا بدان سبب ، دلم را به شناخت خودت و شـناخت دوسـتانت ، روشن گردانی . همانـا تو بر هر کـاری ، توانایی . آنچه امام علی علیه السـلام به نوف تعلیم داده ، پرسـتش حقیقی و نفیِ پرسـتش ظاهری است . در خداشناسـی ظاهری ، شخص ، تنها ذکر «یا اللّه !» و ... را مکرّر می گوید ؛ ولی در خداشناسی حقیقی ، «یا اللّه !» ، بر وجود او تجلّی می کند و حال او را دگرگون می سازد .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 96 ، ح 12 ؛ دانش نامه أمیر المؤمنین علیه السلام ، ج 10 ، ص 90 ، ح4331 .

تأثیر پرستش حقیقی

دستاورد خداشناسی حقیقی

تأثیر پرستش حقیقیکی از دوستان _ که خدایش بیامرزد _ ، برای نگارنده نقل می کرد که : در حرم حضرت عبد العظیم علیه السلام ، با حال خوشی «دعای کمیل» را شروع کردم . مردی روستایی ، نزد من آمد و گفت : آقا ! اگر می شود ، بلندتر بخوانید که من هم بخوانم . در دل ، خیلی ناراحت شدم که حالِ خوش مرا از بین بُرد . با این همه ، قبول کردم و دعا را بلند خواندم و به پایان رساندم . مرد روستایی ، رفت . یکباره ، دیدم حالتی خاص به من دست داد و خداوند ، آن چنان بر دل من جلوه کرد که اگر بر دل هر کافری تجلّی می کرد ، بی درنگ ، مسلمان می شد . همان موقع ، فهمیدم که این دعا خواندن من برای آن روستایی ، برای خدا بوده و دستاورد آن هم ، تجلّی الهی بر دل این بنده اش .

دستاورد خداشناسی حقیقیامامان علیهم السلام ، خداشناسی حقیقی را می آموزند و بندگان ، اگر از راه دیگری به شناخت حق دست یابند ، تنها اسم او را شناخته اند و از بهره آن ، محروم اند . نخستین دستاورد شناخت حقیقی ، همنشینی با اولیای خدا و چشم پوشاندن از تمامی لذّات دنیوی است . امام صادق علیه السلام می فرماید : لَو یَعلَمُ النّاسُ مَا فِی فَضلِ مَعرِفَةِ اللّهِ عز و جل مَا مَدّوا أعیُنَهُم إلی ما مَتَّعَ اللّهُ بِهِ الأعداءَ مِن زَهرَةِ الحَیاةِ الدُّنیا وَ نَعِیمِها وَ کانَت دُنیاهُم أقَلَّ عِندَهُم مِمّا یَطؤُونَهُ بِأرجُلِهِم وَ لَنُعِّموا بِمَعرِفَةِ اللّهِ _ جَلَّ وَ عَزَّ _ وَ تَلَذَّذوا بِها تَلَذُّذَ مَن لَم یَزَل فی رُوضاتِ الجِنانِ مَعَ أولیاءِ اللّهِ . (1) اگر مردم می دانستند که شناخت خدای عز و جل چه ارزشی دارد ، به زرق و برق زندگی دنیا و نعمت های آن که خداوند ، دشمنان را از آن بهره مند ساخته است ، چشم نمی دوختند و دنیای آنان ، در نظرشان کمتر از خاك زیرِ پایشان بود و از معرفت خدا ، متنعّم می شدند و

.

1- .الکافی ، ج 8 ، ص 247 ، ح 347 ؛ میزان الحکمة ، ج 8 ، ص 3584 ، ح 12237 .

چونان کسی از آن لذّت می بردند که همواره در باغ های بهشت ، با دوستان خدا باشد . دستاورد دیگر خداشناسیِ حقیقی ، مستجاب الدّعوه شدن است ، به گونه ای که دعای فرد ، بی تردید ، برآورده می گردد ؛ زیرا زبانش ، زبانِ خدایی است و او به مقام خلیفة اللّهی ، مفتخر می شود . در روایت است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : لَو عَرَفتُمُ اللّهَ حَقَّ مَعرِفَتِهِ لَزالَتِ الجِبالُ بِدُعائِکُم . (1) اگر خدا را چنان که سِزَد ، می شناختید ، هر آینه ، با دعای شما ، کوه ها از جای کَنْده می شدند . پدیدار شدن کرامات اولیای خدا ، دستاورد دیگر خداشناسان واقعی است : لَو عَرَفتُمُ اللّهَ حَقَّ مَعرِفَتِهِ لَمَشَیتُم عَلَی البُحُورِ وَ لَزالَت بِدُعائِکُمُ الجِبالُ . (2) اگر خدا را چنان که باید ، می شناختید ، بر روی دریاها راه می رفتید و با دعایتان ، کوه ها از جا کَنْده می شدند . «محالّ معرفة اللّه » ، خداشناسی حقیقی است و این جایگاه ، به مفهوم کامل و اتمّ آن در انحصار اهل بیت علیهم السلام است و برای شناخت حقیقی خدا ، راهی جز بهره گیری از ره نمودهای آنان نیست .

.

1- .مستدرك الوسائل ، ج 17 ، ص 301 ، ح 21409 .

2- .کنز العمّال ، ج 3 ، ص 144 ، ح 5893 .

وَ مَساكِنِ بَرَكَةِ اللّه

شرح

مبدأ همه برکات

(27)وَ مَساكِنِ بَرِكَةِ اللّه .

و قرارگاه های برکت خداوند ...

توضیح واژه هامَسَاكِن : جمع «مَسكن» ، به معنای منزل ، قرارگاه ، خانه . (1) بَركَة : رشد ، افزایش ، فزونی . (2)

شرحواژه «برکت» ، در لغت به معنای تـداوم ، رشد و گسترشِ خیر است (3) و به عبارتی رساتر ، برکت ، یعنی سود بسـیار و پایدار ، و دعا برای برکت ، به معنای درخواست نعمت بیشتر و پایـدار است . یکی از ویژگی های اهل بیت علیهم السـلام ، «مَسَاكِنِ بَرَكَةِ اللّه » است ؛ یعنی منزلگاهی هستند که برکات خداوند ، در آنها جای دارد .

مبـدأ همه برکاتسـرآغاز همه خوبی ها و برکات در نظام آفرینش ، خداونـد است و همه آفریـده ها ، به انـدازه ظرفیّت و شایسـتگی خود ، از برکـات الهی برخوردارنـد : «قُلِ اللَّهُمَّ مَـالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ . (4) بگو : بـار خـدایا ! ای فرمـان فرمـای هستی! هر که را بخواهی ، فرمان روایی می بخشـی و از هر که بخواهی ، فرمان روایی را باز می سِتانی ، و هر که را بخواهی ، عزّت

.

1- .. «المسكن : المنزل» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 212) .

2- .. «البركة : النّماء و الزيادة» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 395) .

3- .. ر . ك : خير و بركت از نگاه قرآن و حديث ، ص 339 .

4- .. سوره آل عمران ، آيه 26 .

مظهر برکات الهی

1 . پیامبران علیهم السلام

می بخشی ، و هر که را بخواهی ، خوار می سازی . [سر رشته] خیر ، به دست توست . همانا تو بر هر کاری ، توانایی» . در میراث دعایی ما ، خداوند ، پدیدآورنده برکت هاست و برخی اوصاف او ، چنین است : «یا مُنزِل البَرَکات ؛ (1) ای فرو فرستنده برکت ها !» و «یا جاعِل البَرَکات ؛ (2) ای پدید آرنده برکت ها !» و «یا مُخْرِجَ البَرَکاتِ مِنْ مِعادِنِها ؛ (3) ای برآورنده برکت ها از سرچشمه هایش !» و... .

مظهر برکات الهیخداوند ، برای بهره مند شدنِ انسان ها از برکت های بی شمارش ، مظاهر گوناگونی را فراهم آورده تا آدمی به وسیله آنها ، زندگی اش را سودمند و پایدار نماید . موارد یاد شده ، برخی از این مظاهرند :

1 . پیامبران علیهم السلامپیامبرانِ الهی ، کامل ترین مظاهر برکات الهی هستند و از این رو ، خداوند ، عیسی علیه السلام را از زبان خودش ، «مبارك» معرّفی می نماید : «وَ جَعَلَنِی مُبَارَکًا أَیْنَ مَا کُنتُ . (4) و مرا ، هر جا که باشم ، مبارك قرار داد» . از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله نیز در تفسیر این آیه نقل شده که فرمود : «مرا به هر طرف که روی آورم ، بسیار سودبخش ، قرارداد» . (5) و بر اساس نقل دیگری ، پیامبر صلی الله علیه و آله در معرّفی خود فرموده است :

.

1- .. مهج الدعوات ، ص 120 .

2- .. البلد الأمین ، ص 361 .

3- .. العدد القویة ، ص 75 .

4- .. سوره مریم ، آیه 31.

5- .حلیة الأولیاء ، ج 3 ، ص 25 .

2 . اهل بیت علیهم السلام

جُعِلَ فیَّ النُبوَّةُ وَ البَرکَةُ . (1) در من ، پیامبری و برکت ، نهاده شده است .

2 . اهل بیت علیهم السلاماهل بیت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیز پس از ایشان ، کامل ترین مظاهر برکات خدایند و برای همین ، آنان را به عنوان «مَساکِنُ بَرَکَة اللّه ؛ قرارگاه های برکت خداوند» می شناسیم . خداوند ، برکت های خود را به واسطه پیشوایان معصوم ، به سوی آفریدگانش سرازیر می کند . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در وصف اهل بیتش و برکت های آنان ، طبق نقلی فرمود : بِهِم یَعْمُرُ بِلادَهُ ، وَ بِهِم یَرزُقُ عِبادَهُ ، وَ بِهِم نَزَّلَ القَطرَ مِنَ السَّماءِ ، وَ بِهِمْ یُخْرِجُ بَرَکاتِ الأرضِ . (2) به سبب آنان ، خداوند ، سرزمین های خود را آباد می کند و به خاطر آنان ، خداوند ، بندگان خود را روزی می دهد و به سبب آنان ، خداوند از آسمان ، باران می فرستد و برکت های زمین را می رویانَد . بنا بر اعتقاد شیعه ، هر یك از امامان علیهم السلام در زمان خود ، پُر برکت ترین موجود روی زمین هستند و هیچ کس پُر سودتر از ایشان نیست . مُفضّل بن عمر ـ راوی مشهورِ امام صادق علیه السلام ـ در این باره می گوید : امام صادق علیه السلام از فرزندش موسی بن جعفر علیهماالسلام ـ آن هنگام که نوجوان بود ـ یاد کرد و فرمود : هذا المَوْلودُ الَّذی لم یُولَد مَولُودٌ أعظَمَ بَرَکَةً علی شِیعَتِنا مِنهُ . (3) این ، مولودی است که در خاندان ما ، فرزندی با برکت تر از او برای شیعیان ما ، به دنیا نیامده است . مانند همین سخن ، از امام رضا علیه السلام در باره فرزندش امام جواد علیه السلام ـ که خُردسال بود ـ ، نقل شده است که فرمود :

.

1- .. معانی الأخبار ، ص 56 ، ح 4 .

2- .. کمال الدین ، ص 260 ، ح 5 .

3- .. الکافی ، ج 1 ، ص 309 ، ح 8 .

گُلی از باغ برکتِ امام

هـذا المَولودُ الَّذی لَم یُولَد مَولُودٌ اَعظَمَ بَرَکَةً عَلی شـیعَتِنا مِنْهُ! این ، مولودی است که فرزندی با برکت تر از او برای شـیعیان ما به دنیا نیامده است . (1) مجموعه این احادیث ، بیانگر بابرکت بودن وجود مقدّس پیشوایان معصوم علیهم السـلام است که در هر زمانی ، برکات زمین به وجود آنان ، وابسته است .

گُلی از بـاغ برکتِ اماماگر چه همه هستی ، مرهون وجود امام معصوم است ؛ امّا گاهی برخی پاکْ سـیرتان ، واسـطه برکتِ امام می شونـد . مرحوم شـیخ حبیب اللّه گلپایگـانی ، از عالمـانِ دورانِ معاصـر بود که در مشـهد مقـدّس می زیست و دستِ شـفابخش او در میان مردم ، مشهور بود . (2) یکی از مراجع کنونی تقلید که با آن مرحوم ارتباط داشته ، ماجرایِ دست بابرکتِ او را به نقل از آن مرد الهی برای نگارنده چنین بازگو فرمود : «در حدود چهل سال ، هر روز صبح ، نخستین زائر حرمِ ثامن الأئمه امام رضا علیه السلام بودم و نماز شبم را پشتِ درِ صحن می خوانـدم (3) تـا این که بیمار شـدم و مرا در بیمارسـتان امام رضا علیه السـلام بستری کردنـد . شـرایط بیمارسـتان و بی حجابی پرسـتارها ، مرا می آزرد . بسـیار متـأثّر شـدم و با همان حال ، به گنبـد مطهّرِ امام رضا علیه السـلام رو کردم و گفتم : آقا ! من چهل سال ، نخستین زائر تو بودم و الآـن ، این وضـعیت ، برایم غیر قابـل تحمّـل است . آقاجان ! نمی خواهی عنایتی کنی؟ با گفتن این جمله ، صـحنه تغییر کرد و خودم را در باغی پُر گل دیدم که امام رضا علیه السلام

.

1- .ر . ك : همان ، ص 321 ، ح 9 .

2- .مرحوم میرزا حبیب اللّه گلپایگانی ، در سال 1297 ق ، در گلپایگان متولّد شد و در جوانی برای ادامه تحصـیل ، با پای پیاده به مشهد مقدّس مشرّف شد و در همان جا به تدریس و تعلیم ، همّت گمارد . وی در سال 1343 ش ، دیده از جهان ، فرو بست (گنجینه دانشمندان ، ج 7 ، ص 513) .

3- .. این خاطره ، مربوط به سال های پیش از انقلاب اسـلامی است و در آن سال ها ، شب ها درِ حرم مطهّر را می بستند و اندکی بیش از اذان صبح ، می گشودند .

بر روی تختی نشسته بود . ایشان ، یکی از گل ها را چید و به دست من داد . تا گل به دستم رسید ، خود را در بیمارستان یافتم ؛ ولی حالم کاملاً خوب شده بود . از بیمارستان ، مرخّص شدم . از آن روز ، دستی را که به گلِ اهدایی امام رضا علیه السلام خورده ، به هر بیماری می زنم ، حالش خوب می شود» . (1) برکت امام رضا علیه السلام ، آن چنان گسترده است که حتّی اثر برخورد گُلِ اهدایی او به دست شخصی هم ، صدها بیمار را شفا می دهد . آری! باید گفت : هر چه ارتباط انسان با «مساکن برکةِ اللّه » بیشتر شود ، خیر و برکت ، در زندگی نیز بیشتر خواهد شد . گفتنی است که شماری از دوستان نزدیك این جانب ، شفابخشی دستِ آن بزرگوار را در مورد خود ، تجربه کرده اند .

.

1- .. مرحوم شیخ حبیب اللّه گلپایگانی ، اثرِ دستِ بابرکتش را در روزهای آغازین پس از این ماجرا ، بسیار بیشتر از روزهای پایانی عمر خویش می دانست و معتقد بود که در آغاز ، به محضِ تماس با بیمار ، حال او بهبود می یافت ؛ ولی گذر زمان و دستِ زدن به بدن بیمارانی که اهل معصیت بودند، از برکتِ آن کاسته بود و اثرِ اوّلیه را نداشت .

وَ مَعادِنِ حِكْمَةِ اللّه

شرح

اقسام حکمت

اشاره

(28)وَ مَعادِنِ حِكْمَةِ اللّه .

و معدن های حکمت خداوند ...

توضیح واژه هامَعادِن : جمع «معدن» ، به معنای مقرّ ، محلّ استقرار ، محلّ رویش ، کان . (1) حِکمَة : منع ، باز داشتن ، چیزی که از جهل ، باز می دارد ، مُتقَن ، دانش استوار . (2)

شرحواژه «حکمت» ، بیست بار در قرآن ، تکرار شده است و خداوند متعال ، 91 بار خود را به صفت «حکیم» ، وصف فرموده است . همچنین صفت «حکیم» ، 36 بار همراه صفت «علیم» آمده است . اهل بیت علیهم السلام ، مظهر حکمت الهی در روی زمین اند و حکمت خداوند ، در وجود آنان ، استقرار یافته است و «مَعادِنِ حِكْمَةِ اللّه » ، نامیده شده اند . معانی گونه گون حکمت ، به دو مفهوم بنیادین ، باز می گردد : نخست ، به معنای منع ؛ و دوم ، به معنای استواری و محکمی است . هنگامی که این واژه برای دانش به کار می رود ، مراد ، دانشِ استواری است که به دقایق امور می پردازد و از هر گونه خلل و اشتباهی ، پیراسته است .

اقسام حکمتبا تأمّل در کاربردهای قرآنی و حدیثیِ حکمت ، ارتباط آن با انسان ، به دست می آید . حکمت ، یعنی مقدّمات علمی ، عملی و روحی برای رسیدن به هدف والای

.

1- .«المعدن : مکان کلّ شی ءٍ یکون فیه أصله ومبدؤه» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 279) .

2- .«الحاء و الکاف و المیم ، أصل واحد و هو المنع ... و الحکمة ... تمنع من الجهل» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 2 ، ص 91) . «و الحکمة عبارة عن معرفة أفضل الأشیاء بأفضل العلوم» (النهایة ، ج 1 ، ص 419) .

الف _ حکمت نظری

ب _ حکمت عملی

انسانیت . آنچه که احادیث در تفسیر این کلمه آورده انـد ، نمونه ای از این تعریفِ فراگیر ماست . در پرتو این تعریف ، حکمت ، سه گونه می شود : حکمت نظری ، حکمت عملی ، و حکمت حقیقی . (1)

الف _ حکمت نظریحکمت نظری ، مقـدّمه ای علمی برای رسـیدن به هدف والای انسانیت است . از ویژگی های این حکمت ، تعلیم و تعلّم آن است و یکی از انگیزه های اساسیِ بعثت پیامبران به شمار می رود . تمامی معارفِ اعتقادی ، اخلاقی و عملی ، در مرحله آموزش و شـناخت ، «حکمت نظری» نامیـده می شود . قرآن کریم ، پس از ارائه ره نمودهای گوناگون در عرصه های اعتقادی ، اخلاقی و عملی ، همه آنها را حکمت نامیده و فرموده است : «ذَ لِكَ مِمَّآ أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ . (2) این ها از حکمت هایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است» .

ب _ حکمت عملیحکمت عملی ، مقدّمه ای عملی برای رسـیدن به مقام انسانیت است و در پرتو اطاعت خداوند ، تقوای ملازمت با حق ، مـدارای با مردم و دوری از کبائر (گناهان بزرگ) و پرهیز از نیرنگ ، به دست می آیـد . در این مرحله ، انسان بایـد به آموزش هایی که در حکمت نظری فرا گرفته است ، عمل کند تا به اساس حکمت ، دست یازد . بنا بر روایتی ، امام علی علیه السلام می فرماید : رَأسُ الحِكمَةِ لُزومُ الحَقِّ وَ طاعَةُ المُحِقِّ . (3) اساس حکمت ، همراهی با حق و فرمان بُردن از حقدار است .

.

1- .. برای مطالعه بیشتر ، ر . ك : علم و حکمت در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 105 .

2- .. سوره اسرا ، آیه 39 .

3- .. غرر الحکم ، ح 632 .

ج _ حکمت حقیقی

ج _ حکمت حقیقیحکمت عملی ، سرآغاز حکمت حقیقی است و حکمت حقیقی ، هدیه الهی برای کسانی است که حکمت عملی را به کار ببندند . این حکمت ، نوری است که ضدّ هوا و هوس است و هر اندازه قلب از آن پرتو بگیرد ، به همان اندازه ، از هوا می گریزد و شهوت او ضعیف می شود ، تا آن جا که شهوت ، در انسان حکیم می میرد و عقل او ، زنده می شود . (1) دانش لقمان حکیم ، نمونه ای از حکمت حقیقی است . او حکیمی است که خداوند ، حکمت حقیقی را به وی هدیه کرده است : «وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَـنَ الْحِكْمَةَ . (2) به راستی ، به لقمان ، حکمت دادیم» . لقمان ، نمونه خوبی است برای کسانی که در پیِ حکمت حقیقی هستند . او پیامبر نبود ؛ امّا مردی اندیشمند و درست کردار بود که خداوند ، او را به مقامِ بلند حکمت رسانیده بود . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در باره چگونگی گزینش لقمان ، فرموده است : در حقیقت ، لقمان ، پیامبر نبود ؛ لیکن بنده ای مصمّم ، اندیشمند و با حُسنِ ظن بود . خدا را دوست داشت . پس خدا نیز او را دوست داشت و حکمت را برای او ضمانت کرده بود . وسط روز ، خوابیده بود که ناگهان ، به پذیرش خلافت ، فراخوانده شد که : «ای لقمان! آیا می خواهی که خداوند ، تو را جانشینی در روی زمین قرار دهد تا در میان مردم ، به حق ، داوری کنی؟» . لقمان ، بیدار شد و در پاسخ گفت : «اگر پروردگارم مرا داور کند ، می پذیرم ؛ زیرا می دانم که اگر با من چنین کند ، یاری ام می نماید و به من ، دانش می آموزد و مرا از خطا ، نگاه می دارد ؛ ولی اگر پروردگارم مرا مخیّر سازد ، عافیت را می پذیرم و بلا را نمی پذیرم» . فرشتگانی که آنها را نمی دید ، با ندایی به او گفتند : ای لقمان! چرا چنین گفتی؟

.

1- .. ر . ك : علم و حکمت در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 108 و 109 .

2- .. سوره لقمان ، آیه 12 .

ارزش حکمت

گفت : «زیرا حکمران ، در سخت ترین و مشکل ترین مقام ، جای گرفته است که ظلم از هر طرف ، بر او احاطه دارد . [امکان دارد] خوار شود یا یاری گردد . اگر به صوابْ داوری کند ، امید است که نجات یابد ، و اگر [در داوری] به خطا رود ، راه بهشت را به خطا رفته است . هر کس در دنیا، حقیر وبی مقام باشد، بهتر از این است که صاحب مقام باشد، وهر کس دنیا را در مقابل آخرت برگزیند، دنیا، او را می آزماید؛ ولی به پادشاهیِ آخرت، دست نمی یابد» . فرشتگان ، از زیباییِ گفتار او ، در شگفت شدند . لقمان ، لحظه ای خوابید و سراسر وجودش ، آکَنْده از حکمت شد . پس ، از خواب بیدار شد و [از آن پس]حکیمانه ، سخن گفت . (1) پس از او ، داوود علیه السلام به پذیرش جانشینی [خدا] ، فرا خوانده شد . او ، آن را پذیرفت و شرط لقمان را مطرح نکرد ... . لقمان ، با دانش و حکمتش داوود علیه السلام را یاری می کرد . داوود علیه السلام گفت : «خوشا به حالت ، ای لقمان! به تو ، حکمت داده شد و بلا ، از تو دور گردید ؛ ولی به داوود ، جانشینی داده شد و به مصیبت و فتنه ، گرفتار شد!» (2) . (3)

ارزش حکمتمهم ترین ویژگی حکمت ، به کار بستن درست دانش است . سکوت ، پرسش و سخن گفتن حکیم ، مناسب و به جاست . در حکمت های لقمان آمده است که : روزی نزد داوود علیه السلام بود که داشت با دست خودش زِره می بافت . لقمان که تا آن روز ، زِره ندیده بود ، در شگفت ماند و می خواست در باره آن از او بپرسد ؛ ولی حکمتش مانع می شد . وقتی داوود علیه السلام کارش تمام شد ، زره را بر دوش انداخت و گفت : این ، چه زره جنگیِ خوبی است! لقمان گفت : الصَّمتُ مِنَ الحِکمَةِ وَ قَلیلٌ فاعِلُهُ . کُنتُ أرَدتُ أن أسألَكَ فَسَکَتُّ حَتّی کَفَیتَنی . 4

.

1- .. تاریخ دمشق ، ج 17 ، ص 85 .

2- .پذیرش حکومت به وسیله حضرت داوود ، به معنای نفی حکمت از آن حضرت نیست بلکه بیانگر دشواری حکومت و کارهای اجرایی است . درنگی در قضاوت ها و شیوه حکومت حضرت داوود نشان دهنده حکمت داوودی است .

3- .. المستدرك علی الصحیحین ، ج 2 ، ص 458 ، ح 3582 .

رحلت امام خمینی رحمه الله و حکمتِ الهی

سکوت ، از حکمت است ؛ ولی رعـایت کننـده آن ، انـدك است . می خواسـتم از تو بپرسم ؛ ولی سـکوت کردم تا این که خودت کفایتم کردی [و پاسخم را دادی] . اهل بیت علیهم السلام ، معدن حکمت الهی اند ، بدین معنا که آنان ، سرآمدِ حکیمان اند ؛ ولی حکمت آنان ، ریشه در حکمت الهی دارد و بـدون اراده خداونـد متعال ، کاری را انجام نمی دهنـد و از این رو ، در پاسخ به نیازهای مردم ، مصـلحت آنان را در نظر می گیرند . اگر با حکمت الهی سازگار بود ، خواسـته نیازمندان را به اراده الهی ، برطرف می نمایند . برخی درخواست های مردم که با حکمت الهی منافات دارد ، در این دنیا ، برآورده نخواهد شد ، چنان که از امام علی علیه السـلام روایت شده که فرمود : إنَّ کَرَمَ اللّهِ سُبحانَهُ لا یَنقُضُ حِکمَتَهُ . (1) بزرگواری خداونـد سـبحان ، حکمتش را باطل نخواهد کرد . و همین معنا ، راز کردار حکیمانه مَظاهرِ حکمت الهی ، یعنی اهل بیت علیهم السلام است .

رحلت امام خمینی رحمه الله و حکمتِ الهیمرحوم سـیّد علی اکبر ابوترابی ، سـیّد آزادگان برای این جانب داستانی از دوران اسارت خود نقل کرد بـدین مضـمون : زمانی که در اسارت رژیم بعثی عراق بودیم ، خبر ارتحال امام امت رحمه اللهرا دریافت کردم ؛ امّا نمی دانستیم چگونه این خبر جانسوز را به آزادگان در اسارت برسانیم . جلسه دعایی برگزار کردیم تا به تدریـج ، خبر را به آنها بگوییم . ناگهان ، در میان جلسه ، یکی از بسیجی های در بند ، نزد من آمد و گفت : من می دانم که امام ، از دنیا رفته است . به او گفتم : تو از کجا می دانی؟ بسیجی پاسخ داد : در همین جلسه ، حالت خوابی به من دست داد . دیدم درهای آسمان ، باز شد و همه پیامبران ، صف کشیده اند و گویی منتظرِ ورود کسی هستند . یکباره امام را دیدم که به

.

1- .. غرر الحکم ، ح 3478 .

آسـمان می رود و انبیا می گویند : «فلانی آمد» و از آمدن امام ، خبر می دادند . من بر سَرَم می زدم و بی تابی می کردم که ما یتیم شدیم . در حال گریه ، چشمم به حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلامافتاد . ایشان به من فرمود : «فرزندم ! ما هر کاری می توانستیم ، کردیم ؛ امّا بیش از این نمی شد که ایشان در دنیا بمانَد» . این ، نمونه ای از حکمت الهی است که بر دعای همه مردم ، چیره شد و امام خمینی رحمه الله از میان امّت ، رَخت بربست .

.

وَ حَفَظَةِ سِرِّ اللّه

شرح

1 . رازداران الهی

(29)وَ حَفَظَةِ سِرِّ اللّه .

و نگاهبانان راز خدا ...

توضیح واژه هاحَفَظَة : جمع «حافظ» ، یعنی نگهبان . (1) سِرّ : آنچه پوشیده است، راز . (2)

شرحـدر احادیث گونه گون ، اهل بیت علیهم السـلام به عنوان رازدار خداوند ، معرّفی شده اند و در این فراز «زیارت جامعه کبیره» ، آنان ، نگهبان اسـرار خداوند دانسته شده اند . چیستی راز ، همواره پوشیده است ؛ زیرا اگر آشکار شود ، دیگر راز نخواهد بود ؛ امّا آثارِ سرّ الهی را در متون روایی می توان یـافت . اینـك ، سه موضوع را بررسـی می نمـاییم : نخست ، روایاتی که اهل بیت علیهم السـلام را رازداران الهی معرّفی می کنند . دوم ، توضیحی اجمالی در باره نقش آگاهی از رازهای الهی در زندگی ؛ و سوم ، دلیل محرومیّت مردم از آگاهی یافتن بر رازهای الهی .

1 . رازداران الهیدر روایات فراوانی ، امامان علیهم السـلام ، رازدار خداوند معرّفی شده اند . بنا بر روایتی ، امیر مؤمنان علیه السلام فرموده : أنَا المُؤتَمَنُ عَلی سِرِّ اللّهِ . (3) من ، امین بر راز خدایم .

.

1- .«الحافظ و الحفیظ : الموکّل بالشّی ء یحفظه» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 441) .

2- .«السرّ من الأسرار الّتی تکتم، و السرّ ما أخفیت ، و الجمع أسرار» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 356) .

3- .. الأمالی ، صدوق ، ص 88 ، ح 58 .

2 . نقش آگاهی از رازهای الهی

بنا بر نقلی ، امام صادق علیه السلام ، برای نیکویار خویش ، ابو بصیر ، رازدار بودن ائمّه علیهم السلام را مطرح کرده و رازداری را ویژه اهل بیت علیهم السلام دانسته و فرموده است : إنَّ عِندَنا وَ اللّهِ سِرّا مِن سِرِّ اللّهِ وَ عِلمَا مِن عِلمِ اللّهِ ، وَ اللّهِ ما یَحتَمِلُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لا نَبِیٌّ مُرسَلٌ وَ لا مُؤمِنٌ امتَحَنَ اللّهُ قَلبَهُ لِلإیمانِ ، وَ اللّهِ ما کَلَّفَ اللّهُ ذلِكَ أحَدا غَیرَنا . (1) بی گمان و به خدا سوگند ، رازی از راز خدا و دانشی از دانش خدا [تنها] نزد ماست ! و به خدا سوگند ، نه هیچ فرشته مقرّب و نه هیچ پیامبر فرستاده شده و نه هیچ مؤمنی که خداوند ، دلش را به ایمان آزموده است ، نمی تواند آن را تحمّل کند ! به خدا سوگند که خداوند ، آن را تنها بر دوشِ ما نهاده است! آنچه در روایات آمده است ، همنشینی اسرار با دانش های الهی است . بنا بر این ، می توان نتیجه گرفت که «سرّ» ، نوعی دانشِ الهی است که نمی توان آن را برای همگان ، بازگو کرد .

2 . نقش آگاهی از رازهای الهییکی از ویژگی های اسرار الهی ، کارگشا بودن آنهاست . آنان که به رازها آگاه اند ، به علوم مختلف ، دست می یابند و به سوی کمالِ انسانیت ، گام بر می دارند . سرّ ، مانند کلیدی است که علوم بسیاری را می گشاید . امیر مؤمنان علیه السلام ، فرموده است : إنَّ رَسولَ اللّهِ صلی الله علیه و آله أسَرَّ إلَیَّ ألفَ حَدِیثٍ، فی کُلِّ حَدِیثٍ ألفُ بابٍ ، لِکُلِّ بابٍ ألفُ مِفتاحٍ . (2) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، هزار حدیث به گوش من گفت که برای هر حدیثی ، هزار در و برای هر دری ، هزار کلید است . از آثار اسرار خداوند ، ره یافتن به دانش های فراوان است و چنانچه کسی بعضی از اسرار را دریابد ، به علومِ بی شماری دست می یابد . امیر مؤمنان علیه السلام می فرماید : إنَّ فی صَدري هذا لَعِلْمَا جَمَّا عَلَّمَنِیهِ رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله ، لَو أجِدُ لَهُ حَفَظَةً یَرعَونَهُ حَقَّ

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 402 ، ح 5 .

2- .. الخصال ، ص 644 ، ح 26 .

3 . راز محرومیت از اسرار

رِعـایَتِهِ وَ یَروونَهُ کَما یَسـمَعونَهُ مِنّی إذا لَأودَعتُهُم بَعضَهُ ، فَعُلِمَ بِهِ کَثیرًا مِنَ العِلمِ ، إنَّ العِلمَ مِفتاحُ کلِّ بابٍ وَ کُلُّ بابٍ یَفتَحُ ألفَ بابٍ . (1) همانا در درون سـینه من ، دانش فراوانی است که پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله آن را به من آموخته است . اگر برای آن ، نگاهبانانی بیابم که به درستی ، آن را پاس دارند و آن را همان گونه که از من شنیده اند ، روایت کنند . بخشی از آن را در نزد آنان به امانت خواهم سپرد که با [اسـتفاده از]آن ، دانش بسـیاری بیاموزند . به راستی که آن دانش ، کلید هر دری است و هر دری ، [راه] هزار در را می گشاید . شـناخت اسـرار خداوند ، خشنودی در برابر تقدیرهای خداوند را به ارمغان می آورد ؛ زیرا مقدّرات خداوند ، از اسرار الهی است و کسی که حقیقت آن را دریابد ، در برابر آنچه برای او حتمی شده است ، ایستادگی نخواهد کرد و خواست خداوند را بر خواهش خود ، مقدّم می دارد .

3 . راز محرومیت از اسـرارمحرومیت از آگـاهی بر اسـرار الهی ، دلایل مختلفی دارد که مهم ترین آنها ، آمادگی روحی و فکری نداشـتن همه انسان ها برای آگاهی بر اسـرار است . برخی از اسـرار الهی آن قدر پیچیده است که حتّی پیامبر اولو العزمی مانند موسی علیه السلام نمی تواند به سادگی آن را کشف کند . بدین جهت ، وقتی از عبد صالح خدا (خضـر علیه السلام) می خواهد که همراه او باشد تا از دانش او بیاموزد ، وی به او چنین پاسخ می دهد : «إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا . (2) تو توانایی بر شکیبایی همراه با مرا نداری» . همچنین بسیاری از مردم ، اگر از اسرار الهی در باره زندگی خود و یا دیگران آگاه شوند ، زندگی آنان ، مختل می گردد .

.

1- .. همان ، ص 645 ، ح 29 .

2- .ر . ك : سوره کهف ، آیه 65 _ 82 .

بنا به روایتی ، امام علی علیه السلام فرموده است : إندَمَجتُ عَلی مَکنونِ عِلمٍ لَو بُحْتُ بِهِ لَاضْطَرَبتُم إضطِرابَ الأَرشِیَةِ فِی الطَّوِیِّ البَعیدَةِ . (1) بر دانش هایی آگاهم که بر شما پوشیده است و اگر پرده از آنها بر گیرم ، چون لرزش ریسمانِ آویزان در چاهی عمیق ، به لرزه خواهید افتاد . برای نمونه ، جهان آفرینش ، آکنده از اسرار الهی است و همه موجودات ، ثناگوی حق تعالی هستند : «وَ إِن مِّن شَیْ ءٍ إِلَا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لَـکِن لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِیحَهُمْ . (2) و هیچ چیزی نیست ، مگر آن که با ستایش ، او را تسبیح می گوید ؛ ولی شما تسبیح آنان را در نمی یابید» . امّا این که چه کسانی تسبیح موجودات را می شنوند ، باید گفت : تنها کسانی آن را می شنوند که مَحرم اسرار خداوند هستند و رازهای الهی را فاش نمی کنند . یکی از اهل دل ، فرموده بود : «من شب ها ، از صدای تسبیح موجودات ، به خواب نمی روم» . رازداران ، انسان های باظرفیتی هستند که هر چه بیشتر می دانند ، کمتر بازگو می کنند : آن که را اسرار حق آموختند مُهر کردند و دهانش دوختند . صاحبان اسرار ، اجازه افشای آن را ندارند . بنا بر این ، روح آنان ، باید آن چنان بزرگ باشد که همواره ، لب فرو بندند و در برابر گستاخی برخی مردمان ، خاموش باشند : دانی که چنگ و عود ، چه تقریر می کنند ؟ پنهان خورید باده که تکفیر می کنند .

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 5 .

2- .. سوره اسرا ، آیه 44 .

یکی از اسرار الهی که همچنان ناگشوده خواهد ماند ، حکمت و علّت غیبت ولی عصر(عج) است ؛ زیرا مردم ، تحمّل پذیرش آن را ندارند . بنا بر نقلی ، عبد اللّه بن فضل هاشـمی ، علّت غیبت امام مهدی علیه السلام را از امام صادق علیه السلام پرسید . امام علیه السلام فرمود : لِأمرٍ لَم یُؤذَنْ لَنا فی کَشـفِهِ لَکُم . به علّتی که اجازه نداریم آن را برای شـما ، فاش سازیم . راوی ، دگر باره پرسـید : پس حکمت غیبت او چیست ؟ امام فرمود : إنَّ وَجهَ الحِکمَةِ فی ذلِكَ لا یَنکَشِفُ إلّا بَعدَ ظُهورِهِ کَما لَم یَنکَشِف وَجهُ الحِکمَةِ فیما أتاهُ الخِضـرُ علیه السـلام مِن خَرقِ السَّفِینَةِ وَ قَتلِ الغُلامِ و إقامَةِ الجِدارِ لِمُوسی علیه السلام إلی وَقتِ افتِراقِهِما . (1) حکمت آن ، فقط پس از ظهور او معلوم خواهد شد ، همچنان که حکمت آنچه که خضـر علیه السـلام به جا آورد ، یعنی سوراخ کردن کشتی ، کُشـتن بچّه ، و ساختن دیوار برای موسـی علیه السـلام ، تا هنگام جدایی آن دو ، معلوم نشد . سپس امام صادق علیه السلام به پرسنده ، یعنی عبد اللّه ، فرمود : إنَّ هذا الأمرَ أمرٌ مِن [أمرِ] اللّهِ تَعـالی و سِـرٌّ مِن سِـرِّ اللّهِ ، وَ غَیبٌ مِن غَیبِ اللّهِ . (2) این امر (غیبت) ، امری از [امور] خـدا و رازی از راز[هـای] خـدا و غیبی از غیب[های]خداست . اکنون حکمت انتخاب اهل بیت علیهم السلام و توصیف آنها به «حَفَظة سرّ اللّه ؛ نگاهبان راز خدا » را در می یابیم . امامان علیهم السـلام ، نگاهبانان اسـرار الهی اند و هرگز راز خداوند را برای کسی فاش نمی کنند و از آثار رازهای او در زندگانی خویش ، بهره می برند و مردم را به سوی کمال ، هدایت می کنند .

.

1- .. اشاره به آیاتی از قرآن کریم است که موسـی علیه السـلام ، همراهی با یکی از صالحان را از خداونـد ، درخواست کرد . شـرطِ آن ، شکیبایی وی در برابر کارهای آن مرد صالح قرار داده شد ؛ امّا موسـی علیه السـلام نتوانست حکمتِ رفتار او را دریابد و در هنگام جدایی ، حکمت هر یك از کارهای او را فهمید (ر . ك : سوره کهف ، آیات 65 _ 82) .

2- .. کمال الدین ، ص 482 ، ح 11 .

وَ حَمَلَةِ كِتابِ اللّهِ

شرح

1 . مقصود از كتاب خدا

(30)وَ حَمَلَةِ كِتابِ اللّهِ .

و حاملان كتاب خدا ...

توضيح واژهحَمَلَة : جمع «حامل» ، يعنى حمل كننده . (1)

شرحـدر اين جمله ، اهل بيت عليهم السـلام ، به عنوان حاملان كتاب خـدا معرّفى شده اند ؛ امّا اين عبارت كوتاه ، نيازمند شـناخت سـه مسئله است : مقصود از كتاب خدا چيست ؟ حمل كتاب خدا ، چگونه صورت مى گيرد ؟ و حاملان كتاب خدا ، چند نوع اند؟

1 . مقصود از كتاب خـداكتاب خـدا را مى توان چنـد گونه معنا كرد ؛ امّا دو معنا با روايات ، سازگارتر است : نخست ، اين كه مراد ، قرآن كريم است كه در اين صورت ، «كتاب اللّه » ، اسم خاص و شـناخته شـده قرآن است . معناى دوم ، تمام كتاب هاى آسـمانى را در بر مى گيرد كه در اين صورت ، مراد از كتاب در اين جا ، اسم جنس است و هر كتابى كه از سوى خداونـد به پيامبران پيشـين نازل شـده (ماننـد : صُحُفِ ابراهيم ، زبور داوود ، تورات موسـى و انجيل عيسـى و قرآن) ، همگى «كتاب اللّه » خوانده مى شوند . اين نظريه ، با روايتى به نقل از امام صادق عليه السـلام سازگار است كه فرموده : كُلُّ كِتابٍ نُزِّلَ فَهُوَ عِنـدَ أهلِ العِلمِ وَ نَحنُ هُم . (2) هر كتابى [كه از جانب خدا] فرو فرستاده شده ، نزد اهل علم است و ايشان ، ماييم .

.

1- .«الحاء و الميم و اللّام ، أصل واحـد يـدلّ على إقلال الشّـى ء» (معجم مقاييس اللّغـة ، ج 2 ، ص 106) . «الحَمَلَـة : جمع حامل» (الصحاح ، ج 4 ، ص 1677) .

2- .. الكافى ، ج 1 ، ص 226 ، ح 6 .

2 . چگونگی حمل کتاب خدا

2 . چگونگی حمل کتاب خـداحمل کردن کتاب خـدا ، به چنـد گونه متصوّر است : حمل لفظی ، حمل معنوی ، و حمل حقیقی . حمل لفظی هر کتابی ، عبارت است از به همراه داشـتن ، خوانـدن و یا به حافظه سپردن آن کتاب . هر یك از این اقسام ، در باره کتاب خداونـد ، نیکوست . برخی از مردم ، کتاب خـدا را به عنوان «تبرّك» ، همراه خود می کننـد و نزد خود ، نگه می دارنـد ، هر چنـد سواد خوانـدنِ متن عربی را نداشـته باشند . برخی دیگر ، با توجّه به پاداشی که در خواندنِ قرآن نهفته است ، (1) الفاظ آن را می خوانند و از نورانیت آن ، بهره مند می شوند . این دسـته ، الفاظ قرآن را با خواندن ، حمل می کنند . دسـته سوم ، الفاظ قرآن را در ذهن خویش ، حمل می کنند . اینان ، حافظان قرآن هسـتند که توفیق به خاطر سـپاریِ قرآن را یافته انـد . تمامی اقسام سه گانه یاد شده ، حاملان لفظی قرآن ، خوانده می شوند . حمـل معنوی قرآن ، بر چهـار گونه است که رسـیدن به سه مرحله آن برای انسـان هـای عـادّی ، ممکن است و یك مرحله آن ، ویژه انبیا و وارثان ایشان است . سه مرحله حمل معنوی ، عبارت است از : فهمیدن معنای ظاهری ، درك اشارات و لطائف آن ، و مرحله چهارم ـ که ویژه پیامبران است ـ ، فهمیدن حقایق قرآنی است . امیر مؤمنان علیه السـلام ، در روایتی زیبا ، این مراحل را چنین ترسـیم می فرماید : إنَّ کِتابَ اللّهِ عَلی أربَعَةِ أشیاءَ : عَلَی العِبارَةِ ، وَ الإشارَةِ ، وَ اللَّطائِفِ ، وَ الحَقائِقِ . فَالعِبارَةُ لِلعَوامِّ ، وَ الإشارَةُ لِلخَواصِّ ، وَ اللَّطائِفُ لِلأَولِیاءِ ، وَ الحَقائِقُ لِلأنبِیاءِ . (2)

.

1- .. ر . ك : سوره فاطر ، آیه 29 و 30 .

2- .. عوالی اللّآلی ، ج 4 ، ص 105 ، ح 155 .

کتـاب خـدا ، بر چهـار چیز است : عبـارت ، اشـاره ، لطـایف ، و حقـایق . عبارت ، برای عموم مردم است ؛ اشاره ، برای خواصّ است ؛ لطایف ، برای اولیاست ؛ و حقایق ، برای پیامبران است . کسانی که با زبان عربی آشـنا هسـتند ، عبارات و یا همان ظواهر قرآن را به راحتی در می یابند ؛ امّا قرآن ، دارای اشاراتی است که تنها مفسّـران قرآن ، از آنها آگاهی دارند . بر اساس روایتی از امام صادق علیه السلام که در میان قرآن پژوهان مشهور است ، قرآن ، آکنده از اشارات است : نَزَلَ القُرآنُ بِإیّاكَ أعنِی وَ اسْمَعِی یا جارَه ! (1) قرآن ، مطابق ضرب المثل «به در می گویم که دیوار بشنود» ، نازل شد . (2) قرآن ، لطائف و ظرافت هایی دارد که برای فهم عمیق قرآن ، بدانها نیازمندیم و تنها از راه اهل بیت علیهم السلام می توان به آنها رسید . در این جا پیوند قرآن و حدیث ، ضرورت پیدا می کند تا بر اساس فهم منطقی اولیای خدا ، قرآن ، تفسیر شود . تفسیر اهل بیت علیهم السلام ، چنانچه به گونه ای روشمند ارائه شود ، از هر گونه تعارضی مصون است و تفاسیری که از ناحیه آنان نیست و یا به گونه ای غیر مستند به ایشان منسوب شده است ، در مرز شرك و نفی قداست پیامبر صلی الله علیه و آله قرار دارد . برای نمونه ، در این گونه تفاسـیر ، به راحتی برای خداوند ، جسم قائل می شوند و یا با داستان سرایی ، مقامِ پیامبران الهی را از قِشر فُرودین جامعه هم پایین تر می آورنـد . حقایق قرآنی ، بالاترین سـطح معنایی قرآن است که با مقصود اصـلی خداونـد ، همگون است . فهمیـدن حقـایق قرآنی نیز از مسـیر اهل بیت علیهم السـلام ممکن است ؛ زیرا دانش تمامِ پیامبران پیشـین ، در نزد آنان است و پیامبران ، به حقایق وحی خداوند ، آگاه بوده اند .

.

1- .. الکافی ، ج 2 ، ص 631 ، ح 14 .

2- .برای آشنایی با اشارات و لطایف قرآن ، ر . ك : دانش نامه میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 43 _ 47 (درآمد) .

3 . انواع حاملان کتاب خدا

3 . انواع حاملان کتاب خدااقسام حاملان قرآن ، با وجوه پیش گفته ، رابطه ای مستقیم دارد و به دیگر سخن ، هر یك از اقسام پیشین ، مانند : خوانـدن قرآن ، حفظ کردن آن ، فهم معانی ظاهری ، اشارات ، لطایف و حقایق را اشـخاص ، بر عهده گرفته اند و آنها را قرآن شـناس در سطـحِ خودشان می دانیم . امّا آنچه از تمامی این اقسام ، برتر است و حاملان قرآنِ حقیقی خوانـده می شوند ، عمل کنندگان به کتاب خدا هسـتند ؛ زیرا قرآن ، برخی از حاملانِ کتاب خـدا را که به معنای حقیقی ، آن را حمل نمی کننـد ، سـرزنش می کنـد : «مَثَلُ الَّذِینَ حُمِّلُواْ التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوهَا کَمَثَلِ الْحِمَارِ یَحْمِلُ أَسْفَارًا . (1) داسـتان کسانی که تورات بر آنها نهاده شـد (یعنی مکلّف شدنـد که آن را به کار بندند) و آن گاه آن را بر نداشـتند (به کار نبستند) ، همچون داستان الاغی است که کتاب هایی را بردارد» . با توجّه به توضیحاتی که گذشت ، باید گفت : اهل بیت علیهم السلام ، در بالاترین مراتب حاملان قرآن ، قرار داشته اند . آنان ، قرآن را با صوت نیکو می خوانده اند و آن را در خاطر داشته اند و به همه معانی ظاهری ، اشارات ، لطایف و حقایق آن ، آگاه بوده اند و تمامِ زندگی آن بزرگواران ، بر قرآن ، استوار بوده است . رفتـارِ معصوم ، تجسّم قرآن است . از این رو ، اخلاـق پیامبر صـلی الله علیه و آله چنین توصـیف شـده است : خُلُقُهُ الْقُرآنُ . (2) خُلق و خویَش ، قرآن بود . مهم ترین پیام این عبارتِ زیارت ، پیوند با اهل بیت علیهم السلام جهت آشنایی با حقایق کتاب خداست .

.

1- .. سوره جمعه ، آیه 5 .

2- .. تنبیه الخواطر ، ج 1 ، ص 89 .

وَ أوْصِياء نَبِیِّ اللّهِ

شرح

1 . انواع وصیّت ها

(31)وَ أوْصِیاءِ نَبِیِّ اللّهِ .

و اوصیای پیامبر خدا ...

توضیح واژهأوصیاء : جمع «وصی» ، یعنی سفارش شده . (1)

شرحبه سفارش و دستور العملی که همراه پند و موعظه باشد ، «وصیّت» می گویند و واژه «وصی» ، از واژگان اضدادی است که به سفارش کننده و سفارش شونده ، هر دو ، اطلاق می شود . این واژه در فرهنگ دینی ، به جانشینِ پیامبران ، گفته می شود که در باره آن ، سخن خواهیم گفت . برای توضیح این عبارت ، چند مسئله باید تبیین شوند : انواع وصیّت ها ، مقصود از وصی بودن اهل بیتِ پیامبر صلی الله علیه و آله چیست ؟ و دلایل وصی بودن اهل بیت برای پیامبر صلی الله علیه و آله ، کدام است ؟ و در آخر ، پیام این عبارت حدیث ، برای جامعه اسلامی چیست؟

1 . انواع وصیّت هاوصیّت ، اقسام گوناگونی دارد ؛ امّا بیشتر وصیّت ها به سه عنوان کلّی باز می گردند : الف) وصیّت نامه مالی . سندی حقوقی است که شخص برای پس از مرگ خویش ، تنظیم می کند تا بازماندگان بر اساس آن ، اموال ، دارایی ها و حقوق معنوی او را تقسیم کنند . چنین وصیّت نامه ای در همه ادیان ، مرسوم بوده است و اسلام نیز آن را به رسمیّت می شناسد و بر نگارش آن ، تأکید می کند .

.

1- .«الوصیّ : الَّذی یُوصی والّذی یوصی له ، أوصی الرّجل و وصّاه : عَهد إلیه» (لسان العرب : ج 15 ص 394) . «الوصیة : التّقدم إلی الغیر بما یعمل به مقترنا بوعظ» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 873) .

2 . اوصیای سیاسی _ الهی پیامبر صلی الله علیه و آله

ب) وصیّت نامه اخلاقی . سفارش هایی اخلاقی است که برای دوستان و اطرافیان ، نگاشته می شود . این گونه وصیّت نامه ها ، گاهی به درخواستِ دوستان ، پدید می آید و گاهی بر اساسِ نیازِ مخاطب ، نوشته می شود . در مجموعه نامه های امام علی علیه السلام ، سفارش های اخلاقیِ زیبایی را می توان دید . (1) نوشتن این گونه وصیّت نامه ها ، همواره در میان بزرگان اخلاق و عرفان ، مرسوم بوده است . امام خمینی رحمه الله نیز چندین وصیّت نامه اخلاقی باارزش ، به یادگار نهاده است . (2) ج) وصیّت نامه سیاسی . به سفارش های حقوقی ای که به وسیله مسئولان کشور نگاشته می شود ، وصیّت نامه سیاسی می گویند . این نوع وصیّت نامه ها ، با توجّه به گستره اختیاراتِ مقامی که آن را می نویسد ، ارزشمند خواهد بود .

2 . اوصیای سیاسی _ الهی پیامبر صلی الله علیه و آلهسفارش های مالی و اخلاقی به وسیله افراد ، امری طبیعی است و نمونه هایی از سفارش های اخلاقی و مالی پیامبر صلی الله علیه و آله در دست است . امّا آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله بر آن تأکید داشت ، سفارش های سیاسی _ الهیِ ایشان است . بر اساس سنّت الهی ، تمامِ پیامبران ، سفارش های سیاسی خویش را به مطمئن ترین شخص می سپردند و او نیز پس از پیامبر ، جانشین او بود و رهبری سیاسی امّت را برعهده می گرفت . هِبة اللّه ، وصیّ آدم علیه السلام ، سام ، وصیّ نوح علیه السلام ، یوشع ، وصیّ موسی علیه السلام و شمعون ، وصیّ عیسی علیه السلام بودند . (3) پیامبر صلی الله علیه و آله ، در باره وصیّ خویش ، طبق نقلی ، فرمود : إنَّ لِکُلِّ نَبِیٍّ وَصِیًّا وَ وارِثًا ، وَ إنَّ عَلِیًّا وَصِیّی وَ وارِثی . (4)

.

1- .. برای نمونه ، ر . ك : نهج البلاغة ، نامه 69 .

2- .. از جمله ، نامه های عرفانی امام رحمه الله به فرزند گرامی شان مرحوم حاج سیّد احمد خمینی و خانم فاطمه طباطبایی را می توان نام برد .

3- .. برای آگاهی بیشتر ، ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 2 ، ص 567 «فصل یکم : احادیث وصایت» .

4- .. تاریخ دمشق ، ج 42 ، ص 392 ، ح 9005 .

3 . پیامی روشن برای امّت اسلامی

هر پیامبری ، وصـی و وارثی دارد و علی ، وصـی و وارث من است . در سـخن دیگری ، از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده است که امامان دوازده گانه ، همگی اوصـیای او هسـتند : أنَا سَـیِّدُ النَّبِیّینَ وَ عَلِیُّ بنُ أبی طالِبٍ سَـیِّدُ الوَصِـیِّینَ وَ إنَّ أوصِیائی بَعدِی إثنا عَشَرَ ، أوَّلُهُم عَلِیُّ بنُ أبی طالِبٍ وَ آخِرُهُمُ القائِمُ . (1) من ، سَـرور پیامبران هستم و علی بن ابی طالب ، سَرور اوصیاست . اوصیای پس از من ، دوازده تن هسـتند که نخستین آنهـا ، علی بن ابی طـالب و آخرین ایشـان ، قائم است . امیر مؤمنان علیه السـلام ، ویژگی وصایت را از امتیازهای منحصـر به فرد اهل بیت علیهم السـلام می دانست و در روایتی فرموده است : لا یُقاسُ بِآلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِن هذِهِ الاُمَّةِ أحَدٌ ... وَ لَهُم خَصائِصُ حَقِّ الوِلایَةِ وَ فیهم الوَصِـیَّةُ وَ الوَراثَةُ . (2) هیچ کس از این امّت ، با خاندان محمّد صـلی الله علیه و آله سـنجیده نمی شود ... ویژگی حقّ ولایت [و امامت] در آنهاست و بس . وصیّت و وراثت ، منحصر به آنان است .

3 . پیامی روشن برای امّت اسلامیتوصـیف اهل بیت علیهم السـلام به اوصـیای پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در واقع ، این پیام مهم و روشن را برای امّت اسـلامی دارد که پس از پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله ، جامعه اسـلامی باید از آنها پیروی کنند . این پیام در روایات بسیار فراوانی (3) از پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله ، با صـراحت ، مورد تأکید قرار گرفته است که برای نمونه ، به یك روایت ، اشاره می کنیم . در روایتی از امام علی علیه السلام ، در گزارش گفتگویی بین پیامبر صلی الله علیه و آله و ایشان ، آمده است : قَد أخبَرَنِیَ اللّهُ تَعالی أنَّهُ قَدِ اسْتَجابَ لي فیكَ وَ لِشُرَكائِكَ الَّذینَ یَكونونَ بَعدَكَ .

.

1- .. کمال الدین ، ص 280 ، ح 29 .

2- .. نهج البلاغة ، خطبه 2 .

3- .ر . ك : اهل بیت علیهم السـلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 184 _ 190 ؛ دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 2 ، ص 567 «احادیث وصایت» .

قُلتُ : یا رسولَ اللّهِ ! وَ مَن شُرَکائی ؟ قال : الّذینَ قَرَنَ اللّهُ طاعَتَهُم بِطاعَتِهِ وَ بِطاعَتِی . قُلتُ : مَن هُم یا رَسولَ اللّهِ؟ قال : الّذینَ قالَ اللّهُ تَعالی فِیهِم : «یَـٰأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ» . (1) قُلتُ : یا نَبِیَّ اللّهِ ! مَن هُم؟ قال : هُم الأوصِیاءُ بَعدی . (2) [پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود :] «خدای متعال ، به من خبر داد که دعای مرا در باره تو و شریکانت که پس از تو خواهند بود ، اجابت کرده است» . گفتم : ای پیامبر خدا! شریکان من ، چه کسانی اند؟ فرمود : «کسانی که خداوند ، اطاعت از آنان را به اطاعت از خود و من ، پیوند زده است » . گفتم : ای پیامبر خدا! آنان کیان اند؟ فرمود : «کسانی که خداوند متعال ، در باره آنان فرموده است : ای کسانی که ایمان آورده اید! از خدا ، اطاعت کنید و از پیامبر ، اطاعت کنید و [نیز]از فرمان روایانتان (اولو الأمرتان)» . گفتم : ای پیامبر خدا! آنان (فرمان روایان) ، چه کسانی اند؟ فرمود : «آنان ، اوصیای پس از من اند» .

.

1- .. سوره نساء ، آیه 59 .

2- .. الاعتقادات ، مفید ، ص 121 .

وَ ذُرِّيَّةِ رَسُولِ اللّهِ صلی اللّه علیه و آله و رحمة اللّه وبرکاته

شرح

1 . قلمرو فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله

(32)وَ ذُرِّيَّةِ رَسُولِ اللّهِ صلی اللّه علیه وآله ورحمة اللّه وبرکاته .

و دودمان پیامبر خدا و رحمت خدا و برکات او [بر شما باد]

توضیح واژهذُرِّية : نسل ، دودمان . (1)

شرحبه نسل ، دودمان و فرزندان با واسطه و بی واسطه انسان ، «ذُرّیه» می گویند . در این عبارت ، اهل بیت علیهم السلام به عنوان فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله توصیف شده اند . (2) اطلاق ذرّیه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به فرزندانِ امام علی علیه السلام ، همواه پرسش هایی را از سوی مخالفان ، فراهم آورده است . اینك ، دو پرسش مهم ، پیشِ روی ماست : نخست ، این که : چرا از فرزندان امام علی علیه السلام با عنوان «فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله » یاد می کنیم؟ دوم این که : چرا در هنگام زیارت امیر مؤمنان علیه السلام ، عبارت «وَ ذرّيَّةِ رَسولِ اللّه صلی الله علیه و آله » را تغییر نمی دهیم ؟ پرسش های دیگری نیز مطرح است که در پی ، خواهد آمد .

1 . قلمرو فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آلهدر فرهنگ دینی ، فرزندانِ انسان ، منحصر به فرزندان پسر نیست ؛ ولی در فرهنگ

.

1- .«ذرّية الرجل : وَلَده ، اسم يجمع نسل الانسان من ذكر و اُنثى» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 304) .

2- .. واژه «ذرّیه» ، در قرآن به معنای نسل و دودمان است ؛ زیرا پس از آن که ابراهیم علیه السلام از آزمون های الهی ، سربلند بیرون آمد و به مقامِ امامت ، دست یازید ، از خداوند درخواست کرد تا مقام امامت را در دودمان او نیز قرار دهد . پاسخ خداوند متعال ، نشان می دهد که امامت ، به سبب خویشاوندی منتقل نمی شود و تنها شایستگانِ دودمان ابراهیم علیه السلام به این مقام خواهند رسید : «وَ إِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِن ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ؛ و به یاد آور آن گاه که ابراهیم را پروردگار وی ، به اموری چند بیازمود و او ، آنها را به انجام رسانید! [خداوند] فرمود : تو را پیشوای مردم خواهم کرد . ابراهیم گفت : و از فرزندان من [نیز پیشوا ، قرار ده] . فرمود : پیمان من به ستمکاران نمی رسد» (سوره بقره ، آیه 124) .

جاهلیت ، تنها فرزنـدانِ پسـر به عنوان دودمان و نسل ، شـناخته می شدنـد . این شـعر معروف ، در فرهنگ جاهلی مرسوم بود و در کتاب های کهن ، یافت می شود که : بَنُونا ، بَنُو أبْناءنا ، وَ بَناتِنا بَنُوهُنَّ أبْناءَ الرِّجال الأباعِد . (1) پسران ما ، تنها فرزندانِ پسرانِ ما هستند نه پسرانِ دختران ما ؛ چرا که آنها فرزندانِ مردانِ دور از ما هستند . ادیان الهی ، بویژه اسلام ، با این اندیشه غلط ، مبارزه کرده اند و برای فرزندانِ پسر و دختر ، هیـچ گونه تمایزی قائل نشـده انـد و سـهم ویژه مادر در تکوین نوزاد را ارج نهاده اند ؛ امّا به هر روی ، همواره باقی مانده تفکّرات جاهلی در برابر پیشوایان معصوم علیه السـلام ، به ایراد شـبهه می پرداختند تا از این طریق ، پیوندِ خانوادگی امامان علیهم السـلام با پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله را انکار کنند . نمونه ای از این شُبهات ، از سوی هارون الرشـید ، خلیفه عبّاسی ، در برابر امام موسی کاظم علیه السـلام مطرح شد و امام علیه السـلام با اسـتدلالی قرآنی به آن پاسخ گفت . در باره این جریان ، آمده است که هارون به امام علیه السلام گفت : چگونه می گویید : «ما نسل و ذُرّیه پیامبریم» ، در حالی که پیامبر خدا ، نَسـلی بر جای نگذاشت و فرزند پسر نداشت و نسلِ آدمی ، از پسر است ، نه دختر ؛ و شما ، فرزندان دختر اویید ، در حالی که دختر ، نسل ندارد؟ ! امام علیه السلام درخواست کرد که هارون ، او را از پاسـخ دادن ، معاف بـدارد ؛ امّا هارون ، پافشاری کرد و گفت : بایـد از قرآن ، دلیل بیاوری . شـما فرزندان علی ، ادّعا می کنید که هیچ کلمه و حرفی از قرآن ، بر شـما پوشیده نیست و تأویل تمام آن را می دانید ... . امام علیه السلام پاسخ داد : أعوذُ بِاللّهِ مِنَ الشَّیطانِ الرَّجیمِ ! بِسمِ اللّهِ الرَّحمنِ الرَّحیمِ . «وَمِن ذُرِّیَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَیْمَـنَ وَأَیُّوبَ وَیُوسُفَ وَمُوسَی وَ هَـرُونَ وَکَذَ لِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِینَ

.

1- .. شرح نهج البلاغة ، ابن أبی الحدید ، ج 11 ، ص 28 .

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ» . (1) به خدا پناه می برم ، از شرّ شیطان رانده شده! به نام خداوند بخشنده مهربان . «و از فرزندان او (ابراهیم یا نوح) ، داوود و سلیمان و ایّوب و یوسف و موسی و هارون را [راه نمودیم] ؛ و نیکوکاران را این چنین ، پاداش می دهیم ؛ و زکریّا و یحیی و عیسی و الیاس را» . امام علیه السلام پس از خواندن این آیه ، از هارون پرسید : «پدر عیسی کیست؟» . هارون ، پاسخ داد : عیسی ، پدر ندارد . امام علیه السلام فرمود : إنَّما ألحَقناهُ بِذَرارِی الأنبِیاءِ علیهم السلام مِن طَرِیقِ مَریَمَ وَ کَذلِکَ اُلحِقْنا بِذَراری النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مِن قِبَلِ اُمِّنا فاطِمَة علیهاالسلام . (2) ما ، او را از طریق مریم به سایر فرزندان پیامبران ، ملحق کردیم و ما نیز به همین ترتیب ، از طریق مادرمان فاطمه علیهاالسلام به نسل پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ملحق می شویم . در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله نیز تصریح شده که فرزندان امام علی علیه السلام ، نسل و دودمان پیامبرند : إنَّ اللّهَ تَعالی جَعَلَ ذُرِّیَةَ کُلِّ نَبِیٍّ مِن صُلبِهِ وَ جَعَلَ ذُرِّیَتِی مِن صُلبِ عَلِیِّ بنِ أبی طالِبٍ علیه السلام ... فَقَدِّموهُم وَ لا تَتَقَدِّمُوا عَلَیهِم . (3) همانا خداوند متعال ، ذرّیه هر پیامبری را از پُشت او قرار داده است ؛ ولی ذُرّیه مرا از پشتِ علی بن ابی طالب علیه السلام قرار داد ... . پس آنها را مقدّم بدارید و بر آنها ، پیشی نگیرید . آنچه از مباحث گذشته به دست می آید ، سیادت همه کسانی است که مادرانشان سیّد هستند . این اشخاص ، همانند کسانی که از طریق پدر به پیامبر صلی الله علیه و آله پیوند خورده اند ، فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به شمار می روند و تفاوتی میان آنان نیست ، هر

.

1- .. سوره انعام ، آیه 84 _ 85 .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 1 ، ص 84 ، ح 9 .

3- .. الفضائل ، ص 130 .

2 . آیا امام علی علیه السلام ، ذرّیه پیامبر صلی الله علیه و آله است ؟

وظیفه سنگین سادات

چند این نظریه ، حکم فقهی محسوب نمی شود و در مسائل فقهیِ مربوط به سادات ، باید مطابق فتوای مراجع تقلید ، رفتار کرد .

2 . آیا امام علی علیه السلام ، ذرّیه پیامبر صلی الله علیه و آله است ؟در عبارت های پسین «زیارت جامعه» ، (1) عبارت «وَ إلی أخیك ؛ و برادرت» را جای گزین «وَ إلی جدّکم ؛ و جدّتان» می نماییم و امام علی علیه السلام را «برادر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، خطاب می کنیم ؛ ولی در این عبارت ، از امام علیه السلام با عنوان «ذریّه پیامبر خدا» نام می بریم . علّامه مجلسی ، از شیوه ای ادبی بهره برده و بر این باور است که واژه «ذُرّیه» ، از باب تغلیب (2) است و چون همه پیشوایان معصوم ، فرزندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله هستند ، امام علی علیه السلام را هم با همان عنوان ، خطاب می کنیم . این رأی ، چندان پذیرفته نیست ؛ زیرا همین حالت را باید در عبارت «وَ إلی جدّکم» هم به کار بُرد . رأی برگزیده ، آن است که امام علی علیه السلام ، اگر چه فرزندِ نَسَبیِ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیست ؛ امّا از آغازین روزهای تولّد ، در آغوش پُرمهر پیامبر صلی الله علیه و آله تربیت شد و می توان او را فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله نامید . امام علی علیه السلام ، در روایتی فرموده است : وَضَعَنِی فی حِجرِهِ وَ أنَا وَلَدٌ یَضُمُّنِی إلی صَدرِهِ ... وَ کانَ یَمضَغُ الشَّی ءَ ثُمَّ یُلْقِمُنِیهِ . (3) من ، خردسال بودم که پیامبر صلی الله علیه و آله مرا در دامان خود می نشانْد و به سینه خود می چسبانْد ... و گاه چیزی را می جوید و در دهان من می نهاد .

وظیفه سنگین ساداتانتساب به پیامبر صلی الله علیه و آله بسیار ارزشمند است ؛ امّا باید توجّه داشت که ارزش افتخارِ فرزندزادگیِ پیامبر صلی الله علیه و آله ، مشروط به پاسداشت جایگاه سیادت است ؛ امّا اگر آنان از

.

1- .ر . ك : ص 607 .

2- .. تغلیب : غلبه دادن .

3- .. نهج البلاغة ، خطبه 192 .

مسیرِ هدایت پیامبر صلی الله علیه و آله منحرف شوند ، پیوندِ خویشاوندی برایشان سودمند نخواهد بود . حسن بن موسی وَشّا ، از راویان امام رضا علیه السلام ، تفاخر زید ، برادر امام رضا علیه السلام به سبب سیادت و برخورد امام علیه السلام با فخرفروشی او را چنین گزارش کرده است : من در خراسان ، در مجلس علی بن موسی الرضا علیه السلام بودم و زید بن موسی نیز در آن جا حاضر بود و بر حاضران ، فخر می فروخت که ما چنین و چنانیم . امام رضا علیه السلام که با دیگران ، مشغول گفتگو بود ، سخنان زید را شنید . به او رو کرد و فرمود : «ای زید ! آیا حرف های نقّالان کوفه ، تو را مغرور کرده و فریبت داده که می گویند : فاطمه علیهاالسلام ، عفّت خود را پاس داشت و خداوند ، آتش را بر ذرّیه او حرام کرد؟ به خدا سوگند ، این امر ، تنها برای حسن و حسین علیهماالسلام و فرزندان بی واسطه اوست . امّا این که پدرت موسی بن جعفر علیه السلام ، خدا را اطاعت می کرد ، روزها را روزه می گرفت و شب ها را به نماز و عبادت می پرداخت ، و تو معصیت و نافرمانی کنی ، سپس در روز رستاخیز ، هر دو در عمل ، مساوی باشید و پاداش هر دو بهشت باشد ، پس بدون تردید ، تو عزیزتر از او نزد خدا هستی! (1) علی بن الحسین علیه السلام می فرمود : لِمُحْسِنِنا کِفلانِ مِنَ الأجرِ وَ لِمُسِیئِنا ضِعفانِ مِنَ العَذابِ . برای نیکوکار ما دو برابر ، پاداش است و برای بدکار ما ، دو برابر ، عذاب است» . امام رضا علیه السلام ، سپس رو به من (حسن بن موسی) کرد و آیه «یَـنُوحُ إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَیْرُ صَـلِحٍ ؛ (2) ای نوح ! او (پسرت) از خاندان تو نیست . او عملی است ناصالح» را خواند و فرمود : « ... او پسر واقعی نوح علیه السلام بود ؛ لیکن چون خدا را نافرمانی کرد ، خداوند ، او را از پدرش نفی فرمود . ما نیز چنین هستیم» . آن گاه فرمود :

.

1- .. چون او با طاعت خود به بهشت می رود و تو ، بدون طاعت و با معصیت ، همنشین او می شوی .

2- .. سوره هود ، آیه 46 .

مَن کانَ مِنّا لَم یُطِعِ اللّهَ فَلَیسَ مِنّا وَ أنتَ إذا أطَعْتَ اللّهَ فَأنتَ مِنّا أهلَ البَیتِ . (1) هر کس از ما ، خدا را نافرمانی کند ، از ما نیست و تو [ای حسن !] اگر خداوند را اطاعت کنی ، از ما اهل بیت خواهی بود . بنا بر این ، کسانی فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله شمرده می شوند که همواره ، اطاعت خدا را بر اطاعتِ هر چه غیر اوست ، مقدّم بدارند و خدا را بیش و پیش از همه ، در نظر داشته باشند .

.

1- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 232 ، ح 1 .

السَّلام عَلَی الدُّعاةِ إلَی اللّهِ !

شرح

دعوت به سوی خدا

(33)السَّلام عَلَی الدُّعاةِ إلَی اللّهِ !

سلام بر دعوت کنندگان به سوی خدا !

توضیح واژهالدُّعاة : جمع داعی ، به معنای دعوت کننده ، فراخوان . (1)

شرحاهـل بیت علیهم السـلام ، همگی مبلّغـان الهی هسـتند و در این عبـارت ، به محتوای تبلیغ آنان ، اشاره می شود و به ایشان به عنوان «دعوت کننـدگان به سوی خداونـد» ، درود می فرسـتیم . مفهوم دعوت به سوی خـدا ، جایگـاه اهـل بیت علیهم السـلام در میـان دعوت کنندگان ، و برخی از ویژگی های مبلّغان الهی را از نظر می گذرانیم .

دعوت به سوی خـدابرنامه دعوتِ تمـام پیـامبران الهی ، فراخوانی به عبـادتِ خداونـد است و سـیرِ دعوت همه فرسـتادگان ، یکسان بوده و پیشوایـان معصوم ، ادامه دهنـدگان برنامه پیامبران انـد . قرآن ، هـدف بعثتِ پیامبران را چنین ترسـیم کرده است : «وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِی کُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُواْ اللَّهَ وَ اجْتَنِبُواْ الطَّـغُوتَ . (2) و هر آینه ، در هر امّتی پیامبری را بر انگیختیم که : خـدای را بپرستیـد و از طاغوت ، دوری جویید» . پرسـتش خداوند ، تنها با نفیِ پرسـتش هر چه غیر اوست ، تحقّق می یابد . بنا بر این ، همه پیامبران ، مردم را به سوی خدا دعوت می کردند و از عبادتِ طاغوتیان ، باز

.

1- .«الدّعاة : قوم یدعون إلی بیعة ... و أحَدُهم داع» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 259) .

2- .. سوره نحل ، آیه 36 .

می داشتند . در منطق آنان ، پیروی از هوای نفس ، فرمان روایانِ زورگو و بت های ساخته دستِ بشر ، همگی بت پرستی است و تنها تمایز آنان ، در جانداری و بی جانی آنهاست . سـردمدارانِ ستمگر ، بت های جاندار هستند و مجسّمه هایِ مقدّس ، طاغوت های بی جان اند و از هیـچ یك از آنان ، نباید پیروی کرد . پیامبر صـلی الله علیه و آله نیز هدف دعوت خویش را باز گرداندن مردم از «انسان پرستی» به سوی «خـدا پرستی» اعلام فرمود : إنّي أدعُوكُم إلى عِبادَةِ اللّهِ مِن عِبادَةِ العِبادِ وَ أدعُوكُم إلى وَلايَـةِ اللّهِ مِن وَلايَةِ العِبادِ . (1) من شما را از بندگی بنـدگان ، به بنـدگی خـدا ، فرا می خوانم و از ولایت بنـدگان ، به ولایت خـدا ، دعوتتان می کنم . اهل بیت ، یعنی همان جانشـینان واقعی پیامبر صلی الله علیه و آله ، همه مردم را به حکومت خداوند ، فرا خوانده اند و با گفتار و عمل خود ، آنان را از خودپرستی و بیگانه پرستی ، بر حذر داشته اند . در نگاه دینیِ پیشوایان معصوم ، تنها و تنها خداوند ، حقّ امر و نهی دارد و انسان ها ، تنها باید احکامِ الهی را بر پا بدارند . بنا بر این ، حکومتِ اسـلامی ، حکومت اکثریت بر جامعه و یا حکومتِ انسان بر انسان نیست ؛ بلکه حکومتِ خداوند بر انسان است و مشـروعیّت حاکم اسـلامی ، به میزان پایبندی وی به قوانین الهی است و چنانچه از قوانین خداوند ، سر باز بزند ، مشروعیّت وی از بین می رود . دعوت اهل بیت علیهم السـلام به سوی خـدا ، فراخوانی مردم به سوی حکومت و قوانین الهی است و مجاهدت همه امامان معصوم علیهم السـلام برای تبیینِ حکومتِ اللّه بر روی زمین و پرهیزانـدن مردم از بنـدگیِ انسـان بوده است . در مکتب اهل بیت علیهم السـلام ، ارزشِ انسان ، بسیار والاتر از آن است که از انسانی مانند خود ، فرمان ببَرد و تنها باید از انسانی پیروی کند که برگزیده و مجری دستورهای حقّ است و بدین سان ، از خدا فرمان

.

1- .. بحار الأنوار ، ج 21 ، ص 285 .

اهل بیت علیهم السلام در قلّه دعوت به خدا

می بَرَد و از طاغوت ، بیزاری می جوید .

اهـل بیت علیهم السـلام در قلّه دعوت به خـدافراخوانی به سوی خـدا ، وظیفه ای همگـانی است و بر همه بنـدگان خـدا ، واجب است که دیگران را با نعمتِ بی پایان پروردگار ، آشنا کنند و برای برپایی دستورهای آفریدگار ، تلاش کنند . قرآن ، تبلیغ در راه خدا را با جهادِ در راه او ، همسان می دانـد و حتّی جنگ در راه حق ، نباید دعوت به سوی حق را کنار زند : «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَـآئِفَـةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ . (1) و شایسته نیست که مؤمنان ، همگی [برای جهاد] کوچ کنند . پس چرا از هر فرقه ای از آنان ، دسته ای کوچ نمی کنند تا [دسته ای بمانند و] در دین ، آگاهی پیدا کنند و قوم خود را ، وقتی به سوی آنان باز گشـتند ، بیم دهند ، باشد که آنان [از کیفر الهی]بترسـند؟» . بنا بر این ، مؤمنان ، کما بیش به سوی خدا دعوت می کنند و با همه کاستی ها ، شـعارشان ، دعوت به سوی حقّ است . امّا همه مؤمنان ، در این مسـیر به برگزیـدگان خدا ، چشم دوخته اند و معصومان علیهم السـلام در بالاترینِ قلّه دعوت به سوی خدا هستند . برترین موجودِ عالم هستی ، پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله ، از سوی خداوند ، به عنوان داعی و فراخوان به سوی خدا ، فرستاده شد : «يَـأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّـآ أَرْسَلْنَـكَ شَـهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا وَ دَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِرَاجًا مُّنِيرًا . (2) ای پیامبر ! ما تو را گواه و مژده و بیم دهنده فرستادیم ، و خواننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی تابان » .

.

1- .. سوره توبه ، آیه 122 .

2- .. سوره احزاب ، آیه 45 _ 46 .

افزون بر آن که ویژگی پیـامبر صـلی الله علیه و آله ، «داعی إلی اللّه » بودن است ، بر اسـاس آیـات قرآن ، مـأموریتِ اصـلی امامان علیهم السـلام نیز دعوت به سوی خداوند است و می توان فرازِ «الدُّعاة إلَی اللّه » را به آیه ای از قرآن ، مسـتند کرد و بر اساس تفاسیر شیعه ، آن را تبیین نمود ؛ زیرا خداونـد به پیامبرش فرمان می دهـد که خود و پیروانش ، مردم را با آگاهی به سوی او خوانند : «قُلْ هَـذِهِ سَبِیلِی أَدْعُواْ إِلَی اللَّهِ عَلَی بَصِیرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی . (1) بگو : این ، راه من است که با بینایی به سوی خـدا می خوانم ؛ من و هر کس که از من پیروی کنـد» . در روایات شیعه ، مراد از «من اتبعنی» چنین شناسانده شده است : ذاكَ رَسُولُ اللّهِ وَ أمیرُالمُؤمِنینَ وَ الأوصِیاءُ مِن بَعدِهِم . (2) این ، همان پیامبر خـدا و امیر مؤمنان و اوصـیای پس از ایشان است . بنا بر آنچه گذشت ، فراخوانی ، اختصاص به اهل بیت علیهم السـلام ندارد ؛ امّا برترین جایگـاه ، از آنِ اهـل بیت علیهم السـلام است که بر بینش و آگاهی اسـتوارند و مردم را نیز با بینش و آگاهی ، فرا می خواننـد . نکته دیگری که اهـل بیت علیهم السـلام را از دیگران ، متمـایز می کنـد ، چگونگی فراخوانیِ ایشـان است ؛ زیرا همه کسانی که در زمره دعوت کنندگان هستند ، انگیزه یکسانی ندارند ؛ بلکه برخی ، مردم را به سوی خویش می خوانند ، دسته ای ، مردم را به سوی دیگران می خوانند و با دعوت خود ، بر هوادارانِ احزاب می افزایند و دسـته ای نیز به نامِ خدا ، مردم را به سوی خود می خوانند . این سه دسـته ، همگی به بیراهه می روند و سرانجامِ آنان ، گم راهی است . امّا اهل بیت علیهم السلام به ما آموخته اند که باید مردم را به نام خدا ، به سوی خدا خوانْد و در این دعوت مقدّس ، خویش را فراموش کرد . از این

.

1- .. سوره یوسف ، آیه 108 .

2- .. ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 425 ، ح 66 .

ویژگی های مبلّغ

رو ، آشنایی با ویژگی های مبلّغ برای دعوتِ راستین ، ضرور است که به پاره ای از آنها اشاره می کنیم .

ویژگی های مبلّغکسی که مردم را به نامِ خدا به سوی حق می خواند ، باید ویژگی های زیر را در جانش زنده کند و آن گاه ، در مسیر دعوت کنندگانِ به حق ، گام نهد : نخستین ویژگی مبلّغ ، صلاحیت علمی اوست . او باید دین شناسی کامل باشد و نسبت به دین ، آگاهی گسترده داشته باشد . بنا بر نقلی ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود : إنَّ دِینَ اللّهِ لَن یَنصُرَهُ إلّا مَن حاطَهُ مِن جَمِیعِ جَوانِبِه . (1) دین خداوند را ، تنها کسی می تواند یاری برساند که به تمامِ جوانب آن ، احاطه داشته باشد . از دیگر ویژگی های علمی هر مبلّغی ، استناد به سخنانِ اهل بیت علیهم السلام و شناخت درست از مردم و زمانه ، تلاش برای افزایش دانش خویش ، و پرهیز از ورود به مسائلی است که به خوبی از آنها آگاهی ندارد . دومین ویژگی لازم برای مبلّغ ، صلاحیت اخلاقی اوست : اخلاص ، شجاعت ، سِ عه صدر ، راستگویی ، بُردباری و استقامت ، از جمله ویژگی های اخلاقی هر دعوت کننده ای است . در بُعد ویژگی های عملی نیز هماهنگی دل با زبان ، دعوت با عمل کردن پیش از دعوت زبانی ، جزء سومین دسته از ویژگی های هر مبلّغ است که راه را برای تبلیغ صحیح ، هموار می کند . تأمّل در زندگانی اهل بیت علیهم السلام ، بیانگر آن است که امامان معصوم ، تمام ویژگی های پیش گفته را فراهم آورده اند . (2)

.

1- .تاریخ دمشق ، ج 17 ، ص 296 .

2- .. برای آگاهی بیشتر از ویژگی های مبلّغ ، ر . ك : تبلیغ در قرآن و حدیث ، ص 171 _ 259 «ویژگی های مبلّغ» .

وَ الأدِلّاءِ عَلی مَرْضاة اللّهِ

شرح

خشنودی خدا

(34)وَ الأُدِّلّاءِ عَلی مَرْضاة اللّهِ .

و راه نمایان به سوی [موجبات] خشنودی خدا ....

توضیح واژه هاأدِلّا ء : جمع «دلیل» ، به معنای دلالت کننده ، راه نما . (1) مَرْضاة : مصدر میمی از مادّه «رَضی» ، ضدّ «سَخَط» ، به معنای خشنودی ، رضایت . (2)

شرحیکی از ویژگی های امامان علیهم السلام ، راه نمایی به سوی خشنودی خداست . مفاهیمی که در این عبارت ، نیازمند توضیح اند ، عبارت اند از : خشنودی خدا ، معنای راه نمایی و اقسام آن ، و جایگاه اهل بیت علیهم السلام در میان راه نمایان به سوی خشنودی حق .

خشنودی خداخشنودی خدا ، با خشنودی انسان ، تفاوت های اساسی دارد ؛ زیرا خشنودی انسان ، حالتی نفسانی است که در نتیجه تأمین خواسته های او به دست می آید و فرد ، هر گاه نیازهایش برآورده شود ، خرسند می شود ، و چنانچه به آرزویش نرسد ، غمگین و افسرده می شود ؛ امّا ذاتِ حق ، فراتر از تصوّر ماست و حالت های نفسانی برای او معنا ندارد . خداوند ، هر آنچه را که اراده کند ، پدید می آید و به هر چه فرمان دهد ، بر پا می شود و ناراحتی و خشنودی او ، برخاسته از نیازش نیست ؛ چرا که او بی نیازِ مطلق است .

.

1- .«الدّلیل : الدالّ و قد دَلَّه علی الطریق» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 248) .

2- .«الرِّضا : ضدّ السَخَط» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 323) .

خشـنودی حق ، با پاداش او همراه است و چنانچه خداوند ، از بنده ای خشـنود باشد ، دریچه ای از لطفِ خود را به روی او می گشاید ، به گونه ای که سـرشار از نیکی می شود . طبق نقلی ، پیـامبر صـلی الله علیه و آله فرموده است : إنَّ اللّهَ تَعـالی إذا رَضِـیَ عَنِ العَبـدِ أثنی عَلَیهِ بِسَبعَةِ أصنافٍ مِنَ الخَیرِ لَم یَعمَلهُ . (1) به یقین ، خـدای متعال ، هنگامی که از بنده ای خشـنود شود ، او را برای [انجام دادن]نیکی های هفتگانه ای می سِ تاید که هیـچ یك را انجام نداده است . خشـنودی خداوند ، آرامش و امنیت را در پی دارد و رحمت گسترده الهی ، برای آنـانی است که خداونـد عز و جـل از آنـان ، خشـنود باشـد . بنـا بر نقلی ، امیر مؤمنان علیه السـلام فرمود : وَ رِضاهُ أمانٌ وَ رَحمَـةٌ . (2) و خشـنودی او ، [مایه] ایمنی و رحمت است . بنا بر این ، خشـنودی خـدا ، همان آثاری است که در زنـدگی انسان ، مشاهده می شود و به دیگر سـخن ، خشنودی حق ، منافعِ واقعی انسان را فراهم می کند و هرگاه آدمی در مسیرِ الهی گام بردارد ، خداوند ، خشنود می شود و در نتیجه ، پاداش او بهشت است ، و آن گاه که به کژراهه می رود ، موجب ناخشـنودی خداونـد را فراهم می آورد و عـذاب الهی برای او مهیّا می گردد . خشنودی خدا ، با سعادت انسان در دنیا و آخرت ، پیوندِ ناگسستنی دارد و در درگاه الهی ، کامیاب ، کسی است که نیکی دنیا و آخرت را بـا هم ، گِرد آورد و برای آبـادانی دنیـا ، آخرت خود را از بین نبرد و برای آبادانی آخرت ، دنیای خود را نابود نکنـد : «مَّن کَانَ یُرِیدُ ثَوَابَ الدُّنْیَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْیَا وَالْأَخِرَةِ . (3) هر که پاداش این جهان را می خواهـد ، پس [بداند که] پاداش این جهان و آن جهان ، نزد خداست » .

.

1- .. الجامع الصغیر ، ج 1 ، ص 254 ، ح 1669 .

2- .. نهج البلاغة ، خطبه 160 .

3- .. سوره نساء ، آیه 134 .

انواع راه نمایی

بهترین راه نمایان

در فرهنگ دینی ، انسان ، موجودی است که زندگی او به مدّت عمرش در این سرا محدود نمی شود ؛ بلکه مدّتی در این دنیا زندگی می کند و با مرگ به عالم برزخ ، منتقل می شود و پس از درنگی که مـدّتش را تنها خدا می داند ، به قرارگاه ابدی اش قیامت ، ره سـپار می شود و بر اساس آنچه فراهم آورده است ، در بهشت یا دوزخ ، تا همیشه خواهـد مانْد . خداوند ، از کسانی خشـنود است که در هر سه سـرا : دنیا ، برزخ و قیامت ، کامیاب باشند ، و راه نمایی به سوی خشنودی خدا ، یعنی ارائه برنامه ای که سعادت دنیا و آخرت انسان را تأمین کند .

انواع راه نماییراه نمایی ، یعنی نشان دادن راه که اقسام آن را سه گونه می توان تصوّر کرد : نخست ، سخن گفتن . گاهی برای نشان دادن راه ، از کلاـم بهره می بریم و راه را نشـان می دهیم . دوم ، عمـل کردن . برای نشان دادن راه ، می توان از کردار ، بهره بُرد و خود ، پیشـتاز بود و پیش از سـخن گفتن ، دیگران را با عملِ صحیح به سوی هدف ، ره سپار کرد . سوم ، تجلّی . بهترین راه نمایی ، تجلّی است ؛ یعنی راه نما ، جلوه ای کامل از هدف باشد و هدف در وجود او ، نمایان شود .

بهترین راه نمایانراه نمایی به سوی خشـنودی خدا ، به اهل بیت علیهم السلام اختصاص ندارد و هر مؤمنی با سخن و رفتار خود ، دیگران را به خشـنودی خداوند ، فرا می خواند ؛ امّا اهل بیت علیهم السلام ، بالاترین مرتبه راه نمایی را دارا هستند . آنان ، به مرحله ای رسیده اند که آینه تمام نمای جلوه خداوند شده اند و خشـنودی و خشم پروردگار را به انسان ها می نمایانند . بنا بر نقلی ، امیر مؤمنان علی علیه السلام ، در معرّفی خویش فرموده است : أنَا الحُجَّةُ العُظمی وَ الآیَةُ الکُبری وَ المَثَلُ الأعلی . (1) من ، حجّت عُظما و نشانه بزرگ تر و نمونه [برتر و] والایم .

.

1- .. الأمالی ، صدوق ، ص 92 ، ح 67 .

نیز در سخن دیگری می فرماید : ما للّهِ عز و جل آیَةٌ هِیَ أکبَرُ مِنّی . (1) برای خداوند ، نشانه ای بزرگ تر از من نیست . انسان کامل ، جلوه تمامِ نمای حقّ است و وقتی انسان به این مرتبه برسد ، خشنودی او ، خشنودی خداست و خشم او ، خشم خدا . بدین سان ، خشنودی حق را می توان در چهره معصوم علیه السلام ، مجسّم دید . از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : إنَّ اللّهَ تعالی یَغضِبُ لِغَضَبِ فاطِمَةَ وَ یَرضی لِرِضاها . (2) به یقین ، خداوند متعال ، با خشم فاطمه ، به خشم می آید و با خشنودی او ، خشنود می شود . پیوند خشنودی خدا با خشنودی اهل بیت علیهم السلام ، در چگونگی برنامه و هدف آنان ، تجلّی می یابد . امام ، راهی را نشان می دهد که کامیابی دنیا و آخرت را در پی دارد و این ، همان هدفِ بعثتِ تمام پیامبران است که زندگی سعادتمند را از جانب خدا برای بشر ، فرود آورده اند و آنان که در برابر منطقِ روشن وحی می ایستند ، سعادت را زیر پا می نهند و خسارتِ بزرگی را در دو سرا برای خود ، فراهم می آورند . پیروی از معصوم علیه السلام برای اطمینان از خشنودی پروردگار است و چنانچه امام علیه السلام از انسان ، خشنود شود ، بی تردید ، خداوند نیز از انسان خرسند است و عنایات حق به سوی او سرازیر می شود . یونس بن عبد الرحمان ، از نیکوْیاران امام رضا علیه السلام ، از بدگویی برخی شیعیان ، آزرده شده بود . وقتی امام رضا علیه السلام ، آزردگی را در چهره یونس مشاهده کرد ، به او فرمود : یا یونُسُ ! وَ ما عَلَیكَ مِمّا یَقُولُونَ إذا کانَ إمامُكَ عَنكَ راضِیا . (3) ای یونس! از آنچه می گویند ، چیزی بر تو نیست ، هنگامی که امام تو از تو خشنود باشد .

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 207 ، ح 3 .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 46 ، ح 176 .

3- .. رجال الکشّی ، ج 2 ، ص 782 .

بهترین راهِ راه نمایی

بهترین راهِ راه نماییرسـیدن به خوش بختی در دو سـرا ، آرزوی هر انسانی است و برتر از آن ، رسـیدن به مقامی است که فرد ، همراه خود ، دیگران را هم به سـرای سـعادت ، ره نمون شود . بهترین راهِ راه نمایی دیگران ، میراندن هوا و هوس در خود است و هر اندازه که شهوت در انسان ، فروکش کنـد ، میل حرکت به سویِ خـدا ، افزایش می یابد ، تا آن جا که زبانِ انسان ، زبانِ پروردگار ، و دستِ او ، دستِ پروردگار خواهد شد . امیر مؤمنان علی علیه السـلام ، راهِ رسیدن به این مقام را وا گذاشتن همه خواهش ها و تلاش برای رسیدن به یك آرزوی مهم ، یعنی خدا می داند و بس : عِبادَ اللّهِ إنَّ مِن أَحَبِّ عِبادِ اللّهِ إلَیهِ عَبدًا أَعانَهُ اللّهُ عَلی نَفسِهِ ... سَلَكَ سَبِیلاً جَدَدا ، قَد خَلَعَ سَرابِیلَ الشَّهَواتِ وَ تَخَلَّی مِنَ الهُمُومِ إلّا هَمًّا وَاحِدًا إنفَرَدَ بِهِ . (1) ای بندگان خدا ! از محبوب ترین بندگان خدا نزد او ، بنده ای است که خداوند ، او را در برابر نفسـش یاری کرده است ... راه راست در پیش گرفته و جامه های شـهوت را بر کَنده و [جانش] از هر خواسته ای ، تهی گشته است ، مگر یك خواسـته (خشنودی خداوند) که خود را وقف آن کرده است . انسان ، در مسیر مبارزه با هوای نفس ، خداگونه می شود و خشنودی او ، خشـنودی خـدا را به ارمغان می آورد . بنا بر این ، بهترین راه برای راه نمایی دیگران ، مبارزه با خواهش های نفسانی است و برای رسـیدن به این مرتبه ، بایـد به پیشوایـان معصـومی چشم دوخت که در این راه ، موفّق و سـربلند بوده انـد ؛ چرا که آنـان ، همـان راه نمایـان به سوی خشنودی خدایند .

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 87 .

وَ الْمُسْتَقِرِّينَ فی أمْرِ اللّهِ

شرح

تفسیر «امر خدا»

(35)وَ الْمُسْتَقِرِّينَ فی أمْرِ اللّهِ .

و ثابت قدمان در امر خدا ...

توضیح واژهالمُستَقِرِّین : جمع «مستقرّ» و اسم فاعل «استقرار» (1) ، به معنای ثابت قدم ، استقرار یافته .

شرحجمله «الْمُستَقِرِّین فی أمْرِ اللّه » ، بر ثُبات همیشگی اهل بیت علیهم السلام در راه خداوند ، گواهی می دهد . توضیح در باره امر خدا ، مفهوم استقرار و ثبات ، و راه رسیدن به آن ، از نکته هایی است که ذیل این عبارت ، بررسی می شوند .

تفسیر «امر خدا»امر الهی ، معانی گسترده ای دارد ؛ امّا «أمْرِ اللّه » در این عبارت ، به معنای «دین خدا» است که با آنچه در روایاتِ نقل شده از معصومان علیهم السلام آمده ، سازگار است . از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : اُفٍّ لِكُلِّ مُسلِمٍ لا يَجعَلُ فی كُلِّ جُمعَةٍ يَوما يَتَفَقَّهُ فيهِ أمرَ اللّهِ وَ يَسئَلُ عَن دِينِهِ ! (2) اُف بر هر مسلمانی که هفته ای یك روز را به آموختن کار خدا و پرسیدن [مسائل] دین خود ، اختصاص ندهد! مسلمان ، وظیفه دارد تا در ایّام هفته ، روزی را برای فراگیری مسائل اعتقادی ، اخلاقی و احکامِ دینی خویش ، اختصاص دهد و هر هفته ، بر دانش دینی خود بیفزاید

.

1- .«القرّ : القرار فی المكان ... و استقرّ فی مكانه فَاستقرّ» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 84) .

2- .جامع الأحاديث ، ص 58 .

تفسیر «استقرار در دین»

و با شـناخت شُبهات جدید ، برای یافتن پاسخِ آنها تلاش خود را به کار بندد تا در برابر موج های دین برافکن ، ایستادگی نماید . در فرهنگ اسلامی ، دانش آموزی ، ستایش شده و خمودگی و کسالت در این راه ، نکوهش شده است .

تفسیر «استقرار در دین»دومین نکته در عبارت «المُستقرّین فی أمر اللّه » ، بازشناسی مفهوم «استقرار» است . یکی از خصوصیّات برجسته امامان علیهم السـلام ، اسـتقرار دینیِ آنان است . اهل بیت علیهم السلام ، در عقاید ، اخلاق و کردارِ خویش ، همواره به دین ، پایبند بوده انـد و دین ، آغـاز و فرجـام همه سـخنان و رفتـار آنان است . پیشوای معصوم ، به بالاترین مرتبه ایمان ، دست یافته است و در ستیغِ یقین ، لحظه ای از دین ، فاصله نمی گیرد . امیر مؤمنان علی علیه السلام ، در یادکردِ افتخارات خود ، فرموده است : إنّی لَعَلی یَقِینٍ مِن رَبِّی وَ غَیرِ شُبهَةٍ مِن دِینِی . (1) همانا من به پروردگار خود ، یقین دارم و در دین خود ، شُبهه ای ندارم . ثبات دینی ، مرتبه ای بسـیار فراتر از دینداری است . بسـیاری از مؤمنان ، در برابر آفت های دین ، سـست می شونـد و اگر چه ظاهرِ دینی خود را حفظ می کنند ، امّا با دین ، بیگانه اند . آنان که حضور خدا را در زندگی حِس می کنند ، بر دینِ خود اصـرار می ورزند تا آن که به مقامِ یقین ، دست یازند . ثُبات در دین ، با یقین ، همنشـین است و کسانی که به مرتبه یقین رسـیده انـد ، به راحتی در برابر امواج ضـدّ دین ، مقاومت می کنند . برای اهل یقین ، برهان های ساختگی ، مؤثّر نیستند ؛ زیرا دین را مانند خورشید در وسط آسمان می بینند و انکار خورشید برای آنان ، لطیفه ای بیش نیست . نشانه اهل یقین ، شـهودِ حقّ است و آنان ، خدا را با دیده دل می بینند . امامان معصوم علیهم السلام ، در بالاترین مرتبه یقین ، از راه دل با خدا دیدار می کنند و از این روی ، دینِ آنان ، همیشگی است و هیچ تندبادی ، آنان را از دستاویز دین ، جدا نمی کند .

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 22 .

امتیـازِ امـامِ معصوم ، آن است که شـك در ذهن او راه نمی یابـد . در قرآن کریم ، در آیه معروف به «آیه تطهیر» ، در بـاره اهل بیت علیهم السـلام آمـده است : «إِنَّمَا یُرِیـدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیرًا . (1) همانا خداوند می خواهد از شـما خاندان [پیامبر] ، پلیدی را ببَرَد و شـما را کاملاً پاك گردانَد » . امام صادق علیه السـلام ، در تفسـیر این آیه ، فرموده است : الرِجْسُ هُوَ الشَّكُّ . (2) مراد از پلیدی ، تردید است . ثبات در دین ، بر دو گونه است : ثبات اعتقادی و ثبات عملی . ثبات اعتقادی ، پای فشردن بر عقاید صحیح و مبارزه با هر گونه شك و تردیـد است ، و ثبات عملی ، درست رفتار کردنِ همیشـگی است ، به گونه ای که در هر محیطی ، انسانِ معتقـد ، رفتاری سـنجیده و کارآمد دارد و بر اساس جوّ پیرامون خود ، رنگ نمی بازد . همواره رفتار شایسـته و صـحیح داشتن ، بسیار دشوار است ؛ زیرا انسان می تواند برخی اعتقادات خود را در محیط های گوناگون ، پنهان کند ؛ امّا کِردار او نمایان است و نمی تواند آنها را پنهان بدارد . پافشاری بر رفتار شایسـته در محیطی که آلوده به گناه و خطاست ، کارِ دشواری است که تنها راست قامتان از عهده آن بر می آیند . استقرار دینی (اعتقـادی و عملی) ، همـان اسـتقامتِ دینی است و اسـتقامت ، یعنی اسـتمرار در پیمودن راه و عـدم انحراف به چپ و راست . (3) استقامت در دین و پیمودن صراط مستقیم ، اهمّیت فوق العاده ای دارد ؛ زیرا برخاسته از دستوری قرآنی است و بر همه مسلمانان ، واجب است :

.

1- .سوره احزاب ، آیه 33 .

2- .معانی الأخبار ، ص 138 ، ح 1 .

3- .. «الإستقامة : الإستمرار فی جهة واحدة و أن لا یعدل یمینا و شمالاً» (التبیان فی تفسیر القرآن ، ج 6 ، ص 77) .

«فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَ مَن تَابَ مَعَكَ . (1) پس چنان که فرمان یافته ای ، پایدار [و استوار] باش ، و نیز کسانی که با تو [به سوی خدا]روی آورده اند» . فرمان به مؤمنان برای پایداری در دینِ خود ، بر پیامبر صلی الله علیه و آله بسیار گران آمد ، به گونه ای که گفته شده پس از نزول این آیه ، چهره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله تکیده شد و آثارِ پیری در ایشان ، نمایان گردید و بر پایه روایتی ، ایشان فرمود : شَيَّبَتنِي هُودُ . (2) [سوره] هود ، مرا پیر کرد . بنـا بر این ، دینـدار واقعی ، کسـی است که در همه عمر از آغـاز جوانی تا کهن سالی ، بر دین خود پایبند باشـد و در برهه های گوناگون ، دینـدار بمانـد . نزول فرشـتگان و دریافت مژدگانیِ بهشت جاویـد ، تنها برای ثابت قدمان ، وعده داده شده است : «إِنَّ الَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَـمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَئِكَةُ أَلَا تَخَافُواْ وَ لَا تَحْزَنُواْ وَ أَبْشِرُواْ بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ . (3) همانا کسانی که گفتنـد : «پروردگار ما ، خـدای یکتاست» ، آن گاه [بر آن] پایـداری نمودنـد ، فرشـتگان ، بر آنان فرو می آیند [و می گویند] : «مترسـید و انـدوه مدارید ، و شـما را مژده باد به آن بهشتی که نوید داده شدید !» » . آنچه اهل بیت علیهم السـلام را از دیگران ، ممتاز می کند ، ثبات دینی آنان در عقیده و عمل در سراسـر زندگی است . پیشوایان معصوم علیهم السـلام ، بر عقاید صحیح خود ، اصرار ورزیده و در رفتار بر اساس دین ، اسـتوار مانـده اند . از این رو ، یکی از ویژگی های ایشان ، «المُسـتقرّین فی أمر اللّه ؛ ثابت قدمان در امر خداوند» است . آنان ، به بالاترین مرتبه

.

1- .. سوره هود ، آیه 112 .

2- .الخصال ، ص 199 ، ح 10 .

3- .. سوره فصّلت ، آیه 30 .

راهِ استواری ایمان

دین ، دست یازیده اند و آگاهانه ، در همه عمر ، از آن پاسداری کرده اند و ثبات دینی را در زندگی خویش ، تداوم بخشیده اند .

راهِ استواری ایمانراه استواری ایمان ، خداباوری و توجّه همیشگی به حضور خداوند است . از امام صادق علیه السلام ، در باره آنچه ایمان را در بنده استوار می سازد ، پرسیدند . امام علیه السلام در پاسخ فرمود : الّذی یُثَبِّتُهُ فِیهِ الوَرَعُ ، وَ الَّذي یُخرِجُهُ مِنهُ الطَّمَعُ . (1) آنچه ایمان را در او استوار می کند ، پارسایی است ، و آنچه ایمان را از دل او بیرون می برَد ، آزمندی است . خویشتنداری در برابر خواسته های نفس ، دین را ثابت می کند و زیاده خواهی ، مرز خروج از دین است .

.

1- .الخصال ، ص 9 ، ح 29 .

وَ التّامّینَ فی مَحَبَّةِ اللّهِّ

شرح

دوستی خدا

اشاره

(36)وَ التّامّینَ فی مَحَبَّةِ اللّهِّ .

و کاملان در دوستی خدا ...

توضیح واژه هاالتّامّین : جمع «تامّ» ، به معنای کامل ، چیز بدون نقص ، تمام . (1) مَحَبَّة : دوستی ، علاقه ، محبّت ، مهرورزی . (2)

شرحاهل بیت علیهم السلام ، در محبّت خداوند به بالاترین مرتبه دست یافته اند و آن چنان به خدا عشق ورزیده اند که آنان را با عنوان «التّامّین فی محبة اللّه ؛ (کاملان در دوستی خدا)» می شناسیم . در این مجال ، مفهوم دوستیِ خدا ، راه رسیدن به محبّت خداوند و نشانه های کمالِ محبّت خدا را بررسی می نماییم :

دوستی خدامحبّت ، یعنی احساس میل نسبت به چیزی که برای انسان ، لذّت بخش است . دوستی خدا نیز احساسی درونی و دریافتنی است که قابل بیان و تعریف نیست . بنا بر این ، نمی توان محبّت خدا را آن گونه که دوستان او چشیده اند ، بیان کرد . از سوی دیگر ، برخی محبّت خدا را انکار می کنند ؛ زیرا جنسیّت را شرط دوستی می پندارند و علاقه انسان را به چیزی که از جنس او نیست ، نمی پذیرند و معتقدند : از آن جا که ماهیّت خدا با انسان متفاوت است ، نمی توان از دوستی خدا سخن گفت . باید گفت که این تفکّر ، پنداری واهی است و تجانس ، شرط محبّت نیست و انسان ، به شعر ، نقّاشی ،

.

1- .«تمام الشّی ء ، إنتهاؤه إلی حدّ لا یحتاج إلی شی ء خارج عنه» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 168) .

2- .«الحبّ : نقیض البغض» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 289) . «المحبّة : إرادة ما تراه أو تظنّه خیرا» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 214) .

طبیعت ، گل و هر چه زیبا باشد ، علاقه دارد و گاهی در راه زیبایی ها ، جان خود را می بازد و بی تردید ، آن که زیبایی را دوست می دارد ، به خالق زیبایی ها نیز عشق می ورزد . در جهان ، چون حُسن یوسف ، کس ندید حُسن ، آن دارد که یوسف آفرید . استدلال به آیات قرآنی ، پاسخ دیگری است که به منکران محبّت خدا داده می شود . خداوند متعال ، در توصیف مؤمنان ، فرموده است : «وَ الَّذِینَ ءَامَنُواْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ . (1) و کسانی که ایمان آورده اند ، در دوستی خدا ، سخت ترند» . قرآن ، به مسلمانان صدر اسلام هشدار می دهد که کوتاهی آنان در یاری دین ، با ظهورِ مسلمانانی که در آینده می آیند و با خدا ، رابطه ای عاشقانه دارند ، جبران خواهد شد : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ مَن یَرْتَدَّ مِنکُمْ عَن دِینِهِ فَسَوْفَ یَأْتِی اللَّهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ . (2) ای کسانی که ایمان آورده اید ! هر کس از شما از دین خویش برگردد ، پس زودا که خداوند ، گروهی را بیاورد که ایشان را دوست دارد و ایشان نیز او را دوست دارند» . در فرهنگ شیعی ، ستون های دین ، بر محبّت خدا استوار است (3) و پیامبر صلی الله علیه و آله ، مردم را به خدادوستی ، تشویق می فرماید :

.

1- .. سوره بقره ، آیه 165 .

2- .. سوره مائده ، آیه 54 .

3- .. نهج البلاغة ، خطبه 198 : « ... و أقام دعائمه علی محبّته ؛ [خداوند] ... ستون های اسلام را بر دوستی خود ، استوار کرده است» .

راه دوستی خدا

أحِبُّوا اللّهَ مِن کُلِّ قُلُوبِکُم . (1) با همه دل هایتان ، خدا را دوست بدارید . متون دینی فراوانی ، دوستیِ خدا را امری انکار ناشدنی می دانند و بـا انـدکْ مطـالعه ای در قرآن و احـادیثِ اهل بیت علیهم السـلام ، اهمّیت ، ارزش و آثارِ دوستی خـدا ، آشـکار می شود . (2) آنان که محبّت الهی را انکار می کنند ، در حِصار توهّمات خویش ، زندانی اند و از آثارِ وصف ناشدنی محبّت خدا ، محروم اند .

راه دوستی خـدابرکات محبّت خـدا ، همه مؤمنان را به سوی محبّت او می کشانَد ؛ زیرا محبّت ، آخرین منزل بندگی خداست و رسـیدن به این مقام ، آرزوی همه مؤمنان است . مهم ترین راه محبّت ، معرفت است ؛ زیرا دوستی و شناخت ، رابطه ای به هم پیوسته دارند و هر چه شناختِ زیبایی ها بیشتر شود ، بر علاقه به آن ، افزوده می شود و آن گاه که معرفت به شهود می انجامد ، شیفتگی می آفریند . راهِ رسیدن به محبّت خدا ، معرفتِ شـهودی اوست ، چنان که از امام مجتبی علیه السلام روایت شده که فرمود : مَن عَرَفَ اللّهَ أحَبَّهُ . (3) هر که خدا را بشـناسد ، دوستش خواهد داشت . امیر مؤمنان علیه السلام ، فرشتگان را عاشق خدا می داند و بنا بر نقلی ، در توصیف آنان فرموده است : وَ قَطَعَهُمُ الإیقانُ بِهِ إلَی الوَلَهِ إلَیهِ ... قَد ذاقُوا حَلاوَةَ مَعرِفَتِهِ وَ شَرِبُوا بِالکَأسِ الرَّوِیَّةِ مِن مَحَبَّتِهِ . (4) یقین به او ، آنان را از دیگران ، بُریـده و شیفته او ساخته است ... آنان ، شیرینی معرفتش را چشیده و از جام لبریز محبّتش نوشیده اند .

.

1- .. الدرّ المنثور ، ج 3 ، ص 409 ؛ کنز العمّال ، ج 16 ، ص 124 ، ح 44147 .

2- .. برای مطالعه بیشتر ، ر . ك : دوستی در قرآن و حدیث ، بخش دوم : دوستی خدا .

3- .تنبیه الخواطر ، ج 1 ، ص 52 .

4- .. نهج البلاغة ، خطبه 91 .

راه های رسیدن به محبّت خدا

1 . ذکر

در میراث دعایی شیعه ، درخواست برای معرفتِ شهودی ، بویژه در دوران غیبت صغرا ، مشاهده می شود . برای نمونه ، خواندن دعای «اللّهُمَّ عَرِّفْنِی نَفسَكَ ...» (1) پس از هر نمازی ، سفارش شده است و در «مناجات شعبانیه» ، درخواست برای زُدودن حجاب ها را چنین زمزمه می کنیم : إلهِی ! هَب لِی کَمالَ الإنْقِطاعِ إلَیكَ وَ أنِرْ أبصارَ قُلُوبِنا بِضِیاءِ نَظَرِها إلَیكَ . (2) خدایا ! از نهایتِ رَستن به سوی خودت ، بهره مندم ساز و دلمان را به روشناییِ نگریستن در خویش ، روشن کن .

راه های رسیدن به محبّت خدااحادیث ، راه رسیدن به محبّتِ برخاسته از معرفت شهودی را برای ما بیان کرده اند . مهم ترین راه ها برای رسیدن به محبّت خدا ، (3) عبارت اند از :

1 . ذکریاد خدا و احساس حضور دائم الهی در دل ، بهترین راه برای رسیدن به محبّت خداوند است . از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : مَنْ أکثَرَ ذِکرَ اللّهِ عز و جل أحَبَّهُ اللّه . (4) هر که خدا را بسیار یاد کند ، خداوند ، دوستش دارد . ذکر حقیقی ، ذکری است که از دل ، برخاسته باشد و آنچه تنها بر زبان جاری می شود ، ذکر نیست . ذاکِر ، کسی است که خود را در محضر خدا می بیند : باش چو در مجلسی ، دل به خدا ، رو به خلق چون که به خلوت روی ، روی و دلت سوی یار .

.

1- .. ر. ك : مصباح المتهجّد ، ص 411 ، ح 536 ؛ الکافی ، ج 1 ، ص 337 ، ح 5 .

2- .. الإقبال ، ج 3 ، ص 299 ؛ بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 99 .

3- .. برای اطّلاع بیشتر ، ر . ك : دوستی در قرآن و حدیث ، بخش دوم ، فصل سوم : اسباب محبوبیت نزد خدا .

4- .. الکافی ، ج 2 ، ص 500 ، ح 3 ؛ بحار الأنوار ، ج 93 ، ص 160 ، ح 39 .

2 . اهتمام به حضور قلب داشتن در نماز

3 . دعا

4 . توسّل

5 . خدمت به خلق برای خدا

2 . اهتمام به حضور قلب داشتن در نمازدومین راه کسب محبّت خدا ، نماز خواندن با حضور قلب است ، به گونه ای که شخص از آغاز تا فرجام ، دل به خدا بسپُرد و از هر چه غیر اوست ، دست بشوید ؛ زیرا نماز ، کامل ترین نمونه ذکر است و انسان را به قرب خداوند می رساند . بنا بر نقلی ، امام صادق علیه السلام فرموده است : ما مِن شَی ءٍ بَعدَ المَعرِفَةِ یَعدِلُ هذِهِ الصَّلاةَ . (1) پس از شناخت [خدا] ، هیچ چیزی هم پایه نماز نیست .

3 . دعااستمداد از خداوند برای رسیدن به محبّت او ، در گفتار و سیره معصومان علیهم السلام مشهود است . روایت شده که پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله ، از خدا چنین درخواست می کرد : اللّهُمَّ اجْعَل حُبَّكَ أحَبَّ الأشیاءِ إلَیَّ ! (2) بار خدایا ! دوستی ات را محبوب ترین چیزها نزدم گردان . بنده ، از خدا می خواهد تا محبّت خدا در دلش جای گیرد ؛ زیرا اگر خداوند ، بنده ای را گرامی بدارد ، او را به دوستی خود ، مشغول می سازد .

4 . توسّلتوسّل به اهل بیت علیهم السلام ، راه دیگری برای رسیدن به محبّت خداست که در شرح عبارت «مَن أرادَ اللّه بَدَءَ بِكُم» ، بیشتر در باره آن سخن خواهیم گفت . (3)

5 . خدمت به خلق برای خداخدمت به خلق که در برخی موارد ، مانند زکات ، واجب شرعی است ، راه دیگری

.

1- .. الأمالی ، طوسی ، ص 694 ، ح 1478 .

2- .. کنز العمّال ، ج 2 ، ص 182 ، ح 3648 .

3- .. ر . ك : ص 601 .

نشانه های کمالِ دوستی خدا

1 . دوستی خدا ، مبنای سایر محبّت هاست

برای کسب محبّت خداوند است تا آن جا که امام علی علیه السلام ، در روایتی ، احسان را در کنار اطاعت خداوند ، فلسفه خلقت انسان می داند : بِتَقوَی اللّهِ اُمِرتُم وَ لِلْاءحسانِ وَ الطّاعَةِ خُلِقْتُم . (1) به پروای از خدا ، فرمان یافته اید و برای احسان و اطاعت ، آفریده شده اید . و هر چه انسان به خلق خدا ، بویژه به محرومان ، بیشتر خدمت کند ، به دوستی خدا نزدیك تر می شود . در حدیثی قدسی ، آمده است : یا أحمد! مَحَبَّتی مَحَبَّةُ الفُقَراءِ . (2) ای احمد! دوستی من ، دوست داشتنِ تهی دستان است .

نشانه های کمالِ دوستی خداراه های پیش گفته برای رسیدن به دوستی خدا بود . اینك ، نشانه های کسانی را که پلّه پلّه ، به خدا نزدیك می شوند و به مرحله کمالِ محبّت الهی می رسند ، بازگو می کنیم :

1 . دوستی خدا ، مبنای سایر محبّت هاستنخستین نشانه کاملان در محبّت خدا ، سرشار بودن از محبّت اوست ، به گونه ای که خدا را بیش و پیش از همه دوست دارند و به دیگران نیز بر اساس محبّت او ، عشق می ورزند . حتّی محبّت آنها به پدر و مادر و زن و فرزند ، برای خداست ، بدین معنا که دوستی خدا ، برای آنها مبنا و اساس سایر دوستی هاست . در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله ، نوجوان بامعرفتی خدمت ایشان رسید و با دیدن چهره پیامبر صلی الله علیه و آله لبخند زد و سلام کرد . پیامبر خدا به او فرمود : «جوان! مرا دوست داری ؟» . گفت : به خدا سوگند ، آری ، ای پیامبر خدا ! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : «مانند چشمانت ؟» . گفت : بیشتر .

.

1- .. الغارات ، ج 2 ، ص 728 ؛ بحار الأنوار ، ج 32 ، ص 356 ، ح 337 .

2- .. إرشاد القلوب ، ص 201 .

2 . لذّت بردن از نماز

فرمود : «مانند پدرت؟» . گفت : بیشتر . فرمود : «مانند مادرت؟» . گفت : بیشتر . فرمود : «مانند جانت ؟» . گفت : به خدا سوگند ، بیشتر ، ای پیامبر خدا ! فرمود : «مانند پروردگارت ؟» . نوجوان بامعرفت ، به آزمونِ پیامبر صلی الله علیه و آله ، چنین پاسخ گفت : خدا ، خدا ، خدا ، ای پیامبر خدا ! این دوستی ، نه برای توست و نه برای هیچ کس دیگر . من ، تو را نیز تنها به خاطر دوستیِ خدا ، دوست می دارم . پیامبر صلی الله علیه و آله ، رو به اطرافیان کرد و فرمود : هکذَا کُونُوا أحِبُّوا اللّهَ لِاءحسانِهِ إلَیکُم وَ إنعامِهِ عَلَیکُم وَ أحِبّونِی لِحُبِّ اللّهِ . (1) این چنین باشید . خداوند را به خاطر احسان و نعمت هایش بر شما دوست بدارید و مرا به خاطر دوستی خداوند .

2 . لذّت بردن از نمازبرای عاشقان کامل خدا ، نماز ، شیرین است و وقتی به نماز دعوت می شوند ، برای سخن گفتن با محبوب ، سر از پا نمی شناسند و هرگز در نمازِ خود ، احساس کسالت و خستگی نمی کنند . پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید : جَعَلَ اللّهُ ـ جَلَّ ثَناؤُهُ ـ قُرَّةَ عَینِی فِی الصَّلاةِ وَ حَبَّبَ إلَیَّ الصَّلاةَ کَما حَبَّبَ إلَی الجائِعِ الطَّعامَ وَ إلَی الظَّمآنِ الماءَ وَ إنَّ الجائِعَ إذا أکَلَ شَبِعَ وَ إنَّ الظَّمآنَ إذا شَرِبَ رَوِیَ وَ أنا لا أشبَعُ مِنَ الصَّلاةِ . (2)

.

1- .. إرشاد القلوب ، ج 1 ، ص 161 .

2- .. مکارم الأخلاق ، ج 2 ، ص 366 ، ح 2661 .

3 . جدایی از خدا ، بزرگ ترین عذاب است

خداوند روشـنایی چشـمم را در نماز قرار داد و نماز را محبوب من کرد چنان که غذا را محبوب گرسنه و آب را برای تشنه . گرسنه آن گاه که خورد سـیر شود و تشـنه چون نوشد سـیراب و من از نماز سیر نمی شوم . یکی از نشانه های آشکار دوستی کامل خدا ، عشق به نماز است که برای بسـیاری از اولیای خدا ، روی می دهد . سـجده های اویس قَرَنی که ساعت ها طول می کشـید و یا برخی رکوع های مرحوم شـیخ حسـنعلی نخودکی در کنار حرم مطهّر امام رضا علیه السلام که از شامگاه تا بامداد به طول می انجامید ، از جمله نمازهای مشهور عارفان است . پذیرش نمازهایی این چنین ، برای کسانی که از این وادی دورند ، سخت است . یکی از دوستان طلبه ، در این باره داستانی شنیدنی نقل کرده است . وی می گفت : به مـدّت ده روز ، حالتی داشـتم که هر چه از خـدا می خواسـتم ، برآورده می شـد . روزی ، هنگامی که مشـغول نماز بودم ، در باره نمازهای طولانی دوسـتان خـدا ، تردیـد کردم و با خودم گفتم : چگونه ممکن است که نماز ، این قدر طولانی شود و انسان ، خسـته نشود ؟! شایـد این گونه داسـتان هایی که نقل می شود ، دروغ باشد . همان وقت ، به رکوع رفتم و ذکر «سـبحان ربّی العظیم و بحمـده» را گفتم . دیـدم چه قـدر شـیرین است . دوبـاره و سه بـاره گفتم و هر چه تکرار می کردم ، شاداب تر می شـدم و بیشتر احساس لذّت می کردم . بدین سان ، خداوند ، شُبهه ام را زُدود .

3 . جـدایی از خدا ، بزرگ ترین عذاب اسـتکاملان در دوستی خدا ، جدایی از خدا را بزرگ ترین عذاب می دانند . آنان ، تابِ دوری او را ندارند و چون عاشـقی هستند که در فراقِ معشوق ، رنگ چهره اش زرد می شود و مُردن برای او بهتر از جدایی است . دوستانِ حقیقی خدا ، آزار و اذیّت در راه خـدا را نادیـده می گیرند . برای آنان ، با او بودن اهمّیت دارد ، هر چند سـرزنش شوند . امیر مؤمنان علیه السـلام ، در «دعای کمیل» به درگاه حق تعالی ، چنین می گوید : فَهَبنِی ، یا إلهی و سَیِّدی و مَولایَ وَ رَبِّی ، صَبَرتُ عَلی عَذابِكَ ، فَکَیفَ أصبِرُ عَلی

.

4 . یاد خدا در سختی ها

فِراقِكَ ؟ (1) چنان گیر ـ ای خدای من و سَرور من و مولای من و پروردگار من ـ که بر عذابت ، شکیبایی کنم ، بر جدایی ات چگونه تاب بیاورم ؟! بر زبان آوردن این جملات ، آسان نیست . نقل شده که امام خمینی رحمه الله ، این جمله دعا را به قصدِ انشا نمی گفت ؛ یعنی از زبان امام علی علیه السلام می خواند ؛ زیرا معتقد بود که تنها کاملانِ در دوستی خدا می توانند چنین سخن بگویند . مرحوم آیة اللّه بهاء الدینی می فرمود : «معنای فصل (جدایی) را کسی می فهمد که وصل را درك کرده باشد» . بنا بر این ، کسانی که شیرینی محبّت خدا را چشیده اند ، جدایی از او برایشان دردناك است و برای کسانی که به این مرحله نرسیده اند ، بی معناست .

4 . یاد خدا در سختی هانشانه دیگر دوستداران کامل خداوند ، شکیبایی در برابر مشکلات و یاد خدا در سختی هاست . آنان ، در برابر ناملایمات ، یاد خدا را فراموش نمی کنند و هر چه سختی ها افزون شود ، یاد خدا در نزد ایشان ، بیشتر می شود . دوستان خدا ، هر چه را از دوست رسد ، نیکو می دانند ، خواه شیرینیِ زندگی باشد ، و یا تلخی غم و اندوه آن . عبارات بسیاری از «دعای ابو حمزه ثُمالی» ، صحنه مُغازله عاشق و معشوق است و امام زین العابدین علیه السلام ، در این دعای بلندْمعانی ، چگونگی دل باختن به خدا را ترسیم می کند و در عبارتی از آن ، به درگاه خداوند متعال ، چنین می گوید : إلهی! لَو قَرَنتَنِی بِالأَصفَادِ وَ مَنَعتَنِی سَیبَكَ مِن بَینِ الأَشهَادِ وَ دَلَلتَ عَلی فَضَائِحِی عُیُونَ العِبادِ وَ أمَرتَ بِی إلَی النّارِ ... لا خَرَجَ حُبُّكَ مِن قَلبِی . (2) معبودا ! اگر مرا به بند کشی و بخشش خود را میان همه ، از من دریغ بداری و رسوایی هایم

.

1- .. مصباح المتهجّد ، ص 847 .

2- .. همان ، ص 590 .

را پیشِ چشم بنـدگانت آوری و فرمـان دهی تا مرا به دوزخ بیفکننـد ، ... محبّت تو از دلم بیرون نمی رود . متون حـدیثی و سـیره اهل بیت علیهم السـلام ، بیـانگر آن است که امامـان علیهم السـلام ، تمـام نشـانه های کاملان در دوستی خداونـد را دارا بوده انـد . آنان ، حقیقت دلباختگی را یافتنـد و هیـچ چیز ، حتّی لحظه ای محبّت خـدا را از دل آنان ، خارج نکرد . سـختی ها را به جان خریدنـد و به خدا ، عشـق ورزیدند . بی مهریِ مردم را دیدند و بیشتر شـیفته خدا شدند و سـرانجام ، به وصال معبود رسـیدند و در بهترین جایگاه عشق الهی ، سُکنا گُزیدند .

.

وَ الْمُخْلِصینَ فی تَوْحید اللّهِ

شرح

اخلاص

(37)وَ الْمُخْلِصینَ فی تَوْحید اللّهِ .

و پیراسته جانان در یکتاپرستیِ خدا ...

توضیح واژه هاالمُخلِصین : دارندگان اخلاص ، پیراسته جانان . (1) تَوحید : یکتاپرستی ، یگانه پرستی ، یکتا دانستن . (2)

شرحواژه «مُخلص» را در این عبارت ، به دو گونه می توان خواند : «مُخلِص» ، اسم فاعلِ اخلاص ، به معنای کسی که اخلاص می ورزد و «مُخلَص» ، اسم مفعول اخلاص ، به معنای کسی که اخلاص به او هدیه شده است و هر دو گونه نیز صحیح است : اهل بیت علیهم السلام ، مخلِص اند ؛ زیرا در توحید خدا ، اخلاص دارند ؛ و مُخلَص اند ، از آن رو که اخلاص را خداوند به آنان ، ارزانی داشته است . آنچه در این مجال ، بررسی می شود ، بازکاوی معنای اخلاص و مفهوم اخلاصِ در توحید است :

اخلاصاخلاص ، به معنای پیراستن و پاك کردن است . از این رو ، در قرآن ، شیر ، خالص خوانده می شود ؛ زیرا از میان آلودگی هایی که در بدنِ حیوانات است ، پاکیزه بیرون می آید . قرآن ، این رویداد را برای عبرت گرفتن آدمیان ، چنین بیان فرموده : «وَ إِنَّ لَکُمْ فِی الْأَنْعَـمِ لَعِبْرَةً نُّسْقِیکُم مِّمَّا فِی بُطُونِهِ مِن بَیْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَّبَنًا

.

1- .«الخالص کَالصافی» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 292) .

2- .«التوحید : الإیمان باللّه وحده لا شریك له» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 450) .

خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّـرِبِينَ . (1) و هر آینه ، برای شـما در چارپایان ، عبرتی است . شما را از آنچه در شکم های آنهاست ، از میان سِرگین و خون ، شـیری نـاب و پـاکیزه می نوشانیم که برای آشامنـدگان ، گواراست» . مفهوم اصـطلاحی اخلاص ، با معنای لغوی آن ، هم بسـتگی کامل دارد ، به گونه ای که در تعریف اصـطلاحی اخلاص گفته انـد : پاك سازی عمل از هر گونه خلط و آلودگی و یا پاك کردن عمل از این که برای غیر خدا در آن ، نصیب و بهره ای باشد . (2) به هر حال ، آنچه در اخلاص مهم است ، تصفیه روح از واردات غیر خدایی است ، به گونه ای که انسان ، بدون چشـمداشت ، در دنیا و آخرت ، تنها برای خشـنودی خدا ، کار کند ، (3) و آنچه او می پسندد ، دینِ خالص و پاك است : «أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ . (4) آگاه باشـید که دین پاك ، تنها برای خداست » . مراتب اخلاص ، یکسان نیستند ؛ بلکه مراقبت بر اخلاص ، مراتب گونه گونی دارد . نخستین مرحله آن ، انگیزه و نیّت است که دشوارترین مرحله اخلاص است . در این مرتبه ، انسـان ، نه تنها برای خشنودی دیگران کار نمی کند ؛ بلکه رضایتِ خویش را هم نادیده می گیرد و تنها خرسندیِ پروردگار را در نظر دارد . مرتبه دیگر اخلاص ، هنگام به جا آوردن عمل است که در آن هنگام هم باید کار را تنها برای خدا انجام دهد . و مرتبه آخر ، مراقبت پس از انجام دادن کار است ، به گونه ای که انسان از کارِ پاکی که انجام داده است ، دیگران را آگاه نکند و به ستایشِ آنان ، خشنود نشود .

.

1- .. سوره نحل ، آیه 66 .

2- .. ر . ك : ریاض السالکین ، ج 3 ، ص 285 و ج 4 ، ص 399 .

3- .. برای آگاهی بیشتر ، ر . ك : شرح چهل حدیث ، امام خمینی ، ص 328 .

4- .. سوره زمر ، آیه 3 .

معنای اخلاص در توحید

امام سجّاد علیه السلام ، در دعای سحرهای ماه مبارك رمضان ، از خدا می خواهد که قلبِ او را آن چنان پاك کند که در نهایت ، عملِ او خالص گردد : أبْرِءْ قَلْبِی مِنَ الرِّیاءِ وَ الشَّكِّ وَالسُّمعَةِ فِی دِینِكَ حَتّی یَكُونَ عَمَلِی خالِصا لَكَ . (1) دلم را از ریا و تردید و حبّ ستایش در دینت ، پاك گردان تا این که کارم برای تو خالص باشد .

معنای اخلاص در توحیداخلاص در توحید ، یعنی یکتاپرستی محض و پاك ، به گونه ای که جسم و جان را از ورود هر گونه شرکی ، باز دارد و جان ، تنها خدای یگانه را بپرستد و جسم ، تنها برای خدایِ یکتا کار کند . امّا پیراستنِ دل از هر گونه شرکی ، بسیار دشوار است . از این رو ، قرآن ، بسیاری از مؤمنان را مشرك می خواند : «وَ مَا یُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَا وَ هُم مُّشْرِكُونَ . (2) و بیشترشان به خدا ایمان نمی آورند ، مگر این که [در همان حال] مشرك اند» . مشرك خواندن مؤمن ، نیازمندِ تأمّلِ گسترده ای است ؛ زیرا «ایمان» و «شرك» را فراهم آورده است . پاسخ مناسب این همنشینی ، در روایتی از امام صادق علیه السلام بیان شده که در تفسیر این آیه می فرماید : هُوَ قَولُ الرَّجُلِ : لَو لا فُلانٌ لَهَلَكتُ وَ لَو لا فُلانٌ لَما أصَبتُ كَذا وَ كَذا وَ لَولا فُلانٌ لَضاعَ عِیالِی ألا تَری أنَّهُ قَد جَعَلَ للّهِ شَریكا فِي مُلكِهِ یَرزُقُهُ وَ یَدفَعُ عَنهُ . مانند این است که انسان بگوید : «اگر فلانی نبود ، هر آینه ، من از بین می رفتم» و «اگر فلانی نبود ، به چنین و چنان نمی رسیدم» و «اگر فلانی نبود ، خانواده ام نابود می شدند» . مگر نمی بینی که او [با این حرف ها] برای خدا در مُلکش ، شریکی قائل شده که او را روزی می دهد و از او دفاع کرده ، دفعِ گرفتاری می کند ؟

.

1- .. الإقبال ، ج 1 ، ص 173 .

2- .. سوره یوسف ، آیه 106 .

انواع توحید

1 . توحید علمی

راوی می گویـد : که به امام علیه السـلام گفتم : پس بگوید : «اگر خداوند ، به واسـطه فلانی بر من منّت نمی نهاد ، از بین می رفتم»؟ امام علیه السـلام فرمود : نَعَم ، لا بَأسَ بِهذا وَ نَحوِهِ . (1) آری . این گونه [گفتن] و ماننـد آن ، اشـکالی ندارد . آنچه امام علیه السـلام بدان راه نمایی فرموده ، حقیقتِ توحید عملی است و در این گونه نگرش ، «در جهان ، جز خدا ، هیچ کس اثر ندارد» و همه جهان ، اسبابی هستند که خداوند ، مقدّرات خویش را به وسیله آنان به انجام می رساند . بنا بر این ، وقتی از بنده خدا سپاس گزاری می کنیم ، باید بدانیم که منعِم حقیقی ، خـداست و مخلوق ، واسـطه ای بیش نیست ؛ ولی از آن جا که خداونـد فرمان داده است ، از بنـده خدا هم تشـکّر می کنیم . در روایتی از امام رضا علیه السلام نقل شده که فرمود : مَن لَم یَشکُرِ المُنعِمَ مِنَ المَخلُوقِینَ لَم یَشکُرِ اللّهَ عز و جل . (2) هر که در برابر خوبی مردم ، سـپاس گزاری نکند ، از خداوند عز و جل سـپاس گزاری نکرده است. بازکاوی مفهومِ اخلاص در توحید ، در گرو شـناخت مراتبِ توحید است که به گونه ای مختصر ، آن را بررسی می نماییم :

انواع توحیدتوحید ، بر دو گونه است : توحید علمی و توحید عملی .

1 . توحیـد علمیاین معنا از توحید را سه گونه می توان معنا کرد : الف) توحید ذاتی . این توحید ، نخستین مرتبه یکتاپرستی و به معنای نفی شریك ، شبیه و جزء ، از ذات حق تعالی است .

.

1- .. عدّة الدّاعی ، ص 89 .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 24 ، ح 2 .

2 . توحید عملی

ب) توحید صـفاتی . این گونه توحید ، یعنی نفی صفات زاید بر ذات از خداوند ؛ زیرا بر اساس توحید ذاتی ، خداوند ، مرکّب از اجزا نیست و پـذیرش صـفات زاید بر ذات ، مسـتلزم مرکّب بودن خدای متعال از ذات و صـفات است . صـفات ذاتی ، مانند علم و قدرت ، عین ذاتِ خـدای متعال هسـتند . ج) توحیـد اَفعالی . یعنی هر فعلی که در این جهان به وقوع می پیونـدد ، به خواست و تقـدیر خدای متعال است و هیچ فاعلی در موازات خالق و یا مستقل از او ، وجود ندارد . امیر مؤمنان علی علیه السلام ، در سخن زیبایی که از ایشان نقل شده ، توحید علمی را از معرفت خدا ، شـروع می کند و به اخلاص در توحید می رساند : أَوَّلُ الدِّینِ مَعرِفَتُهُ وَ کَمالُ مَعرِفَتِهِ التَّصدِیقُ بِهِ وَ کَمالُ التَّصدِیقِ بِهِ تَوحِیدُهُ وَ کَمالُ تَوحِیدِهِ الإخلاصُ لَهُ وَ کَمالُ الإخلاصِ لَهُ نَفیُ الصِّفاتِ عَنهُ . (1) آغاز دین ، شناخت خداست و اوج شناخت او ، باور کردن و اعتراف به وجود اوست و کمال تصدیق او ، یگانه دانستن اوست و کمال یگانه دانستنش ، خالص داشتن او [از جسمیت و عَرَضیّت و لوازم این دو]است و کمال خالص دانستن او ، نفی صفات از اوست .

2 . توحیـد عملیتوحیـد عملی ـ که از آن به توحیـد در عبادت هم یاد می شود ـ ، بر دو گونه است : الف) خالص کردن انگیزه برای خدا . کسانی که از اوامر الهی به طور مطلق ، پیروی می کنند ، به پاك سازی نیّت خود می پردازند و همه کارهایشان را تنها به خاطر خدا ، انجام می دهنـد . در این صورت ، نه تنها واجبات ، ماننـد : نماز ، روزه ، زکات و... را به انگیزه خشـنودی خدا به جای می آورند ؛ بلکه کارهای روزمرّه ، مانند : خوردن ، آشامیدن ، درس خواندن و... را هم به انگیزه کسب رضایتِ خدا ، انجام می دهند . توحید عملی ، به همه کارها ، رنگ خدایی می بخشد و ترجمان واقعی این آیه

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 1 .

قرآن است که : «الَّذِینَ هُمْ عَلَی صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ . (1) آنان که بر نماز خویش ، پیوسته [و پاینده]انـد ». موحّدان راستین ، اگر چه به کارهای روزمرّه خویش می پردازنـد ، امّا همواره در حال عبادت انـد : خوشا آنان که دائم در نمازنـد بهشت جاودان ، بازارشان بی . پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله ، در سفارشـی به ابو ذر ، از او خواست که در هر کـاری ، انگیزه پاك داشـته باشـد : لِیَکُن لَکَ فِی کُلِّ شَیءٍ نِیَّةٌ صالِحَةٌ حَتّی فِی النَّومِ وَ الأَکلِ . (2) بایـد در هر کاری ، نیّتی پاك داشـته باشـی ، حتّی در خوابیـدن و خوردن . اخلاص در توحید ، تمامِ مراتب پیشـین را در بر می گیرد ؛ امّـا یکی از بالاترین مراتب توحیـد ، توحیـد عملی است ؛ یعنی این که انسان در تمامِ کارهایش ، انگیزه الهی داشته باشد و با نگاه به خدا ، زندگی اش را سامان دهد . ب) چشم پوشی از پاداش . بالاترین مراتب اخلاص در توحید ، آن است که انسان در عبادت و اطاعت ، از خداونـد متعال ، مزد طلب نکند ؛ بلکه عشق و محبّت خدا ، او را به اطاعت از او ، وادار نماید . امام صادق علیه السـلام ، انگیزه هـای گونـاگون مردم در پرسـتش را چنین بیـان کرده است : إنَّ النّاسَ یَعبُدُونَ اللّهَ عز و جل عَلی ثَلاثَةِ أوجُهٍ : فَطَبَقَةٌ یَعبُدُونَهُ رَغْبَةً فِی ثَوابِهِ فَتِلكَ عِبادَةُ الحُرَصاءِ وَ هُوَ الطَّمَعُ ، وَ آخَرُونَ یَعبُدُونَهُ فَرقا مِنَ النّارِ فَتِلكَ عِبادَةُ العَبِیدِ وَ هِیَ الرَّهبَةُ ، وَ لکِنّی أعبُدُهُ حُبّا لَهُ عز و جلفَتِلكَ عِبادَةُ الکِرامِ وَ هُوَ الأمنُ . (3) مردم ، خدای را به سه گونه عبادت می کنند : دسته ای از سرِ رغبت به پاداش الهی ، او را

.

1- .. سوره معارج ، آیه 23 .

2- .. مکارم الأخلاق ، ص 464 .

3- .. الخصال ، ص 188 ، ح 259 .

عبادت می نمایند که این ، عبادت حریصان و همان طمع است . دسته ای دیگر ، او را از سرِ بیم از آتش ، عبادت می کنند که این ، عبادت بردگان و همان ترس است . امّا من ، از سرِ محبّت به او عبادتش می کنم که این ، عبادت بزرگ منشان و همان آسودگی است . در روایتی دیگر ، امام صادق علیه السلام ، عبادتِ اهل بیت علیهم السلام را بر اساس محبّت می داند و آن را عبادت آزادمردان می شمُرَد که برترین عبادت است . (1) تمام پیشوایان معصوم ، یگانگی خدا را به جان شناخته و با عشق ، او را پرستیده اند . بالاترین معنای اخلاص در توحید ، عبادتِ خدا بر پایه محبّت او و چشم نداشتن به پاداش اوست . همه زندگی اهل بیت علیهم السلام ، برای خدا بود و بسیار فراتر از بهشت می اندیشیدند و هرگز خدا را برای بهشت ، نپرستیدند : تو بندگی چو گدایان ، به شرط مزد مکن که خواجه خود ، روش بنده پروری داند . در باره انواع قلوب و انگیزه های مشغول شدن دل به دنیا و آثار آن و مراتب اخلاص ، روایتی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که بسیار زیبا و در خور تأمّل است : القَلبُ ثَلاثَةُ أنواعٍ : قَلبٌ مَشغُولٌ بِالدُّنیا ، وَ قَلبٌ مَشغُولٌ بِالعُقبی ، وَ قَلبٌ مَشغُولٌ بِالمَولی . أمَّا القَلبُ المَشغُولُ بِالدُّنیا فَلَهُ الشِّدَّةُ وَ البَلاءُ ، وَ أمَّا القَلبُ المَشغُولُ بِالعُقبی فَلَهُ الدَّرَجاتُ العُلی ، وَ أمّا القَلبُ المَشغُولُ بِالمَولی فَلَهُ الدُّنیا وَ العُقبی وَ المَولی . (2) دل ، سه گونه است : دلِ گرفتار دنیا ، دلِ گرفتار عُقبا و دلِ گرفتار مولا . دلی که گرفتار دنیا باشد ، سختی و رنج ، نصیب اوست ؛ ولی دلی که گرفتار عُقبا باشد ، درجات بلند ، نصیبش شود ؛ و دلی که گرفتار مولا باشد ، هم دنیا ، هم عُقبا و هم مولا را دارد . الهی ! زاهد از تو حور می خواهد ، قصورش بین به جنّت می گریزد از درت _ یا رب _ شعورش بین !

.

1- .. الکافی ، ج 2 ، ص 84 ، ح 5 .

2- .. المواعظ العددیّة ، ص 146 .

وَ الْمُظهِرينَ لِأمْرِ اللّهِ وَ نهْيِهِ

شرح

چگونگی اظهار امر و نهیِ الهی

(38)وَ الْمُظهِرينَ لِأمْرِ اللّهِ وَ نهْيِهِ .

و آشکار کنندگان امر و نهی خدا ...

توضیح واژهالمُظهِرین : آشکار کنندگان ، ظاهر کنندگان . (1)

شرحواژه «مُظهِر» ، به معنای آشکار کننده است و امر خدا ، تمامِ اوامرِ واجب و مستحبّی خداوند را در بر می گیرد . نهی الهی نیز شامل هر آن چیزی است که خداوند ، آن را ناپسند می داند ، خواه حرام کرده باشد و انجام دهنده آن را کیفر دهد ، و یا آن که انجام ندادنش بهتر باشد ؛ و کسی که آن را انجام دهد ، اگر چه عذاب نمی شود، امّا به کمال سعادت و رستگاری هم نخواهد رسید . اکنون ، چگونگی آشکار کردن اوامر و نواهی الهی را بررسی می نماییم :

چگونگی اظهار امر و نهیِ الهییکی از ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، گستراندن اوامر الهی در جامعه و پرهیز دادن مردم از انجام دادن نواهی الهی است . امامان معصوم ، این وظیفه مهم را به دو گونه انجام می دهند : 1 . اظهار با گفتار . یکی از راه های گسترش اوامر الهی ، بیان دستورهای خداوند در میان مردم است . پیشوایان معصوم ، به فراخور زمان حضور خود ، با سخنرانی های عمومی و یا کلاس های خصوصی ، و نیز مکاتبات و پاسخگویی به پرسش های مردم ،

.

1- .«أظهرت الشَّی ء : بیّنته» (الصحاح ، ج 2 ، ص 732) . «ظهر الشَّی ء ظهورا : برز بعد الخفاء» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 101) .

اوامر الهی را به مردم می رساندنـد و آنـان را از آنچه نهی شـده است ، آگـاه می کردنـد . در این راه ، روشـنگری آنان به گونه ای بود که هر پرسش کننده ای ، قانع می شد و آنان که در مجلسِ درسِ ایشان حاضر می شدند ، از دریای معرفت امام ، سیراب می شدند . 2 . اظهار با کردار . دومین روش تبیین اوامر الهی ، رفتارِ کامل بر اساس دسـتورهای خداونـد است . شـیوه اهل بیت علیهم السـلام چنان بود که تمامِ اوامر مستحبّی خدا را هم به جای می آوردند و از تمامِ آنچه که خدا ناپسند می شمارد ، هر چند حرام نباشد ، پرهیز می کردند و بدین سان ، مردم به رفتـار و کردار آنـان ، نگاه می کردنـد و آنچه را که امام انجام می داد ، مطابق با دسـتورهای الهی می دانسـتند و از آنچه امام از آن پرهیز می کرد ، ناخشنودی خدا را در می یافتند . این شیوه ، به مراتب برای آشکار شدن اوامر الهی ، سودمندتر است .

.

وَ عِبادِهِ الْمُكْرَمينَ الَّذين لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ

شرح

بندگی ، بالاترین افتخار اولیای الهی

(39)وَ عِبادِهِ الْمُكْرَمينَ الَّذين لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللّهِ وَ بَرَكاتُهُ .

و بندگان گرامی خداوند ؛ آنان که در گفتار ، بر او پیشی نمی گیرند و به فرمان او عمل می کنند ؛ و رحمت خدا و برکات او [بر ایشان باد !]

.

توضیح واژه هاعِباد : جمع «عبد» به معنای بنده ، مملوك . (1) المُكْرَمين : گرامی داشته شدگان ، بزرگ شمرده شدگان . (2) لا يَسْبِقُونَهُ : بر او ، پیشی نمی گیرند . (3)

شرحواژه «عِباد» ، به معنای بنـدگان و «مُكْرَمين» ، اسم مفعول «إكرام» ، به معنای گرامی داشـته شـدگان است . اهل بیت علیهم السـلام ، بندگان شایسـته ای هسـتند که خداوند ، عبودیتِ کامل را به آنان ، ارزانی داشـته و آنان ، حقیقت بندگی را تحقّق بخشـیده اند و بدین سان ، خداوند متعال ، آنان را گرامی داشـته است . در این مجال ، امتیازات بندگی حق ، لزوم ایستادگی در برابر غالیان و بیزاری جُستن از آنان ، و برخی ویژگی های بندگان کامل خدا را بررسی می کنیم :

بندگی ، بالاترین افتخار اولیای الهیبندگی خدا ، بالاترین امتیازِ دوستان اوست . آنان که خدا را می شناسند و به او عشق می ورزند ، بندگی او را بالاترین افتخار خویش می دانند و هیچ افتخاری را با آن ،

.

1- .«العبد : الإنسان ، حرّا كان أو رقيقا ، يذهب بذلك إلى أنّه مربوب لبارئه _ جلّ و عزّ _ » (لسان العرب ، ج 3 ، ص 270) .

2- .«الكريم : الجامع لأنواع الخير و الشَّرف و الفضائل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 510) .

3- .«السَّبْق : القُدمَةُ فى الجرى و فى كلّ شى ء» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 151) .

نمی سـنجند . بر پایه گزارشـی ، امیر مؤمنان علی علیه السـلام ، این افتخار را آن چنان زیبا بیان کرده که شگفتی عامر شَعبی ، فقیه و شاعر عرب (1) را برانگیخته است . علی علیه السـلام فرموده است : إلهی! کَفی لِی عِزّا أنْ أکُونَ لَکَ عَبـدًا وَ کَفی بِی فَخرا أن تَکُونَ لِی رَبّا ، أنتَ کَما اُحِبُّ فَاجْعَلنی کَما تُحِبُّ . (2) معبودا ! مرا ارجمندی ، همین بس که بنده تو باشم و مرا افتخار ، همین بس که پروردگار من باشی . تو چنانی که من دوست دارم . پس مرا چنان دار که تو دوست داری . هـدایای الهی و عنایات ویژه خداونـد ، تنها به کسانی تعلّق می گیرد که سر بر آستان بندگی او بسایند . خداوند ، از پیامبر خود ، هنگامی که به معراج رحمانی قدم نهاد ، با عنوان «عبد» خویش ، یاد فرموده است : «سُبْحَـنَ الَّذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لَیْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی . (3) پاك است آن خدایی که بنده خود را شـبانه ، از مسجد الحرام به مسجد الأقصی بُرد ! » . مقام بندگی پیامبر صلی الله علیه و آله ، بر رسالت او مقدّم است و از این رو ، در تشهّد نماز ، پیش از آن که از رسالت پیامبر صـلی الله علیه و آله یاد کنیم ، او را بنده خدا می خوانیم : «أشـهدُ أنَّ مُحمّدا عَبدهُ وَ رَسولُه» . امتیازِ بندگی خدا ، برای همگان ، قابل تحصـیل است . رسالت و نبوّت ، فضل الهی برای خاصّان درگاه خداوند است ؛ امّا رسـیدن به مقامِ بندگی ، برای همگان ، امکان

.

1- .. عامر بن شراحیل الشعبی ، محدث ، راوی و فقیه کوفی (19 _ 103 ه) از رجال سرشناس صحاح سته بود که پانصد صحابه پیامبر را دیـد و راویان زیادی از او حدیث شـنیده اند (تهذیب التهذیب ، ج 5 ، ص 57) . وی شـگفتی خود را از این سخنان چنین ابراز می کند : امیر مؤمنان ، به بداهة ، نُه جمله گفت که با آنها ، چشـمه بلاغت را شـکافت و گوهرهای حکمت را یتیم کرد و همه مردمان را از رسیدن به یکی از آنها ناامید ساخت (الخصال ، ص 420 ، ح 14) .

2- .. الخصال ، ص 420 ، ح 14 .

3- .. سوره اسرا ، آیه 1 .

دارد و در همه زمان ها و در گذر تاریخ ، همواره بندگانی هستند که حقیقت بندگی را به جای می آورند و خداوند هم آنان را به عنایات ویژه خود می نوازد و با آنان ، سخن می گوید . از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده که فرمود : عِبادٌ ناجاهُم فِی فِکرِهِم وَ کَلَّمَهُم فِی ذاتِ عُقُولِهِم . (1) بندگانی هستند که خداوند ، از درِ اندیشه شان ، با آنان ، نجوا می کند و از درِ خِردشان ، با آنان سخن می گوید . هم سخنی با خدا و گوش دل به نجوای او سپردن ، آرزوی همه اولیای خداست . در «مناجات شعبانیه» می خوانیم : وَ اجْعَلْنِی مِمَّن نادَیتَهُ فَأجابَکَ ... فَناجَیتَهُ سِرًّا وَ عَمِلَ لَکَ جَهرًا . (2) و مرا از کسانی قرار ده که آنها را خوانده ای و به تو پاسخ داده اند ... و با آنان ، به خفا راز گفته ای و آنان ، در آشکار ، برایت عمل کرده اند . امتیاز دیگر بندگی خدا ، به انجام رسانیدن کارهای بزرگی است که از همگان بر نمی آید . بنده خدا ، آن گاه که به مراتب بالای بندگی رسید ، مَثَل خدا در روی زمین می شود و نماینده خدا ، کارهایِ خدایی می کند . در «حدیث قدسی» آمده که خداوند ، از بنده اش می خواهد که حقّ بندگی را به جای آورد تا او را نمونه خود بر روی زمین گردانَد : عَبدِی أطِعْنی أجْعَلَکَ مَثَلی . (3) بنده ام ! مرا اطاعت کن تا تو را نمونه خود ، قرار دهم . انجام گرفتن برخی کارهای خارق العاده که از سوی اولیای حق ، مشاهده می شود ، بازتاب بندگی آنان است . در سخنی منسوب به امام صادق علیه السلام ، بندگی ، جوهری است

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 222 .

2- .. الإقبال ، ج 3 ، ص 299 .

3- .. الجواهر السنیّة ، ص 361 .

اجابت دعای بنده گم نام

که اگر شکافته شود ، ربوبیّت در آن ، نهفته است : العُبُودِیَّةُ جَوهَرَةٌ کُنهُها الرُّبُوبِیَّةُ . (1) پرستش ، گوهری است که جانْ مایه آن ، ربوبیّت است . این سخن ، اگر چه در کتابی آمده است که نمی توان به متن آن ، اعتماد کامل کرد ؛ امّا در دیگر متون دینی نیز همین مضمون با جملاتی متفاوت ، وجود دارد و با درنگی در متون حدیثی ، به معادله ای دست می یابیم که رابطه بندگی و اجابت دعا ، در آن نهفته است و به هر میزان که شخص به مراتبِ بندگی دست یازد ، خداوند نیز به خواسته او بیشتر توجّه می کند . در حدیثی قدسی ، خداوند متعال فرموده است : أنَا ... مُطِیعُ مَن أطاعَنِی . (2) من ... فرمانبر کسی هستم که از من ، پیروی کند .

اجابت دعای بنده گم نامدر بارگاه قدسِ الهی ، وعده حق ، تخلّف ناپذیر است و آن که بندگی کامل را به جای آورد ، بی تردید ، می تواند بر نظام هستی تأثیر بگذارد . نقل شده که باربَری در یکی از بازارهای تبریز ، بار مردم را بر دوش نهاده بود و می بُرد که ناگهان ، بچّه ای که بر روی پشت بام بازار ، بازی می کرد ، از دریچه نورگیر سقف بازار ، به پایین افتاد . آن باربر ، همان طور که بار روی دوشش بود ، گفت : «خدایا ! نگهش دار!» . با این دعای او ، بچّه ، میان آسمان و زمین ، متوقّف مانْد . باربر ، بارش را بر زمین نهاد و بچّه را گرفت و به سلامت ، آرام روی زمین گذاشت . مردم که این صحنه را دیدند ، گِرد باربر ، جمع شدند و او را از اولیای خدا خواندند و شروع به تعریف و تمجید از او کردند ؛ امّا او با رد کردن سخنان مردم ، گفت : «من کسی نیستم . شصت سال ، بندگی او را کردم و به سخنش گوش دادم ، یك بار هم من حرفی زدم و خدا به آن ، گوش داد . همین !» .

.

1- .. مصباح الشریعة ، ص 536 .

2- .. الإقبال ، ج 3 ، ص 174 .

بیزاری جُستن از غلو کنندگان

بیزاری جُستن از غلو کنندگانعبارت «وَ عِبادِهِ المُکرَمینَ» که مقامِ بندگی امامان علیهم السلام را می سِتاید ، پاسخِ روشنی به غالیانی است که برای امام ، مقامی برتر از بشر می پندارند و آنان را به حدّ خدایی می رسانند . این زیارت نامه _ که میراث ماندگارِ امام هادی علیه السلام است _ ، در دورانی منتشر شد که برخی ساده لوحان ، پیرامونِ دروغگویانی مانند ابن حاتم قزوینی ، ابن بابای قمی و... گِرد آمده بودند و بافته هایِ افراطی خود را به نام دین ، ترویج می کردند . امام هادی علیه السلام ، با این گروه ، مبارزه کرد و بر پایه گزارشی ، دستورِ کُشتن برخی از سردمداران این جریان خطرناك را صادر فرمود و از سویی ، با بیان مهم ترین ویژگی های امام ، امامت حقیقی را تبیین کرد . چکیده سخن معصومان علیهم السلام ، این است که آن بزرگواران ، مخلوقِ خداوندند ، هر چند فضائل آنان ، بی شمار است . (1) عبارت «وَ عِبادِهِ الْمُکْرَمین ...» از «زیارت جامعه کبیره» ، تضمینی از این آیه قرآن است : «بَلْ عِبَادٌ مُّکْرَمُونَ لَا یَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُم بِأَمْرِهِ یَعْمَلُونَ . (2) بلکه [آن فرشتگان] بندگانی گرامی اند که به گفتار ، بر او پیشی نمی گیرند ، و آنان ، به فرمان او کار می کنند» . در این آیه ، از فرشتگان به عنوان بندگان گرامی داشته شده خداوند ، یاد می کند و راه بندگی آنان را اطاعت کامل از دستورهای خداوند می شمارد ، به گونه ای که در سخن گفتن ، بر خدا پیشی نمی گیرند و به دستورهای او ، عمل می کنند . پیشوایان معصوم نیز چنین اند و هرگز ، سخنی را از خویش نمی گویند و تمامِ گفتارهای آنان ، از منشأ وحی است (3) و از سوی دیگر ، به تمامِ آنچه خدا فرو فرستاده ، عمل می کنند .

.

1- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، بخش سیزدهم : غلو کردن در باره اهل بیت علیهم السلام .

2- .. سوره انبیا ، آیه 26 _ 27 .

3- .. ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 53 ، ح 14 .

مستحبّات ، برای آنـان واجب است و مکروهات ، بر ایشان حرام است . مقامِ انسان کامل در بنـدگی خـدا ، بسـیار ارزشـمند است ؛ زیرا فرشـته به حکمِ اجبار ، به فرمان خـدا سـر می سـپارد و در گفتار ، بر خداونـد ، پیشـی نمی گیرد ؛ امّا انسانِ کامل ، با اختیار خود ، به تمامِ دسـتورهای الهی دل می سـپارد و با عشق به آنها عمل می کنـد . تطابق کامل انسان کامل با فرمان های الهی ، آنان را همبَر قرآن کرده ، به گونه ای که هرگز از آن ، جدا نخواهند شد . (1)

.

1- .إنّی تارك فیکم الثقلین کتاب اللّه و عترتی أهل بیتی ، لن یتفرّقا حتّی یردا علیّ الحوض (المعجم الأوسط ، ج 4 ، ص 33 ، ح 3542)

.

السَّلامُ عَلَى الأَئِمَّةِ الدُّعاةِ وَ الْقادَةِ الْهُداةِ

شرح

اشاره

(40)السَّلامُ عَلَى الأَئِمَّةِ الدُّعاةِ وَ الْقادَةِ الْهُداةِ وَ السّادَةِ الْوَلاةِ !

سلام بر امامان فرا خواننده [به حق] و رهبرانِ راه نما و سَروران فرمان روا !...

توضیح واژه هاالـدُّعاة : جمع «داعی» ، به معنای دعوت کننـده ، مبلّغ ، فرا خواننده . (1) القادَة : جمع «قائـد» ، به معنای رهبر ، پیشوای پیشرو . (2) الهُداة : جمع «هادی» ، به معنای هدایت کننده ، رهبری کننده ، راه نما . (3) السَّادة : جمع «سائد» ، به معنای رئیس ، مالك ، ارباب ، شریف ، سَرور ، حکمران . (4) الوُلاة : جمع «والی» ، به معنای رهبر ، حاکم ، حکمران ، فرمان روا ، کارگزار . (5)

شرحچهـار بخش از «زیارت جامعه کبیره» که با سـلام دادن آغاز می شـد ، به اتمام رسـید . عبارت های جدیـد زیارت ، با سـلام دادن بر پیشوایان دعوت کننـده ، آغاز می شود . «دُعاة» ، به معنای گروهی است که مردم را به راه حق ، هدایت می کنند و یا گم راه می سازند ؛ امّا با توجّه به عبارت های پیشین که نوع فراخوانی امام را تبیین می کرد ، پیشوایان معصوم علیهم السلام ، مردم را به سوی خدا ، فرا می خوانند و از پرستش طاغوت ، بر حذر می دارند . (6)

.

1- .«الدُّعاة : قوم یدعون إلی بیعة هدی أو ضلالة» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 259) .

2- .ر . ك : لسان العرب ، ج 3 ، ص 370 ؛ مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 558 .

3- .«الهادی : الدَّلیل لأنّه یقدم القوم» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 357) .

4- .ر . ك : لسان العرب ، ج 3 ، ص 228 .

5- .كلّ من وَلِیَ أمراً أو قام به فهو مولاه و ولیّه (لسان العرب ، ج 15 ، ص 409) .

6- .. برای آگاهی بیشتر ، ر . ك : ص 231 : «السَّلام عَلَی الدُّعاة إلَی اللّه » .

رهبرانِ راه نما

سَروران فرمان روا

اینك ، تبیین دیگر توصیفات این عبارت :

رهبرانِ راه نمادر عبارت «القادَة الهُداة» ، واژه «قادة» ، جمع «قائـد» ، به معنای رهبر و «هُداة» ، جمع «هادی» ، به معنای هدایت کننده و راه نماست . یکی از ویژگی های ائمه علیهم السـلام آن است که رهبرانِ هدایت کننده اند . امام ، راه حق را می شناسد و بهترین رهبر و راه نمایی است که مردم را به سوی خـدا ، هـدایت می کنـد . در این باره نیز پیشتر سـخن گفتیم و چگونگی هـدایت در نظامِ تبلیغی شـیعی را بررسی کردیم . (1)

سَروران فرمان روادر عبارت «السَّادَة الوُلاة» ، واژه «سادة» ، جمع «سائد» ، به معنای کسـی است که دارای مجد و شرف و بزرگواری باشد و «وُلاة» ، جمع «والی» ، به معنای فرمان رواست . ائمّه علیهم السـلام ، بزرگواران و شـریفانی هسـتند که به امر خداوند ، فرمان روایی بر عهـده آنان است . در فرهنگ شـیعه ، «ولایت امر» و «هدایتِ امّت» ، شایسـته کسانی است که از هر گونه خطا و گناهی در امان باشـند و هرگز پلیدیِ اعتقادی و عملی ، گریبانگیر آنان نشود . این تفکّر ، برخاسته از قرآن است که تصریح می فرماید : «أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ . (2) از خداونـد ، فرمان ببرید ، و [نیز] از پیامبر و صاحبْ اختیارانتان ، که از شـمایند ، فرمان ببرید» . در کنار هم قرار گرفتن اطاعت از پیامبر و اولو الأمر در این آیه ، تـداوم جریانِ عصـمت را ثابت می کنـد ؛ زیرا همان گونه که باید از پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله فرمان بُرد ، لازم

.

1- .. برای آگاهی بیشتر ، به توضیحات عبارت : «وَقادة الاُمَم» ، ص 107 مراجعه کنید .

2- .. سوره نساء ، آیه 59 .

است از «اُولو الأـمر» هم پیروی کرد و اگر ولیّ در آیه ، معصوم از خطـا و اشـتباه نباشـد ، بی تردیـد در برخی موارد ، ناخواسـته بر خلاف سخنِ خـدا و پیامبرش ، فرمان می دهد و چنانچه پیرویِ غیر معصوم لازم باشد ، در فرمان خدا ، تعارض به وجود می آید ؛ یعنی از سویی باید از پیامبر صلی الله علیه و آله اطاعت کرد ، و از دیگر سو ، باید به فرمانی که خلافِ سخن پیامبر صلی الله علیه و آله است ، گردن نهاد . بنا بر این ، ضرورت معصوم بودن ولیّ امر ، ثابت می شود . در باره دوران غیبت معصوم علیه السلام نیز تنها استناد به آموزه های دینی آن بزرگواران ، اعتبار دارد و جانشـین معصوم ، بایـد از گناه ، دوری جوید و سـعی کند که تنها بر اساس دسـتورهای آنان ، فرمان دهد . به هر روی ، عبارت «السّادة الوُلاة» ، به سَروری شریفان برگزیده خدا ، اشاره می کند که در مجد و بزرگواری ، سرآمدند . در باره «ولیّ» در ذیل عبارت «وَ اُولِی الأمر» ، سخن خواهیم گفت . (1)

.

1- .ر . ك : ص 283 : «و اولی الأمر» .

وَ الذّادَةِ الحُماةِ

شرح

پشتیبانیِ دنیوی

(41)وَ الذّادَةِ الحُماةِ .

و حمایتگرانِ پشتیبان ...

توضیح واژه هاالذّادَة : جمع «ذائد» ، به معنای مدافع ، حمایتگر ، پشتیبان . (1) الحُماة : جمع «حامی» ، به معنای پشتیبان . (2)

شرحرویارویی آدم و شیطان ، تا فرا رسیدن سرای باقی ، ادامه دارد و تمام ناشدنی است . مؤمنان ، همواره با هجوم شیاطین ، رو به رو هستند و بدون نیرو و پشتیبانی ، توانایی حرکت به سوی رستگاری را ندارند . واژه های «ذادة» و «حُماة» ، هر دو به معنای حمایت کننده و پشتیبان اند. بنا بر این ، عبارت «الذادة الحُماة» ، نوید زندگی ساز به همه دینداران است که امامان علیهم السلام از شما در برابر دشمنان ، دفاع می کنند و در رسیدن به کمال انسانی ، حامی شما هستند .

پشتیبانیِ دنیویانسان ، با اراده خویش به دنیا قدم نمی نهد و بنا به تعبیری ، مجبور است که در این دنیا زندگی کند ؛ امّا در انتخاب نوع زندگی و آینده خویش ، کاملاً آزاد است . انسان ، با اراده خود ، زندگی را می سازد و هموست که با چگونه زیستن ، آرامش یا اضطراب را برای خود ، فراهم می آورد . خالق هستی ، می دانست که انسان ، با خطرهای فراوانی رو به روست و به تنهایی نمی تواند مسیر سعادت خویش را برگزیند و از همین رو ،

.

1- .«الذّادة جمع ذائد ، و هو الحامی الدافع» (النهایة ، ج 2 ، ص 172) . «تنحیة الشّی ء عن الشّی ء» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 2 ، ص 365) . «رجل ذائد و ذوّاد : أی حامی الحقیقة دفّاع» (الصحاح ، ج 2 ، ص 471) .

2- .«حمیته حمایة ، إذا دفعت عنه» (الصحاح ، ج 6 ، ص 2319) .

پیامبران را برانگیخت و امامان را جانشینانِ پیامبر خاتم قرار داد تا برنامه رستگاری بشر را به همه آدمیان ، ابلاغ کنند . کارآمدترین برنامه برای رعایت حقوق همه مردم ، برپاییِ عدالت اجتماعی است و بی تردید ، تنها راه نجات مردم از ظلم و بیداد ، حکومت اهل بیت علیهم السلام است ؛ زیرا منشأ وحیانی حکومتِ امامان ، تمامی کاستی های بشر را می زُداید و زندگی دنیوی و اُخروی را توأمان ، تأمین می نماید . بنا بر روایتی ، یکی از حکمت های غیبت ولیّ عصر (عج) ، اعتراف همه گروه ها به ناتوانی در برپاییِ عدالت است . امام صادق علیه السلام می فرماید : ما یَکُونُ هذا الأمرُ حَتّی لا یَبقی صِنفٌ مِنَ النّاسِ إلّا وَ قَد وُلّوا عَلَی النّاسِ حَتّی لا یَقولَ قائِلٌ «إنّا لَو وُلِّینا لَعَدَلنا» ، ثُمَّ یَقومُ القائِمُ بِالحَقِّ وَ العَدلِ . (1) این امر (قیام قائم علیه السلام) فرا نمی رسد تا این که هیچ گروهی از مردم باقی نمانَد ، مگر این که بر مردم ، حکومت کرده باشد تا کسی نگوید : «اگر ما به حکومت می رسیدیم ، به عدل ، رفتار می کردیم» . پس از آن ، قائم علیه السلام قیام می کند و حقّ و عدالت را بر پا می دارد . بنا بر این ، برپایی حکومت عدل ، حمایت عملی پیشوایان دینی از مردم است . در سایه حکومت اهل بیت علیهم السلام ، حقوق همه مخلوقات الهی برآورده می شود و در غیبت آنان ، حکومتی که با معیارهای اهل بیت علیهم السلام همخوانیِ بیشتری دارد ، حامی دینداران خواهد بود . فضای حکومت دینی ، به گونه ای است که انسان دیندار ، بتواند به راحتی ، از دین خود ، نگهبانی نماید ، هر چند همگان به پذیرش دین و معیارهای دینی مجبور نباشند . البته بنا بر باور شیعه ، امام غایب نیز خطرگاه های اصلی را برای شیعیان می نمایانَد و با الطاف پنهانی و اشارات بشارت بخش خویش ، از افتادن آنها به ورطه هلاکت ، جلوگیری می نماید :

.

1- .الغیبة ، نعمانی ، ص 274 ، ح 53 ؛ میزان الحکمة ، ج 1 ، ص 346 ، ح 1219 .

پشتیبانیِ اُخروی

مکاشفه ای آموزنده

إنّا غَیرُ مُهمِلینَ لِمُراعاتِکُم وَ لا ناسِینَ لِذِکرِکُم . (1) ما پاسداشتِ شما را وا ننهاده ایم و شما را از یاد نمی بریم .

پشتیبانیِ اُخرویقیامت یا همان برزخ نیز سرای حمایت اهل بیت علیهم السلام است و البته حمایت آنان در دو سرا ، تنها شایستگان را شامل می گردد ؛ آنانی که در این دنیا ، نگهبان نفس خویش بوده اند و راه پرهیزگاری را برگزیده اند : «وَ لَا یَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَی . (2) و جز برای کسی که او خشنود باشد ، شفاعت نمی کنند» . بنا بر این ، برای برخورداری از حمایت و شفاعت اهل بیت علیهم السلام ، باید در راهی قدم گذارد که خداوند متعال ، خشنود گردد ؛ زیرا برزخ و قیامت ، سرای تکلیف نیست و از سویی انسان ـ هر چند پرهیزگار باشد ـ ، کاستی هایی دارد که از سوی خداوند متعال ، مؤاخذه می گردد ؛ ولی حمایتِ اهل بیت علیهم السلام ، کارساز می شود و در برزخ و قیامت ، کاستی های انسان پرهیزگار ، جبران می گردد .

مکاشفه ای آموزندهمرحوم آیة اللّه علی احمدی میانجی ، در یکی از سخنرانی های خود ، داستان مکاشفه ای را نقل کرده که در این مجال ، آورده می شود : یك آقایی می گفت : رفتم هندوستان ، منبر بروم ، آن جا ، یك آقاشیخی هم آمده بود که منبر برود ؛ ولی مریض شده و نتوانسته بود منبر برود که هیچ ، آن پولی را هم که با خود برده بود آن جا ، برای دارو و درمان ، خرج کرده بود . آن آقاشیخ ، دلش گرفته بود .

.

1- .الاحتجاج ، ج 2 ، ص 598 .

2- .سوره انبیا ، آیه 28 .

می گفت : رفتم قبرستان مسلمانان ، همین که وارد شدم ، دیدم یك تابلو در آن قبرستان است و بر آن نوشته شده که : حجة الإسلام فلانی ، آمـده بود در این جا منبر برود ، در فلان سال ، فوت شـد و در این جا دفن گشت . این تابلو را دیـدم ، به فال بـد گرفتم . گفتم : من هم برای منبر رفتن آمـده ام و الآـن ، مریض شـده ام . حتمـاً مثـل این آقا می میرم و این جا دفن می شوم . خلاصه ، یك فاتحه برای صاحب آن قبر خواندم . سـپس مقداری با امام حسـین علیه السلام دردِ دل کردم که : یابن رسول اللّه ! من آمدم این جا منبر بروم ، برگردم کربلا و در جوار تو از دنیا بروم . آمـدم این جا ، مریض شدم . بالأخره ، گریه کردم و خوابم بُرد . در خواب دیدم یك شـیخی آمد و بعد از سـلام و تعارف ، گفتم : آقا! شـما ، کی هستید؟ گفت : «من ، همین آقایی هستم که الآن سرِ قبرش نشسته ای و برایش فاتحه خواندی . آمده ام به تو بگویم : بی سوادی! اگر به بنده بگویند بی سواد ، ممکن است خوشم نیاید» . گفتم : چرا؟ گفت : «اولاً این جا نمی میری ، سالم برمی گردی وطن خود . از این لحاظ ، نگران مباش . امّا بی سوادیِ تو ، در این است که خیال می کنی سایه امام حسین علیه السلام فقط در کربلاست . من این جا در سایه امام حسـین علیه السـلام نیستم؟! فکر می کنی آنهایی که در کربلا به دستِ امام حسین علیه السلام کشته شدند ، کجا دفن اند؟ در همین کربلا دفن شده اند ؟! سایه امام حسـین علیه السـلام ، فقط آن جا نیست . رحمت او ، وسـیع است ، همه جا را گرفته و سایه اش همه جا هست. (1)

.

1- .اُسوه پارسایان ، ص 117 .

و أهْلِ الذِّكْرِ

شرح

معانيِ «ذكر» در قرآن

(42)و أهْلِ الذِّكْرِ

و اهل ذكر ...

توضـيح واژه ها :أهْل : بنا بر مضاف اليه اين واژه ، معنايش متفاوت مى شود : خويشاوندان ، ايل و تبار ، پيروان ، وابستگان ، ويژگان . (1) الذِّكْر : ياد ، يادآورى ، يادكرد ، دعا به درگاه خدا . (2)

شرحتوصـيف امامان عليهم السـلام با عنوان «أهل الـذِّكر» ، به آيه «فَسْـئَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُون ؛ (3) اگر خود نمى دانيـد ، از اهل ذكر بپرسيد » ، اشاره دارد . پيش از بازكاوى تركيب «أهل الذّكر» ، معانى گوناگون «ذكر» در قرآن را بررسى مى نماييم .

معانيِ «ذكر» در قرآنواژه ذكر ، در قرآن ، بارها تكرار شـده است . برخى از معانى ذكر در قرآن ، چنين است : 1 . ياد . در شمارى از آيات قرآن ، معناى اصـلى واژه ذكر ، يعنى ياد ، اراده شده است كه براى نمونه ، اين آيات را مى توان بر شمرد : «أَقِمِ الصَّلَوةَ لِذِكْرِى . (4) نماز را براى يادكرد من ، بخوان» .

.

1- .«أهل الرجل : زوجه و أخصّ النّاس به» (العين ، ج 4 ، ص 89) .

2- .«ذكرت الشَّى ء ، خلاـف نسـيته . ثمّ حمل عليه الـذِّكر بِاللّسان» (معجم مقاييس اللّغـة ، ج 2 ، ص 358) . «كـلّ قول يقال له ذكر» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 328) .

3- .سوره نحل ، آيه 43 .

4- .سوره طه ، آيه 14 .

بررسی مفهوم «ذکر» و «اهل ذکر»

«أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ . (1) آگاه باشـید که دل ها به یاد خدا آرام می یابد ! » . 2 . قرآن . معنـای دیگر ذکر ، قرآن است : «وَ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ الـذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ . (2) و این ذکر (قرآن) را به سـوی تـو ، فرو فرسـتادیم تـا برای مردم ، آنچه را که به سوی آنـان ، فرو فرسـتاده شـده است ، به روشـنی بیان کنی » . در این آیه ، ذکر ، به معنای قرآن است و بر پیامبر صـلی الله علیه و آله واجب است که آیات الهی را برای مردم ، روشن سـازد . 3 . پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله . معنای سوم ذکر ، شـخص پیامبر صلی الله علیه و آله است : «قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا رَّسُولًا يَتْلُواْ عَلَيْكُمْ ءَايَـٰتِ اللَّهِ . (3) همانا خدا به سوی شما ذکری فرو فرستاده است ؛ فرستاده ای که آیات خدا را بر شما می خوانَد » . در این آیه ، «ذکر» ، موصوف و «رسول» ، صفت آن است .

بررسـی مفهوم «ذکر» و «اهـل ذکر»گفتنی است که کـاربرد ذکر در آیات قرآن و متون روایی ، بسـیار گسترده است و تنها در نمونه های یاد شده ، منحصـر نیست ؛ بلکه ذکر ، به معنای نماز ، قرائت قرآن ، تسبیح ، دعا و ... به کار رفته است ؛ (4) امّا در همه موارد ، معنای اصلی آن ، به نوعی مشاهده می شود . برای نمونه ، به اوراد زبانی ، ذکر می گویند ؛ زیرا غفلت را از آدمی می زُداید و او را در یاد خدا ، فرو می برد . همچنین ، نماز نیز ذکر است ؛ زیرا فلسفه اصلی وجوب

.

1- .سوره رعد ، آیه 28 .

2- .سوره نحل ، آیه 44 .

3- .سوره طلاق ، آیه 10 _ 11 .

4- .ر . ك : لسان العرب ، ج 4 ، ص 310 .

پیشوایانِ اهلِ ذکر

پرسش از اهل ذکر

نماز ، یاد خداست و نمازگزاری که در فکر مشکلات خویش باشد و از یاد خدا غافل گردد ، حقیقتِ نماز را به جای نیاورده است . آگاهی انسان نیز رابطه مستقیم با میزان به یاد سپاریِ وی دارد و هر اندازه که مطالب گوناگون را به ذهن خود بسپارد و در یادآوری آنها چیره تر باشد ، آگاه تر خوانـده می شود . بنا بر این ، در بازگردانِ کلمه ذکر ، از واژه «آگاهی» نیز می توان بهره برد . مفهوم «اهل ذکر» ، یعنی کسانی که به گونه ای با ذکر مأنوس هسـتند که گویی خود ، ذکر شـده انـد . در زندگی روزمرّه نیز برخی افراد با ذکر زبانی ، اُنس دارند . آنان ، اهل ذکر زبانی اند و برخی با قرآن ، همدم اند . آنان نیز اهل ذکر به معنای همدم قرآن ، شناخته می شوند .

پیشوایـانِ اهـلِ ذکراهـل بیت علیهم السـلام ، همواره در یاد خداینـد و تجلّی خـدا را در همه حالات ، در یافته انـد . بنا بر این ، اگر ذکر به معنای یاد خدا باشد ، امامان علیهم السـلام در چکاد یاد حق ، قرار دارند و اگر ذکر به معنای نماز باشد ، پس از نماز پیامبر صلی الله علیه و آله ، نماز امامان ، برترین نماز است و اگر ذکر به معنای پیامبر صـلی الله علیه و آله باشد ، آنان ، اهل بیت پیامبر خدا هستند و اگر ذکر به معنای آگاهی باشد ، اهل بیت علیهم السـلام ، برترینِ آگاهان اند . از همین رو ، توصیف «أهل الذکر» در باره ائمّه علیهم السلام ، با همه مصادیق آن ، سازگار است .

پرسـش از اهل ذکرپرسـش از اهل ذکر ، یعنی آگاهان ، فرمان عقل است و قرآن نیز با دسـتور «فَسْـئَلُواْ أَهْلَ الذِّکْرِ إِن کُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» ، همان حکم عقل را به یاد می آورد . (1) خردمند ، برای هر کاری ، به متخصّص در آن کار ، مراجعه می کند و بدین ترتیب ، از مجهولات خویش می کاهد و بر معلومات خود می افزاید . سیره و روش عقلا ، همواره ، مراجعه به

.

1- .به حکمی که عقل ، آن را در می یابد و شرع نیز به آن فرمان می دهد ، «حکم ارشادی» می گویند .

عالمان و متخصّصان است . (1) گفتنی است که شـأن نزول «آیه ذکر» ، اهـل کتـاب است ؛ لیکن مورد مُخصِّص نیست . بنا بر این ، هر جاهلی باید هر چه را که دانسـتنش ضـرور است ، از عالِم بپرسد و بر این اساس ، مهم ترین مصادیق آیه یاد شده ، اهل بیت علیهم السلام هستند . بی تردید ، آگاهی فراگیر ائمّه علیهم السلام ، آنان را نمونه برتر آیه «فَسْـئَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ» قرار داده است و آنان ، پاسخگوی پرسش هـای مردمان انـد و تمام نادانسـته های آدمیان ، در دریای دانش آنان ، معلوم می شود . در حـدیثی آمـده که پیامبر اکرم ، خود را «ذکر» و امامان علیهم السلام را «أهل الذّکر» ، معرّفی می کند و می فرماید : الذِّكرُ أنَا وَ الأئِمَّةُ أهْلُ الذِّكْرِ . (2) [مقصود از] ذکر ، منم و اهل ذکر ، امامان هستند . در حدیث دیگری ، شخصی تفسیر همین آیه را از امام علی علیه السلام می پرسد . امام علیه السلام می فرماید : وَ اللّهِ إنّا لَنَحنُ أهلُ الذِّكرِ ، نَحنُ أهلُ العِلمِ ، وَ نَحنُ مَعدِنُ التَّأوِيلِ وَ التَّنزِيلِ ، وَ لَقَد سَـمِعتُ رَسُولَ اللّهِ صلى الله عليه و آله يَقولُ : أنَا مَدِينَةُ العِلمِ وَ عَلِيٌّ بابُهـا ، فَمَن أرادَ العِلمَ فَليَأتِهِ مِن بابِهِ . (3) به خـدا سوگنـد ، همانا ماییم اهل ذکر ، ماییم اهل دانش ، و ماییم معدن تأویل و تنزیل ! از پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود : «من ، شهر دانشم و علی ، دروازه آن است . پس هر که جویای دانش است ، باید از درِ آن وارد شود » . بر اساس روایتی ، امام جعفر صادق علیه السلام ، ذکر را دارای دو معنا می داند و در هر دو

.

1- .پـایه و اساس تقلیـد از مجتهـد عادل نیز دلیل عقلی است . مؤمن متـدیّن ، ممکن است که با روش برداشت از آیات و روایات ، آشـنا نباشد . لذا به عالمی مراجعه می کند که با برداشت از متون کهن ، آشناتر است .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 210 ، ح 1 .

3- .شواهد التنزیل ، ج 1 ، ص 432 ، ح 459 ؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 204 ، ح 234 .

مفهوم ، امامان علیهم السلام را اهل ذکر ، معرّفی می کند : لِلذِّکرِ مَعنَیانِ : القُرآنُ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله ، وَ نَحنُ أهلُ الذِّکرِ بِکِلا مَعنَیَیهِ ، أمّا مَعناهُ القُرآنُ فَقَولُهُ تَعالی : «وَ أَنزَلْنَآ إِلَیْكَ الـذِّکْرَ لِتُبَیِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَیْهِمْ» (1) وَ قَولُهُ تَعالی : «وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَّكَ وَ لِقَوْمِكَ وَ سَوْفَ تُسْـئَلُونَ» (2) وَ أمّا مَعناهُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فَالآیَةُ فِی سُورَةِ الطَّلاقِ : «فَاتَّقُواْ اللَّهَ یَـأُوْلِی الْأَلْبَـبِ الَّذِینَ ءَامَنُواْ قَدْ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْرًا رَّسُولًا یَتْلُواْ عَلَیْکُمْ ءَایَـتِ اللَّهِ مُبَیِّنَـتٍ لِّیُخْرِجَ الَّذِینَ ءَامَنُواْ وَ عَمِلُواْ الصَّـلِحَـتِ مِنَ الظُّـلُمَـتِ إِلَی النُّورِ» (3) . (4) ذکر ، دو معنا دارد : قرآن و محمّد صلی الله علیه و آله ، و به هر دو مفهوم ، ما اهل ذکر هستیم . امّا ذکر به معنای قرآن : خداوند می فرماید : «قرآن را بر تو نازل کردیم تا آنچه را برای مردم نازل شده است ، برایشان بیان کنی» و این سخن پروردگار که : «و قرآن ، سبب بلند آوازه گشتن تو و قوم توست ؛ و زودا که بازخواست شوید! » . و امّا ذکر به معنای محمّد صلی الله علیه و آله : در سوره طلاق ، آمده است : «پس ای خردمندانی که ایمان آورده اید ! از خدا بترسید . خداوند ، قرآن را بر شما نازل فرموده است و پیامبری را که آیات روشن خدا را برایتان می خواند تا کسانی را که ایمان آورده اند و کارهای شایسته کرده اند ، از تاریکی ها به روشنایی در آورد» . سخن آخر ، آن که ویژگی «اهل ذکر» بودن ، یکی از برجسته ترین ویژگی های امامان علیهم السلام است و بنا بر فرمان عقل و آیات الهی و روایات پیامبر صلی الله علیه و آله و معصومان علیهم السلام ، برای آشنایی با دین اسلام باید به اهل بیت علیهم السلام مراجعه کرد و حقیقت اصول و فروع دین ، همان است که در اختیار ایشان است و هر که راهی جز این گزیند ، به حقیقت دین ، دست نیازیده است .

.

1- .سوره نحل ، آیه 44 .

2- .سوره زخرف ، آیه 44 .

3- .سوره طلاق ، آیه 10 _ 11 .

4- .ینابیع المودّة ، ج 1 ، ص 357 ، ح 14 .

وَ اُولِی الأَمْرِ

شرح

شأن نزول آیه «اُولِی الأمر»

(43)وَ اُولِی الأَمْرِ .

و صاحبان امر (اختیار داران) ...

توضیح واژه هااُولی ، اُولوا . صاحبان ، دارندگان . (1) الأمر . امر ، فرمان ، دستور ، اختیار . (2)

شرحعبـارت «اُولِی الأمر» ، اشاره ای است به این آیه : «أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ . (3) از خداوند ، فرمان ببرید ، و از پیامبر و اختیار دارانتان (صاحبان امر) ، که از شمایند ، فرمان ببرید » . بررسی شأن نزول آیه ، در تبیین مفهوم آن ، مؤثّر است .

شأن نزول آیه «اُولِی الأمر»گزارش شده که پیامبر صـلی الله علیه و آله برای نبرد تبوك ، حرکت کرد و علی علیه السـلام را جانشـین خود در مدینه ، قرار داد . فرصت طلبان ، زبان به طعنه گشودند و گفتند : چرا پیامبر صـلی الله علیه و آله ، علی علیه السلام را همراه خویش نبرد ؟! علی علیه السـلام خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و گفت : آیا مرا بر زنان و کودکان می گماری؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود :

.

1- .«اُولوا الأمر : الرؤساء و أهل العلم» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 31) . «أولوا : جمع لا واحد له من لفظه ، واحده ذو» (الصحاح ، ج 6 ، ص 2544) .

2- .الحال (المصباح المنیر ، ص 21) . واحد الأُمور (لسان العرب ، ج 4 ، ص 30) . الشأن (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 88) .

3- .سوره نساء ، آیه 59 .

مفاهیم و مصادیق «اُولی الأمر»

اختیارات «اُولی الأمر»

أما تَرضـی أنْ تَکُونَ مِنّی بِمَنزِلَةِ هارُونَ مِن مُوسـی ، حِینَ قالَ لَهُ : اُخلُفنِی فِی قَومِی وَ أصْلِحْ . (1) آیا دوست نداری نسبت به من ، همانند هارون (برادر موسی) نسبت به موسی علیه السلام باشی ، آن زمانی که موسی علیه السلام به او گفت : «در میان بنی اسرائیل ، جانشین من باش و اصلاح کن» ؟ و در همین واقعه بود که «آیه اُولی الأمر» ، نازل شد و اطاعت از مولا علیه السلام را همتای اطاعت از پیامبر صلی الله علیه و آله دانست .

مفاهیم و مصادیق «اُولی الأمر»شأن نزول «آیه اُولی الأمر» ، شخصیت ممتاز امام علی علیه السلام را می نمایانَد . شخصیتی که اطاعتش ، همبر اطاعت از خدا و پیامبر اوست و نخستین پیام آیه ، آن است که در غیبت پیامبر ، فرمانبَر کسی باشید که خداوند ، او را صاحب امر و فرمان روا قرار داده است و همچون پیامبر ، از هر گونه خطایی مبرّاست . (2) اگر چه شأن نزول آیه ، در باره امام علی علیه السلام است ؛ امّا اختصاص به ایشان ندارد و بنا بر مبانی پیروان اهل بیت علیهم السلام ، همه امامان اهل بیت علیهم السلام در زمره «اُولِی الأمر» هستند .

اختیارات «اُولی الأمر»اولو الأمر ، تمامی اختیارات پیامبر صلی الله علیه و آله را بر عهده دارند و همه بندگان خدا ، موظّف به پیروی از ایشان هستند . بر پایه روایتی ، پیامبر خدا ، اُولو الأمر را شریکان خود ، معرّفی می کند که خداوند ، آنان را به خود و پیامبرش پیوند داده است و از مردم می خواهد که برای پرهیز از اختلافات ، به آنان مراجعه کنند : فَإن خِفْتُمْ تَنازُعَا فِی أمرٍ فَأرْجِعُوهُ إلَی اللّهِ وَ الرَّسولِ وَ اُولِی الأَمْرِ . پس اگر از اختلاف در امری ترسیدید ، آن را به خدا و پیامبر و اولی الأمر ، ارجاع دهید .

.

1- .شواهد التنزیل ، ج 1 ، ص 190 ، ح 203 ؛ المناقب ، ابن شهر آشوب ، ج 3 ، ص 15 .

2- .بحث مستقل در باره عصمت اُولو الأمر ، در ذیل عبارت «المعصومون» ، ص 314 ، خواهد آمد .

امام علی علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید : ای پیامبر خدا ! ایشان ، کیان اند ؟ فرمود : «تو نخستین آنهایی» . (1) پیشوایان معصوم علیهم السلام ، در مواقع گوناگون ، ولایت خویش را برای مردم ، باز می گفتند و از آنان می خواستند که برای رسیدن به سرچشمه زلال حقیقت ، مطمئن ترین راه را برگزینند . گزارش شده که امام علی علیه السلام ، هنگام ورود به شهر کوفه ، به آنان فرمود : عَلَیکُم یا أهلَ هذا المِصرِ بِتَقوَی اللّهِ ، وَ طاعَةِ مَن أطاعَ اللّهَ مِن أهلِ بَیتِ نَبِیِّکُم ، الّذِینَ هُم أولی بِطاعَتِکُم فیما أطاعُوا اللّهَ فِیهِ مِنَ المُنتَحِلِینَ المُدَّعِینَ المُقابِلِینَ إلَینا . (2) ای مردم این شهر ! بر شما باد پروای از خدا و فرمانبری از کسی که از خدا ، فرمان می برَد و از خاندانِ پیامبر شماست . آنها در آنچه از خدا فرمان می برند ، برای فرمانبری شما شایسته تر هستند تا کسانی که دروغ پرداز و مدّعی اند و در برابر ما قرار دارند . در روایتی آمده که امام حسن علیه السلام نیز پس از بیعت مردم با ایشان ، در سخنرانی ای فرمود : أطِیعُونا فَإنَّ طاعَتَنا مَفروضَةٌ ، إذ کانَتْ بِطاعَةِ اللّهِ عز و جل وَ رَسولِهِ مَقرونَةٌ . (3) از ما فرمان ببرید که فرمانبری از ما ، واجب است ؛ زیرا فرمانبری از ما ، به فرمانبری از خداوند عز و جل و فرستاده او پیوسته است . امام حسین ، امام سجّاد و امام باقر علیهم السلام ، همگی ولایت خویش را مستند به «آیه اولی الأمر» می دانستند . (4)

.

1- .شواهد التنزیل ، ج 1 ، ص 189 ، ح 202 .

2- .الأمالی ، مفید ، ص 127 ، ح 5 .

3- .همان ، ص 349 ، ح 4 .

4- .برای اطّلاع بیشتر ، ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 200 _ 204 .

حکمت عدم تصریح به نام امامان در قرآن

حکمت عدم تصریح به نام امامان در قرآناستناد پیشوایان به آیه «أُوْلِی الْأَمْرِ» ، پرسشی را پدید می آورد که : چرا خداوند ، نام های امامان را در قرآن ، فرو نفرستاد ؟ ابو بصیر ، راوی هوشمند شیعی ، از امام صادق علیه السلام پرسید : مردم می گویند که : چرا نامی از علی علیه السلام و اهل بیت او در کتاب خداوند عز و جل به میان نیامده است ؟ امام علیه السلام فرمود : قُولوا لَهُم : إنَّ رَسولَ اللّهِ صلی الله علیه و آله نَزَلَتْ عَلَیهِ الصَّلاةُ وَ لَم یُسَمِّ اللّهُ لَهُم ثَلاثًا وَ لا أربَعا حَتّی کانَ رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله هُوَ الَّذی فَسَّرَ ذلِكَ لَهُم ، وَ نَزَلَت عَلَیهِ الزَّکاةُ وَ لَم یُسَمِّ لَهُم مِن کُلِّ أربَعِینَ دِرهَمًا دِرهَمٌ حَتّی کانَ رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله هُوَ الَّذی فَسَّرَ ذلِكَ لَهُم ، وَ نَزَلَ الحَجُّ فَلَم یَقُل لَهُم طوفوا أُسبُوعًا حَتّی کانَ رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله هُوَ الَّذي فَسَّرَ ذلِكَ لَهُم ، وَ نَزَلَت : «أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ» وَ نَزَلَت فی عَلیٍّ وَ الحَسَنِ وَ الحُسَینِ . (1) به آنها بگویید : بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نماز نازل شد ، در حالی که سه و چهار رکعت بودن آن ، از جانب خداوند ، مورد تصریح قرار نگرفت و این پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بود که آن را برای مردم ، تفسیر کرد . نیز زکات بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد و تصریح نشد که از هر چهل درهم ، به یك درهم ، زکات تعلّق می گیرد و او ، آن را برای مردم ، تفسیر فرمود . حج نیز بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نازل شد و گفته نشد : «هفت بار ، طواف کنید» و خود پیامبر صلی الله علیه و آله ، این حقیقت را برای آنها باز گفت و آیه «أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ» نازل شد که در حقیقت ، در حقّ علی ، حسن و حسین علیهم السلام نازل شده است . پاسخ امام صادق علیه السلام ، بسیار راه گشا و کاربردی است . قرآن ، کتاب قانون است و کلّیات شریعت اسلام ، در آن آمده است و تفسیر و بیان مصادیق آن ، به مفسّر الهی کلامِ حق ، یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله واگذار شده است . اوست که «اُولِی الأمر» را معرّفی می کند و محدوده اختیارات آنان را تعیین می فرماید .

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 286 ، ح 1 .

رابطه «ولیّ فقیه» و «اولو الأمر»

رابطه «ولیّ فقیه» و «اولو الأـمر»ولیّ فقیه ، اگرچه در زمره اولو الأمر نیست ؛ امّا جانشـین معصوم در دوران غیبت بقیـة اللّه الأعظم (عـج) است و از آن جا که سامان یافتن جامعه اسـلامی به وجودِ او وابسـته است ، بایـد از وی اطاعت شود . از پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : إسمَعُوا وَ أطِیعُوا لِمَن وَلّاهُ اللّهُ الأمرَ ، فَإنَّهُ نِظامُ الإسلامِ . (1) از کسی که خداوند ، او را بر شما ولایت داده است ، شنوایی و اطاعت داشـته باشـید که او ، رشـته کار اسـلام است . ولیّ فقیه ، در احکام حکومتی ، همانند جنگ و صلح و قوانین اجتماعی ، همان اختیارات معصوم را بر عهده دارد و پیروی از وی ، ضـرورت دارد ؛ زیرا بدون چنین اطاعتی ، نظام اسلامی محقّق نخواهد شد ؛ ولی در مسائل فردی ، نظیر نماز ، روزه و ... ، هر شخصی می تواند از مجتهد خویش ، تقلید کند و پیروی از ولیّ فقیه در مسائل فردی ، واجب نیست .

.

1- .الأمالی ، مفید ، ص 14 ، ح 2 .

وَ بَقیّة اللّه وَ خِیَرَتِهِ

شرح

مفهوم «بقیّة اللّه » ، در قرآن

(44)وَ بَقیّة اللّه وَ خِیَرَتِهِ .

و بازمانده خدا و برگزیده او ...

توضیح واژه هابَقیّة اللّه : بازمانده خدا ، باقی مانده خدا ، به جا مانده خدا ، نماینده خدا . (1) خِیَرَتِهِ : برگزیده او ، منتخب او ، گلچین او . (2)

شرحواژه «بقیّة» ، در صورت افزوده شدن به اسمی دیگر ، باقی مانده مضافٌ الیه خویش را معرّفی می کند . برای نمونه ، به بازماندگان جنگ که پس از نبردی سخت ، زنده مانده اند ، «بقیة السَّیف» می گویند . اکنون ، اضافه شدن واژه «بقیة» به اسم جلاله «اللّه » را بررسی می نماییم : ترکیب «بقیة اللّه » ، برگرفته شده از آیه 86 سوره هود است : «بَقِیَّتُ اللَّهِ خَیْرٌ لَّکُمْ إِن کُنتُم مُّؤْمِنِینَ . اگر ایمان دارید ، بازمانده خدا ، برای شما بهتر است» . لقب «بقیة اللّه » ، از القاب مشهور امام زمان علیه السلام است که در احادیث نقل شده از اهل بیت علیهم السلام آمده و بر زبان دوستداران ایشان ، جاری است .

مفهوم «بقیّة اللّه » ، در قرآنمفهوم «بقیّة اللّه » در قرآن ، با آنچه در «زیارت جامعه» آمده ، متفاوت است . «بقیّة اللّه » ، در سوره هود ، به معنای پرهیز از کم فروشی و بسنده کردن به مال حلال است . شعیب پیامبر ، قوم خویش را چنین نصیحت می کند :

.

1- .«البقیّة : ما بقی من الشّی ء» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 80) .

2- .«الخِیَرَة : مصدر إسم الإختیار» (العین ، ج 4 ، ص 302) .

مفهوم «بقیّة اللّه » ، در احادیث

«یَـقَوْمِ أَوْفُواْ الْمِکْیَالَ وَالْمِیزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْیَآءَهُمْ وَ لَا تَعْثَوْاْ فِی الْأَرْضِ مُفْسِدِینَ بَقِیَّتُ اللَّهِ خَیْرٌ لَّکُمْ إِن کُنتُم مُّؤْمِنِینَ . (1)
ای قوم من ! پیمانه و ترازو را به انصاف ، تمام دهید و از مردم ، چیزهایشان (کالاهایشان) را نکاهید و در زمین ، به تباهکاری مکوشید . اگر ایمان داریـد ، باقی گذاشـته خداونـد [از حلال]برای شـما بهتر است» . در این آیه ، «بقیّة اللّه » ، یعنی بر جای مانده از مال حلال ، برای مردم نیك تر معرّفی شده است و سود عادلانه ای که از داد و سـتد حلال به دست می آید ، پُر برکت دانسـته شده است . بنا بر این ، مؤمنان واقعی ، کم فروشی و زیاده طلبی را فرو می گذارند و به سود عادلانه خویش ، خشنودند .

مفهوم «بقیّة اللّه » ، در احادیثواژه «بقیة اللّه » ، در متون روایی ، با نگرش به معنای لغوی آن ، به اهل بیت علیهم السـلام تفسیر شده است ؛ زیرا آنان ، برجای مانده و باقی مانده حجّت های الهی اند . بنا بر این تفسیر ، زمین ، از حجّت و برهان ، خالی نمی مانَد . پیامبران ، دلیل های آشـکار خداوند بوده اند و با پایان پذیرفتن دوران پیامبران با رسالت یافتن پیامبر ختمی مرتبت ، این راه به وسـیله اهل بیت او ادامه می یابد و هر یك از آن بزرگواران ، باقی مانده حجّت های پیشـین اند و اینك ، دوازدهمین پیشوای عدالت ، امام مهدی علیه السـلام ، بر جای مانـده از حجّت های الهی است و او همان بقیـة اللّه است که در امتدادِ راه پیامبران و امامان علیهم السـلام حرکت می کند . نخستین امام برحق ، علی علیه السـلام ، بر پایه روایتی ، در توصیف قائم علیه السلام می فرماید : بَقِیَّةٌ مِن بَقایا حُجَّتِهِ ، خَلِیفَةٌ مِن خَلائِفِ أنبیائِهِ . (2) او باقی مانده حجّت های خدا و جانشینی از جانشینانِ پیامبرانِ اوست .

.

1- .سوره هود ، آیه 85 و 86 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 182 .

توسّل به حضرت بقیّة اللّه

از امام باقر علیه السلام نیز روایت شده که پس از برشمردن ویژگی های آخر زمان ، چگونگی ظهور امام مهدی علیه السلام را ترسیم می نماید و نخستین فرمایش او را چنین گزارش می کند : أَوَّلُ ما یَنطِقُ بِهِ هـذِهِ الآیَةُ «بَقِیَّتُ اللَّهِ خَیْرٌ لَّکُمْ إِن کُنتُم مُّؤْمِنِینَ» ، ثُمَّ یَقولُ : أَنَا بَقِیَّةُ اللّهِ فِی أرضِهِ وَ خَلِیفَتُهُ وَ حُجَّتُهُ عَلَیکُم . (1) نخستین سخنی که می گوید ، این آیه است : « بازمانده خدا ، برای شما بهتر است ، اگر ایمان داشته باشید» . آن گاه می فرماید : من ، بازمانده خدا هستم و جانشین و حجّت او برای شما. بر اساس این روایت ، پس از سخنان امام مهدی علیه السلام ، تمامی مسلمانان ، ایشان را با لقب «بقیة اللّه » ، خطاب می کنند و می گویند : السَّلامُ عَلَیكَ یا بَقِیَّةَ اللّهِ فِی أرضِهِ ! (2) سلام بر تو ، ای بازمانده خدا در زمین ! امام صادق علیه السلام نیز در پاسخ فردی که چگونگی سلام کردن به امام زمان علیه السلام را جویا می شود ، می فرماید : «بگو : السَّلامُ عَلَیكَ یا بَقِیَّةَ اللّهِ !» (3) راه نمایی و فریادرسی ، از برکات حضور حجّت های الهی است و اینك نیز همه موجودات ، در سایه برکات بقیة اللّه ، یعنی همان باقی مانده حجّت های خدا ، به سر می برند و آنان که با توجّه بیشتری او را می خوانند ، برکت آثار او را می یابند .

توسّل به حضرت بقیّة اللّهآیة اللّه محمّدعلی اراکی رحمه الله ، مرجع بزرگواری که به پرهیزگاری و دنیاگریزی شُهره بود ، از تشرّف دختر بزرگوارش به محضر امام عصر علیه السلام ، خاطره ای را نقل کرده که

.

1- .کمال الدین ، ص 331 ، ح 16 .

2- .همان جا .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 411 ، ح 2 .

خواندنی است : دخترم به احکام شرعی و دستورهای دینی ، کاملاً آشنا و نسبت به اعمال شرعی پایبند است . هنگامی که می خواست عازم مکّه شود ، شوهرش نمی توانست همراه او برود و پسرش هم راضی نشد که همراهی اش کند . هنگام خداحافظی ، از تنهایی اظهار نگرانی می کرد و می گفت : با این وضع ، چگونه اعمال حج را به جا آورم ؟ به او گفتم که ذکر «یا حفیظ ، یا علیم» را بسیار بگوید . روزی که از حج باز گشت ، خاطره ای را برای من نقل کرد و گفت : هنگام طواف خانه خدا ، معطّل ماندم . دیدم با وجود ازدحام جمعیت ، نمی توانم طواف کنم . لذا در کناری به انتظار ، ایستادم ، ناگهان ، صدایی شنیدم که می گفت : «ایشان ، امام زمان علیه السلام است . به امام زمان متّصل شده ، پشت سرِ او طواف کن !» . دیدم آقایی در میان جمعیّت و پیشاپیشِ آنان در حرکت است و مردمی ، دور او حلقه زده اند ، به طوری که هیچ کس نمی توانست وارد آن حلقه شود . من ، وارد شدم و دستم را به عبای ایشان گرفتم و مکرّر می گفتم : «قربان شما بروم !» و هفت بار ، خانه خدا را بدون هیچ مشکلی طواف کردم . آیة اللّه اراکی رحمه الله ، می فرمود : «من به صدقِ گفتار دخترم ، قطع و یقین دارم» . (1) این ، تنها نمونه ای از فریادرسی ولی عصر علیه السلام بود و نقش امامان در جامعه ، در ذیل عبارت های دیگر ، بیشتر توضیح داده خواهد شد . گفتنی است که توضیح جمله «خِیَرَته» ، در ذیل عبارت «خیرة ربّ العالمین» گذشت . (2)

.

1- .به نقل از : برکات سرزمین وحی ، ص 89 (با اندکی تصرّف) .

2- .ر . ك : ص 141 .

وَ حِزْبِهِ وَ عَيْبَةِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِراطِهِ

شرح

واژه «حزب» در قرآن

اشاره

(45)وَ حِزْبِهِ وَ عَيْبَةِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِراطِهِ وَ نُورِهِ وَ بُرهانِهِ ، وَ رَحْمَةُ اللّهِ وَ بَرَكاتُهُ .

و گروه او و گنجینه دانش او و حجّت او و راه او و نور او و دلیل روشن او ، و رحمت خدا و برکاتش [بر شما باد !] .

توضیح واژه هاحِزْب : گروه ، دسته ؛ گروهی که با یکدیگر ، همبستگی دارند . (1) عَيْبَة : گنجینه ، خزانه ، جای قرار دادنِ لباس و غیره . (2) حُجَّة : دلیل ، برهان . (3) صراط : راه ، مسیر ، طریق ، جاده . (4)

شرحدر این مجال ، تنها مفهوم «حزب» را بررسی می نماییم و سایر مفاهیم ، در عبارت های مرتبط با آنها ، بررسی شده است . (5) این عبارت زیارت ، ویژگی در حزب خداوند بودنِ امامان علیهم السلام ، بیان شده است و از آن جا که تعابیر «حزب اللّه » و «حزب اللّهی» در روزگار ما بسیار پُرکاربرد است ، بررسی ویژگی های «حزب خدا» ، ضرور می نماید .

واژه «حزب» در قرآنواژه «حزب» ، به «گروه» یا «گروهی از مردم که دارای مرام و مسلك معیّنی باشند» و «گروهی که با یکدیگر ، همبستگی دارند» ، معنا شده است .

.

1- .«كلّ قوم تشاكلت قلوبهم و أعمالهم فهم أحزاب و إن لم يلق بعضهم بعضا» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 308) .
2- .«العيبة : وعاء من أدم ، يكون فيها المتاع ... و العيبة : ما يجعل فيه الثياب» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 634) .
3- .«الحجّة : الدليل و البرهان» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 228) .
4- .«الصراط : الطريق» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 340) .
5- .برای نمونه ، ذیل عبارت «خزّان العِلمِ» توضیح داده شد .

1 . حزب خدا

در قرآن کریم ، واژه «حزب» به صـورت مفرد ، هشت بـار (1) و به صورت تثنیه ، یـك بار ، (2) به صورت مُطلق ، (3) دو بار و با افزوده شـدن «اللّه » به آن ، (4) سه بار و با افزوده شدن «شـیطان» به آن (5) نیز سه بـار به کـار رفته است . بنـا بر این ، از نگاه قرآن ، دو حزب ، پیوسـته در جهان وجود دارند : حزب خدا و حزب شـیطان . حزب خدا ، حزب رسـتگاران است : «أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ . (6) آگاه باشـید که حزب خدا ، رسـتگاران اند!» . و حزب شیطان ، حزب زیانکاران است : «أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَـانِ هُمُ الْخَـاسِرُونَ . (7) آگاه باشید که حزب شیطان ، زیانکارن اند!» .

1 . حزب خداپیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله ، امامان علیهم السـلام را به عنوان حزب خدا ، شـناسانده و بر اساس روایتی فرموده است : هر کس دوست دارد بر کشتی نجات ، سوار شود و به دستگیره محکم الهی چنگ زند و به ریسمان ناگسستنی خداوند بیاویزد ، پس از من ، با علی دوستی ورزد و با دشمنش دشمنی کند و از امامان هدایتگر از نسل او ، پیروی کند ؛ زیرا که آنان ، جانشین و وصیّ من هستند . (8)

.

1- .سوره مائده ، آیه 56 ؛ سوره مؤمنون ، آیه 53 ؛ سوره روم ، آیه 32 ؛ سوره مجادله ، آیه 19 و 22 ؛ سوره فاطر ، آیه 6 .

2- .سوره کهف ، آیه 12 .

3- .سوره مؤمنون ، آیه 53 ؛ سوره روم ، آیه 32 .

4- .سوره مائده ، آیه 56 ؛ سوره مجادله ، آیه 22 .

5- .سوره فاطر ، آیه 6 ؛ سوره مجادله ، آیه 19 .

6- .سوره مجادله ، آیه 22 .

7- .سوره مجادله ، آیه 19 .

8- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 1 ، ص 292 ، ح 43 .

همچنین ، فرموده است : حِزبُهُم حِزبی وَ حِزبی حِزبُ اللّهِ عز و جل وَ حِزبُ أعدائِهِم حِزبُ الشَّیطانِ . (1) حزب آنان ، حزب من است و حزب من ، حزب خداوند عز و جل است و حزب دشمنان آنان ، همان حزب شیطان است . در حدیث دیگری ، امام صادق علیه السلام ، امامان و شیعیان را هم گروه و ایشان را حزب پیروز خداوند ، معرّفی می کند : نَحنُ وَ شِیعَتُنا حِزبُ اللّهِ وَ حِزبُ اللّهِ هُمُ الغالِبونَ . (2) ما و شیعیانمان ، حزب خداییم ؛ و حزب خدا ، پیروز است . رَهاورد اندیشه در توصیفات قرآنی و سخنان معصومان علیهم السلام در باره «حزب اللّه » ، آن است که حزب خدا ، هدفمند است و دارای اساس نامه و شرایط عضویتِ ویژه ای است . هدف حزب اللّه ، رهایی انسان از بردگی های بُرونی و درونی است که بر اساس ره نمودهای قرآن ، سازماندهی می شوند . حزب اللّه ، یکتایی خدا را در شعار و عمل ، پذیرفته اند و هر برنامه و رفتاری را که با اساس توحید ، ناسازگار باشد ، نمی پذیرند . توحیدمداری حزب اللّه ، نفیِ همه قدرت هایی است که خود را جانشین خدا می دانند . حزب اللّه ، گروهی است که وابستگی اش ، تنها به خداست و بس . رهبر حزب اللّه ، پیامبر صلی الله علیه و آله است که فرموده است : حِزْبی حِزْب اللّه . 3 حزب من ، حزب خداست . و اساس نامه حزب اللّه ، همان قرآن است که رستگاری حزب اللّهیان را نوید داده و بهترین برنامه مادّی و معنوی را برای خداباوران ، ارائه داده است که :

.

1- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 1 ، ص 292 ، ح 43 .

2- .التوحید ، ص 166 ، ح 3 .

ویژگی های «حزب اللّه »

1 . پذیرش ولایت الهی

«رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَفِی الْأَخِرَةِ حَسَنَةً . (1) پروردگارا ! به ما در این جهان ، نیکویی (نعمت) بده و در آن جهان نیز نیکویی ببخش »

.

ویژگی های «حزب اللّه »حزبی که خداوند ، آن را توصیف فرموده و معصومان علیهم السلام ، رهبری آن را بر عهده دارند ، همه حقیقت خواهان را به سوی خویش فرا می خوانند ؛ امّا چنین نیست که هر مدّعی ای بتواند خود را حزب اللّهی بنامد ؛ بلکه امامان علیهم السلام ، ویژگی های متعدّدی را برای حزب خدا بیان کرده اند که بدون آن ویژگی ها ، نمی توان در زمره حزب خدا در آمد . برخی خصوصیات حزب خدا ، چنین است :

1 . پذیرش ولایت الهینخستین شرط عضویت در حزب اللّه ، پذیرش سرپرستی خدا و پیامبر اوست . حزب اللّهی ، باید خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام را به عنوان ولیّ و سرپرست خویش برگزیند و اختیار امور خود را به ایشان ، وا گذارد : «وَمَن یَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِینَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَـلِبُونَ . (2) و هر که خدا و پیامبرش و [چنین] کسانی را که ایمان آورده اند ، به دوستی [و سرپرستی]برگزیند [، از حزب خداست] ؛ و به راستی ، حزب خدا پیروزند» . مؤمنان واقعی ، همان اهل بیت علیهم السلام هستند که ولایت خدا و پیامبرش را پذیرفته اند و شخص حزب اللّهی ، اگر تنها ولایت خدا ، پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام را انتخاب کند ، بی تردید ، پیروز است .

.

1- .سوره بقره ، آیه 201 .

2- .سوره مائده ، آیه 56 .

2 . محبّت به دوستان خدا و ستیز با دشمنان خدا

2 . محبّت به دوستان خدا و ستیز با دشمنان خدادومین ویژگی حزب اللّه ، دوستی با دوستان خدا و ستیز با دشمنان اوست . محبّت خدا و دشـمن خـدا ، در یـك دل نمی گنجنـد . خـدا ، دوسـتان خـویش را به سوی خویش ، دعوت می کنـد و شـیطان نیز دوسـتان خود را برای عضویت در حزب خود ، فرا می خوانـد . به آیات زیر بنگریـد : «لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْأَخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَوْ كَانُواْ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاءِيمَـنَ وَ أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَ يُدْخِلُهُمْ جَنَّـتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَـرُ خَـلِدِينَ فِيهَا رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ أُوْلَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ . (1) مردمی را نمی یابی که به خداوند و روز واپسـین ، ایمان آورنـد ، در حالی که با کسانی که با خـدای و پیامبرش دشـمنی کرده اند ، دوستی بدارند ، اگر چه پدران یا پسـران یا برادران یـا خویشانشان باشـند . اینان انـد که [خداونـد] ایمان را در دل هاشان نوشـته [و پایـدار ساخته]است و ایشان را به روحی از نزد خویش ، نیرومنـد گردانیـده و به بهشت هایی در می آورد که از زیر آنها جوی ها روان است . در آن جا جاویـدان انـد . خداوند از ایشان ، خشـنود است و ایشان ، از خدا خشـنودند . ایشان اند حزب خدا . آگاه باشـید که حزب خدا ، رسـتگاران اند» . تعبیر «لَا تَجِدُ قَوْمًا» ، هر گونه گِرد هم آمدن محبّت خدا و دشمنان او را نفی می کند و آن را ناممکن می داند . از سوی دیگر ، شیطان با ترفندهای گوناگون ، یاد خدا را از دل هـا می زُدایـد تا انسان ها را برای پـذیرش دعوت خویش ، مهیّا نمایـد : «اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَـنُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُوْلَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَـنِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَـنِ هُمُ الْخَـسِرُونَ . (2)

.

1- .سوره مجادله ، آیه 22 .

2- .سوره مجادله ، آیه 19 .

3 . وحدت کلمه

شیطان ، بر آنان دست یافته است . پس یادکرد خداوند را از یادشان برده است . اینان ، حزب شیطان اند . آگاه باشید که حزب شیطان ، زیانکاران اند» .

3 . وحدت کلمهسومین ویژگی حزب اللّه ، فراهم آمدن بر محور توحید و پرهیز از هر گونه تفرقه و تشتّت است . حزب اللّه ، بر اساس ره نمودهای قرآن و با تکیه بر یگانگی پروردگار و پذیرش رهبری پیامبر صلی الله علیه و آله ، همه مسلمانان را به سوی رستگاری فرا می خوانند و شیوه رفتاری پیامبر صلی الله علیه و آله ، گرد آوردن مسلمانان بر محور قرآن و سنّت است و رفتار امامان علیهم السلام نیز زنده نگه داشتن سیره عملی پیامبر صلی الله علیه و آله بوده است . حزب اللّه ، امّت واحد است و حزب شیطان ، اگر چه در ظاهر وحدت داشته باشد ، امّا خودخواهی و زیاده طلبی ، موجب پراکندگی و تفرقه آنان خواهد شد : «وَ إِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَ حِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ فَتَقَطَّعُواْ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبِ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ . (1) همانا این ، امّت شماست ، امّتی یگانه ، و من ، پروردگار شما هستم . پس ، از من پروا کنید ؛ ولی کار [دین] خویش را میان خود ، پاره پاره کردند . هر گروهی ، به آنچه نزدشان است ، دل خوش اند» . نگاه حزبی و دل خوش بودن به منافع حزب ، از ویژگی های حزب شیطان است ؛ زیرا حزب اللّه ، کلّی نگرند و منافع جامعه اسلامی را بر منافع خویش ، ترجیح می دهند . برای نمونه ، سراسر صحیفه سجّادیه ، مشحون از دل نگرانی های امام سجّاد علیه السلام برای اجتماع مسلمانان است . امام علیه السلام ، آن چنان برای مرزداران جامعه آن روز ، بدون در نظر گرفتن مذهب و گرایش آنان ، دعا می کند که همه مسلمانان را یك پارچه در برابر کافران قرار می دهد . بنا بر این، آنان که بر طبل تفرقه می کوبند ، باید در حزب اللّهی بودن خویش ، تردید کنند .

.

1- .سوره مؤمنون ، آیه 52 _ 53 .

4 . تقوا

5 . یاد خدا و شب زنده داری

4 . تقواپارسایی و تقوا ، از ویژگی های مهمّ حزب اللّه است . امیر مؤمنان علیه السلام ، راه ورود به حزب خدا را داشتن تقوا می داند و بنا به گزارشی می فرماید : أَیَسُرُّكَ أَنْ تَكُونَ مِنْ حِزْبِ اللّهِ الغالِبینَ ؟ إتَّقِ اللّهَ سُبحانَهُ وَ أحْسِنْ فِی كُلِّ اُمُورِكَ ؛ فَإنَّ اللّهَ مَعَ الَّذِینَ اتَّقوا وَ الَّذِینَ هُمْ مُحْسِنونَ . آیا خوش داری که از حزب پیروز خدا باشی ؟ از خدای سبحان ، پروا پیشه کن و در همه کارهایت ، نیکوعمل کن ؛ زیرا که خداوند ، با پروا پیشگان و نیکوکاران است . (1)

5 . یاد خدا و شب زنده داری‌حزب اللّه ، در عبادت و مناجات نیز سرآمد دیگران اند . آنان ، در تاریکی شب ، به یاد معشوق بر می خیزند و با تضرّع و شب زنده داری ، خود را نیرومند می سازند . آنها ، یاد خدا را بر تمامی یادها ترجیح می دهند و بر خطاهای خویش ، نگران اند و لب به آمرزش خواهی می گشایند . امام علی علیه السلام ، در روایتی ، آنان را چنین توصیف می کند : طُوبی لِنَفْسٍ أَدَّتْ إلی رَبِّها فَرضَها ... فِی مَعْشَرٍ أسْهَرَ عُیُونَهُم خَوفُ مَعادِهِم وَ تَجافَتْ عَنْ مَضاجِعِهِمْ جُنُوبُهُم ، وَ هَمْهَمَتْ بِذِكْرِ رَبِّهِم شِفاهُهُم ، وَ تَقَشَّعَتْ بِطُولِ اسْتِغْفارِهِم ذُنُوبُهُمْ ، «أُوْلَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» . (2) خوشا بر نفسی که وظیفه خود را به پروردگارش ادا کرد ! ... آنان که خوف روز رستاخیز ، شب هنگام ، چشمانشان را بیدار نگه داشته و پهلوهایشان را از بستر نرم ، دور ساخته است و لب هایشان به یاد خداوند می جنبد و از بسیاریِ آمرزش خواهی ، گناهانشان زُدوده شده است . «آنان ، حزب خداوندند ، و بدانید که حزب خدا ، رستگاران اند» . بر ستیغ حزب خدا ، ائمّه علیهم السلام قرار دارند و از همین رو ، در «زیارت جامعه» ، در شمارِ ویژگی های آنان ، آمده است : «وَ حِزبِهِ ؛ [آنان ،] حزب او (خدا) هستند» .

.

1- .غرر الحکم ، ح 2828 .

2- .نهج البلاغة ، نامه 45 .

أَشْهَدُ أَنْ لا إِلهَ إِلَا اللّهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ

اشاره

(46)أَشْهَدُ أَنْ لا ـ إِلهَ إِلّا اللّهُ وَحْدَهُ لا ـ شَريكَ لَهُ ، كَما شَهِدَ اللّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلائِكَتُهُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ . لا ـ إِلهَ إِلاّ هُوَ الْعَزيزُالْحَكيمُ .

گواهی می دهم که معبودی جز خدای یگانه نیست که شریك ندارد ، آن چنان که خداوند ، برای خودش گواهی داده است و فرشتگانش و دانشمندانِ از مخلوقاتش ، برای او گواهی داده اند . معبودی جز او ـ که نیرومند و فرزانه است ـ ، نیست .

توضیح واژه هاأَشْهَدُ : گواهی می دهم ، تصدیق می کنم . (1) وَحْدَهُ : تنهاست ، یگانه است ، منحصر به فرد است . (2) شَريك : شریك ، انباز ، متّحد ، هم پیمان . (3) مَلائِكَة : فرشتگان ، فرستادگان الهی . (4) العَزِيز : بانفوذ ، نیرومند ، شکست ناپذیر ، برجسته . (5) الحَكيم : دانا ، فرزانه . (6)

.

1- .«الشَّهادة : خبر قاطع . و قوله «أشهد أن لا ـ إله إلّا اللّه » : أعلم أن لا إله إلّا اللّه و أبيّن أن لا إله إلّا اللّه » (لسان العرب ، ج 3 ، ص 239) .

2- .«وحده : منفرد» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 448) .

3- .«الشريك : المشارك فى الشيوع» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 291) .

4- .«ملائكة : جمع مَلك و أصله مألك بمعنى الرسالة» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 496) . «أجسام لطيفة نورانية كاملة فى العلم و القدرة على الأفعال الشاقة شأنها الطاعات و مسكنها السّماوات و هم رسل اللّه إلى الأنبياء» (مجمع البحرين ، ج 5 ، ص 293) .

5- .«العزيز : من صفات اللّه عز و جل و أسمائه الحُسنى ... هو الممتنع فلا يغلبه شى ء... هو القوى الغالب كلّ شى ء» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 374) .

6- .«الحكيم : من صفات اللّه ... بمعنى الحاكم ... هو الّذى يُحْكِم الأشياء و يتقنها» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 140) .

شرح

گواهی به توحید و مراتب آن

1 . اسلام

شرحعرضه ایمان و اعتقادات به پیشگاه بزرگان دین ، از سنّت های نیکوی شیعه است . راویان سختکوش احادیث ، بارها عقاید خود را در حضور امام معصوم ، باز گفته انـد تا کاستی های آن را بشناسـند و ایمان حقیقی در جانشان ، اسـتوار گردد . عبارت های «نخستین زیارت جـامعه کبیره» ، عرض ادب و سـلام به اهل بیت علیهم السـلام ، همراه با برشـمردن ویژگی های آنان بود . اینك ، پس از گفتار آغازین ، به «توحیـد» ، «نبوّت» و «امامت» ، سه اصل اساسـی دین ، پرداخته می شود تا زائر ، مرتبه هر کـدام را در یابـد و حقیقت دین را آن چنان که هست ، باز شناسد .

گواهی به توحیـد و مراتب آناعتراف به یگانگی مبـدأ آفرینش را «توحید» می نامند و بر اساس چگونگی اعتراف (زبانی ، قلبی و ...) ، مراتب گواهی به توحید ، پدید می آید و آثار گوناگونی بر جای می گذارد که به ترتیب ، عبارت اند از اسلام ، ایمان و یقین .

1 . اسلامنخستین گام توحید ، گواهی زبانی به یگانگی خداست . هر فردی پس از گفتن «أشهد أن لا إله إلّا اللّه وَ أنّ محمّدا رسول اللّه » ، مسـلمان به حساب می آید . چنین کسـی ، هر چند به گفته خویش ، معتقد نباشد ، امّا قوانین اسلامی در باره او اجرا می شود و حرمت او پاس داشـته می شود و احکام ازدواج و ارث ، به اسـلام آوردنِ زبانیِ او وابسته است . پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است : الإسْلامُ ما جَرى عَلَى اللِّسانِ وَ حَلَّتْ بِهِ المُناكَحَةُ . (1) اسلام ، آن است که بر زبان بگذرد و با آن ، پیوند زناشویی حلال گردد .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 50 ، ص 208 ، ح 22 .

2 . ایمان

2 . ایمانپـذیرش قلبی ، افزون بر اعتراف زبانی ، شـرط «ایمان» است . بنا بر این ، مرتبه ایمان ، فراتر از مرتبه اسـلام است و مؤمن در نهان خویش ، یگانگی خدا و رسالت پیامبرش را پذیرفته است و کردار خویش را مطابق با عقایدش تنظیم می نماید . جایگاه ایمان ، در سـراچه قلب آدمی قرار دارد و تا هنگامی که عقایـد او در دل او مسـتقر نگردد ، ادّعای ایمان داشـتن ، پذیرفتی نیست : «قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُواْ وَ لَـكِن قُولُواْ أَسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْاءِيمَـانُ فِى قُلُوبِكُمْ . (1) بادیه نشینان گفتند : «ایمان آوردیم» . بگو : «ایمان نیاورده اید ؛ بلکه بگویید : «اسلام آوردیم» ، و ایمان ، هنوز در دل هایتان ، در نیامده است» . در روایتی آمده که پیامبر صلی الله علیه و آله ، کردار مطابق با عقیـده را نشانه ایمان می دانـد و می فرماید : الإیمانُ ما وُقِرَ فِی القُلُوبِ وَ صَدَّقَتْهُ الأعمالُ . (2) ایمـان ، آن است که در دل ها جای گیرد و درستی آن ، با عمل ثابت شود . همچنین بر پایه روایتی ، امام باقر علیه السلام در تبیین تفاوت اسلام و ایمان ، فرموده است : الإیمانُ إقرارٌ وَ عَمَلٌ ، وَ الإسلامُ إقرارٌ بِلا عَمَلٍ . (3) ایمان ، اقرار و عمل کردن است ، و اسلام ، اقرار بدون عمل است . (4)

.

1- .سوره حجرات ، آیه 14 .

2- .بحار الأنوار ، ج 50 ، ص 208 ، ح 22 .

3- .تحف العقول ، ص 297 .

4- .برای آگاهی از تفاوت های ایمان و اسلام ، ر . ك : دانش نامه میزان الحکمة ، ج 8 ، ص 71 : «فرق میان ایمان و اسلام».

3 . یقین

تفاوت ایمان و یقین

3 . یقینبالاترین مرتبه توحیـد ، «یقین» است که همان مشاهـده باورهاست . از امام صادق علیه السـلام روایت شده که در تفسـیر «کَلَا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْیَقِینَ ؛ (1) اگر به علم الیقین بدانید» ، فرمود : «منظور ، دیدن با چشم است» . (2) یعنی اگر انسانی به «علم الیقین» دست یابـد ، جهنّم را می بینـد و سـپس به مقام «عین الیقین» می رسـد که دیـده دل او بینا می گردد و معرفت شـهودی برایش حاصل می شود و رسـیدن چنین مقـامی برای همگان ، ممکن نیست . امام صادق علیه السـلام فرمود : ایمان ، از اسـلام ، برتر است و یقین ، از ایمان ، برتر است و چیزی کمیاب تر از یقین ، وجود ندارد . (3)

تفاوت ایمان و یقیندر روایتی آمده که امیر مؤمنان علیه السـلام از دو فرزند گرامی اش حسن و حسین علیهماالسلام ، در باره تفاوت ایمان و یقین پرسید . آن دو بزرگوار ، ادب اختیار کرده ، سکوت کردند . امام علی علیه السلام ، از حسن علیه السلام خواست تا به سؤال ، پاسخ دهد . ایشان ، در پاسخ گفت : بین آن دو ، یك وَجَب ، فاصله است . امام علیه السلام پرسید : چگونه ؟ پاسخ داد : لِأنَّ الإیمانَ ما سَمِعناهُ بِآذانِنا وَ صَدَّقْناهُ بِقُلُوبِنا ، وَ الیَقِینُ ما أبصَرناهُ بِأعْیُنِنا وَ اسْتَدَلْنا بِهِ عَلی ما غابَ عَنّا . (4) چون ایمان ، آن چیزی است که با گوش های خود ، آن را می شنویم و با دل هایمان ، بدان

.

1- .سوره تکاثر ، آیه 5 .

2- .مختصر بصائر الدرجات ، ص 204 .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 51 ، ح 1 .

4- .مشکاة الأنوار ، ص 48 ، ح 34 .

شنوا بودن گوش باطن

گواهی اهل یقین

بـاور می کنیم ، و یقین ، آن چیزی است که بـا چشـمان خود ببینیم و از آن ، به آنچه از دیـدِ ما پنهان است ، راه می بریم . مهم ترین امتیاز اهل یقین ، بینایی دل است . آنان ، با دیده دل ، نادیدنی ها را می بینند و با گوش باطنی خود ، ناشـنیدنی ها را می شنوند و بر درجات یقین خود می افزایند . چشم دل ، باز کن که جان بینی آنچه نادیدنی است ، آن بینی .

شنوا بودن گوش باطنمؤلّف کتاب ارزشـمندِ مفاتیـح الجنان ، مرحوم حاج شـیخ عبّاس قمی ، در ایّام نوجوانی ، همراه با یکی از دوسـتانش برای زیارت اهل قبور ، به سـمت قبرسـتان وادی السّلام نجف ، حرکت می کنند . در آستانه دروازه نجف ، صدای هولناکی ، همچون نعره شتری که بر صورتش داغ می نهند ، می شـنود . از دوست همراه خویش می پرسد : آیا صدایی نمی شـنوی ؟ او پاسخ می دهد : خیر . هر چه آنها به قبرسـتان نزدیك تر می شوند ، صدا را بلندتر می شـنود تا این که وارد قبرستان می شوند . متوجّه می شود که صدا از جنازه ای بر می خاسـته که جماعتی بر گِرد آن ، حلقه زده بودند ؛ امّا تنها حاج شـیخ عبّاس قمی ، صدای او را با گوش باطنی خویش می شنیده و بس ! (1)

گواهی اهل یقیندر این عبارت از «زیارت جامعه» ، با گواهی اهل یقین ، به یگانگی خدا شهادت می دهیم و در حقیقت ، خدا را یگانه می دانیم ، آن سـان که خداونـد ، خودش گواهی می دهـد ، و خداونـد یگـانه است ، همان گونه که ملائکه ، او را یگانه می داننـد ، و خـداوند یکتاست ، آن گونه که دانشـمندانِ حقیقی ، یگانگی او را دریافته انـد . خدایی جز او نیست که قدرتمند و شـکست ناپذیر است . برای ادای چنین شهادتی ، باید در راه اهل یقین ، گام نهاد و به بالاترین مرتبه ایمان ، دست یازید ؛ چرا که :

.

1- .ر . ك : آینه صدق و صفا ، ص 149 .

راه رسیدن به یقین

غایَةُ الإیمانِ الإیقانُ . (1) نهایت ایمان ، یقین است .

راه رسـیدن به یقیناهکار کسب یقین ، تقوای همیشـگی است و مؤمن ، هر انـدازه که به ایمان خود عمل کند ، راه بیشتری به سوی تقوا طی کرده است . پرهیز از گناهـان و انجام دادن واجبات ، مطمئن ترین راه رسـیدن به تقواست و اگر فرد ، در پاسـداشتِ چنین مراقبتی کوشـش نماید ، دیده باطنی اش گشوده می گردد : «یَـاأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ إِن تَتَّقُواْ اللَّهَ یَجْعَل لَّکُمْ فُرْقَانًا وَیُکَفِّرْ عَنکُمْ سَیِّـئَاتِکُمْ وَیَغْفِرْ لَکُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ . (2) ای کسانی که ایمان آورده اید ! اگر از خدا پروا داشـته باشید ، برای شما مایه تمیز [میان حق و باطل]قرار می دهد و بدی هاتان را از شـما می زُداید و شـما را می آمرزد ؛ و خداوند ، دارای بخشـشِ بزرگ است» . گفتنی است که نگاه داشتن ایمان در عصر غیبت ، کاری بسـیار سـخت و طاقت فرساست . در روایتی آمده که امام صادق علیه السـلام ، سـختی های دوران غیبت را برای زُراره ، یار دانش پژوه خویش ، ترسـیم می کند و برای استوار ماندن ایمان ، دعایِ معرفت را به وی می آموزد : اللّهُمَّ عَرِّفْنِی نَفسَکَ فَإنَّکَ إنْ لَم تُعَرِّفْنِی نَفسَکَ لَم أعْرِفْ نَبِیَّکَ . اللّهُمَّ عَرِّفْنِی رَسولَکَ فَإنَّکَ إنْ لَم تُعَرِّفْنِی رَسولَکَ لَم أعْرِفْ حُجَّتَکَ . اللّهُمَّ عَرِّفْنِی حُجَّتَکَ فَإنَّکَ إنْ لَم تُعَرِّفْنِی حُجَّتَکَ ضَلَلْتُ عَن دِینِی . (3) خدایا ! خود را به من بشناسان ؛ چرا که اگر تو خود را به من نشناسانی ، پیامبرت را نخواهم شناخت . خدایا ! پیامبرت را به من بشناسان ؛ چرا که اگر پیامبرت را به من

.

1- .غرر الحکم ، ح 6346 .

2- .سوره انفال ، آیه 29 .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 337 ، ح 5 .

آرامش اهل یقین

نشـناسانی ، حجّت تو را نخواهم شناخت . خدایا ! حجّت خود را به من بشناسان ؛ چرا که اگر حجّت خود را به من نشناسانی ، از دینت به کژ راهه خواهم افتاد . مرحوم آیة اللّه میرزا جواد آقا ملکی تبریزی ، بر خواندن مداوم این دعا پس از تمام نمازها ، تأکید می کرده است . به راستی که اگر خداونـد ، معرفت خود را به بنـده ای عطا نمایـد ، لذّت دنیا و آخرت را به او بخشـیده است ، و اگر بنده ای را به حال خود وا گـذارد ، بی تردیـد ، در جهالت و نادانی غوطه ور خواهـد بود . پس باید با تأمّل و اندیشه ، بارها و بارها معرفت حق را از ذات حق ، طلب کرد و بر این درخواست ، اصرار ورزید .

آرامش اهـل یقینمرحوم آخونـد ملاّ عبّاس تربتی ، یکی از اولیای خـدا بود که لـذّت حضور را یافته بود . مرحوم حسـینعلی راشـد ، فرزند مرحوم تربتی ، در باره پـدر بزرگوارش می نویسد : از جمله چیزهایی که ما (افراد خانواده) از او دیدیم و همچنان برای ما مبهم مانْد ، یکی این است که پـدرم در روز یك شـنبه ، 24 مهرماه سال 1322 هجری شمسـی ، مطابق با هفـدهم شوّال سال 1362 هجری قمری ، در حدود دو ساعت از آفتاب گذشته ، در گذشت ، در حالی که نماز صبحش را همچنان که خوابیده بود ، خواند و حالت احتضار بر او دست داد و پایش را به سوی قبله کردنـد و تا آخرین لحظه ، هوشـیار بود و آهسـته ، کلماتی [را]می گفت ، مثل این که متوجّه جان دادن خودش بود و آخرین پرتو روح ، با کلمه «لا إله إلّا اللّه » از لبانش برخاست . درست در روز یك شـنبه هفته پیش از آن ، بعـد از نماز صـبح ، رو به قبله خوابیـد و عبایش را بر روی چهره اش کشـید . ناگهان ، ماننـد آفتابی که از روزنی بر جایی بتابـد ، یا نورافکنی را متوجّه جایی گردانند ، روی پیکرش از سـر تا پا روشن شـد و رنگ چهره اش که به سـبب بیماری زرد گشـته بود ، متلألئ و شـفّاف گردید ، چنان که از زیر عبای نازکی که بر رُخ کشـیده بود ، دیده می شد و تکانی خورد و گفت : «سـلام علیك یا رسول اللّه ! شما به دیدن این بنده بی مقدار آمدید ؟» . پس از آن ، درست مانند این که کسانی یكْ یك به دیدنش می آیند ، بر حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام و یکایكِ ائمّه تا

.

امـام دوازدهم ، سـلام می کرد و از آمـدن آنها ، اظهار تشـکّر می کرد . پس ، بر حضـرت فاطمه زهرا علیهاالسـلام سـلام کرد . سـپس بر حضـرت زینب علیهاالسلامسـلام کرد و در این جـا خیلی گریست و گفت : «بی بی ! من برای شـما ، خیلی گریه کرده ام» . پس ، بر مادر خودش سلام کرد و گفت : «مادر ! از تو ممنونم . به من ، شیرِ پاکی دادی» و این حالت ، تا دو ساعت از آفتاب بر آمده ، دوام داشت . پس از آن ، روشـنی ای که بر پیکرش می تابیـد ، از بین رفت و به حـالت عـادی برگشت و باز ، رنگ چهره به همان حالت زردی بیماری ، عود کرد و درست در یـك شـنبه دیگر ، در همان دو ساعت ، حالت احتضار را گذرانیـد و به آرامی ، تسـلیم گشت . در یکی از روزهای هفته ، مـابین این دو روز ، من به ایشان گفتم که : ما از پیغمبران و بزرگان ، چیزهایی به روایت می شـنویم و آرزو می کنیم که ای کاش ، خود ما می بودیم و می فهمیدیم ! اکنون بر شـما _ که نزدیك ترین کس به من هستید _ ، چنین حالتی دیده شد . من دلم می خواهد بفهمم که این ، چه بود ؟ سکوت کرد و چیزی نگفت . دوباره و سه باره ، با عبارت های دیگر ، تکرار کردم . باز ، سکوت کرد . بار چهارم یا پنجم بود که گفت : «اذیّتم نکن ، حسـینعلی ! » . گفتم : قصـد من ، این بود که چیزی فهمیده باشم . گفت : «من نمی توانم به تو بفهمانم . خودت برو بفهم!» . این حـالت ، برای من و مـادرم و برادرم و خواهرم و عمّه ام ، همچنان مبهم باقی ماند . چیزی از این موضوع نمی دانم . فقط می گویم که چنین حالتی دیده شد . (1)

.

1- .فضیلت های فراموش شده ، ص 149 _ 150 .

وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ

شرح

اشاره

(47)وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضى ، أَرْسَلَهُ بِالْهُدى وَ دينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُون .

و گواهی می دهم که محمّد ، بنده برگزیده و فرستاده پسندیده اوست . او را با هدایت و آیین حق فرستاد ، تا بر همه آیین ها پیروزش گردانَد ، هر چند مشرکان ، خوش نداشته باشند .

توضیح واژه هاعَبْد : بنده ، مملوك ، برده . (1) المُنْتَجَب : برگزیده شده ، انتخاب شده . (2) المُرْتَضى : خشنود شده ، پسندیده شده . (3) الكَرْه : ناخشنودی ، ناخوشایندی ، ناپسند دانستن ، نفرت برانگیز بودن . (4)

شرحاصل «نبوّت» ، پس از توحید ، مهم ترین اصل دین است . گواهی بر نبوّت پیامبر صلی الله علیه و آله ، همانند توحید ، دارای مراتب زبانی ، قلبی و یقینی است . اگر کسی جمله «أشهد أنّ محمّدا رسول اللّه » را بر زبان جاری کند ، شهادت زبانی داده است و چنانچه قلب او ، حقیقت این جمله را پذیرا شود ، شهادت قلبی داده است . امّا رسیدن به شهود یقینی نبوّت ، آثار ویژه ای دارد که به توضیح آنها می پردازیم .

.

1- .«العبد : الإنسان ، المملوك» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 270) .

2- .«المنتجب : المختار من كلّ شی ء» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 748) .

3- .«إرتضاه : رآه له أهلاً» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 324) .

4- .«خلاف الرضا و المحبّة» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 5 ، ص 172) .

آثار شهود یقینی نبوّت

آثار شـهود یقینی نبوّتآثار شـهود یقینی نبوّت ، از شـهود یقینی توحید ، محسوس تر است ؛ زیرا رؤیت خداوند ، محال است و لذا بررسـی شهود یقینی توحیـد ، بسـیار دشوار است . امّـا اهـل یقین ، آثار نبوّت را با چشم خویش می بیننـد . قرآن ، این گروه را چنین توصـیف می فرمایـد : «وَ یَرَی الَّذِینَ أُوتُواْ الْعِلْمَ الَّذِی أُنزِلَ إِلَیْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَ یَهْدِی إِلَی صِرَطِ الْعَزِیزِ الْحَمِیدِ . (1) و آنان که به ایشان ، دانش داده شـده ، می داننـد که آنچه از جانب پروردگارت بر تو فرو فرسـتاده شـده ، [راست و] درست است و به راه آن عزّتمنـد سـتوده ، راه می نماید» . اهل یقین ، افزون بر باور قلبی ، حقّانیت نبوّت پیامبر صـلی الله علیه و آله را می بینند و آنچه دیده شود ، ماندگار خواهد بود . امام علی علیه السـلام ، سـرآمدِ اهل یقین ، مشاهـدات خود را از بعثت پیامبر صـلی الله علیه و آله ، چنین بازگو می نمایـد : أَری نُورَ الوَحیِ وَ الرِّسالَةِ وَ أَشُمُّ ریحَ النُّبُوَّةِ وَ لَقَد سَمِعْتُ رَنَّةَ الشَّیْطَانِ حینَ نَزَلَ الوَحْیُ عَلَیهِ صلی الله علیه و آله ، فَقُلتُ : یا رسولَ اللّهِ ! ما هذِهِ الرَّنَّةُ ؟ فَقالَ : هـذَا الشَّیْطَانُ قَدْ أیِسَ من عِبـادَتِهِ إنَّكَ تَسـمَعُ ما أَسـمَعُ ، وَ تَری ما أَرَی ، إلّا أَنَّكَ لَستَ بِنَبیٍّ ، وَ لکِنَّكَ لَوَزیرٌ وَ إنَّكَ لَعَلی خَیرٍ . (2) من ، روشـناییِ وحی و پیامبری را می دیدم و بوی نبوّت را استشـمام می کردم . هنگامی که وحی بر ایشان فرود آمد ، ضـجّه شـیطان را شنیدم . گفتم : ای پیامبر خدا ! این ضـجّه چیست؟ فرمود : «این ، شـیطان است که از آن که او را بپرسـتند ، ناامید گشته است . همانا تو می شنوی آنچه را من می شنوم ، و می بینی آنچه را من می بینم ، جز این که پیامبر نیستی ؛ ولی دستْ یاری ، و همانا تو بر خیر هستی» .

.

1- .سوره سبأ ، آیه 6 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 192 .

سینای دل

شهود قلبی ، فراتر از تمام استدلال های کلامی و فلسفی است و امیر مؤمنان علیه السلام ، آثار نبوّت را با چشم خود دید و از همین روی ، ایمانِ هیـچ کس با ایمان مولا علی علیه السـلام قابل قیاس نیست . شـهود آثار نبوّت ، تمام فلسـفه بافی ها را باطل می کنـد و برهان مُتقَن شهود ، یقینی خلل ناپذیر است ؛ ولی آنان که به مقام یقین نمی رسند ، تنها نبوّت پیامبر و آثار آن را باور می کنند و از دیدن آن ، محروم اند : «وَ الَّذِینَ یُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَیْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَ بِالأْخِرَةِ هُمْ یُوقِنُونَ . (1) و آنان که به آنچه بر تو و آنچه پیش از تو فرو فرسـتاده شده ، ایمان می آورند و بی گمان ، به جهان واپسـین ، باور دارند» . تطبیق این دو آیه ، بسیار زیباست که گروهی ، حقّانیت پیامبر خدا را می بینند که آنچه بر او نازل شده ، حقّ است ؛ و گروهی به آن ، ایمان می آورند .

سینای دلشـیدایان معرفت ، در آرزوی شـهود یقینی ، دل در گرو دوست می سپارند و حق تعالی نیز آنان را از الطاف خویش ، محروم نمی کند و هر از چند گاهی ، پرده از باطن ایشان ، بر می دارد و آنان با شـهود خویش ، ایمانی استوارتر می یابند . یکی از بزرگان اهل معرفت ، خاطره ای برای نگارنده نقل می کرد که حکایتِ شـهود یقینی اوست . ایشان می گفت : وارد مجلس فاتحه ای شدم و برای خواندن فاتحه ، نشسـتم . ناگهان ، خرسـی را در گوشه مجلس ، مشاهده کردم ! شـگفت زده شدم و از شخصـی که در کنار من نشسـته بود ، پرسیدم : این چیست که در این گوشه ، نشسته است ؟ ! گفت : او را نمی شناسی ؟ این ، فلان رِباخوار معروف است . او را نمی شناسی ؟ به خود آمدم و دریافتم که خرس ، باطنِ رباخوار است .

.

1- .سوره بقره ، آیه 4 .

بنده پیام آور

دین جهان گستر

یکی از اهل معرفت ، وارد اتاقی می شود و می گوید : عجب بوی گَنْدی می آید ! به او می گویند : نه آقا ! بوی بدی نمی آید . به اطراف اتاق ، نگاه می کند و می گوید : بوی بد ، از این گُل می آید . این گُل ، بوی گند می دهد ! وقتی بررسی می کنند ، در می یابند که آن گُل ، غصبی بوده است و از گلزاری که صاحبش رضایت نداشته ، چیده شده است . این ، همان شامّه باطنی است که تنها اولیای حق ، از آن برخوردارند .

بنده پیام آورزائر ، در پیشگاه معصومان علیهم السلام گواهی می دهد که محمّد صلی الله علیه و آله ، بنده برگزیده خدا و پیام آور منتخب و پسندیده اوست . این ، شهادتِ اهل یقین است که بنده و رسول برگزیده حق را پیام آور مهربانی یافته اند و اینك ، زائر ، همان مشهود را تکرار می کند و در پایان گواهی خویش ، به آیه ای از کتاب حق ، تمسّك می جوید و معتقد است که : أرسَلَهُ بِالهُدی وَ دِینِ الحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ وَ لَو کَرِهَ المُشرِکُونَ . (1) او (پیامبر خود) را با راه نمایی به راه راست و دین حق ، فرستاده است تا آن را بر همه دین ها چیره گردانَد ، هر چند مشرکان ، خوش ندارند.

دین جهان گسترپیامبر صلی الله علیه و آله ، دین حق و هدایت را برای همه بندگان آورد تا دین الهی ، بر همه آیین ها پیروز گردد و سراسر جهان را ندای توحید ، فرا بگیرد . اینك ، اگر چه دین اسلام ، پیروان فراوانی دارد ، امّا دینِ نخست جهان نیست . در روایتی آمده است که امام صادق علیه السلام ، قیام بقیة اللّه الأعظم (عج) را زمان تحقّق وعده الهی و گسترش دین اسلام می داند و در تفسیر آیه «هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَی وَدِینِ الْحَقِّ ...» ، می فرماید : وَ اللّهِ ما نَزَلَ تَأوِیلُها بَعدُ وَ لا یَنزِلُ تَأوِیلُها حَتّی یَخرُجَ القائِمُ علیه السلام فَإذا خَرَجَ القائِمُ علیه السلام

.

1- .تضمین آیه «هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَی وَدِینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ وَلَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُونَ» (سوره توبه ، آیه 33) .

لَم یَبقِ کافِرٌ بِاللّهِ العَظیمِ وَ لا مُشـرِکٌ بِالإمامِ إلّا کَرِهَ خُروجَهُ حَتّی أن لَو کانَ کافِرا أو مُشـرِکا فی بَطنِ صَـخرَةٍ لَقالَت : یا مُؤمِنُ فی بَطنِی کافِرٌ فَاکْسُرنِی وَ اقْتُلْهُ . (1) به خـدا سوگنـد ، تأویل این آیه ، هنوز نازل نشـده است و نازل نخواهد شد تا آن که قائم علیه السـلام خروج کند ، و چون خروج کرد ، کافران به خدای بزرگ ، و مشرکان به امام را ناخوش می آید ؛ و اگر کافر یا مشرکی در دل صخره ای باشد ، آن صخره می گویـد : «ای مؤمن ! در دل من ، کافری است . مرا بشـکن و او را بکُش» . آری ! آخرین منجی دادگستر ، ظهور خواهـد کرد و دین حق ، بر خلافِ خواسته همه مستکبران و کافران ، گسترده می شود و عدالت فراگیر ، برای نخستین بار در سراسر گیتی ، مشاهده خواهد شد .

.

1- .کمال الدین ، ص 670 ، ح 16 .

وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الأَئِمَّةُ الرّاشِدُونَ

شرح

تفسير «الراشِدون»

(48)وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الأَئِمَّةُ الرّاشِدُونَ الْمَهديُّونَ الْمَعْصُومُونَ .

و گواهی می دهم که شما ، امامانِ راه یافته هدایت شده معصومید .

توضیح واژه هاالرّاشدون : جمع «راشد» ، به معنای راه یافته ، هدایت شده ، رشد یافته . (1) المَهْدیّون : جمع «مهدی» ، به معنای هدایت شده . (2) المَعْصُومُونَ : جمع «معصوم» ، به معنای نگه داشته شده ، ممانعت شده ، از گناه و خطا باز داشته شده ، مصونیت یافته . (3)

شرحدر عبارت های پیشین ، دو اصل توحید و نبوّت ، بررسی شد . اینك زائر ، اعتقاد خود را در باره پیشوایان دینی ، اظهار می کند و آنان را امامانی راه یافته ، هدایت شده و پاك و معصوم می خواند که توضیح هر یك ، خواهد آمد :

تفسیر «الراشِدون»تعبیر «الراشِدون» ، به همان راه یافتگان کوی دوست ، اطلاق می شود که در میان مردم ، زندگی می کنند ؛ امّا لطف الهی ، آنان را در جایگاهی قرار داده است که شیدای ایمان خود شده اند و از هر گونه ناسپاسی ، متنفّر گردیده اند . قرآن ، راه یافتگان را چنین توصیف می کند : «وَ لَـكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْاءِيمَـنَ وَ زَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ

.

1- .«راشد : نقيض الضّال ، إذا أصاب وجه الأمر و الطريق» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 175) .

2- .«المهديّ : الَّذي قد هداه اللّه إلى الحق» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 354) .

3- .«يدلّ على إمساكٍ ومنعٍ و ملازَمَةٍ» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 4 ، ص 331) . «عصمه اللّه من المكروه : حفظه و وقاه» (المصباح المنير ، ص 414) .

تفسیر «المَهدیّون»

وَ الْعِصْیَانَ أُوْلَئِكَ هُمُ الرَّ شِدُونَ . (1) و لیکن خداوند ، ایمان را در نزد شما ، دوست داشتنی ساخت و آن را در دل های شما بیاراست ، و کفر و بـدکرداری و نافرمـانی را ناخوشایـنـدتان داشت . ایشان ، همان راه یافتگان انـد» . عبادت و مناجات حق ، در نزد راه یافتگان ، دشوار نیست ؛ زیرا آنان با عنایت الهی ، عقایـد دینی را زیبا می یابنـد و اخلاق و کِردار خویش را بر پایه زیبایی ها ، اسـتوار می سازنـد و به چَکاد زیبایی دست می یابند . از همین روست که در کارهای نیك ، مانند انفاق ، مددرسانی ، احداث بناهای خیریه و... ، از یکدیگر پیشـی می گیرند . راه یافتگان ، نه تنها سـختیِ نیکی را در نمی یابند ؛ بلکه لذّتی برتر از آن را تصوّر نمی کنند . از سوی دیگر ، پلیدی کارهای ناپسـند در نزد ایشان ، به گونه ای هویـداست که از هر دروغ و زشتی و... ، نفرت دارنـد و نمی تواننـد دیگران را بفریبنـد و دروغ بگویند . اهل بیت علیهم السلام ، سرآمد راه یافتگان اند.

تفسـیر «المَهدیّون»واژه «مَهدی» ، یعنی هدایت شده ، و اگر چه این توصیف زیبا ، لقب امام زمان علیه السلام است ؛ امّا اختصاص به آن بزرگوار ندارد و همه امامان علیهم السلام ، مهدی هستند ؛ لیکن همان گونه که هر یك از امامان ، تجلّی یکی از صفات الهی ، مانند : رضا ، کاظم و... هستند ، امام زمان علیه السلام ، جلوه اعظم هدایت الهی است و از همین رو ، ملقّب به لقب «مهدی» است که سراسر گیتی به وجود او ، هـدایت خواهـد شـد . البته هـدایت عمومی خداوند _ که همان نشان دادن راه است _ ، همه انسان ها را در بر می گیرد : «إنّا هَدَیناهُ السَّبِیلَ . (2) ما راه را به او (انسان) بنمودیم» .

.

1- .. سوره حجرات ، آیه 7 .

2- .سوره انسان ، آیه 3 .

تفسیر «المَعْصُومُون»

ولی اهل بیت علیهم السلام ، با هدایت ویژه خداوند _ که همان دستگیری و رساندن به مقصد است _ ، هدایت شده اند . از این رو ، مَهدی بودن ایشان با سایر انسان ها ، متفاوت است .

تفسیر «المَعْصُومُون»عصمت امامان علیهم السلام ، در چندین عبارت از «زیارت جامعه» تکرار شده است (1) و از مفاهیم مهمّ فرهنگ دینی شیعه است که نیازمند توضیح بیشتری است . واژه شناسان ، «عصمت» را به مصونیّت ، ممانعت و نگهداری معنا کرده اند و در دین اسلام ، عصمت ، مفهومی شناخته شده است ؛ امّا دانشمندانِ مسلمان ، در باره محدوده عصمت و بویژه عصمت امامان علیهم السلام ، هم داستان نیستند . مهم ترینِ اختلاف اعتقادی میانِ شیعه و سنّی ، عصمت ائمّه علیهم السلام است . شیعه ، بر این باور است که پیشوایان دوازده گانه ، از هر گونه گناه و اشتباهی برکنارند و در طول مدّت عمرشان ، هیچ خطایی از آنان ، سر نمی زند . این باورِ شیعی ، برخاسته از این آیه نورانی است : «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا . (2) همانا خداوند می خواهد پلیدی را از شما اهل بیت ، دور کند و شما را به کلّی پاك گرداند» . مفهوم این آیه ، بسیار روشن است و همه آنانی که در زمره «أهل البیت» هستند ، معصوم اند و به وسیله خداوند ، از لغزش ها مصون مانده اند . امّا چه کسانی اهل بیتِ پیامبرند؟ فرزندان پیامبر؟ همسران او ؟ یا همه فرزندان و همسران او ، همگی اهل بیت اویند ؟ برای شناخت اهل بیت واقعی ، باید به احادیثی که شأن نزول این آیه را بیان می کنند ، مراجعه شود . مجموعه احادیثی که تعبیر «اهل بیت» را در آیه مبارك

.

1- .. مانند : «عصمکم اللّه من الزلل» ، یا «آمنکم من الفتن و طهّرکم من الدنس» .

2- .. سوره احزاب ، آیه 33 .

«تطهیر» ، به «اصحاب کِسا» تفسیر کرده اند ، بیش از حدّ تواتر است و تأمّل در این مجموعه گرانْ بها _ که در منابع شیعه و سنّی ، به فراوانی دیده می شود _ ، (1) آن چنان مصداق های حقیقی «اهل بیت» را می نمایانَد که کمترین شك و تردیدی را برای منصفان ، باقی نمی گذارد . در نمونه ای از این احادیث ، عطاء بن یسار ، به نقل از امّ سلمه ، همسر پیامبر صلی الله علیه و آله ، چنین نقل می کند : آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» ، در خانه من نازل شد . پس از آن ، پیامبر صلی الله علیه و آله ، علی ، فاطمه ، حسن و حسین علیهم السلام را طلبید و سپس گفت : «بار خدایا! اینان ، اهل بیت من هستند» . اُمّ سلمه می گوید [: من گفتم] ای پیامبر خدا آیا من از اهل بیت نیستم ؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : «تو همسر من و بر خیری ؛ ولی اینان ، اهل بیت من هستند . بار خدایا! اهل بیت من ، سزاوارترند» . (2) سیره عملی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در تفسیر آیه تطهیر ، از هنگامی که برای دفع احتمال قرار گرفتن همسرانش ذیل عنوان «اهل بیت» ، مانع از پیوستن همسر بزرگوارش امّ سَلَمه به جمع اصحاب کِسا شد ، تا هنگام مرگ ، به گونه ای بود که در زمان حیات پیامبر اعظم ، هیچ گونه اختلافی در مفهوم و مصداق اهل بیت ، وجود نداشت و جز افراد خاصّی از نزدیکان ایشان _ که شایستگی هدایت و رهبری امّت اسلامی را داشتند _ ، کسی مدّعی این عنوان نبود . بر اساس این آیه شریف ، خداوند از روی حکمت خود ، اراده فرموده است که افراد مشخّصی از نزدیکان پیامبرش ، از انواع پلیدی های اعتقادی ، اخلاقی و عملی ، مصونیّت داشته باشند و از آن جا که اراده ازلی حق تعالی از مراد او جدا نیست ، آشکارا می توانیم نتیجه بگیریم که اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله ، همچون شخص ایشان ، از انواع پلیدی ها پاك اند . (3)

.

1- .. ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، بخش یکم / مفهوم اهل بیت علیهم السلام (روایات شیعه و اهل سنّت در این بخش ، با هم گِرد آمده است) .

2- .. المستدرك علی الصحیحین ، ج 2 ، ص 451 ، ح 3558 .

3- .. ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 20 .

انواع عصمت

الف . مصونیّت از گناه

ب . مصونیّت از اشتباه

انواع عصمتعصمت را به دو گونه می توان تقسیم کرد : الف . مصونیّت از گناه ، ب . مصونیت از اشتباه .

الف _ مصونیّت از گناهنخستین مفهومی که از عصمت به ذهن می آید ، دور شدن از گناه است ؛ یعنی حالتی که سبب می شود تا انسان ، به سوی گناه نرود . این گونه از عصـمت ، با تقوا رابطه ای مسـتقیم دارد و هر مؤمنی به انـدازه تقوای خویش ، از پاره ای گناهان ، دست می شویـد و چنانچه مَلَکه تقوا در آدمی بارور شود ، به بالاترین مرتبه عصـمتْ خواهد رسـید که در آن صورت ، نه تنها از گناه پرهیز می کند ؛ بلکه نمی تواند به سوی گناه برود . حالت باز دارندگی از گناه ، همان عصمت مطلق است . امیر مؤمنان علیه السلام ، رابطه عصمت و تقوا را چنین ترسیم فرموده است : بِالتَّقوی قُرِنَتِ العِصْمَةُ . (1) عصمت ، با تقوا ، قرین شده است .

ب _ مصونیّت از اشتباهاشـتباه ، خطایی است که ناخواسته ، رُخ می دهد و از دایره اراده انسان ، خارج است و چنانچه اراده حاکم شود ، اشـتباه ، بی مفهوم خواهـد شـد ؛ زیرا با آمـدن اراده ، انسان ، متوجّه می شود و اشـتباه نمی کنـد . بنا بر این ، مصونیّت از اشـتباه ، نیازمند نیرویی برتر است که انسان را از خطا ، باز دارد و تنها خدا می تواند آدمی را از اشتباه ، مصون بدارد . بنا بر اعتقاد شیعه ، خداوند ، پیشوایان معصوم را از اشتباه کردن نیز مصون می دارد تا همه مردم با اطمینان به پیام آنان ، گوش فرا دهند .

.

1- .. غرر الحکم ، ح 4316 .

عصمت ، جبری است یا اختیاری؟

عصـمت ، جبری است یا اختیاری؟سؤال مهمّی که در باره عصمت مطرح است ، جبری بودن و یا اختیاری بودن آن است . اگر عصمت ، جبری باشد و خداوند ، عدّه ای را از گناه کردن باز دارد ، فضـیلت برجسـته ای نیست ؛ چرا که در این صورت ، همانند فرشـتگان ، مسـخّر فرمان اوینـد و بنا بر اراده الهی ، نمی توانند گناه کنند : «لَا یَعْصُونَ اللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ مَا یُؤْمَرُونَ . (1) [فرشتگان] خداوند را در آنچه به آنها می فرمایـد ، نافرمانی نمی کننـد و به هر چه به آنها فرمان داده شود ، عمل می کننـد» . چنین دیدگاهی ، با فلسـفه الگو بودن امامان علیهم السـلام ، ناسازگـار است ؛ زیرا در این صورت ، گرداگرد دیگر مردم را _ که پیروان آنها به حساب می آینـد _ ، گناه فرا گرفته است و آنان از امتیازِ مصونیّت ، محروم انـد و به ناچار ، گناه می کننـد ؛ امّا پیشوایان معصوم ، با اراده خداوند ، از هر گونه گناهی در امان خواهند بود . بنـا بر این ، عصـمت ، بایـد اختیـاری باشـد . از سوی دیگر ، اگر عصـمت را اختیـاری بـدانیم ، با مصونیّت ، ناسازگار است ؛ یعنی معصوم ، ممکن است گناه کند و یا گناه نکند ، در حالی که مصونیّت ، حالت بازدارندگی دارد و معصوم ، کسی است که امکانِ گناه کردن ندارد . بهترین پاسخ به این شـبهه ، تمایز قائل شدن میان دو گونه عصـمت از گناه و عصـمت از اشـتباه است . عصـمت از گناه ، اختیاری است و امامِ معصوم _ که در ستیغِ تقوا قرار دارد _ ، با اراده خود ، گناه نمی کند ؛ ولی عصـمت از اشتباه ، جبری است و خداوند ، عدّه ای از بنـدگانش را برگزیـده و آنان را از اشـتباه کردن ، باز داشـته است تا دسـتورهای الهی را بـدون کاستی و فزونی ، به مردم برساننـد . در این صورت ، اعتراض بندگان ، نامفهوم است ؛ زیرا باید با پیروی از سخنان و رفتار پیشوایانِ دینی ، از گناه دوری کنند

.

1- .. سوره تحریم ، آیه 6 .

راه رسیدن به عصمت

و چنانچه ناخواسته ، خطایی از آنان سر بزند ، در پیشگاه الهی مؤاخذه نخواهند شد .

راه رسـیدن به عصـمتراه رسـیدن به عصـمت ، به روی همگان ، گشوده است و همه انسان ها می توانند به مقامی برسند که از گناه ، بیزاری جویند و آن چنان بر نفسِ خویش چیره شوند که هرگز ، گناه نکنند . راه عصمت ، اگر چه دشوار است ، امّا دست یافتنی است و نخستین و مهم ترین گام در این مسیر ، اراده است و هر چه اراده قوی تر شود ، مقام عصمت ، دست یافتنی تر خواهد بود . برپایه روایتی ، امام کاظم علیه السـلام ، بهترین زاد و توشه سالکان حقیقت را چنین می شناسانَد : وَ قَدْ عَلِمْتُ أنَّ أفضَلَ زادِ الرّاحِلِ إلَیكَ عَزمُ إرادَةٍ یَخْتارُكَ بِها . (1) و به تحقیق ، دانسـتم که برترین ره توشه مسافر کوی تو ، عزم اسـتواری است که به وسـیله آن ، تو را برگزینـد . پافشاری در راه هـدف ، اراده انسان را تقویت می کنـد و دل را از قصد گناه کردن ، مصون می دارد . از امیر مؤمنان علیه السـلام نیز روایت شده که فرمود : التَّصَبُّرُ عَلَی المَکرُوهِ یَعْصِمُ القَلْبَ . (2) وا داشـتن خود به شـکیبایی در برابر ناملایمات ، دل را مصون می دارد . راه دشوارِ عصـمت را باید با تمرین ، آغـاز کرد . انسـان بایـد خود را در برابر نـاگواری ها ، به شـکیبایی وا دارد تا به درجات بالای تقوا دست یازد و آن گاه که مَلَکه تقوا در جان آدمی جای گرفت ، عصـمت ، همنشـین آن خواهد شد . یکی از راه های رسـیدن به تقوا ، «روزه گرفتن» است که خود ، نوعی تمرین اراده است و روزه دار ، نه تنها از محرّمات ، بلکه بسـیاری از حلال ها در طول روز ، چشم می پوشـد و با «اراده» خود ، به سوی آنچه خدا بر او حرام کرده است ، نمی رود . قرآن ،

.

1- .. الإقبال ، ج 3 ، ص 277 .

2- .. بحار الأنوار ، ج 77 ، ص 207 . نیز ، ر . ك : تحف العقول ، ص 79 .

فلسفه روزه را تقوا می داند و می فرماید : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِّیَامُ کَمَا کُتِبَ عَلَی الَّذِینَ مِن قَبْلِکُمْ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ . (1) ای کسانی که ایمان آورده اید ! بر شـما روزه نوشـته شد ، چنان که بر آنان که پیش از شـما بودند ، نوشته شد ، باشد که تقوا پیشه سازید» . اهل بیت علیهم السـلام ، با اراده قوی خود ، در برابر پلیـدی ها مبارزه کردنـد و سراسـر زنـدگی آنان ، تلاش و مجاهده در راه خدا بود (2) و بر اساس پای فشـردن آنان در راه حق ، عنایات الهی به سویشان سـرازیر شد و خداوند ، بالاترین امتیاز را _ که مصونیت از اشتباه است _ ، به آنان ارزانی داشت .

.

1- .. سوره بقره ، آیه 183 .

2- .. «و جاهدتم فی اللّه حقّ جهاده» .

المُكَرَّمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصّادِقُونَ

اشاره

(49)المُكَرَّمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصّادِقُونَ الْمُصْطَفَونَ الْمُطيعُونِ للّهِ الْقَوّامُونَ بِاَمْرِهِ الْعامِلُونَ بِإرادَتِهِ الْفائِزُونَ بِكَرامَتِهِ .

بزرگواران ، نزديك شـدگان [به خداونـد] ، پرهيزگاران ، راسـتگويان ، زُبـدگان ، فرمانبَرانِ خـدا ، بر پا دارنـدگان امر خدا و انجام دهندگان خواسته اش [هستيد] كه به كرامت او ، كامياب [شديد] .

توضيح واژه هاالمُكَرَّمُون : جمع «مكرّم» ، به معناى بزرگوار ، گرامى داشته شده ، تكريم شده . (1) المُقَرَّبُون : جمع «مُقرّب» نزديك شده ، يار صميمى . (2) المُتَّقُون : جمع «متّقى» ، به معناى پرهيزگار ، پارسا ، خداترس . (3) الصَّادِقُونَ : جمع «صادق» ، به معناى راستگو . (4) المُصْطَفُونَ : جمع «مصطفى» ، به معناى برگزيده ، زبده ، منتخب . (5) المُطيعُونَ : جميع «مطيع» ، به معناى فرمانبردار ، سرسپرده . (6) القَوّامُون : جمع «قوّام» ، به معنـاى بر پـا دارنـده ، سامان دهنـده ، نگه دارنـده . (7) العـامِلُون : جمع «عامـل» ، به معناى كارگر ، كارگزار . (8)

.

1- .«المكرّم : الرجل الكريم على كل أحد» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 512) .

2- .«قرّبته : أدنيتُه» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 666) .

3- .«وقى : تدلّ على دفع شى ء عن شى ء بغيره» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 6 ، ص 131) .

4- .«الصدق : نقيض الكذب» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 193) .

5- .«الاصطفاء : الاختيار ... و هم من المصطفين إذا اختيروا» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 463) .

6- .«طوع : أصل صحيح يدلّ على الأصحاب و الانقياد» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 3 ، ص 431) .

7- .«القيام للشى ء هو المراعاة للشى ء والحفظ له ... و القوام اسم لما يقوم به الشى ء أى يثبت» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 690) .

8- .«العمـل : كلّ فعل يكون من الحيوان بقصـد ، فهو أخص من الفعل» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 587) . «العامل : هو الذى يتولّى اُمور الرجل فى ماله و ملكه و عمله» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 474) .

شرح

تفسیر «مُکرَّمون»

تفسیر «مقرّبون»

إرادَة : خواستن ، نیّت داشتن . (1) الفائِزُون : جمع «فائز» ، به معنای پیروز شده ، کامیاب . (2) کرامَة : بزرگواری ، شرافت . کریم ، یعنی جامع صفات نیك و خصلت های نیکو . (3)

شرحتفسیر «مُکرَّمون»یکی دیگر از ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، بزرگواری ایشان است . خداوند ، آنان را گرامی داشته است و آنان ، به بالاترین مراتب کرامت انسانی دست یازیده اند و همه خداباوران ، آنان را بزرگوار می دانند .

تفسیر «مقرّبون»واژه «مقرّبون» ، جمع «مُقرَّب» ، به معنای نزدیك شده است و در این عبارت از زیارت ، مقصود آن است که اهل بیت علیهم السلام در قلّه قرب الهی قرار دارند . بی تردید ، مقصود از این نزدیکی ، نزدیکی حسّی نیست ؛ بلکه مقصود ، نزدیکی معنوی است که اوج لذّت اولیای الهی است ، چنان که در «مناجات العارفین» منسوب به سیّد السّاجدین علیه السلام می خوانیم : ما أطْیَبَ طَعْمَ حُبِّكَ ! وَ ما أعذَبَ شُربَ قُربِكَ ! (4) [بار الها !] چه قدر پاکیزه است طعم دوستی تو ! و چه قدر گواراست شرابِ نزدیکی جُستن به تو ! نکته قابل توجّه این که خداوند متعال ، به همه انسان ها نزدیك است :

.

1- .«أراد الشی ء : شاءه» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 188) .

2- .«الفائز بالشی ء : الظافر به» (مجمع البحرین ، ج 4 ، ص 30) .

3- .«الکریم : الجامع لأنواع الخیر و الشرف و الفضائل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 510) .

4- .بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 151 .

تفسیر «المتّقون»

تفسیر «الصادقون»

«هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ . (1) او هر جا که باشـید ، با شماست» . بلکه او از خود ما هم به ما ، نزدیك تر است : «وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ . (2) و مـا به او از رگ گردن ، نزدیـك تریم» . مشـکل از ناحیه گناهان ما ایجاد می شود که مانعِ نزدیك شـدن به خداونـد و دیـدار معنوی او می گردد . بنـا بر این ، انسـان ، به هر میزان که بتوانـد حجاب های ظلمانی و نورانی (3) را از خود دور کنـد ، به همان میزان ، به خداوند متعال و معدن نور و عظمت ، نزدیك می شود . بدین جهت ، امامان علیهم السلام ، در بالاترین مراتب قرب الهی قرار دارند.

تفسـیر «المتّقون»واژه «المتّقون» ، جمع «متّقی» ، به معنای پرهیزگار و پارساست ، و ائمّه علیهم السـلام ، سـرآمدِ پرهیزگاران انـد . به این ویژگی در ذیل عبارت «أعلامُ التُّقی» ، پرداخته شد .

تفسـیر «الصادقون»واژه «صادق» ، به معنای راستگوست و همه امامان ، پیشوایانی راستگو هستند و هرگز ، سخنی به ناحق ، بر زبان جاری نکرده انـد و کاری برخلاف حق ، انجام نـداده اند .از همین رو ، خداوند به همه مؤمنان فرمان داده تا همراهی با آنان را برگزینند : «يَـأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ اتَّقُواْ اللَّهَ وَ كُونُواْ مَعَ الصَّـدِقِينَ . (4)

.

1- .سوره حدید ، آیه 4 .

2- .سوره ق ، آیه 16 .

3- .برای توضـیح حجاب های ظلمانی و نورانی ، ر . ك : دانش نامه عقاید اسـلامی ، ج 4 ، ص 553 : فصـل نهم : آنچه در باره حجاب های خدا رسیده است .

4- .. سوره توبه ، آیه 119 .

تفسیر «المصطفون»

تفسیر «المطیعون»

ای کسانی که ایمان آورده اید ! از خداوند ، پروا کنید و با راستگویان باشید» .

تفسیر «المصطفون»واژه «المصطفون» جمع «مصطفی» ، از ریشه «صفو» ، به معنای برگزیده است . خداوند ، امامان علیهم السلام را برگزیده است تا علوم الهی را در میانِ مردم بگسترانند و از شریعت او ، پاسداری کنند : «ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْکِتَـبَ الَّذِینَ اصْطَفَیْنَا مِنْ عِبَادِنَا . (1) سپس [این] کتاب (قرآن) را به کسانی از بندگانمان که برگزیدیم ، میراث دادیم» .

تفسیر «المطیعون»واژه «المطیعون» ، جمع «مطیع» ، به معنای فرمانبر است . همه امامان علیهم السلام ، با خشنودی از خدا اطاعت کرده ، به بندگی خویش ، مباهات می کرده اند . امیر مؤمنان علیه السلام ، در مناجات خویش می گوید : إلهی کَفی لِی عِزًّا أنْ أکُونَ لَکَ عَبدًا . (2) معبودا ! برای عزّت من ، همین بس که بنده تو باشم . در فرهنگ دینی ما ، اطاعت از خدا ، راهِ مستقیمی است که از انحراف و کج روی ، باز می دارد . بر پایه روایتی ، امام باقر علیه السلام ، برای در امان ماندن از انحرافات اعتقادی ، می فرماید : لا تَذهَب بِکُمُ المَذاهِبُ فَوَ اللّهِ ما شِیعَتُنا إلّا مَنْ أطاعَ اللّهَ عز و جل . (3) مذاهب [و گرایش های گوناگون] ، شما را از بین نَبَرد . به خدا سوگند ، تنها کسی که خداوند عز و جل را فرمان ببَرَد ، پیرو ماست .

.

1- .. سوره فاطر ، آیه 32 .

2- .. الخصال ، ص 420 ، ح 14 .

3- .. الکافی ، ج 2 ، ص 73 ، ح 1 .

تفسیر «القوّامون»

تفسیر «العاملون»

تفسیر «القوّامون»واژه «القوّامون» در «القوّامون بأمره ؛ بر پا دارندگان امر خداوند» ، جمع «قوّام» ، صیغه مبالغه به معنای قیام کنندگان و بر پا دارندگان است . یکی از ویژگی های امامان علیهم السلام ، قیام کردن برای امر خداوند است . امر خداوند در این جا ، یا تمام اوامر الهی است و امام ، همه دستورهای خداوند را بر پا می دارد ، و یا آن که مراد از امر الهی در این جا ، همان امامت است که به وسیله اهل بیت علیهم السلام بر پا داشته شده است . همچنین در متون دینی ، امامان علیهم السلام بر پا دارندگان حقوق الهی و دین خداوند هستند . در روایت است که امام باقر علیه السلام به ابو حمزه ثُمالی فرمود : إنَّما هُمُ الأئِمَّةُ وَ القَوّامُونَ بِدِینِ اللّهِ . (1) جز این نیست که ایشان ، امامان و بر پا دارندگان دین خدایند . در تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام ، امامان شیعه ، بر پا دارندگان حقوق الهی معرّفی شده اند : إنَّهُمْ أفْضَلُ خِیَرَةِ اللّهِ وَ القُوّامُ بِحُقُوقِ اللّهِ . (2) ایشان ، برترین برگزیدگان خدا و بر پا دارندگان حقوق خداوندند. به هر روی ، در این عبارت ، امر خداوند ، می تواند امری فراگیر باشد و همه اوامر الهی را در بر گیرد و یا آن که تنها امر امامت باشد که یکی از اوامر الهی است .

تفسیر «العاملون»واژه «عاملون» در «العامِلُونَ بِإرادَتِهِ ؛ عمل کنندگان به اراده او» ، جمع «عامل» ، به معنای عمل کننده است . (3)

.

1- .. الغیبة ، نعمانی ، ص 87 ، ح 17 .

2- .. التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام ، ص 364 ، ح 253 .

3- .در زبان عربی «فعل» و «عمل» ، هر دو به معنای «کار کردن» هستند ؛ ولی عمل به کاری می گویند که همراه با قصد باشد ، بر خلاف فعل که هر نوع کاری ، خواه همراه با قصد و یا بدون آن را در بر می گیرد .

تفسیر «الفائزون»

«إرادَة» نیز از ریشه «رَود» ، به معنـای خواسـتن و طلب کردن است . (1) اراده الهی ، به دو قِسم حتمی و غیر حتمی تقسـیم شـده است . اراده حتمی ، تخلّف ناپـذیر است و حتما واقع خواهد شد ؛ امّا در اراده غیر حتمی ، امکان تغییر ، وجود دارد . (2) در اراده حتمی ، آنچه خـدا می خواهد ، محقّق خواهد شد : فَإرادَةُ اللّهِ الفِعْلُ لا غَیرُ ذلِكَ یَقُولُ لَهُ : کُنْ ، فَیَکُونُ . (3) پس اراده خدا ، فعل است ، نه جز آن . به آن [چه بخواهـد] می گویـد : «باش!» ، پس به وجود می آیـد . امّا در اراده غیر حتمی ، خـدا می خواهد تا کارها از طریق بندگانش محقَّق شونـد . در این گونه اراده ، نافرمانی بنـدگان ، راه دارد . امامان معصوم علیهم السـلام ، کارگزاران اراده حقّ انـد و تمام آنچه را که خـدا می خواهد (خواه اراده حتمی و یا اراده غیر حتمی) ، به جا می آورند و از خواستِ او تخلّفی صورت نمی گیرد .

تفسـیر «الفـائزون»واژه «الفـائزون» در «الفـائِزُون بِکَرامَتِهِ» ، جمع «فـائز» از ریشه «فَوز» ، به معنـای نجـات یافتن و دست یافتن به آرزو و خوشی (4) است و در فارسـی به آن ، کامیـابی می گوییم . کرامت ، به معنـای بزرگواری و شـرافتِ ذاتی است و خداونـد ، کریم مطلقی است که دارای همه خیرها و شـرافت ها و ارزش هاست . پیشوایان معصوم علیهم السـلام ، به وسـیله کرامت ذاتی حق ، به همه خوبی ها دست یافته اند و در دنیا و آخرت ، کامیاب اند .

.

1- .. لسان العرب ، ج 3 ، ص 88 .

2- .. ر . ك : دانش نامه عقاید اسلامی ، ج 7 ، ص 165 «ویژگی اراده خدا» .

3- .. الکافی ، ج 1 ، ص 109 ، ح 3 .

4- .. لسان العرب ، ج 5 ، ص 392 .

اِصْطَفاکُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضاکُمْ لِغَیبِهِ

اشاره

(50)اِصْطَفاکُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضاکُمْ لِغَیبِهِ وَ اخْتارَکُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَباکُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ أَعَزَّکُمْ بِهُداه .

[خداونـد ،] شـما را برای دانش خود برگزید و برای [جریانات] غیب خویش پسـندید و برای راز خود ، انتخاب کرد و به قدرتِ خویش ، گزینش کرد و به راه نمایی ویژه خود ، عزّت بخشید ...

توضـیح واژه هااِصْ طَفاء : گزینش ، انتخاب ، اختیار . (1) اِرتضاء : راضـی شدن ، پسـندیدن ، خشنود شدن . (2) غَیْب : پنهان ، ناپدیـد ، مخفی ، غایب . (3) إخْتارَ : برگزید ، اختیار کرد ، گزینش کرد . (4) سرّ : راز . (5) اِجْتَبی : انتخاب کرد ، جدا کرد ، دستچین کرد . (6) قُدرَة : توانایی ، قدرت . (7) أعَزَّ : تأیید کرد ، نیرومند گردانید ، تقویت کرد ، عزیز گردانید . (8)

.

1- .«الاِصطفاء : الاِختیار» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 463) .

2- .«اِرتضاه : رآه له أهلاً» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 324) .

3- .الغیب : کلّ ما غاب عنك (لسان العرب ، ج 1 ، ص 654) .

4- .إختاره أی إنتقاه (لسان العرب ، ج 4 ، ص 265) ، الاِختیار : الاِصطفاء (لسان العرب ، ج 4 ، ص 266) .

5- .السرّ : من الاسرار الّتی تکتم ، أسرّ الشی ء : کتمه، سررتُه : کتمته (لسان العرب ، ج 4 ، ص 356 و 357) .

6- .«اِجتباه أی اِصطفاه» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 130) . «إختاره و اصطفاه و قرّبه إلیه» (مجمع البحرین ، ج 1 ، ص 80) . «اجتبی الرجل الرجل إذا قرّبه» (العین ، ج 6 ، ص 192) .

7- .رجل ذوقـدرة أی ذو یسار (لسان العرب ، ج 5 ، ص 76) . قدر علی الشـی قدرة أی ملکه، فهو قادر و قدیر (لسان العرب ، ج 5 ، ص 76) .

8- .أعزّ الرجل : جعله عزیزا (لسان العرب ، ج 5 ، ص 374) . العزّ و العزّة : الرفعة و الاِمتناع (لسان العرب ، ج 5 ، ص 374) .

شرح

تفسیر «اِصْطِفاء»

تفسیر «اِرْتِضاء»

هُدی : هدایت ، راه نمایی . (1)

شرحتفسیر «اِصْطِفاء»واژه «إصطفاء» ، در جمله «إصطَفاکُم بِعِلْمِهِ» ، از ریشه «صفو» ، به معنای اختیار کردن و برگزیدن است . (2) خداوند ، به شایستگی های اهل بیت علیهم السلام آگاه بوده و آنان را بر اساس عِلم خود ، برگزیده است . به سخن دیگر ، گزینش پیشوایان معصوم علیهم السلام ، اتّفاقی نبوده و خدا می دانسته که آن بزرگواران ، در سراسر عمر خود ، فرمانبر اویند و رِضای حق را بر رضای خود ، مقدّم می دارند .

تفسیر «اِرْتِضاء»واژه «اِرتضاء» ، در «اِرْتِضاکُمْ لِغَیبِهِ» ، از ریشه «رضی» به معنای خشنود شدن و پسندیدن است . همچنین به هر چیز پنهانی ، «غَیب» می گویند . (3) خداوند ، اهل بیت علیهم السلام را برای آشنایی با مسائل غیبی خود پسندید و آنان را برای دانستن رازهای خود ، انتخاب کرد . پدیده غیب و انحصار علوم غیبی به خداوند ، از محکمات قرآنی است که حتّی پیامبر صلی الله علیه و آله در زندگانیِ شخصی خود ، از آن بهره نمی گرفته است . در قرآن ، از زبان پیامبر صلی الله علیه و آله آمده است : «وَلَوْ کُنتُ أَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَمَا مَسَّنِیَ السُّوءُ . (4) و اگر به غیب ، آگاه بودم ، هر آینه ، نیکیِ بسیار ، گِرد می آوردم ، و هیچ بدی [و گزندی]به من نمی رسید» .

.

1- .«هداه یهدیه هدایة إذا دلّه علی الطریق» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 355) .

2- .. لسان العرب ، ج 14 ، ص 463 .

3- .. همان ، ج 1 ، ص 654 .

4- .. سوره اعراف ، آیه 188 .

آگاهی امیر مؤمنان علیه السلام از غیب

امّا در این عبارت از «زیارت جامعه» ، یکی از ویژگی های امامان ، آشنایی با علوم غیبی است . چگونگی آشنایی آنان با دانش های غیبی ، ریشه در فرهنگ قرآنی دارد . قرآن ، خداوند را دانایِ اسرار نهان می داند که می تواند دانش خود را در اختیار کسانی که شایستگی آن را دارند ، قرار دهد : «عَـــالِمُ الْغَیْبِ فَلَا یُظْهِرُ عَلَی غَیْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَی مِن رَّسُولٍ ... . (1) [خداوند] ، دانای نهانی هاست و هیچ کس را بر نهان خود ، آگاه نمی سازد ، مگر آن را که برای پیامبری برگزیند» . بنا بر این ، آگاهی از غیب ، برای پیامبر صلی الله علیه و آله متصوّر است و برخلاف توهّم پاره ای از اهل سنّت ـ که حتّی دانش غیبیِ پیامبر را هم بر نمی تابند ـ ، برگزیدگانِ عالم با اراده الهی ، از غیبْ باخبر خواهند شد . آنچه قطعی است ، این که آنان ، این دانش را برای هدایتِ مردم به کار می برند و زندگی شخصی خود را بر اساس معلومات غیبی خویش ، بنا نمی کنند . در روایات شیعه و اهل سنّت ، به کار گرفتن علوم غیبی را به وسیله معصومان علیهم السلام ، می توان مشاهده کرد .

آگاهی امیر مؤمنان علیه السلام از غیبامیر مؤمنان علی علیه السلام ، بارها از دانش به غیب خویش ، بهره برد و بدین سان ، دسته ای از شکّاکان را از حیرت ، رَهانید . (2) نمونه ای از استفاده امام علی علیه السلام از دانش غیبی خود ، در نبرد نهروان به وقوع پیوست ، آن جا که امام علیه السلام به یاران خویش فرمود : وَ اللّهِ لا یُقتَلُ مِنکُم عَشَرَةٌ وَ لا یَسلِمُ مِنهُم عَشَرَةٌ ! به خدا سوگند ، از شما ، بیش از ده تن ، کشته نمی شوند و از آنها ، بیش از ده تن ، زنده نمی مانند ! (3)

.

1- .. سوره جن ، آیه 26 ـ 27 .

2- .. ر.ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 11 ، ص 133 ـ 194 «نمونه هایی از پیشگویی های امام علی علیه السلام که بعدا محقّق شد» .

3- .. الکامل فی التاریخ ، ج 2 ، ص 405 .

و سـرانجام ، پیش بینی امام علیه السـلام به وقوع پیوست و از خوارجِ خودسر ، بیش از ده تن ، زنده نمانْد . نبرد نهروان ، رزمگاه سختی بود که یارانِ راستین امام علیه السـلام ، باید در برابر مدّعیانِ عابدنما می ایسـتادند و آنان را به هلاکت می رساندند . جُندب بن عبد اللّه اَزْدی ، یکی از سـپاهیان امیر مؤمنان علیه السـلام بود که ابتدا در نبرد با این دسته ، تردید ورزید . او داستان خویش را چنین باز گفته است : من در جَمَل و صِفّین ، با علی علیه السلام همراه بودم و در نبرد با کسانی که وی با ایشان جنگید ، تردید نکردم ؛ امّا وقتی در نهروان فرود آمدیم ، تردید ، در من راه یافت و گفتم : قاریان و برگزیدگانِ خود را می کشـیم؟ ! این ، کاری بس گران است . پگاهان ، برون آمده ، با مَشـکی آب که در دسـتم بود ، قـدم می زدم ، چنـدان که از صـفوف رزمنـدگان ، جـدا شـدم . پس نیزه ام را در زمین فرو کردم و سپرم را بر آن نهـادم و [سایبانی ساخته]خود را از تابش آفتاب ، پوشانـدم . نشسـته بودم که امیر مؤمنان علی علیه السـلام ، نزد من آمد و به من فرمود : «ای برادر اَزْدی! آیا آب برای طهارت داری؟» . گفتم : آری . سپس مَشك آبم را به وی دادم . آن گاه ، چندان دور شد که دیگر او را ندیدم . سپس پیش آمد و وضو ساخت و در سایه سپر نشست . در این حال ، سواری که در جستجوی او بود ، پیش آمد . گفتم : ای امیر مؤمنان! این سوار ، تو را می جویـد . فرمود : «به وی اشاره کن» . به او اشاره کردم . نزدیك آمـد و گفت : ای امیر مؤمنان! آن جماعت ، عبور کرده اند و از نهر ، گذشـته انـد . فرمود : «نه! عبور نکرده انـد» . گفت : چرا ، به خدا سوگند ، گذشـتند ! فرمود : «نه! چنین نکرده اند» . گفت : همانا که چنین است . در این حال ، سوار دیگری آمد و گفت : ای امیر مؤمنان! آنان ، عبور کردند . فرمود : «نه! عبور نکرده اند» .

.

گفت : به خـدا سوگنـد ، نزدت نیامـدم ، مگر آن گاه که پرچم ها و بارهایشان را در آن سو دیـدم ! فرمود : «به خدا سوگند ، چنین نکرده اند! همانـا همین جا ، هلاکتگاه و جای ریختن خون ایشان است» . سـپس برخاست و من هم با وی برخاسـتم . با خود گفتم : سـپاس ، از آنِ خدایی که مرا نسـبت به این مرد ، بینا ساخت و امر خویش را به من شناسانْد . وضع او ، از دو حال ، خارج نیست : یا مردی دروغگو و بی باك است ؛ و یا از پروردگار خویش ، دلیلی روشن و از پیامبرش ، خبری در اختیار دارد . بار خدایا! من با تو پیمانی می بندم که روز قیامت ، مرا از آن ، باز خواست فرمایی : اگر آن جماعت از نهر عبور کرده باشـند ، من ، نخستین کسی خواهم بود که با وی می جنگم و نیزه ام را در چشم او فرو می برم ؛ و اگر عبور نکرده باشـند ، به کارزار ، ادامه می دهم . سپس به صفوف نبرد رسیدیم و پرچم ها و بارها را ، چنان که بود ، یـافتیم . علی علیه السـلام ، پشت من آمـد و مرا دور کرد . آن گاه فرمود : «ای برادر اَزْدی! آیا حقیقت ، برایت روشن شـد؟» . گفتم : آری ، ای امیر مؤمنان! فرمود : «پس خود دانی و دشمنت» . پس یکی را کُشتم و از پسِ آن ، دیگری را . سپس با مردی دیگر ، در افتادم و به هم ضـربه زدیم و هر دو ، فرو افتادیم . یارانم ، مرا با خود ، حمل کردنـد و به عقب بردنـد . هنگامی که بهبود یافتم ، آن جماعت ، از میان رفته بودند . (1) اینها نمونه های کوچکی از اخبار غیبی است که برای ما بازگو شـده است و در زندگانی اهل بیت علیهم السـلام ، رابطه با غیب ، امری ضـرور است ؛ ولی آنچه مسـلّم است این که خداونـد ، علم غیب خود را در اختیـار کسانی می گـذارد که بر خلاف حکمت الهی ، رفتار نمی کنند و هر جا که خدا بخواهد ، از این دانش ، بهره می برند .

.

1- .. دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 6 ، ص 414 ، ح 2710 (به نقل از : الإرشاد ، ج 1 ، ص 317 ؛ إعلام الوری ، ج 1 ، ص 339) .

رازداران الهی

حکمت رازهای الهی

رازداران الهیخداوند، اهل بیت علیهم السلام را برای رازهای خویش، برگزیده است؛ امّا کدامین رازها را با آنان درمیان نهاده که ایشان ، آن را پاس داشته اند ، به گونه ای که به مقام «حَفَظَة سرّ اللّه » ، دست یازیده اند؟ پاسخ این پرسش ، در همین سؤال ، نهفته است ؛ زیرا راز ، چیزی است که پوشیده بمانَد و اگر آشکار گردد، دیگر راز نخواهد بود. بنا بر این ، ما تنها می دانیم که خداوند اهل بیت علیهم السلام را برای اسرار آفرینش برگزید و یکی از ویژگی های معصومان علیهم السلام ، رازداری ایشان است و آنان ، از رموزی آگاه اند که دیگران ، از آنها بی بهره اند.

حکمت رازهای الهیحکمت رازهای الهی چیست و چرا خداوند ، این رازها را برای همگان آشکار نکرده است ؟ به نظر می رسد که مهم ترین فایده دانستن رازهای الهی ، آن است که رازدانان ، تمام زوایای آفرینش را می بینند ، راز کاستی ها و مشکلات ظاهری را می دانند و از تنگناهای هستی ، به ستوه نمی آیند. عالمان رازها ، چونان دیده ای تیزبین ، در برابر حکمت های الهی خاضع اند و مهر و قهر الهی را لطف حق تعالی می دانند و الطاف الهی را در سراسر عالم وجود ، آشکارا می یابند. مولوی ، در شعر زیبایی ، از علی علیه السلام می خواهد که شمّه ای از اسرار الهی را وا گوید: ای علی که جمله عقل و دیده ای ! شمّه ای وا گو از آنچه دیده ای . امّا آنچه مانع هویدا شدن اسرار می گردد، ظرفیّت انسان هاست ؛ زیرا شتاب و ناتوانی و آزمندی ، در انسان ، نهادینه شده است و تاب تحمّل اسرار را ندارد. (1) سرآمد رازداران عالم ، علی علیه السلام ، در این باره فرموده است :

.

1- . «کَانَ الْاِنسَانُ عَجُولًا » (سوره اسرا ، آیه 11) . «خُلِقَ الْاِنسَانُ ضَعِیفًا» (سوره نساء ، آیه 28) . «إِنَّ الْاِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا»(سوره معارج ، آیه 19) .

برگزیدگان خدا

إنْدَمَجْتُ عَلی مَکْنُونِ عِلْمٍ لَوْ بُحْتُ بِهِ لَاضْطَرَبْتُمُ اضْطِرَابَ الأَرْشِیَةِ فی الطَّوِیِّ البَعِیدَةِ . (1) دانش پنهان شـده ای را در من نهاده اند که اگر بِدان دَم زنم ، چون ریسـمان دَلْوی که به سرعت در چاه عمیق روان است ، به لرزه در می آیید . آنچه علی علیه السلام بدان اشاره فرموده ، به لرزه در آمـدن انسـان ها از دانش امیر مؤمنان علیه السـلام است ، و این به سـبب خُردی ماست که با شـنیدن انـدکی از دانش اهل بیت علیهم السلام ، فرو می ریزیم. (2)

برگزیـدگان خداخداوند ، با توانایی خود، اهل بیت علیهم السـلام را از میان آفریدگانش برگزیده و به خود ، نزدیك گردانیده است. در مفهوم واژه «إجْتَبی» ، افزون بر انتخاب کردن، تقرّب نیز نهفته است. ترکیب «إجتباکم بقُدرته» ، به آیاتی از قرآن اشاره دارد که در آنها آمده است : خداوند از میان بندگانش ، شایسـتگان را برای هدایت مردم ، برگزیده است ، چنان که در باره یونس علیه السـلام فرموده است : «فَاجْتَبَـهُ رَبُّهُ فَجَعَلَـهُ مِنَ الصَّـــلِحِینَ . (3) پس پروردگـارش ، او را برگزیـد و از شایسـتگان ، قرار داد » . البته رسـیدن به چنین جایگاهی ، رهاورد تلاش و شـکر نعمت های الهی است که هر بنده ای به این مقام ، نخواهد رسـید. قرآن کریم ، شکرِ نعمت را مقدّمه این مقام می داند و در باره ابراهیم علیه السلام می فرماید : «شَاکِرًا لِّأَنْعُمِهِ اجْتَبَاهُ وَ هَدَاهُ إِلَی صِرَ طٍ مُّسْتَقِیمٍ . (4) سپاس گزار نعمت های او بود . [خداوند ،] او را برگزید و به راه مستقیم ، راه بنمود» .

.

1- .نهج البلاغة ، خطبه 5 ؛ بحار الأنوار، ج 35 ، ص 4 .

2- .برای آشـنایی با علوم اهل بیت علیهم السلام ، ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 10 ؛ اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث .

3- .سوره قلم ، آیه 50 .

4- .سوره نحل ، آیه 121 .

عزّتمندان هدایت

مفهوم عزّت

انواع عزّت

1 . عزّت ظاهری

و در آیه 78 سوره حج ، کوشش واقعی بندگان را زمینه رسیدن به مقام والای برگزیده شدن ، برمی شمُرَد : «وَ جَـهِدُواْ فِی اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاکُمْ . در راه خدا ، جهاد کنید ، چنان که سزاوارِ جهاد اوست . او ، شما را [بر همه امّت ها]برگزیده است» .

عزّتمندان هدایتدارا بودن عزّت و رفعت ، از دیگر ویژگی های اهل بیت علیهم السلام است که در جمله «وَ أعزّکم بهُداه ؛ با هدایت خود ، به شما عزّت بخشیده » ، به آن اشاره شده است . آنان ، عزیز و بلندمرتبه اند و این عزّت را خداوند ، به آنان ارزانی داشته است . امّا این عزّت ، چگونه رفعتی است که در شمارِ برتری های امامان علیهم السلام قرار دارد و راه رسیدن به این مقام ، کدام است؟

مفهوم عزّتدر زبان فارسی، به ارجمند گشتن و گرامی شدن ، «عزّت» می گویند (1) که ترجمه درستی از واژه عربی آن است . انسانی را نمی توان یافت که خواهان این ویژگی نباشد. انسان ها دوست دارند که ارجمند باشند و به وسیله دیگران ، گرامی داشته شوند ؛ امّا حقیقت آن است که بسیاری از گرامیداشت ها و عزّت ها ، به ذلّت می گِرایند و تنها زمان اندکی می پایند .

انواع عزّت1 . عزّت ظاهریارجمندی ظاهری ، زمانی پدیدار می شود که فرد ، دارای قدرت یا ثروتی باشد و

.

1- .ر . ك : فرهنگ معین ، ذیل واژه «عزّت» .

2. عزّت واقعی

راه رسیدن به عزّت

انواع هدایت

اشاره

دیگران ، او را به پـاسِ ثروتش و یا از ترس شوکتش ، گرامی بدارنـد ، و او نیز احساسِ سـرفرازی می کنـد و خود را عزیز می شـمارد. چنین عزّتی ، تا زمانِ پایداری قدرت و ثروت ، ادامه دارد و چنانچه این دو ، رَخت بر بندند ، عزّت هم از بین می رود. تاریخ ، نمونه های بسیاری از این گونه انسان ها سـراغ دارد . سلسـله های گوناگون پادشاهان ، در هنگام نابودی ، معمولاً سرنوشتی ذلّت بار ، و خواری ای رقّت انگیز داشته اند .

2. عزّت واقعیارجمنـدی واقعی ، زمانی پدیـدار می شود که سرچشـمه عزّت ، زوال ناپـذیر و دائمی باشد. چنین عزّتی ، هرگز از میان نمی رود و هر روز ، شـکوفاتر از گذشـته می شود. در چنین عزّتی ، افزون بر ارجمندی، نفوذناپذیری هم وجود دارد و قلّه جانِ عزّتمند ، دست نیافتنی است . عزیز واقعی ، در برابر همنوعان ، سر فرود نمی آورد و خود را خوار نمی سازد. قرآن ، منبعِ عزّت واقعی را چنین می شناسانَد : «مَن کَانَ یُرِیدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِیعًا . (1) هر که ارجمندی می خواهد ، پس [بداند که] [بزرگی و] ارجمندی ، همه از آنِ خداست» .

راه رسـیدن به عزّتتمام عزّت ، در نزد خداست و هر که با او ارتباط داشته باشد ، از عزّت او برخوردار است. خداوند ، راه رسیدن به عزّت را نیز به بندگانی که خواستار آن اند، نشان می دهد. این راه نمایی ، همان هدایت الهی است.

انواع هدایتهدایت ، بر دو گونه است : هدایت عام و هدایت خاص .

.

1- .سوره فاطر ، آیه 10 .

1. هدایت عام

2. هدایت خاص

1. هدایت عاماین گونه از هدایت الهی ، نشان دادن راه است و به گروه خاصّی اختصاص ندارد ؛ بلکه برای همه بندگان ، این شیوه ، هموار است : «إِنَّا هَدَيْنَـهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَ إِمَّا كَفُورًا . (1) ما راه را به او (انسان) بنمودیم ، خواه سپاس گزار باشد و خواه ناسپاس» . آدمی ، با شکرگزاری و پاسِ نعمت را نگه داشتن ، به سرمنزل مقصود می رسد و رَهجوی ناسپاس ، در این مسیر ، ناکام می مانَد . خداوند ، هر دو مسیر را به انسان ها نمایانده است و در فطرت آدمیان ، خوبی ها و بدی ها را آشکار گردانیده است : «وَ هَدَيْنَـهُ النَّجْدَيْنِ . (2) و دو راه (خیر و شر) را به او نمودیم» . پیامبران ، وظیفه دارند تا چراغ فطرت آدمیان را بر افروزند و با بیم و اندرز خود ، فطرت آنان را تقویت نمایند.

2. هدایت خاصنوع دیگر از هدایت و راه نمایی، رساندن به مقصد است. در این شیوه ، تنها راه نشان داده نمی شود ، بلکه رهجو را به مقصد می رسانند و در جوارِ مطلوب ، آرامش می یابد. خداوند ، آنانی را که از هدایت عامّ او بهره مند شده اند ، با هدایت ویژه خود ، به مقصد می رساند . این ، وعده الهی است که برای تلاش کنندگان بااخلاص ، این مسیر ، محقَّق خواهد شد: «وَ الَّذِينَ جَـهَدُواْ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنا . (3) و آنان که در راه ما بکوشند ، هر آینه ، ایشان را به راه های خویش ، ره نمون می شویم » .

.

1- .سوره انسان ، آیه 3 .

2- .سوره بلد ، آیه 10 .

3- .سوره عنکبوت ، آیه 69 .

تأکیـدهای فراوانی که در این آیه به کار رفته است، به بازگشت ناپـذیر بودن این راه ، نوید می دهد. سـرآمدِ کسانی که این راه را پیموده اند ، اهل بیت علیهم السـلام هسـتند. عبارت «وَ أعزّکُم بهُداه» ، یعنی خداونـد به واسـطه هدایت ویژه خود ، به شـما عزّت بخشـید. امامان و خانـدان پاکشان ، در زنـدگی روزمرّه خود ، به فرمان های الهی گردن نهادنـد و شـکر نعمت هایش را به جای آوردند و در این مسـیر ، پای فشـردند تا به وسیله حق ، برگزیده شدند و هدایت یافتند: «وَاجْتَبَیْنَـهُمْ وَهَدَیْنَـهُمْ إِلَی صِرَ طٍ مُّسْتَقِیمٍ . (1) و آنان را برگزیدیم و به راهی مسـتقیم ، راه نمـودیم» . اهـل بیت علیهم السـلام ، در هر شـرایطی ، عزیز ماندنـد و عزّت واقعی ، هرگز از آنـان جـدا نشـد . زینب کـبرا علیهاالسـلام ، شـیرزنِ اسـتوارگامی بود که عزّت اهل بیت علیهم السـلام را در کاروان پُر رنج و اندوه کربلا ، به تصویر کشـید و با سخنان زیبای خود در مجلس یزید در شام ، نشان داد که عزّت واقعی ، تنها در سایه اطاعتِ حق به دست می آید و یزیدیان ، اگر چه شُکوه و عزّت ظاهری دارند ، امّا از درون ، پوچ و نابودشدنی هسـتند. او در سـخنان آغازین خود در مجلس یزید ، آیه ای از قرآن را برخواند که نشان می داد چرا خداوند به دشـمنانش فرصت سرکشـی و بیداد می دهد ، و بدین وسـیله ، اسـیران کاروان خود را تسلّی بخشید: «وَلَا یَحْسَبَنَّ الَّذِینَ کَفَرُواْ أَنَّمَا نُمْلِی لَهُمْ خَیْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِی لَهُمْ لِیَزْدَادُواْ إِثْمًا وَ لَهُم عَذابٌ مُهینٌ . (2) و کسانی که کفر می ورزند ، هرگز مپندارند مهلتی که به آنان می دهیم ، برای آنها خیر

.

1- .سوره انعام ، آیه 87 .

2- .سوره آل عمران ، آیه 178 .

است . همانـا مهلتشـان می دهیم تـا بر گناه [خود] بیفزاینـد ؛ و برای آنها عـذابی خوار کننـده است» . مروری بر گُل واژه هایی که زینب علیهاالسلام در آن شرایط سخت و جان فرسا بیان فرمود، نشانه عزّتمندی خاندان رسالت است .

.

وَ خَصَّكُم بِبُرْهانِهِ وَ انْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ

شرح

برهان ، در قرآن

اشاره

(51)وَ خَصَّكُم بِبُرْهانِهِ وَ انْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ .

و شما را به دلیل آشکارش ، ویژه گردانید و برای نور خویش ، برگزید .

توضیح واژه هاخَصَّ : ویژه گردانید ، متمایز کرد ، برگزید ، اختصاص داد . (1) البُرْهان : دلیل ، حجّت قاطع . (2) اِنتَجَبَ : برگزید ، جدا کرد ، انتخاب کرد . (3) نُور : روشنایی . (4)

شرحواژه «برهان» ، در سه عبارت از «زیارت جامعه» ، به صورت های گوناگون ، آمـده است. پیش از این ، اهل بیت علیهم السـلام به نور خدا و برهان او تفسـیر شدند : «وَ نُوره و بُرهانه» . در این جا آمده است : «وَ خَصَّكُم ببُرهانه وَ انْتَجَبَكُم لنُوره ؛ شـما را به برهان خود ، ویژه گردانیـد و برای نور خویش ، برگزید» . در عبارت دیگری از زیارت ، آمده : «وَ نُوره وَبُرهانه عِندَكُم ؛ نور و برهان خدا ، نزد شـماست» . امّا معنای برهان چیست و امامان علیهم السلام ، بیانگر کدامین برهان خدایند؟

برهان ، در قرآنواژه «برهان» در سراسر قرآن مجید ، به یك معنا نیامده است ؛ بلکه دلیل ، قرآن و

.

1- .«خصّه بالشی ء : أفرده به دون غیره» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 24) .

2- .«البرهان : الحجّة و الدلیل» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 51) . «برهن ، إذا جاء بحجّة قاطعة للدد الخصم» (همان جا) .

3- .«اِنتجبته : اِستخلصته و اِصطفیته اِختیارا علی غیره» (العین ، ج 6 ، ص 15) . «انتجب فلان فلانا إذا استخلصه و اصطفاه اختیارا علی غیره» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 748) .

4- .«النور : الضیاء ، ضدّ الظلمة» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 240) .

1 . دلیل

2 . قرآن

معجزه ، سه معنای برهان در آیات متعدّد هستند و با بررسیِ کاربردِ این واژه در قرآن ، به معنای اصلی آن پی خواهیم برد. برای نمونه ، به موارد زیر دقّت نمایید :

1 . دلیلبرهان ، به معنای حجّت و دلیل ، در چندین آیه به کار رفته است. نخستینِ آن ، در سوره بقره است که در ردّ نظریه اهل کتاب ، به آنان می فرماید: «قُلْ هَاتُواْ بُرْهَـنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـدِقِينَ . (1) بگو : اگر راستگویید ، برهان (دلیل روشن) خویش را بیاورید» . همین جمله ، در باطل کردن اندیشه مشرکان به کار رفته است. (2) خداوند ، در این گونه آیات، خواستار دلیل و حجّت از جانب مخالفان است و بدین سان ، تأکید می کند که ادّعای بی دلیل ، قابل پذیرش نیست. این ، منطق قرآن است . البته برهان، معنایی دقیق تر از دلیل دارد و آن ، دلیلی است که طرف مقابل را کاملاً قانع کند ، به گونه ای که دیگر سخنی برای پاسخ گفتن ، نداشته باشد.

2 . قرآندر قرآن مجید، برهان ، به معنای قرآن هم به کار رفته است و به عنوان یکی از اسامی قرآن ، شمرده می شود: «يَـأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَـنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا . (3) ای مردم ! شما را دلیلی از جانب پروردگارتان آمد و نوری آشکار (قرآن) را به سوی شما ، فرو فرستادیم» . آنچه از جانب خدا آمد ، برهان و نورِ مبین است و این هر دو ، از اسامی قرآن هستند . قرآن، از آن رو برهان نامیده شده که دلیلِ قاطعِ نبوّت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و با

.

1- .سوره بقره ، آیه 111 .

2- .ر . ك : سوره نمل ، آیه 64 ؛ سوره انبیا ، آیه 24 ؛ سوره قصص ، آیه 75 .

3- .سوره نساء ، آیه 174 .

3. معجزه پیامبران علیهم السلام

مصداق برهان ، به سه معنا

همین آیات، ادّعای کافران و مشرکان ، رد گردید و بر جمع مسلمانان ، افزوده شد . آیات متعدّدی که بیش از چهارده قرن است که جنّ و اِنس را به مبارزه طلبی فرا می خواند تا کتابی مانند این قرآن ، (1) و یا ده سوره مانند آن (2) و یا لااقل سوره ای مانند سوره های آن (3) بیاورند، همگی بیانگر این برهان جاویدانِ الهی هستند که همچنان ، بی پاسخ مانده است و هیچ کس را تابِ چنین جسارتی نیست.

3. معجزه پیامبران علیهم السلامبرهان ، به معنای معجزه پیامبران هم در قرآن ، به کار رفته است. در سوره قصص ، آمده است : «فَذَ نِكَ بُرْهَـنَانِ مِن رَّبِّكَ . (4) اینها ، دو حجّت روشن از جانب پروردگار توست» . این آیه ، به دو معجزه موسی علیه السلام اشاره دارد : «ید بیضاء» یا دست درخشنده ، و عصایی که به اژدها تبدیل شد ، دو معجزه اوست که قرآن ، با تعبیر «برهان» از آنها یاد می کند . البته معجزات پیامبران نیز دلیل قاطعِ آنان بوده است و دستِ درخشنده موسی علیه السلام ، دشمنان او را وادار به سکوت کرد و عصایش هم ترفندِ فرعون و ساحران را نقش بر آب نمود.

مصداق برهان ، به سه معنااکنون این پرسش مطرح می شود که : برهان بودن امامان علیهم السلام ، با کدام معنای پیشین ، سازگار است؟ به نظر می رسد که تمامی معانی برهان در قرآن ، بر اهل بیت علیهم السلام منطبق باشد ؛ زیرا آنان ، دلیل و حجّت پروردگارند و مردم را به سوی خدا ، هدایت می کنند

.

1- . «قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاءِنسُ وَ الْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُواْ بِمِثْلِ هَـذَا الْقُرْءَانِ ... » (سوره اسرا، آیه 88) .

2- .سوره هود ، آیه 13 .

3- .سوره بقره ، آیه 23.

4- .سوره قصص ، آیه 32.

نمونه ای از معجزات امام زمان علیه السلام

و برترین انـدیشه هـای نـاب توحیـدی و یکتـاپرستی را در مکتب آنان ، بایـد آموخت. از سوی دیگر ، برهان به معنای قرآن نیز بر اهل بیت علیهم السلام قابل تطبیق است ، آن گاه که در عبارتی از «زیارت جامعه» ، می خوانیم : «و نوره و برهانه عندکم» ؛ یعنی : دانش قرآن ، در نزد شـماست و کسـانی که می خواهنـد ژرفای قرآن را در یابنـد ، بایـد از مسـیر دانش اهل بیت علیهم السـلام در جسـتجوی راه باشـند . همچنین ، اهل بیت علیهم السـلام ، مصداقِ برهان به معنای معجزه نیز هسـتند . آنان ، در هر زمان ، با کرامت های ویژه خود، نیازِ انسان های مضطربِ سرگردان را برطرف کرده اند و آنان را به سوی خدا ، ره نمون شده اند و کرامت های ارشادی آنان، همواره جریان داشته است و اکنون نیز که عصر غیبتِ امام عصر (عج) است ، به برخی ناامیدان ، امیدی دوباره می بخشند.

نمونه ای از معجزات امام زمان علیه السـلامدوازدهمین حجّت خـدا، ناله های سوته دلان را بی پاسخ نمی گذارد و پیراسـته جانانی که در مواقع اضطرار ، به ایشان متوسّل می شوند ، حاجت خود را روا می بینند . آیة اللّه شهید دستغیب ، در کتاب داستان های شگفت ، داستانی از عنایت امام مهدی علیه السـلام به مادری سوگوار را نقل می کند که پس از توسّل به امام علیه السـلام ، به گونه ای معجزه آسا ، شـفایافته است . (1)

.

1- .شرح حادثه ، چنین است : روز دوشنبه ، هجدهم ماه صفر از سال 1397 ، واقعه مهمّی پیش آمد که سخت ، مرا و صدها نفر دیگر را نگران نمود ؛ یعنی همسر این جانب محمّدتقی همدانی ، در اثر غم و اندوه و گریه و زاریِ دو سال که از داغ دو جوان خود که در یك لحظه ، در کوه های شمیران جان سپردند ، در این روز ، مبتلا به سکته ناقص شدند . البته طبق دستور دکترها ، مشغول معالجه و دوا شدیم ؛ ولی نتیجه ای به دست نیامـد تا شب جمعه 22 صـفر ، یعنی چهار روز بعد از حادثه سـکته ، شب جمعه ، ساعت یازده ، تقریبا ، رفتم در غرفه خود استراحت کنم . پس از تلاوت چند آیه از کلام اللّه و خواندن دعاهای مختصـر از دعاهای شب جمعه ، از خداوند تعالی خواستم که امام زمان حجّة بن الحسن ـ صـلوات اللّه علیه و علی آبائه المعصومین ـ را مأذون فرماید که به داد ما برسد . و جهت این که متوسّل به آن بزرگوار شـدم و از خداونـد ـ تبـارك و تعـالی ـ مسـتقیما حـاجت خود را نخواسـتم ، این بود که تقریبا از یك ماه قبل از این حادثه ، دختر کـوچکم فـاطمه ، از من خواهش می کرد که من ، قصّه هـا و داسـتان هـای کسـانی که مورد عنـایت حضـرت بقیـة اللّه ـ روحی و أرواح العـالمین له الفـداء ـ قرار گرفتنـد و مشـمول عواطف و احسان آن مولا شـده انـد را برای او بخوانم. من هم خواهش این دخترك ده ساله را پذیرفتم و کتاب النجم الثاقب حاجی نوری را برای او خواندم. در ضمن ، من هم به این فکر افتادم که مانند صدها نفر دیگر ، چرا متوسّل به حجّت منتظر امام ثانی عشـر ـ علیه سـلام اللّه الملك الأکبر ـ نشوم؟ لـذا همان طور که در بالا تذکّر دادم ، در حدود ساعت یازده شب ، متوسّل شدم به آن بزرگوار و با دلی پُر از اندوه و چشمی گریان ، به خواب رفتم . ساعت چهار بعد از نیمه شب جمعه ، طبق معمول ، بیدار شـدم . ناگاه ، احساس کردم از اتاق پایین که مریض سـکته کرده ، آن جا بود ، صـدای همهمه می آیـد . سـر و صـدا ، قـدری بیشتر شد و سـاعت پنـج و نیم ـ که آن روزها اوّلِ اذان صـبح بود ـ ، به قصـد وضو آمـدم پایین ، ناگهان دیـدم صبیه بزرگم که معمولاً در این وقت در خواب بود ، بیدار و غرق در نشاط و سُرور است . تا چشمش به من افتاد ، گفت : آقا ! مژده بدهم به شما ؟ گفتم : چه خبر است؟ من گمان کردم خواهر یا برادرم از همدان آمده اند . گفت : بشارت ! مادرم را شفا دادند . گفتم : که شفا داد؟ گفت : مادرم ، چهار بعد از نیمه شب ، با صـدای بلنـد و شـتاب و اضـطراب ، ما را بیـدار کرد . چون برای مراقبت مریض ، دخترش و برادرش (حاجی مهـدی) و خواهرزاده اش

(مهنـدس غفّاری) ـ که این دو نفر ، اخیرا از تهران آمـده انـد مریضه را به تهران ببرنـد برای معالجه ـ ، این سه نفر در اتاق مریض بودند که ناگهان ، داد و فریاد مریضه بلنـد شـد که می گفت : «برخیزیـد آقا را بدرقه کنید ! برخیزید آقا را بدرقه کنید !» . می بیند که تا اینها از خواب برخیزنـد ، آقا رفته ، خودش که چهار روز نمی توانست حرکت کند ، از جا می پرد و دنبال آقا ، تا دَم درِ حیاط می رود . دخترش که مراقب حال مادر بود و در اثر سـر و صـدای مادر که : «آقا را بـدرقه کنیـد !» بیدار شده بود ، دنبال مادر ، تا دم درِ حیاط می رود ، ببیند که مادرش کجا می رود . دمِ در حیاط ، مریضه به خود می آیـد ؛ ولی نمی توانـد باور کنـد که خودش تا این جا آمده . از دخترش زهرا می پرسد که : زهرا ! من خواب می بینم یا بیدارم؟ دخترش پاسخ می دهد که : مادرجان ! تو را شـفا دادند . آقا کجا بود که می گفتی : «آقا را بدرقه کنید !» ؟ ما کسـی را ندیدیم . مادر می گوید : آقای بزرگواری ، در زی اهل علم ، سیّد عالی قدری که خیلی جوان نبود ، پیر هم نبود ، بر بالین من آمـد ، گفت : «برخیز ! خدا ، تو را شـفا داد» . گفتم : نمی توانم برخیزم . با لحنی تندتر فرمود : «شـفا یافتید . برخیز !» . من ، از مهابت آن بزرگوار ، برخاسـتم . فرمود : «شـفا یافتید . دیگر دوا نخور و گریه هم مکن !» ، و چون خواست از اتاق بیرون برود ، من شما را بیدار کردم که او را بدرقه کنید ؛ ولی دیدم شما دیر جنبیدید ، خودم از جا برخاستم و دنبال آقا رفتم. بحمداللّه تعالی ، پس از این توجّه و عنایت ، حالِ مریضه فورا بهبود یافت و چشم راسـتش که در اثر سکته ، غبار آورده بود ، برطرف شد . پس از چهار روز که اصلاً میل به غذا نداشت ، در همان لحظه گفت : گرسـنه ام . برای من ، غذا بیاورید. یك لیوان شـیر که در منزل بود ، به او دادند ، با کمال میل ، تناول نمود . میل به غذا کرد . رنگِ رویش به جا آمد و در اثر فرمان آن حضـرت که : «گریه مکن»، غم و اندوه از دلش برطرف شد... جناب آقای دکتر دانشی ـ که یکی از دکترهای معالج این بانو بود ـ ، شـفا یافتن او را برایش شـرح دادم. دکتر ، اظهار فرمود : «آن مرض سکته که من دیدم ، از راه عادی قابل معالجه نبود ، مگر آن که از طریق خرق عادت و اعجاز ، شفا یابد» (داستان های شگفت ، ص 281).

ص: 342

(52) .

وَ أَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ

شرح

اشاره

وَ أَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ .

و به روح خود ، شما را توانمند کرد ...

توضیح واژه هاأیَّد : قدرت بخشید ، توانمند کرد ، قوی کرد ، تأیید کرد . (1) رُوح : نفس ، جان ، نیروی تازه ، رحمت . (2)

شرحجمله «أیّدکم بروحه» ، به قسمتی از آیه 22 سوره مجادله اشاره دارد که خداونـد می فرماید : «وَ أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ . ایشان را به روحی از نزد خویش ، نیرومنـد گردانیـد » . اضافه کلمه «روح» به «خدا» ، اضافه تشـریفی است ؛ یعنی خداوند متعال ، برخی از اهل ایمان را به وسـیله روحی که منسوب به اوست ، تأیید می فرماید. اهل بیت علیهم السـلام ، نمونه بارز کسانی هسـتند که به وسیله روح الهی تأیید می شوند . امّا مقصود از این روح ، چیست؟ در تفسـیر «روح» در این عبارت ، این معانی قابل برداشت است : 1 . روح القُدُس 2 . فرشته ای خاص 3 . روح پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله 4 . نیرویی سـرشار از توانـایی و آگاهی . به نظر می رسـد که معنای چهارم ، جامع همه معانی یاد شده است .

.

1- .«أیّده اللّه : أی قوّاه» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 422) .

2- .«الروح : النفس الّتی یحیا بها البدن» (العین ، ج 3 ، ص 291) . «الرحمة» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 462) .

روح خدا، چه کسانی را تقویت می کند؟

در برخی آیـات قرآن، انسـان ، بـدون هـدایت نیروی باطنی ، مُرده ای است که تنها جسم او حرکت می کنـد و اگر وظایف الهی خود را به جای آورد، خداونـد ، جانِ او را زنـده می کند و آن چنان او را نورانی می کند که جامعه را روشن می گرداند و با آن نور ، در جامعه حرکت می کنـد: «أَوَ مَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَـهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّـلُمَـتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا . (1) آیا کسی که [به دل] مُرده بود ، پس [به ایمـان] زنـده اش کردیم و برای او نوری [از علم و معرفت]قرار دادیم که بِدان در میـان مردم راه می رود ، همـانند کسی است که در تاریکی هاست و از آن ، راه بیرون شدی ندارد ؟» .

روح خـدا، چه کسانی را تقویت می کند؟قرآن، کسانی را که توسّط روح الهی یاری می شوند ، چنین می شـناسانَد : «لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَوْ كَانُواْ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْاءِيمَـنَ وَ أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ . (2) مردمی را نمی یـابی که به خداونـد و روز واپسـین ، ایمان بیاورنـد ، در حالی که کسانی را که با خداونـد و پیامبرش دشمنی کرده اند ، دوست بدارند ، اگر چه پدران یا پسران یا برادران و یا خویشانشان باشند . اینان اند که [خداوند ،] ایمان را در دل هاشان نوشته (پایدار ساخته) است و ایشان را به روحی از نزد خویش ، نیرومند گردانیده است» . مهم ترین ویژگی این گروه، معرفت واقعی خدا و دشمنی با دشمنان اوست. آنان ، چنان خدا را شناخته و او را باور کرده اند که به راحتی برای او ، با پدر و برادر

.

1- .سوره انعام ، آیه 122 .

2- .سوره مجادله ، آیه 22.

و خویشان خود نیز ـ چنانچه با خدا دشمنی ورزند ـ ، می ستیزند. در نزد آنان ، تنها و تنها ، خدا مهم است و بس . گویی نمی توان مؤمن خداشـناسِ معادباوری را یافت که اهل ستیز با دشمن خدا نباشد، و اگر مؤمنی به این مقام رسید، ایمان ، در جانش ثابت می شود و آن گاه ، نیروی باطنی الهی را احساس می کنـد که او را در همه کارها یاری می رساند: « وَ أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ؛ و ایشان را به روحی از نزد خویش ، نیرومند گردانیده است » . پاداش این گروه، ره یافتن به بهشت جاویدان است. آنان ، از خدا خشنودند و خدا نیز از آنان ، خشنود است : «وَ يُدْخِلُهُمْ جَنَّـتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَـرُ خَـلِدِينَ فِيهَا رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ . (1) و آنان را به بهشت هایی در می آورد که از زیر آنها جوی ها روان است . در آن جا ، جاویـدان انـد و خدا از آنها خشـنود است و ایشان نیز از خدا خشـنودند » . خداوند ، نام زیبایی برای این گروه برگزیـده و فرموده است : «أُوْلَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ . (2) ایشان اند حزب خدا ؛ و آگاه باشـید که حزب خـدا ، رسـتگاران انـد» . آری ! بنا بر وعده الهی ، اگر مرد و زنِ مؤمنی به این مقام برسـند و به معنای واقعی ، حزب اللّهی شوند، همواره با امـدادهای غیبی خدا، تأیید و یاری می شوند و نیرویی باطنی ـ که بنا بر برخی از روایات ، فرشـته است ـ ، افکاری نورانی را به آنان ، الهام می کند . اگر کسی در مسیر الهی گام نهد، بی تردید ، یاریِ فرشتگان را احساس می کند. آنان ، وی را به کارهای نیك ، فرا می خوانند و او نیز در برابر شیطان ، نیرومند می شود و وسوسه های شیاطین را به کناری می نهد. مرحوم آیة اللّه میرزا جوادآقا ملکی

.

1- .سوره مجادله ، آیه 22 .

2- .همان .

القائات شیطانی

تبریزی ، (1) در باره توفیق خواندن نماز شب ، می نویسد : من کسی از اهل اجتهاد و تلاش را می شناسم (2) که با لفظ «آقا» صدایش می کنند (3) : «آقا ! بلند شو ! آقا ! بلند شو ، نماز بخوان ! نماز شبت ، دیر شد» . این ندا، ندای همان فرشته درونی است. بنا بر این ، مؤمنان خداترسِ معادباور، توسّط روح الهی ، تأیید و یاری می شوند و سرسلسله این گروه ، همان اهل بیت علیهم السلام هستند. وقتی زائر در «زیارت جامعه» ، به امام معصوم علیه السلام می گوید: «و أیّدکم بروحه» ؛ یعنی : شما ، سرآمدِ حزب اللّهیان و پیشوایان حزب اللّه هستید و خداوند ، شما را به وسیله فرشتگانش ، تأیید و یاری می کند. یکی از منابع علمِ اهل بیت علیهم السلام هم، همان الهام های فرشتگان الهی است.

القائات شیطانیدر برابر نورِ الهی و هدایت باطنی ـ که مؤمنان ، از آن سود می جویند ـ ، شیطان نیز به فعّالیت می پردازد و در برابر جبهه حزب اللّه ، صف آرایی می کند و می تواند بر درون دوستانش تأثیر بگذارد : «وَإِنَّ الشَّيَـٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَآئِهِمْ . (4) همانا شیطان ها ، نهانی ، به گوش دوستان خود می خوانند» . بنا بر این ، انسان باید مراقب باشد که هر ندای درونی ای را هدایت باطنی نداند ؛

.

1- .آیة اللّه میرزا جوادآقا ملکی تبریزی ، از شاگردان عارف کم نظیر مولی حسین قلی همدانی و از اساتید بزرگ اخلاق حوزه علمیه قم بوده که در سال 1343 قمری در گذشته است . از وی آثار ارزشمندی ، همچون المراقبات و رساله لقاء اللّه ، به یادگار مانده است .

2- .احتمال دارد که آن شخص ، خود ایشان بوده باشد .

3- .انی اعرف من المجتهدین من کان یسمع من یوقظه وینادیه وقت تهجده في اوائل امره بلفظة «آقا» ، فیقوم لورده (اسرار الصلاة ، ص 288) .

4- .سوره انعام ، آیه 121 .

زیرا برخی القائات ، از آنِ شیطان است و مؤمن ، کسی است که همواره ، خود را با قرآن و مکتب اهل بیت علیهم السلام ، تطبیق می دهد و هر وسوسه ای را هدایت باطنی نخواند . البته کسانی که به ندای شـیطان گوش فرا می دهند، به تدریج ، از مسـیر حق منحرف می شوند و هر روز ، بر کـج روی شان افزوده می گردد و بـدین سان ، خداونـد ، دل های آنان را دگرگون می کند و راه بازگشت آنها ، دشوار می شود : «فَلَمَّا زَاغُواْ أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَـسِقِينَ . (1) پس چون [از حق] گشـتند و کـج روی کردند ، خدا هم دل هاشان را گردانید و کج ساخت ؛ و خداوند ، به مردم بدکارِ نافرمان ، راه را نمی نمایانَد » .

.

1- .سوره صف ، آیه 5 .

وَ رَضِيَكُمْ خُلَفاءَ فی أَرْضِهِ وَ حُجَجاً عَلی بَرِيَّتِهِ

شرح

اشاره

(53)وَ رَضِيَكُمْ خُلَفاءَ فی أَرْضِهِ وَ حُجَجاً عَلی بَرِيَّتِهِ .

و شما را پسندید : برای جانشینی در زمینش و حجّت بر آفریدگانش ...

توضیح واژه هارَضِیَ : راضی شد ، خشنود شد ، پسندید . (1) خُلَفاء : جمع «خلیفه» ، به معنای جانشین ؛ کسی که بعد از کس دیگری بیاید ؛ قائم مقام . (2) أرْض : زمین ، سرزمین . (3) بَرِيَّة : مخلوقات ، خلق ، آفریدگان . (4)

شرحخلیفه ، عبارت است از کسی که جای دیگری قرار می گیرد و وظایف او را به طور مطلق یا در موارد خاص ، انجام می دهد . بنا بر این ، خلیفه باید از توانایی و آگاهی لازم برای انجام دادن کار مُستخلف ، برخوردار باشد . خداوند ، انسان را آفریده تا جانشین او در زمین باشد : «إِنِّی جَاعِلٌ فِی الْأَرْضِ خَلِيفَةً . (5) همانا من در زمین ، جانشینی قرار خواهم داد ». و در پاسخ فرشتگانی که دلیل این انتخاب را جویا شدند ، فرمود :

.

1- .«الراء والضاد والحرف المعتل أصل واحد يدلّ علی خلاف السخط» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 402) . «و رضا اللّه عن العبد هو أن يراه مؤتمرا لأمره و منتهيا عن نهيه» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 356) .

2- .«الخاء و اللام و الفاء : أن يجی ء شی ء بعد شی ءٍ يقوم مقامه» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 210) .

3- .«الأرض : الّتی عليها الناس» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 111) .

4- .«البرية : الخلق» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 71) .

5- .سوره بقره ، آيه 30 .

«إِنّی أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ . (1) همانا من می دانم آنچه را شـما نمی دانید» . آنچه را خدا می داند ، بر ما پوشـیده است ؛ ولی بی تردید ، هر انسانی نمی تواند ادّعای جانشینی خدا را بنماید. انسانِ خطاپیشه ای که به فرمانِ دشمن خدا ، یعنی شیطان گردن می نهد ، چگونه می تواند خلیفـةُ اللّه باشـد؟ بنـا بر این ، کسانی به این مقام دست می یازنـد که خود را از هرگونه آلودگی ای ، پاك نماینـد و تنها آنچه را که خـدا می خواهـد ، به جـای آورنـد . این ، مقـامِ انبیـا و پیشوایان دینی است که نماینـده خـدای بوده ، بر اساس فرمان او حکم می راننـد. عبارت «و رضـیکم خلفاء فی أرضه» ، اشاره به این آیه دارد که : «یَـدَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَـكَ خَلِیفَـةً فِی الْأَرْضِ فَاحْکُم بَیْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ . (2) ای داوود ! همانـا تو را در زمین ، جانشـین قرار دادیم . پس میـان مردم به [راسـتی و]درستی حکم کن» . آری ! تنهـا جانشـین خـداست که می تواند حکومت حق را بر پا کند و بر پایه حق ، دادگستر باشد . در این عبارت از «زیارت جامعه» ، زائر ، اعتقاد خود را بازگو می کند که خداوند ، شما را برای جانشـینی بر روی زمین پسـندید و اگر این خواسـته حق تعالی ، محقّق می شد، جهان ، راه انحراف را نمی پیمود و تا آن هنگام که حکومت جهانی ولیّ عصر ــ روحی له الفداء ــ بر پا نشود، روح عدالت مطلق و حقّ مطلق ، در جامعه هویدا نخواهد شد. متون روایی فراوانی در میان شـیعه و سـنّی وجود دارد که عزّت و اقتـدار را برای دوازده خلیفه پیامبر صـلی الله علیه و آله می داند . بنا بر اعتقاد شـیعه ، دوازده جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله ، امامان معصوم اند ؛ ولی در نگاه دیگر مسلمانان ، چنین نیست . این گروه از مسلمانان که

.

1- .سوره بقره ، آیه 30 .

2- .سوره ص ، آیه 26.

نمی توانند احادیث فراوان «إثنی عشر خلیفة» را کتمان کنند ، در تعیین مصادیق آن به زحمت افتاده اند و هر یك برای خویش ، بدون دلیل ، دوازده خلیفه از میان خلفای اُموی و عبّاسی برگزیده اند ، در حالی که تأمّل در متون روایی ، همگونیِ دوازده خلیفه با یکدیگر را نشان می دهد و خلفای انتخابی ، هرگز چنین نیستند . برای نمونه ، جابر بن سَمُره ، حدیثی را نقل می کند ؛ امّا در پایان ، به گونه ای سخن می گوید که گویی سخن پیامبر صلی الله علیه و آله برای او آشکار نبوده است . او می گوید : سمعتُ رسول اللّه صلی الله علیه و آله یقول : «لا یَزالُ الإسلامُ عَزیزًا إلی إثنَی عَشَرَ خَلِیفَةً» ، ثُمَّ قالَ کَلِمَةً لَم أَفهَمها ، فَقُلتُ لِأبی : ما قالَ ؟ فقال : «کُلُّهُم مِن قُرَیشٍ» . (1) از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: «اسلام ، تا [خلافت یافتن] دوازده جانشین، همچنان عزیز خواهد بود». سپس کلمه ای فرمود که نفهمیدم. به پدرم گفتم : [پیامبر صلی الله علیه و آله]چه فرمود؟ او گفت [که فرمود] : «همه آنها از قریش اند» . مَسروق ، یکی از راویانِ احادیث است که در جلسه درسِ صحابی بزرگ پیامبر صلی الله علیه و آله عبد اللّه بن مسعود ، در عراق ، شرکت می کرد . او ماجرایی را بازگو می کند که بیانگر پرسشِ مردمِ آن زمان در باره جانشینان پیامبر صلی الله علیه و آله است . مسروق می گوید : نزد عبد اللّه بن مسعود ، نشسته بودیم و او ، قرآن خواندن به ما می آموخت. مردی به او گفت : ای ابو عبدالرحمن! آیا از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسیده اید که چند خلیفه بر این امّت ، حکومت خواهد کرد؟ عبد اللّه بن مسعود گفت: از وقتی به عراق آمده ام، هیچ کس پیش از تو ، این پرسش را از من نکرده است.سپس گفت: آری.ما از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسیدیم و ایشان فرمود : إثنا عَشَرَ ، کَعِدَّةِ نُقَباءِ بَنِی إسرائِیلَ . (2) دوازده تن ، به شمار نقیبانِ بنی اسرائیل . (3)

.

1- .صحیح مسلم ، ج 3 ، ص 1453 ، ح 7 .

2- .مسند ابن حنبل ، ج 2 ، ص 55 ، ح 3781 .

3- .برای توضیح بیشتر در این زمینه ، ر . ك : دانش نامه میزان الحکمة ، ج 6 ، ص 389 _ 403 : فصل یازدهم : شمارِ ف امامان اهل بیت علیهم السلام . همچنین تحلیلی در باره این روایات و نقد آرای پژوهشگران اهل سنّت ، با عنوان : «پژوهشی در باره احادیث مربوط به تعداد امامان» .

حجّت خدا بر همه آفریده ها

شناخت «خلیفـة اللّه » ، از آن رو اهمّیت دارد که وقتی حکومتی به دست شایسـتگان بر پا شود ، کاملاً با موازین الهی مطابق خواهد بود . به امیـد آن که آرزوی پیر معرفت ، خمینی کبیر رحمه الله ، در مورد مردمی که آنـان را بهتر از مردمِ دوران پیـامبر صـلی الله علیه و آله می خواند، محقَّق شود و آنان ، زمینه برپایی عدالت مطلق را فراهم آورند و خورشید عدل گستر مهدی علیه السلام بر کرانه گیتی بتابد و بازتاب گفتار پیامبر صـلی الله علیه و آله را در یابیم که از ایشان روایت شـده که فرمود: یَخرُجُ ناسٌ مِنَ المَشْرِقِ فَیُوَطِّئونَ لِلمَهـدِی سُلطانَهُ . (1) مردمی از شـرق قیام می کنند و زمینه حاکمیت مهدی را فراهم می آورند . البته یادآوری این نکته ضـرورت دارد که امامان علیهم السلام ، در هر صورت ، جانشین و نماینده خداوند هستند و امامانی هم که در دنیا به مقامِ ظاهری حکومت دست نیافته اند، خلیفه خدا و از ولایت تکوینی و تشریعی برخوردار بوده اند . عبارت بعدی زیارت ، تأکیدی دوباره بر این مفهوم است.

حجّت خـدا بر همه آفریـده هادر عبارت های پیشـین ، مفهوم «حجّت خـدا» توضـیح داده شـد و در عبارتی از زیارت ، پیشوایان معصوم علیهم السـلام را «حُجَج اللّه علی أهل الدنیا و الآخرة و الأُولی» ، خطاب کردیم. جمله «حُجَجا علی برِیَّته» نیز همان مفهوم را تکرار می کند ؛ امّا نکته ظریفی که در این عبارت وجود دارد ، واژه «بریَّته» است که اختصاص به انسان ندارد و امامان علیهم السلام ، حجّت خدا بر همه مخلوقات ، و برهانی برای تمامِ آفریـدگان الهی انـد. بدین سان ، آنان ، خلیفه خدا و حجّت اویند و همه موجودات را به سوی حق ، راه نمایی می کنند .

.

1- .کنز العمّال ، ج 14 ، ص 263 ، ح 38657 . نیز ، ر . ك : شرح الأخبار ، ج 3 ، ص 365 .

وَ أنْصارا لِدينِهِ وَ حَفَظَةً لِسِرِّهِ

شرح

اشاره

(54)وَ أنْصارا لِدينِهِ وَ حَفَظَةَ لِسِرِّهِ .

و یاورانی برای دینش و نگهبانانی برای رازش . (1)

توضیح واژه هاأنصار : جمع «ناصر» ، به معنای یار ، یاور ، مددکار ، پشتیبان . (2) دینه : دین خدا .

شرحدر نخستین عبارت این قسمت از زیارت ، از اهل بیت علیهم السلام با ویژگی «یاران دین خدا» یاد شده است . در این جا ، این سؤال مطرح می شود که : آیا دین خدا ، یاور می خواهد ؟ و چگونه می توان دین خدا را یاری کرد؟ پاسخ ، آن است که در آیه ای از قرآن، مؤمنان برای یاری خدا ، فرا خوانده شده اند و آنانی که برای یاری خدا برخیزند ، به دریافت پاداشی ویژه ـ که همانا یاری متقابل خدا و استواری و ثابت قدم بودن در راه خداست ـ ، وعده داده شده اند : «يَـأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ إِن تَنصُرُواْ اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ . (3) ای کسانی که ایمان آورده اید ! اگر خداوند را یاری کنید ، [او نیز] شما را یاری کند و گام های شما را استوار می دارد» . نکته زیبای این آیه ، آن است که جزای شرط، بلافاصله پس از شرط ، آمده است و هیچ گونه حرفی مانند «فاء» و «ثمّ» ـ که بر فاصله زمانی دلالت کند ـ ، در آن یافت نمی شود ؛ یعنی : اگر شما برای یاری خدا برخیزید ، بی درنگ ، یاری می شوید و

.

1- .توضیحات آن در ذیل عبارت «حفظة سرِّ اللّه » گذشت .

2- .«النصر : إعانة المظلوم ... و النصرة : حُسن المعونة» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 210) .

3- .سوره محمد ، آیه 7 .

ویژگی های یاوران دین

گام هایتان ، استوار خواهد شد. آن گاه که خدا، یاور انسان باشد، او به مرتبه والای انسانیّت خواهد رسید و این ، همان مقصد عالی ای است که دست یافتن به آن ، دشوار است .

ویژگی های یاوران دیننخستین ویژگی یاران دین، ایمان است . خداوند ، از مؤمنان می خواهد که دین او را یاری کنند ؛ امّا فراتر از ایمان، شناخت دین و همه سو نگری ، شرط اساسی یاری دین است و کسی که نتواند همه جوانب دین خدا را در یابد، یاور خوبی نخواهد بود و ناخواسته ، به دین خدا ضربه می زند. از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که در باره این شرط فرمود : «لا یَقُومُ بِدِینِ اللّهِ إلّا مَن حاطَهُ مِن جَمِیعِ جَوانِبِهِ . (1) تنها آن کس [می تواند] دین خدا را نگه دارد که از همه سو به آن ، احاطه داشته باشد» . بنا بر این ، کسی باید برای یاری دین خدا برخیزد که دین شناس (فقیه) باشد تا بر همه زوایای دین ، احاطه داشته باشد و بی تردید، مبلّغان ناآشنا به حقیقت دین، آفتِ دین و دینداری هستند ؛ زیرا با ذهن بسته و جمود فکری خود ، و یا با تسامح و تساهل نابه جا ، دین را وارونه جلوه می دهند و از زیبایی آن ، می کاهند. در روایتی از امیر مؤمنان علیه السلام ، ویژگی های نگهبانان دین ، چنین تبیین گردیده : إنَّمَا المُستَحفِظُونَ لِدِینِ اللّهِ هُمُ الَّذِینَ أقامُوا الدِّینَ وَ نَصَرُوهُ ، وَ حاطُوهُ مِن جَمِیعِ جَوانِبِهِ ، وَ حَفِظُوهُ عَلی عِبادِ اللّهِ وَ رَعُوهُ . (2) نگهبانان دین خدا ، همانان اند که دین را بر پا داشتند و آن را یاری کردند و از همه سو ، آن را در میان گرفتند و آن را برای بندگان خدا ، نگه داشتند و آن را پاس داشتند و به کار بستند .

.

1- .کنز العمّال ، ح 5612 .

2- .غرر الحکم ، ح 3912 .

پیشوایان ، یاوران دین

همه سو نگری و به کار بستن دین ، برای مبلّغان آن ، ضرورت دارد و آن که از دین سخن می گوید ، امّا خود رعایت نمی کند، یاور دین خدا نیست . همچنین ، یك جانبه نگری و نادیده گرفتن دیگر جوانب دین ، باعث ناکارآمدی مکتب خواهد شد. یکی از عوامل پیدایش فرقه های انحرافی ، پافشاری بر یك اصل دینی و وا گذاردن دیگر اصول دین است . به دیگر سخن ، یك سو نگری ، منشأ انحرافات مذهبی است .

پیشوایان ، یاوران دیندر این عبارت ، خدا، امامان علیهم السلام را برای یاری دین پسندیده است ؛ زیرا آنان از تمامی شروط لازم برای یاری دین ، در حدّ اعلای آن برخوردارند و همه زوایای دین را به خوبی می شناسند و در زمان ها و شرایط گوناگون ، با تصمیم های مهم و سازنده خود، چهره حقیقی دین را معرّفی می کنند و خود نیز بر رعایت آن ، پافشاری کرده ، به عنوان برترین بندگان حق ، دستورهای او را به کار می بندند و برای مؤمنان ، الگوی کامل دینداری و نگهبانی از دین هستند. پیشوایان معصوم علیهم السلام ، در برابر انحرافاتی که در دین پدید می آید، می ایستند و دین خدا را از خرافات و آرایه های ساختگی، پیراسته می کنند. پیامبر صلی الله علیه و آله ، در توصیف یاران دین ، فرموده است : يَحمِلُ هذَا الدِّينَ فی كُلِّ قَرنٍ عُدولٌ يَنفونَ عَنهُ تَأوِيلَ المُبطِلِينَ وَ تَحرِيفَ الغالِينَ وَ انتِحالَ الجاهِلينَ كَما يَنفِي الكِيرُ خُبثَ الحَدِيدِ . (1) این دین ، در هر قرن [و نسلی] ، افراد عادلی با خود دارد که تأویلات باطل گرایان و تحریف غلو کنندگان و دستبرد نادانان را از آن می زُدایند ، چنان که کوره ، ناخالصی آهن را از آن می زُداید .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 2 ، ص 93 ، ح 21 .

وَ خَزَنَةً لِعِلْمِهِ وَ مُسْتَودِعا لِحِكْمَتِهِ وَ تَراجِمَةً لِوَحْيِهِ

شرح

اشاره

(55)وَ خَزَنَةَ لِعِلْمِهِ وَ مُسْتَودِعا لِحِكْمَتِهِ وَ تَراجِمَةً لِوَحْيِهِ .

و گنجینه داران دانشش و امانتداران حکمتش و مفسّران وحی اش...

توضیح واژه هامُستَودَع : محل سپردن امانت . (1) الحِکْمَة : حکمت ، دانایی ، عقل و منطق ، سخن استوار و محکم . (2) تَراجِم : جمع «تَرجُمان» ، به معنای مفسِّر ؛ کسی که سخنی را از زبانی به زبانی دیگر ، بر می گردانَد . (3) وحی : وحی ، الهام ، کلام پنهان و اشاره سریع . (4)

شرحجمله «خزنةً لعلمه» ؛ یعنی «گنجینه داران دانش الهی» است و «مُستودعا لحکمته» ، به معنای «جایگاه به امانت نهادن حکمت الهی» . توضیحات این دو عبارت ، پیش تر گذشت. (5) اکنون به شرحِ عبارت «تَراجمة لِوَحْیه» می پردازیم. واژه «ترجمه» ، یعنی باز گرداندن و تبیین زبان مبدأ به زبان مقصد ، به گونه ای که برای مخاطب ناآشنا با سخن نخست، کاملاً مفهوم شود و معنای آن را در یابد . نیز به کسی که بتواند سخنی را به زبانی دیگر تفسیر کند ، «ترجمان» می گویند که جمع آن ، «تراجم» است . مترجم موفّق ، کسی است که با لطافت ها و ظرافت های زبان مبدأ و

.

1- .«المستودَع : المکان الّذی تجعل فیه الودیعة» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 387) .

2- .«الحکمة : مرجعها إلی العدل و العلم و الحلم» (العین ، ج 3 ، ص 66) . «عبارة عن معرفة أفضل الأشیاء بأفضل العلوم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 140) .

3- .«الترجمان : المفسِّر ... و الجمع التراجم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 229) .

4- .الوحی : الإشارة و الکتابة و الرسالة و الإلهام و الکلام الخفیّ و کلّ ما ألقیته إلی غیرك (لسان العرب ، ج 15 ، ص 379) .

5- .ر . ك : ص 76 «خزان العلم» و ص 206 «معادن حکمة اللّه » .

اقسام وحی

ترجمان وحی الهی

مقصـد ، آشـنا باشد تا برای تفهیم مطلب ، از آن ظرافت ها و لطافت ها ، بهره ببرد و بهترین مفهوم را برای مخاطبان خود ، به ارمغان آورد. البته تمامی متون ، برای مترجم ، یکسان نخواهنـد بود . فهم برخی عبارت ها ، آن چنان دشوار است که هیچ مترجمی کاملاً از عهده آن بر نخواهـد آمـد. برای نمونه ، نهج البلاغة ، متن گران سـنگی است که اگر چه مترجمان متعدّدی آن را به زبان پارسـی باز گردانده اند ؛ امّا در ترجمه بسـیاری از خطبه های آن ، حقّ مطلب ، به جای آورده نشده است و کلام علی علیه السـلام را آن چنان که باید ، به فارسـی زبانان ، منتقل نکرده اند .

اقسام وحیواژه «وحی» ، در لغت ، به معنای کلام خفی (ناپیـدا) و اشاره سـریع است . در آموزه های دینی، وحی ، راه انتقال کلام الهی به انسانِ برگزیده است. پیامبر صـلی الله علیه و آله ، آخرین فرسـتاده خداست که کلام خدا را دو گونه دریافت کرد : نخست ، قرآن که توسّط جبرئیل علیه السـلام بر قلب مقدّسش الهام شد: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ . (1) که روح امین (جبرئیل) ، آن را بر قلب تو فروده آورده است تا از بیم دهندگان باشی» . و گونه دیگر وحی، احادیث قُدسی است که مفهوم آن از ناحیه خداست ؛ امّا الفاظ آن ، از پیامبر صلی الله علیه و آله است و ویژگی های قرآن ، مانند اعجاز را ندارد .

ترجمان وحی الهیوحی، نیازمند مترجمانی است که به خوبی آن را در یابند و برای انسان های عادی ، تبیین و تفسیر نمایند. خداوند ، اهل بیت علیهم السـلام را برگزیـد تا آنچه بر انبیای پیشـین وحی شـده بود ، و نیز قرآن و احادیث قدسـی را تفسـیر نمایند و ظرافت های آنها را آشکار

.

1- .سوره شعرا ، آیه 193 _ 194.

سازنـد؛ زیرا تنها امام علیه السـلام است که به همه مراتب وحی الهی ، آگاهی دارد و سایر مردم نمی تواننـد تمامِ مفاهیم آن را در یابند. بر پـایه روایتی ، امـام علی علیه السـلام ، لایه های گوناگون کتاب خـدا را چنین معرّفی فرموده است : إنَّ کِتابَ اللّهِ عَلی أربَعَـةِ أشـیاءَ : عَلَی العِبارَةِ ، وَ الإشارَةِ ، وَ اللَّطائِفِ وَ الحَقائِقِ . فَالعِبارَةُ لِلعَوامِ ، وَ الإشارَةُ لِلخَواصِ ، و اللَّطائِفُ لِلأولیاءِ ، وَ الحَقائِقُ لِلأنبِیاءِ . (1) همانا کتاب خداونـد ، بر چهـار چیز است : عبارت (ظاهر) ، اشاره ، لطایف ، و حقایق . عبارت ، برای عموم مردم است ، اشاره ، برای خواص است ، لطـایف ، برای اولیاست ، و حقایق ، برای انبیاست . همه کسانی که با قواعـد ادبیات عرب آشـنا بوده ، زبان عربی را می داننـد، متن قرآن و عبارات آن را در می یابنـد و مفسّـران ـ که تخصّـص بیشتری دارنـد و ارتباط آیات با یکـدیگر را می دانند ـ ، به اشاره های قرآن ، آگاه اند. اولیای خدا ، در مرتبه ای بالاترند و لطایف و نکته های ریز قرآن را برای مردم بیان می کنند ؛ امّا هیچ یك از مفسّران و اولیای الهی هم نمی تواننـد حقایق قرآنی را تبیین نمایند . تنها پیامبران اند که حقایق قرآنی را در می یابند و می توانند آنها را تفسـیر نمایند . بنا بر دلایلی قطعی، علوم پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله به امیر مؤمنان علیه السـلام و سپس به دیگر امامان علیهم السلام منتقل شد. بنا بر این ، قرآن شناسان حقیقی ، امامان معصوم علیهم السـلام هسـتند و در روایات متعـدّدی ، امامان ، «تراجمة وحی اللّه » خوانده شده اند. برای نمونه ، از امام باقر علیه السلام روایت شده که می فرمود: نَحنُ تَراجِمَةُ وَحیِ اللّهِ . (2) ما ترجمانِ وحی خداییم .

.

1- .عوالی اللّآلی ، ج 4 ، ص 105 ، ح 155 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 192 ، ح 3.

و یا بر پایه روایتی ، امام سجّاد علیه السلام ، در معرّفی اهل بیت علیهم السلام فرمود : نَحنُ تَراجِمَةُ وَحیِهِ . (1) ما ترجمان وحی اوییم . همچنین در روایتی دیگر ، امام علی علیه السلام در جریان تحمیل حکمیّت بر ایشان ، قرآن را کتاب صامت (خاموش) ، معرّفی کرده و خود را مفسّر و تبیین کننده آن دانسته و فرموده است : هذا کِتابُ اللّهِ الصّامِتُ وَ أنَا المُعَبِّرُ عَنهُ فَخُذوا بِکِتابِ اللّهِ النّاطِقِ وَ ذَرُوا الحُکمَ بِکِتابِ اللّهِ الصّامِتِ إذْ لا مُعَبِّرَ عَنهُ غَیرِی . (2) این ، کتابِ خاموشِ خداست و من ، سخنگوی اویم . پس به کتابِ گویای خدا ، دست بیاویزید و حکم کردن بر اساس کتاب خاموش خدا را وا نهید ؛ چرا که جز من ، سخنگویی برای آن نیست . عبارت «لا مُعبّر عنه غیری» ، یعنی هیچ کس غیر از خاندان وحی ، نمی تواند حقیقت قرآن را در یابد. امام باقر علیه السلام ، سخن کسانی را که می پندارند همه قرآن را دریافته اند، ادّعای صِرف می داند و طبق گزارشی ، چنین می فرماید : ما یَستَطِیعُ أحَدٌ أن یَدَّعِی أنَّهُ جَمَعَ القُرآنَ کُلَّهُ ظاهِرَهُ وَ باطِنَهُ غَیرَ الأوصِیاءِ . (3) کسی غیر از اوصیای خدا نمی تواند ادّعا کند که همه قرآن ، ظاهر و باطنش را گِرد آورده است . و در روایتی آمده که امام صادق علیه السلام ، سوگند یاد کرد که کتاب خدا را از ابتدا تا انتها می داند و سپس فرمود: «مانند کفِ دستم» . آن گاه فرمود: «در آن ، خبر زمین و آسمان است ، و آنچه در گذشته بوده و

.

1- .معانی الأخبار ، ص 35 ، ح 5 .

2- .العمدة ، ص 330 ، ح 550 .

3- .بصائر الدرجات ، ص 193 ، ح 1 .

راز پیوستگی قرآن و عترت

حوادثی که در آینـده ، رُخ می دهـد . خداونـد متعال فرموده: «در آن ، بیان همه چیز هست»» (1) . (2) آری ! امـام ، از قرآن ، اطّلاعات زمین و آسـمان را درمی یابد و قرآن «تبیان کُلّ شـی ء» است ، امّا نه برای همگان ؛ بلکه همه چیز برای اهل بیت علیهم السلام روشن می شود و آنان اند که می توانند همه چیز را از قرآن ، در یابند و برای ما بیان کنند.

راز پیوسـتگی قرآن و عترتاکنون ، راز پیوند ناگسسـتنی عترتِ پیامبر صلی الله علیه و آله با قرآن را درمی یابیم که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : إنّی قَد تَرَکتُ فِیکُمُ الثَّقَلَینِ ؛ أحَدُهُما أکبَرُ مِنَ الآخَرِ : کِتابَ اللّهِ عز و جل حَبلٌ مَمدُودٌ مِنَ السَّماءِ إلَی الأرضِ ، وَ عِترَتِی أهلَ بَیتِی ، ألا إنَّهُما لَن یَفتَرِقا حَتّی یَرِدا عَلَیَّ الحَوضَ . (3) من در میان شـما ، دو چیز گران سنگ را به یادگار می گذارم که یکی از آن دو ، بزرگ تر از دیگری است : کتاب خداوند عز و جل که ریسـمانی کشـیده شده از آسـمان به زمین است ؛ و عترت من ، [یعنی] اهل بیت من . آگاه باشـید که این دو ، هرگز از هم جـدا نمی شوند تا در کنار حوض [کوثر] ، بر من وارد آیند . امّت اسـلام ، اگر پیوند خود با اهل بیت علیهم السـلام را از دست بدهد، با معارف ناب قرآن ، آشنا نخواهد شد و آنچه از قرآن می گوید ، تنها حدس و پندار است. (4) امام صادق علیه السلام ، راز ماندگاریِ اهل بیت علیهم السلام را آگاهی به تفسیر قرآن می داند . بر

.

1- .اشاره به آیه «وَ نَزَّلْنَا عَلَیْكَ الْکِتَـبَ تِبْیَـنًا لِّکُلِّ شَیْ ءٍ» (سوره نحل ، آیه 89) .

2- .ر . ك : الکافی ، ج 1 ، ص 229 ، ح 4 .

3- .مسند ابن حنبل ، ج 4 ، ص 54 ، ح 11211 .

4- .برای آشـنایی بـا سـند و دلالـت حـدیث ثقلین بر اسـتمرار امامت اهل بیت علیهم السـلام تا روز رسـتاخیز ، ر . ك : دانش نامه میزان الحکمة ، ج 6 ، فصل دوازدهم .

اساس روایتی ، ایشان می فرماید: إنّا أهلَ البَیتِ لَم یَزَلِ اللّهُ یَبعَثُ فِینا مَن یَعلَمُ کِتابَهُ مِن أوَّلِهِ إلی آخِرِهِ . (1) ما خاندانی هستیم که خداوند ، همواره کسی را از میان ما بر می انگیزد که قرآن را از آغاز تا فرجامش می داند . بنا بر این ، امامان علیهم السلام ، نکته های ناب معرفتی را از قرآن بر می گیرند و برداشتی که آنان از قرآن می کنند، حقیقتِ قرآن است ، نه پندار و حدس و گمان. آنان ، راه نمایانی هستند که انسان را با اطمینان ، به مقصد می رسانند و آنانی که اهل بیت علیهم السلام را کنار نهاده اند ، اگر چه به سوی مقصد بروند ، با تردیدهای بسیاری رو به رو هستند و پیمودن راه پُر خطر و شك آلود ، بدون راه نما ، سختْ دشوار است.

.

1- .بصائر الدرجات ، ص 194 ، ح 6 .

وَ أرْكانًا لِتَوحيدِهِ

شرح

اشاره

(56)وَ أرْكانًا لِتَوحيدِهِ .

و پایه های یکتا بودنش ...

توضیح واژه هاأرکان : جمع «رُکن» ، به معنای پایه ، ستون ، تکیه گاه ، اساس . (1) تَوحید : یگانگی ، یکتا دانستن ، یکتاپرستی . (2)

شرحاساسی ترین پایه هر چیزی را «رُکن» آن می نامند و فرو ریختن رُکن ، سبب از میان رفتن آن خواهد شد. برای نمونه ، واجبات نماز ، یازده چیز است که اگر نمازگزار ، برخی از آنها را فراموش کند، می تواند پس از نماز ، جبران کند ؛ امّا ارکان نماز ـ که پنج مورد از همان واجبات است ـ ، به هیچ روی قابل جبران نیستند و ترك هر رُکنی از ارکان نماز ، اگر چه از روی سهو و به اشتباه باشد ، نماز را باطل می کند و نمی توان آن را جبران کرد. واژه «أرکان» ، در دو عبارت از «زیارت جامعه» به کار رفته است : نخست ، در عبارت «أرکان البلاد» ، که در شرح آن ، امامان علیهم السلام را رُکن جهان مادّه دانستیم که وجود ایشان ، مایه آرامش کره خاکی ، و نبودشان ، سبب در هم شکسته شدن زمین و زمینیان است . در عبارت «أرکانًا لتوحیده» ، امام ، رُکن معنوی جهان ، شمرده می شود و پایه اساسی یگانه پرستی، باور به حضورِ امام معصوم علیه السلام است ؛ امّا این که چگونه اعتقاد به امام، یگانه پرستی حقیقی را بارور می سازد، نیازمند توضیح است.

.

1- .«رکن الشی ء : جانبه الأقوی ، الناحیة القویة» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 185) .

2- .«التوحید : الإیمان باللّه وحده لا شریك له» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 450) .

پیوند توحید و امامت

پیونـد توحیـد و امامتامامان علیهم السـلام در روایات متعدّدی با وصف «ارکان توحید» ، نامُ بردار شده اند. در روایتی از امام سـجّاد علیه السلام آمده: نَحنُ أرکانُ تَوحِیدِهِ . (1) ما رُکن های یکتا دانسـتن اوییم. و مانند همین تعبیر ، از امام باقر علیه السلام نقل شده است : نَحنُ أرکانُ الإیمانِ و نَحنُ دَعائِمُ الإسْلامِ . (2) ما ستون های ایمان هستیم، و ما پایه های اسلام هستیم . بر پایه روایتی ، امام رضا علیه السلام ، برای سـلامت وجود مقدّس امام زمان علیه السلام ، دعایی را به شیعیان آموزش داده که در قسمتی از آن ، اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله را چنین توصـیف فرموده است : فَإنَّهُمْ مَعادِنُ کَلِماتِكَ و خُزّانُ عِلمِكَ وَ أرکانُ تَوحِیـدِكَ . (3) همانا ایشان ، معـدن های کلمات تو و خزانه داران دانش تو و ارکـان یکتـا دانسـتن تو هسـتند . در تمـام روایات پیشـین، اعتقاد به ولایت، پایه ایمان و یکتاپرستی است و چنانچه خاندان ولایت ، در جامعه حاضـر نباشند، جامعه ایمانی ، فرو خواهد ریخت و ایمان ، از جامعه ، رَخت برخواهد بست. آثارِ کلمه توحید ، وقتی در جامعه هویدا خواهد شد که امامان علیهم السـلام به جایگاه اصلی خود ، باز گردند و مردم ، ولایت ایشان را با جان و دل ، پذیرا گردند تا راه های شرك و توحید را به خوبی در یابند و از رفتن به کژراهه های شرك ، خودداری کنند .

.

1- .معانی الأخبار ، ص 35 ، ح 5 .

2- .کمال الدین ، ص 206 ، ح 20 .

3- .مصباح المتهجّد ، ص 411 .

رابطه توحید و سعادت جامعه

رابطه توحید و سعادت جامعهرابطه یکتاپرستی و سعادت جامعه ، در آغازین دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله ترسیم شد. روایت شده که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در نخستین روزهای دعوت همگانی خود فرمود: یا أَیُّها النّاسُ قُولُوا «لا إلهَ إلّا اللّهُ» ، تُفْلِحُوا . (1) ای مردم ! «لا إله إلّا اللّه » را بگویید تا رستگار شوید . چنانچه مفهوم «فلاح» ، به درستی بازکاوی شود ، رابطه یگانگی خدا و سعادت جامعه ، و نقش امامان علیهم السلام در رستگاری اجتماع، روشن خواهد شد. واژه «فلاح» ، در لغت ، یعنی «الظَّفر بِالمطلوب» (2) و مفهوم آن ، کامیابی و رسیدن به خواسته های فطری، مادّی و معنوی است. بنا بر این ، در جامعه توحیدی، راه برای کمال مادّی و معنوی ، هموار است و انسان ، مفهوم کامیابی را در می یابد. زندگی آرام همراه با معنویت ، رهاورد جامعه ای است که «لا إله إلّا اللّه » را بپذیرد و تنها به خدا ایمان آورد و در تمام گرفتاری ها ، از او مدد بجوید. قرآن ، به همه سعادت جویان ، نوید می دهد که پاداش یکتاپرستی، دنیا و آخرتِ آباد است: «مَّن کَانَ یُرِیدُ ثَوَابَ الدُّنْیَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْیَا وَالْأَخِرَةِ . (3) هر که پاداش این جهان را می خواهد ، پس [بداند که] پاداش این جهان و آن جهان ، نزد خداست» . اکنون ، پرسشی فرا روی ماست : مشکلات فراوان مسلمانان ، با آن که «کلمه توحید» را بارها تکرار می کنند ، از کجاست ؟ و چگونه می توان از گرداب مشکلات ، رهایی یافت؟

.

1- .المناقب ، ابن شهر آشوب ، ج 1 ، ص 56 .

2- .مفردات ألفاظ القرآن ، ص 644 ؛ لسان العرب ، ج 2 ، ص 547 .

3- .سوره نساء ، آیه 134 .

پاسخ ، آن است که توحید ، بر پایه های استوار خود ، بنا نشده و مسلمانان، ارکان اساسی توحید را به کناری نهاده اند و بدین سان ، هر روز بر گرفتاری آنان ، افزوده خواهد شد. بر اساس روایتی ، امام رضا علیه السلام ، در هنگام سفر به خراسان در شهر نیشابور، حدیث زیبایی را برای مشتاقان ، قرائت کرد . امام علیه السلام ، این سخن گرانْ سنگ را که بعدها به حدیث «سِلسِلة الذَهَب» شُهره شد ، از زبان پدرانش ، از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، و ایشان به نقل از کلام قدسی پروردگار ، برای ما به یادگار نهاده است که : إنِّی أنَا اللّهُ ، لا إلهَ إلّا أنَا وَحْدِی . عِبادِی فَاعْبُدُونِی ، وَ لْیَعلَم مَن لَقِیَنِي مِنکُم بِشَهادَةِ أن لا إلهَ إلّا اللّهُ مُخلِصًا بِها، أنَّهُ قَد دَخَلَ حِصْنِی وَ مَن دَخَلَ حِصنِی أمِنَ عَذابِی . قالوا : یَابنَ رَسولِ اللّه ! وَ ما إخلاصُ الشَّهادَةِ للّهِ؟ قال : طاعَةُ اللّهِ وَ رَسُولِهِ وَ وَلایَةُ أهْلِ بَیتِهِ علیهم السلام . (1) [امام علیه السلام فرمود که خداوند می فرماید :] «این منم خدا . معبودی نیست ، مگر تنها من . بندگان من ! پس مرا بندگی کنید . هر یك از شما با شهادت دادن مخلصانه به این که معبودی جز خدا نیست ، مرا دیدار کند ، به حصار من در می آید و هر کس به حصار من در آید ، از عذابم ایمن است» . گفتند : ای فرزند پیامبر خدا! شهادت دادن مخلصانه به خدا ، چگونه است ؟ فرمود : «با اطاعت از خدا و پیامبر او و ولایت اهل بیتش علیهم السلام » . پیروی از خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، هم تراز یکدیگر است و در گزارش دیگری از همین سفر، امام رضا علیه السلام ، جمله معروف «لا إلهَ إلاّ اللّهُ حِصْنِی فَمَن دَخَلَ حِصْنِی أمِنَ مِنْ عَذابِی» را فرمود و هنگامی که کاروان به حرکت در آمد، امام علیه السلام ندا داد که : «لا إله إلّا اللّه » ، شروطی دارد و پذیرش ولایت اهل بیت علیهم السلام ، از شروط آن است :

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 589 ، ح 1220 .

بِشُروطِهَا و أنَا مِنْ شُرُوطِها . (1) آن ، شرایطی دارد و من ، یکی از شروط آنم . بر پایه روایتی دیگر ، هشتمین پیشوای معصوم _ که در تبیین جایگـاه امـامت و ولایت، دُرر بارترین سـخنان را به یادگار نهاده _ ، اساسِ اسـلام بالنـده و حرکت آفرین را اعتقاد به امامت ، برشـمرده و فرموده است : إنَّ الإمامَـةَ أُسُّ الإسـلامِ النّامِی وَ فَرْعُهُ السّامِی . (2) امامت ، ریشه بالنده اسـلام و شاخه برافراشـته آن است . اسلام بدون امامت، اسـلامی خمود و راکد است و رشد و نوآوری ، تنها در سایه اعتقاد به وجود امام ، محقّق خواهد شد. در برخی احادیث، استواری اسلام را به پنج ستون : نماز، زکات، روزه، حج ، و ولایت دانسته اند (3) و در این میان، ولایت را از همه مهم تر و اساسی تر برشمرده اند. زُراره ، نیکویارِ امام باقر علیه السـلام ، دلیل برتری ولایت را پرسید و امام باقر علیه السلام فرمود : لِأنَّها مِفتاحُهُنَّ وَ الوالِی هُوَ الدَّلیلُ عَلَیهِنَّ . (4) زیرا ولایت ، کلیـد آنهاست و صاحب ولایت ، راه نمای به سوی آنها . بنا بر فرموده امام باقر علیه السـلام ، در سایه رهبری معصوم، همه برنـامه های اسـلام ، بر پا خواهنـد شـد و امام ، راه نمای برنامه های اسـلام ناب است و اگر بشـر ، شایسـتگی پـذیرش رهبری امام را داشت، اکنون در جامعه مسـلمانان ، اختلاف از میان بر می خاست و محبّت و مهرورزی و رفاه مادّی ، گسترانده می شد. در عبارت های پایانی «زیارت جامعه» ، امام علیه السلام ، بار دیگر کامیابی معتقدان به ولایت را گوشزد می کند و می فرماید:

.

1- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 135 ، ح 4 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 200 ، ح 1.

3- .همان ، ج 2 ، ص 18 ، ح 1.

4- .همان ، ح 5 .

فازَ الفائزون بِولایتکم . (1) رستگاران ، به واسطه ولایت تو ، رستگار شدند . آری ! تحقّق حکومت پیشوایان معصوم علیهم السلام ، راه رسیدن به کامیابی است و در چنین حکومتی ، آرزوهای مادّی و معنوی، رنگ حقیقت به خود می گیرند و برکاتِ آسمان و زمین ، سرازیر می شوند و فقر و تنگ دستی ، از میان خواهد رفت : «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى ءَامَنُواْ وَاتَّقَوْاْ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَـٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالأَرْضِ وَلَـٰكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذْنَـٰهُم بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ . (2) اگر مردمِ آبادی ها ، ایمان آورده ، تقوا پیشه کنند ، هر آینه ، برکت ها (نیکی ها و نعمت ها) را از آسمان و زمین ، بر آنان می گشاییم ؛ لیکن [پیام ها و نشانه های ما را]دروغ شمردند . پس آنها را به سزای آنچه می کردند ، گرفتار ساختیم» .

.

1- .ر . ك : ص 607 .

2- .سوره اعراف ، آیه 96.

وَشُهَداءَ عَلی خَلْقِهِ وَ أعْلاما لِعِبادِهِ

شرح

اشاره

(57)شُهَداء عَلی خَلْقِهِ وَ أعْلامَا لِعِبادِهِ وَ مَنارا فی بِلادِهِ وَ أدِلّاَء علی صِرَاطِهِ .

و گواهانی برای آفریدگانش ، و نشانه هایی برای بندگانش ، و مشعل هایی در سرزمین هایش ، و راه نمایانی بر راهش ...

توضیح واژه هاشُّ هَداء : جمع «شهید» ، به معنای حاضر ، گواه . (1) أعلام : جمع «عَلَم» ، به معنای نشانه های روشن ، پرچم . (2) «منار» : جمع «مَنارة» ، به معنای ستون ، مشعل ، نشانه راه ، نشانه روشن ، عَلَم . (3) أدلّا ء : جمع «دلیل» ، به معنای برهان ، راه نما . (4)

شرحپیشوایان معصوم علیهم السلام ، شاهدان بر خلق خدا هستند . عبارات یاد شده ، در کِنار عبارت هایی که امام را به عنوان نشانه ، راه نما و دلیل می شناسانند ، نیازمند تأمّل هستند ؛ زیرا از یك سو ، امام ، راه نمایی و هدایت خلق را برعهده دارد ، و از دیگر سو ، بر اعمال آنان ، آگاه است و در نزد خداوند ، گواهی می دهد . بنا بر این ، سرکشان ، هیچ گونه بهانه ای ندارند ؛ زیرا همو که مردم را با روش های گونه گون ، هدایت می کند ، شاهدِ معتبرِ بارگاه الهی نیز خواهد بود و سخن او در نزد خداوند ، پذیرفته است .

.

1- .لسان العرب ، ج 3 ، ص 239 .

2- .«یقال لما یبنی فی جوادّ الطریق من المنازل یستدل بها علی الطریق : أعلام» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 49) .

3- .«المنار : جمع منارة ، و هی العلامة تجعل بین الحدّین» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 241) . «عَلَم الطریق» (همان جا) . «العَلَم و ما یوضع بین الشیئین من الحدود» (همان جا) .

4- .«الدلیل : ما یستدلّ به» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 248) . «الدالّ» (همان جا) .

گواهان راستین

اینك ، چگونگی گواهیِ امامان علیهم السلام و روش های هدایتی آنان را بررسی می نماییم :

گواهـان راستینهـدفِ خلقت ، بسـیار فراتر از آن است که میوه خلقت ، یعنی انسـان ، به حـال خود رها شود . زمین و آسـمان ، برای انسان آفریده شده تا انسان ، راه اصلی را در یابد و بندگی خدا را به جای آورد . بنا بر این ، خداوند ، گواهانی راستین را برگزیده است تا سیرِ حرکت آدمی را کنترل کننـد و آنـان را به راه راست ، ره نمون شونـد . عبارت «شٌ هداء علی خلقه» ، ویژگی گواهی دادن اهل بیت علیهم السـلام را نشان می دهد که ریشه در فرهنگ قرآنی دارد . قرآن ، در باره گواهان بر مردم ، می فرماید : «وَكَذَ لِكَ جَعَلْنَـكُمْ أُمَّةً وَسَ طًا لِّتَكُونُواْ شُ هَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَ هِيدًا . (1) و این چنین ، شـما را امّتی میانه قرار دادیم تا بر مردم ، گواه باشـید و پیامبر ، بر شـما ، گواه باشد» . روایت شده که امام صادق علیه السـلام ، در تفسـیر این آیه فرمود : نَحْنُ الأُمَّةُ الوُسَ طی وَ نَحْنُ شُهَداءُ اللّهِ عَلی خَلقِهِ وَ حُجَجُهُ فِی أرضِهِ . (2) مـاییم آن امّت میانه ، و ماییم گواهان خـدا بر آفریـدگانش و حجّت های او بر روی زمینش . در متون روایی شـیعه ، اهل بیت علیهم السـلام ، بارهـا به عنوان گواهان راستین ، نام برده شـده انـد و در برخی متون ، شـهادتِ سـرای آخرت ، تنها ویژه معصومان علیهم السـلام است و کسـی را یارای گواهی دادن در آن سرا نیست . این متون ، در تفسیر آیاتی که گواهی دادن قیامت را بیان می کنند ، دیده می شود . برای نمونه ، در تفسیر آیه «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّة بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَـؤُلَاءِ شَهِيدًا ؛ (3) چگونه خواهد بود آن گاه که از هر

.

1- .. سوره بقره ، آیه 143 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 190 ، ح 2 .

3- .. سوره نساء ، آیه 41 .

امّتی ، گواهی را بیاوریم و تو را بر این امّت ، به گواهی ، فرا خوانیم ؟» ، روایت شـده که امام صادق علیه السـلام فرمود : این آیه ، ویژه امّتِ محمّد صلی الله علیه و آله ، نازل شده است . در هر نسلی از این امّت ، امامی از ما بر ایشان ، گواه و ناظر است ، و محمّد ، گواه بر ماست . (1) البته باید دانست که گواهی امامان علیهم السـلام ، از آن رو پذیرفته است که برگزیده خدا هستند و خداوند ، آنان را از هر گونه پلیدی ای ، پاك گردانید و از خطا و اشتباه ، مصون داشت و سپس ، آنان را به عنوان شاهدان خود قرار داد ، چنان که بر پایه روایتی ، امام علی علیه السلام می فرماید : إنَّ اللّهَ ـ تَبارَكَ وَ تَعالی ـ طَهَّرَنا وَ عَصَمَنا وَ جَعَلَنا شُهَداءَ عَلی خَلقِهِ . (2) همانا خداوند ـ تبارك و تعالی ـ ، ما را پاك گردانید و معصوم داشت و ما را بر آفریـدگانش ، گواه گرفت . اینك این پرسـش پدیـد می آید که : آیا غیر از خداوند ، کسـی می تواند شاهدِ اعمال بندگان باشد؟ قرآن ، در این باره می فرماید : «وَ قُلِ اعْمَلُواْ فَسَیَرَی اللَّهُ عَمَلَکُمْ وَ رَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ . (3) و بگو : عمل کنید . پس به زودی ، خدا و پیامبرش و مؤمنان ، اعمال شـما را خواهند دید» . مقصود از مؤمنانی که در کنار خدا و پیامبرش ، شاهد اعمال مردم هستند ، امامـان انـد و برای همین ، در فرهنگ شـیعه ، عرضه اعمال بنـدگان به پیشوایان معصوم ، امری پـذیرفته شـده است و امامِ معصوم ، برای اصلاحِ رفتار مؤمنان ، از آگاهی خویش ، بهره می برد و با آشکار کردن برخی نکات پنهانی ، مؤمنان را در مسیرِ صحیح ، قرار می دهد .

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 190 ، ح 1 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 191 ، ح 5 .

3- .. سوره توبه ، آیه 105 .

تفسیر «أعلام»

داوود رِقّی ، یکی از یاران امام صادق علیه السلام ، می گوید : من نزد امام صادق علیه السلام نشسته بودم . امام علیه السلام ، بی مقدّمه به من فرمود : «ای داوود! روز پنج شنبه ، اعمال شما به من عرضه شد . در میان کارهایی که از تو به رؤیت من رسید ، کمکی بود که به پسرعمویت ، فلانی کرده بودی . من از این کار ، خوش حال شدم . این بخشش و کمك تو ، به تمام شدن عمرِ او و سر رسیدن اَجَلش ، سرعت بخشید» . داوود می گوید : پسرعمویی داشتم که فردی معاند و دشمن اهل بیت و پلید بود . خبردار شدم که او و خانواده اش در وضع مالی بدی به سر می برند . لذا پیش از آن که راهیِ مکّه شوم ، مبلغی خرجی برایش حواله کردم . چون به مدینه رفتم ، امام صادق علیه السلام ، این چنین ، مرا از این کار ، خبر داد . (1)

تفسیر «أعلام»در جمله «و أعلاماً لعباده» ، واژه «عَلَم» ، به معنای پرچم ، نشانه بلند و روشن است و خداوند ، برای کسانی که او را می طلبند ، نشانه های روشنی قرار داده است تا بندگانش سرگردان نشوند ، چنان که در زیارت «امین اللّه » آمده : وَ أعْلامَ القاصِدِینَ إلَیكَ واضِحَةٌ . (2) و نشانه هایِ جویندگان تو ، آشکار است . پیشوایان معصوم علیهم السلام ، نشانه های آشکار هدایت هستند و برای کسانی که خواهان تقوا هستند ، «أعلام التُّقی» ، (3) و برای آنانی که خواهان هدایت اند ، «أعلام الهدی» ، (4) و برای هر که به دنبال دین است ، «أعلام الدّین» (5) هستند و چنانچه مردم به این نشانه ها ، اهمّیت ندهند ، نشانه های گم راهی و ضلالت ، روی می نماید و به ناچار ، آن که از

.

1- .. الأمالی ، طوسی ، ص 413 ، ح 929 .

2- .. مصباح المتهجّد ، ص 738 و 739 .

3- .. پیش از این ، در باره این عبارت زیارت ، توضیحات لازم ، داده شد (ر . ك : ص 158 «اعلام التقی») .

4- .. ر . ك : تهذیب الأحکام ، ج 3 ، ص 145 ، ح 1 .

5- .. ر . ك : نهج البلاغة ، خطبه 87 .

تفسیر «منار»

معصوم روی بگرداند ، به وادی گم راهی ، ره سپار خواهد شد : قَدْ دَرَسَتْ أعلامُ الهُدی فَظَهَرَتْ أعلامُ الرَّدی . (1) بی گمان ، نشانه های هدایت ، از میان رفت . پس نشانه های پستی ، آشکار شد .

تفسیر «منار»واژه «مَنار» در جمله «و منارا فی بلاده» ، جمع «مناره» ، ستون هایی بوده است که در آنها ، آتش می افروختند تا مسافران در شب ، مسیر خود را بیابند و معمولاً مرزها و راه ها را مشخّص می کرده است . مناره ، افزون بر نشانه بودن ، روشنایی هم داشته است و در متون حدیثی ، ترکیب هدایتِ روشن ، برای قرآن و اهل بیت علیهم السلام ، استفاده شده است . در روایتی آمده که امام صادق علیه السلام ، قرآن را «مَنار الهُدی» (2) معرّفی کرده است . همچنین از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده که به امام علی علیه السلام فرمود : یا عَلِی ! أنتَ أصلُ الدِّینِ وَ مَنارُ الإیمانِ . (3) ای علی! تو اساس دین و مشعل ایمانی . اُبیّ بن کعب ، در حوادث پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله ، در میان مهاجران و انصار برخاست و با تکیه بر احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله به سخنرانی پرداخت و از آن جمله گفت : ألَستُم تَعلَمُونَ أنَّ رَسولَ اللّهِ صلی الله علیه و آله قال : أهلُ بَیتِی مَنارُ الهُدی وَ الدّالّونَ عَلَی اللّهِ ؟ (4) آیا شما نمی دانید که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود : خاندان من ، مشعل هدایت و راه نمایان به سوی خدایند؟ اهل بیت علیهم السلام نیز بارها خود را «مَنار الهُدی» (5) و یا «مَنار الإیمان» ، (6) معرّفی کرده اند.

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 60 ، ح 7 .

2- .. همان ، ج 2 ، ص 600 ، ح 5 .

3- .. بصائر الدرجات ، ص 31 ، ح 8 .

4- .. الاحتجاج ، ج 1 ، ص 298 ، ح 52 .

5- .. ر . ك : إرشاد القلوب ، ص 418 ؛ الامالی ، طوسی ، ص 654 ، ح 1354 .

6- .. ر . ك : بصائر الدرجات ، ص 31 ، ح 8 .

تفسیر «أدلّاء»

در این عبارت «زیارت جامعه» ، امامان علیهم السلام ، مناره های خداوند در سرزمین ها دانسته شده اند که مردم هر سرزمینی ، از نور اهل بیت علیهم السلام بهره می گیرند و راه حق را می یابند . در نتیجه ، امام ، روشنایی بخش هر شهر و دیاری است . بنا بر این ، جمله «منارا فی بلاده» ، اشاره به هدایت ظاهری و باطنی خاندان رسالت است .

تفسیر «أدلّاء»واژه «أدلّاء» ، در جمله «أدلّاء علی صراطه» ، جمع «دلیل» به معنای راه نماست . در جای جای «زیارت جامعه» ، امامان به عنوان دلیل ، برهان ، حجّت و راه نما ، معرّفی شده اند و در این عبارت نیز امام ، راه حق را نشان می دهد و آن که خواهان ایمنی در مسیر حق است ، باید در راه مطمئنّی که امام علیه السلام معرّفی می کند ، ره بپیماید . بنا بر این ، هر سه عبارت «أعلاما لعباده» و «منارا فی بلاده» و «و أدلّاء علی صراطه» ، به راه نما بودن امام ، اشاره می کنند ؛ امّا با تعابیر گونه گون که برای همه بندگان و همه شهرها و با هدفی مشخّص ، این راه نمایی انجام می شود .

.

عَصَمَكُمُ اللّهُ مِنَ الزَّلَلِ وَ آمَنَكُمْ مِنَ الْفِتَنِ

شرح

اشاره

(58)عَصَمَكُمُ اللّهُ مِنَ الزَّلَلِ وَ آمَنَكُمْ مِنَ الْفِتَنِ وَ طَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ .

خداوند ، شـما را از لغزش ها نگه داشت و از فتنه ها در امان داشت و از پليدى ، پاك گردانيد و آلودگى را از شـما _ خاندان پيامبر _ ببُرد و شما را كاملاً پاك گردانيد ...

توضـيح واژه هاعَصَمَ : مانع شد ، نگه داشت ، جلوگيرى كرد ، مصونيت بخشيد . (1) زَلَل : جمع «زَلَّة» ، به معناى لغزش ، خطا، اشتباه ، سهو . (2) آمَنَ : ايمن كرد ، در امـان داشت . (3) الفِتَن : جمع «فتنه» ، به معنـاى آشوب ، آزمـايش ، اِغوا . (4) طَهَّرَ : پـاك كرد ، پاكيزه گردانْد ، طاهر كرد . (5) الدَّنَس : آلودگى، پليدى، چركى . (6)

شرحتوضـيح معناى «عصـمت» ، در مباحث پيشين گذشت . (7) بـا يادآورى اين نكته كه عصـمت ، همان حالت باز دارنـدگى است، به توضيح اين مطلب مى پردازيم : خداوند ،

.

1- .«عصمه : مَنَعَه و وقاه» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 403) .

2- .«زلل : زل السـهم عن الدرع ، والإنسان عن الصخرة يزل : زلق» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 306) . «زل فى منطقه : أخطأ» (مجمع البحرين ، ج 2 ، ص 288) .

3- .«الأمن : نقيض الخوف» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 21) .

4- .«جمع الفتنة : الإختبار ، المحنة ، الضلال» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 318) .

5- .«الطاء و الهاء و الراء أصل واحد صحيح يدلّ على نقاء و زوال دنس» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 3 ، ص 428) .

6- .«الدنس : اللطخ بقبيح» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 304) . «الوسخ» (لسان العرب ، ج 6 ، ص 88) .

7- .ر . ك : ص 314 ، تفسير «المعصومون» .

انواع فتنه ها

1 . آزمایش

امامان علیهم السلام را از لغزش در عقیده ، اخلاق و عمل ، باز داشت و از فرو افتادن به هلاکتگاه انواع فتنه ها ، رَهانید و از همه آلودگی ها ، پاك نمود .

انواع فتنه هاواژه «فتنه» ، در آیات قرآن و روایات معصومان علیهم السلام ، معانی گوناگونی دارد که دو معنای آن ، پُرکاربردتر است: آزمایش و فریب .

1 . آزمایشمعنای اوّل «فتنه» ، عبارت از آزمایش است ؛ امّا باید توجه داشت که آزمون الهی برخلاف آزمون های بشر ، برای دانستن نیست. در آزمایش های بشری، امتحان برای تعیین سطح معلومات فراگیرندگان دانش برگزار می شود ؛ امّا آزمایش الهی برای شکوفایی استعدادهای انسان است. خدا ، دنیا را سرای آزمایش قرار داد تا آنان که شایسته اند ، به او نزدیك شوند و به کمال انسانیت ، دست یازند ، و آنان که کوتاهی می کنند، از مسیر کمال ، باز مانند. خداوند ، از هر وسیله ای برای آزمایش بندگانش بهره برده است: «وَاعْلَمُواْ أَنَّمَآ أَمْوَ لُكُمْ وَأَوْلَـدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ . (1) و بدانید که دارایی ها و فرزندانتان ، [مایه] آزمایش اند ؛ و خداست که نزد او پاداشی بزرگ است» . پاداش الهی ، در انتظار بندگانی است که در آزمون الهی سرفراز شوند. آنچه مؤمنان را از مدّعیان ایمان ، باز می شناسانَد ، کسب موفّقیّت در آزمایش های الهی است ؛ زیرا در بارگاه ربوبی ، ادّعای ایمان ، پذیرفتنی نیست : «أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُواْ أَن يَقُولُواْ ءَامَنَّا وَ هُمْ لَا يُفْتَنُونَ . (2) آیا مردم پنداشته اند که تا گفتند : «ایمان آوردیم» ، رها می شوند و مورد آزمایش ،

.

1- .سوره انفال ، آیه 28 .

2- .سوره عنکبوت ، آیه 2 .

2 . فریب

قرار نمی گیرند ؟». بر پایه روایتی ، امام کاظم علیه السلام در تفسیر آیه یاد شده ، با استفاده از معنای لغوی فتنه _ که همان گداختن طلا برای گرفتن ناخالصی های آن است _ ، فرمود : همچنان که طلا ، گداخته و آزموده می شود، مردم ، آزموده می شوند ... همچنان که طلا ، ناب می شود، مردم نیز ناب می شوند. (1)

2 . فریبمعنای دیگر فتنه، «فریب» است . خداوند در آیه ای از قرآن ، بندگان را از فریبِ شیطان ، بر حذر می دارد و می فرماید: «يَـبَنِىءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَـنُ كَمَآ أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ . (2) ای فرزندان آدم ! مبادا شیطان ، فریبتان دهد ، همچنان که پدر و مادرتان را از بهشت ، بیرون کرد» . آنچه آدم و حوا علیهماالسلام را از بهشت راند، فتنه و فریب شیطان بود که آنان را به درختِ ممنوعه نزدیك کرد و همان حِرص اندك، آدمی را زمینگیر کرد. آری ! آدم به سبب حرصی اندك ، اسیر کُره خاکی شد و امروز ، انسان های حریص ، چگونه امید دارند که آسمانی شوند؟ در آیه ای دیگر ، خداوند به پیامبرش فرموده که خداوند ، تو را از فریب ، رهانید : «وَ إِن كَادُواْ لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِى أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَ إِذًا لَا تَّخَذُوكَ خَلِيلاً * وَ لَوْلَا أَن ثَبَّتْنَـكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـئا قَلِيلاً . (3) همانا نزدیك بود که تو را از آنچه به تو وحی کردیم ، بلغزانند و بگردانند ، تا بر ما ، جز آنچه را [که وحی کردیم ،] بربافی و آن گاه ، تو را به دوستی بگیرند ؛ و اگر نه

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 370 ، ح 4 ؛ میزان الحکمة ، ج 9 ، ص 4512 ، ح 15592 .

2- .سوره اعراف ، آیه 27 .

3- .سوره اسرا ، آیه 73 _ 74 .

معنای ایمنی اهل بیت علیهم السلام از فتنه

پاکانِ مطلق

چنان بود که تو را استوار داشتیم ، نزدیك بود که اندکی به آنان بگِرایی » . جمله «وَ لَوْلَا أَن ثَبَّتْنَـكَ» ، به مقام عصمت پیامبر صلی الله علیه و آله اشاره دارد و چنانچه خداوند ، پیامبر صـلی الله علیه و آله را معصوم نمی آفرید ، او هم در معرض فریب دشمنان بود.به دیگر سخن ، معصوم و غیر معصوم ، در معرض القائات شـیطانی هسـتند ؛ ولی غیر معصوم ، آن را می پـذیرد و فریفته می شود و معصوم ، آن را رد می کند و فریب نمی خورد.

معنای ایمنی اهل بیت علیهم السلام از فتنهاکنون باید دید که مراد از «فتنه» در عبارت «آمنکم من الفتن» ، چیست؟ آیا پیشوایان معصوم ، از آزمـایش هـای الهی در امان هسـتند یا آن که از فریبِ فریبکاران ، در امان انـد؟ بر اساس آیات قرآنی و روایات معتبر ، همه آفریـدگان ، آزموده می شوند و پیشوایان الهی نیز از این قاعده ، مستثنا نیستند ؛ ولی آنان ، خدای را آن چنان که باید ، اطاعت می کنند و از همین روی ، در آزمـایش هـای الهی ، سـرافرازند. بنـا بر این ، مراد از فتنه در این جـا آزمایش نیست ؛ بلکه خداونـد بر اساس سـنّت خویش، چهارده معصومِ پاك را امان داد تا فریبِ فریبکاران ، از آنان دور باشد و از هر گونه خطا و اشـتباهی ، ایمن باشند . تنها اراده الهی است که می تواند آدمی را از خطا و اشـتباه ، بِرَهاند ؛ زیرا طبیعت انسان ، جایز الخطا بودن است و آنچه از انسان پذیرفته نیست، پافشاری و تکرارِ خطاست . امّا اعتقاد ما در باره پیشوایان معصوم ، آن است که از ایشان ، خطای عادی هم سـر نمی زند و این ، موهبت الهی در حقّ آنان است ، و لا غیر .

پاکانِ مطلقعنایت دیگر خداوند به جانشینان خود بر روی زمین، پاکیزه کردن آنان از هر گونه پلیدی و آلودگی است. زائر ، در برابر امام علیه السـلام می ایستد و بر این باور است که او در عقیده، اخلاق، عمل و تبارِ خانوادگی خود ، زلال و شفاف است و در سلسله عصمت ، هیچ نوع آلودگی ظاهری و باطنی ای مشاهده نمی شود ، و این ، نوید قرآنی است:

.

«إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا . (1) همانا خداوند می خواهد از شما خاندان پیامبر ، پلیدی را ببرَد و شما را کاملاً پاك گرداند » . پاکیزگیِ درون و بُرون نیز محدودیت هایی دارد و شاید آدمی بر اساس ریاضت های شرعی ، به مقامی برسد که در اعتقاد و اخلاق ، پاکیزه باشد ؛ امّا نمی تواند پیشینیان خود را نیز پاك نماید . چه بسا فرزندانی که مادران آنان ، شایسته نیستند و یا در اجداد ایشان، نابه کارانی مشاهده می شود ؛ امّا تقدیر الهی این بود که معصومان علیهم السلام ، تبارشان نیز پاك و مطهّر باشد و پدران و مادران بزرگوارشان ، همگی از پلیدی ها و آلودگی ها در امان باشند. اعتقاد ما به دودمان اهل بیت علیهم السلام ، در زیارت امام حسین علیه السلام ، چنین بازتاب یافته است : أشهَدُ أنَّكَ كُنتَ نُورا فِی الأصْلابِ الشّامِخَةِ وَ الأرحامِ المُطَهَّرَةِ لَم تُنَجِّسْكَ الجاهِلِيَّةُ بِأنجاسِها. (2) گواهی می دهم که تو به راستی ، نوری بودی در پشت [پدرانِ] بلندمرتبه و رحِم های پاك که پلیدی های زمان جاهلیت ، آلوده ات نکرد . بنا بر این ، پدران و مادران امامان علیهم السلام ، همگی مؤمن بوده اند و از نظر اخلاقی و عملی ، زلال و شفّاف .

.

1- .سوره احزاب ، آیه 33.

2- .مصباح المتهجّد ، ص 721 .

فَعَظَّمْتُمْ جَلالَهُ وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ

شرح

اشاره

(59)فَعَظَّمْتُمْ جَلالَهُ وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ .

پس [بزرگی و] شوکتش را عظیم شمُردید و مقامش را بزرگ دانستید و بزرگْ منشی اش را ستودید ...

توضیح واژه هاعَظَّمَ : عظمت بخشید ، والا گرداند ، ارج نهاد . (1) جَلال : بزرگ بودن ، عظیم بودن ، ارجمند بودن . (2) أكبَرَ : بزرگ دانست ، عظیم خواند ، ستود . (3) شَأن : اهمّیت ، مقام ، مرتبه ، وجهه ، اعتبار ، منزلت . (4) مَجَّدَ : تمجید کرد ، ستود ، بزرگ دانست ، ستایش کرد . (5) كَرَم : بزرگواری ، بزرگ منشی ، گرامی بودن . (6)

شرحاین عبارت ها ، یکی از دقیق ترین عبارات «زیارت جامعه» است . این سه جمله را نمی توان با ترجمه تحت اللّفظی ، دقیق و کامل ، معنا کرد . در واقع ، زبان و قلم ، از بیان حقیقت معنای این جملات ، ناتوان است . حاصل معنای آنها ، عبارت است از این که : شما خاندان ، به دلیل معرفتی که به خداوند متعال دارید و به سبب سیر و سلوکی که در بندگی خدا داشته اید ، از این توان برخوردارید که شُکوه الهی را به نمایش بگذارید ،

.

1- .«عَظَّمَ الأمر : كَبَّره» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 410) .

2- .«جَلال اللّه : عظمته» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 116) .

3- .«أكبرتُ الشی ء أی استعظمته» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 126) .

4- .«الشأن : الخطبُ و الأمرُ و الحال» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 230) .

5- .«أمجده و مَجَّدَه كلاهما : عَظَّمَهُ وأثنى عليه» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 395) .

6- .«الكَرَم : شرف الرَّجل» (العين ، ج 5 ، ص 368) .

جهان ، آینه عظمت خدا

بزرگی خدا را ابراز کنید و شـرف و بزرگواری او را بیان نمایید . حرف «فاء» در «فَعَظَّمتُم» ، در ادبیات عرب ، به «فاء تفریع» شـهرت دارد و جمله بعد از آن ، نتیجه جملات پیشـین است . در واقع ، این عبارت ، فرع و نتیجه ویژگی هایی است که از «إصّ طَفاکُم بِعِلْمِه» تا «طَهَّرکُم تَطْهیرا» گذشت . جمله «فَعَظَّمْتُم جَلالَهُ» را سه گونه می توان تفسـیر کرد : 1 . شـما ، عظمت و شُکوه خداوند را بیان کرده اید ؛ 2 . شما ، عباداتی را انجام داده اید که از تعظیم نسـبت به خداوند ذو الجلال ، حکایت می کند ؛ 3 . شما ، عظمت حق را شناخته اید . بدین سان ، زائر اهل بیت علیهم السـلام ، پس از آن که با توصـیفاتی مانند: پایه های توحید، جانشینان خدا، گنجینه های دانش، یاران دین و ... از آنان یاد کرده است ، خطاب به ایشان می گوید : شـما با توجّه به ویژگی هایتان ، شُکوه و عظمت الهی را یافته اید و آن را با گفتار ، رفتار و کردار خود ، ابراز کرده اید . شما ، مقام حق تعالی را دریافته و آن را آشکار کرده اید و شرافت و بزرگواری آفریدگار را حسّ کرده اید و آن را بزرگ داشته و برای دیگران ، بیان کرده اید. اینها بدان معناست که اگر اهل بیت علیهم السلام نبودند ، هرگز بزرگی خدا ، آشکار نمی شد.

جهان ، آینه عظمت خداجهان ، با همه گستردگی ، آینه عظمت الهی است و درنگ در آنچه خدا آفریده است، به روشـنی ، ما را به عظمت حق ، ره نمون می شود. قرآن ، یکی از نشانه های روشن و قاطع خدا را آفرینش آسمان ها و زمین می داند: «وَ مِنْ ءَایَـتِهِ خَلْقُ السَّمَـوَ تِ وَ الْأَرْضِ. (1) و از نشانه های او ، آفرینش آسمان ها و زمین است» .

.

1- .سوره روم ، آیه 22 .

جهان از منظر اهل بیت علیهم السلام

جهان شناسان ، با استفاده از ابزارهای نوین ، گستره آسمان را محاسبه کرده اند و نتیجه مطالعات آنان ، چنین است: چنانچه هواپیمایی ساخته شود که در هر ثانیه ، پنجاه هزار فرسخ را بپیماید، پنجاه سال طول می کشد تا به ستاره جُدَی (نزدیك ترین ستاره) برسد و فاصله ما تا ستاره عَیّوق، نود سال با همان سرعت فرضی است. در حالی که جُدَی و عیّوق در همین منظومه شمسی هستند ، و چنانچه بخواهیم به کهکشان راه شیری برسیم ، باید هفتصدهزار سال را با سرعت پنجاه هزار فرسخ در ثانیه ، طی کنیم و برای پیمودن دو سوی کهکشان، دویست هزار سال ، زمان لازم است. بنا بر این ، حرکت ما از زمین به آن سوی کهکشان راه شیری، نهصد هزار سال با سرعت پنجاه هزار فرسخ در ثانیه ، به طول خواهد انجامید ! این ، تنها گزارش گوشه ای از جهان پهناور ماست. دنیای گیاهان، حیوانات، آب ها، سنگ ها و ... نیز دنیاهای شگفتی است که راز و رمزهای فراوانی دارد و پژوهشگران هر رشته ، با اشتیاق ویژه ای از آن سخن می گویند ؛ امّا عظمت دنیا، چنان است که هر اندیشمندی نمی تواند در همه رشته ها ، سرآمد باشد و تنها از زاویه دید خود به جهان می نگرد. در این میان ، بیشتر عالمان، دنیا را مظهر حق می دانند ؛ ولی نمی توانند آن گونه که باید ، مُظهِر آن باشند و جلوه های جلال الهی را آشکار کنند. امامان معصوم علیهم السلام ، مَظهر و مُظهِر حقّ اند.

جهان از منظر اهل بیت علیهم السلاماهل بیت علیهم السلام ، عظمت جهان را دریافته اند و با زبان تمثیل و تشبیه، آن را بیان کرده اند. پیامبر صلی الله علیه و آله ، در تشبیه زیبایی، بزرگی کهکشان را در برابر عظمت کرسی، مانند حلقه انگشتری که در بیابانْ رها شده است، می داند و بر پایه روایتی می فرماید: مَا السَّماواتُ السَّبعُ فِی الکُرْسیِّ إلّا کَحَلْقَةٍ مُلقاةٍ فِی أرضِ فَلاةٍ. (1) هفت آسمان ، در برابر [عظمت] کرسی ، همچون حلقه ای است که در بیابانی افتاده است .

.

1- .الخصال ، ص 524 ، ح 13 .

عظمت خدا از نگاه امام علی علیه السلام

اگر چه حقیقت کرسی برای ما آشکار نیست ، امّا عظمت آن تا حدّی روشن است. امام صادق علیه السلام ، بر پایه روایتی ، در گفتاری تمثیلی ، عرش الهی را توصیف کرده و فرموده است : فرشته ای می خواست عرش خدا را اندازه گیری کند . خدا ، قدرت او را دو برابر کرد و او بیست هزار سال ، راه پیمود ، امّا به یکی از کنگره های عرش هم نرسید. خداوند ، قدرتش را افزون کرد و با توانایی جدید خود، سی هزار سال را طی کرد ، ولی به کنگره یکی از پایه های عرش هم نرسید. آن گاه ، بدو وحی شد: «اگر تا قیامت هم پرواز کنی ، به ساق عرش نیز نخواهی رسید» . فرشته ، در این لحظه گفت: «سُبحانَ رَبِّیَ الأعلی ! ». (1) باری ! فرشته ، وجود مجرّدی است که سرعت او ، فراتر از سرعت نور است و این بیان، تشبیه و تمثیلی است که اندیشه بشر ، از دریافت آن ، ناتوان است ؛ ولی او که برتری حق را در می یابد، ناخودآگاه ، برتری او را می ستاید و می گوید: «سُبحان ربّی الأعلی !» ، و ما اگر چه این ذکر را بارها تکرار می کنیم ؛ امّا علوّ حق را در نیافته ایم.

عظمت خدا از نگاه امام علی علیه السلاماهل بیت علیهم السلام ، بزرگیِ جهان آفرینش را در یافته اند . لذا خالق آن را بزرگ می بینند و همه چیز را در برابر او ، خُرد و ناچیز می دانند. امام علی علیه السلام ، بزرگی خدا را می دید و خُردی غیرِ او را می یافت و بر پایه گزارشی ، چنین به تسبیح حق می پرداخت: سُبْحَانَكَ ! مَا أَعْظَمَ مَا نَرَى مِنْ خَلْقِكَ! وَ مَا أَصْغَرَ كُلَّ عَظِيمَةٍ فِي جَنْبِ قُدْرَتِكَ! وَ مَا أَهْوَلَ مَا نَرَى مِنْ مَلَكُوتِكَ ! وَ مَا أَحْقَرَ ذلِكَ فِيما غَابَ عَنّا مِنْ سُلْطانِكَ ! وَ مَا أَسْبَغَ نِعَمَكَ فِي الدُّنيَا ! وَ مَا أَصْغَرَهَا فِي نِعَمِ الآخِرَةِ ! (2) پاکا که تویی ! چه بزرگ است آنچه که از خلقت تو می بینیم ! و چه خُرد است هر بزرگی ، در کنار قدرت تو! و چه باعظمت است آنچه از ملکوت تو می بینیم ! و چه ناچیز است آن در برابر آنچه از سلطنت تو بر ما نهان است! و چه فراگیر است نعمت های تو در این جهان ! و چه اندك است در کنار نعمت های آن جهان !

.

1- .ر . ك : بحار الأنوار ، ج 58 ، ص 34 ، ح 54 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 109.

نقش «توفیق» در معرفت شهودی

آری ! با ابزارهای علمی، شایـد بتوان عظمت این جهان را یافت ؛ امّا هرگز نمی توان حقیقتِ آن را دریافت. معرفت شـهودی امام است که حقیقتِ این جهان را می یابد و بدین سان ، به عظمت ملکوت ، پی می بَرد. قدرتِ آشـکار الهی را می بیند و از طریق آن ، سـلطنت پنهانی خـدا را درك می کند و از وجود نعمت های این جهانی، شوق نعمت های پایدارِ جهانِ آخرت ، در وجودش متبلور می شود. به راستی اگر امام نبود ، چه کسـی یارای شـناخت خـدا را داشت؟ و کـدامین انسان ، می توانست شـیرینیِ معرفت حق را به حق شـناسان بچشانَـد؟ در روایتی آمده که پیامبر صـلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: یا علي! مَا عَرَفَ اللّهَ حَقَّ مَعْرِفَتِهِ غَيرِي وَ غَيرُكَ . (1) ای علی ! خدا را آن گونه که شایسـته است ، هیـچ کس ، جز من و تو نشـناخت . پیـامبر صـلی الله علیه و آله ، در ادامه همین روایت ، به علی علیه السـلام فرموده است : «تو را هم جز من و خدا ، هیچ کس نشـناخته است» . بنا بر این ، خداشناسی، پیامبرشناسی و امام شناسی، معرفت شهودی می خواهد و چنین شناختی ، فراتر از شناختِ عقلی و علمی است.

نقش «توفیق» در معرفت شـهودی‌معرفت شـهودی و دریـافت حقایق هستی ، آن گونه که هست، نیازمنـد توفیق الهی است، و این توفیق ، برای کسانی میسّـر می شود که در این راه ، دشواری ها را تحمّل کننـد و باطن خویش را از آلودگی ها ، پاك سازنـد و از او ، مـدد جوینـد. روایت شـده که امیر مؤمنـان علی علیه السـلام ، به یارِ نیکوی خویش ، نوف بِکالی ، دعایی را آموخت تا بتوانـد دنیا را از نگاه اولیای خـدا ببیند. در این دعا می خوانیم: أسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي ظَهَرْتَ بِهِ لِخَاصَّةِ أولِيائِكَ ، فَوَحَّدوكَ وَ عَرَفوكَ ، فَعَبَدوكَ بِحَقِيقَتِكَ أن تُعَرِّفَنِي نَفسَكَ لِأقِرَّ لَكَ بِرُبوبِيَّتِكَ عَلى حَقِيقَةِ الإيمانِ بِكَ ، وَ لا تَجعَلَني يا إلهي ! مِمَّن يَعبُدُ الإسمَ دُونَ المَعنى ، وَ ألحِظْنِي بِلَحظَةٍ مِنْ لَحَظاتِكَ تُنَوِّرُ بِها

.

1- .المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 3 ، ص 267 ؛ بحار الأنوار ، ج 39 ، ص 84 .

قَلْبِي بِمَعْرِفَتِكَ خَاصَّةً وَ مَعرِفَةِ أولِيائِكَ ، إنَّكَ عَلى كُلِّ شَی ءٍ قَدِيرٌ . (1) [خدایا !] به آن نامی که با آن بر دوستان ویژه ات آشکار شدی و در نتیجه ، به یگانگی تو پی بردند و تو را شناختند و سپس ، تو را چنان که سِزَد ، پرستش کردند ، از تو می خواهم که خودت را به من بشناسانی تا به ربوبیّت تو ، از روی ایمانی حقیقی ، اعتراف کنم . الهی ! مرا از آنانی قرار مده که نام بی معنا را می پرستند . گوشه چشمی به من کن تا بدان سبب ، دلم را به شناخت خودت و شناخت دوستانت ، روشن گردانی . همانا تو بر هر کاری ، توانایی . این دعا ، بیانگر مهم ترین درخواست انسانِ موحّد از خداست. آنان که خدا را به یکتایی باور دارند ، از او می خواهند که برای ایشان نیز مانند دوستان ویژه اش، جلوه کند و به مرتبه ای دست یازند که حقیقت ایمان ، در جانشان بنشیند و با همه وجود ، به پروردگاری او اعتراف کنند و تنها به پرستش لفظی نپردازند ؛ بلکه معنای واقعی مفاهیمی مانند «اللّه أکبر» ، «الحمد للّه » و «سبحان اللّه » را با جان خویش دریابند. در این مرتبه است که انسان ، می تواند جلال خدا را بزرگ بدارد و منزلت حق را در یابد و بزرگواری او را بستاید. یکی از حکمت های عبادت ، آشنایی شهودی با خداوند است و چنانچه امور عبادی ، آن چنان که خدا می خواهد ، به جای آورده شود ، توفیقات فراوانی در پی خواهد داشت . بنا بر این ، اگر امیر مؤمنان علی علیه السلام فرموده: «ما للّهِ آيَةٌ أكبَرُ مِنّي ؛ (2) هیچ نشانه ای بزرگ تر از من ، برای خدا نیست» ؛ یعنی امام علیه السلام به معرفتی رسیده است که می تواند بیانگر، نمایشگر، مُظهِر و مَظهر عظمت، شرافت و کرامت حضرت حق باشد و هر امامی ، در دوران امامتش ، بزرگ ترین نشانه خداوند است .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 96؛ دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 9 ، ص 285 .

2- .بصائر الدرجات ، ص 77 ، ح 3 .

وَ أدَمْتُمْ ذِكْرَهُ وَ وَكَّدْتُمْ ميثاقَهُ

اشاره

(60)وَ أدَمْتُمْ ذِكْرَهُ وَوَكَّدْتُمْ (1) ميثاقَهُ وَ أحْكَمْتُمْ عَقْدَ طاعَتِهِ وَ نَصَحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِ وَالْعَلانِيَةِ وَ دَعَوْتُمْ إلى سَبيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوعِظَهِ الْحَسَنَةِ .

و پیوسته ، او را یاد کردید و پیمانش را محکم ساختید و عهدی را که در فرمان بُرداری از او داشتید ، استوار کردید و در آشکار و نهان ، برای [خشنودی] او ، خیرخواهی کردید و با حکمت و اندرز نیکو ، به راه او ، دعوت کردید ...

توضیح واژه هاأدَمْتُمْ : مداومت داشتید،پیوسته بودید. (2) وَكَّدتُم : محکم کردید ، تأکید کردید. (3) میثاق : پیمان . (4) أحْكَمْتُم : محکم کردید ، استوار ساختید . (5) عَقْد : پیمان ، قرارداد . (6) طاعَة : انقیاد ، پیروی ، فرمان بُرداری . (7) نَصَحَ : خیرخواهی کرد ،نصیحت کرد ، خالص گردانید . (8) الحِكْمَة : منع ، چیزی که از جهل باز می دارد ، شناخت دقیق ، دانش استوار . (9)

.

1- .در برخی نسخه ها ، «ذکّرتم» به جای «وکّدتم» آمده است .

2- .«المداومة علی الأمر : المواظبة علیه» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 213) .

3- .«وَكَّد العقد و العهد : أوثقه» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 466) «أوكدته و أكّدته : شددته» (همان جا) .

4- .«المیثاق : العهد» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 371) . «و هو فی الأصل حبل أو قید یُشَدّ به الأسیر و الدابة» (همان جا) .

5- .«أحْكم الأمر : أتقنه» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 143) .

6- .«العقد : العهد» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 297) . «و الجمع عقود و هی أوكد العهود» (همان جا) .

7- .«الطاعة : إسم لما یكون مصدره الإطاعة ، وهو الإنقیاد» (العین ، ج 2 ، ص 209) .

8- .«نصح الشی ء : خلص» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 615) . «نصحت له نصیحتی أی أخلصت و صدقت» (همان جا) .

9- .«الحكمة : معرفة أفضل الأشیاء بأفضل العلوم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 140) . «العلم الذی یرفع الإنسان عن فعل القبیح» (مجمع البحرین ، ج 6 ، ص 45) .

شرح

تداوم یاد خدا

پیمان با خدا

اشاره

المَوعِظَة : پند ، موعظه ، یادآوری انسان به چیزی که دلش را نرم می کند . (1)

شرحـاین عبـارت های زیارت، چکیـده ای از تلاش ائمّه علیهم السـلام در پاسـداشتِ یاد خـدا و گسترش آن در جامعه اسـلامی است . حرکت فردی اهل بیت علیهم السـلام در عبادت ، با یاد خـدا آغاز می شود و سـرانجام ، مردم را با روش های قرآنی به سوی خـدا ، فرا می خوانند .

تـداوم یـاد خدامـداومت و مواظب بر یاد خـدا ، نخستین مجاهـدت و تلاشِ اهل بیت علیهم السـلام است . یادِ حقیقی خـدا ، بر معرفت حقیقی او استوار است و امام ـ که خداشناسِ کاملی است ـ ، یاد خدا ، همواره در اعماق جانش جاری است و بدین سان ، روح خود را با آن ، جَلاـ می بخشـد . بنـا بر روایتی ، امیر مؤمنـان علی علیه السـلام فرموده است : مُداوَمَـةُ الـذِّکرِ قُوتُ الأَـرواحِ وَ مِفتاحُ الصَّلاحِ . (2) مداومت بر ذکر ، خوراك روح ها و کلید پاکی است . یاد همیشـگی خدا ، گِرِه گشاست و امام علیه السـلام برای تبلیغ دین ، از کلیدِ ذکر ، بهره می بَرد و مردم نیز با چهره انسانِ خداباور ، آشنا می شوند و آنان که باطنی پاك دارند ، جذبِ معنویت امام معصوم خواهند شد .

پیمان با خداواژه «وَکَّدتُم» ، در عبارت «وکَّدتُم میثاقَهُ» ، دو گونه نقل شده است : نخست ، همان «وَکَّدتُم» که به استوار ساختن پیمان الهی ، اشاره دارد ؛ و دیگر ، «ذَکَّرتُم» که بدین معناست که امامان علیهم السلام ، پیمان خدا را یادآوری می کنند . نتیجه این که عبارت یاد شده را بنا بر استفاده از یکی از این دو واژه ، بر دو گونه می توان معنا کرد :

.

1- .«الموعظـة : النُصح و التذکیر بالعواقب» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 466) . «تذکیرك للإنسان بما یُلینُ قلبه من ثواب و عقاب» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 466) .

2- .. غرر الحکم ، ح 9832 .

1 . استوار ماندن آنان بر پیمان خدا

2 . دعوت به استوار ماندن در پیمان با خدا

1 . استوار ماندن آنان بر پیمان خداعبارت «وَكَّدْتُمْ ميثاقه» ، یعنی به : «پیمانی که با خدا بستید ، استوار مانديد» . وفاداری به پیمان ، از خصوصیات مؤمنان است که امامان علیهم السلام نیز همواره بر آن ، تأکید داشته اند . آنان ، جانشین پیامبرانی هستند که با خدا پیمان بستند تا در راه تبلیغ دینِ خدا ، از چیزی فروگذاری نکنند و امامان علیهم السلام نیز به همان پیمانِ استوار ، عمل می کنند و لحظه ای در گسترش دینِ حق ، کوتاهی نخواهند کرد . قرآن ، از این عهد استوار ، چنین یاد کرده است : «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَـٰقَهُمْ وَ مِنكَ وَ مِن نُّوحٍ وَ إِبْرَهِيمَ وَ مُوسَـٰى وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَ أَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا . (1) و [یاد کن] آن گاه که از پیامبران ، پیمان گرفتیم ، و از تو و از نوح و ابراهیم و موسی و عیسی پسر مریم و از همه ایشان ، پیمانی سخت و استوار گرفتیم » .

2 . دعوت به استوار ماندن در پیمان با خداچنانچه عبارت زیارت ، «ذَكَّرْتُم ميثاقَهُ» خوانده شود ، بدین معناست که امام ، پیمانی را که آدمیان در روز نخست ، بر پرستش خدا بستند ، به یادشان می آورد که خدا را بپرستند و از بندگی شیطان ، سر باز بزنند : «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَـٰبَنِى ءَادَمَ أَن لَا تَعْبُدُواْ الشَّيْطَـٰنَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ * وَ أَنِ اعْبُدُونِى هَـٰذَا صِرَطٌ مُّسْتَقِيمٌ (2) . ای فرزندان آدم ! آیا به شما سفارش نکردم که شیطان را نپرستید که او برای شما ، دشمنی است آشکار ؛ و این که مرا بپرستید ، که این است راه راست؟» . پیشوایان دین ، با تذکّر و پند ، مردم را از گرفتاری های روزانه ، نجات می دهند و آنان را به تفکّر ، وا می دارند تا برای آخرتِ خویش ، گام بردارند و پیش از آن که در

.

1- .. سوره احزاب ، آیه 7 .

2- .. سوره یس ، آیه 60 _ 61 .

شیوه تبلیغی امامان علیهم السلام

1 . نصیحت

قیامت ، نهیبِ الهی ، آنان را فرا گیرد ، برای خویش ، توشه بیندوزند . توجّه به اندرزهای امام علیه السلام ، باعث روسپید شدن سرای دیگر است و آنان که امروز از سخن امامان علیهم السلام روی برتابند ، فردا در گم راهی و غفلتْ خواهند بود . «ذَکَّرتُمْ میثاقَهُ» ، به یاد آوردن تمام پیمان های خداست و از آن جمله : «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِیءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَی أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَی شَهِدْنَآ أَن تَقُولُواْ یَوْمَ الْقِیَـٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَـٰذَا غَـٰفِلِینَ . (1) و [یاد کن] آن گاه که پروردگار تو ، از فرزندان آدم ، از پُشت های ایشان ، فرزندانشان را برگرفت و آنان را بر خودشان ، گواه کرد [و فرمود] : «آیا من پروردگار شما نیستم؟» . گفتند : چرا . گواه شدیم . [این گواهی را گرفتیم]تا این که روز قیامت نگویید : «ما از آن ، بی خبر بودیم»» . و بدین سان ، امامان علیهم السلام ، پیمان فرمان بُرداری از خداوند را محکم کرده اند .

شیوه تبلیغی امامان علیهم السلامدر ادامه «زیارت جامعه» ، به شیوه های تبلیغی امامان علیهم السلام در دعوت کردن مردم به خدا پرداخته شده که این شیوه ها بدین قرارند :

1 . نصیحتجمله «وَ نَصَحْتُمْ لَهُ فِی السِّرِّ وَ الْعَلانِیَةِ» ، که همان خیرخواهی در پنهان و آشکار باشد ، به نخستین روش تبلیغی اهل بیت علیهم السلام اشاره دارد . «نُصح» و «نَصْح» ، به معنای خلوص و صداقت ، و نیز پندی است که در آن ، هیچ گونه ناخالصی ای نباشد . امام علیه السلام ، در پیدا و پنهان ، برای خشنودی خدا ، خیرخواهی می کند و برای خوب و خوش بودن مردم ، تمام تلاش خویش را نثار می کند تا امّت ، به سعادت واقعی ، ره نمون شوند . در روایت است که امیر مؤمنان علیه السلام ، در باره رسالت اجتماعی «امام» ، فرموده است :

.

1- .. سوره اعراف ، آیه 172 .

2 . حکمت

3 . موعظه

لَیسَ عَلَی الإمَامِ إلَا مَا حُمِّلَ مِنْ أمْرِ رَبِّهِ : الإبلاغُ فِی الْمَوعِظَةِ وَ الإجْتِهادُ فِی النَّصِیحَةِ وَ الإحْیاءُ لِلسُّنَّةِ وَ إقَامَةُ الْحُدُودِ عَلی مُسْتَحِقّیهَا وَ إصْدارُ السُّهمَانِ عَلی أهْلِهَا . (1) چیزی بر امام نیست ، جز وظیفه ای که پروردگارش بر عهده اش نهاده : رساندن [موعظه و] اندرز ، کوشش در خیرخواهی ، زنده کردن سنّت ، اجرای حدود الهی بر آنان که سزاوار آن اند ، و رساندن سهام (بیت المال) به کسانی که از آن سهم می برند .

2 . حکمتدومین شیوه تبلیغی اهل بیت علیهم السلام ، دعوت بر پایه حکمت است وعبارت«وَ دَعَوْتُمْ إلی سَبیلِهِ بِالحِکْمَة ؛ و [مردم را] با حکمت ، به راه خداوند ، دعوت کردید» ، به این شیوه، اشاره دارد؛ زیرا حکمت، دلیلِ محکمی است که همه تردیدها را زائل می سازد.

3 . موعظهجمله «وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَة ؛ و اندرز نیکو» ، به سومین روش تبلیغی اهل بیت علیهم السلام ، اشاره دارد . موعظه حسنه ، پندِ نیکویی است که دل را نرم می کند و شنونده را تحت تأثیر ، قرار می دهد . یکی از شیوه های تبلیغی اهل بیت علیهم السلام موعظه و اندرز است . بیشتر مردم را نمی توان از ابتدا با برهان ، به راه راست ، دعوت کرد ؛ بلکه در بسیاری از موارد ، باید با موعظه ، قلب ها را آماده کرد و در ادامه ، با برهان حکمت ، آنها را با حقایق ، آشنا نمود . این دو عبارت ، برگرفته از شیوه تبلیغی قرآن است که به پیامبر صلی الله علیه و آله آموخت : «ادْعُ إلَی سَبِیلِ رَبِّكَ بِالْحِکْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ . (2) [مردم را] با حکمت (گفتار درست و استوار) و پند نیکو ، به راه پروردگارت بخوان » .

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 105 .

2- .. سوره نحل ، آیه 125 .

وَ بَذَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فی مَرْضاتِهِ

شرح

معنای بذلِ جان

(61)وَ بَذَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فی مَرْضاتِهِ .

و جان هایتان را در راه خشنودی او ، نثار کردید ...

توضیح واژه هابَذْل : بذل کردن ، فدا کردن ، ایثار ، بخشیدن . (1) أَنْفُس : جمع «نفْس» ، به معنای جان . (2) مَرْضاة : خشنودی ، رضایت (3) .

شرحاین عبارت ، حاکی از نهایت فروتنی و از خودگذشـتگی اهل بیت علیهم السـلام در راه مبارزه با ضـدّ ارزش ها و دفاع از ارزش های دینی است .

معنای بـذلِ جانکلمه «بذل» ، به معنای رها کردن نگهداری از چیزی (4) است ، و این کار ، نشانه آن است که نگهـداری از آن چیز ، برای انسان اهمّیتی ندارد . بدین سان ، می توان گفت که میان «بذل» و «هِبِه» به معنای بخشش ، تفاوت ظریفی وجود دارد و بذل ، یك درجه از هبه یا بخشش ، بالاتر است . اگر کسی به شخصی دیگر ، چیزی داد و کار خود را مهم تلقّی نکرد ، «بذل» نامیده می شود. واژه «مُبْتَذَل» ، به معنای پیشِ پا افتاده و بی ارزش نیز از همین ریشه است . امّا کسـی که چیزی را به کسـی می بخشد ، می تواند آن را مهم تلقّی نماید . به همین جهت ،

.

1- .«ترك صيانة الشی ء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 1 ، ص 216) «ضدّ المنع» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 50) .

2- .«النفس : الروح الذی به حياة الجسد» (العين ، ج 7 ، ص 270) .

3- .«مرضاة للرحمن أي محلّ رضاه» (مجمع البحرين ، ج 1 ، ص 190) .

4- .معجم مقاييس اللّغة ، ج 1 ، ص 216 .

بذل جان ، نه بخشش آن!

بذل جان در برابر رضوان الهی

برخی گفته انـد : اگر کسـی پول حـج را به کسـی بذل کند ، حج بر او واجب می شود ؛ چون بذل ، اِباحه به حساب می آید و اِباحه ، نیاز به قبول طرف مقابل ندارد ؛ ولی اگر هبه کرد و بخشید ، فرد می تواند آن را قبول نکند .

بذل جان ، نه بخشـش آن!اهل بیت علیهم السـلام ، به ما یاد داده اند که در زیارت آنها بگوییم : شما جان های خود را در راه خدا ، «بذل» کردیـد ، نه «هِبِه» برای همین آمـده است : «بَذَلْتُم» ، نه «وَهَبْتُم» ؛ چون آنان ، چیزی را که در راه خدا می دهند ، هر چند جانشان باشد ، مهم تلقّی نمی کنند . در واقع ، امام ، جان خود را در برابر خدا ، هیچ می داند و به راحتی از جان خویش برای خشنودی او می گذرد .

بذل جان در برابر رضوان الهیاهل بیت علیهم السلام ، از جان خویش می گذرند ، امّا بهایِ جانِ عزّتمند آنان ، رهایی از دوزخ و یا ورود به بهشت بَرین نیست. آنان ، به راحتی جان فشانی می کنند ؛ زیرا آنچه می یابند ، بسـیار ارزشمندتر از نعمت های بهشتی است. قرآن کریم ، پس از آن که نعمت های بهشت را بر می شـمارد ، پاداش فراتری را هم برای برگزیدگان ، توصـیف می کند و می فرماید: «وَرِضْوَ نٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَ لِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ . (1) و خشـنودی خدا ، از همه برتر است . این است رستگاری بزرگ » . همچنین این آیه ، در باره چگونگی جانبـازی اهـل بیت علیهم السـلام است که : «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْـرِى نَفْسَهُ ابْتِغَـآءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوف بِالْعِبَادِ . (2) و از میـان مردم ، کسی است که جان خود را برای طلب خشنودی خدا می فروشد ، و خدا نسبت به [این]بندگان ، مهربان است» .

.

1- .سوره توبه ، آیه 72 .

2- .سوره بقره ، آیه 207 .

بذل جان برای رهایی انسان

آری ! خـداخواهان ، از لـذّت «جنّـة اللّقاء» ، بهره منـد می شوند و لذّت خدایابی را با هیچ لذّتی همبَر نمی دانند: جنّت آن خواهد که جز جنّت نیافت نور جنّت آفرین ، بر وی نتافت . در روایتی آمده که امام صادق علیه السـلام ، پرسـتش بندگان خدا را به سه مرتبه ، تقسـیم می فرماید : گروهی ، آزمندان اند که حرصِ بهشت ، آنان را به عبادت ، وا داشته است ؛ و گروهی که از وحشت دوزخ ، به پرستش می پردازند ؛ و عبادتِ «بزرگواران» که به «عِبادة الکِرام» ، شـهرت دارد . امام صادق علیه السـلام در ادامه می فرمایـد : وَلکِنِّي أعبُـدُهُ حُبًّا لَهُ عز و جل فَتِلْكَ عِبادَةُ الکِرامُ . (1) امّا من ، خـدای عز و جل را به خاطر محبّت به او عبادت می کنم ، و این ، عبادت کریمان است . آری ! کریمان و آزادگان، خدا را می پرستند ؛ زیرا به او عشق می ورزند و محبّت معشوق ، آنان را به خضوع ، وا داشته است .

بـذل جـان برای رهـایی انسانزیـارت اربعین ، روایتی است که از امـام صادق علیه السـلام ، نقل شـده است . در این زیارت نامه ، فلسـفه شهادت سیّدالشـهدا علیه السلام ، چنین تبیین شده است : وَ بَذَلَ مُهجَتَهُ فيكَ لَيَسْتَنْقِذَ عِبَادَكَ مِنَ الجَهالَةِ وَ حَيرَةِ الضَّلالَةِ . (2) و خونش را در راه تو داد تا بندگانت را از جهالت و حیرت گم راهی بِرَهاند . این سـخن ، در واقع ، فلسفه جانبازی همه اهل بیت علیهم السلام است . آنان ، جان خود را در راه خـدا بذل کرده اند ، چنان که از امام حسن علیه السـلام روایت شده که فرمود : ما مِنّا إلّا مَقْتُولٌ أو مَسّـمُومٌ . (3) هیچ یك از ما نیست ، مگر آن که کُشته می شود یا مسموم .

.

1- .الخصال ، ج 1 ، ص 188 ، ح 259 ؛ بحار الأنوار ، ج 70 ، ص 17 ، ح 9 .

2- .تهذیب الأحکام ، ج 6 ، ص 113 ، ح 17.

3- .کفایة الأثر ، ص 162 .

در روایت دیگری از امام رضا علیه السـلام نقل شده که فرمود : وَ اللّهِ ما مِنّا إلَا مَقْتُولٌ شَهِیدٌ ! (1) به خدا سوگند که هیچ یك از ما نیست ، مگر این که کُشـته و شـهید می شود . در روایت سومی ، از امام رضا علیه السلام نقل شده که فرمود : ما مِنَّا إلّا مَقْتُولٌ . (2) هیچ یك از ما نیست ، مگر این که کُشـته می شود . زیارت اربعین ، در حقیقت ، راه خدا را به راه آگاه سازی و هدایت مردم ، تفسـیر می کند . بنا بر این ، «بَذَلْتُم أنْفُسَکُم فی مَرْضاتِهِ» ، بدین معناست که اهل بیت علیهم السـلام ، همگی در راه آگاه سازی و هدایت مردم به سوی خدا و ارزش های دینی ، جان خود را بذل کردند .

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 585 ، ح 3192 .

2- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 203 ، ح 5 .

وَ صَبَرْتُم عَلی ما أصابَکُمْ فی حُبِّهِ

شرح

اشاره

(62)وَ صَبَرْتُم عَلی ما أصابَکُمْ فی حُبِّهِ . (1)

و در راه محبّت او ، در برابر هر چه [از سختی و ناگواری که] به شما رسید ، شکیبایی ورزیدید ...

توضیح واژه هاصَبَرَ : بردباری کرد ، شکیبایی کرد ، صبوری ورزید . (2) أصابَ : رسید ، اصابت کرد . (3) الحُبّ : دوستی ، محبّت .

شرحدر این عبارت ، به یکی دیگر از برجسته ترین ویژگی های اخلاقی اهل بیت علیهم السلام ، یعنی صبر و پایداری در برابر مصائب و سختی ها ، اشاره شده است . در واقع ، پایداری در راه رسیدن به هدف و شکیبایی در مواجهه با دشواری های زندگی ، اصلی ترین شرط امامت و رهبری است . قرآن کریم ، تصریح می فرماید : «وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً یَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُواْ وَ کَانُواْ بِـئایَـتِنَا یُوقِنُونَ . (4) و از آنان ، پیشوایانی را قرار دادیم که به فرمان ما ، راه را می نمودند ، از آن رو که شکیبایی ورزیدند و آیات ما را بی گمان ، باور داشتند » . صبر ، کیمیای خودسازی و سازندگی و مبدأ همه کمالات انسانی است : صد هزاران کیمیا ، حق آفرید کیمیایی همچو صبر ، آدم ندید .

.

1- .در بعضی از نسخ ، به جای «فی حبّه»، «فی جنبه» آمده است که به معنای «در مسیر خدا» است. (ر . ك : کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 2 ، ص 612) .

2- .«أصل الصبر : الحبس» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 438) . «حبس النفس عند الجزع» (همان جا) .

3- .«أصاب الشی ء : وجده» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 536) .

4- .سوره سجده ، آیه 24 .

تلازم محبّت و صبر

تلازم محبّت و صبردر عبارت های پیشین این زیارت نورانی خواندیم که اهل بیت علیهم السلام ، دارای کمال محبّت خدا هستند : «وَ التّامّین فی مَحَبَّة اللّه » . (1) در این عبارت از زیارت ، به این نکته اشاره شده که اهل بیت علیهم السلام ، انواع سختی ها و مصائب را در راه دوستی خدا ، تحمّل کردند (2) . این سخن ، بدین معناست که دوستی خدا در این جهان ، ملازم پایداری و شکیبایی در بلاها و مصائب است : نازپروردِ تنعّم ، نبرَد راه به دوست عاشقی ، شیوه رندان بلاکش باشد . در روایتی آمده است که امام صادق علیه السلام ، به یکی از شاگردانش به نام سَدیر می فرماید : إنَّ اللّهَ إذا أحَبَّ عَبدا غَتَّهُ بِالبَلاءِ غَتّا وَ إنَّا وَ إیّاکُم . یا سَدیرُ! لَنُصبحُ بِهِ وَ نُمْسي . (3) خداوند ، هر گاه بنده ای را دوست بدارد ، او را در بلا فرو می برد . ای سَدیر! ما و شما ، روز و شبمان را با بلا ، سپری می کنیم . لحظه ای باید درنگ کرد . پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، 23 سال تبلیغ کرد ؛ امّا مصیبت هایی را تحمّل کرد که نوح علیه السلام ، با همه سختی هایی که دید ، در عمر طولانی خود ، مشاهده نکرد و در برابر آزارهایی شکیبایی کرد که ایّوب نیز _ که سرآمدِ بلاکشان است _ ، به آنها گرفتار نشد . امیر مؤمنان علیه السلام ، احوال خود را در دوران شکیبایی ، به شخص «استخوان در گلو مانده» و «خار و خاشاك در چشم پاشیده شده» تشبیه می کند، (4) که تصوّر این حالت ، بسیار دردناك است ؛ زیرا در این احوال ، خوردن آب هم دشوار است و یك لحظه

.

1- .ر . ك : ص 246 .

2- .چنان که گفته شد ، در برخی نسخه ها «فی جَنْبه» آمده که در این صورت ، معنای این جمله ، چنین می شود : «آنان ، انواع مصائب را در راه فرمان بُرداری از خداوند ، تحمّل کردند» .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 253 ، ح 6 .

4- .«فصبرت و فی العین قذی و فی الحلق شجی» (نهج البلاغة ، خطبه 3).

چشم گشودن هم ناممکن . بـدین سان ، کسانی که به خداونـد متعال نزدیك ترنـد ، در راه او ، یعنی در راه احیای ارزش های الهی ، تلاش بیشتری می کننـد و سـختی هـای بیشتری می بیننـد : هر که در این بزم ، مقرّب تر است جام بلا ، بیشترش می دهنـد . و از این رو ، انبیای الهی و اوصـیای آنـان ، بیش از دیگران در این جهـان ، در معرض نـاگوارایی ها و سـختی ها هسـتند ، چنان که از امام صادق علیه السـلام روایت شده که فرمود : إنَّ أشَدَّ النّاسِ بَلاءً الأنبِیاءُ ، ثُمَّ الَّذینَ یَلُونَهُم ، ثُمَّ الأمثَلُ فَالْأمثَلُ . (1) بی گمان ، پیامبران ، بیش از همه سختیِ بلا را می چشـند ، پس از آنها ، جانشینان و پیروانشان و سپس ، به ترتیب ، کسانی که نزد خدا ، مقامی ارجمندتر دارند . و خاتم انبیا صلی الله علیه و آله _ که سـرآمدِ مقرّبان و دوسـتان الهی است _ ، پیش از سایر پیامبران ، سـختی می کشـد . از ایشان ، روایت شـده که فرمود : ما أُوذِیَ نَبِیٌّ مِثـلُ ما أُوذِیتُ . (2) هیـچ پیامبری ، ماننـد آنچه من آزار دیدم ، آزار ندید . (3) و پس از پیامبر صـلی الله علیه و آله ، امام علی علیه السـلام بیشترین سـختی ها را تحمّل کرده است . امام علیه السلام ، طبق نقلی ، در باره سختی هایی که در زندگی دیده ، می فرماید : فَصَبَرتُ وَ في العَینِ قَذی وَ في الحَلقِ شَجَی . (4) پس شـکیبایی کردم ، در حالی که گویا در چشـمانم ، خاشاك و در گلویم ، استخوانی است . و از همسرش فاطمه زهرا علیهاالسلام نیز گزارش شده :

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 252 ، ح 1 .

2- .المناقب ، ابن شهر آشوب ، ج 3 ، ص 247 ؛ بحار الأنوار ، ج 39 ، ص 56 .

3- .البته شاید مراد از اذیّت ، آزارهایی باشد که تا قیامت بر امّت پیامبر صلی الله علیه و آله وارد می شود .

4- .نهج البلاغة ، خطبه 3 .

صُبَّت علیَّ مصائب لَو أنَّها صُبّت عَلَی الأیّام صِرنَ لَیالِیا . (1) مصـیبت هایی بر من ، فرو ریخته شد که اگر بر روزها ریخته می شد ، شب می شدند . و همچنین بوده اند سایر خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله . خداوند ، ما را از پیروان راه و از شیعیان راستین آنان ، قرار دهد !

.

1- .روضة الواعظین ، ص 87 .

و أَقَمتُمُ الصَّلاةَ

شرح

اشاره

(63)و أَقَمتُمُ الصَّلاةَ .

و نماز را خواندید ...

توضیح واژه هاإقامَة : درست کردن ، مداومت داشتن . «أقامَ الصَّلاة» ، یعنی : نماز را خواند ، نماز را اقامه کرد . (1) صَلاة : نماز ، دعا ، آمرزش خواهی ، درود فرستادن . (2)

شرحیکی دیگر از ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، «اقامه نماز» است . سخن در این است که مقصود از اقامه نماز چیست ؟ آیا به معنای نماز خواندن است یا چیزی فراتر از آن است ؟ برخی تصوّر کرده اند که نماز خواندن ، آن قدر مهم نیست که به عنوان یکی از برجستگی های اهل بیت علیهم السلام در این زیارت و سایر زیارات ، شمرده شود ؛ زیرا خواندن نماز ، وظیفه هر مسلمانی است . بنا بر این ، مقصود از «اقامه نماز» ، چیزی فراتر از نمازگزاری است و این جمله ، به معنای بر پا داشتن نماز در جامعه توسّط اهل بیت علیهم السلام یا به معنای استوار کردن و سامان دادن ظاهر ارکان و اجزا و اذکار نماز و پیوند دادن آنها با باطن و حقیقت آنهاست . به سخن دیگر ، هر یك از اجزای نماز ، باطنی دارد . اگر ظاهر نماز ، با باطن آن ، هماهنگ و همخوان شد ، اقامه نماز ، صدق می کند و در غیر این صورت ، نمازی اقامه نشده است . بنا بر این ، اقامه نماز توسّط اهل بیت علیهم السلام ، به معنای هماهنگیِ باطن و

.

1- .«أقام الشی ء : أدامه» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 498) .

2- .«الصلاة : العبادة المخصوصة ، الرکوع و السجود ، الدعاء و الإستغفار» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 464 _ 466) .

معنای اقامه نماز

اهمّیت نماز

حقیقت نماز ، با ظاهر آن است .

معنـای اقـامه نمازبـا مراجعه به کـاربرد کلمه «إقامَـة» در لغت عرب ، معلوم می شود که آنچه در تبیین معنای اقامه نماز بـدان اشاره شـد ، صحیـح نیست و اقامه نماز ، معنایی جز خوانـدن نماز ندارد ، البته نماز خواندنِ پیوسـته ؛ زیرا لغت پژوهان ، در تبیین واژه «أقام» ، از کلمه «أدامَ» بهره برده اند که تداوم و همیشگی بودن آن را می رساند. (1) در آیات قرآن نیز «یُقِیمُونَ الصَّلَوةَ» ، (2) به معنای استمرار در خواندن نماز است و در فرهنگ قرآنی، کسانی که همواره نماز می گزارند، سـتایش شده اند: «الَّذِینَ هُمْ عَلَی صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ . (3) آنان که بر نماز خویش ، [پیوسـته و] پاینده اند » . چینشِ جمله «ءَاتَیْتُمُ الزَّکَوةَ» پس از عبارت «أَقَمْتُمُ الصَّلَوةَ» در «زیارت جامعه» ، شاهد دیگری اسـت که مراد از اقامه «صـلاة» ، نماز خوانـدن است ؛ زیرا اگر مراد از آن ، بر پا داشـتن نماز باشد، ترجمه عبارت های بعدی نیز چنین می شود : «شـما مردم را وادار کردیـد که زکـات را بپردازنـد و امر به معروف و نهی از منکر کننـد» . در صورتی که قطعـا معنای این جملات ، چنین نیست و چنانچه اهمّیت نماز ، بازشناخته شود ، نیازی به تأویل و توجیه های دور از ذهن نیست .

اهمّیت نمازنماز، پس از اقرار به یگانگی خـدا، والاترین جایگاه را دارد. آیات قرآن، جایگاه نماز در ادیان پیشـین را نیز به خوبی شـناسانده است. ابراهیم علیه السلام ، پس از آن که همسر و

.

1- .ر . ك : لسان العرب ، ج 12 ، ص 498 .

2- .سوره بقره ، آیه 3 .

3- .سوره معارج ، آیه 23 .

مراتب اقامه نماز

فرزنـدش را در بیابـان خشـك مكّه رهـا كرد ، هـدف خود را اقامه نماز دانست (1) و بـار دیگر از خـدا، توفیق نماز خوانـدن را برای خود و فرزندانش درخواست كرد و گفت: «رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلَوةِ وَ مِن ذُرِّیَّتِی. (2) پروردگارا ! مرا نمازگزار گردان ، و فرزندانم را نیز» . از قوم بنی اسرائیل نیز برای خواندن نماز، پیمان گرفته شد. (3) به موسی علیه السلام هم وحی شد تا نماز بگزارد . (4) در حدیثی قدسی آمده كه خداوند به موسی علیه السلام فرمود : عَلَیكَ بِالصَّلاةِ ! الصَّلاةِ ! فَإنَّها مِنِّي بِمَكانٍ وَ لَها عِنْدِي عَهدٌ وَثِیقٌ . (5) بر تو باد نماز ، نماز ؛ چرا ، كه نزد من ، جایگاهی ویژه و پیمانی محكم دارد!

مراتب اقـامه نمـازآری ! مقصود از اقـامه نماز ، چیزی جز نماز خوانـدن نیست ؛ ولی نماز خوانـدن ، مراتبی دارد . كمترین مرتبه آن ، اقامه صحیح ظاهریِ نماز است و در بالاترین مراتب ، نمازگزار به معراج می رود و به ساحت قرب رُبوبی ، نزدیك تر و نزدیك تر می گردد . امام خمینی رحمه الله ، در تبیین این معنا می فرمایـد : و نماز ، این معراج عارفان و سـفر عاشـقان ، راه وصول به این مقصد است . و اگر توفیق یابی و یابیم ، به تحقیق ، یك ركعت آن و مشاهـده انوار مكنون در آن و اسـرار مرموز آن ، ولو به قـدر طاقت خویش، شـمّه ای از مقصـد و مقصود اولیای خـدا را استشـمام نمودیم و دورنمایی از صـلات ، معراجِ سـیّد انبیا و عرفا ـ علیه و علیهم و علی آله الصّلاة و السّلام ـ را مشاهده كردیم ، كه خداوند منّان ، ما و شما را به این نعمت بزرگ ، منّت نهد . (6)

.

1- .سوره ابراهیم ، آیه 37 : «رَبَّنَا لِیُقِیمُواْ الصَّلَوةَ ؛ پروردگارا ! تا نماز را بخوانند » .

2- .سوره ابراهیم ، آیه 40 .

3- .ر . ك : سوره بقره ، آیه 83 «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِیثَـقَ بَنِی إِسْرَءِیلَ ... وَ أَقِیمُواْ الصَّلَوةَ» .

4- .سوره یونس ، آیه 87 «وَ أَوْحَیْنَآ إِلَی مُوسَی وَ أَخِیهِ ... وَ أَقِیمُواْ الصَّلَوةَ» .

5- .الكافی ، ج 8 ، ص 45 ، ح 8.

6- .صحیفه امام ، ج 20 ، ص 154 .

نماز اهل بیت علیهم السلام

نمـاز اهل بیت علیهم السـلامنماز اهل بیت علیهم السـلام ، به دلیل این که از بالاترین مراتب معرفت خـدا و محبّت او برخوردار بودنـد ، قابل مقایسه با نماز دیگران نیست . در حـدیثی آمـده که پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله در هنگام نماز ، آن چنان قلبش می تپید که آوای سینه مبارکش را به جوشـش دیگ ، تشبیه کرده اند : کانَ إذا صَلّی سُمِعَ لِصَدرِهِ أزیزٌ کَأزیزِ المِرْجَلِ مِنَ الهَیبَةِ . (1) هر گاه نماز می خواند ، از سـینه اش آوایی از خوف ، همچون آواز جوشـش دیگ ، شـنیده می شد . نماز امیر مؤمنان علیه السـلام نیز یادآور نماز پیامبر صلی الله علیه و آله بود (2) و هرگاه برای نماز می ایسـتاد ، زمانی که آیه «وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّمَـوَ تِ وَالْأَرْضَ» (3) را تلاوت می فرمود، رنگش تغییر می کرد، به گـونه ای که در چهره اش نمایـان می شـد . (4) او به نمـاز اوّل وقت ، آن چنـان اهتمـام داشت که در میانه جنگ صِفّین ، مرتّب به خورشـید نگاه می کرد تا هنگام زوال خورشـید ، به نماز بِایسـتد : علی علیه السـلام در جنگ صِـفّین ، مشـغول جنگ و مبـارزه بود و در همان حال، بین دو سـپاه، مراقب خورشـید بود. ابن عبّاس گفت: ای امیر مؤمنان ! این کار ، چیست؟ فرمود: «منتظر زوال خورشـیدم تـا نمـاز به جای آوریم» . ابن عبّاس گفت : آیا اکنون وقت نماز است؟! جنگ، فرصتی برای نماز ، باقی نگذاشـته است. فرمود: «برای چه بـا آنـان می جنگیم؟! همانا ما برای نماز ، با آنان می جنگیم» . (5) علی علیه السـلام ، عاشق نماز بود و هنگام نماز ، ماننـد دل باخته ای که رُخ معشوق را می بیند ،

.

1- .الخصال ، ج 1 ، ص 282 ؛ بحار الأنوار ، ج 70 ، ص 381 ، ح 30 .

2- .ر . ك : صحیح البخاری ، ج 1 ، ص 272 ، ح 753 .

3- .سوره انعام ، آیه 79 .

4- .ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 9 ، ص 244 ، ح 4278 (به نقل از : تنبیه الغافلین ، ص 539 ، ح 872) .

5- .همان ، ج 9 ، ص 243 ، ح 4274 (به نقل از : إرشاد القلوب ، ص 217) .

سر از پا نمی شـناخت و با تمام وجودش به سوی خدا می شـتافت. توصـیف نماز علی علیه السلام ، بزرگ ترین دشمن او معاویه را هم به گریه می انداخت. ضـرار بن ضـمره نَهشَلی ، نماز شب علی علیه السلام را برای معاویه ، چنین توصیف کرد: اگر در هنگامی که شب، پرده خـود را فرو افکنـده بود و سـتاره هـایش رو به غروب می گذاشـتند ، او را در محرابش می دیـدی، دست به محـاسن خود گرفته بود و چون مارْگَزیـده ، به خود می پیچید و غمگینانه ، اشك می ریخت. (1) فاطمه زهرا علیهاالسـلام ، نمازی می گزارد که آسمانیان ، از نورش بهره مند می شدند. روایت شده که ایشان هنگام نماز ، چون ستاره ای برای آسمانیان می درخشید و حق تعالی ، به ملائکه خطاب می فرمود : یا مَلائِکَتِي! اُنظُروا إلی أمَتِي فاطِمَةَ سَیِّدَةِ إمائِي قائِمَةً بَینَ یَدِي ، تَرتَعِدُ فَرائِصُها مِنْ خِیفَتِي ، و قَد أقْبَلَتْ بِقَلبِها عَلی عِبادَتِي ، اُشْهِدُکُمْ أنَّي قَد أمِنْتُ شِیعَتَها مِنَ النّارِ. (2) ای فرشـتگان من ! به کنیز من فاطمه ، سـرور کنیزانم ، بنگرید که در پیشگاه من ، ایستاده است و از ترس من ، گوشت تنش می لرزد و بـا دلش ، به عبـادت من روی آورده است . شـما را گواه می گیرم که پیروانش را از آتش ، ایمن ساختم . بنا بر این ، مقصود از «أقَمْتُمُ الصَّلاة» در «زیارت جامعه» ، همان نماز گزاردن است ؛ امّا نماز گزاردن اهل بیت علیهم السلام با نماز گزاردن ما ، تنها در ظاهر ، یکی است و در باطن ، قابل مقایسه نیست .

.

1- .همان، ص 253 ، ح 4304 (به نقل از : الأمالی ، صدوق ، ص 724 ، ح 990) .

2- .الأمالی ، صدوق ، ص 176 ، ح 178 ؛ بحار الأنوار ، ج 43 ، ص 172 ، ح 13 .

وَ آتَيْتُمُ الزَّكاةَ

شرح

پیوند زکات و نماز

(64)وَ آتَيْتُمُ الزَّكاةَ .

و زکات را پرداختید ...

توضیح واژه هاأتَیَ : داد ، پرداخت کرد . (1) الزَّکاة : طهارت، پاکی، رشد، نموّ ؛ نوعی مالیات اسـلامی که باعث پاك شدن مال می شود . (2)

شرحواژه «زکات» ، معانی متعـدّدی ، مانند طهارت، پاکی، رشد، نموّ و شـکوفایی دارد و در قرآن کریم ، بیش از پنجاه بار از ریشه «زَکَوَ» ، کلماتی مانند «زکات»، «تزکّی»، «یزکّیهم» و ... مشـتق شده است که هر کدام ، معنای ویژه خود را دارند . (3) این واژه در قرآن ، بیش از سی بار (4) به معنای انفاق و حقوق مالی به کار رفته است و در نُه آیه ، به معنای مالیاتی اسـلامی است که در صورت وجود داشتن شرایط آن ، باید پرداخته شود و سرپیچی از پرداخت آن ، گناهی بزرگ محسوب می شود .

پیوند زکات و نماززکات و نماز ، در بسـیاری از آیات و روایات ، همنشین هم اند و در 26 آیه قرآن ، «زکات» همراه با «نماز» آمده است . این همنشینی ، بیانگر نوعی پیوند ناگسستنی میان

.

1- .«آتاه أی أعطاه» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 17) .

2- .«زکاة المال معروفة و هو تطهیره... الزکاة ما أخرجته من مالك لتطهّره به... الزکاة : صفوة الشی ء» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 358) .

3- .ر . ك : سـوره بقره ، آیه 43، 83، 110 ، 177 و 277 ؛ سوره نساء ، آیه 77 و 162 ؛ سوره مائده ، آیه 12 و 55 ؛ سوره اعراف ، آیه 156 ؛ سوره توبه ، آیه 5 ، 8 و 11 .

4- .ده آیه در مکه و بیست آیه در مدینه نازل شده است.

زکات باطنی

دو واجب الهی است و پیامبر صلی الله علیه و آله ، این پیوند را پس از نزول آیه وجوب زکات ، بیان فرمود. در ماه رمضان سال نهم هجری ، آیه «خُذْ مِنْ أَمْوَ لِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَ تُزَكِّيهِم بِهَا ؛ (1) از مال های آنان ، صدقه ای (زکات) بگیر که بدان وسیله ، پاك و پاکیزه شان سازی» ، نازل گردید و پرداخت زکات ، واجب شد. آن گاه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، مردم را گِرد آورد و فرمود: إنَّ اللّهَ فَرَضَ عَلَكُيمُ الزَّكاةَ كَما فَرَضَ عَلَيكُمُ الصَّلاةَ . خداوند ، زکات را بر شما واجب کرد ، همچنان که نماز را بر شما ، واجب گردانید. سپس ، مواردی را که زکات به آنها تعلّق می گیرد ، برشمرد و بار دیگر ، به منادی خویش دستور داد تا در میان مردم ، ندا دهد که : أيُّهَا المُسلِمونَ ! زَكُّوا أمْوالَكُم تُقْبَلْ صَلاتُكُم. (2) ای مسلمانان ! زکات اموال خود را بدهید تا نمازتان پذیرفته شود . و آن گاه ، مأموران خویش را برای گردآوری زکات ، گسیل داشت. بنا بر این ، پیامبر صلی الله علیه و آله در نخستین ابلاغ خویش، پرداخت زکات را سبب قبولیِ نماز دانست ؛ یعنی آن که مالیات شرعی خویش را نپردازد، نمازش هم پذیرفته نیست.

زکات باطنیاکنون «آتَيْتُمُ الزَّكاة» ، معنای دیگری می یابد و این سؤال پدید می آید که : اگر پرداخت زکات ، بر همگانْ واجب است، چرا امامان علیهم السلام را با جمله «آتَيْتُمُ الزَّكاة» ، خطاب می کنیم؟ کدامین ویژگی در پرداخت زکات ، آنان را از دیگران ، متمایز می کند؟ پاسخ ، آن است که اهل بیت علیهم السلام ، در عالی ترین مرتبه پرداخت زکات ، قرار دارند. نقل شده که شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: میزان زکات واجب ، چه قدر است؟ امام علیه السلام ، هوشمندانه فرمود: «زکات ظاهری یا باطنی؟» . شخص گفت: هر دو را می خواهم.

.

1- .سوره توبه ، آیه 103 .

2- .الکافی، ج 3 ، ص 497 ، ح 2 .

امام علیه السلام فرمود: أمّا الظّاهِرَةُ فَفِي كُلِّ ألفٍ خَمسَةٌ وَ عِشْرونَ ، وَ أمّا الباطِنَةُ فَلا تَستَأثِرْ عَلى أخيكَ بِما هُوَ أحوَجُ إلَيهِ مِنكَ . (1) زکات ظاهری در هر یك هزار درهم ، بیست و پنج درهم ، واجب است ؛ و زکات باطنی ، این است که وقتی برادرت به چیزی نیازمندتر از تو بود ، او را ترجیح دهی . رهاورد زکات باطنی، بزرگ شمردن نیاز دیگران و خُرد دانستن نیاز خویش است. آنان که به زکات باطنی باور دارند، دوست ، همسایه و برادر دینی شان را بر خود ، مقدّم می دارند. اهل بیت علیهم السلام ، سخن خویش را با کردار نیکویشان ، تصدیق کردند. بینوا و یتیم و زندانی ، هنگام افطار به خانه امیر مؤمنان علیه السلام پناه آوردند و خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، سخاوتمندانه ، افطاری خویش را به آنان بخشیدند و سه روز با آب ، افطار کردند. آن گاه ، این آیه نازل شد که : «وَ يُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ أَسِيرًا إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَآءً وَ لَا شُكُورًا . (2) و طعام را با دوستی او [، با آن که خود به آن نیازمند بودند] ، به بینوا و یتیم و اسیر می خورانند . همانا به شما برای خشنودی خدا می خورانیم و از شما ، پاداش و سپاسی نمی خواهیم » . زکات باطنی، یعنی خدا را دیدن و خود را ندیدن . امام علی علیه السلام ، حتّی به هنگام نماز، درخواست نیازمند را بی پاسخ نمی گذاشت و انگشتری خود را برای خشنودی خدا بخشید و فرمان برداری خویش را به اثبات رسانید : «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُواْ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوةَ وَهُمْ رَ كِعُونَ . (3)

.

1- .همان ، ج 3 ، ص 500 ، ح 13.

2- .سوره انسان ، آیه 8 _ 9.

3- .سوره مائده ، آیه 55 .

زکات پیروان اهل بیت علیهم السلام

همانا سرپرست [و دوست] شما ، خداست و پیامبرش و کسانی که ایمان آورده اند ؛ آنان که نماز می خوانند و زکات می دهند ، در حالی که در رکوع اند» .

زکات پیروان اهل بیت علیهم السلامپرداخت مالیات شرعی ، یعنی خمس و زکات ، بر مسلمانانْ واجب است و اگر مسلمانان کوتاهی نمی کردند، فقیر و بینوایی در جامعه دیده نمی شد. امّا پیرو اهل بیت علیهم السلام ، همواره بیش از زکات واجب را خویش می پردازد تا به مقتدای خود ، نزدیك شود. شیعه خداباور ، به قرآن می نگرد و با تأمّل در آیات آن ، وظیفه انفاق به همنوعان خویش را در می یابد : «وَ فِی أَمْوَ لِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّآئِلِ وَ الْمَحْرُومِ . (1) در مال هایشان ، برای خواهنده نیازمند و تنگ روزی بی بهره ، حقّی است » . طبیعت انسان ، با حرص و وَلَع ، آمیخته شده است و راه رهایی از این خصلت زشت، برپایی نماز دائمی و پرداخت زکات باطنی است که قرآن ، به عنوان «حقّ معلوم» ، بدان اشاره کرده است : «إِنَّ الْاءِنسَـنَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَ إِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَا الْمُصَـلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ وَ الَّذِينَ فِی أَمْوَ لِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّآئِلِ وَ الْمَحْرُومِ . (2) همانا انسان ، ناشکیبا (/ حریص) آفریده شده . چون بدی ای [و رنجی] بدو رسد ، بی تاب می شود و چون نعمتی [و رفاهی] بدو رسد ، بازدارنده است (بخل می ورزد) ، مگر نمازگزاران ؛ آنان که بر نماز خویش ، [پیوسته و] پاینده اند ، و آنان که در مال هاشان ، برای خواهنده نیازمند و تنگْ روزی بی بهره ، حقّی معیّن است » . شیخ کلینی ، در تبیین «حقّ معلوم» ، روایتی از امام صادق علیه السلام نقل کرده است که

.

1- .سوره ذاریات ، آیه 19 .

2- .سوره معارج ، آیه 19 _ 25.

می فرمایـد : وَ لكِنَّ اللّهَ عز و جل فَرَضَ في أموالِ الأغنِياءِ حُقُوقَا غَيرَ الزَّكاةِ ، فَقالَ عز و جل : «وَ الَّذِينَ فِى أَمْوَ لِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ...» ، فَالْحَقُّ المَعلومُ مِن غَيرِ الزَّكاةِ ، وَ هُوَ شَيءٌ يَفرِضُهُ الرَّجُلُ عَلَى نَفسِهِ فِي مالِهِ ، يَجِبُ عَلَيهِ أنَ يَفرِضُهُ عَلَى قَدرِ طَاقَتِهِ وَسِعَةِ مَالِهِ ، فَيُؤَدِّي الَّذى فَرَضَ عَلَى نَفسِهِ إن شاءَ فِي كُلِّ يَومٍ ، وَ إن شاءَ فِي كُلِّ جُمعَةٍ وَ إن شاءَ فِي كُلِّ شَهرٍ . (1) لیکن خداوند عز و جل ، در دارایی های توانگران ، جز زکـات ، حقوقی دیگر را نیز واجب کرده و فرموده است : «و آنـان که در اموالشـان ، حقّی معیّن است ...» بنـا بر این ، «حقّ معیّن» که جز زکات باشـد ، چیزی است که هر کس وظیفه خود می داند تا از مالش بپردازد . او باید به اندازه توان مالی ای که دارد ، آن مقدار را بر خود ، واجب شـمارد و بسـته به میل خودش ، هر روز یا هر هفته و یا هر ماه بپردازد . این سـخن ، نشان می دهـد که مراتب پاکی جان و رشـد و تکامل انسان ، ارتباط مستقیم با خدمت به نیازمندان و پرداختِ زکات باطنی دارد .

.

1- .الکافی ، ج 3 ، ص 498 ، ح 8 .

وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

شرح

اشاره

(65)وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ .

و امر به معروف و نهی از منکر کردید ...

توضیح واژه هاالمَعْرُوف : شناخته شده ، امر پسندیده ، معروف . (1) الْمُنْكَر : انکار شده ، ناپسند ، ناخوشایند . (2)

شرحواژه «معروف» ، یعنی شناخته شده و آشنا ، و هر آنچه آشناست، سبب اُنس و آرامش در انسان می شود. «مُنکَر» ، یعنی ناشناخته ، و آدمی در برابر آنچه ناشـناس است ، با احتیاط ، قدم برمی دارد و به آن ، اطمینان ندارد. در فرهنگ دینی ، «معروف» به کارهای شایسـته ای گفته می شود که جانِ آدمی ، آنها را می شـناسد. راسـتگویی، نیکی کردن به دیگران، مهربانی و خـدمت گزاری ، از آن جمله اند . «منکر» نیز ، یعنی کارهای ناپسندی که فطرتِ پاك ، با آن بیگانه است و انسانِ سالم ، از شنیدن آنها ، هراس دارد و تنفّر خود را بروز می دهد. برای نمونه ، جانِ سالم ، دروغ گفتن، ظلم کردن و آزار دیگران را بر نمی تابد. در فرهنگ قرآن ، راه بازشناسیِ خوبی و بدی ، در سرشت انسان ، نهاده شده است و فطرتِ آدمی ، به کارهای نیك ، تمایل دارد و از کارهای زشت ، بیزار است:

.

1- .«یدلّ علی السکون و الطمأنینة» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 4 ، ص 281) . «المعروف : ضدّ المنکر» (الصحاح ، ج 4 ، ص 1401) . «المعروف : إسم جامع لکلّ ما عرف من طاعة اللّه و التقرّب إلیه و الإحسان إلی الناس» (النهایة ، ج 3 ، ص 216).

2- .«خلاف المعرفة الّتی یسکن إلیها القلب» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 5 ، ص 476) . «ضدّ المعروف و کلّ ما قبحه الشرع و حرمه و کرهه فهو منکر» (النهایة ، ج 5 ، ص 115) .

اصطلاح شناسی امر به معروف و نهی از منکر

پیشتازان امر به معروف و نهی از منکر

«وَ نَفْسٍ وَ مَـا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا . (1) سوگند به نفس و آن کس که آن را درست کرد ، سـپس پلیدکاری و پرهیزگاری اش را به آن ، الهام کرد ! » . هدف انبیا علیهم السـلام ، پالوده ساختن فطرت هاست و آموزه های دینی ، همگی در راه پاك نگه داشتن فطرت آدمیان است و جانِ سالم، بی تردید ، راه خدا را برخواهد گُزید.

اصـطلاح شناسـی امر بـه معروف و نهی از منکرامر بـه معروف و نهی از منکر، دو اصـطلاح اسـلامیِ همزاد بـا قرآن هسـتند و در اندیشـه اسـلامی، انسان ها ، نه تنها بایـد خوب باشـند ؛ بلکه وظیفه دارنـد که دیگران را هم به نیکی ، دعوت کنند و از کارهای ناپسـند ، باز دارند . ترویج امر به معروف و نهی از منکر، بیدارباشِ فطرت است و از خُمود و پسْ رفت آن ، جلوگیری می کند. قرآن مجید، مسـلمانان را تنها به دلیل بر پا داشـتن «امر به معروف و نهی از منکر» ، بهترین امّتْ معرّفی می کند : «كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ . (2) شـما ، بهترین امّتی هستیـد که برای مردم ، پدیـدار شده اید : به کار پسـندیده ، فرمان می دهید و از کار ناپسـند ، باز می داریـد ». این سـخن ، بدین معناست که موضوع امر به معروف و نهی از منکر ، اساسـی ترین نقش را در امتیاز یافتن امّت اسـلامی از سایر امّت ها دارد . بنا بر این ، اصـلی ترین معیار شـناخت جامعه اسـلامی از نظر قرآن ، حضور جـدّی دو عنصـر «امر به معروف» و «نهی از منکر» در جامعه است .

پیشتازان امر به معروف و نهی از منکردر شماری از روایات ، «امّت» در آیه «كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ» به اهل بیت علیهم السلام تفسیر شده

.

1- .سوره شمس ، آیه 7 _ 8 .

2- .سوره آل عمران ، آیه 110 .

دو پیام مهم

1 . معیار معروف و منکر

2 . شیوه امر به معروف و نهی از منکر

است . (1) مقصود از این روایات ، این است که اهل بیت علیهم السلام ، صدرنشینِ این آیه و پیشتازان امّت در نشر «امر به معروف و نهی از منکر» هستند و دیده های تیزبین ایشان ، در برابر کژروی های جامعه ، حسّاس است ، تا آن جا که برای پیراستن دین خدا از آلودگیِ شرك و فساد ، جان خویش را نثار کرده اند ، چنان که امام حسین علیه السلام در باره فلسفه نهضت خود ، فرموده است : أُریدُ أن آمُرَ بِالْمَعروفِ وأنهی عَنِ الْمُنکَرِ. (2) من می خواهم که به معروف ، فرمان دهم و از منکر ، باز دارم .

دو پیام مهمبا عنایت به مقام عصمت اهل بیت علیهم السلام ، می توان گفت : جمله «وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوف» در «زیارت جامعه» ، دو پیام مهم برای پیروان خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله دارد :

1 . معیار معروف و منکرپیام اوّل ، این که اهل بیت علیهم السلام در کنار قرآن و سنّت ، معیار شناخت معروف و منکرند ، بدین معنا که معروف و منکر را باید از گفتار و رفتار آنها شناخت ، چنان که در «زیارت آل یاسین» می خوانیم : وَ الْمَعروفُ ما أَمَرْتُم بِهِ ، وَ الْمُنکَرُ ما نَهَیتُم عَنهُ . (3) و معروف ، هر چیزی است که شما به آن فرمان داده اید ؛ و منکر ، هر چیزی است که شما از آن ، باز داشته اید .

2 . شیوه امر به معروف و نهی از منکرپیام دوم ، این است که روش امر به معروف و نهی از منکر را هم باید از امام علیه السلام فرا گرفت. در روایت است که پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید :

.

1- .ر . ك : بحار الأنوار ، ج 24 ، ص 153 ، باب 46 .

2- .المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 4 ، ص 89 ؛ بحار الأنوار ، ج 44 ، ص 329 .

3- .الاحتجاج ، ج 2 ، ص 593 .

دو نمونه از شیوه اهل بیت علیهم السلام در امر به معروف

1 . یاد دادن وضو به پیرمرد

2 . توبه بِشْر حافی

مَن کانَ آمِرَا بِمَعروفٍ فَلْیَکُن أمْرُهُ ذلِكَ بِمَعروفٍ . (1) کسی که امر به معروفی می کند، باید این کار را با شیوه مناسبی انجام دهد. چه بسا مؤمنانی که از رفتاری زشت در جامعه می رنجند و بنا بر وظیفه دینی ، نهی از منکر می کنند ؛ ولی رفتار خودِ آنان در نهی از منکر، بسیار زشت و ناپسند است ، و یا برای برپاییِ نماز ، اقدام می کنند ؛ ولی دعوت آنان، بسیار ناپسند و مردمْ گریز است. بازخوانیِ سیره معصومان علیهم السلام و شیوه های آنان در امر به معروف و نهی از منکر، راه صحیح گسترش نیکی ها را بیان می کند.

دو نمونه از شیوه اهل بیت علیهم السلام در امر به معروف1 . یاد دادن وضو به پیرمردروایت شده که امام حسن و امام حسین علیهماالسلام ، دو نواده دوست داشتنی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، پیرمردی را در حال وضو گرفتن دیدند . پیرمرد ، به خوبی وضو نمی گرفت. حسن و حسین علیهماالسلام ، برای راه نمایی پیرمرد، به نزد وی رفتند و از او خواستند که وضوی هر دو آنان را ببیند و بگوید که وضوی کدام یك از آنها ، بهتر است . هر دو بزرگوار ، وضویی نیکو ساختند و پیرمرد که وضوی درست آنان را می دید، گریست و به اشتباه خود ، پی برد و به آنها گفت: هر دو ، خوبْ وضو می گیرید ، و این پیرمرد نادان است که درست ، وضو نمی گیرد ؛ ولی به برکت مهربانی شما با امّت جدّتان، امروز ، وضو گرفتن را از شما آموختم. (2)

2 . توبه بِشْر حافیبِشر بن حارث بن عبد الرحمان، اهل مرو بود و در بغداد ، سکونت داشت. وی ، عارف و زاهدی مشهور و یکی از مردان اهل معنا و طریقت بود. او را فرزندِ صاحبان

.

1- .مسند الشهاب ، ج 1 ، ص 285 ، ح 465 ؛ کنز العمّال ، ج 3 ، ص 66 ، ح 5523 .

2- .ر . ك : المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 3 ، ص 400 .

دیوان ، و اهل عیش و نوش دانسته انـد که به واسـطه نهی از منکر امام کاظم علیه السـلام ، راه صـحیح را یافت و در زمره مردان عابد ، قرار گرفت. سـبب توبه او ، بنا به روایتی ، چنین بوده است : امام کاظم علیه السـلام از درِ خانه بِشر در بغداد می گذشت . صدای لهو و لعب و موسـیقی و نِی از خانه او شـنیده می شد . کنیز وی از خانه بیرون آمد و خاکروبه ای را که در دست داشت ، بیرون خانه ریخت. امام کاظم علیه السلام به وی فرمود: «صاحب این خانه، بنده است یا آزاد؟» . گفت: آزاد است . فرمود : «درست می گویی . اگر بنده بود، از مولای خود می ترسـید» . وقتی کنیز، وارد خانه شد، مولایش که بر بساط شـراب نشسـته بود، پرسـید: چرا دیر کردی ؟ گفت: مردی با من، چنین گفت . بِشـر، با پای برهنه ، از خانه بیرون آمد تا به امام کاظم علیه السـلام رسـید و به دست ایشان ، توبه کرد و عذرخواهی نمود و از شـرم رفتارش ، گریست. (1)

.

1- .الکُنی و الألقاب ، ج 2 ، ص 167 _ 168.

وَ جاهَدْتُمْ فِی اللّهِ حَقَّ جِهادِهِ

شرح

طلایه داران جهاد

(66)وَ جاهَدْتُمْ فِی اللّهِ حَقَّ جِهادِهِ .

و همه توان خود را راه خدا ، آن گونه که شایسته است ، به کار گرفتید .

توضیح واژه هاجاهَدَ : جهاد کرد ، کوشش کرد ، زحمت فراوانی کشید . (1) حَقّ : حقیقت ، راستی ، درستی ، کامل ، شایسته . (2) جِهاد : مصدر «جاهد» ، به معنای مبارزه کردن ، نبرد ، کوشش . حَقّ جهاد : به کار گرفتن همه توان ، آن گونه که شایسته است .

شرحبه کار گرفتن همه توان، معنایِ مشترك واژگانی نظیر : «جُهـد» ، «اجتهاد» و «جِهاد» است. از این رو ، «مجاهد» ، کسـی است که با تمامِ توان ، با دشمن ، مبارزه می کند و «مجتهد» نیز به کسی می گویند که تمام توان خود را برای انجام دادن کاری به کار می گیرد .

طلاـیه داران جهادمعیـارِ ارزشـیابیِ مجاهـدان ، دو چیز است: یکی انگیزه الهی ، و دیگری ، به کـارگیری همه توان . بنـا بر این ، اهل بیت علیهم السـلام ، طلاـیه دارانِ جهادنـد ؛ زیرا چه از نظر انگیزه الهی و اخلاـص ، و چه از نظر به کار گیری همه توان در راه انجام دادن اوامر الهی و ترك

.

1- .«الجهاد : محاربة الكفّار و هو المبالغة و استفراغ ما فی الوسع و الطاقة من قول أو فعل» (النهاية ، ج 1 ، ص 319) . «جهد الرجل فی الشی ء: أی جدّ فيه و بالغ (همان جا) . الجهد: بلوغك غاية الأمر الذی لا تألو عن الجهد فيه» (العين ، ج 3 ، ص 386) .

2- .«الحقّ : صـدق الحـديث» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 52) . «الحاء و القاف ، أصل واحـد هو يدلّ على إحكام الشـی ء و صـحّته» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 15) .

نواهیِ او ، بر همه امّت ، پیشی گرفته انـد . از این رو ، مجاهـدت امامـان علیهم السـلام ، نمودِ این آیه شـریف است که همه مؤمنان را به کوششی شایسته ، فرا می خواند: «وَ جَـهِدُواْ فِی اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاکُمْ. (1) و در راه خدا ، چنان که حقّ جهاد اوست ، جهاد کنید . اوست که شما را برای خود ، برگزیده است» . این آیه ، رابطه دوسویه میان «برگزیده شدن» و «تلاش کردن» را بیان می کند ؛ زیرا خداوند ، همه هستی را برای انسان های شایسـته اش آفریـده ، چنان که در حدیث قدسـی آمده : یَابن آدَم خَلَقتُ الأشـیاءَ لأجلِكَ وَخَلَقتُكَ لِأَجلی . (2) فرزند آدم ! همه چیز را به خاطر تو آفریدم و تو را برای خودم آفریدم . بنا بر این ، بندگانِ شایسـته نیز باید تمامِ توانِ خویش را در راه او به کار گیرند و لحظه ای از پای ننشـینند. اهل بیت علیهم السلام ، برگزیده ترین بندگان خدایند و در کوشش و جهاد نیز برترین. بُرَید عِجلی ، یکی از یاران امام باقر علیه السـلام ، از ایشان ، در باره تفسـیر آیه «وَ جَـهِدُواْ فِی اللَّهِ ...» پرسـید . امام علیه السـلام پاسخ داد: إیّانا عَنی وَ نَحنُ المُجتَبونَ . (3) مراد ، مـاییم و ما ، برگزیـدگانیم . آری ! بر اساس فرمان خداونـد در قرآن کریم ، همه بایـد نهایتِ توان خود را در راه خدا به کار گیرند : «فَاتَّقُواْ اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ؛ (4)

.

1- .سوره حج ، آیه 78 .

2- .الجواهر السنّیة ، ص 361 .

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 191 ، ح 4.

4- .سوره تغابن ، آیه 16 .

عرصه های جهاد اهل بیت علیهم السلام

عبادت اهل بیت علیهم السلام

هر چه می توانیـد ، تقوا پیشه کنیـد» . بی تردیـد ، هیـچ کس ماننـد اهل بیت علیهم السـلام ، همه توان خود را برای خدا و در راه او به کار نگرفته است . بنا بر این ، عبارت «و جاهـدتم فی اللّه حقّ جهاده» ، به بارزترین مصـداق آیه یاد شده ، اشاره دارد و پیامبر صـلی الله علیه و آله ، نخستین کسـی است که بـا تمـامِ توان ، در راه خـدا کوشـید و پس از ایشان ، پیشوایان معصوم علیهم السـلام ، در این راه ، اسـتقامت ورزیده اند.

عرصه های جهاد اهل بیت علیهم السـلاماهل بیت علیهم السـلام ، در همه عرصه ها جهاد کرده انـد و جهاد ایشان ، تنها در برابر دشـمن نبوده است ؛ بلکه در عرصه عبادت، سـیاست، اخلاق و... سـرآمدِ همه جهادگران بوده اند . اینك به دو نمونه از عبادتِ بی نظیر و خدمتِ بی مانند آنان ، اشاره می کنیم :

عبادت اهل بیت علیهم السـلامبر پایه روایتی ، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در توصیف امامِ سجّاد علیه السلام می فرماید : إذا کانَ یَومُ القِیامَـةِ یُنـادي مُنـادٍ : أَینَ زَینُ العابِـدینَ ؟ فَکَأَنّي أَنظُر إلی وَلَـدي عَلیِّ بنِ الحُسَـینِ بنِ عَلیِّ بنِ أبي طالِبٍ یَخطو بَینَ الصُّفوفِ . هنگامی که قیامتْ ، فرا رسـد ، منادی ندا می دهد: «زیور عبادت کنندگان ، کجاست؟» و گویا من [آن روز را]می بینم که فرزندم علی بن الحسـین بن علی بن أبی طالب ، در میان صفوف [محشر] ، راه می رود. (1) اگر چه پیامبر صلی الله علیه و آله لقب «زین العابدین» را برای امام سجّاد علیه السـلام به کار برده ؛ امّا توصـیف عبادت پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله از زبان امام زین العابـدین علیه السـلام نیز خواندنی است. گزارش شده از ایشان پرسیدند: میان عبادت تو و عبادت جدّت امیر مؤمنان ، چه نسبتی است؟

.

1- .علل الشرائع ، ص 230 ، ح 1 .

خدمت اهل بیت علیهم السلام

فرمود: عِبادَتي عِندَ عِبادةِ جَدّي كَعِبادةِ جَدّي عِندَ عِبادَةِ رَسولِ اللّه صـلی الله علیه و آله . (1) عبادت من در برابر عبادت جدّم [علی علیه السلام] ، مانند عبادت جدّم در برابر عبادت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است. و بدین سان ، عبادت پیامبر صلی الله علیه و آله را فراتر از عبادت امیر مؤمنان علی علیه السلام ، و عبادت علی علیه السلام را برتر از عبادت خویش ، معرّفی می فرماید ؛ و این در حالی است که امام سجّاد علیه السلام ، وقتی کوشش امیر مؤمنان علیه السلام را در عبادت ، توصیف می کرد ، می فرمود : مَن يُطِيقُ عِبادَتَهُ ؟ 2 چه کسی توان عبادت او را دارد؟ نیز از امام باقر علیه السـلام گزارش شـده که از پدرش امام سـجّاد علیه السـلام نقل می کند که یکی از نوشـته های جـدّش امـام علی علیه السـلام ـ در زمینه عبادت ـ را ملاحظه کرد ، آن را بر زمین نهاد و فرمود : مَن يُطِيقُ هٰذَا ؟ (2) چه کسی را چنین توانی است ؟ و سپس بر اساس آن عمل می کرد .

خدمت اهل بیت علیهم السـلامدر مکتب اهل بیت علیهم السـلام ، رسـیدگی به بندگان خدا ، عبادت است و کوشـش آنان در این راه نیز مثال زدنی است. آنان ، نه تنها در نماز و روزه ، بی نظیر بودند؛ بلکه در رسـیدگی به مظلومان و مستضـعفان هم سرآمدِ دیگران بودند. برای نمونه ، امام باقر علیه السلام ، گزارشی

.

1- .شرح نهج البلاغة ، ج 1 ، ص 27.

2- .الکافی ، ج 8 ، ص 163 ، ح 172 .

از رسیدگی امیر مؤمنان علیه السلام به شکایت زنِ ستم دیده ای را بیان کرده ، می فرماید : علی علیه السلام به هنگام گرمیِ هوا ، به خانه بر می گشت که در این هنگام، زنی را ایستاده دید که می گفت: همسرم به من ستم کرده و مرا ترسانده و بر من ، ستم روا داشته است و سوگند یاد کرده که مرا کتك می زنـد . علی علیه السـلام فرمود: «ای بنـده خدا! صبر کن تا هوا ، کمی خُنَك شود، آن گاه ، به یاری خدا ، با تو می آیم». زن گفت: در این صورت ، خشم و عصـبانیتش بر من ، بیشتر می شود . [علی علیه السـلام]سـرش را پایین انداخت. سپس سرش را بلند کرد، در حالی که می گفت: «نه . به خدا سوگند، تا حقّ ستم دیده ، بدون [هیچ] درماندگی ، گرفته شود ! خانه ات کجاست؟» . پس به درِ خانه مرد رفت و ایسـتاد و گفت: «السّـلام علیکم!» . جوانی بیرون آمـد. علی علیه السـلام فرمود: «ای بنـده خـدا ، از خـدا ، پروا کن ! همسـرت را ترسانده ای و بیرون رانده ای». جوان گفت: تو را به او ، چه کار؟ به خدا سوگند، به سـبب این سـخن تو ، او را می سوزانم! امیر مؤمنـان علیه السـلام فرمـود: «تـو را به نیکی ، امر می کنم و از زشـتی، بـاز می دارم. بـا زشـتی به اسـتقبالم می آیی و نیکی را نادیـده می انگاری؟!» . مردم از گوشه و کنار می آمدنـد و گفتند: سـلام بر تو ، ای امیر مؤمنان! آن مرد ، پشـیمان و سرگشـته گفت: ای امیر مؤمنان! از لغزشم ، در گـذر. به خدا سوگند، [از این پس] در برابرش زمینی خواهم بود که بر من ، پا بگذارد ! علی علیه السـلام ، شمشـیرش را غلاف نمود و فرمود : «ای بنده خدا! وارد خانه ات شو و همسـرت را به چنین کارهایی ، وا مدار». (1) این دو نمونه ، تنها گوشه ای از تلاش اهل بیت علیهم السلام در راه خدا بود و زندگی اهل بیت علیهم السلام ، سرشار از تلاش در راه حقّ است.

.

1- .المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 2 ، ص 106 .

حَتّی أعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ

شرح

آشکار کردن دعوت الهی

(67)حَتّی أعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ .

تا این که دعوت او (خداوند) را آشکار کردید ...

توضیح واژه هاأعلَن : آشکار کرد ، معلوم کرد ، علنی کرد ، عمومی ساخت . (1) دَعْوَة : فرا خواندن، صدا زدن، خواندن، دعا کردن. (2)

شرحآشکار کردن دعوت الهیبرای واژه «دعوت» در عبارت «حتّی أعلنتم دعوته ؛ تا این که دعوت او را آشکار کردید» ، معانی مختلفی ذکر شده است ؛ (3) امّا با توجّه به عبارت پیشین دعا و عبارت هایی که پس از این می آید ، به نظر می رسد که «دعوت» ، اشاره به این آیه شریف است : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ اسْتَجِیبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاکُمْ لِمَا یُحْیِیکُمْ . (4) ای مؤمنان ! به خداوند و پیامبر ، هنگامی که شما را به چیزی می خوانند ، که زنده تان می سازد پاسخ دهید» . بنا بر این ، مقصود این است که اهل بیت علیهم السلام ، همه توان خود را در راه خدا به کار گرفتند و آشکارا ، مردم را به آنچه موجب حیات و بالندگی فردی و اجتماعی آنهاست ، دعوت کردند .

.

1- .«علن الأمر : شاع و ظهر» (العین ، ج 2 ، ص 141) . «الإعلان : المجاهرة، إظهار الشی ء» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 288) .

2- .«دعا : ندب ، الدعوة : ما دعوت إلیه من طعام و شراب» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 260) .

3- .ر . ك : مجمع البحرین ، ج 1 ، ص 598 _ 599 . نیز ، ر . ك : ص186 «والدعوة الحسنی» .

4- .سوره انفال ، آیه 24 .

وَ بَيَّنْتُمْ فَرائِضَهُ وَ أَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ شَرائِعَ اَحْكامِهِ

اشاره

(68)وَ بَيَّنْتُمْ فَرائِضَهُ وَ أَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ (1) شَرائِعَ أحْكامِهِ . و واجباتش را تبيين كرديـد و [مقرّرات و] حـدودش را اجرا كرديد و كليد واژه هاى احكام او را منتشر كرديد ...

توضـيح واژه هابَيَّنْتُمْ : تبيين كرديد ، آشكار كرديد . (2) فرائض : جمع «فريضـة» ، به معناى واجب ، آنچه خداوند واجب گردانيده است . (3) أقَمْتُم : اجرا كرديد ، انجام داديد . (4) حُدود : جمع «حدّ» ، به معناى مرز ، قانون . (5) نَشَرْتُم : منتشر كرديد ، پراكنده كرديد . (6) شَرائِع : جمع «شـريعة» ، به معناى محلّ برداشتن آب ، هر آنچه را كه خداوند از امر دين بر بندگان واجب كرده است . (7) أحْكام : جمع «حكم» ، به معناى قانون . (8)

.

1- .در بعضى از نسخ ، به جاى «نشرتم» ، «فسّرتم» آمده است ، به معناى «تفسير كرديد» .

2- .«تبيّن الشى ء : ظهر» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 67) .

3- .«الفرض : الإيجـاب، و الفريضـة الإسم» (العين ، ج 7 ، ص 29) . «الفرض : مـا أوجبه اللّه عز و جـل » (لسـان العرب ، ج 7 ، ص 202) . «فرائض اللّه : حدوده التى أمر بها و نهى عنها» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 202) .

4- .ر . ك : «أقمتم الصلاة» .

5- .«فصـل ما بين كلّ شـيئين حـدّ بينهما» (العين ، ج 3 ، ص 19) . «الحـدّ : الفصل بين الشـيئين لئلّا يختلط أحدهما بالآخر» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 140) .

6- .«نشرت الثوب و الكتاب نشرا : بسطته» (العين ، ج 6 ، ص 252) . «نشرت الخبر أى أذعته» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 208) .

7- .«الشـريعة : موضع على شاطئ البحر أو فى البحر يهيّأ لشـرب الدواب ، و الشريعة والشرائع : ما شرع اللّه للعباد من أمر الدين و أمرهم بالتمسك به من الصلاة و الصوم و الحج و شبهه» (العين ، ج 1 ، ص 252 _ 253) .

8- .«الحكم : العلم و الفقه و القضاء بالعدل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 141) .

شرح

تبیین فرائض الهی

اقامه حدود

شرحدر ادامه عبارت پیشین، چند ویژگی دیگر امامان علیهم السلام ، همچون تبیین واجبات الهی، اقامه حدود و انتشار احکام الهی بیان شده است که در باره هر یك از این ویژگی ها ، توضیح کوتاهی ارائه می شود :

تبیین فرائض الهیفرائض الهی، مجموعه اموری است که توسّط خداوند بر مسلمانان ، واجب شده است و تبیین ، به معنای بیان واضح و شفّاف است ، به گونه ای که مرز میان دو چیز ، نمایان شود و پرسشی باقی نماند.امامان علیهم السلام در جامعه کوشیدند تا واجبات الهی را به گونه ای شفّاف بیان کنند تا پیروان دین ، مرزها را باز شناسند و از نزدیك شدن به محرّمات الهی ، پرهیز نمایند. آنان ، از هر گونه پرسشی در باره واجبات الهی استقبال می کردند و فلسفه برخی از احکام را ، فراخور درك و فهم پرسش کنندگان، بیان می کردند. (1)

اقامه حدودواژه «حدّ» ، به معنای فاصله میان دو چیز است که از در هم آمیختن آنها جلوگیری می کند و حدود الهی ، در اصطلاح، قوانین مشخّصی هستند که رعایت آنها واجب است و نادیده گرفتنشان ، جزای الهی را در پی دارد. اقامه حدود الهی ، دو معنای روشن دارد : نخست ، اجرای قوانین الهی در جامعه ، که بر اساس آن ، این جمله دعا ، یعنی : «شما پیشوایان دین، در جامعه اسلامی ، قوانین خداوند را اجرا کردید» ، و این مفهوم ، بیشتر با حکومت ایشان ، سازگار است . به دیگر سخن ، پیامبر صلی الله علیه و آله در زمان تشکیل حکومت اسلامی ، امام علی علیه السلام در زمان حکومت خویش و نیز امام حسن علیه السلام در دوران کوتاه حکومت خود ، قوانین خداوند

.

1- .برای نمونه ، ر . ك : علل الشرائع ، شیخ صدوق.

گسترش شریعت

را اجرا می کردند. معنای دیگر اقامه حدود ، عمل به وظیفه در اجرای قوانین فردی و اجتماعی است . بر این اساس ، زائر خطاب به معصوم علیه السلام می گوید: «شما با همه توان کوشیدید تا تمامی قوانین و احکام الهی را در حوزه وظیفه خود ، اجرا کنید» .

گسترش شریعتاینك با ذکر چند نکته ، به شرح عبارت «نشرتم شرائع أحکامه» می پردازیم: 1. در برخی نسخه های زیارت «جامعه کبیره» ، واژه «فسّرتم» به جای «نشرتم» آمده که مفهوم آن ، تفسیر شرایع است ؛ یعنی : امامان معصوم علیهم السلام ، شرایع احکام الهی را تفسیر کرده اند . 2. برخی «شرایع احکام» را به معنای احکام دانسته اند . در نظر آنها ، گویی که احکام ، تفسیر همان شرایع است و معنای دیگری ندارد. 3. ابن عبّاس ، از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله و از شاگردان امام علی علیه السلام ، احکامی را که از قرآن استفاده می شود ، «شریعت» می نامید و حکمی را که از سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله گرفته می شود ، «مِنهاج» نامیده است . (1) این برداشت ، تفسیر آیه ای از قرآن است که می فرماید : «لِکُلٍّ جَعَلْنَا مِنکُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا . (2) برای هر امّتی از شما ، راه و روشی قرار دادیم» . اگر چنین معنایی را بپذیریم، امامان علیهم السلام ، کسانی هستند که احکام قرآن را در جامعه ، منتشر کرده و یا آن را تفسیر کرده اند. به دیگر سخن ، مراد از «شرائع أحکامه» ، یا همان احکام الهی است و یا به احکام قرآنی ، اختصاص دارد . امّا این ، همه سخن نیست ؛ بلکه با تأمّل در واژه «شریعت» ، می توان نظر بهتری را برگزید و آن این که مراد از «شرائع أحکامه» ، کلید احکام الهی است .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 66 ، ص 98 .

2- .سوره مائده ، آیه 48 .

کلید احکام الهی

کلید احکام الهیبازکاوی معنای لغوی «شـریعت» و همنشینی آن با احکام الهی، معنای دقیق تری از «شرائع أحکامه» را آشکار می سازد. شریعت ، در لغت به معنـای راهی است که به آب رود یا دریا ، منتهی می شود ، و از آن جا که به خاطر پستی و بلنـدی حاشـیه رودخانه ، دستیابی به آب در سراسـر آن ، ممکن نیست ، به آبشخور یا جای برداشتن آب ، «شریعه» می گویند و تنها از همان مکان ، آب بر می دارند . احکام الهی نیز ، در حقیقت ، آب هایی هسـتند که جانِ آدمیان را سـیراب می کنند و جامعه تشـنه انسانی ، با به کار بستن احکام نورانی اسلام ، سیراب می شود و زندگیِ دوباره می یابد: «اسْتَجِیبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاکُمْ لِمَا یُحْیِیکُمْ. (1) خداوند و پیامبر را ، هنگامی که شما را به چیزی می خواننـد ، اجـابت کنیـد ، که زنـده تان می سازد » . بنا بر این ، اگر احکام الهی را آبِ حیات بـدانیم، راه ورود به این احکام الهی ، همان شـریعت است. به دیگر سـخن ، برای رسـیدن به حکم الهی ، تنها باید از شریعه استفاده کرد و اهل بیت علیهم السلام ، تنها کسانی هسـتند که راه ورود به آب را می شناسـند و به مردم ، معرّفی می کنند و کسانی که از راه دیگری به سوی احکام خدا ره می سـپارند، سرانجام ، غرق خواهنـد شـد. پیشوایان معصوم علیهم السـلام ، کوشـیده اند تا کلید احکام الهی را در اختیارِ مشـتاقان قرار دهند . از امام صادق علیه السلام روایت شده که می فرماید:

.

1- .سوره انفال ، آیه 24 .

کلید دینداری

إنَّمـا عَلَینا أن نُلْقِیَ إلَیکُمُ الاُصولَ و عَلَیکُم أن تُفَرِّعُوا. (1) ما وظیفه داریم که اصول را برای شـما بگوییم و شـما موظّفیـد که فروع را از آنها اسـتخراج کنیـد . این سـخن ، در میراث حدیثی امام رضا علیه السـلام هم آمده است (2) و بیانگر معرّفی اصول اساسـی اسـتخراج دین و احکام الهی است. بنا بر این ، مراد از انتشار «شرایع احکام» ، این است که اهل بیت علیهم السلام ، کلید واژه های احکام الهی را در میان مردم ، نشر می دهند و راهکار رسیدن به حکم واقعی را بیان فرموده اند ، و اگر آنان نبودند ، راه اجتهاد برای رسیدن به احکام و مقرّرات دین ، مسدود بود .

کلید دینداری‌در سـخنان اهل بیت علیهم السـلام ، افزون بر کلید واژه های احکام، کلید دینداری نیز در اختیار همگان ، قرار گرفته است . آنان ، دین صـحیح را شناسانده اند و راه ورود به آن را معرّفی کرده اند. در روایت آمده که از امام سجّاد علیه السلام ، در باره چکیده شرایع دین پرسـیدند . امام علیه السلام ، راه ورود به دین را در جمله ای کوتاه ، چنین معرّفی فرمود : قَولُ الحَقِّ ، وَ الحُکمُ بِالعَدلِ ، وَ الوَفاءُ بِالعَهدِ . (3) حقگویی، داوری عادلانه ، و وفای به عهد . کلید واژه های دینداری در مکتب اهل بیت علیهم السلام ، راه ورود به ادیان ساختگی را مسدود می نماید و به خوبی نشان می دهد که پای بندی به اموری همچون نماز، روزه ، اگر با حقگویی همراه نباشد، تظاهری بیش نیست. پیامبر صلی الله علیه و آله نیز اوج تقوا را در

.

1- .وسائل الشیعة ، ج 27 ، ص 61 ، ح 33201 .

2- .همان ، ص 62 ، ح 33202 .

3- .الخصال ، ص 113 ، ح 90 .

حاجی مقدّس، عالمِ عامِل

حقگویی دانسته است و از ایشان روایت شده که فرمود : أتقَی النّاسِ مَن قالَ الحَقَّ فیما لَهُ وَ عَلَیهِ . باتقواترینِ مردم ، کسی است که حق را بگوید ، چه به سودش باشد ، چه به زیانش. (1) همچنین امیر مؤمنان علیه السلام ، در سفارش به فرزندش امام حسین علیه السلام ، از او می خواهد که در حال خشنودی و خشم ، همواره حق را بر زبان ، جاری سازد . (2) بنا بر این ، اهل بیت علیهم السلام ، هم کلید واژه های احکام الهی را بیان کرده اند ، و هم کلید واژه های دینداری را معرّفی کرده اند .

حاجی مقدّس، عالمِ عامِلحاجی مقدّس، منبری معروفی بود که در تهرانْ زندگی می کرد. تقدّس او ، تنها به نماز و روزه خلاصه نمی شد ؛ بلکه وی ره نمودهای اهل بیت علیهم السلام را در سراسر زندگی اش به کار می بست. رفتار اجتماعی او ، زبانزدِ بسیاری از کسانی است که هنوز خاطره های آن عالِم عامِل را در پیشِ دید خود دارند. یکی از دوستان آن مرحوم ، چگونگی فروش خانه حاجی مقدّس را چنین تعریف کرده است : حاجی مقدّس ، خانه اش را به بنگاه دار سپرد تا آن را بفروشد. بنگاه دار ، مشتری ها را برای دیدنِ خانه می آورد ، ولی پیش از آن که خریدار ، توصیف خانه را از زبان دلّال بشنود، حاجی مقدّس ، خود عیب های خانه را بر می شمرد و مثلاً به او می گفت : «زیرزمین ، نَم دارد و هر چه کردیم ، نتوانستیم جلوی نمناکی آن را بگیریم» و بدین سان ، خریدار ، منصرف می شد. دلّال ، به حاجی مقدّس اصرار می کرد که ما همه عیب ها را می گوییم و شما ، تشریف نیاورید ، امّا وی درخواستِ دلّال ها را رد می کرد و می گفت : «من باید کاستی های منزل را خودم بگویم» . سرانجام ، فردی پیدا شد و خانه را با همه نقص هایش خرید.

.

1- .الأمالی ، صدوق، ص 72 ، ح 41 .

2- .تحف العقول ، ص 88 .

این حرکت حـاجی مقـدّس ، ترجمان روایتی از پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله است که فرموده : قُلِ الحَقَّ و لَو عَلی نَفسِكَ . (1) حق را بگو ، اگر چه به زیـانت باشـد. آری ! کوشـش اهـل بیت علیهم السـلام ، سـاختن جـامعه ای دینی بـا مشـخّصات دینِ واقعی بود و آنـان ، راهکارهـای دین سـعادت بخش را در جـامعه گسترانیدنـد ، و اینك بر ماست که همان راه ها را بیابیم و در ترویـج فرهنگ اهل بیت علیهم السلام بکوشیم.

.

1- .کنز الفوائد ، ج 2 ، ص 31 .

وَ سَنَنْتُم سُنَّتَهُ

شرح

اصلاح فرهنگ عمومی

(69)وَ سَنَنْتُم سُنَّتَهُ . (1) و سنّت او (خداوند) را پایه گذاری کردید (جریان دادید)...

توضیح واژه هاسَنَنْتُم : وضع کردید ، شکل دادید ، جریان دادید ، پایه گذاری کردید . (2) سُنَّة : شیوه ، روش ، رسم ، قانون ، سنّت . (3)

شرحسنّت الهی، روش تغییرناپذیر (4) خداوند است که در عالم ، جریان دارد. فطرت های پاك، سنّت های الهی را به جان می نیوشند ؛ امّا شیاطین ، در برابر سنن الهی مقاومت می کنند و با بدعت های خود، مردم ناآگاه را از مسیر حق ، دور می نمایند . مهم ترین وظیفه پیامبران و امامان، ابلاغ سنّت های الهی و پاسداری از آنها در برابر هجوم اندیشه های ویرانگر است. شرح چگونگی پاسداشت این سنّت ها را در این عبارت از «زیارت جامعه» ، بررسی می نماییم :

اصلاح فرهنگ عمومیبهترین مبارزه با اندیشه های ویرانگر، بسترسازی مناسب فرهنگی است. جامعه ای که شیرینیِ سنّت الهی را دریابد ، هرگز به جلوه های ساختگی توجّهی نخواهد کرد. اصلاح فرهنگ عمومی و جریان سازی صحیح فرهنگی ، یکی از برنامه های مهم اهل بیت علیهم السلام بوده است و عبارت «سَنَنْتُم» ، به همین جریان ، اشاره دارد ؛ زیرا سنّت به

.

1- .در نسخه ای خطّی از تهذیب الأحکام ، به جای «سُنَّتَهَ» ، «سُنَنَه» آمده است .

2- .«سنّها اللّه للنّاس : بیَّنها ... سَنَنتُها سَنّا و أستننتُها : سِرتُها» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 225) .

3- .«السنّة : الطریقة و السیرة» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 225) . «الطریقة المحمودة المستقیمة» (همان ، ص 226) .

4- .سوره فتح ، آیه 23 ؛ سوره فاطر ، آیه 43 ؛ سوره اسرا ، آیه 77 ؛ سوره احزاب ، آیه 62 .

معنـای جریـان یـافتن چیزی به آسانی است و از همین رو ، عرب ، وقتی آب را برای وضو گرفتن به صورت می ریزد و آب به راحتی جاری می شود ، می گوید : سَنَنْتُ الماءَ عَلی وَجْهِی إذا أرسَلْتُه إرسالاً مِن غَیرِ تَفْرِیقٍ . (1) آب را بر صورتم جاری کردم ، هنگامی که آن را بدون گسسـتگی ، روان ساختم . بنا بر این ، جریان آسان و پیوسـته آب که همه جای صورت را در بر گیرد ، «سـنّت» نامیـده می شود. اهل بیت علیهم السـلام نیز بـا روش خود، فرهنـگ الهی را در جـامعه ، سَرَیان می دهنـد. پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله ، ارزش فرهنگ سازی پسـندیده و خطر فرهنگ نکوهیده را چنین بیان فرموده است : مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً ، فَعُمِلَ بِهَا بَعدَهُ کانَ لَهُ اَجْرُهُ وَ مِثْلُ اُجُورِهِم مِن غَیرِ أن یَنْقُصَ مِن اُجُورِهِم شَیْئا، وَ مَن سَنَّ سُنَّةً سَیِّئَةً ، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ کانَ عَلَیهِ وِزْرُهُ وَ مِثْلُ أوزارِهِم مِن غَیرِ أن یَنْقُصَ مِن أوزارِهِم شَیْئا. (2) هر که سنّت نیکویی را بگـذارد که پس از مرگش بـدان عمل شود، هم اجر خودش را دارد ، و هم به اندازه اجر کسانی که به آن عمل می کنند، بی آن که از اجر ایشـان ، چیزی کم شود ؛ و هر که سـنّت ناپسـندی را بگـذارد و پس از مرگش بـدان عمل شود، گناهکار است و نیز به انـدازه گناهان کسانی که به آن سـنّت عمل می کننـد ، برایش باشـد، بی آن که از گناه آنان ، چیزی کم شود. این حدیث که در منابع شـیعه (3) و اهـل سـنّت ، بـا تفـاوتی انـدك تکرار شـده است، اهمّیت جریان های فرهنگی را نشان می دهـد . برای نمونه ، رضاخان پهلوی که فرهنگ نـادرستِ بی حجـابی را در جامعه ایران پایه گـذاری کرد ، همچنان گناه بی حجابی را بر دوش می کشـد ، و آن کس که فرهنگ زیبای علم آموزی را پایه گذاری کرد، همچنان پاداش دانشمندانِ نیکوسیرت ، در کارنامه عمل او ثبت خواهد شد.

.

1- .الصحاح ، ج 5 ، ص 2141 .

2- .سنن ابن ماجة ، ج 1 ، ص 75 ، ح 207 ؛ کنز العمّال ، ج 15 ، ص 780 ، ح 43079 .

3- .ر . ك : الکافی ، ج 5 ، ص 9 ، ح 1.

اهل سنّت واقعی

اهل سنّت واقعیزائر ، در این عبارت از دعا ، به اهل بیت علیهم السلام می گوید : شما ، سنّت الهی را بنیان نهادید . یکی از مهم ترین امتیازات مکتب اهل بیت علیهم السلام ، جاری ساختن سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله به مدّت حدود 250 سال است ؛ زیرا همه پیشوایان معصوم ما ، همان سیره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را تداوم بخشیدند و از خود ، چیزی بر دین نیفزودند. سنّت اهل بیت علیهم السلام ، مبارزه با سنّت های جاهلی بود که با جلوه های نو، پدیدار می شد. ایستادگی امامان علیهم السلام در برابر تعصّب های قبیله ای حکومتیان، نمونه ای از سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله در مبارزه با فرهنگ جاهلی بود. امامان علیهم السلام بارها تأکید می کردند که سخن ما ، سخنِ پیامبر صلی الله علیه و آله است و روش ما ، همان راه و روش پیامبر صلی الله علیه و آله است.امام باقر علیه السلام فرموده است : لَو کُنّا نُحَدِّثُکُم بِرَأیِنا وَ هَوانَا لَکُنّا مِنَ الهالِکینَ . اگر ما بر اساس رأی خود با شما سخن گوییم، بی گمان ، هلاك شده ایم . (1) امام صادق علیه السلام ، در سخن زیبایی ـ که پیش از این نیز بدان اشاره شد ـ سند تمام سخنان خود را به پیامبر صلی الله علیه و آله متّصل دانسته و می فرماید : حدیث من ، حدیث پدرم [امام صادق] علیه السلام است و حدیث پدرم ، حدیث جدّم [امام زین العابدین] علیه السلام است و حدیث جدّم ، حدیث حسین علیه السلام است و حدیث حسین علیه السلام ، حدیث حسن علیه السلام است و حدیث حسن ، حدیث امیر مؤمنان علیه السلام است و حدیث امیر مؤمنان ، حدیث پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و حدیث پیامبر خدا ، حدیث خداوند عز و جل است . (2) نظیر این حدیث در سخنان سایر ائمّه علیهم السلام نیز مشاهده می شود. (3) نکته محوری تمام این احادیث ، همگونی سخنان اهل بیت با سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله است و مطمئن ترین راه به سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله ، راه اهل بیت علیهم السلام اوست .

.

1- .بصائر الدرجات ، ص 299 ح 1 ؛ اعلام الوری ، ص 294 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 53 ، ح 14 .

3- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 260 «حدیثهم حدیث رسول اللّه » .

عمومی سازی فرهنگ نبوی

عمومی سازی فرهنگ نبوی‌متون روایی ما ، سرشار از سنّت های نبوی است و جامعه ای نبوی است که فرهنگ پیامبر صلی الله علیه و آله را عمومی سازد.اکنون برخی از سنّت های پیامبر صلی الله علیه و آله را از نظر می گذرانیم : پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید : خَمسٌ لا ـ أدَعُهُنَّ حَتَّی المَمـاتِ : الأکـلُ عَلَی الحَضِیضِ مَعَ العَبیـدِ وَ رُکوبِی الحِمارَ مُؤکَفا وَ حَلبِي العَنزَ بِیَـدي وَ لُبسُ الصّوفِ وَ التَّسـلِیمُ عَلَی الصِّبیانِ لِیَکونَ سُنَّةً مِن بَعدِي . (1) پنـج کار است که تا زنده هسـتم ، رهایشان نمی کنم: غذا خوردن روی زمین با بندگان، سوار شدن بر الاغ برهنه، دوشـیدن بز با دست خودم، پوشـیدن لباس پشمینه ، و سلام کردن به کودکان، تا این کارها بعد از من ، سنّت شود. زیبایی این حدیث ، زمانی آشـکار می شود که با شـرایط امروز ، تطبیق داده شود ؛ زیرا پیامبر صـلی الله علیه و آله ، روش های پیش گفته را تکرار می کرد تا به عنوان سـنّتی پایـدار ، باقی بمانـد. برای نمونه ، سوار شدن بر الاغ برهنه، بیانگر اسـتفاده از وسـیله ای ساده و معمولی است و غذا خوردن با بردگان ، به معنای پرهیز از رفت و آمد با ثروت اندوزانِ متکبّر است و دوشـیدن بز ، کنایه از کار کردن در خانه و کمك به همسـر است . آنچه در سراسـر این رفتـار پیامبر صـلی الله علیه و آله مشـهود است، تواضع و فروتنیِ آن بزرگوار است. اهل بیت علیهم السـلام ، سنّتِ پیامبر صـلی الله علیه و آله را در جامعه ترویج کردند و همه آنان در برخورد با مردم ، فروتن و در زندگی خود ، ساده و در خانه خود، نیکورفتار بودند. فرهنگ اهل بیت علیهم السـلام ، فرهنگ ساده زیستی ، ساده پوشـی ، آسانگیری در ازدواج وبویژه گزاردن نمازِ اوّل وقت است . در روایتی ، ابراهیم بن موسـی نقل می کند که با امام رضا علیه السـلام بیرون از شـهر بودیم که نزدیك درختی رسـیدیم . امام علیه السلام فرمود : «برای نماز ، اذان بگو» .

.

1- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 81 ، ح 14 .

گفتم : صبر کنیم تا رفقا بیاینـد ؟ امام علیه السـلام فرمود : غَفَرَ اللّهُ لَكَ ! لا تُؤَخِّرَنَّ صَلَاةً عَن أوَّلِ وَقتِها إلی آخِرِ وَقتِها مِن غَیرِ عِلَّةٍ ، عَلیكَ أبَدا بِأوّلِ الوَقتِ ! خداونـد ، تو را بیامرزد ! هرگز نمازت را بـدون علّت ، از اوّلِ وقت آن به تأخیر مینـداز . همیشه رعایتِ اوّل وقت را بکن . پس من اذان گفتم و نماز خواندیم . (1) بنا بر این ، پیام عبارت «وَ سَنَنْتُم سُنَّتَه» به زائران خاندان رسالت ، نه تنها پیروی کردن از اهل بیت علیهم السلام ، بلکه فرهنگ سازیِ عمومی در همه زمینه های فرهنگی در جهت اهداف و آرمان های والای آنهاست .

.

1- .الخرائج والجرائح ، ج 1 ، ص 337 ، ح 2 .

وَ صِرْتُم فی ذلِكَ مِنْهُ إلَی الرِّضا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضاءَ

شرح

اشاره

(70)وَ صِرْتُم فی ذلِكَ مِنْهُ إلَی الرِّضا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضاءَ .

و به سبب آنچه انجام دادید ، به مقام رضا دست یافتید و برای حکم الهی ، سر فرود آوردید ...

توضیح واژه هاصِرْتُم : گردیدید، شدید. (1) الرِّضا : خشنودی ، رضایت . (2) سَلَّمْتُم : سپردید ، تسلیم کردید ، سرْ فرود آوردید . (3) القَضاء : مقرّر کردن ، پایان دادن ، حتمی کردن ، سرنوشت . (4)

شرحاین عبارت را می توان دو گونه معنا کرد : نخست ، آن که اهل بیت علیهم السلام به سبب کوشش در راه خدا، خشنودی حق را به دست آورده اند و خداوند ، از رفتار آنان راضی بوده است . دیگر آن که اهل بیت علیهم السلام به سبب کوشش در راه خدا و آشکار ساختن دعوت حق و بیان واجبات الهی و ... ، به مقام رضا ، دست یافته اند . این بحث ، چندان پُرفایده نیست ؛ زیرا کسی که به مقام رضا برسد ، بی تردید ، خشنودی خدا را هم فراهم آورده است. نکته مهم در این عبارت از دعا ، بررسی مقام رضاست و تسلیم بودن به قضای الهی هم با تبیین مقام رضا ، روشن خواهد شد.

.

1- .«صار الأمر إلی کذا یصیر صیرا» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 477) . «صار الأمر إلی کذا : أی رجع إلیه» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 370) .

2- .«الرّضا : ضدّ السخط» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 323) .

3- .«التسلیم : بذل الرضا بالحکم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 295) .

4- .«القضاء : الحکم، إنقطاع الشی ء و تمامه، الحتم و الأمر» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 186) . «الإبرام و إقامة العین» (مجمع البحرین ، ج 1 ، ص 345) .

اهمّیت مقام رضا

اهمّیت مقام رضامقام رضا، خشـنودی از حق و بالاترینِ کمالات معنوی است که مشتاقان پس از پشت سر نهادن درجات زهد و یقین ، به آن خواهند رسـید ، به گونه ای که بالاترین درجه باور شـهودی که حقایق ، در آن آشـکار می شود، پایین ترین درجه مقام رضا خواهد بود. امام سـجّاد علیه السـلام ، در سـخن زیبایی که از ایشان روایت شده است ، مراتب زهد تا رضا (خشنودی) را چنین برشمرده است : أعلَی دَرَجـةِ الزُّهـدِ أدنی دَرَجَةِ الوَرَعِ ، وَ أعْلَی دَرَجَةِ الوَرَعِ أدْنی دَرَجَةِ الیَقینِ ، وَ أعْلَی دَرَجَةِ الیَقینِ أدنی دَرَجَةِ الرِّضا . بالاترین درجه زهد ، پایین ترین درجه پارسایی است و بالاترین مرتبه پارسایی ، کمترین درجه یقین است و بالاترین درجه یقین، پایین ترین درجه خشنودی [از خدا] است. (1) بازکـاوی این حـدیث ، ارزش مقام «رضا» را نشان می دهـد ؛ زیرا زهـد ـ که همان بی رغبتی به دنیا و رسـیدن به آن ، بسـیار مشـکل است ـ ، در مقایسه با مقام رضا ، در پایین ترین مرتبه است و یا مقام یقین ـ که اولیای خدا ، آرزوی رسـیدن به آن مرتبه را دارند و پس از آن که در مرتبه یقین قرار گرفتند، حقایق اشـیا ، برایشان آشـکار می شود و هر آنچه را شنیده اند ، می بینند و سیر و سلوك خود را باور می کننـد ـ ، بسـی پایین تر از مقام رضاست . مقام رضا را آن چنان که بایـد ، نمی توان توصـیف کرد و تنها باید آن را از نشانه ها و ویژگی هایش شناخت. برای نمونه ، امام سجّاد علیه السلام ، بالاترین درجه یقین را ـ که کمترین درجه رضامندی است ـ ، چنین توصیف فرموده است : الرِّضا بِمَکروهِ القَضاءِ مِن أعلی دَرَجاتِ الیَقِینِ . (2) خشنود بودن به قضای ناخوشایند [خدا] ، از بالاترین درجات یقین است.

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 128 ، ح 4 .

2- .التمحیص ، ص 60 ، ح 131 .

نشانه رسیدن به مقام رضا

1 . تسلیم شدن در برابر خدا

در آستانه رسیدن به مقام رضا، انسان به گونه ای می شود که تلخی ها و مشکلات زندگی را شیرین می یابد و حزن و اندوه ، از حیطه زندگیِ او ، رَخت برمی بندد .

نشانه رسیدن به مقام رضارسیدن به مقام رضا ، نشانه هایی دارد که در این جا به چند نشانه مهم آن ، اشاره می کنیم :

1. تسلیم شدن در برابر خدایکی از آثار و لوازم مقام رضا ، تسلیم شدن در برابر پیشامدهای حتمیِ الهی است. رضامندان، در زندگی خود ، با برنامه ریزی و کوشش مداوم به پیش می روند ؛ امّا در برابر حوادث ناگوار و رویدادهای پیش بینی نشده ، ناراحت نمی شوند. آنچه برای آنها مهم است ، کوتاهی نکردن در برابر مسئولیت هاست . عبارت «وَ سَلَّمْتُم لَهُ الْقَضاء» ، نتیجه طبیعیِ مقام رضاست که خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوید : شما در برابر حکم قطعی الهی ، تسلیم شده اید . از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : إنّا قَوْمٌ نَسْأَلُ اللّهَ ما نُحِبُّ فِيمَنْ نُحِبُّ فَيُعطِينَا ، فَإذَا أحَبَّ ما نَكْرَهُ فِيمَنْ نُحِبُّ رَضينَا . (1) ما خاندانی هستیم که آنچه را برای عزیزانمان دوست داریم ، از خدا می خواهیم و خداوند ، به ما عطا می کند ؛ و هر گاه آنچه را بر عزیزانمان ناخوش بداریم و خداوند ، خوش بدارد ، ما هم به آن خشنود [و راضی] هستیم . در روایتی دیگر از ایشان آمده که در باره پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می فرماید : لَمْ يَكُن رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لِشَيءٍ قَدْ مَضى : لَوْ كانَ غَيرُهُ ! (2) [یکی از ویژگی های] پیامبر خدا صلی الله علیه و آله این چنین بود که اگر حادثه ای پیش می آمد [که آن

.

1- .مستدرك الوسائل ، ج 2 ، ص 458 ، ح 2460 .

2- .الكافی ، ج 2 ، ص 63 ، ح 13 .

را ناخوش می داشت] ، نمی فرمود : «ای کاش جز این ، پیش آمده بود !». برای پیروان آن بزرگواران ، پرهیز از گلایه زبانی در برابر این گونه حوادث ، ممکن است ، اگر چه نتوانند در باطن ، شِکوه را بزدایند . این سخن ، بدین معناست که یکی از نشانه های انسانِ مستجاب الدعوه ، راضـی بودن به قضای الهی است . بنا بر این ، هر چه انسان بیشتر نسـبت به مقـدّرات الهی راضـی باشـد ، دعای او به اجابت ، نزدیك تر است . خلاده ، دختری راضـی به قضای خداوند بود که به همین جهت ، خداوند متعال ، مقام همنشـینی با پیامبرش در بهشت را به او عطا فرمود. امام صادق علیه السلام ، ماجرا را چنین گزارش فرموده است : خداوند متعال ، به داوود علیه السلام وحی فرمود: «به خلاده ، دختر اوس ، بهشت را نوید بده و به او خبر ده که در بهشت ، همسر تو خواهد بود». داوود علیه السلام به سوی خلاده ره سپار شد و درِ خانه اش را کوبیـد. خلاده ، بیرون آمـد و گفت : آیا چیزی در باره من نازل شـده است؟ داوود علیه السـلام فرمود: «آری» . گفت : چه نازل شده ؟ داوود علیه السـلام گفت : «خـدای متعـال ، به من وحی فرمـود و خـبر داد که تو در بهشت ، همسـر من خواهی بود و فرموده که : تو را به بهشت ، مژده دهم» . خلاده گفت: شایـد تشابه اسـمی میان من و کس دیگری رُخ داده باشـد ؟ داوود علیه السـلام گفت: «آن خلاده ، تو هستی» . گفت : ای پیـامبر خـدا! حرفت را باور می کنم ؛ امّا به خـدا سوگنـد ، در خود چنین سـزامندی ای نمی بینم ! داوود علیه السـلام فرمود: «از درونت به من خبر ده که در آن ، چه می گـذرد» . خلاده گفت : هرگز به هیـچ دردی از هر نوع ، مبتلا نشـده ام و هیـچ گزنـد و نیازمنـدی ای از هر نوع به من نرسـیده است ، مگر آن که در برابر آن ، شـکیبایی کرده ام و از خداونـد نخواسـته ام که آن را از من ، برطرف سازد، تا آن که او خود ، آن را از من ، دور کند و در کارم ، عافیت و گشایش دهد و به جای آن هم چیزی از خدا نخواسـته ام و او را بر آن ، شکر و سپاس گفته ام . داوود علیه السلام فرمود : «به همین سبب است که به این مقام رسیده ای» . (1)

.

1- .قصص الأنبیاء ، راوندی ، ص 206 ، ح 269 .

2 . اجابت دعا

3 . زندگی گوارا

در این حدیث زیبا ، چند نکته وجود دارد: نخست ، آن که از ویژگی های انسان های شایسته ، آن است که کارهای نیك خود را به حساب نمی آورند و خلاده هم در این جا می گوید: «در خود ، چنین سزامندی ای نمی بینم» . نکته دیگر آن که شکیبایی را بر هر چیز ، ترجیح می دهند و آن گاه که مشکل حلّ می شود ، شکر و سپاس به درگاه خدا را فراموش نمی کنند و به دیگر سخن ، شکرگزاری و سپاس گویی آنان ، نمایان است و گلایه و شِکوه ، در رفتار آنان ، جایی ندارد.

2. اجابت دعادومین اثر مقام رضا، به اجابت رسیدن دعاهاست . بر پایه روایتی ، امام حسن مجتبی علیه السلام ، به همه اهل رضا ، نوید استجابت دعا را داده و فرموده است : أنَا الضّامِنُ لِمَن لَم یَهجُسْ فِي قَلبِهِ إلّا الرِّضا أن یَدعُوَ اللّهَ فَیُستَجابُ لَهُ . (1) کسی که در دلش چیزی جز خشنودی [از خدا] خطور نکند، من ضمانت می کنم که خداوند ، دعایش را مستجاب کند.

3. زندگی گوارابشر ، در جستجوی راحتی و آسایش و به دست آوردن موقعیت بهتر و امکانات بیشتر است ؛ ولی تا زمانی که «احساس رضایت» در وجودش متبلور نشود، تنیدگی و اضطراب ، او را از پای در خواهد آورد ؛ زیرا همواره ، کسانی را دارای موقعیتِ بهتری از خود می بیند و با حسرت به آنان می نگرد و همین حسرت ، درونِ او را شعله ور می سازد. امّا رضامندان ، تنها از کوتاهی خویش ، ناراحت می شوند و چنانچه در وظیفه خود ، کوتاهی نکرده باشند، به راحتی مقدّرات الهی را می پذیرند. بنا بر روایتی ، امام علی علیه السلام فرموده است :

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 62 ، ح 11 .

إرْضَ تَستَرِح ! (1) خشـنود باش تا به آسایش ، دست یابی ! و بنا به روایتی دیگر ، ایشان ، گواراترین زندگی را از آنِ رضامندان می داند و می فرمایـد: إنَّ أهْنَأَ النّاسِ عَیشًا مَن کَانَ بِما قَسَمَ اللّهُ لَهُ راضِ یا . (2) گواراترین زندگی را کسـی دارد که به آنچه خدا قسـمت او کرده ، خشنود باشد . در این جهان ، حوادث و پیشامدهای حتمی که در اختیار آدمی نیستند ، برای همگان رُخ می دهند ؛ امّا رفتار همه انسان ها در برابر آنهـا ، یکسـان نیست: گروهی ، بی تاب می شونـد و پرخاشـگری می کننـد و گروهی ، به راحتی آن را تحمّل می کننـد و به زنـدگی عادی خویش ، ادامه می دهنـد . از آن جا که سـرنوشت حتمی را نمی توان تغییر داد، آنانی که بی تحمّل اند ، زیان های مادّی و معنوی بسـیاری می بینند و کسانی که شکیبایند ، تنها در زیان های مادّی با آنانْ شریك اند و در آرامش درونی ، از آنان پیش اند و سریع تر به زندگی روزمرّه ، باز می گردند : گر رود سـر ، برنگردد سرنوشت این سخن ، با آب زر باید نوشت سرنوشت ما به دستِ دیگری است خوش نویس است و نخواهد بد نوشت . بر پایه روایتی ، امام صادق علیه السـلام ، جایگاه خوشـی و اندوه را چنین ترسـیم فرموده است : إنَّ اللّهَ بِعَدْلِهِ وَ قِسـطِهِ جَعَلَ الرَّوْحَ وَ الرّاحَـةَ فِي الیَقینِ وَ الرِّضا وَ جَعَلَ الهَمَّ وَ الحُزْنَ فِي الشَّكِ وَ السَّخَطِ . (3) خداوند ، با عدل و دادگری ، خوشـی و آسایش را در یقین و خشنودی ، و غم و اندوه را در شك و ناخشنودی قرار داد .

.

1- .غرر الحکم ، ح 2243 .

2- .همان ، ح 3397 .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 57 ، ح 2 .

4 . ثروت بی پایان

نمونه ای از اِستغنای نفس

رهـاورد نگرش دینی، آرامش روانی است و چنـانچه انسان ، نگرش دینیِ خود را تقویت کنـد و خـدا را بهتر بشـناسد و همه آنچه را برای او پیش می آیـد ، مطابق مصـلحت الهی بداند، زندگی آرام و بهتری خواهد داشت ، و هر چه باورهای دینی ، بیشتر رنگ ببازند ، نارضایتی در زندگی ، بیشتر خواهد شد.

4. ثروت بی پایانثروت اندوزان ، با شـعار «بی نیازی از مردم (استغنا)» ، به فراهم آوردن ثروت می پردازند، امّا هیچ گاه احساس بی نیازی نمی کننـد ؛ بلکه هر چه ثروت آنهـا بیشتر می شود ، عطش مادّیـات ، در جانشان فزونی می گیرد ؛ امّا در انـدیشه اسـلامی ، یکی از نتایج داشـتن روحیه رضامنـدی، بی نیاز بودن از مردم است. در روایتی از پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله آمده که فرمود : إرضَ بِقَسْمِ اللّهِ تَكُن أغنَى النّاسِ . (1) به قسـمت خـدا راضـی باش ، بی نیازترینِ مردم ، خواهی بود. این سـخن ، بدین معناست که انسان ، به میزان تحصـیل صفت رضا به مقدّرات الهی ، می تواند از غنا و ثروت روانی و اسـتغنای نفسانی بیشتری برخوردار باشد تا آن جا که در نهایتِ تنگ دستی ، جز به سوی خداوند متعال ، دست نیاز ، دراز نکند .

نمونه ای از اِسـتغنای نفسیکی از دوستان ، نقل می کرد : زمانی رضاخان پهلوی ، در سلطانیه (اراك امروزی) سرباز بود و در روز عاشورا ، همراه بـا چنـد سـرباز دیگر به خانه یکی از علمای بزرگ آن شـهر به نام «آقا نور الـدین» می رود. هنگام خروج از خانه ، آقا نورالـدین ، با دستش به او اشاره می کند و می گوید: «تو شاه می شوی ؛ ولی به قدرت که رسیدی ، به اسلام صدمه نزن ، به مردم ، صدمه نزن !».

.

1- .الأمالی ، صدوق ، ص 269 ، ح 295 .

رضاخان ، با تمسخر ، نگاهی می کند و پیش خود فکر می کند سربازی که گاه به نان شبش نیازمند است ، چگونه شاه می شود؟ ! مدّت ها گذشت و رضاخان ، به قدرت رسـید و برای زیارت بارگاه حضرت عبد العظیم علیه السلام به شهرری رفت. حرم را برای او خلوت کردند ؛ امّا سـیّد پیری در داخل حرم نشسـته بود و به فرمان حکومتیان ، توجّهی نمی کرد. شاه ، وقتی به حرم وارد شـد ، آن پیرمرد را شـناخت. او همـان آقا نور الـدین بود. رضا شاه ، نزد وی رفت و به او احترام گـذاشت و پیشـگوییِ او را به خاطرش آورد و از او خواست که چیزی از او بخواهد تا دسـتور دهد که آن را برایش انجام دهند . آقا نور الدین گفت: «ما اسـتغنا داریم !». شاه ، دوباره سـخنش را تکرار کرد. سیّد ، باز هم گفت: «ما اسـتغنا داریم!» . رضاشاه که کم سواد بود ، به دربار بازگشت و همان طور که قـدم می زد ، به یکی از اطرافیانش (ظاهرا تقی زاده) می گوید : اسـتغنا ، یعنی چه؟ ! او می گوید : یعنی بی نیازی. رضاشاه ، داستان را برای او بازگو می کند و از وی می خواهد که آن را برای کسی نقل نکند .

.

وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضی

شرح

اشاره

(71)وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضی ...

و همه فرستادگان پیشین را تصدیق کردید .

توضیح واژه هاصَدَّقَ : باور کرد، تصدیق کرد، پذیرفت . (1) مَضی : رفت، ترك کرد، سپری کرد. (2)

شرحویژگی دیگر امامان علیهم السلام ، پیروی عملی آنان از پیامبرانِ پیشین است و زائر ، در زیارت آنان ، عرض می کند : شما با رفتار خود ، همه پیامبران گذشته را تصدیق کرده اید . در این که اهل بیت علیهم السلام همه انبیای گذشته را تصدیق کرده اند ، تردیدی نیست . بنا بر این ، معنای این جمله واضح است . لیکن در این جا ، دو پرسش ، مطرح می شود : 1 . این عبارت از «زیارت جامعه» ، چه ارتباطی به عبارت های پیشین دارد ؟ 2 . این جمله ، چه هدفی را تعقیب می کند و چه پیامی برای پیروان اهل بیت علیهم السلام در بر دارد ؟ با پاسخ به پرسش اوّل ، پاسخ سؤال دوم نیز روشن می شود : یکی از شارحان فاضل «زیارت جامعه» ، گفته است : «بدون تعارف ، هر چه فکر کردم ، نتوانستم ربط این جمله را با جمله قبلی بفهمم» . سپس ، توجیهی بسیار دور از ذهن را آورده است . لیکن به نظر می رسد که این عبارت ، نه تنها با جمله قبلی ، بلکه با همه عبارت های گذشته زیارت ، مرتبط است ؛ زیرا اشاره است به این آیه که : «ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَئِكَتِهِ

.

1- .«صدّقه : قبل قوله» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 193) .

2- .«مضی الشی ء : خلا و ذهب» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 283) .

تصدیق عملی پیامبران علیهم السلام

پیام این عبارت برای پیروان اهل بیت علیهم السلام

وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ . (1) پیامبر [خدا] ، بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده ، ایمان آورده است و مؤمنان ، همگی به خدا و فرشتگان و کتاب ها و فرستادگانش ایمان آورده اند . [گفتند :]«میان هیچ یك از فرستادگانشان ، فرق نمی گذاریم» ، و گفتند : «شنیدیم و فرمان بردیم . پروردگارا ! آمرزش تو را خواهانیم و بازگشت [ما] ، به سوی توست» » . بنا بر این ، عبارت «وَ صَدَّقتُم مَنْ رُسُلِهِ مَن مَضی» ، تصدیق عملی همه پیامبران پیشین به وسیله اهل بیت علیهم السلام را بیان می کند .

تصدیق عملی پیامبران علیهم السلامتصدیق پیامبران ، گاه با گفتار است ، و گاه با گفتار و کردار . مقصود از جمله یاد شده در «زیارت جامعه» ، این است که اهل بیت علیهم السلام ، نه تنها با گفتار خود ، بلکه با عمل کردن به آنچه در عبارت های گذشته آمد ، نه تنها پیامبر خاتم ، بلکه همه پیامبران الهی را تصدیق کرده اند . به دیگر سخن ، اهل بیت علیهم السلام ، با امر به معروف و نهی از منکر، جهاد ، شکیبایی و خشنودی خود ، سلسله به هم پیوسته پیامبران الهی را تصدیق نموده اند و ثابت کرده اند که همه پیامبران ، از سرچشمه وحی فرمان گرفته اند و میان موعظه های ایشان ، هیچ گونه ناهمگونی ای وجود ندارد .

پیام این عبارت برای پیروان اهل بیت علیهم السلامپیام این عبارت از زیارت برای پیروان اهل بیت علیهم السلام ، این است که هر کس بخواهد حقیقتا مؤمن به همه پیامبران باشد ، باید مانند آنان عمل کند . اهل بیت علیهم السلام ، به همه پیروان خویش آموخته اند که افزون بر اعتقاد به پیامبران گذشته ، باید در مقام عمل،

.

1- .سوره بقره ، آیه 285 .

درس های ایشان را به کار ببندنـد و مکتب پیامبران را احیا کننـد. همه پیامبران ، برای انسان سازی و برنمودن گنجینه های خِرد ، برانگیخته شده اند (1) و هر انـدازه که بشـر از عقـل خویش ، بهره ببرد و عقـل و ایمـان را در هم بیـامیزد، به مکتب پیامبران ، نزدیك تر شـده است. رسیدن به مقام رضا و تسلیم شدن در برابر قضای الهی ، امتداد روش پیامبران است که همه امامان علیهم السلام با کردار خود ، آن را ثابت کرده اند و پیروان ائمّه علیهم السلام نیز باید در همان مسیر ، گام بردارند. راه اهل بیت علیهم السلام ، همان راه انبیاست .

.

1- .و یثیروا لهم دفائن العقول (نهج البلاغة ، خطبه 1) .

فَالرّاغِبُ عَنکُمْ مارِقٌ وَ اللاّزِمُ لَکُم لاحِقٌ

شرح

اشاره

(72)فَالرّاغِبُ عَنْکُمْ مارِقٌ وَ اللاّزِمُ لَکُم لاحِقٌ ، وَ الْمُقَصِّرُ فی حَقِّکُمْ زاهِقٌ ...

روی گردانِ از [راه و روش] شـما ، از دین خارج شده است ، و همراه با شما ، [به شما]پیوسته است و مسامحه کننده در حقّ شما ، نابود است ...

توضـیح واژه هاراغِب : رغبت کننـده ، میل کننـده ؛ راغب عن : روی گردان ، متنفّر . (1) مـارق : از دین برگشـته ، گم راه ، منحرف . (2) اللّازِم : جدایی ناپذیر ، همراه . (3) لاحِق : رسیده ، دست یابنده ، پیوسته . (4) المُقَصِّر : مسامحه کار ، سهل انگار ، کوتاهی کننده . (5) زاهِق : نابود شدنی ، هلاك شدنی ، فناپذیر . (6)

شرحپس از توضـیح ویژگی هـای ائمّه علیهم السـلام در «زیـارت جامعه» ، عبارت «فَالرّاغِبُ عَنکُم» ، با «فاء تفریع» آغاز می شود و ، در زبان عربی جمله ای که با آن شروع می شود، نتیجه جملات پیشین است .

.

1- .«رغب عن الشی ء : ترکه معتمدا و زهد فیه و لم یرده» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 423) .

2- .«المروق : الخروج من شـی ء من غیر مدخله» (العین ، ج 5 ، ص 160) . «مرق السـهم من الرمیة : خرج من الجانب الآخر ، ... و المروق : سرعة الخروج من الشی ء» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 341) .

3- .«لزم الشی ء ، ثبت و دام» (مجمع البحرین ، ج 6 ، ص 162) .

4- .«لحق الشی ء ، أدرکه» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 327) .

5- .«قصّر الشی ء : جعله قصیرا» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 96) .

6- .«کلّ شـی ء هلك و بطل فقد زهق» (العین ، ج 3 ، ص 363) . «زهق الشـی ء : بطل و هلك و اضمحل» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 147) .

مجموعه ای از ویژگی های امام که تاکنون از نظر گـذشت، همتایی برای اهل بیت علیهم السـلام باقی نمی گذارد و هر خردمندی، رهبری دینی و سیاسـیِ آنها را می پذیرد. اکنون ، سه راه در پیشِ روی همه کسانی است که اهل بیت علیهم السلام را با ویژگی هایشان شناخته اند : پیروی از اهـل بیت علیهم السـلام که نتیجه آنْ اعتـدال دینی است ، و تنـدروی یا کُنْـدروی دینی . نتیجه طبیعی تنـدروی، خروج از دین پیامبر صلی الله علیه و آله است و فرجام کُنْدروی، نابودی و هلاکت است. معرّفی این سه جریان ، تنها در «زیارت جامعه کبیره» نیست ؛ بلکه اهل بیت علیهم السـلام در زمان های مختلف ، خطر دو جریان تنـدرو و کُنْدرو در جامعه را گوشـزد کرده اند. نخستین خطبه ای که امیر مؤمنان علیه السلام در آغاز خلافت خواند ، در ضرورت همراهی با معصوم و خطر کناره گیری از امام علیه السلام بود. بنا بر روایتی ، ایشانْ فرموده است : مَعَنا رَایَـةُ الحَقِّ ، مَن تَبِعَها لَحِقَ ، و مَن تَأَخَّرَ عَنها غَرِقَ . (1) پرچم حق ، با ماست . هر کس در پیِ آن بیاید ، در می یابـد و آن که درنگ ورزد، غرق خواهد شد. امام سـجّاد علیه السـلام ، در روایتی ، اهل بیت پیامبر صـلی الله علیه و آله را به کشتی نجات بخشـی که در گرداب هـای بی پایان در امان است ، تشبیه فرموده و سـپس ، وضـعیت دسـته های گوناگون را چنین توصـیف می فرمایـد : المُتَقَـدِّمُ لَهُمْ مَارِقٌ ، وَ المُتَأَخِّرُ عَنهُم زَاهِقٌ ، وَ اللّازِمُ لَهُم لاحِقٌ . (2) پیشـی گیرندگان بر آنان ، از دین بیرون رفته اند و باز ماندگان از آنان ، نابود شده اند و هم گامان با آنان ، به مقصود رسیده اند.

.

1- .الإرشاد ، ج 1 ، ص 240 .

2- .مصباح المتهجّد ، ص 361 .

تندرویِ دینی

چنین هشـدارهایی که همواره توسّط خانـدان پیامبر صـلی الله علیه و آله تکرار شده است، (1) بیـانگر هجوم موج های مختلف فرهنگی ، اجتماعی ، و بروز خطرهایی است که مؤمنان را تهدید می کند . از این رو ، اهل بیت علیهم السـلام کوشـیده اند تا سـرنوشت مؤمنان را با سرنوشت خود ، پیوند بزنند و آنان را از گرداب حوادث ناشـناخته ، نجات دهند و در ساحل امن الهی به آرامش برسانند ؛ ولی غرض ورزان ، از نخستین روزهـای دعوت پیامبر صـلی الله علیه و آله ، سـرپیچیِ خویش را آغاز کردنـد و همواره ، ساده لوحان گم راه را با خود ، همراه کردند. در این میان ، خطر «مارقین ؛ پیشی گیرندگان» بیش از دیگران بود و هشدارهای پیامبر صلی الله علیه و آله سبب شد تا واژه «مارق» _ که به معنای خروج تیر از کمان است _ ، به اصطلاحی سیاسی در فرهنگ اسلامی تبدیل شود.

تندرویِ دینینخستین تندروی دینی را یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ حُنَین ، آغاز کرد. او با برخوردی اهانت آمیز ، به چگونگی تقسـیم غنـائم جنـگ ، اعتراض کرد و پیـامبر صـلی الله علیه و آله او و اصـحابش را «مارقین ؛ برون شـدگان از دین» ، لقب داد. مطـالعه زنـدگی و شخصـیت وی ، نشان می دهـد که ظاهری متـدیّن داشت و عـدالت را بیش از پیامبر صـلی الله علیه و آله ارج می نهاد! گزارش این واقعه ، این ادّعا را ثابت می کنـد : آن گاه که پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله غنیمت های نبرد حُنَین را تقسـیم کرد، مردی دراز قـامت ، بـا چهره ای گنـدمگون و گوژپشت، پیش آمـد که نشانِ سـجده ، میان دو چشـمش بود. پس سـلام [ِ جمعی] داد ؛ ولی خطاب به شخص پیامبر صـلی الله علیه و آله ، سـلام نکرد . آن گاه ، رو به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله کرد و گفت: دیدم که با این غنیمت ها چه کردی ! پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: «چه دیدی؟» . گفت: ندیدم که عدالت بورزی ! پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، خشمگین شد و فرمود: «وای بر تو! اگر عدالت نزد من نباشد، نزد چه

.

1- .ر . ك : كمال الدين : ج 2 ، ص 654 ، ح 23 ؛ بحار الأنوار : ج 23 ، ص 105 ، ح 3 .

کُنْدروی دینی

کسـی خواهـد بود؟» . مسـلمانان گفتنـد: آیا وی را بکُشـیم ؟ فرمود: «او را واگذارید. زود است که پیروانی می یابد که از دین ، خارج می شوند، چنان که تیر ، از هدف در می گذرد. خداوند، ایشان را به دست کسی می کُشد که محبوب ترینِ آفریدگان نزد وی پس از من است». (1) این شـخص ، بعدها در زمره سران خوارج قرار گرفت و در نبرد نهروان ، به دست سپاهیان امام علی علیه السلام کشته شد و پیشگویی پیامبر صـلی الله علیه و آله به حقیقت پیوست. تندروی دینی ، در همه دوران ها ، توسّط گروهی از مسـلمانانِ دین ناشـناس ، امتداد داشته است و از کُنْدرَوی ، به مراتبْ خطرناك تر است ؛ زیرا چهره اسـلام را در نزد همگان ، تخریب می کند. جمله «فَالرّاغِبُ عَنکُم مارِق» ، به جریـان تنـدرویِ دینی اشـاره دارد که بـا روی گردانی آگاهـانه از تعـالیم پیشوایان معصوم، از حقیقت دین ، خارج شـده و دین ساختگی و ناهمگون خود را به جای اسلام ، معرّفی می کنند .

کُنْدروی دینیدر آخرین جمله این قسـمت از زیارت ، آمده است : وَ المُقَصِّرُ فی حَقِّکُم زاهِق . مسامحه کنندگان در حقّ شـما ، نابود شده انـد. حرکت بالنده تعالیم اصـلاحی اهل بیت علیهم السـلام ، همواره از کوتاهی دینداران ، زیان دیده است. بسـیاری از مسـلمانانی که به اسلام علاقه ای نیز داشتند ، در زمان لازم ، این دین را یاری نکردند. برای نمونه ، مردم مدینه و کوفه که در عاشورای سال 61 هجری ، امام حسـین علیه السـلام را یاری نکردنـد ، پس از چنـدی ، پشـیمان شدنـد و با قیام های گوناگون علیه حاکمان وقت ، به مفاسد یزید اعتراض کردنـد ، در حالی که زمان یاری دین ، سپری شده بود و حرکت با تأخیر آنان ، سودی نبخشـید . تاریخ اسـلام ، نمونه های فراوانی از تعلّل مسلمانان دارد که نتایج آن ، بسیار زیانبار بوده است .

.

1- .الإرشاد ، ج 1 ، ص 148 . برای مطالعه بیشتر در باره مارقین ، ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین ، ج 6 ، ص 301 _ 456.

اعتدال دینی

اعتدال دینیتندروی و کُنْدروی ، هر دو نکوهش شده اند و ریشه هر دو جریان ، در نادانی است . سـردمداران این دو جریان ، از نادانی مردم ، سود می جوینـد و آنان را به سوی خود ، فرا می خواننـد. امیر مؤمنان علیه السـلام ، در سـخنی می فرماید : لَا تَرَی الجَاهِلَ إلّا مُفْرِطا أوْ مُفَرِّطا . (1) نادان را جز افراطگر یا تفریطگر ، نخواهی یافت . و بار دیگر ، با صـراحت در سخنی فرموده است : الیَمینُ وَالشِّمَالُ مَضَلَّةٌ ، وَ الطَّریقُ الوُسْطی هِیَ الجادَّةُ . (2) راسـت گرایی و چپ گرایی ، هر دو گم راه کننـده است و راه نجـات ، راه میـانه است. اهـل بیت علیهم السـلام در گفتار و کردار خود ، اعتـدال را آموزش می دهنـد . آنان ، الگوهای مانـدگاری هسـتند که در میان مردم زیسـته اند . عبارت «و اللّازم لَکُم لاحِق» ، نقش نجات بخش آنان را می رساند که همراهی با آنان ، سـبب رسـیدن به مقصد می شود. امام علی علیه السلام ، راه نجات از گرداب های ناشـناخته را چشم دوختن به زندگانی اهل بیت علیهم السـلام معرّفی کرده و فرموده است : اُنظُرُوا أَهْلَ بَیْتِ نَبِیِّکُمْ ، فَالْزَمُوا سَمْتَهُمْ وَ اتَّبِعُوا أثَرَهُمْ ، فَلَنْ یُخْرِجُوکُمْ مِنْ هُدیً وَ لَنْ یُعیـدُوکُمْ فی رَدیً ، فَإنْ لَبَدُوا فَالْبُدُوا وَ إنْ نَهَضُوا فَانْهَضُواْ ، وَ لا تَسْبِقُوهُمْ فَتَضِلُّوا وَ لا تَتَأَخَّرُوا عَنْهُمْ فَتَهْلِکُوا . (3) به اهل بیت پیامبرتان بنگرید و راه و روش آنان را در پیش گیرید و پیرو ایشان باشید ؛ زیرا که آنان ، هرگز شـما را از راه راست ، بیرون نمی برند و هیچ گاه شـما را به نابودی نمی کشانند. اگر آنها نشسـتند، شـما نیز بنشـینید و اگر برخاسـتند، برخیزید و بر ایشان ، پیشی نگیرید که گم راه می شوید ، و از آنها عقب نمانید که به هلاکت می افتید.

.

1- .نهج البلاغة ، حکمت 70 .

2- .همان ، خطبه 16 .

3- .همان ، خطبه 97.

وَ الحَقُّ مَعَكُم وَ فيكُم وَ مِنكُم وَ إلَيكُم

شرح

ماهیت حق

(73)وَ الحَقُّ مَعَكُم وَ فيكُم وَ مِنْكُم وَ إلَيْكُم وَ أنْتُم أهْلُهُ وَ مَعْدِنَهُ (1) وَ ميراثُ النُّبُوَةِ عِنْدَكُمْ ...

و حق ، با شـما و در وجود شـماست و از شـما ، نشـئت گرفته و به سوی شـما ، باز می گردد و شما ، اهل حق و معدن آن هستید و میراث پیامبری ، نزد شماست ...

توضـیح واژه هاأهل : در این جا به معنای : شایسـته ، سزاوار ، مستحق ، دارای صلاحیت . (2) مَعدِن : کان ، معدن ، منشأ . (3) میراث : ارث ، دارایی . (4)

شرحدر این عبارت از زیارت ، پیوند حق و اهل بیت علیهم السـلام ، مورد توجّه است . این پیوند ، به گونه ای است که هر سـخنی در باره ماهیّت حق، مبدأ حق و مقصد نهایی حقانیّت ، در وجود اهل بیت علیهم السلام معنا پیدا می کند.

مـاهیت حقحق ، در برابر باطـل است و به هر چیزی که واقعیّت و ثبـات دارد ، حق گفته می شود و هر آنچه تهیْ مایه و پوچ باشـد ، باطل است . قرآن ، حق را مانند آب روان ، و باطل را

.

1- .در برخی نسـخه های خطّی کتاب من لا یحضـره الفقیه و تهذیب الأحکام ، بعد از جمله «و معدنه» ، جمله «و مثواه و منتهاه» ، آمده است .

2- .«فلان أهل لکذا أو یستأهل لکذا أي حقیق به» (مجمع البحرین ، ج 5 ، ص 314) .

3- .«المَعدِن : مکان کلّ شـی ء یکون فیه أصـله و مبدؤه ... و معدن الذهب و الفضة سمی معدنا لأنبات اللّه فیه جوهرهما و إثباته إیّاه فی الأرض حتّی عَدَن أی ثبت فیها» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 279) .

4- .«الإیراث : الإبقاء للشـی ء» (العین ، ج 8 ، ص 234) . «و المیراث : مـا ورث» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 200) . «الإرث ، الأمر القدیم توارثه الآخر عن الأوّل» (القاموس المحیط ، ج 1 ، ص 161) .

محك حق

همچون كفِ روى آب مى دانـد و ماهيّت هر دو را در تمثيلى زيبا ، بيان فرموده : «أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَة بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا وَ مِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَـعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ كَذَ لِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْبَـطِـلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْأَرْضِ كَذَ لِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ . (1) از آسمان، آبى فرو فرستاد. پس رودخانه هايى به اندازه گنجايش خودشان ، روان شدنـد و سـيل، كفى بلنـد روى خود برداشت ؛ و از آنچه نيز براى به دست آوردن زينتى يـا كالايى، در آتش مى گدازنـد ، نظير آن ، كفى بر مى آيد. خداوند، حق و باطل را چنين مَثَل مى زند ؛ امّا كف، بيرون افتاده ، از ميان مى رود ؛ ولى آنچه به مردم سود مى رساند ، در زمين [باقى]مى مانَد . خداوند ، مَثَل ها را چنين مى زند ».

محك حقزرگر با سنگ محك ، زرِ ناب را مى شناسد و كودك نوپا ، جواهرات بَدَلىِ چشم نواز را بر زر ناب ، ترجيح مى دهد. شناخت حق در ميـان شـبهات فراوان ، چنـدان آسان نيست و همواره ، نيازمنـد معيارى است تا حق ، رُخ بنمايـد و باطل ، به كنارى برود . اعتقاد حق، پاسـخگوست و اعتقاد باطل ، سـرگرم كننده . اخلاق حق ، سازنده و آينده ساز است و اخلاق باطل ، مسـكّن و تخدير كننده است. كردار حق ، روش زنـدگى را مى آموزد و كردار باطـل ، بنيـان خانواده را بر هم مى زنـد. نماز اهل حق، از فحشا و منكر ، باز مى دارد و نماز اهل باطل ، با هر گونه سـتم و فحشايى كنار مى آيد. يزيد ، اگر چه در برابر جريان حق ايستاد ؛ امّا براى بسيارى از سبُك مغزان زمان خود ، امير مؤمنـان بود. بنـا بر اين ، هر دو جريان حق و باطل، اعتقادات، اعمال و اخلاقى دارنـد و اگر معيارِ بازشناسـى حق از باطل ، وجود نداشـته باشد، دين ، آميزه اى از حق و باطل

.

1- .سوره رعد ، آيه 17 .

خواهد شد و از دین حقیقی ، فاصـله خواهد گرفت . یکی از موانع عمده شناخت حق، بی اطّلاعی از معیارهای صحیح و کارگشاست. در گرمـاگرمِ نبرد جمـل ، یکی از یاران امیر مؤمنان علیه السـلام متحیّر شـد ؛ زیرا در یك سو ، امّ المؤمنین عایشه و صـحابیان نامـداری چون طلحه و زبیر را می دید ، و در دیگر سو ، امام علی علیه السلام و عمّار و گروهی از صحابیان پیامبر صلی الله علیه و آله را مشاهده می کرد. برای همین ، نزد امیر مؤمنان علیه السـلام آمد و گفت: چنین می پنداری که من ، اصحاب جمل را گم راه می دانم؟ ! (1) امام علیه السلام به او پاسـخی داد که معیـار همه حق طلبان شـد. بر پایه نقلی دیگر ، علی علیه السـلام به او فرمود: إنَّ الحَقَّ لایُعرَفُ بِالرِّجالِ، إعرِفِ الحَقَّ تَعرِفْ أهلَهُ . (2) حق به افراد شـناخته نمی شود . [خود] حق را بشناس تا پیروان آن را بشناسی. (3) حق را با نشانه هایش باید شناخت و شخصیت زدگی ، یکی از آفات شناخت حق است. در مکتب علی علیه السلام ، کسی که خواهان شناخت حق باشد و هوای نفس خود را کنار نهـد، بی تردید ، به حق می رسد : مَن کَانَ مَقصَدُهُ الحَقَّ أدرَکَهُ وَ لَو کَانَ کَثِیرَ اللَّبسِ . (4) هر که مقصدش حق باشد ، بدان می رسد ، هر چند در پوشـش های بسیار باشد . بنا بر این ، مهم آن است که اگر آدمی حق طلب باشد ، پیچیدگی های راه حق و شُبهات پیرامونی آن ، برای او مانعِ اصلی نیست ؛ بلکه مهم ترین مانع ، اغراض شخصی و هواهای نفسانی است و چنین انسانی ، اگر آشکارا حق را ببیند، انکار

.

1- .نهج البلاغة ، حکمت 262 .

2- .مجمع البیان ، ج 1 ، ص 211.

3- .در برخی نقـل ها به جای «حق»، «دین اللّه » آمـده است. (ر . ك : الأمالی ، مفیـد ، ص 5 ، ح 3 ؛ الأمالی ، طوسی ، ص 626 ، ح 1292) .

4- .غررالحکم ، ح 9024 .

پیوند حق و اهل بیت علیهم السلام

می کند ، چنان که از علی علیه السلام روایت شده که فرمود : مَن کَانَ غَرَضُهُ الباطِلَ لَم یُدرِكِ الحَقَّ وَ لَو کَانَ أشهَرَ مِنَ الشَّمسِ . (1) آن که خواسته اش باطل باشد ، حق را ، اگر چه مشهورتر از خورشید باشد، نمی یابد. امداد الهی ، برای همه آنانی است که بخواهند به خوبی ها برسند . اگر زمینه پیدایش خوبی ها در کسی فراهم آمد ، بی تردید، هدایت الهی ، او را به حق خواهد رسانید: «وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لأَسْمَعَهُمْ . (2) و اگر خدا در آنان خیری می یافت ، قطعا شنوایشان می ساخت» .

پیوند حق و اهل بیت علیهم السلامامام علی علیه السلام ، محور حقّ است و حق ، بر مدار او می گردد ، چنان که از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که در مقام نیایش ، به خداوند عرضه داشت : رَحِمَ اللّهُ عَلِيّا ! اَللَّهُمَّ أَدِرِ الحَقَّ مَعَهُ حَيثُ دَارَ ! (3) خداوند ، بر علی رحمت آورد! خدایا ! حق را همیشه بر مدار او بگردان. این سخن که در مهم ترین منابع اهل سنّت آمده ، توجّه امام فخر رازی را ـ که از مفسّران به نام آنان است ـ ، به خود جلب کرده است . او می گوید : مَنِ اقتَدی في دِينِهِ بِعَلیّ بنِ أَبی طالِبٍ فَقَدِ اهتَدی ، وَ الدَّلیلُ عَلَيهِ قوله علیه السلام : أللَّهُمَّ أدِرِ الحَقَّ مَعَ عَلیٍّ حَيْثُ دَارَ . (4) هر کس در دینش به علی بن ابی طالب ، اقتدا کند، بی گمان ، هدایت می یابد و دلیل آن، گفته پیامبر صلی الله علیه و آله است که فرموده : «خدایا! حق را همیشه بر مدار او بگردان». پیامبر صلی الله علیه و آله ، افزون بر امام علی علیه السلام ، پیوند اهل بیت علیهم السلام با حق را ناگسستنی دانسته

.

1- .همان ، ح 9023 .

2- .سوره انفال ، آیه 23 .

3- .سنن الترمذی ، ج 5 ص ، 633 ، ح 3714 ؛ المستدرك علی الصحیحین ، ج 3 ، ص 135 ، ح 4629 .

4- .تفسیر الفخر الرازی ، ج 1 ، ص 210 .

است و در روز غـدیرخم ، سـفارش کرده که از آنان ، باز نماننـد و بر آنان ، پیشـی نگیرند؛ زیرا: فَإِنَّهُم مَعَ الحَقِّ وَ الحَقُّ مَعَهُم . (1) ایشان (اهل بیت) ، با حقّ اند و حق ، با آنان است. سخنان امامان علیهم السلام نیز تبیین فرمایش پیامبر صلی الله علیه و آله است. امام باقر علیه السـلام ، در حـدیثی ، حق را منحصـر در اهل بیت علیهم السـلام می دانـد و هر چه را از این خاندان صادر نشده باشد ، باطل معرّفی می کند. (2) در حـدیثی دیگر ، از ایشانْ روایت شـده که فرمود : لَیْسَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النّاسِ حَقٌّ وَ لا صَوَابٌ وَ لَا أَحَدَ مِنَ النّاسِ یَقْضِی بِقَضَاءِ حَقّ إلّا مَا خَرَجَ مِنّا أَهْلَ البَیْتِ ، وَ إذا تَشَعَّبَتْ بِهِم الاُمورُ کانَ الخَطَاءُ مِنْهُم وَ الصَّوابُ مِن عَلِیٍّ علیه السـلام . (3) هیچ یك از مردم ، به حق و صوابی دست نیافته اند و هیچ کس داوریِ حقّی نکرده است، مگر از آنچه از جانب ما اهل بیت صادر شده باشد ، و هر گاه امور آنها شاخه شاخه گردد، خطا ، از آنِ ایشان است و صواب ، از آنِ علی علیه السلام خواهد بود . و در روایتی دیگر از ایشان ، خطاب به دو تن از دانشـمندان سـنّی _ که دوسـتدار حضـرت بودند _ ، می فرماید : شَرِّقا وَ غَرِّبا فَلا تَجِدانِ عِلْما صَحیحا إلّا شیئا خَرَجَ مِن عِندِنا أَهْلَ البَیْتِ . (4) [اگر] به شـرق و غرب عـالم بروید، دانش صـحیحی را نمی یابیـد ، مگر آن که از نزد ما اهل بیت ، بیرون آمـده باشـد . آنچه در این عبارات از «زیارت جامعه» خواندیم، چکیده تمامی روایات پیش گفته است. «الحقُّ مَعَکُم» ، به پیوند ناگسسـتنی اهل بیت علیهم السلام با حق ، اشاره دارد و

.

1- .الاحتجاج ، ج 1 ، ص 344 .

2- .مختصر بصائر الدرجات ، ص 62.

3- .الکافی ، ج 1 ، ص 399 ، ح 1 .

4- .همان ، ح 3 . برای اطّلاع بیشتر ، ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 252 _ 277 .

اهل بیت علیهم السلام و میراث نبوّت

«فیکم» ، یعنی وجود شـما ، مظهر صـفات حق تعـالی است و «منکم» ، ترجمـان روایـاتی است که منشأ هر گونه حقّی را خانـدان پیامبر صلی الله علیه و آله معرّفی می کنند و بازگشت حق هم به سوی آنان است: «وَ إلَیکُم» ؛ در پایان عبارت نیز آنان را معدن حق ، معرّفی می کنـد. این تعـابیر ، همگی تأکیـدی است بر آن که هر چه حق هست ، از وجود اهـل بیت علیهم السـلام است و اگر در جـای دیگری هم حقیقتی یـافت می شود ، از این خانـدان ، صـادر شـده است . این نگرش ، به دلیل شخصـیت زدگی شـیعیان نیست ؛ بلکه به دلیل ویژگی خاصّ اهل بیت علیهم السلام است که همگی معصوم و از هرگونه خطا و اشتباهی پیراسته اند و دیگران ، اگر چه نیکوسیرت و خوش گفتار باشند ؛ امّا احتمالِ خطا در وجودشان ، متصوّر است . (1)

اهل بیت علیهم السـلام و میراث نبوّتشـرح «میراث النُّبوة عندکم» ، در ضـمن عبارت «وَ وَرَثَة الأنبیاء» ، (2) آمـده است . این جمله ، می توانـد دلیـل دیگری بر حقّانیت اهل بیت علیهم السـلام باشـد که زائر ، اگر اهل بیت علیهم السـلام را معیار حق برگزیـده است ، به دلیل آگـاهی آنـان بر دانش همه پیـامبران است ؛ یعنی آنچه را که خداونـد فرمـان داده ، در اختیار اهل بیت علیهم السـلام است . بنا بر این ، با اطمینان باید از ایشان ، پیروی کرد.

.

1- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 149 (بخش سوم : ویژگی های اهل بیت علیهم السلام) .

2- .ر . ك : ص 175 .

وَ إيابُ الْخَلْقِ إلَيْكُمْ ، وَ حِسابُهُم عَلَيْكُمْ

شرح

بازگشت به سوی خدا یا اهل بیت علیهم السلام ؟

(74)وَ إيابُ الْخَلْقِ إلَيْكُمْ ، وَ حِسابُهُم عَلَيْكُمْ .

بازگشت مردم [در قیامت] ، به سوی شماست و رسیدگی به [پرونده آنان] ، برعهده شماست.

توضیح واژه هاإیاب : بازگشت . (1) حساب : حساب کردن، شمارش ، رسیدگی کردن . (2)

شرحزائر اهل بیت علیهم السلام ، با گفتن این عبارات ، ابراز می دارد که همه مخلوقات ، در قیامت به سوی اهل بیت علیهم السلام ، باز می گردند و پرونده همه مردم ، توسّط آنان ، محاسبه می شود. این عبارت ، از دو جهت باید بررسی شود: نخست آن که : آیا چنین باوری ، غلوّ و زیاده روی در باره امامان نیست؟ و دیگر آن که : آیا این اعتقاد ، با آنچه در قرآن آمده و بازگشت همه را به سوی خدا می داند، سازگار است؟

بازگشت به سوی خدا یا اهل بیت علیهم السلام ؟خداوند متعال ، در سوره غاشیه ، بازگشت و حساب مردم در قیامت را برعهده خدا می داند و می فرماید: «إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم . (3) در حقیقت ، بازگشت آنان به سوی ماست . آن گاه ، حساب [خواستن] از آنان ، به عهده ماست» .

.

1- .«آب الغائب أي رجع» (العين ، ج 8 ، ص 416) . «إيابهم أى رجوعهم» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 218) .

2- .«الحساب : عدّك الأشياء» (العين ، ج 3 ، ص 149) .

3- .سوره غاشیه ، آیه 25 _ 26.

قابض الأرواح کیست ؟

در نگاه اوّل ، این آیه با این عبارت از زیارت ، ناسازگار می نمایـد ؛ امّا با نگاهی دقیق تر ، هیچ گونه تنافی ای با هم ندارند . برای تبیین بهتر ، موضوعِ مشابهی از قرآن را بررسی می نماییم:

قـابض الأرواح کیست ؟گرفتن جانِ انسان ها برعهـده کیست ؟ قرآن ، سه گزینه را مطرح می فرمایـد : 1. خـدا : «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا . (1) خداونـد ، روح هـا[ی مردم را] هنگـام مرگشان ، به تمامی باز می سـتانَد ». 2. مَلَك الموت (عزرائیل) : «قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ . (2) بگو : فرشـته مرگی که بر شـما گمارده شده ، جانتان را به تمامی می سـتانَد ». 3. فرشتگان : «الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَـمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُواْ الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعمَلُونَ . (3) همان کسانی که فرشـتگان ، جانشان را ـ در حالی که پاك اند ـ می ستانند [و به آنان]می گویند: «درود بر شما باد ! به [پاداش] آنچه انجام می دادید ، به بهشت در آیید »». گرفتن جان انسان ها در آیات یاد شده ، به خداوند، عزرائیل و فرشتگان ، نسبت داده شده است ؛ امّا هیچ یك از دانشمندان اسلامی میان این آیات ، تناقضی نمی بینند ؛

.

1- .سوره زمر ، آیه 42 .

2- .سوره سجده ، آیه 11.

3- .سوره نحل ، آیه 32 .

حسابرسی اهل بیت علیهم السلام

بلکه با اندکْ درنگی می توان دریافت که زندگی و مرگ ، در اختیار خداست (1) و فرشتگان و مَلَك الموت ، با اذن خداوند ، جان انسان ها را می گیرند (2) و همه فرشتگان ، از خدا ، فرمان می برند و واسطه اجرای دستورهای الهی اند. در این جا نیز بازگشت همه به سوی خداست ؛ امّا خداوند، اهل بیت علیهم السلام را به عنوان واسطه خویش برگزید تا به کار خلق ، رسیدگی کنند . آنان ، مأمور خدا هستند . بنا بر این ، هیچ گونه غلوّی نشده و بنا بر اعتقاد دینی ما ، خداوند، صاحبْ اختیار همه امور جهان است و احدی همتای او نیست.

حسابرسی اهل بیت علیهم السلامیکی دیگر از ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، حسابرسی بندگان است. در احادیث ، چگونگی حسابرسی اهل بیت علیهم السلام ، توضیح داده شده است. از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : کُلُّ اُمَّةٍ یُحاسِبُها إمامُ زَمانِها . هر گروهی را امام زمانش حسابرسی می کند . همچنین امامان ، دوستان و دشمنانشان را از چهره هایشان می شناسند . این ، سخن خدای متعال ، در این باره است که : «وَعَلَی الأَعْرَافِ رِجَالٌ یَعْرِفُونَ کُلَاما بِسِیمَاهُمْ . (3)

.

1- .یحیی و یمیت (ر . ك : سوره بقره ، آیه 258 ؛ سوره آل عمران ، آیه 156 ؛ سوره اعراف ، آیه 158 ، سوره توبه ، آیه 116) .

2- .چگونگی جان دادن انسان های پیراسته جان ، شنیدنی است: برای نمونه ، مرحوم حجة الإسلام و المسلمین سیّد علی اکبر ابوترابی ، سیّد آزادگان ، جریان درگذشت جدّ مادری اش را این گونه تعریف می کرد: آن مرحوم ، از زمان مرگش خبر داشت و به اطرافیان گفته بود که مرا به بهشت بردند و جای مرا در بهشتِ برزخی ، نشانم دادند . خواستم که بمانم ، گفتند : نه . باید بروی و در فلان شب و ساعت ، از دنیا می روی. ایشان ، با برخی علمای بزرگ قم ، همچون آیة اللّه حجّت ، خداحافظی می کند و در ساعت مقرّر ، در زیر کرسی ، مشغول قرائت قرآن بود و گفت : «صدق اللّه العلی العظیم» و سرش را خم کرد و در گذشت. خوشا به حال پاکیزه جانان !

3- .سوره اعراف ، آیه 46 .

و بر اعراف ، مردانی هستند (امامان) ، که هر یك را از سیمایشان می شناسند » . (1) بر پایه روایات بسیار ، پیامبر صلی الله علیه و آله بارها امام علی علیه السلام را تقسیم کننده بهشت و دوزخ ، معرّفی فرموده است . (2) این روایات ، مؤیّد دیگری است بر این که حسابرسی مخلوقات ، بر عهده امامان علیهم السلام است. در حدیثی است که مأمون ، خلیفه عبّاسی ، روزی از امام رضا علیه السلام پرسید: از جدّت امیر مؤمنان به من خبر بده که به چه جهت و به چه مفهوم، وی تقسیم کننده بهشت و دوزخ است؟ امام رضا علیه السلام فرمود: أَلَم تَروِ عَن أَبيكَ ، عَن آبائه ، عَن عَبدِ اللّهِ بنِ عَبّاسٍ أَنّه قال : سَمِعتُ رَسولَ اللّه صلی الله علیه و آله یقول : حُبُّ عَلِيٍّ إيمانٌ وَ بُغضُهُ كُفرٌ ؟ آیا از پدرت، از پدرانش ، از عبد اللّه بن عبّاس روایت نکرده ای که گفت: از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: «دوستی با علی ، ایمان و دشمنی با او ، کفر است؟ گفت: چرا. امام رضا علیه السلام فرمود : فَقِسمَةُ الجَنَّةِ وَالنَّارِ إذا كانَت عَلى حُبِّهِ وَبُغْضِهِ فَهُوَ قَسيمُ الجَنَّةِ وَ النَّارِ . اگر تقسیم بهشت و دوزخ ، بر پایه دوستی و دشمنی با او باشد، او تقسیم کننده بهشت و دوزخ ، خواهد بود. مأمون گفت: ای ابوالحسن! خداوند، مرا بدون تو ، زنده نگه ندارد! گواهی می دهم که تو ، وارث دانش پیامبر خدایی . (3) احادیثی که معیار ایمان را دوستیِ امام علی علیه السلام می دانند ، در منابع شیعه و اهل سنّت ، فراوان است و همین معیار ، برای محاسبه خلق ، کافی است و مفهوم «حِسابهم علیکم» ، به خوبی روشن می شود.

.

1- .تفسیر القمّی ، ج 2 ، ص 384 .

2- .ر . ك : دانش نامه امیرالمؤمنین علیه السلام ، ج 8 ، ص 157 .

3- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 86 ، ح 30 .

وَ فَصْلُ الْخِطابِ عِنْدَكُم

شرح

اشاره

(75)وَ فَصْلُ الْخِطابِ عِنْدَكُم .

و فصل الخطاب ، نزد شماست .

توضیح واژه هافَصْل : جدا ، جدا کننده . (1) الخِطاب : سخن گفتن رویا روی . (2)

شرحیکی از ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، فصل الخطاب بودنِ ایشان است . بررسی این عبارت از زیارت ، نیازمندِ شناخت نکته ای ادبی است ؛ زیرا فصل الخطاب ، مضاف و مضافٌ اِلیه است ، ولی در حقیقت ، صفتِ «فصل» به موصوفِ خود «الخطاب» ، اضافه شده است و باید آن را چنین بررسی نماییم : «الخطابُ الفصل» ، یعنی خطابی که «فصل ؛ جدا کننده» بودن ، از مهم ترین ویژگی های آن است و در نگاه ابتدایی ، یعنی سخن گفتن برای دیگران ، به گونه ای که عبارات آن ، جدا جدا و شِمرده باشد . عبارت «فصل الخطاب» ، به آیاتی از قران کریم ، اشاره دارد که [در آنها] خداوند ، در یادکرد از عنایاتی که به داوود علیه السلام عطا کرده ، فصل الخطاب بودن سخنانش را نیز برشمرده است : «وَ اذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِشْرَاقِ وَ الطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ وَ شَدَدْنَا مُلْكَهُ وَءَاتَيْنَـهُ الْحِكْمَةَ وَ فَصْلَ الْخِطَابِ . (3)

.

1- .«الفصل : بون ما بین الشیئین» (العین ، ج 7 ، ص 126) . «الحاجز بین الشیئین» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 521) .

2- .«الخطاب : مُراجَعَة الکلام» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 361) .

3- .. سوره ص ، آیه 17 _ 20 .

معانی «فصل الخطاب»

1 . نیکو سخن گفتن

و بنده ما ، داوودِ نیرومند را یاد کن ، که او بسی بازگردنده [به سوی ما] بود . همانا ما کوه ها را رام ساختیم که شبانگاه و بامداد ، همراه با او تسبیح می کردند ؛ و نیز پرندگان ، [رام و] فراهم آمده ، همه او را فرمان بُردار و بازگردنده [به آواز خود با وی به تسبیح]بودند ، و پادشاهی اش را استوار کردیم و به او ، حکمت و فصل الخطاب را دادیم» . با تأمّل در ویژگی های داوود علیه السلام ، اهمّیت فصل الخطاب بودن سخن ، نمایانده می شود ؛ زیرا داوودِ پیامبر ، به اوج بندگی خدا رسیده بود و از سویی ، کوه ها و پرندگان ، در تسبیح گوییِ خداوند ، با او هم نوا می شدند و پادشاهی اش ، خلل ناپذیر بود و آن گاه ، به «حکمت» و «فصل الخطاب» دست یازید . بنا بر این ، فصل الخطاب ، هدیه ای الهی است که از سوی حق تعالی ، ارزانی می شود و بنا بر اعتقاد شیعه ، پروردگار ، همان فصل الخطاب بودن را به اهل بیت علیهم السلام نیز عنایت کرده و آنان ، از این نعمتِ سِترگ ، بهره مند شده اند . اینك ، مفهوم فصل الخطاب و چگونگیِ فصل الخطاب بودن پیشوایان در اسلام را بررسی می نماییم .

معانی «فصل الخطاب»فصل الخطاب ، اصطلاحی قرآنی است و از این رو ، در متون دینی به گونه های مختلف ، تبیین شده است . مهم ترین معانی فصل الخطاب ، عبارت اند از :

1 . نیکو سخن گفتنتعبیر «فصل الخطاب» ، به معنای سخن جدا و یا جدا کننده ، با معنای لغوی آن ، سازگار است . در زبان عربی ، به عبارت «امّا بعد» ، فصل الخطاب گفته می شود ؛ زیرا نویسنده یا گوینده ، پس از حمد و ثنای الهی ، سخن اصلی خود را با «امّا بعد» ، آغاز می کند و بدین سان ، سخنان خود را از عباراتی که در مقدّمه آورده ، جدا می سازد . این شیوه سخن گفتن ، بر زیباییِ کلام می افزاید و شنونده ، از سخنان منظّم و شمرده

.

2 . قوانین مقبول

گوینده ، لذّت می برد . اهل بیت علیهم السلام نیز که تمامِ سخنانشان نیکو بود ، به نیکویی هم سخن می گفتند و سخنان خود را جدا جدا ، به گونه ای که شنوندگان ، تمامِ مفاهیم آن را به گوش جان می نیوشیدند ، بیان می کردند. در باره امامِ اهل بیت ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، نوشته اند : کَانَ کَلامُ رَسولِ اللّهِ صلی الله علیه و آله کَلامَا فَصلاً یَفهَمُهُ کُلُّ مَن سَمِعَهُ . (1) گفتار پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، سخن گفتن با فاصله [و آشکار] بود . هر کس آن را می شنید ، می فهمید . و در توصیف دیگری از سخن گفتن ایشان ، آمده است : کَانَ ... یَتَکَلَّمُ بِجَوامِعِ الکَلامِ فَصْلاً لا فُضُولَ فیهِ وَلا تَقصِیرَ . (2) [پیامبر خدا صلی الله علیه و آله] ... کوتاه و پُرمعنا و با فاصله ، سخن می گفت ، بی آن که در آن ، فزونی یا کاستی باشد . سخنان اهل بیت علیهم السلام ، جامع بود و شنونده ، از مطالب آنان ، بهره کافی را می بُرد و پشت سرِ هم و مبهم ، سخن نمی گفتند که شنوندگان ، از فهم آن ناتوان باشند . بنا بر این ، نخستین مفهومِ فصل الخطاب ، به چگونگی سخن گفتن امامان علیهم السلام اشاره دارد .

2 . قوانین مقبولدومین معنای «فصل الخطاب» ، قوانینی است که دو طرف نزاع ، آن را بپذیرند و منازعه و درگیری بر پایه آن ، خاتمه یابد . این قوانین ، در داوری ها و محاکمه ، بسیار کارگشاست . بنا بر این ، به این قوانینِ ثابت ، فصل الخطاب می گوییم ؛ زیرا حق را از باطل در دادگاه ، جدا می کند . در تفسیر آیه «وَءَاتَیْنَـهُ الْحِکْمَةَ وَ فَصْلَ الْخِطَابِ» گفته اند : فَصْل الخطاب هُو قوله : البَیِّنَة عَلَی المُدَّعی والْیَمین عَلَی المُدَّعی عَلَیه . (3) فصل الخطاب ، همان جمله ای است که : بیّنه [و دلیل] بر عهده خواهان است و سوگند ، بر عهده خوانده .

.

1- .. سنن أبی داوود ، ج 4 ، ص 261 ، ح 4839 .

2- .. معانی الأخبار ، ص 81 .

3- .. فقه القرآن ، ج 2 ، ص 9 ؛ قصص الأنبیاء ، ابن کثیر ، ج 2 ، ص 271 .

3 . داوری بر اساس واقع

داوری داوود علیه السلام

جمله «البیّنة علی المدّعی» ـ که امروزه نیز پُرکاربرد است و هر ادّعا کننده ای باید برای اثباتِ سخن خویش ، دلیل محکمی بیاورد ، نمونه ای از فصل الخطاب است . گویا نخستین بار امیر مؤمنان علی علیه السلام ، فصل الخطاب را چنین معنا کرده است . (1) به هر حال ، قوانین الهی که پایان دهنده همه منازعات اند ، نمونه روشنی از «فصل الخطاب» هستند .

3 . داوری بر اساس واقعبه داوری بر اساس واقعیّت و آنچه اتّفاق افتاده است ، فصل الخطاب می گویند . این گونه از قضاوت ، در پاره ای موارد ، در زمان داوود علیه السلام رُخ داد و بر پایه برخی روایات ، امیر مؤمنان علیه السلام نیز در مواردی بس اندك ، چنین قضاوت کرده است ؛ ولی در زمانِ ظهور بقیّة اللّه الأعظم ، تمامِ قضاوت ها بر اساسِ واقعیّت خواهد بود . در این گونه قضاوت ، قاضی به قوانین ظاهری توجّهی نمی کند و بر اساس دانش الهی خود ، از حقایق آگاه می شود و حکم نهایی را صادر می کند .

داوری داوود علیه السلامبرای نمونه ، در زمان داوود علیه السلام ، دو نفر بر سرِ گاوی ، اختلاف داشتند . آن دو ، نزد وی آمدند و برای ادّعای خود ، دلیل آوردند . داوود علیه السلام ، به محراب وارد شد و به درگاه خداوند گفت : پروردگارا! من از حکم کردن میان این دو ، ناتوانم . خودت حکم کن . پس خداوند به او وحی فرمود : «بیرون برو و گاو را از دستِ کسی که آن را آورده ، بگیر و به دیگری بده و گردنِ او را بزن» . بنی اسرائیل ، از این حکم ، برآشفتند و گفتند : هر دو ، دلیل آورده اند و سزاوار ، کسی است که گاو را در اختیار دارد . چگونه است که از او می گیرد و گردنش را می زند و گاو را به دیگری می دهد ؟!

.

1- .. الغارات ، ج 2 ، ص 675 .

داوود علیه السـلام ، بار دیگر به محراب عبادت رفت و گفت : پروردگارا ! بنی اسـرائیل ، از آنچه حکم راندی ، برآشـفته اند . پس خداوند ، بـدو وحی فرو فرسـتاد : أَنَّ الَّذی کَانَت البَقرَةُ فی یَـدِهِ لَقِیَ أَبَا الآخَرِ فَقَتَلَهُ وَأَخَـذَ البَقَرَةَ مِنهُ ، فَإذا جَاءَکَ مِثلُ هـذا فَاحْکُم بَینَهم بِما تَری وَ لا تَسأَلْنی أَنْ أحْکُمَ حَتّی الحِسابِ . (1) آن که گاو در دست اوست ، پدر آن دیگری را کُشته و گاو را از او گرفته است . پس [بعد از این ،] هر گاه چنین شرایطی پیش آمد ، بر اساس آنچه [آشکارا] می بینی ، داوری کن و تا قیامت ، از من نخواه که حکم کنم . 2 اگر چه در مواردی اندك ، امیر مؤمنان علیه السـلام به شـیوه قضاوت داوود علیه السـلام حکم کرده ؛ امّا شـیوه قضاوتی پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت بزرگوارش ، براساس وجود بیّنه و شواهد

.

1- .. الکافی ، ج 7 ، ص 432 ، ح 21 .

ظاهری استوار بوده است ، چنان که از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : اِنَّما أَقضِی بَینَکُم بِالبَیِّناتِ وَ الْأیْمانِ . (1) من [تنها] بر اساس بیّنه ها (دلایل آشکار) و سوگندها ، میان شما داوری می کنم . آنچه سبب شد تا اهل بیت علیهم السلام بر اساس شواهدِ ظاهری داوری کنند ، تحمّل نداشتن مردم است ؛ زیرا مردم نمی توانستند حکمت احکامِ واقعی را در یابند و گم راه می شدند ؛ ولی در زمان ظهور آخرین منجی بشر ، اندیشه اجتماعی آنان ، تکامل می یابد و مردم ، قضاوتِ امام زمان علیه السلام بر اساس الهامات خداوندی را می پذیرند . امام صادق علیه السلام ، فرموده است : إذا قَامَ قائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله حَکَمَ بِحُکمِ داوُودَ وَ سُلَیمانَ لا یَسْأَلُ بَیِّنَةً . (2) هر گاه قائم خاندان محمّد صلی الله علیه و آله قیام کند ، به حکم داوود و سلیمان علیهماالسلام داوری می کند و از بیّنه نمی پرسد . ایشان ، در روایت دیگری فرموده است : إذا قَامَ قائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ _ عَلَیهِ وَ عَلَیْهِمُ السَّلامُ _ ، حَکَمَ بَیْنَ النّاسِ بِحُکْمِ داوُودَ علیه السلام ، لا یَحتاجُ إلی بَیِّنَةٍ ، یُلْهِمَهُ اللّهُ تَعالَی فَیَحْکُمُ بِعِلْمِهِ . (3) هر گاه قائم خاندان محمّد _ که بر او و آنان ، سلام باد _ ، قیام کند ، میان مردم به حکم داوود علیه السلام داوری خواهد کرد و به بیّنه ، نیازی ندارد . خداوند متعال ، به او الهام می کند و او به دانش خویش ، حکم می راند . بنا بر این ، اگر فصل الخطاب به معنای داوری بر اساسِ واقع باشد ، یعنی همه امامان بزرگوار علیهم السلام ، می توانند بر اساس واقع ، قضاوت کنند ؛ ولی تا زمان ظهور ، تنها بر اساس شواهد ظاهری داوری می نمایند .

.

1- .. الکافی ، ج 7 ، ص 414 ، ح 1 .

2- .. همان ، ج 1 ، ص 397 ، ح 1 .

3- .. الإرشاد ، ج 2 ، ص 386 .

4 . علم به همه زبان ها

4 . علم به همه زبـان هاچهـارمین معنـای فصل الخطاب ، آگاهی از زبان همه موجودات روی زمین است ، چنان که در وصف سـلیمان علیه السـلام ، آمده است : «وَ وَرِثَ سُلَيْمَـنُ دَاوُودَ وَ قَالَ يَـأَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ وَ أُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْ ءٍ إِنَّ هَـذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ . (1) و سـلیمان ، از داوود ، ارث بُرد و گفت : ای مردم ! به ما ، سـخن گفتن مرغان را آموختند و به ما از هر چیزی [بهره ای] دادند . همانا این است فزون بخشـی و برتریِ آشـکار ! » اهل بیت علیهم السـلام نیز زبان همه موجودات عالَم را می دانستند و با همه این زبان ها ، آشنا بودنـد . امام رضا علیه السـلام ، آگاهی به زبان های گوناگون را «فصل الخطاب» دانسـته است . ابوصَـلت هَرَوی ـ که از یاران نیكْ کردار امام رضا علیه السلام بوده ـ می گوید : امام علیه السلام ، به زبان های مختلف ، سخن می گفت و به خدا سوگند ، در هر زبان و گویشی ، فصـیح ترین و داناترینِ مردم بود ! روزی به ایشان گفتم : ای فرزنـد پیامبر خدا ! من از آشـنایی شـما به این زبان های گوناگون ، در تعجّبم . امام علیه السـلام فرمود : «ای ابوصـلت! من حجّت خدا بر خلق او هسـتم و خداوند ، حجّتی را بر مردم نمی فرستد که زبان های ایشان را ندانـد . آیا این سـخن امیر مؤمنان علیه السـلام را نشـنیده ای که : اُوتِینا فَصْلَ الخِطابِ ، فَهَلْ فَصْلُ الخِطابِ إلاّ مَعرِفَةُ اللُّغاتِ ؟! (2) به ما فصل الخطاب ، داده شده است و آیا فصل الخطاب ، چیزی جز دانستن زبان هاست؟! (3)

.

1- .. سوره نمل ، آیه 16 .

2- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 228 ، ح 3 .

3- .. برای آگاهی بیشتر از آشـنایی امامان علیهم السـلام با زبان های گوناگون ، ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 1 ، ص 288 ـ 296 .

فصل الخطاب را به هر يك از معانی پيش گفته بر گردانيم ، در باره اهل بيت عليهم السـلام صادق است ، هر چند معنای اصلی آن ، نوعی جدا كردن باشد ؛ زيرا تمامِ سـخنان و رفتارهای امامان ، جدا كننده حق از باطل بوده است و اندكْ باطلی نيز در شيوه گفتاری و رفتاری آنان ، راه ندارد .

.

وَ آیاتُ اللّهِ لَدَیکُمْ

شرح

مفهوم آیات خدا

1 . آفریده های الهی

(76)وَ آیاتُ اللّهِ لَدَیْکُمْ .

و نشانه های روشن خدا ، در نزد شماست ...

توضیح واژه هاآیات : جمع «آیه» به معنای نشانه روشن . (1) لَدَیکُم : نزد شما . (2)

شرحیکی از برجستگی های خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، بودن «آیات خداوند» در نزد ایشان است . آیه ، در لغت به معنای نشانه روشن است و هر آنچه که چیز دیگری را آشکارا نشان دهد ، آیه نامیده می شود . برای نمونه ، علائم راه نمایی و رانندگی که هشدارها را به صورتی آشکار نشان می دهند ، نوعی آیه هستند . آنچه در ذیل این عبارت از زیارت ، بررسی می گردد ، مفهومِ آیات خداست و پس از آن ، چگونگی قرار گرفتن آیات الهی در نزد اهل بیت علیهم السلام .

مفهوم آیات خدابهترین منبع برای بررسی آیات خدا ، قرآن کریم است . آیه در قرآن ، کاربردهای گوناگونی دارد که به برخی از آنها اشاره می کنیم :

1 . آفریده های الهینخستین مفهوم آیه خدا ، آفریده های او در جهان هستند . قرآن ، بارها از مخلوقات خداوند با عنوان «آیه» یاد کرده است ؛ زیرا تمامِ اشیا ، از خُردترین ذرّات تا بزرگ ترین

.

1- .«الآیة : العلامة» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 61) . «العلامة الظاهرة» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 33) .

2- .«لدی معناها معنی عِند» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 245) .

کُراتِ آسـمان ، نشانه های خداوند هسـتند و به دیگر سـخن ، جهان ، جامِ خدانماست : هر گیاهی که از زمین روید «وَحْدَهُ لا شَـ ریْكَ لَه» گویـد . اینـك به برخی از آیات الهی در قرآن ، اشاره می کنیم : الف) آفرینش از خاك : «وَمِنْ ءَایَـتِهِ أَنْ خَلَقَکُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَـ رٌ تَنتَشِرُونَ . (1) و از نشانه های او ، آن است که شـما را از خاك بیافریـد . سـپس انسان هایی شدیـد که [در زمین]پراکنده می شوید» . ب) وزش باد : «وَ مِنْ ءَایَـتِهِ أَن یُرْسِلَ الرِّیَاحَ مُبَشِّرَ تٍ . (2) و از نشانه های او ، آن است که بادها را مژده دهنده می فرستد» . ج) شب و روز و ماه و خورشید : «وَ مِنْ ءَایَـتِهِ الَّیْلُ وَ النَّهَارُ وَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ . (3) و از نشانه های او ، شب و روز و خورشید و ماه است» . د) آفرینش آسـمان و زمین : «وَ مِنْ ءَایَـتِهِ خَلْقُ السَّمَـوَ تِ وَ الْأَ رْضِ وَاخْتِـلَـفُ أَلْسِـنَتِکُمْ وَ أَلْوَ نِکُمْ إِنَّ فِی ذَ لِكَ لَایاتٍ لِلْعَالَمِینَ . (4) و از نشانه های او ، آفرینشِ آسـمان ها و زمین و گوناگونیِ زبان ها و رنگ های شـماست . هر آینه ، در این [دگرگونی ها] برای جهانیان ، نشانه هایی است» . ه) استراحت و تلاش : «وَ مِنْ ءَایَـتِهِ مَنَامُکُم بِالَّیْلِ وَ النَّهَارِ وَ ابْتِغَآؤُکُم مِّن فَضْلِهِ إِنَّ فِی ذَ لِكَ لَأَیَـتٍ

.

1- .. سوره روم ، آیه 20 .

2- .. سوره روم ، آیه 46 .

3- .. سوره فصلت ، آیه 37 .

4- .. سوره روم ، آیه 22 .

لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ . (1) و از نشانه های او ، خواب شـما در شب و روز است و جستجوی شما [روزی خود را] از فزون بخشی اوست . در این [نیز] برای مردمی که می شـنوند ، قطعـا نشانه هایی است » . و) آفرینش زوج : «وَ مِنْ ءَايَـتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَ جًا لِّتَسْكُنُواْ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِى ذَ لِكَ لَأَيَـتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ . (2) و از نشانه های او ، این است که برای شـما از [جنس] خودتان همسـرانی بیافرید تا بدیشان ، آرام گیرید ؛ و میان شـما ، دوستی و مهربانی را نهاد . هر آینه ، در این کار برای مردمی که بیندیشند ، [عبرت ها و]نشانه هایی است» . ز) آفرینش هر جنبنده ای : «وَ فِى خَلْقِكُمْ وَ مَا يَبُثُّ مِن دَآبَّةٍ ءَايَـتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ . (3) در آفرینش شما و آنچه از جنبندگان [در زمین] می پراکَنَد ، برای مردمی که باور دارند ، نشانه هاست» . در فرهنگ قرآنی ، هر آنچه غیرِ خداوند است ، نشانه اوسـت و بر همین اساس ، قرآن ، از برخی پدیـده های مربوط به انسان ، ماننـد جریان داشـتن کشتی بر روی آب هم به عنوان آیه خداونـد ، یاد می کند . (4) بنا بر این ، تمامِ پدیـده ها ، خدانما هسـتند و چشم خدا بین ، به هر جا که بنگرد ، خدا را می بیند . در روایتی ، امیر مؤمنان علیه السلام ، جلوه گری حق را چنین می ستاید :

.

1- .. سوره روم ، آیه 23 .

2- .. سوره روم ، آیه 21 .

3- .. سوره جاثیه ، آیه 4 .

4- .. سوره لقمان ، آیه 31 .

2 . معجزات انبیا علیهم السلام

3 . پاره ای از سوره

الحَمدُ للّهِ المُتَجَلِّي لِخَلقِهِ بِخَلقِهِ . (1) سپاس ، خداوندی را که به وسیله آفریده هایش ، بر آفریدگانش آشکار شده است .

2 . معجزات انبیا علیهم السلامدومین معنای آیه خدا در قرآن کریم ، معجزات پیامبران است . معجزات پیامبران ، نشانه های آشکاری هستند که کافران و مشرکان را به ناتوانی وا می دارد و قدرت و عظمت الهی را روشن می نماید . برای نمونه ، فرعونیان از موسی علیه السلام درخواست آیه (معجزه) کردند و ایشان ، عصای خویش را به زمین انداخت که تبدیل به اژدها شد و سحر فرعونیان را باطل کرد : «قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـئايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ الصَّـدِقِينَ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ . (2) [فرعون] گفت : اگر تو با نشانه ای آمده ای ، آن را بیاور ، اگر از راستگویانی . پس عصای خود را بیفکند که ناگاه ، اژدهایی هویدا شد» .

3 . پاره ای از سورهسومین کاربرد آیه در قرآن ، قطعات معیّن از هر سوره است . بنا بر این ، هر سوره قرآن ، از چندین قطعه تشکیل شده است که به آن ، آیه می گویند . چنانچه این معنا را برای آیه به کار ببریم ، قرآن ، نشانه روشن نبوّتِ پیامبر صلی الله علیه و آله است : «هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَـتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَـبَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِن كَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَـلٍ مُّبِينٍ . (3) اوست آن که در میان مردم درس ناخوانده (عرب) ، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنان ، می خواند و [از آلودگی کفر و اخلاق زشت ،]پاکشان می سازد و کتاب (قرآن) و حکمت (اندیشه و کردار درست) را به آنان می آموزد ، و هر آینه ، پیش از این در گم راهی آشکار بودند» .

.

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 108 .

2- .. سوره اعراف ، آیه 106 _ 107 .

3- .. سوره جمعه ، آیه 2 .

چگونه آیات الهی در نزد امام معصوم است ؟

چگونه آیات الهی در نزد امام معصوم است ؟نشانه های آفرینش ، معجزات پیامبران و قرآن ، همگی از آیات الهی انـد . امّا کدام یك از این آیات ، نزد اهل بیت علیهم السـلام است؟ تأمّل در مفاهیم آیات الهی ، بیانگر آن است که تمام آیات پیش گفته در نزد امام است ؛ زیرا اگر آیه به معنای نشانه های آفرینش باشد ، تمام نشانه های خداپرستی ، توحید و خداشناسـی ، در نزد اهل بیت علیهم السـلام ، حاضر است و به سـخن دیگر ، جهان نزد امام زمان علیه السـلام ، حاضـر است و او می تواند در همه جهان و جهانیان ، تصـرّف کند . حمزة بن عبد اللّه جعفری می گوید : در پشت برگه ای نوشـتم : «إِنَّ الدُّنیا مُمَثَّلَةٌ لِلإِمامِ کَفَلْقَةِ الجَوْزَةِ ، دنیا ، مانند پاره ای گردو ، برای امام ، نمایان است» و آن را به امام رضا علیه السـلام دادم و به ایشان گفتم : شـیعیان ، این حدیث را روایت کرده اند . آن را انکار نمی کنم ؛ امّا دوست دارم که از شما بشـنوم . امام علیه السلام به برگه نگریست . سپس آن را در هم پیچید . پنداشتم که آن سخن ، بر ایشان سنگین آمده است . سپس امام علیه السلام فرمود : «درست است . آن را به روی پوست ، منتقل کن [، تا ماندگار شود]» . (1) اگر آیه به معنای معجزات پیامبرانِ پیشین باشـد ، تمام آنها در نزد امامان علیهم السـلام نگهـداری می شود و در عبارت هایی از این زیارت نامه ، آن را بررسـی کردیم . (2) آیه ، به معنای قسـمت های معیّن قرآن نیز در نزد امامان علیهم السلام هست و تمام حقایق قرآنی و باطن آیات الهی ، در نزد امام معصوم است و علم ظاهر و باطن ، تنها در اختیار ایشان است و کسی در این برجستگی ، با آنانْ برابر نیست . (3)

.

1- .. الاختصاص ، ص 217 .

2- .. ر . ك : ص 175 : «و ورثة الأنبياء» .

3- .«لَدَی» در زبـان عربی ، برای حاضـرِ نزدیك به کار می رود ، بر خلاف «عِنْـد» که برای دور و نزدیك ، کاربرد دارد . برای نمونه ، وقتی پول در جیب کسـی باشـد ، می گوید : «لدیّ نُقُودٌ» و چنانچه در شـهر دیگری پول داشـته باشد ، می گوید : «عندی نقودٌ» (ر . ك : شـرح الرضي على الكافية ، ج 3 ، ص 221) .

وَ عَزائِمُهُ فیکُم

شرح

نظریه مجلسی اوّل

(77)وَ عَزائِمُهُ فیکُم .

و عزائم خداوند ، در باره شماست (برجسته ترین آیات الهی ، در باره شماست) .

توضیح واژهعَزائِم : جمع «عزیمة» ، به معنای اراده قطعی ، خواستِ نهایی . (1)

شرحعزم ، به معنـای اراده قطعی و جـدّی است . یکی از عبـارت هـای مبهم «زیـارت جـامعه کبیره» ، عبارت «و عزائمه فیکم» است که شارحان ، هر یك به گونه ای در تبیین آن کوشیده اند ؛ امّا ابهام این عبارت ، همچنان باقی است . اینك با بررسی احتمالات گوناگون ، نظر ویژه ای را مطرح خواهیم کرد که ابهامات پیشین را برطرف سازد .

نظریه مجلسی اوّلمرحوم محمّدتقی مجلسی ، در تبیین این عبارت ، سه احتمال را مطرح می کند : نخست آن که مراد از : «عزائم الهی در شماست» ، یعنی آیاتی را که در باره امامتِ شـما وارد شده است ، باید با جدّ و جهد ، اقامه کنید و کوتاهی در آن ، پذیرفته نیست . دومین احتمـال ، یعنی آن آیـاتی که اسـمای اعظم الهی را در بر می گیرد و چنـانچه برای مقصودی خوانـده شود ، حتمـا واقع می شود ، در میـان شمـاست و شـما از آن ، آگاهیـد . سومین احتمـال ، یعنی پیمان هایی که برای معرفت و اطاعت شـما از پیامبران پیشـین گرفته شـده ، در امامت و خلافتِ شماست و هر پیامبری که آن را از ابتدا پذیرفته است ،

.

1- .«العزم : الجِدّ» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 399) . «العزم و العزیمـة عقـد القلب علی إمضـاء الأمر» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 334) .

نظر علّامه مجلسی

احتمال تصحیف در جمله «و عزائمه فیکم»

«اولوالعزم» است . پیامبران الهی : نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی و پیامبر اسلام علیهم السلام ، پیامبران اولو العزم اند . (1)

نظر علّامه مجلسیمرحوم ملّا محمّدباقر مجلسی نیز در شرح مختصر خود ، چندین احتمال را برای «و عزائمه فیکم ؛ و اراده قطعی خداوند ، در شـماست» ، برشـمرده که بدانها اشاره می شود : احتمال نخست ، این که : بدین معناست که جدّیت و اهتمام در تبلیغ و شکیبایی در برابر سختی ها و آشکار کردن حق ، در باره شماست و بر شما ، واجب است . دومین احتمال ، این است که یعنی تمام واجباتی که بندگان نمی تواننـد آنها را وا گذارنـد ، در باره شـماست ؛ ماننـد : وجوب پیروی ، باور به امامت و بزرگی و عصـمت امامان . سومین احتمال این است که آنچه خدا در قرآن به آن سوگند یاد کرده ، شمایید و یا سوگند به آنها ، برای شماست و ... . (2)

احتمـال تصـحیف در جمله «و عزائمه فیکم»انطبـاق هیـچ یـك از احتمالاـت یاد شـده بر جمله «و عزائمه فیکم» ، روشن نیست . به نظر نگارنده ، در نگارش این جمله ، تصـحیف شده و در اصل ، «و کرائمه فیکم» بوده است . قرائنی که بر این نظر دلالت دارند ، عبارت اند از : 1 . تشـابه کامـل «ع» و «ك» در نگارش خطّ کوفی است . 2 . روایاتی که در آنها ویژگی های اهل بیت علیهم السـلام بیان شـده است ، اشـاره ای به این معنـا ندارنـد که عزائم خداونـد متعال ، در باره اهل بیت علیهم السـلام است ، در صورتی که سایر ویژگی های اهل بیت علیهم السلام ، معمولاً در روایات ، آمده است .

.

1- .. ر . ك : شرح زیارت جامعه کبیره ، ملّا محمّدتقی مجلسی ، ص 117 .

2- .. بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 139 .

تفسیر «کرائم القرآن»

3 . جمله «عزائمه فیکم» ، معنای روشنی ندارد . 4 . روایات فراوانی داریم که تصریح می کنند «کرائم قرآن» ، در باره اهل بیت علیهم السلام است و در هیچ جای دیگر «زیارت جامعه» ، به این ویژگی مهم ، اشاره نشده است . و اینك چند نمونه از روایاتی که کرائم قرآن را در باره اهل بیت علیهم السلام دانسته اند : امیر مؤمنان علی علیه السلام ، در نهج البلاغة ، در بر شمردن فضائل اهل بیت علیهم السلام می فرماید : فِيهِمْ كَرائِمُ القُرآنِ و هُم كُنُوزُ الرَّحمانِ . (1) کرائم قرآن ، در باره ایشان است و ایشان ، گنجینه های [خدای] رحمان اند . امام علی علیه السلام ، در روایت دیگری می فرماید : نَزَلَ القُرآنُ أرباعًا : رُبعٌ فِينا وَ رُبعٌ في عَدُوِّنا وَ رُبعٌ سُنَنٌ وَ أمثالٌ وَ رُبعٌ فَرائِضُ وَ أحكامٌ ، وَ لَنا كَرائِمُ القُرآنِ . (2) قرآن ، در چهار بخش ، نازل شده است : بخشی در باره ما ، و بخشی در باره دشمن ما ، و بخشی سنّت ها و مَثَل هاست ، و بخشی هم واجبات و احکام [دین]است و [آیه های]گرانْ مایه قرآن ، در باره ماست . امام صادق علیه السلام ، در روایتی به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله ، نخستین ویژگی اهل بیت علیهم السلام را اختصاص داشتن «کرائم قرآن» به ایشان می داند و می فرماید : قال رسول اللّه : لَنا كَرائِمُ القُرآنِ وَ نَحنُ أقوامٌ افتَرَضَ اللّهُ طاعَتَنا وَ لَنا الأنفالُ وَ لَنا صَفوُ المالِ . (3) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود : «کرائم قرآن ، از آنِ ماست و ما ، گروهی هستیم که خداوند ، فرمانبریِ از ما را واجب گردانیده است و انفال و برگزیده اموال ، از آنِ ماست .

تفسیر «کرائم القرآن»واژه «کرائم» ، جمع «کریمة» ، به معنای هر چیز نفیس ، ارزشمند و برگزیده است . (4)

1- .. نهج البلاغة ، خطبه 154 .

2- .. تفسیر فرات ، ص 47 ، ح 2 .

3- .. المحاسن ، ج 1 ، ص 252 ، ح 474 .

4- .. لسان العرب ، ج 12 ، ص 514 ؛ مجمع البحرین ، ج 6 ، ص 153 .

کرائم ، از واژگان دشواری است که واژه برابر در فارسی که کاملاً مفهوم آن را برساند ، ندارد . و در توضیح آن ، باید بگوییم : به هر چیز ارزشمندی که نمی توان از آن دل برکَنْد ، «کریمة» گفته می شود . (1) از همین رو ، به چشم ، کریمه می گویند . عرب ، برای نشان دادن هر چیز ارزشمندی از این واژه ، استفاده می کند . برای نمونه ، به درخت انگور ، «کرائم الشجر» و به نیاکان نجیب و پاك ، «کرائم الأصلاب» می گویند . تعبیر «کرائم القرآن» نیز اصطلاحی قرآنی است که به آیات برجسته آن ، گفته می شود . بر این اساس ، اگر جمله یاد شده ، «وَ کَرائِمُهُ فیکُم» باشد ، مقصود آن است که برجسته ترین آیات الهی ، در باره شما اهل بیت علیهم السلام است ؛ مانند آیه تطهیر : «إِنَّمَا یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیرًا . (2) همانا خداوند می خواهد که از شما اهل بیت [پیامبر] ، پلیدی را ببَرَد و شما را کاملاً پاك نماید» . و آیه مودّت : «قُل لَا أَسْـئلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْرًا إِلَا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبَی . (3) بگو : بر این (رساندن پیام) ، هیچ مزدی از شما نمی خواهم ، مگر دوستی در باره خویشاوندان [نزدیکم] » . و آیه اطاعت : «أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ . (4) از خدا فرمان ببرید ، و از پیامبر و صاحبْ اختیارانتان (صاحبان امر) که از خودتان هستند ، فرمان ببرید » .

.

1- .. ر . ك : لسان العرب ، ج 12 ، ص 514 .

2- .سوره احزاب ، آیه 33 .

3- .سوره شورا ، آیه 23 .

4- .. سوره نساء ، آیه 59 .

و سـایر آیاتی که در باره اهل بیت علیهم السـلام نازل شـده است . (1) این نظریه ، همچنین بـا عبـارتی از «زیارتِ جامعه»ای که از امام صادق علیه السـلام رسـیده ، تأیید می شود . امام صادق علیه السـلام ، در زیارت نامه ای که برای زیارت امام حسـین علیه السـلام و سایر امامان علیهم السلام آموزش داده ، فرموده است : أوْرَثَکُم کِتابَهُ وَ خَصَّکُم بِکَرائِمِ التَّنزِیلِ . (2) کتاب خودش را به شما ارث داد و به کرائم قرآن ، شـما را ویژه کرد . بنـا بر این ، جمله یاد شـده ، قرینه پنجمی است که اثبات می کنـد جمله «عزائمه» ، تصـحیف شـده و در اصل ، «کرائمه» بوده است . از این رو ، شایسـته است که مؤمنـان ، این عبـارت از «زیارت جامعه» را به هر دو گونه ، یعنی : «وَ عَزائِمُهُ فیکُم» «وَ کَرائِمُهُ فیکُم» ، قرائت نمایند .

.

1- .گفتنی است که تفسیر این آیات توسّط نگارنده ، در سلسله مباحثی از «رادیو قرآن» ، پخش گردیده است .

2- .. کامل الزیارات ، ص 527 ؛ بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 162 .

وَ نُورُهُ وَ بُرهانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ

اشاره

(78)وَ نُورُهُ وَ بُرهـانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ . مَنْ والاكُم فَقَدْ والَى اللّهَ ، وَ مَنْ عاداكُمْ فَقَدْ عادَى اللّهَ ، وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللّهَ ، وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللّهَ ، وَ مَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدِ اعْتَصَمَ بِاللّهِ .

و نور و دليل آشكارش ، نزد شماست و امر (حكومت) الهى ، به شما واگذار شده است . هر كه ياور شما باشد ، بى گمان ، خدا را يارى كرده است و هر كه شما را دشمن دارد ، بى گمان ، با خدا دشمنى ورزيده است و هر كه شما را دوست بدارد ، بى گمان ، خدا را دوست داشته است و هر كه به شما كينه ورزد ، بى گمان ، به خدا كينه ورزيده است و هر كه به شما تمسّك جويد ، بى گمان ، به خدا تمسّك جسته است ...

توضيح واژه هاوالى : دوست بود ، همراه بود ، دنباله رو بود ، يار و ياور بود . (1) عادى : دشمنى ورزيد ، خصومت كرد ، برخورد خصمانه داشت . (2) اَحَبَّ : دوست داشت ، مشتاق شد ، عاشق شد . (3) أَبْغَضَ : كينه ورزيد ، متنفّر شد . (4) اِعْتَصَمَ : پيوست ، چنگ زد ، پناهنده شد . (5)

.

1- .«الولىّ هو الناصر» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 406) . «الوَلاية والوِلاية : النصرة» (همان ، ص 407) . «تولّى الشى ء : لزمه» (همان ، ص 410) .

2- .«عدا يَعْدو إذا ظلم و جار» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 33) . «العداء ، بالفتح و المدّ ، الظلم و تجاوز الحدّ» (همان جا) . «عدوته : جاوزته» (همان جا) .

3- .«الحبّ : الوداد و المحبّة» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 289) .

4- .«البغض : نقيض الحبّ» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 121) .

5- .«الاعتصام : الامتساك بالشى ء» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 404) . «اعتصم : أي تمسّك و استمسك» (مجمع البحرين ، ج 6 ، ص 116) .

شرح

اشاره

شرحپیش از این توضیح دادیم که (1) «نور» و «برهان» خدا را سه گونه معنا کرده اند : نخست ، آن که برهان توحید و خداشناسی ، نزدِ اهل بیت علیهم السلام است و امام ، چراغِ هدایت و دلیلِ خداشناسی است . دوم ، آن که علمِ قرآن ، در اختیار امام است و معنای سوم ، معجزه انبیای پیشین است که از آن ، به «نور» و «برهان» ، یاد می شود و در هر زمان ، نزدِ اهل بیت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است . همچنین ، واگذاری «امر الهی» به اهل بیت علیهم السلام ، پیش از این ، مورد بررسی قرار گرفت . (2) اینك با جمله «وأمره إلیکم» ، به همان ویژگی سیاسی اشاره شده است ؛ یعنی امرِ خدا ـ که همان برپاییِ حکومتِ دینی و سیاسی است ـ ، به شما واگذار شده است . این تفسیر ، برخاسته از فرهنگِ قرآنی در معنای «امر» است : «وأَطِیعُوا اللّهَ وَأَطِیعُوا الرَّسولَ وَأُولِی الأَمرِ مِنکُمْ . (3) و از خدا فرمان ببرید ، و از پیامبر و صاحبْ اختیارانتان (صاحبان امر) که از خودتان هستند ، فرمان ببرید» . عبارت «و أمره إلیکم» ، با اشاره به این آیه قرآن ، اطاعت از رهبری سیاسیِ اهل بیت علیهم السلام را واجب می داند و روی گرداندن از آن ، مانند روی برتافتن از خدا و پیامبرِ اوست . اکنون باید دید که چرا این عبارت ها تکرار شده اند و انسجام این جملات و جملات پسین ، چگونه است ؟

.

1- .. ر . ك : ص 338 : «و خصّکم ببرهانه و انتجبکم لنوره» .

2- .. ر . ك : ص 283 : «و اُولی الأمر» .

3- .. سوره نساء ، آیه 59 .

انسجامِ درونْ ساختاری

پیروی عاشقانه

انسـجامِ درونْ ساختاری‌تکرار دو عبارتی که پیش از این بررسـی شد ، انسجامِ درونْ ساختاری «زیارت جامعه» را نشان می دهد . آنچه در این عبـارات مشاهـده می شود ، رابطه مقـدّمه ای هر عبـارت برای عبـارت بعـدی است ، به گونه ای که سِرّ وجوب پیروی از معصوم ، به عبارت پیشـین ، باز می گردد . به دیگر سـخن ، «نور» و «برهان» الهی در نزد امام است و او ، چراغ هـدایتی است که با منطق و اسـتدلالِ قطعی ، راه توحید را می نمایانَد . بنا بر این ، شایسـتگیِ رهبری دینی و سیاسی جامعه توحیدی را داراست و خداوند ، بر همین اساس ، امرِ حکومتِ خویش را به او سپرده است . امام ، خلیفه خداوند و نماینده اوست و دنیا را برای بندگانش ، آن چنان سامان می دهد که خشنودی حق ، در آن است و با فراهم آوردن دین و دنیا ، دنیایی سراسر زیبا می سازد . اصرار برای مدیریتِ دینی و سیاسی اهل بیت علیهم السلام ، اصـرار برای ساختن دنیایی زیبا در پرتو دین است . اکنون که رابطه «امر خـدا» با «نور» و «برهان» آشـکار شد ، رابطه عبارت های پسـین با این عبارات نیز تبیین می شود . کوتاه سـخن این که ، امام ، نماینـده حق تعالی است و هر گونه رفتاری با نماینـده خدا ، رفتار با اوست . آن که به جانشـین خدا عشق بورزد ، عاشق اوست ، و آن که با او در آمیزد ، کینه و بغضِ خدا را در سـینه پرورانده است . آنچه در عبارت های بعدی می آید ، چگونگی رابطه مردم با نمایندگانِ خداوند را بازگو می کند .

پیروی عاشقانهدر عبارت «مَنْ والاکُم فَقَد والَی اللّه ...» ، «وَلاء» ، وقتی است که میان دو چیز ، هیچ فاصله ای غیر از خودشان نباشد (1) و به دیگر سخن ، دو چیز ، کاملاً به هم پیوسته

.

1- .. ر . ك : مفردات الفاظ القرآن ، ص 533 .

باشـند . از همین رو ، واژه «وَلاـء» و «تولّی» و مشـتقّات آنهـا ، برای قُرب و نزدیکی ای به کـار می رود که ملازمت و همراهیِ آنها ، جـدا ناشـدنی اسـت . بنـا بر این ، تـوجّه به دو عنصـرِ «همراهی» و «پیوسـتگی» ، در تمـامی معـانی «وَلیّ» ، ضـرور است و چنـانچه ولیّ ، به سرپرست ، یاور و دوستْ ترجمه شود ، مراد ، سرپرستی است که جدایی از او ، ممکن نیست و یاور و دوستی است که جدا ناشدنی است . با این توضـیح ، مفهوم عبارتِ «مَنْ والاکم فقد والَی اللّه » ، یعنی : هر کس به شـما نزدیك شد و یاورِ شما شد ، به خدا نزدیك می شود و یاور اوست . عبارت «من أحبّکم فقـد أحبّ اللّه » نیز به دوستیِ همسان اهل بیت علیهم السـلام و خداونـد متعال ، اشاره دارد که موضوع دوستی خـدا و اهـل بیتِ او ، یکی است و نمی توان به خـدا عشق ورزیـد ؛ امّا اهل بیت او را دشـمن داشت . از امیر مؤمنان علیه السـلام روایت شده که فرمود : سـمعتُ رسول اللّه صلی الله علیه و آله یقول : أنَا سَیِّدُ وُلدِ آدَم وَ أنتَ ـ یا عَلِیُّ ـ والأئِمَّةُ مِن بَعدِكَ سَادَةُ اُمَّتِي . مَن أحَبَّنا فَقَد أحَبَّ اللّهَ وَ مَنْ أبغَضَنا فَقَد أبغَضَ اللّهَ وَ مَن والانا فَقَد والَی اللّهَ وَ مَن عادانا فَقَد عادَی اللّهَ . (1) از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیـدم که می فرمایـد : «من ، سـرور فرزنـدان آدم هسـتم و تو ـ ای علی ـ و امامان پس از تو ، سـروران امّت من هستیـد . هر کس ما را دوست بدارد ، بی گمان ، خدا را دوست داشته است و هر کس ما را دشمن داشته باشد ، بی گمان ، خدا را دشمن داشته است و هر که یاور ما شد ، بی گمان ، خدا را یاری کرده است و هر که دشمن ما شد ، بی گمان ، با خدا دشمنی ورزیده است . در مجموعه کتب روایيِ شیعه ، دوستی و دشمنی با خدا ، با معیارِ چگونگی رفتار با امامان علیهم السلام سنجیده می شود ؛ زیرا محبّت به اهل بیت علیهم السلام ، تنها یك احساس نیست ؛ بلکه برخاسته از نگرشِ حقیقی انسان به خدا و جهان خلقت است . شیعه ، پیش از آن

.

1- .. الأمالی ، صدوق ، ص 563 ، ح 16 .

دشمنیِ تباه کننده دین

که به امام عشق بورزد ، خدا را شـناخته است و بر اساس دستورهای الهی ، محبّت خود را برای دوستان خدا و کینه خود را برای دشمنان او ، نثار می کنـد . در مکتبِ پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله ، معیارِ پـذیرش هر عبادتی ، محبّت اهل بیت علیهم السـلام است و بس . در حـدیثی آمـده که پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله فرمود : لَو أنَّ عَبدًا عَبَدَ اللّهَ عز و جل بَینَ الصَّفا وَالمَروَةِ ألفَ عامٍ ، ثُمَّ ألفَ عامٍ ، ثُمَّ ألفَ عامٍ ، وَ لَم یُدرِكْ مَحَبَّتَنا لأکَبَّهُ اللّهُ عَلی مِنْخَرَیهِ فِی النّارِ . اگر بنده ای هزار سال در میان صفا و مروه ، خدا را عبادت کند و هزار سال دیگر و هزار سال دیگر ، امّا محبّت ما را نداشـته باشد ، خداوند ، او را در آتش [دوزخ] ، سـرنگون می سازد . سپس ، این آیه را تلاوت کرد : «قُل لَآ أَسْـئلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْرًا إِلَّآ الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبَی (1) . (2) بگـو : من برای آن (رسـالت) ، از شـما مزدی نمی خواهم ، مگر دوست داشـتن خویشاوندان [نزدیکم] » .

دشـمنیِ تباه کننـده دیناهل بیت علیهم السـلام ، نور و برهان الهی اند و از سوی خداوند ، امر امامت به آنان سپرده شده است . بنا بر این ، کینه ورزی با اهل بیت علیهم السـلام ، دشـمنی با خداست . همان گونه که داشـتن محبّت ، برخاسته از نگرش دینی ماست ، کینه و خشم ورزیدن نیز ریشه در باورهای دینی دارند و پیامدهای بسـیار دشواری دارند . نخستین پیامد دشمنی با اهل بیت علیهم السلام ، تباهی دین و ناخشـنودی پروردگار است . بنا بر روایتی ، پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است : ألا وَ مَنْ أَبغَضَ آلَ مُحَمَّدٍ جَاءَ یَوْمَ القِیَامَةِ مَکتُوبا بَینَ عَیْنَیْهِ : آیِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللّهِ ! (3) بدانید هر کس که خاندان محمّد را دشمن بدارد ، روز قیامت ، در حالی می آید که بر

.

1- .. سوره شورا ، آیه 23 .

2- .. تاریخ دمشق ، ج 41 ، ص 335 .

3- .. المناقب ، خوارزمی ، ص 73 ، ح 51 .

پیوند با خدا

پیشانی اش نوشـته شـده است : «محروم از رحمت خدا!» . در روایت دیگری از ایشان ، آمده است که فرمود : مَن أَبغَضَنَا أَهْلَ البَیْتِ فَهُوَ مُنافِقٌ . (1) هر که ما اهل بیت را دشـمن بدارد ، او منافق است . در میراث حدیثی شیعه ، دشمنان اهل بیت علیهم السلام ، کافر ، یهودی و نصـرانی شـمرده شده اند و در زمره دوزخیان خواهند بود . (2) بی تردید ، هشدارهای فراوان پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله به دشـمنان اهـل بیت علیهم السـلام ، برای برانگیختن احسـاس هـا نیست ؛ بلکه خطرِ تباهی دین را به مردم ، گوشـزد می کننـد و آنان را از سراشـیبی سقوط در دوزخ ، باز می دارنـد . وقتی بغض و کینه اهل بیت علیهم السـلام ، آثاری ماننـد کفر و نفاق در پی دارد ، رویارویی و جنگیدن با ایشان ، آثاری به مراتب شدیدتر خواهد داشت . بدین سان ، زائر اهل بیت علیهم السلام ، خطاب به آنان می گوید : «مَنْ والاکُمْ فَقَد والَی اللّه ، وَ مَنْ عاداکُم فَقَدْ عادَ اللّه ، وَ مَنْ أحَبَّکُم فَقَدْ أحَبَّ اللّه وَ مَنْ أَبْغَضَکُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللّه ؛ هر که یاورِ شما شد ، بی گمان ، خدا را یاری کرده است و هر که شـما را دشـمن بدارد ، بی گمان ، با خدا دشمنی ورزیده است . هر که شما را دوست بدارد ، بی گمان ، خدا را دوست داشته است و هر که با شما کینه بورزد ، بی گمان ، با خدا کینه ورزیده است» .

پیوند با خداجمله «مَنِ اعْتَصَم بِکُمْ فَقَدِ اعْتَصَمَ بِاللّه ؛ هر کس به شما تمسّك جوید ، به خدا تمسّك جسته است» نیز بر مقدّمه های پیشین ، اسـتوار است ، یعنی اهل بیت علیهم السـلام ، انوار الهی و جانشینان خدا بر زمین اند و هر یك از زمینیان که پیوند با خدا را می خواهد ، باید به آنان تمسّك جوید و به کمندِ لطف آنان ، چنگ زند . این عبارات ، برگرفته از

.

1- .. فضائل الصحابة ، ج 2 ، ص 661 ، ح 1126 .

2- .. ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 2 ، ص 684 _ 697 «آثار دشمن داشتن اهل بیت علیهم السلام » .

اصـطلاحی قرآنی هسـتند که مؤمنان را به تمسّك به خدا ، ترغیب می فرماید : «... إِلَا الَّذِينَ تَابُواْ وَأَصْلَحُواْ وَاعْتَصَمُواْ بِاللَّهِ وَأَخْلَصُواْ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُوْلَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ . (1) ... مگر کسانی که توبه کنند و راه اصلاح را در پیش گیرند و به [کتاب]خدا چنگ زنند و دین خویش را برای خـدا ، پاك گردانـد ، پس اینان با مؤمنان انـد» . واژه «اعتصام» ، با نوعی ممانعت و مصونیت ، همراه است (2) و کسـی که خود را به خدا پیوند زند ، از آفات فراوانی در امان خواهد بود . قرآن ، دگرباره ، مردم را به چنگ زدن به ریسمان الهی فرا می خوانَد : «وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواْ . (3) و همگی به ریسمان خدا ، چنگ زنید و پراکنده مشوید» . روایت شده که امام صادق علیه السلام ، در تفسیر این آیه فرمود : نَحنُ الحَبْـلُ . (4) آن ریسـمان ، ما هستیم . این تفسـیر ، از آن رو سودمنـد است که برای مردم ، ریسـمان الهی را تبیین می کند و کسانی که پیوند با خدا را می طلبند ، با تمسّك به سـخن و رفتار اهل بیت علیهم السلام ، به آن خواهند رسید . مجموعه روایاتی که در باره تمسّك به خاندان پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله آمده ، بسیار است . (5) برای نمونه ، پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله ، در تشبیهی زیبا ، جایگاه اهل بیت علیهم السلام را شناسانده و خداوند ، دوستانش را به پیوند با ایشان ، ترغیب فرمود :

.

1- .. سوره نساء ، آیه 146 .

2- .. «اِعتصم فلان باللّه إذا امتنع به» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 404) .

3- .. سوره آل عمران ، آیه 103 .

4- .. الأمالی ، طوسی ، ص 272 ، ح 510 .

5- .. ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 2 ، ص 561 «تمسُّك» .

أنَا وَ أهلُ بَيتِي شَجَرَةٌ فِي الجَنَّةِ وَ أغصانُها فِي الدُّنيا ، فَمَن تَمَسَّكَ بِنَا اتَّخَذَ إلى رَبِّهِ سَبِيلاً . (1) من و اهل بیتم ، درختی هستیم که در بهشت است و شـاخه هـای آن ، در دنیـاست . پس هر که به مـا چنـگ آویزد ، راهی به سوی پروردگـارش در پیش گرفته است . اهل بیت علیهم السـلام ، مهم ترین و مطمئن ترین ریسـمان الهی اند . آنان که به اهل بیت علیهم السـلام تمسّك جویند ، به سایر ریسـمان های الهی نیز چنگ انداخته اند و آن که ارتباط خود را در دنیا با اهل بیت علیهم السـلام ، محکم و اسـتوار کند ، با قرآن و خدا ، مأنوس می شود و بدین سان ، به خدا می رسد و در آرامشِ یافتنِ خدا ، زندگی خوشی را سامان می دهد .

.

1- .. ذخائر العقبی ، ص 48 .

أَنْتُمُ الصِّراطَ الْأَقْوَمُ

شرح

اشاره

(79)أَنْتُمُ الصِّراطَ الْأَقْوَمُ .

شمایید شاه راه استوار [و درست] .

توضیح واژه هاصِراط : راه، راه وسیع، شاه راه. (1) أقْوَم : درست تر ، استوارتر. (2)

شرحصـراط ، واژه ای پُرکـاربرد در فرهنـگ دینی است و بر مسـلمانان ، واجب است که روزانه ، ده بـار هـدایت به «صـراط مسـتقیم» را از خداوند ، درخواست کنند . (3) این واژه ، اگر چه به معنـای راه وسـیع و آشـکار است ؛ امّا ورای معنای لغوی ، مفهومی نمادین دارد و به مفاهیم بلندی همچون اسـلام ، بندگی خدا ، معرفت ، محبّت الهی و شناخت اهل بیت علیهم السلام ، اشاره می کند . بنا بر این ، مفهوم صراط را بایـد از قرآن و روایـات ، جسـتجو کرد که به آن خواهیم پرداخت . واژه «أقوَم» در این عبـارت ، صـفتِ صـراط است و به معنـای مسـتقیم و صـحیح تر بوده و برگرفته از فرهنگ قرآنی است . قرآن ، کتابی است که مردم را به راه استوار ، هدایت می کند : «إِنَّ هَـذَا الْقُرْءَانَ یَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ . (4) همانا این قرآن ، به آیینی درست تر [و استوارتر] ، راه می نماید» .

.

1- .«الصراط : الطریق» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 3 ، ص 349) . «الطریق الواضح» (المحرر الوجیز ، ج 1 ، ص 74) .

2- .«أقوم ... أي أعـدل» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 505) . «قِوام کلّ شـی ء : ما اسـتقام به ... قویم أی مستقیم» (همان ، ص 503 _ 504) .

3- .. در نمازها : «إهدِنا الصراط المستقیم» .

4- .. سوره اسرا ، آیه 9 .

معانی «صراط»

1 . دین اسلام

معتدل ترین راه ، راهی است که کامیابیِ دنیا و آخرت را به ارمغان آورد . دستورهای زندگی بخش قرآن ، درست ترین و استوارترین راه را نشان می دهد تا مردم در زندگی فردی ، اجتماعی و سیاسی خود ، بهترین و مطمئن ترین راه را برگزینند . راه قرآن ، راه اعتدال است که از کُنْدروی و تندروی ، باز می دارد و سلامتِ رسیدن به مقصد را ضمانت می کند .

معانی «صراط»آشنایی با مفهوم «صراط أقوَم» ، نیازمند شناخت «صراط مستقیم» در قرآن است ؛ زیرا این دو اصطلاح ، با یکدیگر همپوشی دارند . اهمّیت «صراط مستقیم» ، بیش از تصوّر ماست و خداوند ، تکرارِ چندباره آن را در هر روز ، واجب شمرده است تا انسان هایی که به سوی دین اسلام هدایت شده اند ، با تداوم درخواست خود ، در راه رسیدن به مقصد ، منحرف نشوند و همواره در راه راست ، گام نهند . صراط مستقیم ، در آیات و روایات ، به چند معنا تفسیر شده است :

1 . دین اسلامنخستین مفهوم صراط مستقیم ، دینِ توحیدی است که در چَکادِ راستی و درستی جای دارد و ابراهیم علیه السلام ، منادی آن بود . ویژگی دینِ توحیدی ، سازگاری آن با فطرتِ پاك است و مُربّی ویژه آن ، خداوند است : «قُلْ إِنَّنِی هَدَانِی رَبِّی إِلَی صِرَطٍ مُّسْتَقِیمٍ دِینًا قِیَمًا مِّلَّةَ إِبْرَهِیمَ حَنِیفًا وَمَا کَانَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ . (1) بگو : هر آینه ، پروردگارم ، مرا به راه راست ، ره نمود ؛ دینی پایا [و درست] ، آیین ابراهیم پاك و حق گرا ؛ و او از مشرکان نبود» .

.

1- .. سوره انعام ، آیه 161 .

2 . بندگی خدا

3 . شناخت خدا

4 . محبّت خدا

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، صراط مستقیم را به اسلام ، تفسیر کرده است . (1) بنا بر این ، اسلام ، راهی است که از کژی ها ، باز می دارد .

2 . بندگی خدادومین معنای صـراط مسـتقیم ، راه بندگی خداست . کسی که افتخار بندگیِ خدا را دریابد ، همواره در مسیرِ مستقیم ، گام بر می دارد و از این راه ، منحرف نخواهد شد . خداوند ، راه راست را چنین معرّفی فرموده است : «وَ أَنِ اعْبُدُونِی هَـذَا صِـرَ طٌ مُّسْتَقِیمٌ . (2) و این که مرا بپرستید ، که این است راه راست» .

3 . شناخت خداگام نهادن در صراط مستقیم ، به شناخت خدا می انجامد و چنانچه مسیر به درستی انتخاب شود ، سرانجامِ آن ، رسیدن به معرفت خدا خواهد بود . مُفضّل بن عمر ، از یاران امام صادق علیه السـلام ، از ایشان در باره مفهوم «صراط» پرسید . امام علیه السلام در پاسخ فرمود : هُوَ الطَّرِیقُ إلی مَعرِفَةِ اللّهِ عز و جل . (3) آن ، راهی است به سوی شناخت خداوند عز و جل . بنا بر این ، راهی که انسان را به خداشناسیِ حقیقی می رساند ، صراط مستقیم نامیده می شود .

4 . محبّت خداچهارمین تفسـیر صراط مستقیم ،راهی است که به محبّت خدا ره نمون می شود . این ، همان راهی است که انسان را شیفته خدا می کند و چنانچه کسی این مسیر را پیدا کرد ، از هر چه غیر اوست ، دل می شوید و دل را وقفِ او می کند و سر ازپا نمی شناسد . بنا بر

.

1- .. تاریخ أصبهان ، ج 2 ، ص 65 ، ش 1101 .

2- .. سوره یس ، آیه 61 .

3- .. معانی الأخبار ، ص 32 ، ح 1 .

5 . امامِ مُفترض الطاعه

روایـتی ، امـام صـادق علیه السـلام در معرّفی این راه ، فرمـوده است : أَرشِدنَا إلَی الصِّراطِ المُسـتَقِیمِ . أَرشِدْنَا لِلُزُومِ الطَّرِیقِ المُؤَدّی إلی مَحَبَّتِكَ وَ المُبَلِّغِ إلی دِینِكَ وَ المانِعِ مِن أن نَتَّبِعَ أهواءَنَا ، فَنَعطِبَ أو نَأخُذَ بِآرائِنَا ، فَنَهلِكَ . (1) ما را به راه راست ، هدایت کن . ما را به راهی در آور که به محبّت و آیین تو می رسانـد و از پیرویِ هوایمـان ، بـاز می دارد تـا سـقوط نکنیم و یا پیِ آرای خود را بگیریم تا هلاك شویم . نشانه راه محبّت خدا ، زدودن موانع و دست کشـیدن از هوس های تباه کننده است و چنانچه آز و هوس به کنار روند ، زندگی در همین دنیا ، نشاط آور است و از خُمود و کسالت ، باز می دارد و روزنه ای برای هواپرستی ، باقی نمی گذارد .

5 . امامِ مُفترض الطاعهپنجمین تفسـیر «صـراط مستقیم» ، امامی است که اطاعت از او برهمگان ، واجب است . بر پایه روایتی ، نخستین بار اصـطلاح «صراط مستقیم» را پیامبر صلی الله علیه و آله در باره علی علیه السلام به کار بُرد (2) و پس از آن ، به صورت فرهنگ پذیرفته شده ای ، در روایات اهل بیت علیهم السـلام و اشعار شاعران عرب ، انعکاس یافت . (3) خطاب پیامبر صـلی الله علیه و آله به امام علی علیه السـلام ، به عنوان نخستین امام «مفترض الطاعه» است و تمامِ امامان را می توان صـراط مسـتقیم نامیـد . پیامبر صـلی الله علیه و آله فرموده است : یا عَلِي !... أنتَ الطَّرِیقُ إلَی اللّهِ ، وَ أنتَ النَّبَأُ العَظِیمُ ، وَ أنتَ الصِّراطُ المُسـتَقِیمُ . (4) ای علی ! ... تو آن راه به سوی خدایی ، و تو آن خبرِ بزرگی (5) و تو آن راه استواری .

.

1- .. همان ، ص 33 ، ح 4 .

2- .. ر . ك : دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام ، ج 8 ، ص 125 .

3- .. ر . ك : مشـارق أنـوار الیقیـن ، ص 317 و 368 ؛ منـاقب ، ابن شـهرآشوب ، ج 2 ، ص 337 ؛ المصـباح ، کفعمی ، ص 961 ؛ خصائص الوحی المبین ، ص 138 .

4- .. عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 6 ، ح 13 .

5- .. اشاره به آیه نبأ دارد .

کدامین راه ؟

کدامین راه ؟کدامین راه در میانِ مفاهیم «صراط مستقیم» ، راه استوار است؟ پاسخ ، آن است که تمامِ راه های پیش گفته ، ترجمان حقیقتی واحد هستند . در جمع بندی آنچه گفته آمد ، باید گفت که صراط مستقیم ، شاه راه رسیدن به کمال مطلق است . تمامِ راه های پیشین ، انسان را به قلّه انسانیت می رسانند ؛ زیرا راه اسلام ، همان راه بندگی است و آن که بنده خدا شد ، خدا را شناخته است و آن که خدا را بشناسد ، شیفته او می شود . پیمودن این راه نیز بدون مُرشد و راه نما ، ممکن نیست . از این رو ، اهل بیت علیهم السلام ، صراط مستقیم معرّفی شده اند ؛ زیرا امام ، کسی است که راه بندگی و شهود خدا را نشان می دهد و کسی که از این راه به خدا برسد ، راه درست را پیموده است . امام صادق علیه السلام می فرماید : نَحنُ وَاللّهِ الصِّراطُ المُستَقِیمُ وَ نَحنُ وَاللّهِ الَّذِینَ أمَرَاللّهُ العِبادَ بِطاعَتِهِم ، فَمَن شَاءَ فَلیَأخُذْ مِن هُنا . (1) به خدا سوگند ، ماییم راه راست ؛ و به خدا سوگند ، ماییم همان کسانی که خداوند ، بندگان را به پیروی از ایشان ، فرمان داده است ! پس هر که می خواهد ، این راه را برگیرد . بنا بر این ، «أنتم الصراط الأقوم» ، یعنی ، شما خاندان ، بهترین و صحیح ترین راهِ اسلام شناسی ، خداباوری و بندگی خدا هستید و آن که راه شما را برگزیند ، دنیا و آخرتِ خویش را آباد کرده است .

.

1- .. تفسیر القمّی ، ج 2 ، ص 66 .

وَ شُهَداءُ دارِ الْفَنَاءِ

شرح

اشاره

(80)وَ شُهَداءُ دارِ الْفَنَاءِ .

و گواهان سرای ناپایدار ...

توضیح واژه هاشُهَداء : گواهان ، شاهدان . (1) دار : خانه ، عمارت ، منزل . (2) الفَناء : نیستی ، نابودی ، فنا . (3)

شرحواژه «شهداء» ، جمع «شاهد» و یا «شهید» ، از مادّه «شهود» ، به معنای گواه و ناظر است و در قرآن هم به همین معنا آمده است: «وَ ادْعُواْ شُ هَدَآءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ . (4) و گواهان خود ، غیر از خـدا را فرا بخوانید». و یا: «لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَ هِيدًا عَلَيْكُمْ وَ تَكُونُواْ شُ هَدَآءَ عَلَى النَّاسِ . (5) تا این پیامبر ، بر شـما گواه باشد و شـما بر مردم ، گواه باشـید» . تعبیر «دار الفناء» ، به معنای سـرای نیستی، اصـطلاحی برای دنیـاست و در برابر آن ، «دار البقاء» ، به معنای سـرای پایـدار، اصـطلاحی برای آخرت است. این عبارت ، امامان را گواهانِ سـرای نیستی معرّفی می کند. چگونگی نظارت

.

1- .«الشاهد و الشهید : الحاضر و الجمع شهداء» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 240) .

2- .«الدّار : المحل یجمع البناء و العرصة» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 298) .

3- .«الفناء ، نقیض البقاء» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 164) .

4- .سوره بقره ، آیه 23 .

5- .سوره حج ، آیه 78 .

بررسی دو معنای «شُهداء»

امامان علیهم السلام در دنیا ، در عبارت «شُهَداء عَلی خَلْقِه» ، بررسی شد و نیازی به تکرار آن نیست. (1)

بررسی دو معنای «شُهداء»برخی شارحان ، برای پرهیز از تکرار، «شهداء» را در این عبارت ، به معنای کشته راه خدا ، معنا کرده اند و بر این باورند که امامان علیهم السلام ، در این دنیای فانی ، شهید شده اند و در جهان آخرت ، شفاعت بندگان را برعهده می گیرند. اگرچه امامان علیهم السلام در این سرا به شهادت رسیده اند ؛ امّا نمی توان از جمله «وَ شُهَداء دار الفناء» ، معنای کشته در راه خدا را به دست آورد ؛ زیرا در سراسر قرآن، شهادت به معنای گواه و شهود است و در پاره ای از روایات که به معنای کشته راه خدا آمده ، همراه قرینه ای نظیر مرگ و یا جهاد ، آمده است. برای نمونه ، پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده : أشرَفُ المَوتِ قَتلُ الشَّهادَةِ. (2) شرافتمندانه ترین مرگ ، شهادت است . نمونه هایی که در آنها واژه «شهادت» ، بدون قرینه ، به معنای کشته راه خدا باشد ، بسیار اندك است . (3) بنا بر این ، شایسته است که «شُهَداء دار الفناء» ، به معنای گواهان سرای فانی باشد . چنین نظری با توجّه به عبارت های بعدی زیارت ، بسیار پُرمعنا خواهد بود ؛ زیرا آنان در این دنیا ، گواه اعمال و گفتار بندگان اند و در آن جهان نیز شفاعتگر بندگان خدا هستند ، در حالی که این دو ، با رحمت و مهربانی همیشگیِ آنان ، همراه است. با مطالعه عبارات بعدی زیارت : «و شفعاء دار البقاء و الرحمة الموصولة» ، این رابطه ، بهتر تبیین خواهد شد .

.

1- .ر . ك : ص 367 : «شهداء علی خلقه» .

2- .بحار الأنوار ، ج 100 ، ص 8 ، ح 4 .

3- .ر . ك : میزان الحکمة ، ج 6 ، ص 2872 ، باب 279 (شهادت) .

وَ شُفَعاءُ دارِ الْبَقاء

شرح

اشاره

(81)وَ شُفَعاءُ دارِ الْبَقاءِ .

و شفیعان سرایِ پایدار ...

توضیح واژه هاشُفَعاء : جمع «شفیع» ، به معنای میانجی ، واسطه ، مدافع . (1) البَقاء : ضدّ «فناء» ، ماندن ، توقّف ، دوام ، جاودانی ، همیشگی . (2)

شرحاهل بیت علیهم السلام ، شفیعانِ روز قیامت هستند. شفیع ، از مادّه «شفع» ، به معنای چیزی است که در کنار چیز دیگری قرار می گیرد . برای همین ، به عدد زوج ، «شَفْع» و به عدد فرد، «وَتْر» گفته می شود. دقّت در معنای لغوی «شفیع» ، بسیاری از ابهامات اصطلاح شفاعت را روشن می سازد. برای مثال ، وقتی انسان به تنهایی به خواسته اش نمی رسد ، از شخص دیگری کمك می گیرد و با یاری او به خواسته اش دست می یابد، در حقیقت ، او را شفیعِ خود قرار داده است. بسیاری از فعّالیت ها در دنیای امروزی ، بدون شفیع ، ممکن نیست. گرفتن وام از بانك ها، خرید قسطی کالا و هر چه که نیاز به ضمانت داشته باشد ، از آن جمله است ؛ زیرا ضامن ، اعتبار خود را در کنارِ فرد وام گیرنده قرار می دهد و شفیعِ وی می شود. بنا بر این ، همراهی دو چیز را «شَفْع» و میانجیگری را «شفاعت» می نامند. در سرای آخرت ، همه انسان ها نیازمند یاری اند ؛ برخی برای زُدودن گناهان ، و برخی برای رسیدن به درجات بالاتر . اعتبار اهل بیت علیهم السلام با شرایط

.

1- .«الشفع : ضمّ الشی ء إلی مثله» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 263) . «أصل صحیح یدل علی مقارنة الشیئین» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 3 ، ص 201) . «الشفع : خلاف الوتر» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 183) .

2- .«بقی الشی ء یبقی بقاء ، و هو ضدّ الفناء» (العین ، ج 5 ، ص 230) .

شفاعت ، در قرآن

شفاعت ، در نگاه اهل بیت علیهم السلام

ویژه ای ، هر دو گروه را یاری می کند.

شفاعت ، در قرآنمادّه «شـفع» ، 31 بـار در قرآن و در 26 آیه ، آمـده است. قرآن ، شـفاعت را از آنِ خـدا می داند (1) و می گویـد : تنها شفاعت کسانی پذیرفته می شود که با اجازه خدا بوده و او از آنان ، خشنود باشد : «وَ لَا یَشْفَعُونَ إِلَا لِمَنِ ارْتَضَی . (2) و جز برای کسی که [خـدا] رضایت دهد، شـفاعت نمی کنند». «یَومَئِذٍ لَا تَنفَعُ الشَّفَـعَةُ إِلَا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَـنُ وَ رَضِیَ لَهُ قَوْلًا . (3) در آن روز (قیامت) ، شفاعتْ سود نمی بخشـد، مگر برای کسـی که [خـدای] رحمان ، اجازه دهد و سـخنش را بپسـندد ». در نگاه قرآنی ، شـفاعتِ کسانی که شرایـط ویژه را ندارنـد، سودی نـدارد و برخی گروه هـا ، همچنان بی یاور می ماننـد : «فَمَا لَنَا مِن شَـفِعِینَ . (4) در نتیجه ، شـفاعتگرانی نداریم». «وَ لَا یُقْبَلُ مِنْهَا شَفَـعَةٌ . (5) و از او ، شفاعتی پذیرفته نیست» .

شفاعت ، در نگاه اهل بیت علیهم السلاماهل بیت علیهم السلام ، شفاعت در قرآن را تفسیر کرده اند و شفاعت کنندگان، شرایط شفاعت

.

1- .سوره زمر ، آیه 44 : «قُلْ للّهِ الشَفاعَةُ جَمیعًا» .

2- .سوره انبیا ، آیه 28 .

3- .سوره طه ، آیه 109.

4- .سوره شعرا ، آیه 100.

5- .سوره بقره ، آیه 48.

انواع شفاعت کنندگان

و کسانی را که مشمول شفاعت هستند ، به خوبی بیان فرموده ، اعتقاد به آن را از ضروریات شیعه دانسته اند . (1) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : مَن أنکَرَ ثَلاثَةَ أشیاءَ فَلَیسَ مِن شِیعَتِنا : المِعراجُ ، وَ المُسائَلَةُ فِی القَبرِ ، وَ الشَّفاعَةُ . (2) شیعه ما نیست کسی که سه چیز را انکار کند: معراج، سؤال قبر ، و شفاعت را . اعتقاد به معراج پیامبر صلی الله علیه و آله _ که در آیه اوّل سوره اسرا بیان شده است _ ، پرسشی که در لحظه ورود به عالم برزخ ، انجام می شود ، همچنین معتقد بودن به مسئله شفاعت در قیامت ، از نشانه های پیروان اهل بیت علیهم السلام است و همه شیعیان ، به این سه رُکن اساسی معتقدند .

انواع شفاعت کنندگاندر روایات اسلامی ، گاه اموری مانند قرآن و خویشاوندان ، به عنوان شفیع و میانجی ، معرّفی شده اند ، گاه از اعمالی مانند امانتداری و توبه ، و گاه از افراد خاصّی مانند پیامبر صلی الله علیه و آله ، اهل بیت علیهم السلام ، علما ، شهدا ، مؤمنان و ... ، (3) به عنوان شفاعت کنندگان ، یاد شده است . در روایتی ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، گروهی از شفاعت کنندگان را چنین معرّفی می فرماید : الشُّفَعاءُ خَمسَةٌ : القُرآنُ ، وَ الرَّحِمُ ، وَ الأمانَةُ ، وَ نَبِیُّکُم ، وَ أهلُ بَیتِ نَبِیِّکُم . (4) شفاعت کنندگان ، پنج گروه اند : قرآن، خویشاوندی، امانتداری، پیامبر شما ، و اهل بیت پیامبرتان. سفارش به فراگیری قرآن و ارتباط با این کتاب آسمانی ، به خاطر اعتبار ویژه قرآن در روز قیامت است. همچنین ، بستگان مؤمن هر فرد ، در قیامت می توانند برای او

.

1- .ر . ك : میزان الحکمه ، ج 6 ، ص 2783 ، باب 271 (شفاعت و میانجیگری) .

2- .الأمالی ، صدوق ، ص 370 ، ح 464 .

3- .ر . ك : میزان الحکمة ، ج 6 ، ص 2794 ، باب های 2044 و 2045.

4- .المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 2 ، ص 164 ؛ بحار الأنوار ، ج 8 ، ص 43 ، ح 39 .

شفاعت نماینـد. بنا بر این ، شـفاعت ، به پیامبر صـلی الله علیه و آله و اهل بیت بزرگوار او اختصاص ندارد ؛ بلکه کارهای نیك در سـرای تنهایی ، بهترین مونس آدمی اند و با یاری آنان ، می توان از هلاکتْ جایِ قیامت ، به سلامت ، گذر کرد . موارد متعدّدی که به عنوان شافع روز جزا در روایات آمـده اند ، مشوّق انسان برای نیکوکاری و پرهیز از زشتی هاست . بنا بر این ، نمی توان بر گناه و نافرمانی ، پافشاری کرد و چشم امید به شـفاعتِ اهل بیت علیهم السلام داشت ، چنان که در روایتی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می خوانیم : لا شَفِیعَ أَنْجَحُ مِنَ التَّوبَةِ . (1) هیچ شفیعی ، کارآمدتر از توبه نیست. بنا بر این ، طرح مسئله شفاعت ، گاه برای نشان دادن اهمّیت یك عمل است ، مانند : توبه ؛ گاه برای نشان دادن اهمّیت جایگاهی است ، مانند : جایگاه قرآن و خویشاوندی ؛ و گاه برای نشان دادن اهمّیت فرد و یا افراد است ، مانند : پیامبر صـلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السـلام . با این توضـیحات ، مشـخّص می شود که شـفاعت ، به معنای رابطه بازی نیست ؛ بلکه مشوّقی برای گسترش نیکی هـاست ، به گونه ای که امانتـداری، پیونـد با خویشاونـدان ، اهتمام به قرآن و روی آوردن به توبه ، رهاورد اعتقاد به شـفاعت است و همین باور ، سـبب می شود که گستره شفاعت کنندگان ، افزون شود و ایمان در جامعه ، فراگیر گردد . از امام باقر علیه السلام روایت شده که در باره توان مؤمنان برای میانجیگری در سرای پایدار ، فرمود : إنَّ أدْنَی المُؤمِنِینَ شَفَاعَةً لَیَشْفَعُ لِثَلَاثِینَ إنسَانا ، فَعِنْدَ ذَلِكَ یَقُولُ أَهْلُ النّارِ : «فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِینَ وَ لَا صَدِیقٍ حَمِیمٍ» . [در قیامت] مؤمنی که از همه کمتر می تواند شـفاعت کند، تا سی نفر را شفاعت

.

1- .بحار الأنوار ، ج 8 ، ص 58 ، ح 75 .

برترین شفیعان

می کند. در این هنگام ، دوزخیان می گویند: «برای ما ، نه شفاعت کنندگانی است ، و نه دوستیْ مهربان». (1)

برترین شفیعانشفاعت کنندگان در قیامت ، بسیارند ؛ امّا پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، بیشترین اعتبار را در نزد خداوند دارند و تمام آفریدگان ، به شفاعت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نیازمندند (2) . پس از پیامبر صلی الله علیه و آله نیز اهل بیت او ، گِره گشای مشکلِ نیازمندان در روز قیامت اند ، خواه برای آمرزش گناهان ، و یا برای درخواست درجه ای والاتر. روایت شده که امام کاظم علیه السلام فرمود : إذا کانَ یَومُ القِیامَةِ لَم یَبْقَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لا مؤمِنٌ مُمْتَحَنٌ إلّا وَ هُوَ یَحتَاجُ إلَیهِما فِی ذلِكَ الیَومِ . در روز قیامت ، هیچ فرشته مقرّب و پیامبرِ فرستاده شده و مؤمن آزموده ای نیست، مگر این که در آن روز ، به آن دو (محمّد و علی علیهماالسلام) ، نیازمند است. (3) البته باید توجّه داشت که عدّه ای در زمره محرومان از شفاعت اند . برای نمونه ، شکّاکان، مشرکان، کافران، قدرتمندانِ مستبد، غلو کنندگان خارج شده از دین و کسانی که نماز را سبُك می شمارند و یا شفاعت را دروغ می پندارند ، از شفاعت ، محروم اند. (4) بنا بر این ، عبارت یاد شده از «زیارت جامعه» ، امیدی است برای همه کسانی که به اهل بیت علیهم السلام ، عشق می ورزند و از آنان ، پیروی می نمایند . در روایت است که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود : شَفَاعَتي لِأُمَّتِی مَنْ أحَبَّ أهْلَ بَیْتي وَ هُمْ شِیعَتي .

.

1- .الکافی ، ج 8 ، ص 101 ، ح 72 .

2- .المحاسن ، ج 1 ، ص 293 ، ح 583 .

3- .الکافی ، ج 2 ، ص 562 ، ح 21 .

4- .ر . ك : میزان الحکمة ، ج 6 ، ص 2788 ، باب 2038 (محرومان از شفاعت) .

شفـاعت من ، شامل آن کس از امّت من می شود که اهل بیتِ مرا دوست بـدارد ، و آنان ، پیرو من انـد. (1) دوست داشتن ، با همراهی و پیروی معنا می یابد و ادّعای دوستی را نمی توان دوست داشـتن نامید و شـفاعت برای دوسـتان اهل بیت علیهم السلام ، به معنای برطرف کردن کاستی هایِ آنان است 2 . به هر حال ، باید گامی به سوی نیکی برداشته شود تا فرد شامل شفاعتِ شافعان قرار گیرد.

.

1- .تاریخ بغداد ، ج 2 ، ص 146 ؛ کنز العمّال ، ج 12 ، ص 100 ، ح 34179.

وَ الرَّحْمَةُ الْمَوصُولَةُ

شرح

هدایت مستمر الهی

(82)وَ الرَّحْمَةُ الْمَوصُولَةُ .

و رحمت پیوسته [ی الهی] ...

توضیح واژه هاالرَّحْمَة : رحمت ، رحم ، دلسوزی . (1) الْمَوصُولَة : پیوسته ، متّصل شده . (2)

شرحاین عبارت از زیارت نامه ، در کنار دو عبارت پیشین ، بسیار پُرمعناست ؛ زیرا نشان می دهد که اهل بیت علیهم السلام ، گواه اعمال مردم در این دنیا و مددکارِ آنان در آخرت هستند و کاستی های مؤمنان را برطرف می کنند و در نتیجه ، مظهر لطف و مهربانی خدا هستند و پیوسته ، با رأفت خویش ، مردم را می نوازند .

هدایت مستمر الهیجمله «وَ الرَّحْمَة المَوصُولة ؛ و رحمت پیوسته» ، بیانگر استمرار هدایت خداوند است ؛ هدایتی که سراسر ، رحمت و مهربانی است و به شیوه های گوناگون و در زمان های مختلف ، توسّط پیامبران، امامان و اولیای خدا ، پیوسته و پی در پی ، نازل شده است. فرستادگان خدا، کتاب های آسمانی ، و وعده و وعیدها در باره رحمت الهی را برای ما آورده اند و در پایان ، به اهل بیت علیهم السلام سپرده اند که تا قیامت ، پایدار و باقی بماند . بر پایه روایتی ، امام علی علیه السلام ، پیوستگیِ هدایت پروردگار را چنین توصیف

.

1- .«الراء والحاء والميم ، أصل واحد يدلّ على الرقّة و العطف و الرأفة ... و الرحم و المرحمة و الرحمة بمعنى» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 498) .

2- .«الواو و الصاد و اللام ، أصل واحد يدلّ على ضمّ شي ء إلى شي ء حتّى يعلقه» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 6 ، ص 115) .

می فرماید: لَم یُخلِ اللّهُ سُبحانَهُ خَلقَهُ مِن نَبِیٍّ مُرسَلٍ أو کِتابٍ مُنزَلٍ أو حُجَّةٍ لازِمَةٍ أو مَحَجَّةٍ قائِمَةٍ . (1) خداوند سبحان ، هیچ گاه خلقش را از پیامبر فرستاده شده یا کتاب آسمانی یا حجّتی موجود یا راهی استوار ، خالی نگذارده است . بنا بر این ، رحمتِ پیوسته بودن اهل بیت علیهم السلام ، می تواند اشاره به این آیه از قرآن باشد که : «وَ لَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ . (2) و به راستی ، این گفتار را برای آنان ، پی در پی [و به هم پیوسته] نازل ساختیم، امید که آنان ، پندپذیر باشند ». تفسیر تفصیلی این آیه را باید در کتاب های تفسیر ، جستجو کرد ؛ امّا طبق روایتی ، امام صادق علیه السلام ، مرادِ این آیه را امامان علیهم السلام می داند و می فرماید : إمامٌ بَعدَ إمامٍ . (3) [منظور ،] امامی پس از امامی است . اکنون ، عبارت «وَ الرَّحْمَةَ المَوصُولَة» ، معنای نیکوتری می یابد ؛ یعنی رحمت و لطف الهی ، به وسیله امام ، به مردم منتقل می شود و با شهادت هر امامی، امامی دیگر از اهل بیت علیهم السلام ، واسطه رحمت خدا می شود و وجود امام معصوم ، مایه رحمت است و در دوران غیبت نیز وجود امام زمان علیه السلام ، رحمت الهی را در باطن این جهان می گسترانَد .

.

1- .نهج البلاغة ، خطبه 1 .

2- .سوره قصص ، آیه 51 .

3- .الأمالی ، طوسی ، ص 294 ، ح 576 ؛ بصائر الدرجات ، ص 515 ، ح 38 .

وَ الآيَةُ الْمَخْزُونَةُ

شرح

مقامات معنوی امامان علیهم السلام

(83)وَ الآيَةُ الْمَخْزُونَةُ .

و آن نشانه پنهان در گنجینه ...

توضیح واژه هاالآیة : نشان ، نشانه آشکار ، علامت . المَخْزُونَة : ذخیره شده ، اندوخته شده . (1)

شرحپیش تر دانستیم که آیه ، به معنای نشانه روشن و آشکار است (2) و امامان علیهم السلام ، از آن رو که مظهر اسما و صفات الهی بوده ، خدانما هستند، آیه الهی اند. در این عبارت ، آیه با واژه «المخزونة» همنشین شده است. مخزون ، به معنای نگهداری شده و حفظ شده است و از همین رو ، به محلّ نگهداری اشیای باارزش ، «خزینة» می گویند و سینه رازدار را «مخزن اسرار» می دانند . بنا بر این ، مشتقّات «خزن» ، در فارسی ، پُرکاربرد و با ذهن ما ، مأنوس است . اینك ، ترکیب «الآيَة الْمَخْزونة» را بررسی می نماییم:

مقامات معنوی امامان علیهم السلاماهل بیت علیهم السلام ، بزرگ ترین نشانه های خدا در روی زمین اند . پیامبر صلی الله علیه و آله و دوازده امام بزرگوار ، آینه خدانما و مظهر تجلّی صفات او هستند. روایت شده که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در معرّفی امام علی علیه السلام فرمود : مَعاشِرَ النّاسِ ! إِنَّهُ مِحْنَةُ الوَرَی وَ الْحُجَّةُ العُظْمی وَ الآيَةُ الكُبْری . (3)

.

1- .«خزن الشی ء فلان إذا أحرزه فی خزانة» (العین ، ج 4 ، ص 209) . «خزن : أصل یدلّ علی صیانة الشی ء» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 2 ، ص 178) .

2- .ر . ك : ص 464 «آیات اللّه لدیکم» .

3- .الأمالی ، صدوق ، ص 83 ، ح 4 ؛ بحار الأنوار ، ج 38 ، ص 93 ، ح 7 .

ای مردم! او ملاکِ آزمایش جهانیان ، حجّت شکوهمند و نشانه بزرگ است . امیر مؤمنان علیه السلام نیز در معرّفی خویش ، همان جملات پیامبر صلی الله علیه و آله را تکرار کرده است و بر پایه روایتی فرموده : أَنَا الحُجَّةُ العُظْمی وَ الآیَةُ الکُبْری وَ المَثَلُ الأعْلی . (1) من ، بزرگ ترین حجّت ، بزرگ ترین نشانه و برترین نمونه ام . در سخن دیگری از امام علی علیه السلام ، روایت شده که فرمود: ما للّهِ نَبَأٌ أعظَمُ مِنِّی وَ ما للّهِ آیةٌ أکْبَرُ مِنِّی . (2) برای خداوند ، خبری بزرگ تر از من نیست ؛ و برای خداوند ، نشانه ای بزرگ تر از من نیست. در نگاه دینی ما، اهل بیت علیهم السلام ، سخنی جز حقیقت نمی گویند و از زیاده گویی و تعارفات ، پرهیز می کنند . بنا بر این ، سخنان آنان ، بیانگر جایگاه واقعی ایشان است و بی تردید ، می توان گفت که در روی زمین ، نشانه ای برتر از وجود امامانِ اهل بیت علیهم السلام نیست ؛ زیرا ایشان ، از هر آنچه که در تصوّر آید ، خدا را بهتر و بیشتر نشان می دهند ، به گونه ای که شناخت واقعیِ مقام امام معصوم، شناخت خدا را در پی دارد ؛ زیرا هر که عظمت ایشان را دریابد، عظمت خالقِ ایشان را دریافته است . روایت شده که امام صادق علیه السلام به محمّد بن مُسلم ثقفی ، از فهمیده ترین شاگردان خویش ، زیارتی را آموزش داد تا هنگام شرفیابی به حضور امیر مؤمنان علی علیه السلام ، آن را بخواند. در این زیارت نامه آمده است : السَّلامُ عَلَیکَ یا آیَةَ اللّهِ العُظمی ! (3) سلام بر تو ، ای بزرگ ترین آیه خدا ! اکنون می توان به راز «الآیة المخزونة ؛ نشانه پنهان بودن» اهل بیت علیهم السلام پی برد که شناخت مقامات معنوی و عظمت حقیقی آنان ، کار هر کسی نیست و جز اولیای ویژه

.

1- .الأمالی ، صدوق ، ص 92 ، ح 7 .

2- .تفسیر القمّی ، ج 2 ، ص 401 ؛ بحار الأنوار ، ج 36 ، ص 1 ، ح 2.

3- .الإقبال ، ج 3 ، ص 130 ؛ بحار الأنوار ، ج 100 ، ص 373 ، ح 9 .

آنان ، کسـی نمی تواند آن گونه که شایسته است ، مقامات و کمالات معنوی آنان را دریابد ؛ بلکه آنچه اولیای ویژه اهل بیت علیهم السلام نیز از مقامات آنان می فهمند ، مرتبه ای از کمالات آنهاست و با قلّه کمالات آنها ، بسـیار فاصله دارد . قلّه مقامات اهل بیت علیهم السلام را کسی جز خدا و دیگر اهل بیت علیهم السلام ، نمی توانند درك کنند ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که خطاب به امام علی علیه السـلام فرمود : یا عَلِیُّ ! ما عَرَفَ اللّهَ إلّا أنَا وَ أنتَ ، وَلا عَرَفَنِی إلّا اللّهُ وَ أنتَ ، وَ لا عَرَفَكَ إلّا اللّهُ وَ أنَا . (1) ای علی ! خدا را جز من و تو ، کسـی نشـناخت ؛ و مرا جز خدا و تو ، کسـی نشـناخت ؛ و تو را جز خدا و من ، کسـی نشناخت . این معرفت ، در واقع ، شناخت قلّه کمالات و مقامات اهل بیت علیهم السلام است ؛ لیکن مراتب پایین تر آن برای پیروان خاصّ آنها امکان پذیر است ؛ امّا نیاز به تلاـش علمی و عملی و تهـذیب نفس دارد و در این میـان ، دعـا ، نقش ویژه ای دارد ، بخصوص در دوران غیبت . بر پـایه روایتی ، امـام صادق علیه السلام ، برای یکی از بزرگ ترین شاگردان خود ، زُراره ، دشواری های زمان غیبتِ امام را برشمرده و به او دعایی را آموزش داده تا با خوانـدن مـداوم آن ، از تردیـدها رهایی یابـد . در این دعا ، آمده : اللّهُمَّ عَرِّفنِي نَفسَكَ فَإنَّكَ إنْ لَم تُعَرِّفنِي نَفسَكَ لَم أعرِف نَبِيَّكَ ! اللّهُمَّ عَرِّفنِي رَسولَكَ فَإنَّكَ إنْ لَم تُعَرِّفنِي رَسولَكَ لَم أعرِفْ حُجَّتَكَ ! اللّهُمَّ عَرِّفنِي حُجَّتَكَ فَإنَّكَ إنْ لَم تُعَرِّفنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَن دِينِي ! (2) خدایا ! خود را به من بشـناسان ؛ که اگر تو خود را به من نشـناسانی ، پیـامبرت را نخواهم شـناخت . خـدایا ! پیامبرت را به من بشـناسان ؛ که اگر پیامبرت را به من نشـناسانی ، حجّت تو را نخواهم شناخت . خدایا ! حجّت خود را به من بشناسان ؛ که اگر حجّت خود را به من نشناسانی ، از دینت ، به کژ راهه خواهم افتاد .

.

1- .تأویل الآیات ، ج 1 ، ص 139 ، ح 18 و ص 221 ، ح 15 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 337 ، ح 5 .

اُنس با دعاهایی که شـناخت اهل بیت علیهم السلام را از خداوند درخواست می کنند، راه یافتن به گنجینه معارف اهل بیت علیهم السلام است ؛ زیرا آنان ، نشانه های نگهـداری شـده خداوندنـد و انسان ، بایـد به این مخزن ، راه یابد تا گوهر وجودی امام معصوم را بشـناسد ، و بدون اجازه ایشان، ورود به گنجینه اهل بیت علیهم السلام ، ممکن نیست .

.

وَ الْأمانَةُ الْمَحْفُوظَةُ

شرح

اشاره

(84)وَ الْأمانَةُ الْمَحْفُوظَةُ .

و آن امانتِ نگهداری شده ...

توضیح واژه هاالأْمانَة : سپردن چیزی برای نگاه داشتن به کسی ، امانت . (1) الْمَحْفُوظَة : حفظ شده، نگهداری شده . (2)

شرحیکی دیگر از ویژگی های امامان علیهم السلام ، «امانت» بودن آنهاست و جمله «و الأمانة المحفوظة» ، به این ویژگی ، اشاره دارد . امّا در این که مقصود از این عبارت چیست ، چند احتمال وجود دارد : 1 . اهل بیت علیهم السلام ، امانت الهی هستند که حفظ آنها بر مردم ، واجب است . 2 . اهل بیت علیهم السلام ، صاحبان امانت هستند و ولایت آنها ، امانت عرضه شده ای است که آسمان و زمین ، از پذیرش آن ، سر برتافتند ؛ امّا انسان ، آن را پذیرفت (3) و باید از آن ، مراقبت کند . علّامه مجلسی ، این دو احتمال را ذکر کرده است . ایشان ، بعید نمی داند که اصل این عبارت ، «الأمانة المعروضة» ، یعنی «امانت عرضه شده» باشد . (4) 3 . اهل بیت علیهم السلام ، امانتی هستند که در کنار کتاب خدا ، حفظ شده اند و تا دامنه قیامت ، ثِقل اصغر (اهل بیت) در کنار ثِقل اکبر (قرآن) ، تداوم خواهد یافت .

.

1- .«إسم لما یؤمن علیه الإنسان» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 25) . «الأمانة : نقیض الخیانة» (العین ، ج 8 ، ص 389) .

2- .«الحاء و الفاء و الظاء ، أصل واحد یدلّ علی مراعاة الشی ء» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 2 ، ص 87) . «حفظت الشی ء حفظًا، أی حرسته» (الصحاح ، ج 3 ، ص 1172).

3- .سوره احزاب ، آیه 72 .

4- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 140 _ 141 .

امانتداری سیاسی

4 . اهل بیت علیهم السلام ، امانتدارانی هستند که با یاری الهی ، این امانت را حفظ کرده اند . احتمال چهارم ، به نظر دقیق تر است و بنا بر این احتمال ، عبارت یاد شده ، درس امانتداری سیاسی برای پیشوایان جامعه است و به حقوق متقابل مردم و رهبری اشاره دارد .

امانتداری سیاسیامامت، امانت الهی است و فرمان بردنِ کامل از خداوند، بهترین روش نگهداری از امانت الهی است. اهل بیت علیهم السلام ، در پاسداری از این امانت الهی، همه هستی خویش را نثار کردند تا امانت خداوند را آن گونه که ستاندند، باز گردانند. در نگاه دینی، حکومت و مردم، حقوقی متقابل دارند و چنانچه حاکم، وظیفه خویش را به خوبی انجام ندهد، مردم هم وظیفه ای در برابر او ندارند. امام علی علیه السلام فرموده است : أَمَّا بَعْد ، فَقَد جَعَلَ اللّهُ سُبْحانَه لي عَلَيْكُم حَقّا بِوِلَايَةِ أمرِكُمْ وَ لَكُم عَلَيَّ مِنَ الحَقِّ مِثْلُ الَّذي لي عَلَيْكُم . (1) البته خداوند ، به سبب زمامداری بر شما ، برای من حقّی بر شما قرار داده است و شما نیز بر من حقّی دارید ، همانند حقّی که من بر شما دارم . امام علی علیه السلام ، نیکو حکومت کردن را، ادای امانت دانسته و فرموده است : حَقٌّ عَلَى الإِمَامِ أَنْ يَحكُمَ بِمَا أنزَلَ اللّهُ وَ أَنْ يُؤَدِّى الأَمَانَةَ ، فَإِذَا فَعَلَ فَحَقٌّ عَلَى النَّاسِ أَنْ يَسْمَعُوا لَهُ وَ أَنْ يُطِيعُوا وَ أَنْ يُجِيبُوا إِذَا دُعُوا . (2) امام ، وظیفه دارد که بر اساس کتاب خدا ، حکم کند و امانت را ادا نماید. وقتی چنین کند ، مردم وظیفه دارند که سخنش را بشنوند، فرمانش را ببرند و هر گاه فرا خوانده شدند ، او را اجابت کنند.

.

1- .نهج البلاغة ، خطبه 216 .

2- .کنزالعمّال ، ج 5 ، ص 764 ، ح 14313 .

بنـا بر این ، حکومت در اسـلام، امانتـداری است و حاکم اسـلامی ، از یك سو بایـد احکام الهی را امانت بدانـد و از سوی دیگر ، مردم را امانت الهی بدانـد . لذا وظیفه او بسـیار دشوار است و راهی جز خدمت ، در پیش ندارد. قرآن ، پیش از آن که حقّ رهبری را بیان کند، حقّ مردم را مقـدّم می دارد و می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَـنَـتِ إِلَی أَهْلِهَا وَإِذَا حَکَمْتُم بَیْنَ النَّاسِ أَن تَحْکُمُواْ بِالْعَدْلِ . (1) همانا خداونـد به شـما فرمان می دهد که امانت ها را به صاحبانش باز گردانید و چون میان مردم داوری می کنید ، به داد ، داوری کنید » . در این آیه ، خداونـد به زمامـداران دسـتور می دهـد تا هر گونه امانتی را به صاحبان آن بازگردانند و در امانتداری خود ، نیکوکردار باشـند و هنگام داوری ، در میان مردم ، با دادگری به قضاوت بپردازنـد و اگر حقوق مردم را رعایت کردنـد، امانتدار خدا خواهند بود . همچنین در آیه بعد ، به مردم دسـتور می دهد تا از حاکمانِ امین ، فرمان بُرداری کنند : «یَـأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُواْ أَطِیعُواْ اللَّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الْأَمْرِ مِنکُمْ. (2) ای کسـانی که ایمـان آورده ایـد ! از خداونـد ، فرمان ببریـد ، و از پیامبر و صاحبْ اختیارانتان (صاحبان امر) که از میان خودتان هسـتند ، فرمـان ببریـد » . روایت شـده که معلّی بن خنیس ، شـاگرد امـام صـادق علیه السـلام از ایشـان در باره تفسـیر آیه «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکُمْ أَن تُؤَدُّواْ الْأَمَـنَـتِ إِلَی أَهْلِهَا» پرسـید. امام علیه السلام فرمود: «بر عهده امام است که آنچه در نزدش هست ، برای امام بعد از خودش ، وا گذارد و به امامان دستور داده شده تا به عدالت ، حکم کنند و به مردم نیز فرمان داده تا از ایشان ، پیروی نمایند». (3)

.

1- .سوره نساء ، آیه 58 .

2- .سوره نساء ، آیه 59 .

3- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 3 ، ص 3 ، ح 3217.

امانتِ مسئولیت

این تفسیر ، رابطه میان دو آیه یاد شده و امانتداری امامان را به خوبی بیان می کند و دو پیام مهم برای مسئولان دارد: نخست ، واگذاری امور به کسانی که شایستگی آن را دارند ، و دیگر این که با همه مردم ، به عدالتْ رفتار کنند.

امانتِ مسئولیتمسئولیت ، در نظام اسلامی ، امانت است ، نه وسیله امرار معاش . بنا بر این ، کسی که در حکومت اسلامی، مسئولیتی را می پذیرد، دشواری امانتداری را تحمّل می کند و روزی که مسئولیت خویش را واگذار می کند، روز آسایش و راحتی اوست ؛ زیرا از سنگینی بار امانت ، کاسته شده است. در نهج البلاغة آمده که امیر مؤمنان علیه السلام ، به کارگزار خود در آذربایجان نوشت : إنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ بِطُعمَةٍ و لكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ . (1) کاری که بر عهده توست، طعمه تو نیست ؛ بلکه امانتی بر گردنت است . امیر مؤمنان علیه السلام تا پایان حکومت خویش، از امانتِ حکومت ، به خوبی مراقبت کرد و کوتاهیِ نزدیکانش را خیانت در امانت می دانست . ایشان ، در نامه ای عتاب آلود به یکی از پسرعموهایش ـ که اموالی از بیت المال را تصاحب کرده بود ـ نوشت : فَإنّي قَد كُنتُ أشرَكتُكَ فِي أمانَتِي ، وَ لَم يَكُن أحَدٌ مِن أهلِ بَيتي فِي نَفسِي أوثَقَ مِنكَ ؛ لِمُواساتِي وَ مُوازَرَتِي وَ أداءِ الأمانَةِ إلَيَّ ، فَلَمّا رَأَيتَ الزَّمانَ عَلَى ابنِ عَمِّكَ قَد كَلِبَ، وَ الْعَدُوَّ عَلَيهِ قَد حَرِبَ، وَ أمانَةَ النّاسِ قَد خَرِبَت ، وَ هذِهِ الأُمورَ قَد قَسَت، قَلَبتَ لِابنِ عَمِّكَ ظَهرَ المِجَنِّ وَ فارَقتَهُ مَعَ المُفارِقينَ، وَ خَذَلتَهُ أسوأَ خِذلانِ الخاذِلينَ . (2) من ، تو را در امانتم شریك کرده بودم و در نظرم ، هیچ يك از خاندانم در همکاری و یاری و امانتداری ، همچون تو ، مورد اعتماد من نبود ؛ امّا تو همین که دیدی روزگار بر پسرعمویت ، یورش بُرده است و دشمن ، به پیکار او برآمده و امانت سپرده شده به من ،

.

1- .نهج البلاغة ، نامه 5 .

2- .رجال الکشّی ، ج 1 ، ص 279 ، ح 110 ؛ دانش نامه امیرالمؤمنین علیه السلام ، ج 12 ، ص 210 ، ح 6582 .

تباه شـده و کارها ، سـخت گشـته است، رنگ عوض کردی و با پسـرعمویت ، به گونه دیگری شدی و همراه جدایی خواهان، راه جدایی را پیمودی و به بدترین شـکل، او را وا نهادی. امام علی علیه السلام ، در این قسمت از نامه ، سه بار از حکومت با تعبیر «امانت» ، یاد فرموده است . آنچه امـام علیه السـلام را برآشـفته کرد ، خیانت در امانت بود. پایه اساسـی حکومت در نظام الهی، امانتـداری است. یوسف علیه السلام ، هنگامی که خود را داوطلبِ پذیرش مسئولیت کرد ، در معرّفی خویش فرمود: «قَالَ اجْعَلْنِی عَلَی خَزَآئِنِ الْأَرْضِ إِنِّی حَفِیظٌ عَلِیمٌ . (1) گفت: مرا بر خزانه هـای این سـرزمین بگمـار، که من ، نگهبـانی دانـا هسـتم » . فرهنـگ امانتـداری ، در گفتار و رفتار حاکمان ، تأثیر مسـتقیم دارد. مدیری که خود را امانتدار می داند، باید خدمتش صادقانه باشد و هر گونه کوتاهی در خدمت، خیانت در امانت ، شمرده می شود. بنـا بر این ، در نظـام قرآنی ، فخرفروشـی، تکبّر و حرص برای به دست آوردن مقـام ، بی معنـاست. امـام خمینی ، رهبر کبیر انقلاب اسـلامی ، همواره خود را خـادمِ مردم معرّفی می کرد . ایشـان ، در جمع خبرنگـاران خـارجی ، علّت علاـقه مردم به خود را چنین تحلیل فرمود: خمینی ، یك طلبه ضعیفی است. این جا نشسته ، با شما صحبت می کند و مردم هم به او علاقه دارند ؛ چون نوکر خودشان هست، آدم به نوکرش، به خـادمش ، علاـقه دارد . (2) همچنین جانشـین برحقّ او ، آیـة اللّه خامنه ای ، همین منطق را منطقِ اسـلام می دانـد و در دیدار با اقشار مردم ، فرموده است : فلسـفه وجود بنده و امثال بنده و دیگر مسئولان، خدمت است. ماها ، نوکر و خدمت گزار مردم هستیم . اعتبار و آبروی ما ، به این است. اسـلام ، این را برای ما معیّن کرده است. (3) امام رحمه الله ، فرهنگ خدمت گزاری را آن چنان نهادینه کرد که در دوران دفاع مقدّس ،

.

1- .سوره یوسف ، آیه 55 .

2- .صحیفه امام ، ج 11 ، ص 300 (مصاحبه با خبرنگاران خارجی ، به تاریخ 26 آذر ماه 1358) .

3- .به نقل از : پایگاه اطّلاع رسانی دفتر مقام معظّم رهبری، 15 / 11 / 1382 .

فرماندهان سپاه اسلام، از لفظ خدمت گزار استفاده می کردند و «خدمت گزار گردان» ، عنوان شناخته شده ای برای فرمانده گردان بود و همه بسیجیان ، با این قبیل واژگان ، مأنوس بودند . زائر ، اینك با معانی گوناگون عبارت «الأمانة المحفوظة» ، آشنا شده است و امام را به عنوان بهترین امانتدار ، می شناسد ، و چه نیکوست که از امام خویش بخواهد تا فرهنگ نگرش دینی به مسئولیت را به او هم واگذار کند تا با نگاهی زیباتر ، به مسئولیت های خود در زندگی بنگرد .

.

وَ الْبابُ الْمُبْتَلی بِهِ النّاسُ

شرح

اشاره

(85)وَ الْبابُ الْمُبْتَلی بِهِ النّاسُ . مَنْ أتاكُمْ نَجی ، وَ مَنْ لَمْ یَأْتِكُمْ هَلَكَ .

و آن درگاهی که مردم ، بِدان آزموده می شوند . هر که نزدتان بیاید ، نجات می یابد و هر که نیاید ، نابود می شود ...

توضیح واژه هاالباب : در، دروازه ، ورودی. (1) الْمُبتَلی : آزموده شده ، امتحان شده . (2) أتی : آمد ، رسید ، وارد شد . (3) نَجی : نجات یافت، رهایی یافت . (4) هَلَكَ : هلاك شد، تلف شد، مُرد ، نابود شد . (5)

شرحاهل بیت علیهم السلام ، معیار ارزشیابی مؤمنان اند و همه دینداران ، باید در این آزمون ، شرکت نمایند. پذیرش در این آزمایش ، باعث سعادت و سرافرازی است و ناکامی در این آزمون ، باعث هلاکت و سرافکندگی است. نکته محوری این عبارت ، چگونگیِ آزمون مؤمنان است و عبارت های بعدی ، نیازمند توضیح نیستند ؛ زیرا دلایل انتخاب اهل بیت علیهم السلام به عنوان معیار ارزشیابی ، بیان شده است که اینك ، به اختصار ، آنها را بررسی می نماییم :

.

1- .«الباب : یقال لمدخل الشی ء» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 64) .

2- .«بلوت الرجل : اختبرته» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 83) . «و إبتلاه اللّه : إمتحنه ... إبتلی إذا امتحن» (همان ، ص 84) .

3- .«الإتیان : المجی ء» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 13) .

4- .«النجاء : الخلاص من الشی ء» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 304) .

5- .«هلك : مات» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 503) .

آزمون دینداران

آزمون دینداراندر فرهنگ قرآنی ، ادّعای داشـتن ایمان ، پذیرفته نیست ؛ بلکه مؤمنان ، باید در آزمون های الهی، ایمان خویش را ثابت کنند : «أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُواْ أَن يَقُولُواْ ءَامَنَّا وَ هُمْ لَا يُفْتَنُونَ . (1) آیا مردم پنداشـته انـد که تا گفتند : «ایمان آوردیم» ، رها می شوند و مورد آزمایش ، قرار نمی گیرند ؟ » . همه بندگان خدا ، آزموده می شوند . روایت شده که امام علی علیه السلام ، در توصیف انبیا و اولیا ، فرموده است : قَد اختَبَرَهُمُ اللّهُ بِالمَخْمَصَةِ وَابْتَلَاهُمْ بِالمَجهَدَةِ وَامْتَحَنَهُمْ بِالمَخاوِفِ . (2) خداوند ، آنان را به گرسـنگی آزمود و به انواع سختی ، گرفتارشان ساخت و به بیم و هراس ها ، امتحانشان نمود. در حدیثی آمده که وقتی آیه «أَحَسِبَ النَّاسُ ...» نازل شد، پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله ، نبرد امام علی علیه السـلام با ناکِثین، قاسِطین و مارِقین را از مصادیق آزمون های الهی دانست . (3) همچنین ، وقتی امام علی علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله در باره آزمایش مورد اشاره در این آیه پرسید، ایشان فرمود: یا علی ! إنَّ اُمَّتِي سَيُفْتَنُونَ مِن بَعْدِي . (4) ای علی ! امّت من ، پس از من ، به زودی دچار فتنه می گردند. سپس ، پیامبر صلی الله علیه و آله برخی آزمون های فرا روی مؤمنان را برشـمرد و فرمود : ای علی ! به زودی مسـلمانان ، بـا اموال خود ، آزموده می شونـد و به خـاطر دینشـان ، بر خـدا منّت می نهنـد و آرزوی رحمت او را می کنند و خود را از خشم او ، در امان می دانند و با

.

1- .سوره عنکبوت ، آیه 2 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 192 .

3- .تنبیه الغافلین ، ص 74 .

4- .نهج البلاغة ، خطبه 156 .

اهل بیت علیهم السلام ، دروازه آزمون الهی

شُبهه های دروغین و خواهش های نفسانیِ غفلت زا ، حرام او را حلال می گردانند . مثلاً شراب را به نام آب انگور یا خرما ، و رشوه را به نام هدیه ، و رِبا را به نام بیع و معامله ، روا می شـمارند. (1) آنچه مسـلّم است این که امّت پیامبر صلی الله علیه و آله پس از ایشان ، در مواقع گوناگون ، ماننـد زمان امام علی ، امام حسن و امام حسـین علیهم السـلام ، در معرض آزمون های گوناگون قرار گرفتنـد و در بیشتر موارد ، سرافکنده شدند . نکته ای که ذکر آن در این جا ضـرور است ، این که شـناخت دقیق اهل بیت علیهم السـلام و آزمون هایی که پشت سـر گذاشتند ، راه گشای موفّقیت ما در آزمون زمان ماست.

اهل بیت علیهم السـلام ، دروازه آزمون الهیواژه «باب» ، به معنای دروازه و ورودیِ هر چیزی است که به آن در می آیند و اهل بیت علیهم السـلام ، ورودیِ آزمون خداوندند که به گونه ای ، تکرارِ آزمون های انبیای پیشین است . قرآن کریم، از آزمون بنی اسرائیل در زمان موسی علیه السـلام ، با عنوان «الباب» یاد می کند و می فرماید: «وَ إِذْ قُلْنَا ادْخُلُواْ هَـذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُواْ مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَ ادْخُلُواْ الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُواْ حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَـيَـٰكُمْ وَ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ . (2) و نیز [به یاد آورید] هنگامی را که گفتیم: «بدین شـهر ، در آیید ، و از [نعمت های]آن، هر گونه که خواستید، فراوان بخورید، و سـجده کنان ، از در در آیید و بگویید: « [خداوندا !]گناهان ما را بریز» ، تا خطاهای شما را ببخشاییم ؛ و [پاداش]نیکوکاران را خواهیم افزود» . مفسّران ، مراد از «قریه» را در این آیه ، شهر بیت المقدس و یا شهر اَریحا در

.

1- .همان جا .

2- .سوره بقره ، آیه 58 .

نزدیکی بیت المقدس دانسته اند. (1) بنی اسـرائیل که هنگام ورود به شهر ، با دروازه ای بزرگ رو به رو شدند، سر از فرمان الهی برتافتند و نه تنها سـجده نکردنـد ؛ بلکه مسـخره کنان ، واژه «حِطّة ؛ گناهان» را به «حِنْطَة ؛ گندم» ، تبدیل کردند و به جای پاداش، نازل شدن عذاب الهی را بر خود ، هموار کردند: «فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَـلَمُواْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَـلَمُواْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُواْ يَفْسُقُونَ . (2) امّا کسانی که سـتم کرده بودند، [آن سـخن را] به سخن دیگری ، غیر از آنچه به ایشان گفته شده بود ، تبدیل کردند. پس ما [نیز] بر آنان که سـتم کردند، به سـزای این که نافرمانی پیشه کرده بودند، عذابی از آسـمان ، فرو فرسـتادیم» . بازگویی داسـتان نافرمانیِ بنی اسـرائیل در قرآن، برای مسـلمانان ، درس آموز است و آشـنایان بـا قرآن ، از این حادثه ، به «بابُ الحِطّة» ؛ دروازه آزمون یاد می کننـد ؛ دروازه ای که اجازه ورود به آن ، در صورت پیروی کامل ، صادر می شـد و سـرپیچی از دسـتورهای خداونـد ، عذاب او را در پی داشت . خداوند ، قوم موسـی علیه السـلام را آزمود و فرمـان سـجده در برابر دروازه ای بزرگ را صـادر کرد تا هر آن که پیرو او نیست، زبان به اعتراض بگشایـد و گوید : «سـجده بر چنین دری ، لازم نیست» . اهل بیت علیهم السلام ، همان «دروازه آزمون»اند که پیروی از ایشان، سعادت و رستگاری را برای فرد ، به ارمغان می آورد. در حدیثی ، پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله ، اهل بیت علیهم السلام را «باب حِطّه» برای امّت اسلامی معرّفی کرده و فرموده است: إِنَّمَـا مَثَـلُ اهْلِ بَيْتِى فِيكُم مَثَلُ بابِ حِطَّةٍ فِى بَنِى إسْرائِيل ، مَنْ دَخَلَهُ غُفِرَ لَه . (3) مَثَـل اهل بیت من در میان شما ، همچون باب حِطّه در میان بنی اسرائیل است . هر کس از آن وارد شود ، آمرزیده گردد .

.

1- .ر .ك : مجمع البیان ، ج 1 ، ص 229 ؛ تفسیر الطبری ، ج 1 ، ص 426.

2- .سوره بقره ، آیه 59 .

3- .المعجم الصغیر ، ج 2 ، ص 22 .

نجات و هلاکت امّت

نجات و هلاکت امّتجمله «مَنْ أتاکُمْ نَجی ، وَ مَنْ لَمْ یَأتِکُمْ هَلَکَ ؛ هر کس نزد شما بیاید ، نجات می یابد ، و هر کس نیاید ، هلاك خواهد شد» ، اشاره به این معناست که امّت اسلامی ، به وسیله اهل بیت علیهم السلام ، آزموده می شوند ، و هر کس وظایف خویش را انجام دهد ، نجات می یابد و رستگار می شود ، و آن کس که راه دیگری را برگزید، نابود می شود. روایت شده که امیر مؤمنان علیه السلام ، در معرّفی اهل بیت فرمود : نَحنُ بابُ حِطَّةٍ وَ هُوَ بَابُ السَّلامِ . مَنْ دَخَلَهُ نَجَا، وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْه هَوی . (1) ما باب حطّه (دروازه آزمون) هستیم و آن، باب السّلام است . هر که از آن وارد شود ، نجات می یابد ، و هر که از آن سر بپیچد ، سقوط می کند . آزمون ورودیِ امامان علیهم السلام ، از مجموعه تعالیمی است که برای ما به ارمغان آورده اند و آموزش های آنان، تبیین قرآن و سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله است و در حقیقت ، سخن امامان علیهم السلام ، همان سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله است که سرچشمه آن ، وحی است. روی برتافتن از اهل بیت علیهم السلام ، نادیده گرفتن قرآن و سنّتِ پیامبر صلی الله علیه و آله است و توجّه به تعالیم ایشان ، سلامت دنیا و آخرت را در پی دارد . از مردمانی که همواره سعی کرده اند از راه مطمئن اهل بیت علیهم السلام به سوی خدا راه بسپارند و تعالیم انسان ساز آنان را در پیشِ دید خود قرار دهند، ایرانیان بوده اند . بر پایه روایتی ، پیامبر صلی الله علیه و آله ، مقاومت پارسیان را ستوده و آینده دین را از آنِ ایشان دانسته و فرموده است: وَالَّذی نَفْسی بِیَدِهِ لَوْ کَانَ الإیمانُ مَنُوطا بِالثُّرَیّا لَتَنَاوَلَهُ رِجالٌ مِنْ فارِسَ ! (2) سوگند به آن که جانم به دست اوست ، اگر ایمان از ستاره ثریّا هم آویخته باشد ، هر آینه ، مردانی از فارس به آن دست می یابند !

.

1- .الخصال ، ص 626 ، ح 10 .

2- .سنن الترمذی ، ج 5 ، ص 384 ، ح 3261 .

همچنین ، بر پـایه حـدیث دیگری ، پیامبر صـلی الله علیه و آله ، مؤمنان آخرْزمان را از یاران زمان خویش ، برتر دانسـته و خطاب به یاران خود ، فرموده است : إنَّکُم أصْـحَابی وَ إخْوَانی قَوْمٌ مِنْ آخِرِ الزَّمَان آمَنُوا بِی وَ لَمْ یَرَونِي ... لَأَحَـدُهُم أشَـدُّ بَقیةً عَلی دِینِهِ مِنْ خَرْطِ القَتَادِ فِی اللَّیْلَةِ الظَلْماءِ أو کَالقَابِضِ عَلَی جَمَرِ الغَضَا ، أُولئِكَ مَصَابِیحُ الدُّجی یُنْجِیهم اللّهُ مِن کُلِّ فِتْنَةٍ غَبْراءَ مُظْلِمَةٍ . (1) شما ، یاران منید و برادران من، مردمانی انـد در آخرْزمان ، که مرا نمی بیننـد ؛ امّا به من ، ایمان می آورنـد ... برای هر کـدامشان ، پایـداری در دین، از با دست خُرد کردن خار مُغیلان در شب تیره ، سخت تر است ، یا همچون کسی است که اَخگَر شوره گز را در کفِ دست ، نگه دارد. اینان ، چراغ های تابان در دل تاریکی اند. خداوند، آنان را از هر فتنه غبارآلود و شـبگون، نجات می بخشد . امام خمینی قدس سـره که با تکیه بر ایمان مردم ایران ، رژیم سـتم شاهی را برانـداخت و جمهوری اسـلامی را پایه گـذاری کرد ، در معرّفی ملّت بزرگ ایران فرمود: من با جرئت ، مدّعی هسـتم که ملّت ایران و توده میلیونی آن در عصـر حاضـر ، بهتر از ملّت حجاز در عهـد رسول اللّه صـلی الله علیه و آله ، و کوفه و عراق در عهد امیر المؤمنین و حسـین بن علی علیهماالسـلاممی باشند . (2) زائرِ بـامعرفت ، در این قسـمت از خطـاب خود، بار دیگر با اهل بیت علیهم السلام عهد می بندد که راه آنان را برگزیند و میراثِ ماندگار آنان را ارج نهد و رفتار و منش ایشان را سرلوحه زندگی خویش گردانَد .

.

1- .بصائر الدرجات ، ص 84 ، ح 4 ؛ بحار الأنوار ، ج 52 ، ص 124 ، ح 8 .

2- .صحیفه نور ، ج 21 ، ص 180 (وصیّت نامه سیاسی ـ الهی امام خمینی) .

إِلَى اللّهِ تَدْعُون وَ عَلَيْهِ تَدُلُّونَ ، وَ بِهِ تُؤمِنُونَ

اشاره

(86)إِلَى اللّهِ تَدْعُون وَ عَلَيْهِ تَدُلُّونَ ، وَ بِهِ تُؤمِنُونَ ، وَ لَهُ تُسَلِّمونَ (1) وَ بِأمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إلى سَبيلِهِ تُرْشِدُونَ ، وَ بِقَولِهِ تَحْكُمُونَ . تنها و تنها [مردم را] به سوی خدا می خوانید و به سوی او راه نمایی می کنید و به او ایمان دارید و تسلیم محض اویید و به فرمانش ، رفتار کرده ، [مردم را]به سوی راه او هدایت می کنید و به گفتار او ، داوری می نمایید ...

توضیح واژه هاتَدْعُونَ : می خوانید ، دعوت می کنید ، فرا می خوانید . (2) تَدُلُّون : راه نمایی می کنید ، می نمایانید ، دلالت می کنید . (3) تُسَلِّمون : تسلیم می شوید ، تن می دهید . (4) تَعْمَلُون : عمل می کنید ، انجام می دهید ، به کار می بندید . (5) تُرشِدون : ارشاد می کنید ، راه نمایی می کنید ، ره نمون می شوید . (6) تَحْكُمُون : حکم می کنید ، فتوا می دهید . (7)

.

1- .در برخی نسخه ها ، «تُسْلِمون» (از باب افعال) آمده ، به این معنا که «سر تسلیم ، فرود می آورید» .

2- .«أصل واحد ، و هو أن تميل الشی ء إليك بصوت و كلام يكون منك» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 279) .

3- .«دلّ ... إبانة الشی ء بإمارة تتعلمها ... و الدليل الإمارة فی الشی ء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 259) . «الدلالة : ما يتوصل به إلى معرفة الشی ء» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 171) .

4- .«الإسلام هو الانقياد لانّه يسلم من الاباء و الامتناع» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 3 ، ص 90) «والتَّسليم ، بذل الرضا بالحكم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 295) .

5- .«العين والميم واللّام ، أصل واحد صحيح و هو عام فی كلّ فعل يفعل» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 4 ، ص 145) . «العمل كلّ فعل يكون من الحيوان بقصد» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 348) .

6- .«أصل واحد يدلّ على استقامة الطريق» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 398) . «الرشد خلاف الغی ، يستعمل استعمال الهداية» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 196) .

7- .«الحكم بالشی ء أن تقضی بأنّه كذا أو ليس بكذا» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 126) .

شرح

دعوتگران خالص توحید

شرحفلسفه انتخاب اهل بیت علیهم السلام به عنوان معیار ارزشیابی مؤمنان چیست؟ چرا آنان ، دروازه آزمون الهی هستند ، به گونه ای که موفّقیت در این آزمون ، رهـایی و سـرافرازی است ، و شـکست در آن، نـابودی و هلاکت است؟ عبارت های «إلَی اللّه تَدْعُون» تا «بِقَوْلِهِ تَحْکُمُون» ، پاسـخی به این پرسش است. در ادبیات عرب ، رُکن اصلی کلام ، مقدّم می شود و سپس ، موارد توضیحی ، پس از آن قرار می گیرد. برای نمونه ، همواره فعل بر فاعل ، و جار و مجرور ، مقدّم می شود ؛ امّا گاهی برای اغراض ویژه، فاعل یا جار و مجرور ، پیش از فعل ، قرار می گیرند. یکی از مواردی که تقدّم جار و مجرور بر فعل را جایز می نماید، اِفاده حَصـر است. در مثال مشهور ، برای آن که بگوییم : «تو را می پرستیم» ، باید جمله «نَعْبُدُكَ» به کار برود ؛ ولی در سوره حمد می خوانیم: «إیّاكَ نَعْبُدُ» ، که معنای آنْ چنین است: «تنها و تنها ، تو را می پرستیم» . در تمام عبارت های این بخش از زیارت ، جار و مجرور ، بر فعل ، مقدّم شده است و همین امر ، جایگاه ویژه امامان علیهم السلام را نشان می دهد.

دعوتگران خالص توحیددعوت به سوی خدا، هدف ارزشمندی است و از آن در آیات متعدّدی از قرآن کریم ، یاد شده است : «وَ دَاعِیًا إِلَی اللَّهِ بِإِذْنِهِ . (1) و خواننده به سوی خدا ، به فرمان او» . و به مؤمنان ، فرمان داده شده تا دعوت جان فزای حق را به گوش گیرند. «اسْتَجِیبُوا... إذا دَعَاکُمْ لِمَا یُحْیِیکُمْ. (2)

.

1- .سوره احزاب ، آیه 46 .

2- .سوره انفال ، آیه 24 .

راه نمایان راستین به سوی خدا

کاملان در ایمان

هنگامی که شـما را به چیزی فرا خوانند که زنده تان می سازد ، پاسخ دهید» . به پیامبر دسـتور داده شد تا مردم را به بهترین روش ، به سوی خـدا فرا خواند : «ادْعُ إِلَی سَبِیلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَـدِلْهُم بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ. (1) [مردم را] با حکمت و پنـد نیکو ، به راه پروردگارت بخوان و با آنان ، به شـیوه ای که نیکوتر است ، گفتگو کن» . خانـدان پیامبر خـدا علیهم السـلام ، همگی دعوت کننده به سوی خـدا بوده انـد و چگونگیِ دعوت آنان را در عبارت «الـدُّعاة إلَی اللّه » (2) ، بررسـی کردیم . امّـا در این عبـارت از زیارت ، «إلی اللّه » بر «تَدْعُون» ، مقدّم شده و معنای آن ، چنین است: «شـما ، تنها و تنها به سوی خدا دعوت می کنید» و به دیگر سخن ، یعنی : شما ، مردم را به سوی خویش نمی خوانید و برای خود ، هیچ نمی خواهید و فقط ، تبلیغ خدا را می نمایید.

راه نمایان راستین به سوی خداعبارت «وَ عَلَیْهِ تَدُلُّون» ، یعنی : «شـما ، تنها به سوی او راه نمایی می کنید» . امامان علیهم السلام ، مردم را به سوی خـدا دعوت می کننـد و برای دعوت خویش ، دلیل و برهان می آورنـد ؛ زیرا فرا خواندنِ تنها ، مفید نیست ؛ بلکه اسـتدلال قوی و ایمان سازی که بتواند در هنگامه تردیدها ، نجات بخش باشد، روش همیشـگیِ پیشوایان دینی است و از این رو ، آنان ، هیچ پرسشی را بی پاسـخ ، رها نکرده انـد و همواره به فراخورِ حال مخاطب، پاسـخی مناسب داده اند و هیچ گاه از جهل مردم ، برای اثبات معارف الهی بهره نبرده اند ؛ بلکه بهترین روش های ایمان سازِ پایدار را به کار برده اند .

کاملان در ایمانعبارت «وَ بِهِ تُؤمِنون» ، یعنی : شما ، تنها و تنها به خدا ایمان آوردید و در تمام

.

1- .سوره نحل ، آیه 125 .

2- .ر . ك : ص 231 .

تسلیم محض خداوند

خدامحوران در رفتار

ارشاد کنندگان به راه حق

عمرتان ، لحظه ای از این باور قلبی ، جـدا نشدیـد و هیـچ موجودی را در باطن خویش ، همتایِ او نیافتید و هر چه را که از سوی حق نازل شد ، تصدیق کردید و در این جهان ، جز خدا هیچ ندیدید.

تسلیم محض خداوندعبارت «وَ لَهُ تُسَلِّمُونَ» ، با توجّه به اِعرابی که در نسخه های موجود «زیارت جامعه» برایش گذاشته شده ، «تُسَلِّمُون» ، از باب تفعیل ، خوانـده می شود ؛ امّا با عنایت به عبارت های بعدی، فعل «تُسْلِمُون» از باب افعال ، روان تر و زیباتر به نظر می رسد. به هر روی ، مفهوم این عبارت ، آن است که : شما ، تنها در برابر خدا ، تسلیمِ محض شدید و در برابر فرمان هیچ کس ، سر فرو نیاوردید .

خدامحوران در رفتارعبارت «وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُون» ، یعنی : امامان علیهم السلام ، در میان مردم می زیستند و نیازهای ایشان نیز مانند نیازهای سایر مردم بود ؛ امّا برای رسـیدن به خواسـته هایشان ، فرمان خـدا را در نظر می گرفتند و تنها به دسـتورهای او عمل می کردند. بنا بر این ، مفهوم «وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُون» ، بیـانگر خـدامحوری اهـل بیت علیهم السـلام در رفتار است که ایشان ، در زنـدگی روزمرّه هم فرمان حق را بر خواسته های نفسانی ، مقدّم می کردند و لحظه ای بر اساسِ فرمان نفسِ خویش ، رفتار نکردند.

ارشاد کنندگان به راه حقدر باره عبارت «وَ إِلی سَبیلِهِ تُرشِدُون» ، باید گفت : معنای اصـلی رشد، اسـتواری در راه و داشـتن مقصد صـحیح است و آن گاه ، برای «هدایت» ، استعمال می شود و در برابر «غَیّ» ، به معنای گم راهی به کار می رود:

.

داوران بر مبنای سخن خدا

«قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ. (1) ره یابی [به راه راست] ، از بیراهه ، [جـدا شـده و] ، نموده شده است» . یکی از مشـتقّات پُرکاربرد این واژه، «ارشاد» به معنای راه نمایی و هدایت کردن است. در این عبارت ، به امامان علیهم السلام می گوییم: «و تنها به راه حق ، هدایت می کنید و هر کس از شما راه نمایی بخواهد، بی تردید، هموارترین راه به سوی حق را به او نشان می دهید و او را به سر منزل مقصود می رسانید» .

داوران بر مبنای سـخن خدامبنای داوری اهل بیت علیهم السـلام ، وحی است : «وَ بِقَولِهِ تَحْكُمُونَ» . امامان علیهم السـلام ، بارها تأکید کرده اند که هیچ سـخنی را از جانب خویش نمی گویند و هر آنچه می گویند ، از جانب حقّ است. (2) در این عبارت نیز زائر ، خطاب به امام می گوید : تنها بر مبنای سـخن خداوند متعال ، داوری می کنید و حکم شـما، ترجمانِ سخن پروردگار است . اکنون ، فلسفه انتخاب اهل بیت علیهم السـلام به عنوان معیار ارزشـیابی ، مشـخّص شد. مهم ترین دلیل این گزینش، «خدامحوری» پیشوایان دینی است. آنان ، در تبلیغ و راه نمایی، استدلال ، رفتار ، ارشاد و داوری ، تنها و تنها ، خدا را در نظر می گرفتند و غیر خدا را در اندیشه و رفتار خود ، راه نمی دادند. از همین رو ، به عنوان معیار ارزیابی مسـلمانان ، انتخاب شده اند و آن که به اهل بیت علیهم السـلام نزدیك تر باشد ، بی تردید ، به خدا نزدیك تر است .

.

1- .سوره بقره ، آیه 256 .

2- .ر . ك : ص 80 : «حدیثی حدیث أبی ، و حدیث أبی ...» .

سَعِدَ مَنْ والاكُمْ ، وَ هَلَكَ مَنْ عاداكُمْ

اشاره

(87)سَعِدَ (1) مَنْ والاكُمْ ، وَ هَلَكَ مَنْ عاداكُمْ ، وَ خابَ مَنْ جَحَدَكُم ، وَ ضَلَّ مَنْ فارَقَكُمْ ، وَ فازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ ، وَ أمِنَ مَنْ لَجَأَ إلَيْكُمْ ،وَ سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُم وَ هُدِیَ مَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ . مَنِ اتَّبَعَكُم فَالْجَنَّةُ مَأْواهُ وَ مَنْ خالَفَكُم فَالنّارُ مَثْواه.

خوش بخت است ، هر كه شـما را يارى كنـد ؛ و هلاك است ، هر كه شـما را دشـمن دارد ؛ و ناكام است ، هر كه انكارتان كنـد ؛ و گم راه است ، هر كه از شـما جدا شود ؛ و رسـتگار است ، هر كه به شما در آويزد ؛ و در امان ماند ، هر كه به شما پناه آورد ؛ و سالم ماند ، هر كه تصديقتان كند ؛ و هدايت مى شود ، هر كه به شـما بپيوندد . هر كه از شما پيروى كند ، بهشت ، پناهگاه اوست ؛ و هر كه با شما مخالفت كند ، آتش [دوزخ] ، جايگاه اوست .

توضيح واژه هاسَعِدَ : خوش بخت شد ، بهره مند شد . (2) والى : نزديك شد ، در كنارْ قرار گرفت . (3) عادى : دشمنى ورزيد ، خصومت كرد . (4) خابَ : شكست خورد ، ناكام شد ، بى نتيجه مانْد . (5)

.

1- .در برخى از نسخه ها ، جمله «و اللّه سَعِدَ مَنْ والاكُم» ، به جاى «سَعِدَ مَنْ والاكُم» ، آمده است .

2- .«السعد والسعادة : معاونة الأُمور الإلهية للإنسان على نيل الخير» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 232) . «أصل يدلّ على خير و سرور» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 3 ، ص 75) .

3- .«أصل صـحيح يـدلّ على قرب» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 6 ، ص 141) . «الولاء و التّوالى أن يحصل شـيئان فصاعدا حصولاً ليس بينهما ما ليس منهما و يستعار ذلك للقرب» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 533) .

4- .«العدو : التجاوز و منافاة الالتئام» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 326) . «أصل واحد صحيح ... يدلّ على تجاوز فى الشى ء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 4 ، ص 249) .

5- .«أصل واحـد يـدلّ على عـدم فائدة و حرمان» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 232) . «خاب الرجل خيبـة، إذا لم ينل ما يطلب» (الصحاح ، ج 1 ، ص 123) . «الخيبة : فوت الطلب» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 160) .

جَحَدَ : نفی کرد ، انکار کرد ، منکر شد . (1) ضَلَّ : گم راه شد ، گم شد ، به بیراهه رفت . (2) فارَقَ : دوری گُزید ، جدا شد ، کناره گرفت . (3) فازَ : موفّق شد ، پیروز شد ، به دست آورد . (4) تَمَسَّكَ : چنگ زد ، درآویخت . (5) لَجَأَ : پناه بُرد ، روی آورد ، متوسّل شد . (6) صَدَّقَ : باور کرد ، تصدیق کرد ، پذیرفت . (7) هُدِیَ : هدایت شد ، راه نمایی شد . (8) اِعْتَصَمَ : پیوست ، چنگ زد ، پناهنده شد . (9) مَأوی : پناهگاه ، اقامتگاه ، منزلگاه . (10)

.

1- .«الجحود نفی ما فی القلب إثباته و إثبات ما فی القلب نفیه» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 88) . «الجحود ، ضدّ الإقرار و لا یکون إلّا مع علم الجاحد به أنّه صحیح» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 1 ، ص 426) .

2- .«أصل صحیح یدلّ علی . . . ضیاع الشی ء و ذهابه فی غیر حقّه» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 3 ، ص 356) . «الضلال : العدول عن الطریق المستقیم» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 297) . «و یقال الضلال لکلّ عدول عن المنهج عمدا کان أو سهوا یسیرا کان أو کثیرا» (همان جا) .

3- .«أصل صحیح یدلّ علی تمییز و تزییل بین شیئین» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 4 ، ص 493) . «الفرق یقال اعتبارا بالانفصال» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 377) .

4- .«الفوز : الظفر بالخیر مع حصول السّلامة» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 387) . «الفوز : النجاة» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 4 ، ص 459) .

5- .«إمسکت الشی ء و تمسّکت به و اسْتمسکت به کلّه بمعنی اعتصمت به» (الصحاح ، ج 4 ، ص 1608) .

6- .«اللّجأ و الملجأ : المکان یلتجأ إلیه» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 5 ، ص 235) .

7- .«صدّقه : قبل قوله» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 193) .

8- .«الهدایة : دلالة بلطف» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 538) . «أصلان : أحدهما التقدّم للإرشاد و الآخر بعثة لَطَف» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 6 ، ص 42) .

9- .«الاعتصام : التمسّك بالشی ء» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 337) .

10- .«المأوی ... إسم للمکان الذی یأوی إلیه» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 34) . «المأوی : مکان کلّ شی ء یأوی إلیه لیلاً أو نهارا» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 1 ، ص 151) .

شرح

تفسیر سعادت

مَثْوی : مکان ، مسکن ، اقامتگاه . (1)

شرحدر عبارت های پیشین این بخش از «زیارت جامعه» ، اهل بیت علیهم السلام به عنوان آزمون ارزشیابی مسلمانان ، انتخاب شدند و فلسفه انتخاب آنان ، بیان شد. در جملات یاد شده ، پیامد دوستی و دشمنی با اهل بیت علیهم السلام شمارش می شود. خوش بختی، رستگاری، ایمنی و آسایش، سلامت، ره یافتن و سرانجام ، بهشت ، در انتظار دوستان اهل بیت علیهم السلام است و نابودی، زیانکاری، گم راهی و سرانجام ، دوزخ ، سرنوشت دشمنی با آنان است .

تفسیر سعادتخوش بختی ، از مفاهیم پُرکاربرد در زبان فارسی است. این واژه ، معادل «سعادت» در زبان عربی و نوعی توفیق الهی برای انسان است که او را به کارهای نیك ، وادار می کند. اهل بیت علیهم السلام ، نیز مفهوم سعادت را برای مردم ، تبیین کرده اند . در روایتی آمده که امام صادق علیه السلام ، در شناساندن مفهوم واژه «سعادت» ، فرموده است : السَّعادَةُ سَبَبُ خَیرٍ تَمَسَّكَ بِهِ السَّعِیدُ فَیَجُرُّهُ إلَی النَّجاةِ . (2) خوش بختی ، رشته خیری است که خوش بخت ، به آن چنگ می زند و او را به سوی نجات می کشانَد . پاداش سعادتمندان، اقامت دائمی در بهشت است: «وَ أَمَّا الَّذِینَ سُعِدُواْ فَفِی الْجَنَّةِ خَـٰلِدِینَ فِیهَا مَادَامَتِ السَّمَـٰوَٰتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ عَطَآءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ ؛ (3)

.

1- .«ثوی ... کلمة واحدة صحیحة تدلّ علی الإقامة» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 1 ، ص 393) . «المثوی : الموضع الذی یقام به» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 125) . «الثواء : الإقامة مع الاستقرار» (مفردات الفاظ القرآن ، ص 84) .

2- .الاحتجاج ، ج 2 ، ص 243 ؛ بحار الأنوار ، ج 10 ، ص 184 ، ح 5 .

3- .سوره هود ، آیه 108.

راز خوش بختی

عامل هلاکت

راز ناکامی

امّا کسانی که خوش بخت شوند ، تا آسـمان ها و زمین برجاست ، در بهشت ، جاودان اند ، مگر آنچه پروردگارت بخواهد . این ، بخششی است ناگسستنی » .

راز خوش بختیبر اساس روایات ، دوستیِ اهل بیت علیهم السـلام ، راز خوش بختی و راه رسـیدن به سـعادت ، بیان شـده است (1) . امام هادی علیه السلام ، در این عبارت از «زیارت جامعه» ، یکی از مهم ترین و مطمئن ترین راه های رسیدن به خوش بختی را پذیرفتن ولایت اهل بیت علیهم السلام می داند و می فرماید: «سَعِدَ مَن والاکُم ؛ خوش بخت شد ، هر که شما را یاری کرد» . ولایت ، به نوعی نزدیکی و دوستی می گوینـد که هیچ فاصـله ای میان آنها نباشد و به عبارت دقیق تر ، دوستیِ ناگسسـتنی ، همان ولایت است. این عبارت ، آغاز یاد کردن از پیامـدهای پـذیرش محبّت اهـل بیت علیهم السـلام است ؛ زیرا در عبارت های پیشـین ، امامان علیهم السـلام ، به عنوان دروازه آزمون الهی معرّفی شدند و دلایل گزینش آنان ، به خوبی روشن شد.

عامل هلاکتاهل بیت علیهم السلام ، از آن جهت که خدامحورند و همه زندگی شان برای خداست ، معیارِ گزینش حق ، انتخاب شده اند و در نتیجه ، آن کس که به آنان بپیوندد و همراهیِ آنان را برگزیند ، بی تردید ، خوش بخت خواهد شد ؛ و آن کس که در برابر آنان ، بِایستد و راه ستیز را در پیش بگیرد ، به نبرد با حق ، برخاسته و بی گمان ، نابود خواهد شد : «وَ هَلَكَ مَنْ عاداكُم».

راز ناکامیمعنای زنـدگی ، در بهره وری و سود بردن از آن ، نهفته است و انسانِ موفّق ، کسـی است که از زنـدگی خویش ، سود جویـد و از بهره آن ، خشنود شود . هر اندازه که این سود ،

.

1- .ر . ك : میزان الحکمة ، ج 5 ، ص 2475 ، باب 1810 : «عوامل خوش بختی و بدبختی» .

سبب گم راهی

راز کامیابی و آرامش

کاهش یابـد، میزان رضایت از زندگی ، کمتر می شود . جمله «وَ خَابَ مَنْ جَحَدَکُم» ، محرومیت منکران اهل بیت علیهم السـلام را نشان می دهـد. «جَحَدَ» ، به معنـای انکـار چیزی است که دل انسان ، آن را پـذیرفته است و «خابَ» ، به معنای ناکامی و نرسـیدن به خواسـته خویش است. آنـان که اهل بیت علیهم السـلام را انکار می کننـد ، به تاریکیِ تکبّر خود ، پناه بُرده انـد و خود را از تابش نور معرفت آنان ، محروم کرده اند . منکران اهل بیت علیهم السـلام ، مانند کسانی اند که برای خاموش کردن خورشید ، به پستوی تاریكِ خانه خویش ، پناه می برند ؛ امّا تنها از تابش انوار گسترده خورشید و فواید آن ، بی بهره می مانند و هرگز نمی توانند کمترین زیانی به خورشید برسانند.

سبب گم راهیـدر عبـارت هـای پیشـین، اهـل بیت علیهم السـلام ، به عنوان راه نمایانی زِبَردست و خبره ، معرّفی شدنـد. جمله «ضَلَّ مَن فارَقَکُم» خطرهای دوری و جدایی از راه نمایان را ، گوشـزد می کند ؛ زیرا جدا شدن از آشنایان طریق ، خواه عمدی و یا سهوی ، سرگردانی و حیرت را در پی دارد و کسـی که به بیراهه می رود ، بی تردیـد بـا خطرهـای فراوانی همراه است و هرگز نمی توانـد در برابر شـبهات ایمانْ برانـداز ، مقاومت کند و سـرانجام ، ایمان خویش را از دست می دهد . این چنین است که خواجه شـیراز می فرماید : طیّ این مرحله ، بی همرهیِ خضر مکن ظُلمات است ، بترس از خطر گم راهی .

راز کامیـابی و آرامشـیکی از برکـات همراهی بـا معصومان علیهم السـلام ، دستیابی به رسـتگاری است که در زبان عربی ، با واژه «فوز» ، شناخته می شود و در توضیح آن گفته اند: «دست یافتن به خیری ، همراه با سلامت» .

.

راز مصونیت از آسیب ها

راز هدایت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ، راه رستگاری را به مؤمنان ، نشان داده است و بر پایه روایتی ، می فرماید : مَنْ تَمَسَّكَ بِعِترَتِي مِن بَعدِي كَانَ مِنَ الفائِزِينَ . (1) هر که پس از من به عترت من تمسّك جوید، از رستگاران است. در «زیارت جامعه کبیره» نیز همین حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله ، تجلّی یافته است و زائر ، خطاب به اهل بیت علیهم السلام ، عرض می کند : «وَ فَازَ مَن تَمَسَّكَ بِكُم ، و أمِنَ مَنْ لَجَأَ إلَيكُم ؛ و هر که به شما تمسّك جُست ، رستگار شد ؛ و هر که به شما پناه آورد ، ایمنی یافت ». اهل بیت علیهم السلام ، پناهگاه آرامش بخشِ هر پناهجویی هستند و آنان که از شدّت گناه و نافرمانی ، سرگردان می شوند، با ورود به پناهگاه اهل بیت ، راه بازگشت را می یابند و در پناه آنان ، به سوی قلعه مستحکم الهی ، ره می سپارند.

راز مصونیت از آسیب هادین ، با آسیب های فراوانی رو به روست و پاسداری از دین ، نیازمند تلاشِ علمی ویژه ای است. دینداران ، همواره از سلامتِ دین در مواجهه با بحران های اعتقادی و اجتماعی ، نگران اند. راه مطمئن سلامت دین، اعتقاد به جایگاه والای ائمّه علیهم السلام است . از این رو ، زائر، مقام امامان را تصدیق می کند و همین باور ، او را سلامت می دارد : «وَ سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُم ؛ و هر که شما را تصدیق کرد ، سالم ماند » .

راز هدایتپیدا کردن راه ، لذّتی وصف ناشدنی دارد و آنان که در وادی سرگردانی ، راهِ درست را می یابند، خود را نجات یافته می دانند، و از آنها مطمئن تر ، کسی است که ملازمِ راه نمای سفر گردد . در این عبارت ، زائر خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوید: «و آن کس

.

1- .کفایة الأثر ، ص 22 .

دو راهیِ بهشت و دوزخ

که به شما چنگ زد، هدایت شده و راه حقیقت را یافته است: «وَ هُدِیَ مَنِ اعْتَصَمَ بِکُم».

دو راهیِ بهشت و دوزخاز نگاه دینی، سرانجامِ آفرینش، آرامش یافتن در بهشت و یا شکنجه شدن و عذاب در دوزخ است. اهل بیت علیهم السلام ، معیار ورود به بهشت و یا محرومیت از آن هستند ، به گونه ای که پیروی از ایشان، آرامش و اقامت در بهشت را به ارمغان می آورد و آن که با آنان مخالفت کند، اقامتگاهی در دوزخ ، برایش آماده می شود. «مَثْوی» ، از واژگان قرآنی است که بارها برای دوزخیان ، به کار رفته است و به مکانی که بر اقامت طولانی دلالت می کند، گفته می شود . (1) قرآن ، جهنّم را برای کافران، متکبّران و ستمکاران ، «مَثْوی» می داند و می فرماید: «أَلَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْوًی لِّلْكَـٰفِرِینَ ؟ (2) آیا جای کافران ، در جهنّم نیست؟» . «أَلَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْوًی لِّلْمُتَكَبِّرِینَ ؟ (3) آیا جای سرکشان ، در جهنّم نیست؟» . «وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَی الظَّـٰلِمِینَ . (4) و جایگاهشان ، آتش است ؛ و چه بد است جایگاه ستمگران ! ». آنانی هم که با اهل بیت علیهم السلام ، مخالفت می کنند ، در زمره یکی از سه گروه معرّفی شده در قرآن هستند که در عبارات بعدی زیارت ، معرّفی خواهند شد .

.

1- .مفردات الفاظ القرآن ، ص 84 . نیز ر . ك : سوره انعام ، آیه 128 : «النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَـٰلِدِینَ فِیهَا» .

2- .سوره عنکبوت ، آیه 68 .

3- .سوره زمر ، آیه 60 .

4- .سوره آل عمران ، آیه 151 .

وَ مَنْ جَحَدَكُمْ كافِرٌ

شرح

اشاره

(88)وَ مَنْ جَحَدَكُمْ كافِرٌ .

و هر که شما را انکار کند ، کافر است ...

توضیح واژه هاجَحَدَ : نفی کرد ، انکار کرد ، منکر شد . (1) کافِر : پنهان کننده ، کفرورزنده ، بی ایمان . (2)

شرحواژه «کفر» ، در لغت به معنـای پوشانـدن است و در متون دینی نیز کفر ، گـاهی به معنای لغوی آن ، اسـتعمال شـده است و گاهی ، معنایی اصطلاحی دارد و از این رو ، تمام استعمالات کفر را نمی توان ناپسند دانست ؛ بلکه گاهی همان معنایِ لغوی کفر ، بدونِ هر گونه ارزش گـذاری ، منظور بوده است. از آن جمله ، عرب به کشـاورز، «کافِر» می گویـد ؛ زیرا کشاورز ، دانه را در زیر خاك ، پنهان می کنـد: «کَمَثَلِ غَیْثٍ أَعْجَبَ الْکُفَّارَ نَبَاتُهُ . (3) همچون بارانی که گیاه رویاندنش ، کشاورزان را به شگفت می آورد [و خوش می دارند] » . در این آیه، واژه «الکفّار» ، برای کشاورزان به کار رفته است و آنان را سـتایش و یا نکوهش نمی کند و تنها ، گزارشـی از فعّالیت کشاورزان را بازگو می کند.

.

1- .«الجحود : نفی ما في القلب إثباته وإثبات ما في القلب نقيه» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 88) .

2- .«الكفر في اللّغـة : ستر الشـی ء» (مفردات ألفـاظ القرآن ، ص 433) . «أصل صـحيح يـدلّ على معنى واحد ، و هو الستر والتغطية» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 5 ، ص 191) .

3- .سوره حديد ، آيه 20 .

کفر پسندیده

کفر ناپسند

الف _ کفر علمی

کفر پسندیدهکفر ستایش شده یا ممدوح ، گونه ای دیگر از کاربرد این واژه در متون دینی ماست . قرآن کریم ، کسانی را که ولایت طاغوت را نمی پذیرند، ستایش می کند و آنان را «کافر به طاغوت» می داند و در حقیقت ، مؤمنان ، با نافرمانی طاغوت ، سرکشی آنان را می پوشانند و به ریسمان الهی ، چنگ می زنند : «فَمَن یَکْفُرْ بِالطَّـغُوتِ وَیُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَی (1) پس هر که به طاغوت ، کافر شود و به خداوند ایمان آورد ، به راستی به دستاویز استواری چنگ زده است» .

کفر ناپسندکفر نکوهش شده ، گونه ای از کفر است که در متون دینی ما ، کاربرد بیشتری دارد و نخستین برداشتی که از واژه کفر در ذهن ما نقش می بندد، همین مفهوم است و عبارت : «مَنْ جَحَدَکُم کافِرٌ» نیز به این گونه کفر ، اشاره دارد . کفر مذموم ، دارای اقسامِ (2) چهارگانه ای است که عبارت اند از : کفر علمی، کفر جهلی، کفر نعمت ، و کفر معصیت.

الف _ کفر علمیکفر علمی، انکار دانسته های خویش است. این نوع کفر ، کفر جُحود است که در باطن به سخنی اعتقاد دارند ؛ امّا با زبان ، بِدان اعتراف نمی کنند و باورِ قلبی خود را می پوشانند. فرعونیان ، نمونه ای از این دسته کافران اند که به خاطر ستمکاری و برتری طلبی، منکرِ آیات نازل شده بر موسی علیه السلام شدند. آنان ، هر چند یقین داشتند که موسی علیه السلام از جانب خداوند سخن می گوید، یقین خود را پوشاندند و به آیین موسی ،

.

1- .سوره بقره ، آیه 256 .

2- .البته برای کفر، اقسام گوناگونی برشمرده اند ، مانند کفر انکار، کفر جحود، کفر عناد و کفر نفاق (الإیمان و الکفر، جعفر السبحانی، ص 55) .

ب _ کفر جهلی

ج _ کفر نعمت

د _ کفر معصیت

کفر ورزیدند : «وَجَحَدُواْ بِهَا وَ اسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَ عُلُوًّا . (1) و آنها از روی ستم و سرکشی انکار کردند ، در حالی که دل هاشان بدانها یقین داشت» .

ب _ کفر جهلیانسان ها، بسیاری از مطالب را نمی دانند ؛ امّا همگی در اظهار نظر ، یکسان نیستند . برخی به راحتی به آنچه نمی دانند ، اعتراف می کنند و دسته ای ، در باره ندانستن خود ، سخنی نمی گویند . امّا کفر جهلی ، وقتی است که انسان ، مطلبی را نداند ، امّا این ندانستن را انکار کند و به دیگران چنین وانمود کند که می داند !

ج _ کفر نعمتناسپاسی کردن در برابر نعمت را «کفر نعمت» یا «کفران نعمت» می گویند. کمترین مرتبه کفر نعمت، سپاس گزاری نکردنِ زبانی از مُنعِم است که در واقع ، به معنای پنهان کردن و نادیده گرفتن نیکی و نعمت اوست . خداوند ، سپاس گزاری از نعمت ها را ستوده و کفرِ نعمت را نکوهش فرموده است: «وَ مَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَ مَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ . (2) هر که سپاس بگزارد ، جز این نیست که به سود خویش ، سپاس می گزارد و هر که ناسپاسی کند ، همانا پروردگار من ، بی نیاز و بزرگوار است » .

د _ کفر معصیتاصطلاح «کفر معصیت» ، عبارت است از نافرمانیِ فرمانبَر از فرمانده . شخص نافرمان ، با نافرمانی خود ، گویا فرمانِ فرمان روا را پنهان می کند و نادیده می انگارد . به

.

1- .سوره نمل ، آیه 14 .

2- .سوره نمل ، آیه 40 .

پیوند انکار اهل بیت علیهم السلام و کفر

همین دلیـل ، به چنین کسـی ، «کافر» گفته می شود . در روایتی آمـده که امام صادق علیه السـلام ، کفر در این آیه را به «کفر معصـیت» ، تفسـیر نمـوده است : «أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْکِتَـابِ وَ تَکْفُرُونَ بِبَعْضٍ . (1) آیا به بعضـی از [دسـتورهای] کتاب خـدا ، ایمان می آورید و نسبت به بعضی ، کفر می ورزید ؟!» (2) . این آیه ، خطاب به بنی اسرائیل است که برخی از فرمان های الهی را اجرا می کردند و بعضی را نادیده می گرفتند .

پیوند انکار اهل بیت علیهم السـلام و کفرجمله «مَنْ جَحَدَکُم کافرٌ» ، کفر علمی است یا کفر جهلی؟ باید گفت که هر دو صورت ، ممکن است. آنـان که از حجّیت سـخنان اهـل بیت علیهم السـلام آگـاهی ندارنـد و بـا این همه ، آن را انکار می کننـد، «کافرِ جهلی» هسـتند و ناخواسـته ، کفر نعمت هم می کنند ؛ ولی کسانی که به یقین ، اهل بیت علیهم السـلام را شـناخته اند و آنان را سُکّاندار کشتی نجات می داننـد ، امّـا به خاطر منافع دنیایی خود، آنان را انکار می کننـد ، «کافر علمی» هسـتند . چنین کسانی ، کفر معصـیت و کفر نعمت هم می نمایند ؛ زیرا به برخی دسـتورهای خداوند ، گردن می نهند ؛ امّا از پذیرش ولایت اهل بیت علیهم السلام ، سر باز می زنند و نعمتِ آنان را نیز انکار می کننـد. بنا بر این ، تمام عالمان دنیاپیشه ای که مقامِ امامان علیهم السـلام را انکار می کننـد ، کافرانی هسـتند که بخشوده نمی شوند .

.

1- .سوره بقره، آیه 85 .

2- .الکافی ، ج 2 ، ص 390 ، ح 1 .

وَ مَنْ حارَبَكُمْ مُشْرِكٌ

شرح

انواع شرك

(89)وَ مَنْ حارَبَكُمْ مُشْرِكٌ .

و کسی که با شما بجنگد ، [در حقیقت ،] به خدا شرك ورزیده است ...

توضیح واژه هاحارَبَ : جنگید ، نبرد کرد ، پیکار نمود ، پرخاش کرد . (1) مُشْرِكْ : کسی که شرك می ورزد ، کسی که برای خدا ، شریك می پندارد . (2)

شرحواژه «شـرك» ، ضدّ توحید و به معنای اعتقاد به قدرت های موهوم است . شخص «موحّد» ، حقیقت پرست است و شخص «مشرك» ، موهوم پرست و مطیع قدرت های خیالی است .

انواع شـرکقدرت های موهوم ، سه دسـته اند . به دیگر سخن ، در جهان بینی مشرکان ، سه نوع بت ، وجود دارد : 1 . بت نفس اَمّاره ؛ 2 . بت های بی جان ، مانند : لات و هُبَل ؛ 3 . بت های جاندار ؛ که همان صاحبان قدرت های طاغوتی هستند که امام خمینی رحمه الله از آنها به «بت های نوین» ، تعبیر می کرد . موحّـد ، نه خودپرست است ، نه جمادپرست و نه قدرتمندپرست . او فقط خداوند متعال را منشـأ قدرت می داند و برای همین ، فقط از خدا اطاعت می کند ؛ ولی مشرك ،

.

1- .«الحرب : نقیض السلم» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 302) . «أنا حرب لمن حاربنی أی عدوّ» (همان ، ص 303) .

2- .«أصلان : أحدهما یدلّ علی مقارنة و خلاف انفراد» (معجم مقاییس اللّغة ، ج 3 ، ص 265) .

هواپرستان

جمادپرستان

هواپرست است و هواپرستی ، گاه او را به جمادپرستی ، و گاه به قدرتمندپرستی ، وادار می نماید .

هواپرستانهواپرستان، پیروان هوس هایِ نفس هستند و بیش از هر چیز ، به وسوسه های درونی خود ، دل خوش دارند و بر همان روش ، گام برمی دارنـد. آنـان ، عبـادت خـدا را هم بـا محكِ نفس ، به انجام می رساننـد و در حضور خلق، عبادتی نیکوتر به نمایش می گذارنـد و در خلوت، اشتیاقی به پرستش خدا ندارند. قرآن ، این دسته را به پیامبر صلی الله علیه و آله شناسانده و فرموده است: « أَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَـهَهُ هَوَاهُ . (1) آیا کسی را که خدای خویش را خواهش خود برگُزیده ، دیدی ؟» هواپرستان، اطاعتِ نفس را بر هر چیزی ترجیح می دهند و در مکتب قرآنی ، به «بُت پرست» ، شـناخته می شوند. ریشه تمام شـرك ها ، هواپرستی است : جمله بت ها ، مار و این بت ، اژدهاست مادرِ بُت ها ، بتِ نفس شماست . (مولوی)

جمادپرستاندسته ای دیگر از مشرکان، پیروان جمادات و حیوانات اند. آنان ، در برابر دستْ ساخته های خود ، فروتنی می کنند و چیزهایی را که از سنگ و چوب تراشیده اند، محترم می شمارند و از آنها ، انتظار منفعت رساندن و یا دفعِ زیان دارند. این گونه بت پرستی ، در دوران گذشـته رواج داشت و امروزه نیز در برخی از مناطق جهان ، طرفدارانی دارد. در سـرزمین هندوسـتان ، معابدی ویژه عبادتِ جمادپرسـتان وجود دارد که در آنها ، در برابر انواعِ مجسّمه ها ، کُرنش می کنند و به امید برآورده شدن حاجات خود ، مراسم ویژه ای انجام می دهند.

.

1- .سوره فرقان ، آیه 43 .

قدرتمندپرستان

ممنوعیت آموزش شرك !

قدرتمندپرستانسومین دسته از مشرکان، پیروان قدرت و مقام اند. آنان ، بیش از هر چیز به قدرت و قدرتمند ، احترام می گذارند . در این میان ، قدرت های طاغوتی ، از حقارتِ پیروان خود ، سود می جویند و آنان را به نافرمانی خدا ، وادار می کنند. امام صادق علیه السلام ، در روایتی ، پیروی از زورگویان را ، پرستش غیرِ خدا می داند و می فرماید : مَنْ أطاعَ جَبّارا فَقَد عَبَدَهُ . (1) هر که از گردنکشی اطاعت کند ، او را بندگی کرده است . یکی از برنامه های تمامِ پیامبران الهی، ایستادگی در برابر پرستشِ طاغوتیان بوده است و به دیگر سخن ، تمام پیامبران الهی ، از مردم ، اطاعت و نافرمانی را می خواستند: اطاعت از خداوند و نافرمانی از زورگویان . اگر کسی اطاعت خدا و اطاعت طاغوت را فرا هم آورد، در حقیقت ، شرك ورزیده است . توحید واقعی در مکتب اهل بیت علیهم السلام ، یعنی پیروی کامل از خدای یگانه ، همراه با نفی هر چه غیرِ اوست . قرآن کریم ، در توصیفِ برنامه پیامبران می فرماید: «وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِی کُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُواْ اللَّهَ وَ اجْتَنِبُواْ الطَّـغُوتَ . (2) و هر آینه ، در هر امّتی ، پیامبری برانگیختیم که : «خدای را بپرستید و از طاغوت (هر معبودی جز خدا) ، دوری جویید»» .

ممنوعیت آموزش شرك !اهل بیت علیهم السلام ، در راستای اهداف پیامبران، توحید و شرك را برای مردم ، تبیین فرموده اند و مرزهای دقیق یکتاپرستی و شرك را مشخّص کردند. امّا جریانِ دشمنی با خاندانِ پیامبر صلی الله علیه و آله ، در حرکتی برنامه ریزی شده، راه های شناخت شرك را مسدود

.

1- .مجمع البیان ، ج 8 ، ص 391 .

2- .سوره نحل ، آیه 36 .

رابطه شرك و نبرد با اهل بيت عليهم السلام

كردند تا پس از مدّتى ، مسلمانان را به پيروى كامل از سردمداران طاغوت ، وادار كنند و مسلمانان نيز ناخواسته ، با پذيرشِ طاغوت ، به خداى يكتا ، شرك مى ورزند ، در حالى كه خود را مؤمن مى پندارند . مردم خوش باور ، خدا را سجده مى كنند و از فرمان دشمنِ خدا نيز اطاعت مى كنند. بدين سان ، توحيد حقيقى ، از جامعه رَخت برمى بندد . در روايتى ، امام صادق عليه السلام ، حيله بنى اميّه را چنين شناسانده است : إنَّ بَنِي اُمَيَّةَ أطْلَقُوا لِلنّاسِ تَعلِيمَ الإيمانِ وَ لَم يُطلِقُوا تَعلِيمَ الشِّركِ ؛ لِكَى إذا حَمَلُوهُم عَلَيهِ لَم يَعرِفُوهُ . (1) بنى اميّه ، تعليم ايمان را براى مردم ، آزاد گذاشتند ؛ امّا تعليم شرك را آزاد نگذاشتند تا وقتى آنان را به شرك مى كشانند ، متوجّه نشوند . نشناختن آراى گوناگون ، سبب فرو افتادن در انديشه هاى انحرافى مى شود و مؤمنى كه انديشه هاى منحرفِ ويرانگر را نمى شناسد ، چه بسا در آرزوى ايمانى بهتر ، در گردابِ شرك ، غرق شود. پيروى از اهل بيت عليهم السلام ، تنها راه استوار ماندن در مسيرِ يكتاپرستى است.

رابطه شرك و نبرد با اهل بيت عليهم السلامدر اين عبارت از زيارت ، كسانى كه با اهل بيت عليهم السلام مبارزه مى كنند ، مشرك دانسته شده اند . تبيين شرك در اين جا ، نيازمند بازخوانى برخى از احاديث است. از پيامبر صلى الله عليه و آله نقل شده است كه فرمود : حَرْبُ عَليٍّ حَربُ اللّهِ وَ سِلْمُ عليٍّ سِلْمُ اللّهِ . (2) نبرد [با] على ، نبرد [با] خداست ؛ و آشتى [با] على ، آشتى [با] خداست . و در حديثى ديگر _ كه در مصادر شيعه و سنّى آمده است _ ، پيامبر صلى الله عليه و آله به امير مؤمنان عليه السلام ، فاطمه عليهاالسلام و امام حسن و امام حسين عليهماالسلامفرموده است :

.

1- .الكافى ، ج 2 ، ص 415 ، ح 1 .

2- .الخصال ، ص 496 ، ح 5 .

أَنَا حَربٌ لِمَن حَارَبتُم ، وَ سِلْمٌ لِمَن سالَمتُم . (1) من ، در ستیز هستم با آن که با شما بستیزد ، و با کسی که با شما در آشتی باشد ، در آشتی خواهم بود . بر پایه مدلول این روایات ، نبرد با اهل بیت علیهم السلام ، نبرد با خداوند و پیامبر صلی الله علیه و آله است. بنا بر این ، حتّی کسانی که «لا إله إلّا اللّه » را بر زبان جاری می کنند ، هر گاه در برابر اهل بیت علیهم السلام صف آرایی کنند، به فرمان طاغوت ، گردن نهاده اند و برای خدا ، شریك قائل شده اند. بنا بر این ، در این عبارت ، مشرکان ، همان قدرتمندپرستانی هستند که در شمارِ گونه های شرك ، ویژگی های آنان بیان شد . به سخن دیگر ، کسانی که با اهل بیت علیهم السلام می جنگند ، در واقع ، در مقابل خداوند متعال ، از طاغوتْ اطاعت می کنند . بنا بر این ، آنها حقیقتا مشرك اند ، هر چند به ظاهر ، موحّد باشند .

.

1- .سنن الترمذی ، ج 5 ، ص 699 ، ح 3870 ؛ سنن ابن ماجة ، ج 1 ، ص 52 ، ح 145 ؛ المعجم الأوسط ، ج 3 ، ص 179 ، ح 2854 ؛ کشف الغمّة ، ج 2 ، ص 154 .

وَ مَنْ رَدَّ عَلَيْكُم فى أسْفَلَ دَرَكٍ مِنَ الْجَحيمِ

شرح

اشاره

(90)وَ مَنْ رَدَّ عَلَيْكُم فى أسْفَلَ دَرَكٍ مِنَ الْجَحيمِ .

و هر كه شما را رد كند [و نپذيرد] ، در پايين ترين طبقه جهنّم ، جاى دارد ...

توضيح واژه هارَدَّ : پس زد ، برگردانْد ، نپذيرفت . (1) أسْفَل : پايين ترين ، پَست ترين ، زيرين . (2) دَرَكْ : نازل ترين سطح ، پايين ترين مرتبه . (3) الْجَحيم : توده آتش ، دوزخ ، جهنّم . (4)

شرحاين جمله كه : «هر كس اهل بيت عليهم السلام را رد كند ، در پايين ترين طبقه جهنّم جاى دارد» ، نيازمند دو نكته توضيحى است : نخست ، در باره مفهوم «رد كردن» ، و ديگر اين كه علّت سقوط به پايين ترين طبقه جهنّم چيست؟

.

1- .«الردّ : صرف الشى ء بذاته أو بحالة من أحواله» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 192) . «الردّ : رَجعُ الشى ء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 386) . «ردّ عليه الشى ء ، إذا لم يقبله و كذلك إذا خطأه» (الصحاح ، ج 2 ، ص 473) .

2- .«أصل واحد ، و هو ما كان خلاف العلوّ» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 3 ، ص 78) . «أسفل ضدّ أعلى» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 234) .

3- .«دركات النار : منازل أهلها ، و النّار دركات و الجنّة درجات ، و القعر الآخر درك و درك» (الصحاح ، ج 4 ، ص 1583) . «الدال والراء والكاف ، أصل واحد و هو لحوق الشى ء بالشى ء ... فى الدرك الأسفل من النار و هى منازلهم الّتى يدركونها ويلحقون بها» (معجم مقاييس اللّغة، ج2، ص269). «الدرك كالدرج، لكن الدرج يقال اعتبارا بالصعود والدرك اعتبارا بالحدور، و لهذا قيل درجات الجنة و دركات النّار... والدرك أقصى قعر البحر» (مفردات ألفاظ القرآن، ص167) .

4- .«الجحمة : شدّة تأجج النّار و منه الجحيم» (مفردات ألفاظ القرآن ، ص 88) . «الجاحم : المكان الشديد الحرّ ... و به سمّيت الجحيم جحيما» . (معجم مقاييس اللّغة ، ج 1 ، ص 429) . «الجحيم : إسم من أسماء النّار ، و كلّ نار عظيمة فى مهواة فهى جحيم» (الصحاح ، ج 5 ، ص 1883) .

تفسیر «رد کردن»

جایگاه منافقان در دوزخ

پیوند منکران اهل بیت علیهم السلام و منافقان

تفسیر «رد کردن»تعبیر «رد کردن» اهل بیت علیهم السلام ، به معنای نپذیرفتن سخن آنان و بی اعتنایی به فرمان های ایشان است. منکران اهل بیت علیهم السلام ، بر دو گونه اند: گروهی ، از مقام ایشان ، ناآگاه اند و از معارفِ آنان ، بی بهره . این دسته ، هیچ گاه به تکذیب اهل بیت علیهم السلام نمی پردازند و به آنان ، نسبتِ دروغ نمی دهند. سرنوشت چنین منکرانی ، سرگردانی و گم راهی است . دسته دیگر ، سفارش های بی شمار پیامبر صلی الله علیه و آله در معرّفی اهل بیت علیهم السلام را دیده اند و از آیاتِ قرآن که جانشینان برحقّ پیامبر صلی الله علیه و آله را معرّفی می کند، آگاه اند ؛ امّا برای رسیدن مطامع دنیوی ، از حقیقت ، چشم می پوشند و به انکارِ خورشید می پردازند و برای رهایی از پرسش های حق جویان، سخنانِ اهل بیت علیهم السلام را تکذیب می کنند و به آنان ، نسبت دروغ می دهند. این دسته از منکران ، افزون بر گم راهی ، جایگاهی بس دردناك در دوزخ دارند.

جایگاه منافقان در دوزخپایین ترین طبقه دوزخ ، از آنِ منافقان است. قرآن ، جایگاه منافق در جهنّم را چنین می شناسانَد : «إِنَّ الْمُنَـٰفِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ . (1) همانا منافقان ، در فروترین طبقه دوزخ هستند » .

پیوند منکران اهل بیت علیهم السلام و منافقانآنچه سبب می شود تا منکران در قَعر دوزخ جای گیرند، هم آوایی آنان با منافقانی است که حقیقت را می شناسند و به آن ، ایمان نمی آورند. امام صادق علیه السلام ، در بیان سیرِ حرکتِ منکران ، فرموده است :

.

1- .سوره نساء: آیه 145.

وَ اعلَمُوا أنَّ المُنكِرينَ هُمُ المُكَذِّبونَ وَ أنَّ المُكَذِّبينَ هُمُ المُنافِقُونَ و أنَّ اللّهَ عز و جل قالَ لِلمُنافِقينَ وَ قَولُهُ الحَقُّ : «إِنَّ الْمُنَـٰفِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ» . (1) بدانید که منکران ، همان تکذیب کنندگان اند و تکذیب کنندگان ، همان منافقان که خدا به آنان فرموده _ و سخن خداوند ، حقّ است _ که : «همانا منافقان ، در فروترین طبقه دوزخ هستند » . بنا بر این ، کسی که مسلمان باشد ، نمی تواند سخن پیامبر صلی الله علیه و آله در باره اهل بیت علیهم السلام را تکذیب کند ؛ زیرا نخستین شرط مسلمانی، پذیرش نبوّتِ پیامبر صلی الله علیه و آله است و در سخنانِ ایشان ، سفارش اهل بیت علیهم السلام ، فراوان است. نکته دیگر ، همسانی اهل بیت علیهم السلام است. همه سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت بزرگوار ایشان ، در وجوب فرمان بُرداری ، یکسان اند و نمی توان برخی سخنان ایشان را پذیرفت و از برخی دیگر ، روی برتافت. سعید اَعرَج ، از شاگردان امام صادق علیه السلام ، در این باره می گوید: من و سلیمان بن خالد ، بر امام صادق علیهماالسلام در آمدیم . امام علیه السلام ، بدون مقدّمه به من فرمود : یا سُلَیمانُ ! ما جَاءَ عَن أمیرِالمُؤمِنینَ عَلِيِّ بنِ أبي طالِبٍ علیه السلام یُؤخَذُ بِهِ وَ ما نَهی عَنْهُ یُنتَهی عَنهُ، جَری لَهُ مِنَ الفَضلِ ما جَری لِرَسولِ اللّهِ صلی الله علیه و آله وَ لِرَسُولِهِ الفَضلُ عَلی جَمِیعِ مَن خَلَقَ اللّهُ ، العائِبُ عَلی أمیرِ المُؤمِنینَ فِي شَيءٍ کَالعائِبِ عَلَی اللّهِ وَ عَلی رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله وَ الرادُّ عَلَیهِ في صَغِیرٍ أو کَبِیرٍ عَلی حَدِّ الشِّرکِ بِاللّهِ . (2) ای سلیمان ! آنچه از امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام رسیده ، بدان عمل می شود و از آنچه نهی کرده ، باز داشته می شود . علی علیه السلام ، همان فضیلتی را دارد که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله دارد ، و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از همه آفریدگانِ خدا ، برتر است . آن که بر امیر مؤمنان علیه السلام عیبی بگیرد ، مانند کسی است که بر خدا و پیامبرش عیب بگیرد ، و رد کردن [و انکار]علی علیه السلام ، چه کم و چه بسیار ، در حدّ شرك ورزیدن به خداست .

.

1- .الکافی ، ج 8 ، ص 11 و ص 405.

2- .الأمالی ، طوسی ، ص 206 ، ح 352 .

آنچه در این عبارت ، مهم است ، هم ترازی سخن اهل بیت علیهم السلام با سخنان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است که از یك مبدأ _ که همان وحی الهی است _ ، سرچشمه می گیرند . در نتیجه ، باید گفت : همان گونه که سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله پذیرفتنی است ، سخنان خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله نیز پذیرفتنی است و تکذیب هر یك از آنان ، فرو افتادن در قعرِ دوزخ را در پِی خواهد داشت.

.

أشْهَدُ أَنَّ هذَا سابِقٌ لَكُمْ فيما مَضى

اشاره

(91)أشْهَدُ أَنَّ هـذَا سابِقٌ لَكُمْ فيما مَضـى وَ جارٍ لَكُمْ فيما بَقِيَ ، وَ أنّ أرْواحَكُمْ وَ نُورَكُمْ وَ طينَتَكُمْ واحِدَةٌ ، طابَتْ وَ طَهُرَتْ بَعْضُها مِنْ بَعضٍ.

گواهی می دهم که این [مقـام و منزلت] ، برای شـما در گذشـته بوده است و در آینـده نیز جریـان دارد و بی گمـان ، ارواحتان و نورتان و سرشتِ شما ، یکی است . همگی پاك و پاکیزه است و برخی از برخی دیگر است ... .

توضـیح واژه هاسابِق : کسی که بر دیگران ، پیشی می گیرد . (1) مَضی : رفت ، گذشت . (2) جارَ : جاری است، جریان دارد . (3) بَقِیَ : باقی ماند. (4) أرْواح : جمع «روح» ، به معنای جان ؛ نفسـی که جسم ، بـدان زندگی می یابد . (5) نُور : روشنایی . (6) طینَة : سرشت، طینت، خمیرْمایه . (7) طابَتْ : پاکیزه شد ، پاك گردید . (8)

.

1- .«السبق : القدمة فی الجری و فی کلّ شی ء» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 151) .

2- .«مضی الشی ء : خلا و ذهب» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 283) .

3- .«جری الماء : سال، خلاف وقف و سکن» (مجمع البحرین ، ج 1 ، ص 83) .

4- .«بقی الشی ء یبقی بقاء، و هو ضدّ الفناء» (العین ، ج 5 ، ص 230) .

5- .«الروح : النفس الّتی یحیا بها البدن» (العین ، ج 3 ، ص 291) . «الروح : النفس» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 462) . «الروح إنّما هو النّفس الذی یتنفّسه الإنسان ، و هو جار فی جمیع الجسد» (همان جا) .

6- .«النّور : الضّیاء» (العین ، ج 8 ، ص 275) . «الظاهر فی نفسه المظهر لغیره یسمی نورا» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 240) .

7- .«طینة الرجل : خِلقته و أصله» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 270) .

8- .«طاب الشـی ء طیبا و طابا : لذّ و زکا» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 563) . «طـاب له العیش: فارقته المکاره» (مجمع البحرین ، ج 2 ، ص 2) .

شرح

همسانی مقام اهل بیت علیهم السلام

طَهُرَتْ : پاك شد . (1)

شرحدر این بخش از «زیارت جامعه» ، زائر امام شـناس ، در برابر دورنمایی از عظمت ذاتی اهل بیت علیهم السـلام قرار می گیرد و با بیان برخی ویژگی های جان و سرشت آنان ، گواهی می دهد که هیچ گونه تمایزی میانِ آن بزرگواران نیست. از این رو ، سخن آنان ، یکی است و رفتارشان نیز از یك سرچشمه زلال ، جاری می گردد .

همسانی مقام اهل بیت علیهم السلامجمله «أشْهَدُ أَنَّ هذا سابِقٌ» را دو گونه می توان معنا کرد : نخست آن که «هذا» اشاره باشد به آنچه از ابتـدای زیـارت تـا کنون برگفته ایم ، که در این صورت ، معنـای جمله چنین است: من گواهی می دهم تمامِ اعتقادات پیش گفته (ماننـد : جایگاه رسالت ، محلّ فرود وحی و...) در ائمّه پیش از شـما و پس از شـما ، جریان دارد . این جریان ، از پیامبر صـلی الله علیه و آله آغاز شده و هم اینك نیز تمامِ آن صـفات ، به وجود مقدّس امام زمان علیه السـلام ، انتقال یافته است و او جایگاه رسالت، محلّ نزول وحی ، و رفت و آمدِ فرشـتگان و... است. احتمال دیگر ، آن است که «هذا» ، اشاره باشد به عبارت پیشـین ؛ یعنی : انکار کننده شما ، کافر است و نبرد کننده با شما ، مشرك است و هر که سخنتان را نپذیرد ، در پست ترین طبقات دوزخ ، همنشین منافقان خواهد بود . اکنون ، زائر گواهی می دهد که این حکم ، در باره تمامِ مخالفان اهل بیت علیهم السـلام جریان دارد و تمامِ مخالفانِ پیامبر صـلی الله علیه و آله تا امام زمان علیه السلام را در بر می گیرد و حکم همه آنان ، یکی است .

.

1- .«الطهارة ... بمعنی النزاهة» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 381) .

دورنمایی از عظمت ذاتی امامان علیهم السلام

دورنمایی از عظمت ذاتی امامان علیهم السلامدر فرهنگ حدیثی ما، جان و سرشت اهل بیت علیهم السلام ، یکی است و در حدیث قدسی آمده که خداوند به پیامبرش فرمود : یا مُحَمَّدُ ! إنِّي خَلَقْتُ عَلِيًّا وَ فاطِمَةَ وَ الحَسَنَ وَ الحُسَينَ وَ الأئِمَّةَ مِن نُورٍ واحِدٍ . (1) ای محمّد ! بی گمان من ، علی ، فاطمه ، حسن و حسین و [دیگر] امامان را از نور یکسانی آفریدم . روایاتی که مبدأ خلقتِ پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام را نورِ واحد می داند ، در کتاب های حدیثی شیعه و سنّی ، فراوان دیده می شود. برای نمونه ، احمد بن حنبل ، پیشوای سنّیان حنبلی مذهب ، در کتاب فضائل الصحابة ، این حدیث را از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده است : كُنتُ أنَا وعَلِيٌّ نُورَا بَينَ يَدَي اللّهِ عز و جل قَبلَ أن يَخلُقَ آدَمَ بِأربَعَةَ عَشَرَ ألفِ عامٍ، فَلَمّا خَلَقَ اللّهُ آدَمَ قَسَّمَ ذلِكَ النّورَ جُزءينِ فَجُزءٌ أنَا وجُزءٌ عَلِيٌّ عليه السلام . (2) من و علی، چهارده هزار سال پیش از آفرینش آدم، نوری در پیش خداوند عز و جل بودیم. هنگامی که خداوند ، آدم را آفرید، آن نور را در دو بخشِ قرار داد: یك بخشِ آن، من شدم و بخشی ، علی شد . این حدیث ، در منابع شیعی نیز آمده است. شیخ طوسی ، در کتابِ الأمالی ، حدیثی مشابه این حدیث ، نقل کرده است که آفرینش نور پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام را از زمان آفرینش آدم علیه السلام می داند و نکاتی را افزون بر آنچه در حدیثِ «فضائل الصحابة» آمده ، می آورد. حدیث کتاب الأمالی که از امام علی علیه السلام نقل شده ، چنین است : قَالَ لي النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله : يا عَلِيُّ ! خَلَقَنِيَ اللّهُ [تعالی] وَ أنْتَ مِن نُورِ اللّهِ حِينَ خَلَقَ آدَمَ ، وَ أفْرَغَ ذَلِكَ النُّورَ فِي صُلْبِهِ ، فَأفْضى بِهِ إلَى عَبْدِ المُطَّلِبِ ، ثُمَّ افتَرَقا مِن عَبدِ المُطَّلِبِ : أنَا فِي عَبدِ اللّهِ وَ أنْتَ فِي أبي طالِبٍ ، لا تَصلَحُ النُّبُوَّةُ إلّا لِي ، وَ لَا تَصْلُحُ الوَصِيَّةُ إلّا

.

1- .الغيبة ، نعمانی ، ص 93 ، ح 24 .

2- .فضائل الصحابة ، ج 2 ، ص 662 ، ح 1130.

لَكَ ، فَمَن جَحَدَ وَصِيَّتَكَ جَحَدَ نُبُوَّتِي وَ مَن جَحَد نُبُوَّتِي أكَبَّهُ اللّهُ عَلى مِنخَرَيهِ فِي النّارِ . (1) پیامبر صلی الله علیه و آله به من فرمود: «ای علی! خداوند متعال، من و تو را به هنگام آفرینش آدم علیه السلام ، از نور خود آفرید و در پشتِ آدم علیه السلام قرار داد تا به عبد المطّلب رسید. سپس از عبد المطّلب ، دو پاره شد . من در پشت عبد اللّه قرار گرفتم و تو در پشتِ ابو طالب . پیامبری ، جز برای من ، و وصایت، جز برای تو شایسته نیست. بنا بر این ، هر که وصایت تو را انکار کند، پیامبریِ مرا انکار کرده است ، و هر که پیامبریِ مرا انکار کند، خداوند، او را به رو در آتش ، فرو خواهد انداخت». این گونه روایات ، در کنار جمله مورد بحث در «زیارت جامعه» ، نشان می دهند که خاندان مطهّر و معصوم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، از عظمتی ذاتی برخوردارند و منشأ این عظمت ، ظرفیتِ وجودی آنها برای مظهریتِ عظمتِ مطلق ذاتِ مقدّس حق تعالی است . البته همان طور که اشاره شد ، این روایات ، تنها دورنمایی از عظمت اهل بیت علیهم السلام را بیان می کند . امّا حقیقت نورِ یکسان و سرشت واحد اهل بیت علیهم السلام چگونه است؟ در این باره ، بسیاری ، از جمله شارحان «زیارت جامعه کبیره» و نیز عالمان حدیث پژوه ، سخن رانده اند ؛ امّا آنچه به یقین می توان گفت ، این که اندیشه ما ، از فهم این معارف سِتُرگ ، عاجز و قاصر است. خلقت نور آنان ، پیش از آدم علیه السلام و یا هم زمان با آفرینش آدم علیه السلام ، از حقایقی است که به راحتی فهمیده نمی شود و تبیین آن ، بسیار دشوار است و تنها باید از نورانیّت آنان ، بهره ببریم و از خداوند بخواهیم که روزنه معرفت را به رویمان بگشاید: فَبِحَقِّهِمُ الَّذي أوجَبتَ لَهُم عَلَيكَ أن تَجعَلَنِي مِنَ العارِفِينَ بِهِم وَ بِحَقِّهِم! (2) پس ، از تو می خواهم به آن حقّی که برای ایشان بر خود واجب کردی که مرا در زمره

.

1- .الأمالی ، طوسی، ص 295 ، ح 577 .

2- .عبارت پایانی «زیارت جامعه کبیره» .

تفاوت «طاهر» و «طیّب»

عارفـان به مقام آنان و به حقّ آنان ، قرار دهی . با اعتراف به این که نمی توان حقیقت ذاتِ اهل بیت علیهم السـلام را دریافت ، آنچه برای ما مهم است و در این عبارت «زیارت جامعه» کاربرد دارد، یکسانیِ آفرینش اهل بیت علیهم السـلام است و چون نور و سـرشت آنان ، یکی است، هیـچ گونه اختلافی در میان آن بزرگواران ، مشاهده نمی شود و سـخن همه آنان ، برای ما یکسان است و چونان برهانی خلل ناپذیر، عقایـد مـا بر آن ، اسـتوار است. انسان ، بایـد از همین معرفت علمی سود بجویـد و با التماس به درگاه خداونـد بی نیاز، از او بخواهـد که معرفت شـهودی را به وی ارزانی دارد تا حقیقتِ سـرشت اهل بیت علیهم السـلام را دریابد و نورانیت آنان را مشاهده کند. در روایتی آمده که امیر مؤمنـان علی علیه السـلام ، دعایی را به یارِ عارفِ خود ، نوف بِکالی ، آموخت تا او بتوانـد حقیقت را آن چنان که هست ، ببینـد: وَ أَلْحِظْنِي بِلَحظَةٍ مِن لَحَظاتِكَ تُنَوِّرُ بِها قَلبِي بِمَعرِفَتِكَ خاصَّةً وَ مَعرِفَةِ أوليائِكَ ، إنَّكَ عَلى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ . (1) گوشه چشـمی به من کن تا بـدان سـبب ، دلم را به شـناخت خودت و شـناخت دوسـتانت ، روشن گردانی . همانـا تو بر هر کـاری ، توانایی . (2) پس از آن که نـور، سرشت و روح امامان علیهم السـلام را یکی دانستیم، پاکیِ آنان را نیز از یکدیگر می دانیم ، به گونه ای که طهارت و طیّب بودن را از هم به ارث برده اند و این نیز در شمارِ عظمت ذاتی ایشان است.

تفاوت «طاهر» و «طیّب»واژه های «طاهر» و «طیّب» در زبان عربی ، به معنای پاکی و پاکیزگی است ؛ ولی معادلِ دقیقی برای این دو واژه در زبان فارسـی وجود نـدارد . «طاهر» و «طهارة» در زبان عربی ، در برابر «رِجْس» ، یعنی آلودگی به کار می رونـد و شاید معادلِ نظافت باشند ؛

.

1- .بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 96 ، ح 12 .

2- .مداومت بر این دعا ، به همگان توصیه می شود .

امّـا طـاب و طیّب ، به معنـای تزکیه و پاکی درونی است که در برابر خُبث و خبیث به کار می رونـد. در کوتاه سـخن ، می توان طهارت را پـاکیِ جسم و طیّب را پـاکیِ درون دانست . به کسـی که خود را از خباثت های درونی ، نظیر : شـرك ، نفاق، دروغ، تهمت، کینه و... پاك کرده باشد، «طیّب» می گویند ، و به کسـی که خود را از آلودگی های ظاهری پیراسته باشد، «طاهر» می گویند . بنا بر این ، چه بسا کسانی که ظاهری آراسـته دارنـد و از آلودگی پیراسـته انـد ؛ امّا طیّب نیسـتند. طیّب بودن ، نیازمندِ تلاش برای زُدودنِ خباثت های باطنی است و پیراسـتن خباثت ، در گِرو عمل به دستورهای دینی است. امامان علیهم السلام ، در زُدودن آلودگی های ظاهری و باطنی ، سرآمد بوده اند و گَرد آلودگی بر جسم و جان ، آنان ننشسـته است ، و این پاکی را از یکـدیگر ، به ارث برده اند. شاید این عبارت ، تلمیحی به این آیه قرآن در باره نسل ابراهیم علیه السـلام باشد که فرموده است : «ذُرِّیَّةً بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِیعٌ عَلِیمٌ. (1) فرزندانی که برخی شان ، از برخی دیگرند ؛ و خدا ، شنوا و داناست» .

.

1- .سوره آل عمران ، آیه 34.

خَلَقَكُمُ اللّهُ أنْوارا فَجَعَلَكُمْ بِعَرْشِهِ مُحْدِقينَ

شرح

اشاره

(92)خَلَقَكُمُ اللّهُ أنْوارا فَجَعَلَكُمْ بِعَرْشِهِ مُحْدِقينَ حَتّى مَنَّ عَلَيْنا بِكُمْ فَجَعَلَكُمْ في بُيُوتٍ أذِنَ اللّهُ أنْ تُرْفَعَ وَ يُذْكَرَ فيهَا اسْمُهُ .

خداوند ، شـما را [به صورت] نورهایی آفرید و گِرداگِرد عرش خود ، قرارتان داد تا این که به واسـطه شما ، بر ما نعمت بزرگی عطا فرمود . پس شما را در خانه هایی قرار داد که خداوند ، رخصت داده است که بزرگ داشته شوند و نام وی در آن ها یاد شود .

توضیح واژه هاعَرْش : تخت ؛ (1) در این جا : مرکز فرمانـدهی . مُحْدِق : فراگیر ، احاطه گر . (2) بُیُوت : جمع «بیت» ، به معنای خانه . تُرْفَعَ : بالا برده شود ، بزرگْ داشته شود ، ارجمندْ شمُرده شود . (3)

شرحاین عبارت ، اشاره ای دیگر به عظمت ذاتی اهل بیت علیهم السلام دارد . در این بخش از «زیارت جامعه» ، زائرِ با معرفت به خاندان رسالتْ خطاب می کند و می گوید : خداوند ، شما را به صورت انواری آفرید و محیط بر عرش خود ، قرار داد تا آن که به وسیله شما ، بر ما منّت نهـاد و شـما را در خـانه هایی نهاد که اراده فرموده است که برافراشـته شونـد و نام او در آنها ، یاد گردد . برای تبیین این عبارت ، چند مطلب را به اختصار ، بررسی می نماییم :

.

1- .«العرش : سریر الملك» (لسان العرب ، ج 6 ، ص 313) . «مجلس الرحمن» (همان جا) .

2- .«أحدق : استدار» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 38) .

3- .«أن تُرفَع : أنْ تُعَظّم» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 130) .

1 . خلقت نور اهل بیت علیهم السلام

2 . احاطه انوار اهل بیت علیهم السلام بر عرش الهی

1 . خلقت نور اهل بیت علیهم السلاممطلب اوّل ، این که اهل بیت علیهم السلام ، پیش از خلقت مادّی ، آفرینشِ نوری داشته اند ، چنان که در روایتی از امام باقر علیه السلام ، آمده است : إنَّ اللّهَ عز و جل خَلَقَ أربَعَةَ عَشَرَ نُورَا مِن نُورِ عَظَمَتِهِ قَبلَ خَلقِ آدَمَ بِأربَعَةَ عَشَرَ ألفِ عامٍ فَهِيَ أرواحُنا . (1) بی گمان ، خداونـد عز و جل ، چهارده نور را از نور عظمت خویش ، چهارده هزار سال پیش از خلقت آدم آفرید که آن [نورها] ، همان ارواح ماست . و در روایت دیگری از امام صادق علیه السـلام ، آمده است : إنَّ اللّهَ خَلَقَأربَعَةَ عَشَرَ نُورا قَبلَ الخَلقِ بِأربَعَةَ عَشَرَ ألفِ عامٍ فَهِيَ أرواحُنا . (2) بی گمـان ، خداونـد ، چهارده نور را ، چهارده هزار سال پیش از خلقت آفریـد ، که آن [نورها] ، همان ارواح ماست .

2 . احـاطه انوار اهل بیت علیهم السـلام بر عرش الهیاز جمع بنـدی روایاتی که در تفسـیر عرش الهی آمـده ، چنین به دست می آیـد که : عرش ، موجودی خـارجی در عـالم غیب است که مرکز فرمانـدهی جهـان ، در آن قرار دارد و رشـته تـدبیر جهان ، به آن منتهی می شود و احـاطه و استیلای بر آن ، موجب علم به جزئی ترین امورِ جهان و تـدبیر مجموعه هستی است . احاطه بر عرش ، به معنای تسـلّط بر مرکز فرمانـدهی جهـان است. زائر ، اینـك اعتقاد خود را در باره امامان علیهم السـلام بیان می کنـد و بر این باور است که ائمّه علیهم السـلام ، انواری هسـتند که در مرکز مدیریتِ هستی قرار دارند و از جزئیات امور جهان ، آگاه اند. این مقام بلند را خداوند به چهارده نور پاك ، ارزانی داشته است تا به فرمان او، هستی را تدبیر کنند.

.

1- .المحتضر ، ص 228 .

2- .الصراط المستقیم ، ج 2 ، ص 134 .

3 . انوار اهل بیت علیهم السلام در جهت هدایت انسان ها

3 . انوار اهـل بیت علیهم السـلام در جهت هـدایت انسـان هـااین عبارت از «زیارت جامعه» که : «فجعلکُم فی بیوتٍ أذِنَ اللّهُ أن تُرفَع وَ یُذکر فیها اسْمه» ، اشاره ای است به «آیه نور» که معرکه آرای مترجمان و مفسّران قرآن است و هر مترجمی ، هنر خویش را در باز گرداندن این آیه ، به نمایش گذاشـته است ، هر چند همگان اعتراف دارند که شیرینی آیه در زبان عربی ، وصف ناشدنی است. در این آیه ، با یکی از اوصـاف پروردگـار ، یعنی نور ، بـا زبـان تشبیه ، آشـنا می شویم و آن گـاه که از درکِ همین تشبیه زیبا در مانـدیم ، به عظمت ذاتِ او ـ که همواره برای مـا ناشـناخته خواهـد مانْـد ـ ، پی خواهیم بُرد : «اللَّهُ نُورُ السَّمَـوَ تِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ کمِشْـکوةٍ فِیهَا مِصْـبَاحٌ الْمِصْـبَاحُ فِی زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ کأَنَّهَا کوْکبٌ دُرِّیٌّ یُوقَدُ مِن شَـجَرَةٍ مُّبَـرَکةٍ زَیْتُونَةٍ لَا شَـرْقِیَّةٍ وَ لَا غَرْبِیَّةٍ یَکادُ زَیْتُهَا یُضِـیءُ وَ لَوْ لَـمْ تَمْسَـسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَی نُورٍ یَهْدِی اللَّهُ لِنُورِهِ مَن یَشَآءُ وَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَـالَ لِلنَّاسِ وَ اللَّهُ بِکلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ . (1) خداوند ، نور آسمان ها و زمین است. داستان نورش ، همچـون چراغـدانی است که در آن ، چراغی قرار دارد . آن چراغ ، در آبگینه ای است که آبگینه ، گـویی سـتاره ای درخشـان است که از درخت مبـارك زیتون ـ که نه شـرقی است ، نه غربی ـ ، افروخته می شود. نزدیـك است که روغنش ، با آن که آتشـی به آن نرسـیده است، فروزان گردد . نور در نور است . خداونـد ، به نور خویش ، هر کسـی را که بخواهـد ، هدایت می کند . و خداوند ، برای مردم ، مَثَل ها می زند ، و خداوند به هر چیزی ، داناست» . اهل بیت علیهم السـلام ، همان نور هدایت الهی هسـتند که به واسطه نور ایشان ، جامعه و بشر ، نورانی می شوند و از ظلمات ، رهایی می یابند . هدایت جامعه و تلاش برای هدایت مردم به سوی توحید ، از اهدافِ امامان علیهم السلام است. بر پایه روایتی ، امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَـوَ تِ وَالْأَرْضِ»

.

1- .سوره نور ، آیه 35 .

اصلی ترین جایگاه نور الهی

می فرماید : هُوَ مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللّهُ لَنا ، فَالنَّبِيُّ صلی الله علیه و آله و الأَئِمَّةُ ـ صَلَوات اللّه عَلَيْهِم أجْمَعين ـ مِن دَلالاتِ اللّهِ وَ آياتِهِ الَّتي يُهتَدى بِهَا إلَى التَّوحِيدِ وَ مَصالِحِ الدِّينِ وَ شَرائِعِ الإسلامِ وَ الفَرائِضِ وَ السُّنَنِ . (1) این ، مَثَلی است که خداوند ، در باره ما زده است . بنا بر این ، پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمّه ، ـ که درودهای خداوند بر آنان باد ـ ، از نشانه ها و علایم وجود خدا هستند که به واسطه آنها ، به توحید و مصالح دین و شرایع اسلام و فرایض و سنن ، راه بُرده می شود . روشنایی روز با پرتوافشانی خورشید ، استمرار دارد و خورشید ، برای راه نمایی عالَم مادّه ، نورافشانی می کند تا جانداران ، راه خود را گم نکنند. اهل بیت علیهم السلام نیز خورشید هدایتِ مردمان اند و بهترین راه نمایانِ جهان هستی اند که مردم را با توحید ، مصالح دین و برنامه های زندگی ، آشنا می کنند و بی توجّهی به سفارش های ایشان، دوری از برنامه صحیح زندگی است.

اصلی ترین جایگاه نور الهیدر ادامه «آیه نور» ، به جایگاهی اشاره می شود که نور الهی را در آن جا باید جُست : «فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَ إِقَامِ الصَّلَوةِ وَ إِيتَآءِ الزَّكَوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ . (2) [آن چراغ] در خانه هایی است که خداوند ، رخصت داده است که بالا برده شوند و نام وی در آنها ، یاد شود و او را در آن جا ، بامدادان و شبانگاهان ، به پاکی بستایند . مردانی که بازرگانی و خرید و فروش ، ایشان را از یاد خدا و بر پا داشتن نماز و دادن زکات ، مشغول نکند ؛ و از روزی می ترسند که دل ها و دیدگان ، در آن روز ،

.

1- .التوحید ، ص 157 ، ح 2 .

2- .سوره نور ، آیه 36 ـ 37.

دگرگون شوند» . پیش از این ، توضیح دادیم (1) که «بیت» ، گاه به معنای «خانه» است ، و گاه به معنای «خانـدان» به کار می رود و «اهل بیت نبوّت» ، به معنای خانـدان نبوّت است ، نه خانه خشت و گِلی پیامبر صـلی الله علیه و آله ، «بیوت» در آیه یاد شـده ، جمع «بیت» نیز می تواند به همین معنا باشد ، چنان که از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود : هِيَ بُيُوتاتُ الأنبِياءِ والرُّسُلِ وَ الحُكَماءِ و أئِمَّةِ الهُدى . (2) منظـور [از «بیوت» در آیه] ، سـراهای پیـامبران و فرسـتادگان [خداونـد] و انسـان هـای حکیم و پیشوایـان هـدایت است . جمله «فَجَعَلَكُمْ في بُيُوتٍ أذن اللّه أنْ تُرفَع ...» نیز همین معنا را تأیید می کند . بنا بر این ، عبارت یاد شده ، حامل دو پیام مهم است : پیام اوّل ، این که هر کس ، طالب نور خـدا و هـدایت الهی است ، بایـد به خانه های یاد خدا _ که خاندان رسالت است _ ، مراجعه کند . پیام دوم ، این که : مهم ترین ویژگی های راه نمایان و مربّیان راستین انسان ها ، یاد دائمی خدا ، نماز ، زکات و ترس از قیامت است .

.

1- .ر . ك : ص 39 «السلام علیکم یا أهل بیت النبوّة» .

2- .الکافی ، ج 8 ، ص 119 ، ح 92 .

وَ جَعَل صَلَواتِنا عَلَيْكُم

شرح

معانی صلوات

(93)وَ جَعَل صَلَواتَنا (1) عَلَيْكُم .

و خداوند ، درودهای ما را بر شما قرار داده است ... .

توضیح واژهصَلاة : درود، دعا، نماز . (2)

شرحواژه «صلوات» ، جمع «صلاة» ، به معنای دعاست و از آن رو به «نماز»، «صلاة» می گویند که در بر دارنده «دعا» است. به «صلوات» ، در فارسی ، «درود» می گویند ؛ ولی در متونِ روایی ، معنای «صلوات» ، همواره یکسان نیست ؛ بلکه با گوینده صلوات ، رابطه ای مستقیم دارد. صلوات ، از سوی خداوند، فرشتگان و پیامبر صلی الله علیه و آله ، معنایی متفاوت دارد که آن را بررسی می نماییم :

معانی صلواتدر قرآن، خداوند ، بر دسته ای از مردم ، صلوات می فرستد ؛ مانند آیه 157 سوره بقره : «أُوْلَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَ رَحْمَةٌ . آنان اند که درودها و بخشایشی از پروردگارشان ، بر آنهاست» . در برخی آیات ، صلوات فرشتگان ، در کنارِ صلوات خداوند ، آمده است : «هُوَ الَّذِی یُصَلِّی عَلَیْکُمْ وَ مَلَئِکَتُهُ لِیُخْرِجَکُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَی النُّورِ . (3) اوست که بر شما درود می فرستد ، و فرشتگان او نیز ، تا شما را از تاریکی ها به روشنایی بیرون آورد» .

.

1- .در برخی نسخه ها به جای «صلواتنا»، مفرد آن ، یعنی «صلاتنا» آمده است .

2- .«الصلاة : الدعاء و الاستغفار» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 464) .

3- .سوره احزاب ، آیه 43.

فرمانِ صلوات فرستادن بر پیامبر صلی الله علیه و آله

از دیرباز ، واژه شـناسان و مفسرّان ، به تمایز دو گونه صلواتِ خداوند ، و صلواتِ فرشتگان و مؤمنان پرداخته اند. خلیل بن احمد فراهیدی ، از کهن ترین واژه شـناسان عرب، «صـلوات» خدا را به معنایِ «ستایش نیکو و یادکرد زیبا» (1) از آنان می داند و «صـلوات» فرشتگان را به معنای طلب رحمت از خـدا (2) می شِ مُرَد. دیگر واژه شـناسان نیز کم و بیش ، سـخن او را تکرار کرده انـد و برخی ، «صـلاة» از جانب خداوند را به معنای «رحمت» دانسـته اند. خلاصه سـخن ، آن که «صـلاةِ» خداوند ، به معنای «رحمت» اوست و «صـلاةِ» فرشـتگان ، به معنـای «درخواست رحمت» از خـداست. آنچه یقینی است : «رحمت» یا «سـتایش» خداونـد ، ماننـد رحمت و سـتودن انسان ها که از محـدوده لفظ فراتر نمی رود ؛ نیست. بلکه «رحمت» یا «سـتایش» خـدا ، همراه با فرسـتادنِ برکات و فراگیر شدن رحمت الهی در زندگی کسانی است که مشمولِ صلوات او می شوند .

فرمانِ صـلوات فرستادن بر پیامبر صلی الله علیه و آلهاز جمله دستورهای قرآن، دستورِ «درود فرستادن ؛ صلوات» بر پیامبر صلی الله علیه و آله است. خداوند و فرشـتگان ، بر پیامبر «صـلوات» می فرسـتند و به مؤمنان هم دستور می دهد تا بر پیامبرش ، صلوات نثار کنند : «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَـأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيْهِ وَ سَلِّمُواْ تَسْلِيمًا . (3) همانا خداوند و فرشتگانِ او ، بر پیامبر صلی الله علیه و آله ، درود می فرسـتند . ای کسانی که ایمان آورده اید ! بر او درود فرستید و سـلام گویید ؛ سـلامی در خور و شایسته» . بر پایه روایتی ، امام کاظم علیه السلام ، در تفسیر آیه یاد شده ، می فرماید :

.

1- .«حسن ثنائه علیهم و حسن ذکره لهم» (العین ، ج 7 ، ص 154) .

2- .«صلاة الملائکة : الاستغفار» (العین ، ج 7 ، ص 154) .

3- .سوره احزاب ، آیه 56.

صلوات بر اهل بیت علیهم السلام

صَلاةُ اللّهِ رَحْمَةٌ مِنَ اللّهِ وَ صَلاةُ مَلائِكَتِهِ تَزْكِيَةٌ مِنهُم لَه وَ صَلاةُ المُؤمِنِينَ دُعاءٌ مِنْهُم لَه . (1) درود فرستادن خدا ، نوعی رحمت از جانب اوست و درود فرستادن فرشتگان ، ستایشی از آنان نسبت به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و درود فرستادن مؤمنان ، دعایی از آنها برای پیامبر صلی الله علیه و آله است . در تفسیر دیگری از امام صادق علیه السلام ، آمده : أُثنُوا عَلَيهِ وَ سَلِّمُوا لَهُ . (2) بر پیامبر صلی الله علیه و آله ثنا بگویید و بر او ، سلام فرستید (/ به فرمانش گردن نهید) . بنا بر این ، همه مؤمنان ، وظیفه دارند تا بر پیامبر صلی الله علیه و آله درود فرستند ، خواه معنای آن ، طلبِ رحمت برای پیامبر صلی الله علیه و آله باشد _ که نوعی دعاست _ ، و یا پیامبر صلی الله علیه و آله را ستایش کنند _ که وظیفه ای فرهنگی و سیاسی است _ و جامعه اسلامی ، همواره ستایشِ پیامبر صلی الله علیه و آله را وظیفه خویش می داند و با کسانی که با او گستاخی می کنند، مقابله می نماید.

صلوات بر اهل بیت علیهم السلامصلوات بر اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله ، از صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله ، جدا نیست و از این رو ، افزون بر روایاتِ منابعِ شیعی _ که صلوات بر اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله را همراه صلوات پیامبر صلی الله علیه و آله آورده است _ ، بسیاری از محدّثان اهل سنّت هم بارها از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده اند که فرمود : قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ . (3)

.

1- .ثواب الأعمال، ص 187 ، ح 1 .

2- .المحاسن ، ج 2 ، ص 53 ، ح 85 ؛ بحار الأنوار ، ج 94 ، ص 60 .

3- .صحیح البخاری ، ج 4 ، ص 1802 ؛ صحیح مسلم ، ج 1 ، ص 305 ؛ سنن الترمذی ، ج 2 ، ص 353 ؛ مسند ابن حنبل ، ج 8 ، ص 317 ، ح 22415 ؛ سنن الدارمی ، ج 1 ، ص 329 ؛ سنن النسائی ، ج 3 ، ص 45 _ 49 ؛ المستدرك علی الصحیحین ، ج 3 ص 160 ؛ السنن الکبری ، بیهقی ، ج 2 ، ص 209 _ 212 ؛ المصنّف ، ابن ابی شیبه ، ج 2 ، ص 390 _ 391 ؛ صحیح ابن حبّان ، ج 3 ، ص 193 و ج 5 ، ص 287 .

تکریم اهل بیت علیهم السلام با صلوات

بگوییـد : درود خدا بر محمّد و خاندان محمّد ! شافعی ، رئیس مذهب شافعی ، از اهل سـنّت ، می گوید : یا أهلَ بَیتِ رَسولِ اللّهِ ! حُبُّکم فَرضٌ مِنَ اللّهِ فِی القرآنِ أنزَلَه کَفاکُم مِن عَظیمِ القَدرِ أنَّکُم مَن لَم یُصَلِّ عَلَیکُم لا صَلاةَ لَهُ . (1) ای اهل بیت پیامبر خدا ! خداوند ، دوستیِ شمـا را در قرآنی که فرو فرسـتاده ، واجب کرده است . در عظمت مقـام شـما ، همین بس که هر کس بر شـما صـلوات نفرسـتد ، نمـازش درست نیست . در روایات شـیعی، درودی که تنها بر پیامبر صـلی الله علیه و آله باشد و اهل بیتِ او را حذف نماید، «صلوات أبتَر» نامیده می شود. امام باقر علیه السـلام ، فردی را دید که پرده کعبه را گرفته و می گوید: «اللّهمّ صلّ علی محمّد» . امام علیه السلام به او فرمود : یا عَبدَ اللّهِ ! لا تُبتِرها ، لا تَظلِمْنا حَقَّنا . قُل : اللَّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَ أهلِ بَیتِهِ . (2) ای بنده خدا ! آن را ناقص مگو . حقّ ما را ضایع مگردان . بگو : «اللّهمَّ صلّ علی محمّد و اهل بیته» . جمله «وَ جَعَلَ صَلَواتِنا عَلَیْکُم» نیز اشاره به همین معناست که صـلوات بر اهل بیت علیهم السلام ، از صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله ، جدا نیست .

تکریم اهل بیت علیهم السلام با صلواتسؤالی که در تبیین عبارت یاد شده : «وَ جَعَلَ صَلَواتِنا عَلَیْکُم» پدید می آید ، این است که این جمله ، چه ارتباطی با عبارت های پیشین دارد ؟

.

1- .ینابیع المودّة ، ج 2 ، ص 434 ؛ نظم دُرَر السّمْطین ، ص 18 .

2- .الکافی ، ج 2 ، ص 495 ، ح 21.

پاسخ این است که این عبارت ، چگونگی تکریم اهل بیت علیهم السلام را _ که در عبارت پیشین بدان اشاره شده _ ، بیان می کند . در عبارت قبلی آمد که خداوند ، فرمان داده است تا خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، مورد تکریم و تعظیم قرار گیرند . این عبارت ، یکی از مصادیق تکریم آنها را بیان می کند . بنا بر این ، زائر بامعرفت ، در واقع با این جملات ، خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوید : خداوند ، نور هدایت خود را در خانه شما قرار داده و فرمان داده است تا شما خاندان ، مورد تعظیم و تکریم ، قرار گیرید و ما با دعا و یادکرد ویژگی های شما ، این فرمان را اجرا می کنیم . نکته دیگری که در این عبارت ، قابل بررسی است ، این که اگر «صلوات» به معنای دعا باشد ، این سؤال مطرح می شود که دعا برای پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، چه اثری دارد ؟ آیا با دعای ما ، خداوند ، رحمت تازه ای بر اهل بیت علیهم السلام نازل می کند و آنان ، قرب بیشتری به خدا پیدا می کنند ؟ این سؤال ، در باره عبارت های دیگری نیز که از جمله «فَبَلَغَ اللّهُ بِکُم أشرَفَ مَحَلِّ المُکَرَّمِینَ» آغاز می شود ، مطرح است . در پاسخ به این پرسش ، چند نظر وجود دارد : برخی معتقدند که خداوند متعال ، همه مقام هایی را که ممکن است یك انسان بدانها دست یابد ، به اهل بیت علیهم السلام ، عنایت کرده است . آنها ، عینِ رحمت الهی هستند . بنا بر این ، نمی توان با دعا ، رحمت جدیدی برای آنها ایجاد کرد . این معنای صلوات ، تنها مدح و ثنای پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام است . برخی بر این باورند که : صلوات ، هم موجب پاداش بردن گوینده است و هم رحمت تازه ای برای پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیتِ آن بزرگوار ، پدید می آورد . برخی دیگر گفته اند : أوّلاً و بِالذّات ، ثواب صلوات ، نصیب گوینده می شود ؛ و ثانیا و بالعَرَض ، برای پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، سودمند است .

.

ظاهرا ، نظر نخست ، صحیح نیست ؛ و گر نه ، پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام ، خود نیز نباید دعا کنند و از خداوند ، طلب رحمت نماینـد ؛ چون هر چه بخواهنـد ، تحصـیلِ حاصل است . توضـیح مطلب ، این است که تنها خداوند ، کمال مطلق است و کمالاـتِ جز او ، محدودنـد و هر چه انسـان ، کامـل شود ، فاصـله او تـا کمال مطلق ، بی نهایت است و راه برای کمالات بیشتر برای او ، گشوده است و بـدین سان هم دعای اهل بیت علیهم السـلام برای نزدیك تر شـدن به حق تعالی ، مفهوم پیدا می کند ، و هم دعای دیگران برای آنان . با مراجعه به متن دعاهایی که اهل بیت علیهم السلام برای خود دارند یا از دیگران خواسته شده که برای آنان دعا کنند ، این معنا ، آشکارتر خواهد شد .

.

وَ ما خَصَّنا بِهِ مِنْ وِلایَتِکُمْ طیبا لِخَلْقِنَا

شرح

اشاره

(94)وَ ما خَصَّنا بِهِ مِنْ وِلایَتِکُمْ طیبا لِخَلْقِنَا وَ طَهارَةً لِأَنْفُسِنَا وَ تَزْکِیَةً (1) لَنا وَ کفّارَةً لِذُنُوبِنا .

و نیز آنچه از ولایت شما به ما اختصاص داد ، همه اینها را سبب پاکیِ سرشت و اخلاق ما ، و پاکیزگی جان هایمان و پاك سازی و رشد ما و جبرانِ گناهانمان [قرار]داد .

توضیح واژه هاخَصَّنا : ما را ویژه گردانید ، به ما اختصاص داد . (2) تَزکیة : تصفیه ، پالایش ، پیراستگی . (3) کَفّارَة : جبران ، تاوان . (4) ذُنُوب : گناهان، معصیت ها، خطاها . (5)

شرحجمله «و ما خصّنا به من ولایتکم» ، عطف بر «صلواتنا علیکم» و مفعول دوم برای «جَعَل» است ؛ یعنی : خداوند ، درودهای فرستاده شده بر شما و دوستی شما را موجب (/ نشانه) پاکیزگی خلقت (/ اخلاق) ما ، طهارت جان های ما و رشد معنوی ما قرار داد .

.

1- .در برخی نسخه ها به جای «تزکیة» ، واژه «برکة» آمده است .

2- .«خصّه بالشیء : أفْرَدَه به دون غیره» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 24) . «خصّ الشیء : خلاف عمّ» (مجمع البحرین ، ج 4 ، ص 168) . «خصّه بکذا : أعطاه شیئا کثیرا» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 25) .

3- .«الزکاة : النّماء ، الصلاح ، التطهیر» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 358) .

4- .«الکفّارة : ما یکفّر به من الخطیئة و الیمین فیمحی به» (العین ، ج 5 ، ص 358) . «تکفّر الخطئیة أی تمحوها و تسترها» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 149). «الکفّارة ... هی التغطیة لأنّها تکفر الذنب عن الإنسان» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 476).

5- .«الذنب : الإثم و المعصیة» (العین ، ج 8 ، ص 190) . «الإثم و الجرم و المعصیة» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 389) .

نقش اهل بیت علیهم السلام در سازندگی معنوی

نشانه پاکیِ سرشت

نقش اهل بیت علیهم السلام در سازندگی معنوی‌واژه «لخلقنا» را در جمله «طیبا لخلقنا» ، دو گونه می توان خواند : «خُلْق» و «خَلق» . هر دو گونه نیز مؤیّداتی در میان روایات ما دارند. دسته ای «خُلق» را برگزیده اند و در این صورت ، یعنی درود فرستادن بر اهل بیت علیهم السلام و اعتقاد داشتن به ولایت آنان ، سبب پاکیزگی اخلاقِ شیعیان می شود . دسته ای نیز «خَلق» را ترجیح داده اند که در آن صورت ، درود فرستادن بر اهل بیت و اعتقاد به ولایت آنان ، نشانه پاکیزگی خلقت انسان و حلال زادگی اوست . اکنون ، هر دو احتمال را بررسی می نماییم :

نشانه پاکیِ سرشتیکی از نشانه های حلال زادگی ، محبّت اهل بیت علیهم السلام است . این باور که ریشه در سخنانِ پیامبر صلی الله علیه و آله دارد، از همان ابتدا ، مورد توجّه مسلمانان بوده است . یاران پیامبر صلی الله علیه و آله ، برای اطمینان از سرشت پاك فرزندان خود، آنان را به دوستیِ امیر مؤمنان علی علیه السلام می آزمودند و چنانچه فرزندی نسبت به علی علیه السلام کینه داشت، در حلال زادگی او تردید می کردند. روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در جمع مردم ، در باره علی علیه السلام فرمود : یَا أَیُّهَا النّاسُ ! إمتَحِنُوا أولادَکُم بِحُبِّهِ ؛ فَإنَّ عَلِیًّا لا یَدعُو إلی ضَلالَةٍ و لا یَبعُدُ عَن هُدَیً ، فَمَن أحَبَّهُ فَهُوَ مِنکُم وَ مَن أبغَضَهُ فَلَیسَ مِنکُم . (1) ای مردم ! فرزندان خود را با دوستیِ علی بیازمایید ؛ زیرا علی ، هرگز به گم راهی فرا نمی خواند و از راه راست ، دور نمی شود . پس هر یك از فرزندان شما که علی را دوست داشتند ، از شما هستند ، و هر کدام که او را دشمن داشتند ، از شما نیستند . در حدیث دیگری ، پیامبر صلی الله علیه و آله ، معیار حلال زادگی و پاك بودن نطفه را در دوستیِ اهل بیت علیهم السلام دانسته است . در این حدیث _ که در گفتگوی ایشان با ابو ذر غفاری

.

1- .تاریخ دمشق ، ج 42 ، ص 288 .

است _ ، آمـده : یا أبا ذَرَّ ! مَن أحَبَّنا أهلَ البَیتِ فَلْیَحمَدِ اللّهَ عَلی أوَّلِ النِّعَمِ . قال : یا رَسولَ اللّهِ ! وَ ما أوَّلُ النِّعَمِ ؟ قالَ : طِیبُ الوِلادَةِ ، إنَّهُ لا یُحِبُّنا أهلَ البَیتِ إلّا مَن طابَ مُولِـدُهُ . (1) [پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود :] «ای ابو ذر ! هر که ما اهل بیت را دوست داشـته باشـد ، بایـد خـدا را بر نخستین نعمت ، سـتایش کنـد» . [ابو ذر]گفت : ای پیامبر خـدا ! نخستین نعمت چیست ؟ فرمود : «پاکیِ ولادت (حلال زادگی) . مـا اهل بیت را ، جز کسانی که ولادتی پاکیزه داشـته باشـند ، دوست ندارنـد» . افزون بر آنچه گـذشت ، روایات فراوانی در منابع شیعه و اهل سـنّت وجود دارد که دوستی خاندان پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله را نشانه پاكْ سـرشتی می دانند . (2) بنا بر این ، در نظام آفرینش ، دوستی اهل بیت علیهم السـلام ، ریشه در حلال زادگی و پاکیِ سـرشت دارد . اکنون با توجّه به این که دشـمنی اهل بیت علیهم السـلام ، برخاسته از ذات ناپاكِ دشمنانِ آنان است ، باید بررسی کرد که تقصیر دشمنان در این زمینه چیست ؟ به این پرسش ، دو گونه می توان پاسخ داد : 1 . دشـمنان اهل بیت علیهم السلام ، در عالم ذر _ که پیش از این جهان بوده _ ، ولایت خوبان را نپذیرفته اند و لذا ، این شایسـتگی را که نطفه آنها به صورت مشروع منعقد شود ، نداشته اند . بنا بر این ، ناپاکیِ سرشت ، به انتخاب انسان در عالمی پیش از عالم مادّه ، وابسـته است و چنانچه در آن عالم ، نیکویی را برگزیده باشد ، در این جهان نیز نیکوکار می گردد ، و چنانچه بدی ها را انتخاب کرده باشـد ، در این جهـان نیز زشـتکار می شود . 2 . از برخی احـادیث ، اسـتفاده می شود که انتخـاب هـای انسان در زنـدگی ، در چگونگی سرشت آنها مؤثّر است . به سـخن دیگر ، خداونـد متعال می داند که در شـرایط برابر ، انسان ها در زندگی آینده خود ، چه راهی را انتخاب می کنند

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 455 ، ح 1018 .

2- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 2 ، ص 611 «ویژگی های دوست داشتن اهل بیت علیهم السلام » .

عامل خوش خویی

و این انتخاب آنها ، در تکوین سرشت اوّلیه آنها و سعادت و شقاوتشان ، نقش دارد : «كُلاًّ نُّمِدُّ هَـؤُلَاءِ وَ هَـؤُلَاءِ مِنْ عَطَـآءِ رَبِّكَ وَ مَا كَانَ عَطَـآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا . (1) همه را ، این گروه و آن گروه را از عطای پروردگارت ، مدد می رسانیم ؛ و عطای پروردگارت ، [از هیچ کس] ممنوع نیست» . امّا در هر حال ، توجّه به این نکته ، لازم است که سرشت بد ، از انسان های ناشایست ، سَلب مسئولیت نمی کند .

عامل خوش خوییواژه «خُلق» ، به معنای خوی و رفتار است و چنانچه آن را در عبارت «طیبا لخلقنا» ، به صورت مضموم بخوانیم، نقش اهل بیت علیهم السلام در اخلاقِ دوستداران ایشان را نشان می دهد. زائر بر این باور است که دوستی با خاندانِ پیامبر صلی الله علیه و آله ، سبب سامان یافتن رفتار وی می شود. محبّت اهل بیت علیهم السلام ، با رفتار نیکو، رابطه ای مستقیم دارد و به هر میزان که انسان به اهل بیتِ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله علاقمند باشد ، اخلاق و رفتارِ وی نیز نیکوتر می شود ؛ زیرا دوستی، شباهت می آورد و هر که دوستی با کسی را بپذیرد ، علاقه دارد که خود را به وی ، شبیه کند . شیعیان نیز باید در اخلاق فردی، خوش خو ، و در اخلاق اجتماعی نیز وفادار و امانت پیشه ، و در اخلاقِ عبادی ، سرآمدِ مسلمانان باشند. بر پایه روایتی ، امام صادق علیه السلام ، پیروان خویش را چنین معرّفی می فرماید : شِيعَتُنا أهلُ الوَرَعِ و الإجتِهادِ ، وَ أهلُ الوَفاءِ وَ الأمانَةِ ، و أهلُ الزُّهدِ والعِبادَةِ . أصحابُ إحْدى وخَمسِ ينَ رَكعَةً فِي اليَومِ واللَّيلَةِ ، القائِمونَ بِاللَّيلِ ، الصّائِمونَ بِالنَّهارِ ، يُزَكُّونَ أموالَهُم وَ يَحُجُّونَ البَيتَ و يَجتَنِبونَ كُلَّ مُحَرَّمٍ . (2) شیعیان ما ، أهل پارسایی و سختکوشی [در عبادت] ، وفاداری و امانتداری ، و پارسایی و

.

1- .سوره اسرا ، آیه 20 .

2- .صفات الشیعة ، ص 2 ، ح 1 .

سبب پاكيِ جان

عبادت اند . آنان اند كه در شبانه روز ، پنجاه و يك ركعت ، نماز مى گزارند ، شب ها را به عبادت ، سپرى مى كنند و روزها را به روزه دارى . زكاتِ اموال خود را مى پردازند و به حج مى روند و از هر حرامى ، دورى مى كنند . نقش ولايتِ اهل بيت عليهم السلام ، زُدودن هر كار حرامى است. دوستداران خاندان پيامبر صلى الله عليه و آله ، از هر كارِ حرامى ، دورى مى كنند و در كارهاى نيك ، از يكديگر ، پيشى مى گيرند. مسابقه نيكوكارى در ميان دوستداران اهل بيت عليهم السلام ، شيوه هميشگى ايشان است. امام صادق عليه السلام ، در پاسخِ پرسش مَسعَدة بن صدقه، ويژگى شيعيان را برشمرده و آنان را در همه مكان ها همنشين خويش دانسته است : شِيعَتُنا مَن قَدَّمَ مَا استَحسَنَ وَ أمسَكَ مَا استَقبَحَ وَ أظهَرَ الجَمِيلَ ، وَ سارَعَ بِالأمرِ الجَلِيلِ رَغْبَةً إلى رَحمَةِ الجَلِيلِ ، فَذاكَ مِنّا وَ إلَينا وَ مَعَنا حَيثُ ما كُنّا . (1) شيعه ما ، كسى است كه آنچه را نيك مى شمارد ، پيش مى دارد [و به كار مى بندد] و از آنچه زشت مى داند ، خودداری مى كند ، خوبى ها را آشكار مى سازد و از سرِ اشتياق به رحمت [خداى] بزرگ ، به سوى كارهاى سِتُرگ مى شتابد . پس ، او از ماست و رو به سوى ما دارد و هر كجا باشيم ، با ماست . شيعه ، فرصت شناس خوبى است و از آن رو كه رحمت پروردگار را به سوى بهترين بندگانش سرازير مى بيند، همراهى با آنان را بر مى گزيند و هر روز ، براى اصلاح اخلاقِ خويش ، مى كوشد تا مقامى بالاتر در نزد ايشان بيابد و عنايتِ خدا به خود را دريابد .

سبب پاكيِ جانقش ديگرى كه اهل بيت عليهم السلام در اصلاح ساختارِ وجودى دوستان خويش دارند ، تهذيب نفس ، پاك سازى و بالندگيِ جان آنان است. امامان عليهم السلام ، سبب پاكيزگى جانِ پيروان خود مى شوند: «طهارة لأنفسنا» ، و از سويى ، رشد و بالندگى روح آنان را

.

1- .همان ، ص 17 ، ح 32 .

جانْ مایه پاك سازی گناهان

تضـمین می کنند. عبارت «تزکیة لنا» که از مادّه «زَکَو» است ، هم به معنای تطهیر و پاك سازی است ، و هم به معنای رشد و نمو . و آمدن این دو عبارت در کنار هم ، بسـیار پُرمعناست ؛ زیرا روح انسان ، مادام که در گِرو آلودگی های دنیاست، نمی تواند پرواز کند ، و اگر خود را از آلودگی ها بیالاید ، دیگر در روی زمین ، آرام و قرار ندارد . هنر ولایت اهل بیت علیهم السلام پاك سازی روح است و آن گاه که روح ، پاك شـد، پرواز ، نتیجه طبیعی آن است و هر چه روح ، بیشتر پرواز کنـد ، رشـد و بالنـدگی او ، افزون خواهد شد. در برخی نسـخه ها به جای «تزکیة لنا» ، عبارت «برکة لنا» آمده که معنای برکت نیز همان گسترش و رشدِ باثبات است.

جـانْ مایه پاك سازی گناهانیکی دیگر از آثار ولایت اهل بیت علیهم السـلام ، پاك سازی پیروان آنها از گناهان است . در روایات پیشـین ، خوانـدیم که شـیعیان ، اهل پارسایی و پرهیز از گناه انـد و برای مبارزه با خطاهای خود ، کوشـش می کننـد. مهم آن است که پیرو خاندان پیامبر صـلی الله علیه و آله ، بر دوستی خود ، اسـتوار بمانـد و برای مبارزه با گناهان ، از خداوند، مدد جوید. خدا نیز به او کمك می کند و دلِ او را پاك می کند تا برای تابش نورِ اهل بیت علیهم السلام ، آماده گردد. امام باقر علیه السلام ، به ابو خالد کابلی فرمود: وَاللّهِ یَا أَبَا خَالِد ! لَا یُحِبُّنا عَبدٌ وَ یَتَولَانَا حَتَّی یُطَهِّرَ اللّهُ قَلْبَهُ . (1) ابو خالد ! به خدا سوگند ، هیچ بنده ای نیست که ما را دوست بدارد و ولایت ما را بپذیرد ، مگر آن که خدا ، دلش را پاك گردانَد .

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 194 ، ح 1 .

فَكُنّا عِنْدَهُ مُسَلِّمينَ بِفَضْلِكُمْ وَ مَعْرُوفينَ بِتَصْديقَنا إيّاكُمْ

شرح

اشاره

(95)فَكُنّا عِنْدَهُ مُسَلِّمينَ (1) بِفَضْلِكُمْ وَ مَعْرُوفينَ بِتَصْديقَنا إيّاكُمْ .

و ما در نزد او (خدا) ، به برتری شما ، گردن نهاده ، به پذیرش ولایت شما ، شناخته شده بودیم ...

توضیح واژه هامُسَلِّم : قبول کرده ، پذیرفته ، گردن نهاده . (2) فَضْل : برتری ، پیشی جستن . (3) مَعْرُوف : شناخته شده . (4) تَصْديق : پذیرش ، اعتقاد ، موافقت . (5)

شرحدر این عبارت ، ریشه وفاداری پیروان اهل بیت علیهم السلام ، بازگو شده است ؛ یعنی اگر خداوند ، دعاها و درودهای ما را بر خاندان پیامبرش قرار داد و به واسطه محبّت ایشان، جان و رفتار ما ، نیکو شد، از آن روست که سِرشت ما از اَزَل ، بر محبّت خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله سرشته شده است و نام شیعیان ، در کتابِ علم خداوند ، به نیکی ثبت شده است.

.

1- .در حاشیه دو نسخه خطّی تهذیب الأحکام ، به جای «مسلّمین» واژه های «مُسمّین» و «منعمین» آمده است .

2- .«التسلیم : بذل الرضا بالحکم» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 295) . «الإسلام : الانقیاد» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 293) .

3- .«الفضل : ضدّ النقص» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 524) . «الزیادة» (مجمع البحرین ، ج 5 ، ص 443) . «الفضیلة : الدرجة الرفیعة» (همان جا) .

4- .«المعروف : خلاف النُّکر» (لسان العرب ، ج 9 ، ص 239) . «کلّ ما تعرفه النفس من الخیر و تبسَأُ به و تطمئنّ إلیه» (همان جا) .

5- .«الصِّدق : نقیض الکذب و صدَّقه : قبل قوله» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 193) .

پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلام

رابطه پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلام و صلوات

پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلامعبارت «فَكُنّا عِنْدَهُ مُسَلِّمينَ بِفَضْلِكُم» ؛ یعنی : «ما در نزد خدا ، به برتری شما ، گردن نهاده بودیم». در برخی نسخه ها به جای «مسلّمین» ، واژه «مُسَمّین» آمده است که از نظر ادبیات عرب نیز سازگارتر است و در این صورت ، معنای جمله چنین می شود: «ما در نزد خداوند ، به برتری شما، نامیده شده و رفعت یافتیم» . جمله «مَعْرُوفينَ بِتَصْديقِنَا إيّاكُم» ؛ یعنی : ما به پذیرشِ ولایت شما ، شناخته شده بودیم. در کتابِ علمِ خدا ، معلوم بود که دسته ای از مسلمانان، سخن حق را می پذیرند و با جان و دل، به اندرزهای وحیانیِ اهل بیت علیهم السلام گوش می سپارند.

رابطه پیمان اَزَلی با اهل بیت علیهم السلام و صلواترابطه پیمان اَزَلی شیعیان و درود فرستادن ظاهری ایشان ، در استمرارِ وفاداری به اهل بیت علیهم السلام ، نهفته است. پیروان مکتبِ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، با تکرار درود و رحمت بر پیامبر صلی الله علیه و آله و خاندان پاکش، به پیمان روز نخست خود ، وفادار می مانند و همچنان به درگاه حق، اظهارِ نیاز می کنند و با هر صلوات، منتظر برکاتِ ویژه آن هستند تا بر روح و ایمان ایشان ، مؤثّر افتد. امام صادق علیه السلام ، در باره اثر صلوات ، فرموده است : مَن صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَمَعناهُ : أَنّي أَنَا عَلَى المِيثَاقِ وَ الوَفَاءِ الَّذِي قَبِلْتُ حِينَ قَوْلِهِ: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى» . (1) هر که بر پیامبر صلی الله علیه و آله صلوات فرستد ، مفهومش چنین است : بی گمان ، من بر پیمان و عهدی که پیش از این پذیرفته ام ، هستم ، آن گاه که [خدا] فرمود : «آیا من ، پروردگارتان نیستم ؟ گفتند : «آری [؛ چنین است] »» . در حقیقت، سخن امروز پیروان اهل بیت علیهم السلام ، سخن جدیدی نیست و تنها پایبندی به همان پیمانِ روز نخست است که شیعیان ، بر آن وفادار مانده اند و توحید را از دریچه نگاهِ یارانِ واقعی پیامبر صلی الله علیه و آله ، جستجو می کنند و خداباوریِ خویش را به اثبات می رسانند.

.

1- .معانی الأخبار ، ص 116 ، ح 1 .

فَبَلَغَ اللّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكْرَمينَ

اشاره

(96)فَبَلَغَ اللّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكَرَّمينَ (1) وَ أَعْلى مَنازِلِ الْمُقَرَّبينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجاتِ الْمُرْسَلينَ ، حَيْثُ لا يَلْحَقُهُ لاحِقٌ ، وَ لا يَفُوقُهُ فائِقٌ ، وَ لا يَسْبِقُهُ سابِقٌ وَ لا يَطْمَعُ فى إدْراكِهِ طامِعٌ ، حَتّى لا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لا صِدّيقٌ وَ لا شَهيدٌ وَ لا عالِمٌ وَ لا جاهِلٌ وَ لا دَنِيٌّ وَ لا فاضِلٌ وَ لا مُؤْمِنٌ صالِحٌ وَ لا فاجِرٌ طالِحٌ وَ لا جَبّارٌ عنيدٌ وَ لا شَيْطانٌ مَريدٌ وَ لا خَلْقٌ فيما بَيْنَ ذلِكَ شهيدٌ إلّا عَرَّفَهُمْ جَلالَةَ أَمْرِكُمْ وَ عِظَمَ خَطَرِكُمْ وَ كِبَرَ شَأْنِكُمْ (2) وَ تَمامَ نُورُكُمْ وَ صِدْقَ مَقاعِدِكُمْ وَ ثَباتَ مَقامِكُمْ وَ شَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَ مَنْزِلَتِكُمْ عِنْدَهُ وَ كَرامَتَكُمْ عَلَيْهِ وَ خاصَّتَكُمْ لَدَيْهِ وَ قُرْبَ مَنْزِلَتِكُمْ مِنْهُ .

پس خداوند ، شما را به شریف ترین مرتبه گرامیان ، و بالاترین جایگاه های مقرّبان ، و برترین درجات فرستاده شدگان برسانَد : آن مقامی که [جز آنان ،] هیچ کسی بدان نمی رسد و به بالاتر از آن ، هیچ کسی راه نمی یابد و هیچ پیش گامی بر آن ، پیشی نمی گیرد و هیچ طمع کننده ای برای رسیدن به آن ، طمع نمی کند ، تا این که نه هیچ فرشته مقرّب و پیامبر مُرسَلی ، و نه هیچ صدّیق و شهیدی ، و نه هیچ عالِم و جاهلی ، و نه هیچ پَست یا صاحبْ فضیلتی ، و نه هیچ مؤمنِ درست کرداری ، و نه هیچ تبهکارِ بدکرداری ، و نه هیچ ستمگرِ مستبدی ، و نه هیچ شیطانِ رانده شده ای ، و نه هیچ آفریده دیگری که در این میان گواه باشد ، بر جای نمی مانَد ، مگر آن که خداوند می شناسانَد به آنان : جلالتِ امرتان ، و عظمت قَدْرتان ، و بزرگیِ مقامتان ، و تمامیّت نورتان ، و درستیِ جایگاهتان ، و استواریِ مقامتان ، و شرافت رتبه تان و منزلتِ شما را در نزدش ، و کرامت شما را در نزد او ، و ویژه بودنتان در پیشگاه او و منزلت نزدیکی ای که با او دارید .

.

1- .در نسخه ای از تهذیب الأحکام ، به جای «المکرمین» ، واژه «المکرّمین» از باب تفعیل آمده است .

2- .در نسخه ای از تهذیب الأحکام ، به جای «شأنکم» ، واژه «ثنائکم» ، آمده است .

شرح

اشاره

توضیح واژه هایَفُوقُ : برتری می یابد ، تفوّق می جوید ، چیره می شود . (1) طالِح : تبهکار ، سرکش ، شرور ، بدذات فاسدی که هیچ خیری در او نیست . (2) جَبّار : ستمگر ، قدرتمند ، متکبّری که پند نمی پذیرد . (3) عَنید : مُستبد ، خودرأی ، روی گردان از اطاعت خداوند . (4) مَرید : گردنکش ، یاغی ، مُتمرّد . (5) جَلالَة : بزرگی ، عظمت ، سرافرازی . (6) خَطَر : ارزش ، منزلت ، مرتبه . (7) شَأن : قَدر ، مقام ، مرتبه ، وِجْهه . (8)

شرحاین بخش از «زیارت جامعه» ، هم می تواند دعا برای اهل بیت علیهم السلام باشد ، و هم می توان آن را اشاره به جایگاه رفیع و مقامات و کمالات معنویِ خاندان رسالت دانست . در صورتی که این عبارات ، به معنای دعا گرفته شوند ، همان بحثی که در مورد دعا بودن صلوات مطرح شد ، (9) این جا نیز جاری است .

.

1- .«فلان یفوق قومه ، أي : یعلوهم» (العین ، ج 5 ، ص 224) . «الشّی ء الفائق : الجیّد الخالص فی نوعه» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 316) .

2- .«طلح یَطلَح طلاحا : فَسد و الطالح: خلاف الصالح» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 530) . «رجل طالح ، أي : فاسد لاخیر فیه» (همان جا) .

3- .«قلب جبّار : ذو کبر لا یقبل موعظة» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 113) . «لا تدخله الرحمة» (همان جا) .

4- .«العنید : المعرض عن طاعة اللّه تعالی» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 307) . «عاند معاندة : أی خالف و ردّ الحق و هو یعرفه فهو عنید و عاند» (همان جا) .

5- .«المَرید : من شیاطین الإنس و الجن ... الخبیث المتمرّد الشّریر» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 400) .

6- .«جلّ الشيء : عظم» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 116) .

7- .«خطر الرجل : قدره و منزلته و خصّ بعضهم بِهِ الرفعة» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 251) .

8- .«الشأن : الخَطبُ و الأمر و الحال» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 230) .

9- .ر . ك : ص 549 «وجعل صلواتنا علیکم» .

شریف ترین مرتبه گرامیان

در صورت اوّل (دعا بودن) ، زائر از خداوند متعال می خواهد که شریف ترین مرتبه گرامیان ، بالاترین جایگاه های مقرّبان و برترین مقام های پیامبران را برای اهل بیت علیهم السلام ، مقرّر نماید . امّا در صورت دوم (یادکرد فضائل) ، زائر ، خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوید که ایشان ، به فضائل یاد شده ، دست یافته اند . بنا بر این تفسیر ، این عبارت ها ، در واقع ، تبیین فلسفه ستایش هایی است که پیش از آن ، و یا پس از آن ، از اهل بیت علیهم السلام شده است . اینك ، توضیح کوتاهی در باره عبارت های این بخش از زیارت :

شریف ترین مرتبه گرامیاناِکرام یا گرامی داشتن ، در باره همه انسان ها و به وسیله نعمت های الهی ، متصوّر است ؛ امّا همه کسانی که از سوی خدا ، اِکرام می شوند، در زمره «مُکرَمین ؛ گرامی داشته شدگان» نیستند. در فرهنگ قرآنی ، تنها دو طایفه از مخلوقات الهی ، «مُکرَم» شمرده شده اند (1) : نخست ، فرشتگانِ فرمانْ بُردار خدا که تنها گوش در فرمان او دارند : «بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ. (2) بلکه [آن فرشتگان] بندگانی گرامی اند که به گفتار ، بر او پیشی نگیرند و آنان ، به فرمان او ، کار می کنند» . و دسته ای دیگر ، مؤمنانِ استوارْایمان که به بالاترین درجه ایمان رسیده اند : «أُوْلَئِكَ فِي جَنَّـٰتٍ مُّكْرَمُونَ . (3) اینان ، در بهشت ، گرامی هستند» . و یا این آیه :

.

1- .المیزان فی تفسیر القرآن ، ج 17 ، ص 79 و 80 .

2- .سوره انبیا ، آیه 26 _ 27 .

3- .سوره معارج ، آیه 35.

بالاترین جایگاه های مقرّبان

«إِلَا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ . . . وَ هُم مُّكْرَمُونَ . (1) مگر بندگان مخلص خدا... و ایشان گرامی داشتگان اند» . و در این عبارت نیز خداوند ، اهل بیت علیهم السلام را به شریف ترین مکانی که آرزوی مؤمنانِ کامل است ، رسانده است .

بالاترین جایگاه های مقرّبان (2)اولیای الهی ، با اعمال شایسته خود ، به خدا نزدیك می شوند ، بدین معنا که حجاب های باطنی میان آنان و خدا ، زُدوده می شود و هر چه تقرّب آنان به خدا بیشتر شود، رحمت الهی ، بر آنان گسترده تر می شود و خداوند ، آنها را از اسباب و عوامل شقاوت و محرومیّت ، دورتر می کند. بالاترین منازل مقرّبان، جایگاهی است که خدا برای اهل بیت علیهم السلام قرار داده است که در آن ، به سعادت هایی دست می یازند که دیگران ، از آن محروم اند و اِکرام و مغفرت و رحمت خدا ، بر آنان تداوم دارد. خداوند ، جایگاه دست نیافتنیِ برترین طبقات اهل سعادت را چنین شناسانده است : «كِتَـبٌ مَّرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ . (3) نامه ای است نوشته شده [و نشاندار و خوانا] . بر آن [نامه] ، مقرّبان ، گواه اند» . و بهره مندی از سرچشمه تسنیم نیز از ویژگی های جایگاه مقرّبان است : «وَ مِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ * عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ . (4) و آمیزه اش از [چشمه] تسنیم است ؛ چشمه ای که مقرّبان ، از آن می نوشند» .

.

1- .سوره صافّات ، آیه 40 _ 42 .

2- .دوری و نزدیکی ، دو امر نسبی هستند. انسان ، به هر چیز و هر کس ، نزدیك و یا دور می شود . «قُرْب» ، به معنای نزدیکی است و از آن جا که نزدیك شدن بندگان به خدای تعالی، امری اکتسابی است که رهاورد عبادت و مراسم عبودیت است ، این کلمه در صیغه «تقرّب» ، استعمال می شود ؛ زیرا تقرّب ، به معنای آن است که کسی بخواهد به کسی یا چیزی نزدیك شود .

3- .سوره مطفّفین ، آیه 20 _ 21 .

4- .سوره مطفّفین ، آیه 27 _ 28 .

برترین درجات پیامبران

معرّفی پیشتازان قُرب الهی به همگان

از آن جـا که خداونـد متعـال ، کمالِ مطلق است ، مرزی برای تقرّب معنوی به او نمی توان تصوّر کرد . بنا بر این ، از یك منظر ، اهل بیت علیهم السـلام ، در بالاترین جایگاه مقرّبان بِالفعل ، قرار دارنـد ، و از سوی دیگر ، با دعای خود یا صالحان ، تقرّب بیشتری به حق تعالی ، پیدا می کنند .

برترین درجـات پیامبرانپیامبران الهی ، با یکـدیگر هم رتبه نیسـتند ؛ بلکه برخی از آنها بر برخی دیگر ، پیشـی گرفته انـد و در نزد خداونـد ، مقامی برتر دارند . قرآن کریم ، در باره فرستادگان الهی می فرماید: «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَـٰتٍ . (1) آن فرستادگان ، برخی شان را بر برخی ، برتری دادیم . از ایشان ، کسی بود که خدا ، با وی سخن گفت ، و برخی شان را پایه ها ، بالا می بَرَد » . پیامبر اعظم صـلی الله علیه و آله ، برترینِ پیامبران الهی است ؛ زیرا کامل ترین دین خداونـد ، به وسـیله او ابلاغ شد و اهل بیت علیهم السـلام نیز پس از پیامبر صلی الله علیه و آله ، برترین رتبه را در میان فرستادگان الهی دارند ؛ زیرا بنا بر «آیه مُباهله» ، علی علیه السلام ، جانِ پیامبر صلی الله علیه و آله معرّفی شده که بیانگر یگانگیِ جانِ علی علیه السلام با جان پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله است : «وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ . (2) و ما ، خودمان را [می آوریم] و شما خودتان را [بیاورید]» .

معرّفی پیشتازان قُرب الهی به همگانجمله «حَيْثُ لا يَلْحَقُهُ لاحِق ؛ مقامی که هیچ کس به آن نمی رسد» تا «وَ قُرْبُ مَنْزِلَتِكُمْ

.

1- .سوره بقره ، آیه 253 .

2- .سوره آل عمران ، آیه 61 .

چگونگی معرّفی اهل بیت علیهم السلام

1 . معرّفی تکوینی

2 . معرّفی در قیامت

مِنْهُ ؛ نزدیکیِ جایگـاه شـما به خـدا» ، در واقع ، تفسـیر و تبیین جملاـت پیشـین ، یعنی «شـریف ترین مرتبه گرامیان» ، «بالاترین جایگاه مقرّبان» و «برترین درجات پیامبران» است ، بدین سان که پیشتازان قرب الهی ، به جایگاهی می رسند که هیچ کس نمی تواند بدان برسد و بالاتر از آن ، کسـی نمی تواند برود ، و هیچ تلاشـی برای سـبقت جُستن بر آنان ، موفّق نیست و هیچ کس برای رسیدن به آن جایگاه ، نمی توانـد طمع داشـته باشـد . این موقعیت عظیم ، به گونه ای است که نه تنهـا فرشـتگان مقرّب الهی ، پیامبران مُرسل ، صـدّیقان ، شـهیدان ، عالمـان ، فاضـلان ، و مؤمنان صالـح ؛ بلکه همه افراد نادان و پَست ، بـدکاران زشتْ سـیرت و جبّاران سـرکش و لجوج ، مُعانـدان حق ، شیطان خبیث و نافرمان ، و در نهایت ، همه آفریـده های جهان ، هر کس به فراخور اسـتعداد خود ، با عظمتِ پیشـتازان قُرب الهی ، آشـنا خواهـد شد و خداوند متعال ، جلالت امر ، عظمتِ قَدر ، بزرگی مقام ، تمامیت نور ، درستیِ جایگاه ، اسـتواریِ مقام ، شـرافتِ جایگاه و منزلت ، و کرامت اهل بیت علیهم السـلام نزد خود و خصوصـیتی را که در پیشـگاه او دارند و نزدیکی آنها با آفریدگار هستی را به همگان ، معرّفی خواهد کرد .

چگونگی معرّفی اهل بیت علیهم السلامدر باره این که خداوند ، چگونه و چه زمانی اهل بیت علیهم السلام را با خصوصیات یاد شده ، به همگان معرّفی می کند ، دو نظر وجود دارد : معرّفی تکوینی و معرّفی در قیامت .

1 . معرّفی تکوینیـك نظر ، این است که همه موجودات ، به صورت تکوینی ، انسـانِ کامل را می شناسـند ، چون وجود آنها ، تابعِ وجود انسان کامل است ، هر چند به علم خود ، عالِم نباشند .

2 . معرّفی در قیامتنظر دوم ، این است که خداوند ، اهل بیت علیهم السلام را با این ویژگی ها در قیامت ، به

.

همگانْ معرّفی خواهـد کرد . اگر جملات یاد شـده را به صورت دعایی معنا کنیم ، مقصود آن است که زائر ، از خداوند متعال می خواهد که در قیـامت ، اهـل بیت علیهم السـلام را بـا این خصوصـیات ، به همگـانْ معرّفی نمایـد . به نظر می رسـد که نظر دوم ، با متن زیارت ، تناسب بیشتری دارد ؛ زیرا از ظاهر این جملات بر می آید که معرّفی آنان ، در آینده تحقّق می یابد .

.

بِأبی أَنْتُمْ وَ اُمّی وَ أهْلی وَ مالی وَ اُسْرَتی ، اُشْهِدُ اللّهَ

اشاره

(97)بِأبی أَنْتُمْ وَ اُمّی وَ أهْلی وَ مالی (1) وَ اُسْرَتی ، اُشْهِدُ اللّهَ وَ اُشْهِدُکُمْ أنّی مُؤمِنٌ بِکُمْ وَبِمَا آمَنْتُم بِهِ ، کافِرٌ بِعَدُوِّکُمْ وَ بِما کَفَرْتُمْ بِهِ ، مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِکُمْ وَ بِضَلالَةِ مَنْ خالَفَکُمْ ، مُوالٍ لَکُمْ وَ لِأوْلیائِکُمْ ، مُبْغِضٌ لِأعْدائِکُمْ وَ مُعادٍ لَهُمْ ، سِلْمٌ لِمَنْ سالَمَکُمْ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حارَبَکُمْ ، مُحَقِّقٌ لِما حَقَّقْتُمْ ، مُبْطِلٌ لِمَا أبْطَلْتُمْ ، مُطیعٌ لَکُم ، عارِفٌ بِحَقِّکُمْ ، مُقِرٌّ بِفَضْلِکُم .

پدر و مادر و خانواده و مال و تبارم ، فدایتان باد ! خدا و شـما را گواه می گیرم که من ، به شما و هر آنچه شما بِدان ایمان دارید ، ایمان دارم ، و به دشـمنِ شـما و هر آنچه شـما بِدان کفر ورزیده اید ، کافرم . به مقامِ شـما ، آگاهم و به گم راهیِ هر که با شـما مخالفت کند ، بینایم . دوسـتدارِ شما و دوستانِ شما هستم و به دشمنانتان کینه می ورزم و دشمن آنانم . با هر که با شما صلح کند ، در آشتی ام و با هر که با شما بجنگد ، در ستیزم . آنچه را شـما حق دانستید ، حق می دانم ، و آنچه را که شـما باطل دانستید ، باطل می دانم . پیرو شما هستم ، حقّتان را می شناسم و به برتری شما ، اعتراف می کنم .

توضیح واژه هااُسْرَة : خاندان ، تبار ، عشیره . (2) مُسْتَبْصِر : بینا ، آگاه ، بصیر . (3) ضَلالَة : گم راه شدن ، به بیراهه رفتن ، منحرف شدن . (4) مُعاد : دشمن ، مخالف ، ضد . (5)

.

1- .در نسخه ای از کتاب من لا یحضره الفقیه ، در ادامه «و مالی» ، عبارت «و نفسی» آمده است .

2- .«اُسرة الرجل : عشیرته و رهط الأدنون لأنّه یتقوی بهم» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 20) .

3- .«استبصـر : تبیّن ما یأتیه من خیر و شـر» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 65) . «المستبصـر : المستبین للشّی ء» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 225) .

4- .«الضلالة : ضدّ الهدی و الرّشاد» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 390) .

5- .«العـدوّ : ضـدّ الصدّیق» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 36) . «العـدوّ : ضـدّ الولی» (همان جا) . «عاداه معاداة و عداء ، ف و الإسـم العداوة : و هو الأشدّ عادیا» (همان ، ص 37) .

شرح عبارات

اشاره

سِلْم : صلح ، آشتی ، سازش . (1) حارَبَ : جنگید ، مبارزه کرد . (2) مُحَقَّق : مطمئن ، یقین ، مُحرَز ، قطعی . (3)

شرح عباراتـدر عبـارت های پیشـین ، زائر اهل بیت علیهم السـلام ، با اشاره به ویژگی های مختلفِ خانـدان رسالت ، در محضـر ایشان ، معرفت خود را نسـبت به جایگاه سیاسی ، اجتماعی و مقام معنوی آنان ، ابراز داشت ؛ امّا در این بخش ، پس از نهایت ابراز محبّت به آنان با جمله «بأبی أنْتُم وَ اُمّی وَ أهْلی وَ مالی وَ اُسْرَتی ، پدر و مادر و خانواده و مال و تبارم ، فدایتان باد !» 4 ، خداوند متعال و اهل بیت علیهم السلام را بر ایمان به آنچه درباره اهل بیت اظهار کرده گواه می گیرد :

.

1- .«السِّلْم : الصلح» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 292) .

2- .«الحرب : نقیض السلم» (العین ، ج 3 ، ص 213) .

3- .«حقّقت الأمر أحقّه : إذا تیقنته و جعلته ثابتا لازما» (مجمع البحرین ، ج 5 ، ص 149) .

گواه گرفتن اهل بیت علیهم السلام بر ایمان به همه حقایق

اظهار کفر نسبت به دشمنان

تقلیدی نبودن ایمان به اهل بیت علیهم السلام

گواه گرفتن اهل بیت علیهم السلام بر ایمان به همه حقایق :در نخستین عبارت این بخش ، زائر پس از اظهار نهایتِ ارادت و ایثار به پیشگاه اهل بیت علیهم السلام ، خدا و خاندان رسالت را بر ایمان و اعتقاد به جایگاه اهل بیت و مقامات و کمالات آنان گواه می گیرد ، و افزون بر آن ، ایشان را بر ایمانِ اجمالی و کلّی خود به همه آنچه آنان بِدانها ایمانِ تفصیلی دارند ، گواه می گیرد و بدین سان ، پیروان اهل بیت علیهم السلام ، به همه حقایق هستی ، مؤمن هستند .

اظهار کفر نسبت به دشمنانایمان کامل ، ترکیبی از «آری» و «نه» است. در عبارت بعدی زیارت ، «کافِرٌ بِعدُوِّکم و بِما کَفَرْتُمْ بِه» ، همان «نه» گفتن به دشمنان اهل بیت علیهم السلام است. این ، همان «کفرِ ممدوح» است که توضیح آن ، در عبارت های پیشین ، آمد . (1) دشمنِ اهل بیت علیهم السلام ، طاغوت است و انسانِ خدا باور ، نمی تواند ولایتِ طاغوت را بپذیرد . بنا بر این ، خداوند و ائمّه علیهم السلام را گواه می گیرد که : من به دشمنِ شما ، کفر می ورزم و هر چه را که بِدان کافرید ، کافر می دانم و انکار می کنم . کوتاه سخن ، این که ایمان و کفر من ، در پرتو ایمان و کفر شما بزرگان ، معنا می یابد .

تقلیدی نبودن ایمان به اهل بیت علیهم السلامدر عبارت «مُسْتَبْصِرٌ بِشَأنِکُم وَ بِضَلالَة مَنْ خالَفَکُم» و ادامه آن ، زائر ، خطاب به خاندان رسالت می گوید : ایمان من به شما و آنچه بِدان ایمان دارید ، و کفرم به دشمنان شما و آنچه بِدان کفر می ورزید ، ایمان و کفری تقلیدی و کورکورانه نیست ؛ بلکه بر پایه بصیرت و بینش نسبت به جایگاه شما و گم راهیِ مخالفان شماست . بر اساس این

.

1- .ر . ك : ص 526 .

بینش و بصـیرت است که برای همیشه ، به شما و دوستانِ شما ، ارادت می ورزم ، و با دشمنان شما ، دشمنم و بدانها کینه می ورزم . با هر که با شما در صلح و سازش باشد ، در صلح هستم و با هر کس که با شما بجنگد ، می جنگم . هر چه را شما حق بدانید ، حق می دانم ، و هر چه را شما باطل بدانید ، باطل می دانم . فرمان بُردار شما هستم و نسبت به حقّ شما ، شناخت دارم و به برتری شما ، اعتراف می کنم .

.

مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ ، مُحْتَجَبٌ بِذِمَّتِكُمْ ، مُعْتَرِفٌ بِكُمْ

شرح

اشاره

(98)مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ ، مُحْتَجَبٌ بِذِمَّتِكُمْ ، مُعْتَرِفٌ بِكُمْ .

بارِ دانش شما را پذیرنده ام و به پرده امان شما ، پناهنده ام و به [جایگاه]شما ، معترفم ...

توضیح واژه هامُحْتَمِل : حمل کننده ، پذیرنده ، نقل کننده ، فرا گیرنده . (1) مُحْتَجِب : پنهان کننده ، پوشاننده ، در پرده قرار دهنده . (2) ذِمَّة : عهد ، پیمان ، امان . (3) مُعْتَرِف : اقرار کننده ، اعتراف کننده ، قبول دارنده . (4)

شرحاحتمال ، در جمله «مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِكُم» ، به معنای پذیرش است و از حمل کردن می آید که نوعی سنگینی در آن ، نهفته است . (5) این سخن ، بدین معناست که هر مطلبی از شما نقل شود ، آن را می پذیرم ، هر چند ژرفایِ آن را در نیابم . دانش اهل بیت علیهم السلام نیز بسیار گسترده بوده است و هر کسی نمی تواند مقتضای آن را بپذیرد و تنها دسته ای خاص ، با موفّقیت در آزمون الهی ، می توانند اقدامات خاندان وحی را _ که مبتنی بر علم و حکمت آنهاست _ ، بپذیرند . بر پایه روایتی ، امام صادق علیه السلام ، دانش اهل بیت علیهم السلام را بسیار دشوار و طاقت فرسا

.

1- .ر . ك : فرهنگ جامع کاربردی فرزان ، ج 2 ، ص 1105 .

2- .«احتجب إذا اكتنّ من وراء حجاب» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 298) .

3- .«الذمّة : الأمان ، العهد والكفالة» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 221) . «العهد و الأمان والضمان» (مجمع البحرين ، ج 6 ، ص 66)

.

4- .«إعترف : أقَرَّ» (لسان العرب ، ج 9 ، ص 239) .

5- .«الحاء و الميم و اللام ، أصل واحد يدلّ على إقلال الشيء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 2 ، ص 106) .

می دانـد و می فرمایـد: إنَّ حَـدِیثَنَا صَـعبٌ مُستَصـعَبٌ ، لا یَحتَمِلُهُ إلّا مَلِكٌ مُقَرَّبٌ أو نَبِیٌّ مُرسَلٌ أو عَبـدٌ امتَحَنَ اللّهُ قَلبَهُ لِلإیمانِ أو مَـدِینَةٌ حَصِینَةٌ . (1) همانا حـدیث ما ، دشوار و بسـیار سـنگین است و آن را جز فرشـته مقرّب، یا پیامبر مُرسَل ، یا بنـده ای که خداوندْ دلش را با ایمان ، آزموده ، و یا شـهری نفوذناپذیر ، بر نمی تابد. راوی ، معنایِ «مَدینَةٌ حَصِینَة ؛ شهری نفوذناپذیر » را از امام علیه السلام می پرسد . امام علیه السلام در پاسخ می فرماید : القَلْبُ المُجْتَمع . [یعنی] دلِ پهناور و [استوار] . قلبِ فراهم آمده ، یعنی دلِ دارای ظرفیتِ باطنی که ظرفیتِ کافی برای پـذیرش علومِ امامان علیهم السـلام داشـته باشـد . زائر ، بایـد آن چنان خودساخته باشد که از آزمون الهی ، سـربلند بیرون بیاید و یا ظرفیتِ باطنی او آن چنان بالا باشد که باور کند آنچه اهل بیت علیهم السلام می گویند یا انجام می دهند ، بر مبنای علم و حکمت است . در نهج البلاغة ، آمده که امیر مؤمنان علیه السـلام ، در توصـیف آنچه می داند ، می فرماید : اِندَمَجتُ عَلی مَکْنُونِ عِلْمٍ لو بُحْتُ بِهِ لَاضْطَرَبْتُمُ اضْطِرابَ الأَرشِیَةِ فِي الطَّوِيِّ البَعِیدَةِ . (2) علم پوشیده ای را در من نهاده اند که اگر بِدان دَم زنم ، همچون طناب دَلْوی که به سرعت در چاهی عمیق روان است، به لرزه در می آیید! بنا بر این ، ممکن است جمله «مُحْتَمِل لِعِلْمِکُمْ» ، اشاره ای باشد به داستان موسی علیه السلام (3) که نتوانست حکمتِ اقدامات همراهش عبدِ صالح (خضر علیه السلام) را در سوراخ کردن کِشتی ، کُشتن پسربچّه و درست کردن دیواری که در حال فروریختن

.

1- .الخصال ، ج 1 ، ص 208 ، ح 27 ؛ بحار الأنوار ، ج 2 ، ص 183 ، ح 1 .

2- .نهج البلاغة ، خطبه 5 .

3- .ر . ك : سوره کهف ، آیه 65 _ 82 .

پناهجویی به اهل بیت علیهم السلام

بود ، بپذیرد و زبان به اعتراض گشود ؛ امّا زائرِ عارف به حقّ اهل بیت علیهم السلام ، خطاب به آنها می گوید : شناخت من نسبت به مقام علمی شما ، به اندازه ای است که باور دارم هر چه بگویید و هر چه انجام بدهید ، مبتنی بر علم و حکمت است و از این رو ، زبان به اعتراضْ نخواهم گشود ، هر چند که راز آن را ندانم . بدین سان ، پیروان اهل بیت علیهم السلام ، خود را از نظر آسیب های اعتقادی ، در پناه اهل بیت علیهم السلام قرار می دهند . نکته قابل توجّه ، این که جمله «مُحْتَمِل لِعِلْمِكُم» ، در واقع ، برای طرح مسائل اعتقادی که ویژه پیروان اهل بیت علیهم السلام است و در ادامه «زیارت جامعه» می آید ، مانند : «اعتقاد به رَجعت» و «در انتظار امام غایب بودن» و «ولایت تکوینی داشتن اهل بیت علیهم السلام » ، برای زائر ، زمینه سازی ذهنی می نماید .

پناهجویی به اهل بیت علیهم السلامبیشتر شارحان «زیارت جامعه کبیره» ، واژه «ذِمَّة» را در عبارت «مُحْتَجِبٌ بِذِمَّتِكُم» به معنای «امان» دانسته اند. علّامه مجلسی ، در شرح این عبارت می نویسد: مُسْتَتِرٌ عَنِ المَهَالِك بِدُخُولی في ذِمَّتِكُم وَ أَمانِكُم . (1) با وارد شدن در پناه و امان شما ، خود را از [افتادن در] هلاکت گاه ها می پوشانم . امام ، در نگاه شیعیان ، پناهگاه مطمئنی است که در پناه آن ، می توان از انواع آسیب های اعتقادی ، اخلاقی و عملی ، رهایی یافت ، به گونه ای که از وسوسه های شیطانی و آتش دوزخ ، در امان بود. در حدیثی ، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، خاندانِ پاك خویش را «امانِ زمینیان» معرّفی کرده و فرموده است : مَثَلُ أهلِ بَيتِي كَمَثَلِ النُّجُومِ ؛ فَإنَّها أمانٌ لِأهلِ السَّماءِ وَ أهلُ بَيتِي أمانٌ لِأهلِ الأرضِ ، فَإذا خَلَتِ السَّماءُ مِنَ النُّجُومِ أتى أهلَ السَّماءِ ما يُوعَدونَ وَ إذا خَلَتِ

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 141 و 142 .

الأرضُ مِنْ أهلِ بَيتِي أتى أهْلَ الأرْضِ ما يُوعَدونَ . (1) مَثَل اهل بیت من ، مانند مَثَل ستارگان است . پس بی گمان ، ستارگان ، [مایه] امان آسمانیان اند و اهل بیت من ، [مایه] امان زمینیان . پس هر گاه آسمان ، از ستارگان تهی شود ، نشانه های تهدید ، بر آنان فرود آید و هر گاه زمین از اهل بیت من خالی شود ، نشانه های تهدید ، بر زمینیان ، فرود می آید . آنچه از مجموعه احادیث بر می آید، «امان بودن» اهل بیت علیهم السلام را چند گونه می توان تفسیر کرد: نخست ، آن که وجودِ جسمی امام علیه السلام بر روی زمین ، سبب پایداری آفریده های الهی است و به خاطر وجود امام ، ستارگان ، با زمین برخورد نمی کنند و سیّارات ، در مدار خود در گردش اند. از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود : لَوْ بَقيَتِ الأرضُ يَوما بِلا إمامٍ مِنّا لَساخَتْ بِأهلِها وَ لَعَذَّبَهُمُ اللّهُ بأشَدِّ عَذابِهِ ، إنَّ اللّهَ ـ تبارَكَ وتَعالى ـ جَعَلَنا حُجَّةً فِي أرضِهِ وَ أمانا لِأهلِ الأرضِ . (2) اگر زمین ، روزی بدون امامی از ما می ماند ، به یقین ، با ساکنانش فرو می ریخت و خداوند ، ایشان را با شدیدترین عذابش ، مجازات می کرد . بی گمان ، خداوند ـ تبارك و تعالی ـ ، ما را حجّت زمینش و [مایه]امانِ ساکنان زمین ، قرار داده است . دوم آن که امام علیه السلام ، امانِ مردم است و هر که در پناه او قرار گیرد ، از آفات مادّی و معنوی ، ایمن خواهد بود ، حوادث دنیوی ، از او دور خواهد شد و از آفتِ گناه و بَدفرجامی نیز ، نجات خواهد یافت. سومین تفسیر از امان بودن اهل بیت علیهم السلام ، به معنای آرامش است و پیروان اهل بیت علیهم السلام در سایه پیروی از ایشان ، زندگی آرام و بدون اضطرابی خواهند داشت . در این باره ، در ذیل عبارت «وَ أمِنَ مَنْ لَجَأ إلَيْكُم» ، (3) بیشتر توضیح داده ایم.

.

1- .جامع الأخبار ، ص 61 ، ح 76 .

2- .كمال الدين ، ج 1 ، ص 204 ، ح 14 .

3- .ر . ك : ص 518 .

گفتنی است که برخی از واژه شناسان ، «ذِمّة» را به معنای «عهد و پیمان» (1) ترجمه کرده اند که در آن صورت ، معنای « مُحْتَجِبٌ بِذِمَّتِکُم » ، یعنی : «عهد و پیمان شما را پنهان می کنم» . اگر چه یکی از معانی «ذمّة» ، عهد است ؛ لیکن استعمال عهد و پیمان در باره اسرار ، خلافِ ظاهر است ، علاوه بر این که می توان گفت : در حال حاضر ، پنهان کردن اسرار اهل بیت علیهم السلام ، بی معناست .

.

1- .لسان العرب ، ج 12 ، ص 221 .

مُؤمِنٌ بِإیابِکُم ، مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِکُمْ

شرح

اشاره

(99)مُؤمِنٌ بِإیابِکُم ، مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِکُمْ ، مُنْتَظِر لأمْرِکُم ، مُرْتَقِبٌ (1) لِدَولَتِکُم .

من به بازگشتِ شما ، ایمان دارم و به رجعت شما ، باور دارم . منتظرِ امرِ شما (ظهور) و چشم انتظارِ حکومت شما هستم ...

توضیح واژه هاإیاب : بازگشت . (2) رَجْعَة : بازگشت ، دوباره آمدن . (3) مُنْتَظِر : چشم به راه ، متوقّع . (4) مُرْتَقِب : مُراقب ، مُترصِّد ، دیده بان . (5) دَولَة : دوره ، سلطه و غلبه ، حالت آسایش ، حکومت . (6)

شرحاین بخش از «زیارت جامعه» ، به یکی از اعتقادات ویژه پیروان اهل بیت علیهم السلام ، یعنی عقیده به «رجعت» یا بازگشت اهل بیت علیهم السلام به دنیا پس از مرگ است . در روایتی از امام صادق علیه السلام آمده که فرمود :

.

1- .مُرتقب ، همان منتظر است با این تفاوت که مرتقب ، چشم به راهی است که آرام و قرار ندارد و برای یافتن خبر به هر سو ، سَرَك می کشد .

2- .«الأوب : الرجوع» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 217) .

3- .«رجع : انصرف ... الرَّجعة : المرة من الرجوع ... سأل الرجعة عند الموت أی سأل أن یُرَدّ إلی الدنیا» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 114) .

4- .«انتظرته إذا ارتقبت حضوره» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 219) . «التنظّر توقّع الشی ء» (همان ، ج 5 ، ص 218) .

5- .«رقبت الشی ء أرقبه أی إنتظرت» (العین ، ج 5 ، ص 154) . «الإرتقاب : الانتظار» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 424) .

6- .«الدَّوْلة و الدُّولة لغتان و منه الإدالة : الغَلَبَة ... الدولة : الإنتقال من حالة الشدة إلی الرّخاء» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 252) .

1 . امکان عقلی رجعت

2 . رجعت ، در امّت های پیشین

لَیسَ مِنّا مَن لَم یُؤمِنْ بِکَرَّتنا . (1) از [شیعیان] ما نیست کسی که به بازگشت ما ، ایمان نداشته باشد . در این عبارت از زیارت ، زائر خاندانِ رسالت ، خطاب به ایشان می گوید : من به بازگشت شما پس از مرگ ، در همین دنیا ، ایمان دارم و بدان ، گواهی می دهم و منتظر آن هستم . این امر ، تحقّق پیدا می کند و حکومت شما ، تشکیل می گردد . همچنین ، در عبارت دیگری در این زیارت ، زائر از خدا می خواهد که او را جزء کسانی قرار دهد که پس از مرگ ، در دوران رجعت ، همراه با اهل بیت علیهم السلام زنده می شوند و در دولت اهل بیت علیهم السلام ، حضوری فعّال دارند . (2) همان طور که اشاره شد ، موضوع «رجعت» ، یکی از اسرار علمی اهل بیت علیهم السلام است که شیعیان ، بدون چون و چرا ، از خاندان رسالت پذیرفته اند ؛ امّا اهل سنّت ، نه تنها به این عقیده باور ندارند ؛ بلکه شماری از علمای اهل سنّت ، به شدّت آن را رد کرده اند . لذا لازم است در این جا ، اجمالاً به چند نکته اشاره کنیم :

1 . امکان عقلی رجعتنخستین مطلب در باره رجعت که در برابر منکران آن می توان بدان استناد جُست ، این است که رجعت مُردگان به این جهان ، از نظر عقلی ، محال نیست . بدیهی است اگر این امر محال باشد ، زنده شدن آنان در قیامت نیز محال خواهد بود . بهترین دلیل بر امکان چیزی ، وقوع آن است .

2 . رجعت ، در امّت های پیشینقرآن کریم ، در آیات متعدّدی ، تصریح می فرماید که شُماری از مُردگان در امّت های گذشته ، در همین جهان ، زنده شده اند ؛ مانند زنده شدن شُماری از بنی اسرائیل در زمان موسی علیه السلام :

.

1- .کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج 3 ، ص 458 ، ح 4583 .

2- .ر . ك : ص 593 : «یملك في دولتكم» .

«وَ إِذْ قُلْتُمْ يَـمُوسَـى لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّـعِقَةُ وَ أَنتُمْ تَنظُرُونَ ثُمَّ بَعَثْنَـكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ . (1) و هنگامی که گفتیـد : «ای موسـی ! هرگز به تو باور نداریم تا خداوند را آشـکارا ببینیم» ، پس صاعقه ، شـما را در گرفت ، در حالی که شما می نگریستید . سـپس ، شما را از پسِ مردنتان برانگیختیم تا مگر سپاس بگزارید » . و نیز زنده شدن شماری از قوم حِزقیل علیه السلام : «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَـرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَـذَرَ الْمَوْتِ فَقَـالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُواْ ثُمَّ أَحْيَـهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَـذُو فَضْـلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَـكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ . (2) آیـا ننگریستی به آن هزاران تن که از بیم مرگ از خـانه های خود ، بیرون رفتنـد ؟ پس خداونـد به آنان گفت : «بمیریـد !» ، سـپس زنده شان کرد . هر آینه ، خداوند ، دارای نیکویی و افزون دهی [نعمت]بر مردم است ؛ ولی بیشتر مردم ، سـپاس نمی گزارند» . و نیز زنده شدن عُزَیر علیه السـلام پس از یکصد سال : «أَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِى هَـذِهِ اللَّهُ بَعْـدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِأْئَـةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِأْئَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَـرَابِكَ لَمْ يَتَسَـنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ . (3) یا مانند آن کس (عُزَیر) که بر دهکده ای گذر کرد که دیوارها و سقف هایش ، فرو ریخته بود . گفت : خداوند ، چگونه این ها (اهل ده) را پس از مُردن ، زنـده می کند ؟ خداوند ، او را یکصد سال میرانْد و باز او را برانگیخت . گفت : «چند درنگ کرده ای ؟» . گفت : روزی یا قسمتی از روز را درنگ کردم . گفت : بلکه صد سال

.

1- .سوره بقره ، آیه 55 و 56 .

2- .سوره بقره ، آیه 243 .

3- .سوره بقره ، آیه 259.

3 . دلیل رجعت

است که درنگ کرده ای . به خورِش و آشامیدنی ات بنگر که دیگرگون ، نشده است ؛ و به درازگوش خود بنگر [که استخوان هایش پوسیده شـده ، تا پاسخ خود را بیابی] ، و تا تو را برای مردم ، نشانه ای [بر رسـتاخیز] کنیم ؛ و به اسـتخوان ها بنگر که چگونه آن را می جنبانیم و به هم می آوریم و سـپس ، گوشت بر آن می پوشانیم . پس چون [توانایی خداوند در زنده کردن مُردگان]برای او روشن شد ، گفت : می دانم که خداونـد بر هر کـاری ، توانـاست» . از امام رضا علیه السـلام روایت شـده که در پاسـخ به مأمون در باره رجعت ، فرمود : إنَّها لَحَقٌّ قَد كانَت فِی الاُمَمِ السّالِفَةِ وَ نَطَقَ بِهِ القُرآنُ ، وَ قَدْ قَالَ رسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله : «يَكُونُ في هذِهِ الاُمَّةِ كُلُّ ما كانَ فِي الاُمَمِ السَّالِفَةِ حَذوَ النَّعلِ بِالنَّعلِ وَ القَذَّةِ بِالقَذَّةِ» . (1) [رجعت ،] حقیقت دارد. در میان امّت های پیشـین نیز وجود داشته است و قرآن ، از آن سخن به میان آورده است . پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله نیز فرموده است: «هر چه در امّت های گذشـته ، بوده است ، در میان این امّت ، عینا و مو به مو ، خواهد بود» .

3 . دلیل رجعتـدلیل بر عقیده به رجعت ، روایاتی است که به طور متواتر و قطعی ، از اهل بیت علیهم السـلام نقل شده اند (2) و محدّثان بزرگ شیعه ، بر متواتر بودن آنها تصریح کرده اند . علّامه مجلسی ، در این باره می گوید : برادرم ! بدان ... به یقین ، گمان نمی کنم که پس از آنچه برایت آماده کردم و در باره رجعت توضـیح دادم ، در آن تردیـد کنی ؛ چرا که همه شـیعیان در همه دوره ها بر آن هم داسـتان اند و چون خورشـیدی درخشان ، آن قـدر در میان ایشان مشـهور است که در شـعرهایشان آورده اند و در همه شـهرها ، به واسـطه رجعت ، بر مخالفان ، حجّت آورده انـد و مخالفان در این موضوع ، بر ایشان ، طعنه زده اند و در کتاب ها و نوشـته هایشان درج کرده اند ... و چنانچه از به درازا کشیدن بیهوده نمی ترسیدم ، بسیاری از سخنان آنان را می آوردم ؛ و

.

1- .عیون أخبار الرضا علیه السلام ، ج 2 ، ص 201 ، ح 1 .

2- .ر . ك : بحار الأنوار ، ج 53 ، ص 39 _ 144 .

4 . زمان رجعت

5 . چه کسانی رجعت می کنند ؟

چگونه مؤمن ، به حقّانیت ائمّه اطهار در آنچه از ایشان متواتر است و نزدیك به دویست حدیث صریح آمده که چهل و اندی از آنها ، از بزرگان مورد اعتماد و عالمان بزرگ در بیش از پنجاه تألیف ، روایت شده ، شك می کند ؟ ... و هر گاه در مانند رجعت ، متواتر نباشد ، پس در چه چیزی ادّعای تواتر ممکن است ، با این که همه شیعیان ، آن را از پیشینیان نقل کرده اند ؟! (1)

4 . زمان رجعتعبارت یاد شده از «زیارت جامعه» ، اشاره دارد که رجعت ، هم زمان با ظهور مهدی علیه السلام تحقّق می یابد . روایات دیگر هم این معنا را تأیید کرده اند . ابن برّاج ، در کتاب جواهر الفقه ، در این باره می گوید : يَرجِعُ نَبِيُّنَا وأَئِمَّتُنَا المَعصُومُونَ في زَمانِ المَهدي عليه السلام مَعَ جَمَاعَةٍ مِنَ الأُمَمِ السابِقَةِ واللّاحِقَةِ لِاظهارِ دَولَتِهِم وَحَقِّهِم وَبِهِ قطعت المتواترات مِنَ الروايات والآياتِ لقوله تعالى : «وَيَومَ نَحشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجا » (2) . (3) پیامبر و امامان معصوم ما در روزگار مهدی علیه السلام ، همراه گروهی از امّت های پیشین و پسین ، رجعت می کنند تا دولت و حقّ خویش را فراز آورند . روایات متواتر و آیات متعدّدی بر این مطلب ، دلالت دارند ، مانند آیه «و روزگاری که گروهی را از هر اُمّتی ، محشور می کنیم» .

5 . چه کسانی رجعت می کنند ؟از مجموع روایات رسیده از اهل بیت علیهم السلام ، اجمالاً استفاده می شود که اهل بیت علیهم السلام و شماری از مؤمنانِ مطلق و شماری از کافرانِ مطلق ، هم زمان با ظهور امام مهدی علیه السلام زنده می شوند . امّا در مورد جزئیات مربوط به رجعت ، نمی توان اظهار نظر قطعی کرد و در ایمان به رجعت ، همین عقیده اجمالی ، کافی است . شایان ذکر است که توضیح کامل مباحث مربوط به رجعت ، فرصت دیگری می طلبد .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 53 ، ص 122 و 123 .

2- .سوره نمل ، آیه 84 .

3- .جواهر الفقه ، ص 250 .

آخِذٌ بِقَولِکُمْ ، عامِلٌ بِأمْرِکُم ، مُسْتَجیرٌ بِکُمْ

اشاره

(100)آخِذٌ بِقَولِکُمْ ، عامِلٌ بِأمْرِکُم ، مُسْتَجیرٌ بِکُمْ ، زائرٌ لَکُمْ ، لائِذٌ عَائِذٌ بِقُبُورِکُم ، مُسْتَشْفِعٌ إلَی اللّه عز و جل بِکُمْ وَ مُتَقَرِّبٌ بِکُمْ إلَیْهِ وَمُقَدِّمُکُم أمامَ طَلِبَتی وَ حَوائِجی وَ إرادَتی فی کُلِّ أحْوالی وَ اُمُوری.

سخن شما را می گیرم [و بدان ، عمل می کنم] . به امر شما ، کار می کنم . به شما پناهنده ام . زائرِ شما هستم . به قبرهای شما ، پناه آورده ام . به واسطه شما ، از خداوند(عزَّوجلَّ) ، شفاعت می خواهم و به وسیله شما به درگاهش تقرّب می جویم و شما را پیشِ رویِ خواست و نیاز و آنچه در همه احوال و در هر کاری اراده کرده ام [، قرار داده ام] ...

توضیح واژه هامُسْتَجیر : پیمان خواه ، پناهجو . (1) لائِذ : روی آورنده ، متوسّل . (2) عائِذ : امان خواه ، پناهنده به کسی از چیزی یا از ترس فرد دیگری . (3) مُسْتَشْفِع : شفاعت خواه ، میانجی ، حامی . (4) مُتَقَرِّب : نزدیك شونده به کسی یا چیزی ، تقرّب جو ، جلب کننده رضایت . (5)

.

1- .«إستجاره : سأله أن یُجیره» (همان ، ص 155) . «والمجیر : هو الذی یمنعك و یجیرك» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 155) . «استجاره : طلب منه أن یحفظه فأجاره» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 253) .

2- .«اللیاذ هو یستتر بشی ء مخافة أن تراه و تأخذه» (العین ، ج 8 ، ص 199) . «لاذَ به : لجأ الیه و عاذ به» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 507) .

3- .«عاذ به : لاذ به و لجأ الیه واعتصم» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 498) .

4- .«إستشفعه : طلب منه الشفاعة أی قال له کن لی شافعا» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 184) . «الشافع : المعین» (العین ، ج 1 ، ص 261) .

5- .«التقارب : ضدّ التباعد» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 663) .

شرح

1 . تأکید بر پیروی راستین از اهل بیت علیهم السلام

2 . تأکید بر خدامحوری

شرحدر این بخش از زیارت ، به پیام های بسیار مهمّی در زمینه میزان نقش توسّل به اهل بیت علیهم السلام در زندگی ، اشاره شده است . این نکات ، عبارت اند از :

1 . تأکید بر پیروی راستین از اهل بیت علیهم السلامپیام نخست این عبارات از «زیارت جامعه» ، این است که آنچه موجب رستگاری و سعادت انسان است ، پذیرفتن سخن اهل بیت علیهم السلام و عمل به دستورهای آنهاست . بنا بر این ، تنها ادّعای تشیّع ، بدون پیروی عملی از اهل بیت علیهم السلام ، سودی ندارد ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : إنَّ شِیعَتَنا مَن شَیَّعَنا و اتَّبَعَ آثارَنا وَ اقْتَدی بِأعْمالِنا . (1) شیعه ما ، کسی است که از ما پیروی کند و پا جای پای ما بگذارد و به کردار ما ، اقتدا نماید . زائر اهل بیت علیهم السلام ، خطاب به آنها می گوید : من ، تنها به زبان ، شیعه نیستم ؛ بلکه رفتار خود را بر اساس اوامر شما _ که فرامین الهی است _ ، تنظیم می کنم : «آخِذ بِقَولِکُم ، عامِلٌ بِأمْرِکُم ؛ سخن شما را می پذیرم و به فرمان شما ، عمل می کنم» . به سخن دیگر ، زائر به امام علیه السلام عرضه می دارد : من ، در کنار اطاعت از اوامر شما ، به شما پناه آورده و به زیارت قبر شما آمده ام و شما را در پیشگاه خدا ، شفیع قرار داده ام . از این رو ، در آنچه می گویم ، صداقت دارم .

2 . تأکید بر خدامحوریپیام دیگری که این بخش از «زیارت جامعه» برای پیروان اهل بیت علیهم السلام دارد ، موضوع خدامحوری در توجّه و توسّل به اهل بیت علیهم السلام و اجتناب از هر گونه غلو و نگرش غالیانه به خاندان رسالت است ؛ زیرا اطاعت از آنان _ که همان اطاعت از

.

1- .التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام ، ص 307 ، ح 149 .

3 . نقش اهل بیت علیهم السلام در سعادت انسان

خداست _ و توسّل به آنان ، به عنوان عامل تقرّب به خدا ، مورد توجّه زائر است ، نه عنوانی مستقل . بنا بر این ، اصلْ برای زائران اهل بیت علیهم السلام ، نزدیکی به خداوند متعال و به دست آوردنِ رضای اوست ، نه چیز دیگر . احترام به اهل بیت علیهم السلام و وسیله قرار دادنِ آنان هم ، دقیقا در همین جهت و برای اطاعت از امرِ خداوند است .

3 . نقش اهل بیت علیهم السلام در سعادت انسانپیام سوم این بخش از «زیارت جامعه» ، نقش اهل بیت علیهم السلام در ارائه برنامه صحیح سعادت و خوش بختی ، تأمین نیازهای مادّی و معنوی انسان و نزدیك ساختن او به خداوند متعال است ، بدین سان که راه اصلی تأمین نیازها و خواسته های انسان ، پیروی حقیقی از خاندان رسالت و پیشِ رو داشتن ره نمودهای علمی و عملی آنها در همه حال و در همه امور است : «وَ مُقَدِّمكم أمامَ طَلِبَتی وَ حَوائِجی وَ إرادَتی في كلِّ أحْوالی وَ اُموری ؛ شما را در همه خواسته ها و تصمیم ها ، در همه احوال و در همه کارها ، پیش رو [ی خویش] ، قرار می دهم» . دعای چنین افرادی ، با توسّل به اهل بیت علیهم السلام ، بی تردید ، مستجاب است ، چنان که بنا به روایتی ، امام کاظم علیه السلام ، حاجت خواهی از خداوند متعال را به سُماعة بن مِهران ، این چنین تعلیم می فرماید : إذا كانَت لَكَ _ یا سُماعَةُ _ حاجَةٌ فَقُل : «اللَّهُمَّ إنّي أسألُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ و عَلِيٍّ فَإنَّ لَهُما عِندَكَ شَأنا مِنَ الشَّأنِ وَ قَدْرا مِنَ القَدرِ ، فَبِحَقِّ ذلِكَ الشَّأنِ وَ بِحَقِّ ذلِكَ القَدرِ أن تَفعَلَ بِي كَذا وَ كَذا» . (1) ای سماعه ! هر گاه درخواستی داشتی ، بگو : «خدایا ! محمّد و علی ، نزد تو جایگاهی والا و منزلتی ارزشمند دارند . به حقّ آن دو و نیز جایگاه و منزلتشان ، از تو می خواهم که برایم ، چنین و چنان کنی» .

.

1- .عدة الداعی ، ص 52 .

مُؤمنٌ بِسِرِّكُم وَ عَلانِيَتِكُم وَ شاهِدِكُمْ وَ غائِبِكُمْ

اشاره

(101)مُؤمن بِسِرِّكُم وَ عَلانِيَتِكُم وَ شاهِدِكُمْ وَ غائِبِكُمْ وَ أوَّلِكُمْ وَ آخِرِكُمْ وَ مُفَوِّضٌ فی ذلِكَ كُلِّهِ إلَيْكُمْ وَ مُسَلِّمٌ فيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبی لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيی لَكُمْ تَبَعٌ وَ نُصْرَتی لَكُم مُعَدَّةٌ ، حَتّی يَحْيِيَ اللّهُ تَعالی دينِهِ بِكُمْ وَ يَرُدُّكُمْ فی أيّامِهِ وَ يُظْهِرَكُمْ لِعَدْلِهِ وَ يُمَكِّنَكُمْ فی أرْضِهِ ، فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لا مَعَ غَيْرِكُمْ ، آمَنْتُ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُ آخِرَكُمْ بِما تَوَلَّيْتُ بِهِ أوَّلَكُمْ .

به نهانِ شما و آشكارِ شما ، و ظاهرِ شما و غايب شما ، و نخستينِ شما و آخرين شما ، باور دارم و در همه اين امور ، خود را به شما وا گذارده ام و تسليم شما هستم و دلم ، به فرمانِ شماست ، و نظرم ، تابع نظر شماست و ياری ام برای شما ، آماده است تا خداوند متعال ، دينش را به شما زنده كند و شما را در دوران خود ، برگردانَد و برای گسترش عدالتش ، شما را آشكار سازد و در روی زمينش ، پا بر جايتان كند . پس با شما هستم ؛ با شما ، نه با ديگران . به شما ايمان دارم و ولايتِ آخرين شما را پذيرفتم به همان گونه ای كه ولايت نخستين شما را پذيرفته ام .

توضيح واژه هاسِرّ : راز، سر، امرِ پوشيده . (1) عَلانِيَة : آشكارا، برمَلا . (2) مُفَوِّض : واگذار كننده ، تفويض كننده . (3) تَوَلَّيتُ : پيروی می كنم و به آن خشنودم . (4)

.

1- .«السرّ : ما اخفيت» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 356) .

2- .«العلانية : خلاف السرّ و هو ظهور الأمر» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 289) .

3- .«فوّض إليه الأمر: صيّره إليه وجعله الحاكم فيه» (لسان العرب ، ج 7 ، ص 210) . «اُفوّض أمری إلی اللّه ، أی اِتّكل عليه» (العين ، ج 7 ، ص 64) .

4- .«تولّيت فلانا أی اِتّبَعتُه و رضيت به» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 414) .

شرح

ایمان مطلق به اهل بیت علیهم السلام

تسلیم مطلق شدن در برابر اهل بیت علیهم السلام

شرحدر این بخش از «زیارت جامعه» ، پیروان اهل بیت علیهم السلام ، ایمانِ مطلق خود را به آنان ، دوباره تکرار می کنند و تسلیم بودن مطلقِ خود را در برابر آنان ، به ایشان ، عرضه می نمایند و آمادگی خویش را برای تشکیل حکومت اسلامی به رهبری آنان ، اعلام می نمایند .

ایمان مطلق به اهل بیت علیهم السلامدر امامت و رهبری خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، رازهایی وجود دارد که برای همه ، قابل درك و فهم نیست . مقامات باطنی آنها ، نقش تکوینیِ آنها در نظام هستی ، موضع گیری های سیاسی و اجتماعی آنان ، حضور و غیبت آنان ، تعداد آنها و موارد دیگری از این قبیل ، همه راز است ؛ امّا کسانی که امامتِ آنان را بر پایه ادلّه قطعی پذیرفته اند ، باور دارند که همه این رازها ، مبتنی بر حکمت است ، چه حکمت آن را بدانند و چه ندانند .

تسلیم مطلق شدن در برابر اهل بیت علیهم السلامپیام دوم این بخش ، مبتنی بر ایمان مطلق داشتن به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله است و از آن رو که ، زائر ، تسلیم مطلق است ، چنین ابراز می کند : «من ، ایمان خود را به همه امور و اسراری که بدانها اشاره کردم ، به شما واگذار کرده ام و به طور مطلق ، در برابر شما تسلیمم ، و این سخن را نه تنها بر زبان جاری می سازم ؛ بلکه از اعماق جان خود ، بِدان باور دارم ، و رأی من ، پیرو رأی شماست» . شیخ کلینی ، از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود : مَن سَرَّهُ أن یَستَکمِلَ الإیمانَ کُلَّهُ ، فَلیَقُل : «القَولُ مِنّي فِي جَمِیعِ الأشیاءِ قَولُ آلِ مُحَمَّدٍ فِیما أسَرُّوا وَ ما أعلَنُوا ، وَ فیما بَلَغَنِي عَنهُم وَ فِیما لَم یَبلُغَني» . (1) هر کسی دوست دارد که ایمان کامل داشته باشد ، بگوید : «در همه امور پنهان و آشکار ، آنچه از آنان که به من رسیده، وآنچه به من نرسیده، رأی من، رأی خاندان محمّد است».

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 391 ، ح 6 .

آمادگی برای تشکیل حکومت جهانی اهل بیت علیهم السلام

بنا بر این ، کسانی که بتوانند صادقانه این بخش از «زیارت جامعه» را بخوانند ، از کمال ایمان ، برخوردارند .

آمـادگی برای تشـکیل حکومت جهـانی اهـل بیت علیهم السـلامپیام سوم عبـارت یاد شـده از «زیارت جامعه» ، بیانگر آمادگی زائر برای همکاری جهت تشـکیل حکومت جهانی اهل بیت علیهم السـلام است . در واقع ، همه آنچه تا کنون گفته شـد ، مقدّمه این پیام است که پیروان اهل بیت علیهم السلام ، اگر صادق هستند ، باید برای حکومت جهانی آنان ، زمینه سازی کنند . زائر بامعرفت ، پس از اظهار ایمان به اهل بیت علیهم السـلام و تسـلیم مطلق نمودن خود به ارواح پاك آنان ، آمادگی خود را بـدین سان به آنان ، ابراز می دارد : «من ، خود را برای یاریِ شـما ، آماده کرده ام تا خداونـد ، دینش را به وسـیله شـما زنـده گردانَـد ، و شـما را در روزگار نمایش قدرت و عظمت خود ، باز گردانَد و شـما را برای بر پا کردن عدالت خود در جامعه ، آشـکار نماید و در زمین خود ، تمکّن (توانایی / امکانات) دهد» . تمکّن دادن به اهـل بیت علیهم السـلام در زمین ، اشـاره به وعـده الهی در سـوره نـور دارد که : «وَعَـدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُـواْ مِنكُمْ وَ عَمِلُواْ الصَّـــلِحَـتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِى ارْتَضَى لَهُمْ . (1) خداوند ، به آن کسان از شما که ایمان آوردند و کارهای شایسـته کردند ، وعده داده که هر آینه ، آنان را در زمین ، جانشین گردانَد [و حکومت بخشد] ، همچنان که کسانی را که پیش از ایشان بودند ، جانشـین کرد ، و دینشان را که برایشان پسندیده است ، جایگیر و بر پا می سازد» . و در ادامه «زیارت نامه» ، خطاب به اهل بیت علیهم السـلام می گویـد : «فَمَعَكُمْ ، مَعَكمْ لا مَعَ غَيْرِكُم ...» ؛ یعنی باز هم تأکیـد می کنم که پیونـد من با شـما ، گسسـتنی نیست : «پس من با شـما هستم ؛ من با شما هستم . و نه با غیرِ شما ... . من به شما ، ایمان آورده ام و ولایت آخرین امام از شما را همانند ولایت نخستین امام شما ، پذیرفته ام» .

.

1- .سوره نور ، آیه 55 .

وَ بَرِئْتُ إِلَى اللّهِ عز و جل مِنْ أعْدائِكُمْ

اشاره

(102)وَ بَرِئْتُ إِلَى اللّهِ عز و جل مِنْ أعْدائِكُمْ ، وَ مِنَ الْجِبْتِ وَ الطّاغُوت وَ الشَّياطين ، وَ حِزْبِهِمُ الظّالِمينَ لَكُم ، وَ الْجاحِدينَ لِحَقِّكُمْ ، وَالْمارِقينَ مِنْ وِلايَتِكُمْ ، وَ الْغاصِبينَ لِإرْثِكُمْ ، وَ الشّاكّينَ فيكُمْ ، وَ الْمُنْحَرِفينَ عَنْكُمْ ، وَ مِنْ كلِّ وَليجَةٍ دُونَكُمْ ، وَ كُلِّ مُطاعٍ سَواكُم ، وَ مِنَ الأئِمَّةِ الَّذينَ يَدْعُونَ إِلَى النّارَ .

و به درگاه خدای عز و جل از دشـمنانتان و از [بت] جِبْت و طاغوت ، و از شیطان ها ، و از گروه ستم کننده از آنها به شما ، و منکران حقّ شما ، و روی گردانان از ولایتِ شـما ، و غاصـبان ارثِ شـما ، و شك کنندگان در باره شـما ، و منحرفان از [راه] شـما ، و از هر هم راز و همدمی جز شما ، و از هر فرمان روایی جز شما ، و از پیشوایانی که [مردم را] به آتش [دوزخ]می خوانند بیزاری می جویم ...

توضیح واژه هابَرِئْتُ : بیزاری می جویم ، دوری می گُزینم . (1) جِبْتْ : هر چیزی غیر از خدا که پرستیده شود ؛ بت . (2) طاغوت : بت ، خدای دروغین ، تجاوزگر . (3) مارِقین : از دین بیرون روندگان ، از دین خارج شدگان ، منحرفان . (4) وَلیجَة : همدم ، دَمساز . (5)

.

1- .«برئ إذا تنزّه و تباعد» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 33) . «و برئ إذا أعذر وأنذر» (همان) .

2- .«الجبت : كلّ ما عُبِدَ من دون اللّه » (لسان العرب ، ج 2 ، ص 21) .

3- .«الطاغوت : فعلوت من الطغيان و هو تجاوز الحدّ» (مجمع البحرين ، ج 1 ، ص 275) .

4- .«المروق : الخروج من شيء من غير مدخله» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 341) .

5- .«وليجة الرجل : بطانته و خاصّته و دخلته» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 400) .

شرح

وجوب بیزاری از دشمنان اهل بیت علیهم السلام

شرحدر این بخش از «زیارت جامعه» ، پیروان اهل بیت علیهم السلام ، در زیارت مزار آنان ، بیزاری خود را نسبت به کسانی که دوستی با آنان و پیروی آنها ، بزرگ ترین گناه و موجب رفتن به دوزخ است ، اعلام می نمایند ، چه دشـمن اهل بیت علیهم السـلام باشـند ، و چه با آنان دشمنی نکنند .

وجوب بیزاری از دشـمنان اهـل بیت علیهم السـلامبیزاری جُسـتن از دشـمنان خـدا ، از مهم ترین ارکان ایمان است . در حـدیثی از امام صادق علیه السـلام ، آمده است : روزی پیامبر صـلی الله علیه و آله از یارانش پرسـید : «اسـتوارترین دستاویز ایمان چیست ؟» . در پاسخ این پرسـش ، هر کس پاسـخی داد . یکی گفت : روزه . دیگری گفت : حج و عمره . فرد دیگری گفت : جهاد . پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود : لِكُلِّ ما قُلتُم فَضلٌ وَ لَيسَ بِهِ ، وَ لكِن أوْثَقُ عُرَى الإيمانِ الحُبُّ فِي اللّهِ وَ البُغضُ فِي اللّهِ وَ تَوالي (تَوَلّي) أولياءِ اللّهِ والتبرّى مِن أعداءِ اللّهِ . (1) هر آنچه گفتید ، فضیلتی دارد ، امّا [مقصود من] آن نیست . لیکن استوارترین دستاویز ایمان ، دوستی در راه خدا و دشمنی در راه خدا ، و دوستی کردن با دوسـتان خدا و بیزاری جُسـتن از دشـمنان خداست . اصولاً دوستی با خدا و دوستان خدا ، بدون بیزاری جستن از دشـمنان آنان ، امکان پذیر نیست ، چنان که در مصباح الشریعة آمده است : أصلُ الحُبِّ التَّبَرِّی عَن سِوَی المَحبُوبِ . (2) ریشه دوستی ، بیزاری از غیر محبوب است . بر این اساس ، بیزاری جسـتن از دشـمنان اهل بیت علیهم السـلام ، لازمه دوستی اهل بیت علیهم السلام و یکی از مهم ترین و اصلی ترین ارکان ایمان است . چنین است که از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود :

.

1- .الکافی ، ج 2 ، ص 125 ، ح 6 .

2- .مصباح الشریعة ، ص 527 .

بیزاری از همه رهپویان انحراف

أبغِضْ مُبغِضَ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله و إنْ کانَ صَوّامَا قَوّامَا . (1) کینه توزِ خاندان محمّد صلی الله علیه و آله را دشمن بدار ، هر چند پیوسته ، روزه دار و شب زنده دار باشد . در این عبارت از «زیارت جامعه» ، دشمنان اهل بیت علیهم السلام ، «جِبت» ، «طاغوت» و «شیاطین» ، نامیده شده اند ، بدین معنا که پیروی از دشمنان اهل بیت علیهم السلام ، در واقع ، عبادت جِبت و طاغوت ، و پیروی از شیاطین انس و گونه ای بت پرستی است و پیروان اهل بیت علیهم السلام ، نه تنها از آنها ، بلکه از احزاب و گروه های وابسته به آنان که در ستم به اهل بیت علیهم السلام و انکار حقوق آنان ، نقش داشته اند و کسانی که از ولایت اهل بیت علیهم السلام سرپیچی کرده اند و میراث سیاسی آنان را _ که پیامبر صلی الله علیه و آله از جانب خداوند متعال به آنها واگذار کرده بود _ ، غصب کردند ، اظهار برائت می نمایند .

بیزاری از همه رهپویان انحرافزائرِ بامعرفتِ اهل بیت علیهم السلام ، نه تنها از دشمنان آنان بیزاری می جوید ؛ بلکه از همه کسانی که راهی را غیر از راه اهل بیت علیهم السلام برای زندگی انتخاب کرده اند ، هر چند دشمن اهل بیت علیهم السلام نباشند ، اظهارِ برائت می کند و در زیارت خاندان رسالت ، خطاب به ایشان می گوید : «من از همه کسانی که به دلیل تردید در باره جایگاه شما ، از راه شما منحرف شدند ، و از هر کسی جز شما که در موضوع رهبری مورد اعتماد و اطاعت ، قرار گرفته 2 و نیز از همه پیشوایانی که پیروان خود را در واقع ، به سوی آتش دوزخ ، دعوت می کنند ، بیزاری می جویم» .

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 405 ، ح 909 .

فَثَبِّتْنِیَ اللّهُ أبدا ما حَییتُ عَلی مُوالاتِکُمْ

اشاره

(103)فَثَبِّتْنِیَ اللّهُ أبدا ما حَییتُ عَلی مَوالاتِکُمْ وَ مُحَبَّتِکُمْ وَ دینکُم ، وَ وفِّقنی لِطاعَتِکُمْ ، وَ رَزَقَنی شَفاعَتَکُمْ ، وَ جَعَلَنی مِنْ خیارِمَوالیکُم ، التّابِعینَ لِما دَعَوتُمْ إلَیهِ ، وَ جَعَلَنی مِمَّنْ یَقْتَصُّ آثارَکُمْ وَ یَسْلُکُ سَبیلَکُمْ وَ یَهْتَدی بِهُداکُم وَ یُحْشَرُ فی زُمْرَتِکُمْ وَ یُکَرُّ فی رَجْعَتِکُم وَ یُمَلَّکُ فی دَوْلَتِکُمْ وَ یُشَرَّفُ فی عافِیَتِکُمْ (1) وَ یُمَکَّنُ فی أیّامِکُمْ وَ تَقِرُّ عَیْنُهُ غَدَا بِرُؤْیَتِکُمْ.

پس خداوند ، همیشه تا زنده ام ، بر موالات و دوستی شـما و آیین شما ، پا بر جایم بدارد و مرا در اطاعت شما ، موفّق بدارد و شفاعت شما را روزی ام کند و مرا از بهترین دوسـتانتان ـ که پیرو آنچه باشـند که شـما بِدان دعوت می کنید ـ ، قرار دهد ؛ و مرا از آنانی که آثار شـما را نقل کرده ، به راه شـما می رود و به هدایت شما ، رهبری می شود و در گروه شما ، محشور می شود و در زمان بازگشتِ شما ، باز می گردد و در دولت شـما ، به فرمان روایی می رسـد و در عافیت (حُسنِ عاقبت) شـما ، بلنـدمرتبه می شود و در روزگار شـما ، پا بر جا می گردد و چشم او ، فردا به دیدار شما روشن می شود ، قرار دهد ... .

توضیح واژه هاثَبَّتَ : استوار کرد ، محکم کرد ، مبیّن کرد . (2) یَقْتَصُّ : دنبال می کند ، در پیِ چیزی یا کسی می رود . (3) زُمْرَة : دسته ، جماعت ، گروه . (4)

.

1- .در برخی نسخه ها «عاقبتکم» به جای واژه «عافیتکم» آمده است .

2- .ثَبَتَ الشـی ء واثبته و ثَبّتَهُ بمعنیً ، فهو ثابت إذا أقام به ، أثبته : إذا لـم یفارقه ، أثبت حجّته : أقامها و أوضـحها (لسان العرب ، ج 2 ، ص 19 و 20) .

3- .القصّ : اتّباع الأثر . قصّ آثارهم : تتبّع الأثر أیّ وقت کان (لسان العرب ، ج 7 ، ص 75) .

4- .الزمرة : فوج من الناس (العین ، ج 7 ، ص 365) . و الجماعة من الناس (لسان العرب ، ج 4 ، ص 329) .

شرح

بهترین دعاها در حرم امامان علیهم السلام

1 . پایداری در دوستی اهل بیت علیهم السلام

یُشَرَّفُ : بلندمرتبه می شود ، ارج نهاده می شود . (1) قَرَّ عَیْنُهُ بِـ : به . . . شادمان شد ، چشمش از . . . روشن شد . (2)

شرحپیروان خانـدان رسالت ، پس از اظهار ایمانِ مطلق به مقام های ظاهری و باطنی آنان ، خطاب به ایشان ، از خداونـد منّان می خواهند که آنان را در مسیری که انتخاب کرده اند ، ثابت قدم و استوار بدارد ، و اگر مرگ آنها ، پیش از حکومت جهانی اهل بیت علیهم السلام ، فرا رسید ، هنگام رجعت ، زنده شوند و در دولت اهل بیت علیهم السلام ، خدمت گزار آنان باشند .

بهترین دعاها در حرم امامان علیهم السـلامآنچه در این بخش از «زیارت جامعه» آمـده است ، در واقع ، ره نمود اهل بیت علیهم السـلام برای قرائت بهترین دعاها در محضر آنان و نیز در حرم مطهّرشان است . اینك ، توضیح کوتاهی در باره این دعاها :

1 . پایـداری در دوستی اهـل بیت علیهم السـلامنخستین دعـا ، پایـداری در دوستی با اهل بیت علیهم السـلام و ثابت قـدم بودن در دین آنهاست ؛ زیرا پایداری در مسیر دوستی خاندان رسالت و پایبندی به ارزش های اعتقادی ، اخلاقی و عملی آنان ، کاری بس دشوار است و تنها کسانی می تواننـد این راه را تا آخر ادامه دهنـد که علاوه بر تلاش پیگیر ، از عنایت ها و امـدادهای الهی برخوردار باشـند : «یُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِینَ ءَامَنُواْ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فی الْحَیَوةِ الدُّنْیَا وَ فِی الْأَخِرَةِ وَ یُضِلُّ

.

1- .تَشَرفت : علوت (لسان العرب ، ج 9 ، ص 172) . الشرفة : أعلی الشی ء (همان ، ص 170) .

2- .أقرّ اللّه عینك أی صادفت ما یرضیك فتقرّ عینك من النظر إلی غیره (لسان العرب ، ج 5 ، ص 86) .

اللَّهُ الظَّـــالِمِينَ وَ يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَآءُ . (1) خداوند ، کسانی را که ایمان آورده اند ، با گفتار استوار در زندگیِ این جهان ، و در آن جهان بر جای و استوار می دارد ؛ و خداوند ، ستمکاران را گمراه می سازد ، و خدا هر چه بخواهد ، انجام می دهد » . در نگرش دینی ، ایمان ، همواره در معرض آسیب های مختلف ، قرار دارد و مؤمنان ، همه در دینداری یکسان نیستند ؛ بلکه برخی دین خود را عاریتی می پندارند و به باور خود ، پایبند نیستند . بر پایه روایتی امام صادق علیه السلام ، رنگ به رنگ شدن دسته ای از مردم را چنین بیان می فرماید : إنَّ العَبدَ یُصبحُ مُؤمِنَا وَ یُمسِي کافِرَا وَ یُصبحُ کافِرَا وَ یُمسِي مُؤمِنا ، وَ قَومٌ یُعارونَ الإیمانَ ثُمَّ یُسلَبونَهُ وَ یُسَمُّونَ المُعارِینَ . (2) بی گمان ، بنده ای بامدادان ، مؤمن و شامگاهان کافر می شود و [یا بر عکس]بامدادان ، کافر و شامگاهان ، مؤمن می شود ؛ و گروهی ، ایمان را به عاریت می گیرند و سپس ، از ایشان گرفته می شود و اینان ، عاریت داده شدگان ، نامیده می شوند . ایمان عاریتی ، در مرزِ بی ایمانی قرار دارد. امام معصوم ، در تبیینِ علّت بی ایمانیِ شخصی ، به یارانش فرمود : إنَّ فُلانَا کانَ مُستَودَعَا إیمانُهُ ، فَلَمَّا کَذِبَ عَلَینا سُلِبَ إیمانُهُ ذلِكَ . (3) فلانی ، ایمانش عاریتی بود . پس چون بر ما دروغ بست ، همان ایمانش هم از او گرفته شد . توجّه به آسیب های دینداری ، سبب می شود که زائر از خدا بخواهد تا ایمان او را تا لحظه مرگ ، نگه دارد و او را بر محبّت اهل بیت علیهم السلام ، ثابت قدم بدارد.

.

1- .. سوره ابراهیم ، آیه 27.

2- .. الکافی ، ج 2 ، ص 418 ، ح 2.

3- .. همان ، ح 4 .

2 . توفیق فرمان بُرداری از اهل بیت علیهم السلام

3 . بهره مندی از شفاعت

4 . بهترین دوستان و پیروان اهل بیت علیهم السلام

2 . توفیق فرمـان بُرداری از اهـل بیت علیهم السـلامجمله «وفّقنی لطاعتکم» ، درخواست توفیقِ فرمان برداری از اهل بیت علیهم السـلام است. توفیق ، یعنی این که خداوند ، اسباب کار را چنان فراهم آورد که انسان ، به خواسته نیکویش برسد. (1) اطاعت از پیشوای معصوم ، نیکوترین خواسـته مؤمنـان است ؛ امّـا شـرایط و حوادث روزگـار ، پیروی محض از امام را دشوار می کنـد. از این رو ، انسان ، نیازمنـدِ راه گشایی خداوند است تا بر پیروی از معصوم ، همّت گمارد.

3 . بهره مندی از شـفاعتدر عبارت های پیشـین ، شفاعت را میانجیگری در بارگاه الهی دانستیم (2) و اینـك ، یافتن بهترین میانجی ، یعنی خانـدان رسالت ، آرزوی هر مؤمنی است. در سـرای تنهایی ، معتبرترین میانجی ، مایه آرامش است و تنها خداوند می تواند چنین آرزویی را برآورده سازد. برای همین ، زائر ، شـفاعتِ اهل بیت علیهم السـلام را به عنوان روزیِ معنوی خود ، از او درخواست می کنـد و از او می خواهد تا از شفاعت آن بزرگواران ، بهره مند شود : «وَ رَزَقَنی شَفَاعَتَکُم» ؛ یعنی : « [خداوند ،] شفاعت شما را روزیِ من گرداند!» .

4 . بهترین دوسـتان و پیروان اهـل بیت علیهم السـلامزائر ، فرصتی یـافته است تـا فهرستی از نیازهای خویش را به درگاه خداونـد متعال ، عرضه دارد و اینـك ، درخواست بزرگ تری را طلب می کنـد و می گویـد : «وَ جَعَلنی مِن خِیارِ مَوالِیکُم ؛ و مرا از بهترین پیروان شـما قرار دهـد » . «خِیار» ، جمع «خَیّر» ، به معنای برگزیـدگان و انتخاب شدگان است . اکنون ، مؤمن از خدا می خواهد که او را در زمره دوسـتانِ برگزیده ائمه علیهم السلام قرار دهد. به راستی امام هادی علیه السلام در این زیارت نامه ، ادبِ خواستن را به مؤمنان ، آموزش

.

1- .. ر . ك : مجمع البحرین ، ج 5 ، ص 247.

2- .ر . ك : ص 489 : «وشفعاء دار البقاء» .

داده است ، بدین گونه که زائر ، از خدا می خواهد تا «نیکوْهمنشینِ» اهل بیت علیهم السلام شود و در حلقه دوستانِ ویژه ای قرار گیرد که در نزد امامان علیهم السلام جایگاهی والا دارند. بهترین موالی و دوست اهل بیت علیهم السلام ، کسی است که به همه دستورهای ایشان ، گردن نهد و این ، نیازمندِ توجّه الهی است. زائر ، بر این باور است که ادّعای دوستی امامان ، با عمل و پیروی از آنان ، ثابت می شود . عبارت «التَّابِعینَ لِمَا دَعَوتُم إلَیه» ، به مهم ترین ویژگی دوستانِ برگزیده امامان علیهم السلام ، اشاره دارد که همانا پیروی و عمل به فرمان هاست . تبعیّت محض ، با محبّت ، رابطه مستقیم دارد و هر اندازه که محبّت ، بیشتر شود ، پیروی هم افزون می شود. از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود : «هر کس ما را دوست دارد ، از ما خاندان ، محسوب می شود» . راوی ، شگفت زده شد و پرسید : فدایت شوم ! از شما محسوب می شود ؟ ! امام علیه السلام فرمود : مِنّا وَاللّهِ أما سَمِعتَ قَولَ إبراهِیمَ علیه السلام : فَمَن تَبِعَنِي فَإنَّهُ مِنّي ؟ (1) به خدا سوگند ، از ماست ! آیا سخن ابراهیم علیه السلام را نشنیده ای که : «هر کس مرا پیروی کند ، از من است» ؟ بنا بر این ، آدمی با پیروی کردن از آنچه اهل بیت علیهم السلام فرموده اند، به مقامِ عصمت ، نزدیك می شود ، به گونه ای که گویی یکی از آن بزرگواران شده است و در زمره خاندانِ پاك پیامبر صلی الله علیه و آله قرار می گیرد. جمله «وَ جَعَلَنی مِمَّن یَقْتَصُّ آثارَکُم» ، چگونگی تبعیّتِ از امام علیه السلام را تبیین می نماید ؛ یعنی فرد در هر زمانی ، در مسیر ائمّه علیهم السلام گام بگذارد و زندگی خود را با زندگی آنان تطبیق بدهد ، به گونه ای که مسیر آنان را بپیماید .

.

1- .. تفسیر العیّاشی ، ج 2 ، ص 231 ، ح 32.

5 . محشور شدن با اهل بیت علیهم السلام

6 . بازگشت در «رجعت اهل بیت علیهم السلام »

عبارت «وَ یَسْلُكُ سَبیلَکُم » ؛ یعنی خدا ، مرا در راه شما قرار دهد ، به گونه ای که از هدایت شما ، بهره مند شوم . همچنین ، عبارت «وَ یَهْتَدِی بِهُداکُم » ، یعنی از خدا می خواهم تا از راه نمایی تان ، هدایت یابم . این ، از آن جهت است که امامان علیهم السلام ، راهی را پیموده اند که به سبب آن ، در زمره کسانی قرار گرفته اند که خدا ، از ایشان خشنود گشته و آنان را برگزیده است .

5 . محشور شدن با اهل بیت علیهم السلامزائر ، اینك درخواست مهم تری را بیان می کند و آن ، محشور شدن در جمع اهل بیت علیهم السلام است : « وَ یُحْشَرُ فی زُمرَتِکُم » ؛ یعنی : از خدا می خواهم که در سرای قیامت ، در گروه شما پاکان ، محشور شوم و در جمع شما قرار گیرم . این ، توفیقی بس بزرگ است که انسان ، در دنیا به گونه ای زندگی کند که در آخرت ، همنشین امامان علیهم السلام قرار گیرد ، زیرا راه امامان راهِ مطمئن و خطاناپذیر است . امام باقر علیه السلام ، امامان را «راه استوار» ، معرّفی کرده و فرموده است : هُمُ الصِّراطُ المُستَقِیمُ ، هُمُ السَّبِیلُ الأقوَمُ . (1) آنان اند ، راه راست . آنان اند ، راه استوار .

6 . بازگشت در «رجعت اهل بیت علیهم السلام »عبارت «وَ یُکَرُّ فی رَجْعَتِکُم» ، واژه «یُکَرُّ» بر خلاف آنچه در مفاتیح ، اِعراب گذاری شده ، باید به صیغه مجهول خوانده شود. از این رو ، تلفظ «یَکِرُّ» ، چندان مناسب نیست و چنانچه «یُکَرُّ» بخوانیم ، با عبارت های پیشین و پسین زیارت ، تناسب بیشتری در وزن و معنا دارد و ترجمه آن ، چنین می شود که : «خداوند ، مرا از کسانی قرار دهد که در دوران رجعت شما ، باز گردانده می شوند» .

.

1- .تفسیر فرات ، ص 396 ، ح 527 .

در عبـارات هـای پیشـین ، رجعتِ امامان علیهم السـلام را بررسـی کردیم. زائر که به بازگشت ائمّه علیهم السـلام باور دارد ، از خـدا می خواهد تا او را هم در آن روزگار ، باز گردانَد تا حکومتِ عدل را در یابد . زندگی در زمانِ پیشوای عدالت گستر ، آرزوی هر مؤمنی است که مصـیبت هایِ اهل بیت علیهم السـلام را دریافته است. یکی از سفارش هایی که بسیاری از مؤمنان دل باخته ، آن را نیوشیده اند، مداومت چهل روزه بر خواندن «دعای عهد» است. عالمان دینی و مؤمنانِ شیفته ، همواره صبحگاهان ، پیمانِ خود را با ولیّ زمان خود ، تجدید می کننـد تـا شایـد دولتِ مهـدی علیه السـلام را درك کننـد . نقل شـده است که وقتی مفاتیـح امام خمینی رحمه الله را پس از ارتحال ایشان گشودند ، تکّه کاغذی را یافتند که تعداد روزهای قرائت «دعای عهد» در آن ، یادداشت شده بود . اگر چه نمی دانیم امام رحمه اللهچند بار این چلّه را آغاز کرده و به فرجام رسانیده ؛ ولی آنچه مسـلّم است ، این که ایشان ، تا واپسـین روزهای عمر پُربرکت خود ، با این دعا مأنوس بوده است. عاش سعیدا و مات سعیدا ! این جملات «زیارت جامعه» : «وَ یُمَلَّكُ فی دَولَتِکُم وَ یُشَرَّفَ فِی عَافِیَتِکُم وَ یُمَکَّنُ فِی أَیَّامِکُم وَ تَقَرُّ عَیْنُهُ غَدا بِرؤیَتِکُمْ» ، آرزوهایی است که برای ایّامِ آسایش اهل بیت علیهم السـلام است. این دعاها ، پس از آن آمده که زائر ، دشواری های این مسیر را با جملاتی که در عبارت های پیشین بر زبان آورده ، به جان خریده است. کسی که در همان مسیرِ اهل بیت علیهم السلام گام بر می دارد و دوست دارد مانند آنان رفتار کند ، بی تردید ، سـختی های این راه را هم می پذیرد ؛ ولی انتظار دارد که در روزگار دولت یافتن و آسـایش اهـل بیت علیهم السـلام هم در کنار آنان باشـد ؛ و این دعای اوست که : «خداونـد ، مرا در روزگار حکومت شـما ، ریاست و فرمان روایی عطا کنـد و در دوران آسایش شـما ، شـرافت و بزرگی عنایت نماید» . همچنین ، اگر ــ چنان که در برخی نسـخه های زیارت آمده ــ ، به جای «عافیتکم » ،

.

«عاقبتکم » باشد ؛ یعنی در دوران پایانی روزگارِ شـما ، به من شـرافت و بزرگواری عنایت فرماید. عبارت «وَ یُمکِّنُ فی أیّامِکُم» ، به توانایی داشـتن برای اجرای مسـئولیت های واگـذار شـده از سوی امامان علیهم السـلام ، اشاره دارد . زائر ، در این جا از خـدا می خواهد که برای ریاست و سَروری در آن دوران ، توانمندی های لازم برای پذیرش مسئولیت را به او عطا فرماید . تمامِ این عبارات ، فریاد توحیدمحوری در «زیارت جامعه کبیره» است ؛ زیرا اگر چه زائر ، آرزوی مسئولیت یافتن و همراهی با اهل بیت علیهم السلام را در سر می پرورانَد ؛ ولی می دانـد که تنها از خـدا برمی آیـد که او را به این آرزوها برسانـد و اگر خـدا نخواهـد ، هرگز چنین ایّامی را نخواهد دید. سـرانجام ، رسـیدن به شادمـانی ای بزرگ ، آرزوی نهـایی زائر است : «تَقِرُّ عَینُهُ غَـدا بِرُؤیَتِکُم» . زائر ، خطاب به پیشوایان معصوم خود می گویـد که آرزو دارد با دیدن آنها شادمان شود و چشـمش به ظهور آنها روشن شود. این عبارت ، از ظرافت های به کار رفته در «زیارت جامعه کبیره» است ؛ زیرا هر دیـدنی ، مطلوب نیست . برای نمونه ، شِـمر هم امام حسـین علیه السـلام را دید ، ولی با او چگونه برخورد کرد ؟! زائر ، در این جا آرزو دارد که در روز شادمانی اهل بیت علیهم السـلام ، همراه ایشان باشـد و حسّ شوق و اشتیاق ، در چشـمانش موج زند. تنها در صورتی فرد می توانـد چنین امیـدی داشـته باشد که سراسـر عمر ، بر اساس ره نمودهای الهی اهل بیت علیهم السـلام رفتار کرده و زندگی اش ، قرآنی باشد تا با سربلندی ، کارنامه عمر خویش را در دست گیرد و به روزهای گذشته اش مباهات کند.

.

بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ! مَنْ أرادَ اللّهَ بَدَءَ بِکُمْ

شرح

اشاره

(104)بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ! مَنْ أرادَ اللّهَ بَدَءَ بِکُمْ وَ مَنْ وَحَّدَهُ قَبِل عَنْکُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِکُمْ .

پدرم و مادرم و خودم و خانواده ام و دارایی ام فدایتان باد ! هر که خدا را بخواهد با شـما آغاز می کند و هر که او را یگانه بداند ، از شـما می پذیرد و هر که آهنگِ او را کند ، به شما رو می آورد ...

توضیح واژه هاأرادَ : خواست ، اراده کرد. (1) قَبِلَ : گرفت، پذیرفت. (2) قَصَدَ : روان شد ، قصد کرد ، خواست . (3) تَوَجَّهَ : رو کرد ، رو آورد ، رفت . (4)

شرحجمله «بِأبی أنتم و اُمّی...» ، پنج بار «در زیارت جامعه کبیره» ، تکرار شده است. بعضـی شارحان ، با توجّه به اختلاف نسـخه ها ، از هر یك از آنها ، معنای جداگانه ای برداشت کرده اند. برای نمونه ، گفته شده که این جمله در عبارت پیشین زیارت ، با افزوده «و اُسْرَتی ؛ و تبارم» آمده بود و در این جا «و نَفْسـی» به آن ، افزوده شده است؛ یعنی افزون بر پدر و مادر و خاندان و ثروتم ، جانم را هم فدای شـما می کنم . از این نکته ، تکامل

.

1- .«أراد الشی ء : شاءه» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 188) .

2- .«قَبِلَ الشی ء : أخذه» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 540) .

3- .«القصـد : إتیان الشـيء» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 353) . «و قصـدتُ قصـده : نحوت نحوه» (همان جا) . «قصـدته و قصـدت له وقصدت إلیه : طلبته بعینه» (مجمع البحرین ، ج 3 ، ص 128) .

4- .«التَوَجُّه : الإقبال» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 558) .

پیوند امامت و توحید

راه اهل بیت علیهم السلام ، تنها راه عرفان حقیقی

تـدریجی معرفت ، اسـتخراج می شود. اینـك زائر به آن معرفتِ حقیقی ، دست یـافته است و به راحتی ، از جـانِ خویش در راه اهـل بیت علیهم السـلام می گـذرد. این توجیه ، در صورتی پسـندیده است که در همه نسـخه های «زیارت جامعه» ، کلمه «نفسـی» در این عبارت آمده باشد ؛ امّا در برخی نسـخه ها ، در عبارت پیشین نیز «و نفْسی» آمده است . بنا بر این ، به نظر می رسد که تفاوت های این گونه تعابیر ، تنهـا گوناگونیِ عبارت است و نکته ویژه ای در به کار بردن واژگان متفاوت ، وجود نـدارد. زائر ، پنـج بار با این تعبیر ، نسـبت به اهل بیت علیهم السلام ، اظهارِ ادب کرده ، تا سر حدّ ایثار ، اعلام وفاداری می نماید .

پیوند امامت و توحیدیکی از مباحث زیبای مطرح شده در «زیارت جامعه کبیره» ، برقراری پیوند میان امامت و توحید است . زائر ، اگر چه در برابر امامان علیهم السـلام ، باورها و درخواست های خود را بیان می کند ؛ امّا باور داشتن به خداوند متعال ، بیش از هر چیز دیگری در سر تا سر زیارت ، موج می زند . در این مجال ، چگونگی خداشناسی با توجّه به عبارات این قسمت از زیارت ، بررسی می شود :

راه اهل بیت علیهم السـلام ، تنها راه عرفان حقیقیجمله «مَنْ أراد اللّهَ بَدَء بِکُم ؛ آن که خدا را بخواهد ، از شـما آغاز می کند»، اشاره به این است که تنها راه عرفان و خداشناسـیِ حقیقی ، همان راه اهل بیت علیهم السـلام است . مـدّعیان خداشناسـی بسـیارند و هر یك با ادّعای آشـنایی با خدا ، از در هم شکسـتن بُتِ نفس امّاره خویش ، خبر می دهند ؛ امّا تنها راه مطمئنِ خداشناسی ، راه معلّمان برگزیده خداست که از هر گونه گناه و خطایی ، مصون اند . در اندیشه آنان ، تنها خدا جای گرفته و سـخنان و رفتارشان ، خدایی شده است. در حدیثی آمده که پیامبر صلی الله علیه و آله به امام

.

علی علیه السلام فرمود : یا علی ! ما عُرِفَ اللّهُ إلّا بی ثُمَّ بِكَ ، مَنْ جَحَدَ وِلایَتَكَ جَحَدَ اللّهَ رُبوبِیَّتَهُ . (1) ای علی ! خداوند ، جز به من و سپس به تو ، شناخته نشده است . هر کس ولایت تو را انکار کند ، ربوبیّت خداوند را انکار کرده است . منکران ولایتِ اهل بیت علیهم السلام ، اگر چه خدا را به عنوان خالق جهان پذیرفته اند ؛ امّا در واقع ، خدا را مدبّر و مربّی جهان نمی دانند و بدین سان ، ربوبیّت پروردگار را انکار می کنند. از این رو ، بنا بر روایتی از امام باقر علیه السلام ، راه اهل بیت علیهم السلام ، تنها راه توحید و عبودیت خداوند ، معرّفی شده است : بِنَا عُبِدَ اللّهُ وَ بِنا عُرِفَ اللّهُ وَ بِنا وُحِّدَ اللّهُ _ تَبارَكَ وتَعالی _ . (2) به سبب ما ، خدا پرستیده شده و به سبب ما خدا ، شناخته شده و به سبب ما ، خداوند _ تبارك و تعالی _ ، یگانه شمرده شده است . در نگرش شیعی ، اهل بیت علیهم السلام ، بنا بر حکمت الهی ، راهِ شناخت حقیقی خدا ، تعیین شده اند و به دیگر سخن ، معیار و آزمونِ ورودی یگانه پرستی ، ره نمودهای اهل بیت علیهم السلام است و خداوند توانا ، این راه را به عنوان معیارِ شناخت توحید حقیقی از توحید ساختگی ، برگزیده است . روایت شده که امیر مؤمنان علیه السلام فرمود : إنَّ اللّهَ _ تَبارَكَ و تَعالی _ ، لَو شَاءَ لَعَرَّفَ العِبادَ نَفسَهُ ، وَ لکِنْ جَعَلَنا أبْوابَهُ وَ صِراطَهُ وَ سَبیلَهُ وَ الوَجْهَ الَّذی یُؤتی مِنهُ . (3) خداوند _ تبارك و تعالی _ ، اگر می خواست ، خود را به بندگانش می شناساند ؛ امّا ما را دروازه [شناخت] خود و مسیر و راه و جانبی که از آن وارد می شوند ، قرار داده است . بنا بر این ، در نظام آفرینش ، نخستین گامِ خداشناسی ، معرفتِ اهل بیت علیهم السلام

.

1- .. کتاب سلیم بن قیس ، ج 2 ، ص 855 ، ح 44 ؛ بحار الأنوار ، ج 22 ، ص 148 ، ح 141 .

2- .. الکافی ، ج 1 ، ص 145 ، ح 10.

3- .. همان ، ص 184 ، ح 9 ، مختصر بصائر الدرجات ، ص 55 ؛ دانش نامه عقاید اسلامی ، ج 3 ، ص 257 ، ح 3668 .

پیوند توحید و پذیرش ولایت

است ، (1) چنان که بر پایه روایتی از امام رضا علیه السلام به نقل از پدر بزرگوارش امام کاظم علیه السلام ، شناخت خدا و خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، از هم ناگسستی دانسته شده و آمده است : مَن عَرَفَهُم فَقَد عَرَفَ اللّهَ ، وَ مَن جَهَلَهُم فَقَد جَهلَ اللّهَ . (2) هر که ایشان را بشناسد ، خدا را شناخته است ، و هر که ایشان را نشناسد ، خدا را نشناخته است .

پیوند توحید و پذیرش ولایتجمله «مَنْ وَحَّدَهُ قَبِل عَنکُم ؛ هر موحّدی ، [ولایت] شـما را پذیرفت» را دو گونه می توان معنا کرد : نخست ، آن که هر یگانه پرستی ، ولایت شـما را هم می پذیرد ؛ زیرا همان برهانی که یگانگی خالق را واجب می شـمُرَد ، اطاعت از برگزیدگان خدا را هم واجب می دانـد . برداشت دوم ، آن است که هر موحّـدی ، حقیقتِ توحید را از شـما فرا گرفته است ؛ زیرا توحید حقیقی را تنها اهل بیت علیهم السـلام ، آموزش می دهند. در این صورت ، این عبارت ، ترجمانِ پیوند ناگسستنی میان توحید و ولایت است. علّامه مجلسی ، در شـرح این جمله می نویسـد : مَن لَمْ یَقْبَل عَنکُم فَلَیسَ بِمُوحِّدٍ بَل هُوَ مُشـرِكٌ وَ إن أَظهَرَ التَّوحِیدَ . (3) هر کس از شـما نپذیرد ، موحّد نیست ؛ بلکه مشـرك است ، هر چنـد توحیـد را اظهار کرده [و پذیرفته]باشد . آنچه از ظاهرِ عبارت بر می آید ، مراد از توحید در این جا ، توحیـدِ طاعت است و توحیـد طاعت ، یعنی موحّـد ، تنها از خـدا اطاعت می کند و فرمانِ غیرِ او را نمی پذیرد. بنا بر این ، امکان دارد که شخص در اعتقاد ، موحّـد باشد و یگانگی خدا را با دلایل بی شـمار ، اثبات کند ؛ امّا از کسانی اطاعت کند که خداوند ، فرمان روایی آنان را دوست

.

1- .. ر . ك : دانش نامه عقاید اسلامی ، ج 3 ، بخش یکم ، فصل دوم : الهداة إلی معرفة اللّه .

2- .. الکافی ، ج 4 ، ص 579 ، ح 2.

3- .. بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 143.

پیوند آهنگ خدا و توجّه به اهل بیت علیهم السلام

ندارد. پیروان اهل بیت علیهم السلام ، در فرمان بُرداری از خدا و کسانی که خدا ، فرمان بُرداری از آنان را واجب کرده است ، سرآمدند. در روایتی ، امام صادق علیه السلام ، پیروی از کسانی را که به خدا منسوب نیستند ، شرك می داند و می فرماید : مَن أَشرَكَ مَعَ إمامٍ إمامَتُهُ مِن عِنْدِ اللّهِ مَن لَيسَت إمامَتُهُ مِنَ اللّهِ كانَ مُشْرِكا بِاللّهِ . (1) هر کس پیشوای غیر الهی را با پیشوایی که امامتش از جانب خداست ، شریك گردانَد ، به خدا شرك ورزیده است . در برابر توحید طاعت ، شرك در اطاعت قرار دارد. برخی از آیات قرآن ، دسته ای از مؤمنان را مشرك می داند که مراد ، شرك در اطاعت است و منظور ، کسانی است که به خدا باور دارند ، ولی از غیرِ او اطاعت می کنند : «وَ مَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَا وَ هُم مُّشْرِكُونَ . (2) و بیشترشان ، به خدا ایمان نمی آورند ، مگر این که [در همان حال]مشرك اند» . شرك در اطاعت ، از مواردی است که گریبانگرِ بسیاری از مؤمنان است و برخی سخنان ، مانند این عبارت مرسوم که می گویند : «اگر فلانی نبود ، زندگی ام نابود می شد» و یا «اوّل خدا ، دوم شما !» ، در واقع ، بوی شرك در اطاعت می دهند که باید از به کار بردن آنها پرهیز کرد و به گونه ای سخن گفت که شرك آمیز نباشد. برای نمونه ، باید گفت : «اگر خدا ، فلانی را وسیله این کار نمی کرد ، کارم بسیار مشکل می شد» .

پیوند آهنگ خدا و توجّه به اهل بیت علیهم السلامدر جمله «و مَن قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُم ؛ و هر که آهنگِ خدا را داشته باشد ، به شما رو می کند»، «قصد» به معنای نیّت ، آهنگ کاری کردن و خواستن چیزی است و رو به روی هر چیزی را هم که در نخستین برخورد ، به چشم می آید ، «وجه» می گویند (3) . بنا

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 373 ، ح 6.

2- .. سوره یوسف ، آیه 106.

3- .. معجم مقاییس اللّغة ، ج 6 ، ص 88 (الوجه مستقبل لکلّ شی ء) .

بر این ، هر که رسیدن به مقامِ قربِ الهی را در سر می پروراند ، باید به خاندان پاك پیامبر صلی الله علیه و آله ، رو کند و از این راه ، به بالاترین مرتبه معرفتِ حق ، دست یازد. در فرهنگ شیعی ، امامان علیهم السلام ، « وجهُ اللّه » هستند که مشتاقان را به سوی خدا ، راه نمایی می کنند. از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود : نَحنُ الوَجهُ الَّذي يُؤتَى اللّهُ مِنهُ . (1) ما نمایانگر خداییم که به نشانِ ما ، به خدا راه می یابند . یکی از معانی «وجه» ، طریق و جهت است که در این جا ، «وجه» به این معناست . بنا بر این ، مقصود از این جمله ، این است که اهل بیت علیهم السلام ، بزرگ ترین نشانه های توحیدند ، گفتار و رفتار آنان ، راه مستقیم رسیدن به خداوند متعال را نشان می دهد و این را که انسان ، برای رسیدن به کمال مطلق و لقاء اللّه ، چگونه باید عمل کند ، چه جهتی را انتخاب کند و چه راهی را بپیماید تا به مقصد برسد ؟

.

1- .. بصائر الدرجات ، ص 65 ، ح 3 .

مَوالِيَّ لا اُحْصی ثَنائَکُمْ ، وَ لا أبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ کُنْهَکُمْ

اشاره

(105)مَوالِيَّ لا اُحْصی ثَنائَکُمْ ، وَ لا أبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ کُنْهَکُمْ وَ مِنَ الْوَصْفِ قَدْرَکُمْ ، وَ أنْتُمْ نُورُ الأخْیارِ وَ هُداةُ الأبْرارِ وَ حُجَجُ الجَبّارِ ، بِکُمْ فَتَحَ اللّهُ وَ بِکُمْ یَخْتِمُ [اللّهُ] وَ بِکُمْ یُنَزِّلُ الْغَیْثَ ، وَ بِکُمْ یُمْسِکُ السَّماءَ أنْ تَقَعَ عَلَی الأرْضِ إلّا بِإذْنِهِ وَ بِکُمْ یُنَفِّسُ الْهَمَّ وَ یَکْشِفُ الضُّرَّ ، وَ عِنْدَکُمْ ما نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَ هَبَطَتْ بِهِ مَلائِکَتُهُ ، وَ إلی جَدِّکُم بُعِثَ الرُّوحُ الأمینُ ، آتاکُمُ اللّهُ ما لَمْ یُؤتِ أحَدا مِنَ الْعالَمینَ ، طَأطَأ کُلُّ شَریفٍ لِشَرَفِکُمْ وَ بَخَعَ کُلُّ مُتَکَبِّرٍ لِطاعَتِکُمْ وَ خَضَعَ کُلُّ جَبّارٍ لِفَضْلِکُمْ وَ ذَلَّ کُلُّ شی ءٍ لَکُمْ ، وَ أشْرَقَتِ الأرْضُ بِنُورِکُمْ وَ فازَ الْفائِزُونَ بِوِلایَتِکُمْ ، بِکُمْ یُسْلَکُ إلَی الرِّضْوانِ وَ عَلی مَنْ جَحَدَ وِلایَتَکُمْ غَضَبُ الرّحمان.

سَرورانم ! ستایش شما را نمی توانم بشمُرم و با مدح ، به [حقیقت] و ژرفای شما نمی رسم و با توصیف ، منزلت شما را نمی توانم بیان کنم که شما : روشناییِ خوبان و راه نمایان نیکان و حجّت های [خدای] جبّار هستید . خداوند ، به [سبب] شما ، آغاز کرد و به [سبب] شما ، پایان می دهد و به [سبب] شما ، باران فرو می فرستد و به [سبب] شما ، آسمان را نگه می دارد از این که جز به اذن او بر زمین بیفتد و به [سبب] شما ، اندوه را می گشاید و سختی را برطرف می کند . نزد شماست ، آنچه پیامبرانش فرود آورده و فرشتگانش به زمین آورده اند و روح الأمین به سوی جدّ (1) شما فرستاده شده است . خدا ، آنچه را به شما داده ، به هیچ یك از جهانیان نداده است . هر شریفی ، در برابر شرافت شما ، سرْ فرود آورده و هر متکبّری ، به فرمان بُرداری از شما ، گردن نهاده است و هر گردنکِشی ، در برابر فضل شما ، فروتن است . هر چیزی ، برای شما خوار است و زمین ، به نور شما ، تابان است . رستگاران با ولایت [و دوستی شما] ، رستگار می شوند . به واسطه شما ، راه بهشتْ پیموده شود و بر هر که ولایتتان را انکار کند ، خشم [خدای] رحمان است .

.

1- .و اگر مخاطب در این زیارت ، امیر مؤمنان علیه السلام باشد ، پس بگو : «وَ إلی أخْیکَ ؛ به سوی برادرت» .

شرح

اشاره

توضیح واژه هااُحصي : به شمار آورم ، شمارش کنم . (1) کُنْه : نهایت ، ژرفا ، حدّ نهایی ، مُنتها درجه . (2) الجَبّار : نیرومند ، یکی از صفات خداوند . (3) الْغَیثْ : باران . (4) یُنَفِّسُ : آرامش می بخشد ، می گشاید ، تسلّی می دهد . (5) الضُرُّ : زیان ، سختی ، بدحالی ، آسیب ، گرفتاری . (6) طَأطَأَ : سر خم کرد ؛ سر فرود آورد . (7) بَخَعَ : گردن نهاد ، اقرار کرد ، مطیع گردید . (8) خَضَعَ : کُرنش کرد ، تعظیم کرد ، خوار شد . (9)

شرحاین بخش از «زیارت جامعه» ، به نقش تکوینی انسان کامل در نظام هستی ، اشاره دارد . گویا زائر اهل بیت علیهم السلام ، درجات معرفت آنان را از آغاز این زیارت نامه نورانی ، به تدریج ، پیموده است و اکنون ، در قسمت های پایانی آن ، خطاب به آنان ، نهایتِ معرفت خود را نسبت به کمالات و مقامات معنوی آنان _ که عقیده به ولایت مطلقه

.

1- .«الإحصاء : العدُّ و الحفظ ، و أحصی الشی ء : أحاط به» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 184) .

2- .«کُنْهُ کلِّ شی ء قدرهُ و نهایَته وغایتهُ» (لسان العرب ، ج13 ص536) . «الکُنه : نهایة الشی ء و حقیقته» (همان ، ص537).

3- .«الجبّار : اللّه _ عزّ إسمه _ القاهر خلقه علی ما أراد من أمر و نهی» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 113) .

4- .«الغیث : المَطَر» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 175) .

5- .«نفّس اللّه ءعنه کربته أی فرّجها ، نفّس اللّه عنك أی فرّج و وسّع» (لسان العرب ، ج 6 ، ص 237) .

6- .«الضُّر : الهزال و سوء الحال» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 482) . «ضدّ النفع» (همان جا) .

7- .«طأطأ عن الشی ء: خفض رأسه عنه» (لسان العرب، ج1، ص113) . «تواضَعَ و خضع» (مجمع البحرین ، ج1 ، ص273).

8- .«بخع له کفّه ... : أقرّ به و خضع له» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 5) . «و بَخَعَ بالطاعة : أی أذعن و انقاد و سلس» (العین ، ج 1 ، ص 123) .

9- .«خضع : ذلّ» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 72) . «خضع الإنسان : أمال رأسه إلی الأرض أو دنا منها» (همان ، ص 73) .

تکـوینی خانـدان پیـامبر صـلی الله علیه و آله است _ ، ابراز می دارد و پیش از آن می گویـد : ای سـروران من ! من نمی تـوانم مقامـات و کمالات شـما را مشـخّص کنم و بشمُرم . من نمی توانم به حقیقتِ ستایش شما برسم و آن گونه که هستید ، شما را توصیف نمایم ؛ چرا که هر چه بگویم ، شـما بالاتر و والاتر از آن هستید . من چگونه می توانم شما را آن گونه که هستید ، توصیف کنم ، در حالی که شما نور همه خوبان ، راه نمای همه نیکان و حجّت خداونـد جبّاری هستیـد که توانایِ مطلق است و هر کاری را که بخواهـد ، می توانـد انجام دهـد ؟ ! آری ! شـناخت حقیقت امام و معرفت کامل به حجّت خـدا _ که خلیفه و نماینده علم ، قدرت ، کمال و جمال مطلق اوست _ ، برای جز خداونـد متعال و انسان کاملی مانند امام یا بالاتر از امام _ که پیامبر خاتم است _ ، امکان پذیر نیست ، چنان که از امام رضا علیه السـلام روایت شـده که فرمود : فَمَن ذَا الَّذي يَبلُغُ مَعرِفَـةَ الإمـامِ ، أو يُمكِنُهُ اختيارُهُ ؟ هَيهاتَ ، هَيهاتَ ! ضَـلَّتِ العُقُولُ ، وَ تَاهَتِ الحُلُومُ وَ حَارَتِ الألْبابُ وَ خَسِئَتِ العُيُونُ وَ تَصاغَرَتِ العُظَماءُ وَ تَحَيَّرَتِ الحُكَماءُ وَ تَقاصَرَتِ الحُلَماءُ وَ حَصِرَتِ الخُطَباءُ وَ جَهِلَتِ الألبّاء وَ كَلَتِ الشُّعَراءُ وَ عَجَزَتِ الأُدَباءُ وَ عَيِيَتِ البُلَغاءُ عَن وَصفِ شَأنٍ مِن شَأنِهِ أو فَضِيلَةٍ مِن فَضائِلِهِ وَ أقَرَّت بِالعَجزِ وَ التَّقصِيرِ ، وَ كَيفَ يُوصَفُ بِكُلِّهِ أو يُنعَتُ بِكُنهِهِ أو يُفهَمُ شَي ءٌ مِن أمرِهِ ، أو يُوجَدُ مَن يَقُومُ مَقامَهُ وَ يُغنِي غِناهُ ؟ لا كَيفَ وَ أنّى وَ هُوَ بِحيثُ النَّجمِ مِن يَدِ المُتَناوِلينَ وَ وَصفِ الواصِفِينَ ؟ فَأينَ الاِختِيارُ مِن هـذا ؟ وَ أينَ العُقُولُ عَن هـذا ؟ وَ أينَ يُوجَدُ مِثلُ هذا ؟ (1) پس چه کسـی می تواند امام را بشـناسد یا توانِ گزینش او را دارد ؟ هرگز ، هرگز ! در توصـیف شأنی از شـئون یا فضـیلتی از فضائل او ، خِردها ، بی راه و هوش ها (عقل ها) ، مدهوش و ذهن ها ، سرگردان و چشم ها ، وا مانـده انـد و بزرگان ، احساس حقارت می کننـد و فرزانگان ، حیران اند و فهیمان ، احساس کوتاهی می کنند و سـخنوران ، درمانده اند و خردمندان ،

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 201 ، ح 1 .

نقش اهل بیت علیهم السلام در آغاز و انجام هستی

نمی دانند و شاعران ، زبان در کام کشـیده اند و ادیبان ، ناتوان اند و فصیحان ، به لکنت افتاده اند . ایشان ، به سبب ناتوانی و کوتاهی خود ، از عجز خود در توصـیف یك صـفت امام ، اعتراف دارند ، پس چگونه همه صفاتش ، توضیح داده شود و ژرفای او توصیف گردد و یا از کار او سر در آورند و یا کسی ، جای او را بگیرد و [ما را] از او بی نیاز کند ؟ نه ! چگونه چنین شود ؟ ! او مانند ستاره است . دورتر از دسترسِ ما و توصـیفِ توصـیف کنندگان . پس کجاست جایگاهِ انتخاب نسبت به آن ؟ و خِردها در کجای این امرند ؟ و کجا مانندی برای این (امام) ، یافت می شود ؟ زائر اهل بیت علیهم السلام ، پس از اعتراف به این که نمی تواند مقامات و کمالات آنان را شمارش نماید ، به نقش آنان در نظام تشریع و تکوین ، اشاره می کند .

نقش اهل بیت علیهم السـلام در آغاز و انجام هستیدر جمله «بِکُمْ فَتَحَ اللّهُ و بِکُم یَخْتِم ؛ [خدا] به وسـیله شما ، آغاز می کند و به وسیله شما ، پایان می دهد» ، توضـیح داده نشده است که خداوند ، چه چیزی را به وسیله اهل بیت علیهم السلام ، آغاز می کند و پایان می دهد . از این رو ، احتمالات مختلفی در معنای این عبارت ، داده شده است . علّامه مجلسـی ، در تبیین جمله «بِکُم فَتَحَ اللّه » ، می گوید : أي في الوجود أو الخلافـة أو جميع الخيرات . (1) یعنی در هستی یا خلافت یا همه نیکی ها . به سـخن دیگر ، خداونـد ، آفرینش را با آفرینش نور خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله آغاز کرده است ، چنان که در روایتی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمده : أوَّلُ ما خَلَقَ اللّهُ نُوري ، ابتَدَعَهُ مِن نُورِهِ و اشتَقَّهُ مِن جَلالِ عَظَمَتِهِ . (2) نخستین چیزی که خـدا آفرید ، نور من بود . از نور خویش ، نوآوری کرد و آن را از بزرگی عظمتش برگرفت . در حدیث دیگری از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله _ که امام رضا علیه السلام از اجداد بزرگوارش نقل

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 143 .

2- .. همان ، ج 15 ، ص 24 ، ح 44.

کرده ـ ، نخستین آفرینش ، خلقت ارواح اهـل بیت علیهم السـلام بوده است : أوَّلُ ما خَلَقَ اللّهُ عز و جل أرواحُنا . (1) نخستین چیزی که خداونـد عز و جل آفریـد ، ارواح ما بود . در حـدیثی دیگر از پیامبر صـلی الله علیه و آله ، تصـریح شده است که همه کائنات ، پس از نور پیامبر صـلی الله علیه و آله و امام علی علیه السـلام آفریـده شده اند. چگونگی این خلقت ، اگر چه برای ما مبهم است و فهمیدن آن آسان نیست ، امّا حکایت از پیشتاز بودن آفرینش آن بزرگواران دارد که خود ، فضیلتِ بی بدیلی است که کسی در آن ، شریك نیست. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمـوده است : أوَّلُ مـا خَلَـقَ اللّهُ نُـوري ، فَفَتَـقَ مِنهُ نُورَ عَلِيّ ، ثُمَّ خَلَقَ العَرشَ وَ اللَوحَ وَ الشَّمسَ وَ ضَوءَ النَّهـارِ وَ نُورَ الأبصارِ و العَقلَ و المَعرِفَةَ . (2) نخستین آفریده خدا ، نور من بود و نور علی ، از آن برآمد . سـپس ، عرش و لوح و خورشید و روشنیِ روز و نور دیـده ها و عقل و معرفت را آفرید . همه احادیثی نیز که دلالت بر خلافت بلا فصل امام علی علیه السـلام دارند ، حاکی از آن اسـت که خلافت پیامبر صـلی الله علیه و آله با اهل بیت علیهم السـلام آغاز شده است . همچنین ، همه خوبی ها با خلقت نور نخستینِ محمّد صلی الله علیه و آله بوده و پس از ایشان ، نیکی ها آفریـده شـده است و خیر و خوبی ، معنا پیـدا کرده است . جابر بن عبـد اللّه انصاری ، صحابی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و راوی راستْ گفتار اهل بیت علیهم السلام ، از پیامبر صلی الله علیه و آله در باره نخستین آفرینش خداوند ، سؤال کرد . پیامبر صـلی الله علیه و آله به او فرمود : نُورُ نَبِيِّكَ ـ يا جابِرُ ـ خَلَقَهُ اللّهُ ثُمَّ خَلَقَ مِنهُ كُلَّ خَيرٍ . (3) ای جابر ! خداوند ، نور پیامبرت را آفرید و سپس از آن نور ، همه نیکی ها را خلق کرد .

.

1- .. کمال الدین ، ج 1 ، ص 255 ، ح 4 .

2- .. بحار الأنوار ، ج 5 ص ، 170 ، ح 117.

3- .. همان ، ح 116 .

نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تشریع

علّامه مجلسی ، در توضیح جمله «بِکُم یَختِم ؛ به شما پایان می دهد» ، آورده است : أي دَوْلَتُکُم آخِرُ الدُّوَل وَ الدَّولَةُ في الآخِرَة أَیضا لَکُم . (1) یعنی : دولت شما ، آخرین دولت است و دولت در آخرت نیز از آنِ شماست . پدر بزرگوار علّامه ، مجلسیِ اوّل نیز در توضیح دو جمله یاد شده ، گفته است : [یعنی] اوّلین نوری که خداوند ، ایجاد کرد ، نور شما (اهل بیت علیهم السلام) بود ؛ و همچنین ، انبیا و اوصیا و خوبان ، به شما ختم می شوند . (2)

نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تشریعبه نظر می رسد هر چند آنچه علّامه مجلسی و پدر بزرگوار ایشان آورده اند ، در جای خود ، درست است ؛ لیکن در تبیین مقصود از جمله «بِکُم فَتَحَ اللّهُ وَ بِکُم یَخْتِم» ، نارساست ، زیرا با مراجعه به سایر سخنانی که از اهل بیت علیهم السلام روایت شده است ، می توانیم معنای روشن تری از آن ، در یابیم . برای نمونه ، از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : یا عَلیُّ ! إنَّ بِنا خَتَمَ اللّهُ الدِّینَ کَما بِنَا فَتَحَهُ . (3) ای علی ! خداوند ، دین را با ما به پایان بُرده ، چنان که آن را با ما ، آغاز کرده است . امیر مؤمنان علی علیه السلام نیز در روایتی می فرماید : بِنا فَتَحَ اللّهُ الإسلامَ وَ بِنَا یَختِمُهُ . (4) خداوند ، اسلام را با ما آغاز کرد و با ما ، به پایان می بَرَد . در حدیثی دیگر ، امام رضا علیه السلام نیز همین مفهوم را در باره «دین » ، بیان می فرماید : بِنا فَتَحَ اللّهُ الدِّینَ وَ بِنا یَختِمُهُ . (5) خداوند ، دین را با ما آغاز کرد و به ما ، پایان می بخشد .

.

1- .بحار الأنوار ، ج 102 ، ص 143 .

2- .شرح زیارت جامعه کبیره ، ص 139 (به نقل از : لوامع صاحبْ قِرانی) .

3- .. الأمالی ، مفید ، ص 251 ، ح 4 .

4- .. الإحتجاج ، ج 1 ، ص 544 ، ح 131 .

5- .. تفسیر القمّی ، ج 2 ، ص 104 .

نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تکوین

الف _ بارش باران

ب _ پا بر جاییِ آسمان

از گِردآوری احادیث در این نظریه ، در می یابیم که جمله «بکم فتح اللّه وبکم یختم» مفهومی شناخته شده در میراث حدیثی شیعه است و اختصاصی به «زیارت جامعه کبیره» ندارد و از سویی این جمله بیانگر نقش قانونگذاری امامِ معصوم است که به آن «ولایت تشریعی» گویند و شریعت اسلام از آغاز تا فرجام نیازمند رهبرانی الهی بوده است تا با مراجعه به منابع علم خویش ، قانونِ بی خطای الهی را در جامعه بگستراند .

نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تکوینولایت تکوینی ، یعنی قدرتی که خداوند به انسانِ کامل ، واگذار کرده است تا او با اذن پروردگار ، در نظام آفرینش ، تصرّف کند. عبارت های پیشِ رو ، بیانگر ولایتِ تکوینی خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله است .

الف _ بارش بارانجمله «بِکُم یُنَزِّلُ الْغَیث» ، به نقش حضور انسانِ کامل در جامعه بشری اشاره دارد ؛ یعنی : به سبب حضور شما خاندانِ پاك پیامبر صلی الله علیه و آله است که باران ، فرو فرستاده می شود ، و یا این که : به درخواست و دعای شماست که آسمان ، رحمت خویش را بر زمین ، نازل می کند و واسطه فیضِ باران ، وجود مقدّس معصوم علیه السلام است .

ب _ پا بر جاییِ آسمانمعنای جمله «وَ بِکُم یُمْسِكُ السَّماء أنْ تَقَعَ عَلَی الأرْض إلّا بِإذْنِهِ» ، این است که حرکت کُرات در مدارِ مشخّص شده و برخورد نکردن آنها به یکدیگر ، به سبب حضور امام معصوم علیه السلام در جامعه است و ثبات آسمان و کهکشان هایش ، به علّت وجود مقدّس معصوم است و اگر زمین ، لحظه ای از حجّت خدا خالی شود، هر آینه ، آسمان و زمین ، فرو خواهند ریخت. امام رضا علیه السلام فرموده است : بِنا یُمسِكَ اللّهُ السَّماواتِ وَ الأرضَ أن تَزولا . (1)

.

1- .. کمال الدین ، ص 202 ، ح 6 .

ج ـ زُدودن غم و غصّه

د ـ گشایش گرفتاری

به واسطه ما ، خداوند ، آسمان ها و زمین را از این که از جای خود بلغزند و به در روند ، نگه می دارد .

ج ـ زُدودن غم و غصّه هدر جمله «وَ بِکُم یُنَفِّسُ الْهَمّ» ، «نَفَّس» ، به معنای گشایش و گشودگی است و «همّ» ، به هر گونه ناراحتی و اندوه می گویند ؛ خواه کسی ، چیزی را از دست داده و غمگین شود و نگرانِ آینده باشد و اندوهگین شود ، و یا آن که هم اینك ، بر اثر حادثه ای ، محزون باشد ، در تمامِ موارد ، از واژه «همّ» استفاده می شود. به وسیله اهل بیت علیهم السلام ، ریشه غم و غصّه ، خشکانیده می شود و هر چه انسان ، بیشتر به آن بزرگواران نزدیك شود ، شادی و خوشی ، جای گزین اندوه و غصّه خواهد شد. امام صادق علیه السلام در زیارت جدّ بزرگوارش امام حسین علیه السلام فرموده است : بِکُم یَکشِفُ اللّهُ الکَربَ وَ بِکُم یُنَزِّلُ اللّهُ الغَیثَ . (1) به وسیله شما ، خداوند ، گرفتاری را می گُشاید و به سبب شما ، خداوند ، باران را فرو می فرستد . مشکلات عمومی جهان اسلام نیز به واسطه حضور اهل بیت علیهم السلام ، برطرف می شود و تمام گرفتارهای اجتماعی مردم ، با ظهور آخرین معصوم علیه السلام ، سامان می یابد و از همین رو ، دعا برای ظهورش را «دعای فَرَج» ، یعنی دعای گشایش ، نام نهاده اند.

د ـ گشایش گرفتاری‌جمله «وَ یَکْشِفُ الضُّر» ، یعنی به وسیله خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، گرفتاریِ اهل زمین ، برطرف می شود و هر آنچه سبب زیان و مشکلاتِ جامعه بشر باشد ، ریشه کن می شود. تمامِ موارد پیش گفته ، تنها به اراده خداوند ، بستگی دارد و اگر

.

1- .. الکافی ، ج 4 ، ص 577 ، ح 2 .

اذن خدا باشد ، امام می تواند همه غم ها را بزُداید و گرفتاری ها را برطرف کند و سبب نزول رحمت حق شود. اعتقاد به کارگشایی امامان علیهم السلام و رهایی از فشار مصیبت ها و عذاب ها ، ریشه در تفکّر قرآنی دارد. به دیگر سخن ، نظیر این باور در قرآنْ مشهود است ، چنان که خداوند به پیامبرش فرمود : تا هنگامی که تو در میانِ مردم هستی ،ایشان را عذاب نخواهم کرد : « وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ . (1) و خدا بر آن نیست که آنان را عذاب کند ، در حالی که تو در میان ایشانی» . در ادامه این بخش از «زیارت جامعه» ، زائر بامعرفت ، در تبیین نقش اهل بیت علیهم السلام در نظام تشریع و تکوین ، می گوید : «وَ عِندكُم ما نَزَلَتْ 2 بِهِ رُسُلُهُ ... ؛ آنچه فرستادگان خدا و فرشتگان الهی ، فرود آوردند ، نزد شما خاندان است و روح الأمین (جبرئیل) ، بر جدّ شما نازل شد . خداوند ، آنچه را به هیچ کس نداده ؛ به شما داده است ...» . با این اشاره ، به جلوه های دیگری از ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام ، می پردازیم :

.

1- .. سوره انفال ، آیه 33.

٥ _ فروتنی همه چیز ، در برابر اهل بیت علیهم السلام

نمونه هایی از ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام

1 . امام صادق علیه السلام و استاندار عراق

٥ _ فروتنی همه چیز ، در برابر اهل بیت علیهم السلاماهل بیت علیهم السلام ، به نقطه ای از کمالات نفسانی رسیده اند که نه تنها همه کسانی که حقیقتا بزرگوارند ، در برابر آنها خاضع اند ؛ بلکه همه متکبّران ، جبّاران و زورمدارانی که تظاهر به بزرگی می کنند ، بخواهند یا نخواهند ، در برابر قدرت معنوی و ولایت تکوینی آنها ، فروتنی دارند و بالاتر از این ، همه موجودات جهان ، به فرمان آفریدگار هستی ، تسلیم و رام آنها هستند .

نمونه هایی از ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلامبرای آشنایی با قدرت معنوی و ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام ، این دو گزارش قابل ، توجّه است :

1 . امام صادق علیه السلام و استاندار عراقرُفَید ، از خدمت گزاران یزید بن عمرو بن هُبَیره ، استاندار عراق بود . وی ، مورد خشم یزید قرار گرفت . لذا به امام صادق علیه السلام پناهنده شد و امام علیه السلام را از ماجرای خود ، آگاه کرد . رُفَید می گوید که امام علیه السلام پس از شنیدن سخنانش به او فرمود : «بَرگرد و سلام مرا به یزید برسان و بگو : من غلامت رُفَید را پناه دادم . پس نباید با او بدرفتاری کنی » . گفتم : فدایت شوم ! او یك شامیِ پلیدْ اندیشه است. فرمود : «همان طور که گفتم ، به سوی او برو» . من به راه افتادم . در بیابانی ، بادیه نشینی به پیشوازم آمد و گفت : به کجا می روی ؟ من چهره کُشته ای می بینم ! سپس گفت : دستت را نشانم بده! چنان کردم. گفت : دستِ کُشته است! سپس گفت : پایت را نشانم بده ! من پایم را نشانش دادم. گفت : پایِ کشته است . سپس گفت : تنت را نشانم بده! چنان کردم . گفت : تنِ کُشته است!

.

2 . امام کاظم علیه السلام و شعبده بازِ دربار عبّاسی

سپس گفت : زبانت را بیرون آور! چنان کردم. گفت : برو . باکی بر تو نیست. بر زبانت ، پیغامی است که اگر با آن به نزد کوه های برافراشته بروی ، فرمان بُردار تو می گردند. آمدم و به بارگاه ابن هُبَیره رسیدم و اجازه ورود خواستم. چون به نزد او رسیدم ، گفت : پاهای خائن ، او را به نزدت آورده است. پسر! سفره و شمشیر را بیاور. سپس دستور داد تا دستانم را از پشت بستند و سرم را محکم گرفتند و او با شمشیر ، در برابرم ایستاد تا گردنم را بزند . من گفتم : ای امیر! بر من به زور ، دست نیافته ای . من خود به سوی تو آمدم . اینك ، سخنی است که باید به تو بگویم . سپس به کار خود بِرَس. گفت : بگو. گفتم : می خواهم که تنها باشیم . به حاضران دستور داد تا از مجلس ، بیرون بروند . به او گفتم : جعفر بن محمّد صلی الله علیه و آله ، به تو سلام رساند و فرمود : «من ، غلامت رُفَید را پناه دادم . پس با او بدرفتاری نکن». او گفت : تو را به خدا ، این سخن را جعفر به تو فرمود و به من سلام رساند ؟! من برایش سوگند خوردم. سه بار ، آن را از من ، باز پرسید. سپس دست هایم را گشود و گفت : من راضی نمی شوم ، تا با من چنان کنی که من کردم ! گفتم : دست من ، به این کار نمی رود و دلم راضی نمی شود . گفت : به خدا سوگند ، جز به این کار ، راضی نمی شوم ! من با او چنان کردم که او کرده بود و سپس ، بازش کردم. آن گاه ، انگشتری اش را به من داد و گفت : کارهایم ، به دست تو باشد. آن چنان که می خواهی ، اداره کن . (1)

2 . امام کاظم علیه السلام و شعبده بازِ دربار عبّاسیهارون الرشید ، برای به سُخره گرفتن مقام امامت و شرمسار کردن امام کاظم علیه السلام ،

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 473 ، ح 3.

روشن شدن زمین به نور اهل بیت علیهم السلام

اشاره

مردِ شـعبده بازی را به دربار ، دعوت کرد. شـعبده باز ، ترفندی پیشه کرد و هر بار که خادمِ امام علیه السلام می خواست نانی بردارد و پیش امام علیه السلام بگذارد ، نان از دستش می پرید. هارون نیز آن چنان می خندید که نمی توانست خود را کنترل کند. لحظه ای نگذشت که امام علیه السـلام سـرش را بلند کرد و به تصویر شـیری که بر روی پرده ای کشـیده بودند ، فرمود : «ای شـیر خدا! بگیر دشـمن خدا را !» . ناگهان ، تصویرِ نقّاشـی شده ، از روی پرده ، برجَست و جادوگر را بلعید. هارون و نزدیکانش ، از دیدن این صـحنه ، غش کردند و از هوش رفتند. هارون ، وقتی به هوش آمد ، امام علیه السـلام را سوگند داد که جادوگر را برگرداند . امام علیه السلام فرمود : «اگر عصای موسی علیه السلام ، ریسمان ها و عصاهای ساحران را [که بلعیده بود] برگرداند ، این نقّاشی هم آن مرد را برمی گرداند !» . (1)

روشن شدن زمین به نور اهل بیت علیهم السـلامجمله «اَشْـرَقَتِ الأَرْضُ بِنُورِکُم» ، اشاره زیبایی به آیه ای از قرآن است که با توضـیح آن ، تفسـیر این عبارت نیز آشـکار می شود . آیه 69 سوره زمر می فرمایـد : «وَ أَشْـرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَ وُضِعَ الْکِتَـابُ وَ جِاْیءَ بِالنَّبِیِّینَ وَالشُّهَدَآءِ وَ قُضِیَ بَیْنَهُم بِالْحَقِّ وَ هُمْ لَا یُظْـلَمُونَ . و [در آن روز] زمین ، به نور پروردگار خود ، روشن شود و نامه[های اعمال]را پیش می گذرانـد و پیامبران و گواهان را می آورند و میان ایشان (انسان ها) به راستی و درستی ، داوری می شود و بر آنان ، سـتم نمی رود » . یکی از ویژگی های روز قیامت ـ که در این آیه ، بـدان تصـریح شـده است ـ ، روشن شدن زمین به نور پروردگار است. نوری که در این آیه آمده ، سه گونه تفسیر شده است . تفسیر چهارمی هم به نظر ما می رسد :

.

1- .. المناقب ، ابن شهرآشوب ، ج 4 ، ص 299.

1 . نور عدالت الهی در قیامت

2 . نورِ ویژه قیامت

3 . کنار رفتن حجاب ها در قیامت

4 . نور اعمال انسان در قیامت

1 . نور عدالت الهی در قیامتدر فرهنگ دینی ما ، ظلم ، تاریکی است و عدالت ، نور است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است : اتَّقُوا الظُّلمَ ، فَإنَّهُ ظُلُماتُ یَومِ القِیامَةِ ! (1) از ستم ، پروا کنید ؛ چرا که آن ، تاریکی های روز قیامت است ! ظلم ، سبب تاریك شدن زمین می شود و با فرا رسیدن قیامت ، عدالت در زمین ، گسترده می شود و بدین سان ، زمین به نور عدالت الهی ، روشن می شود.

2 . نورِ ویژه قیامتدر قیامت ، خورشید و ماه وجود ندارند و روشنایی زمین ، به وسیله نور ویژه ای صورت می گیرد که خداوند ، برای قیامت می آفریند.

3 . کنار رفتن حجاب ها در قیامتموانع ، سبب تاریکی می شوند و انسان ، از دیدن محروم می شود. روز قیامت ، حجاب ها زُدوده می شوند و حقایق ، ظاهر می شوند و در نتیجه ، اعمال خیر و شرّ انسان ، آشکار می گردند .

4 . نور اعمال انسان در قیامتممکن است که مقصود از نورِ روز قیامت ، نورِ برخاسته از کردار نیكِ انسان ها باشد که طبق نصّ صریح قرآن ، همه در آن روز ، باید در پرتو نور خود _ که ریشه در اعمال آنها دارد _ ، حرکت کنند : «یَوْمَ تَرَی الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَـتِ یَسْعَی نُورُهُم بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ بِأَیْمَـنِهِم . (2) آن روز که مردان و زنان مؤمن را می بینی که نورشان ، در پیشِ رویشان و از جانب راستِ ایشان ، شتابان می رود (می درخشد) [تا به آسانی بگذرند] » .

.

1- .. الکافی ، ج 2 ، ص 332 ، ح 110 .

2- .. سوره حدید ، آیه 12 .

نقش اهل بیت علیهم السلام در روشن شدن زمین

منافقـان و کـافران در قیامت از مؤمنان ، درخواست نور می کننـد و مؤمنان نیز پاسـخ می دهنـد که این نور را از پیش آورده انـد : «انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيـلَ ارْجِعُواْ وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُواْ نُورًا . (1) به ما بنگرید تا از نورِ شـما ، [روشـنایی] فرا گیریم . گفته می شود : به پشت سرِ خویش (یعنی : به دنیـا) باز گردیـد و [از آن جا]روشـنایی را بجوییـد» . بنا بر این نظریه ، عبادات و کارهای نیك این دنیا ، نورِ دنیای دیگر است و هر چه کارهای نیك افزون تر شونـد ، نورانیتِ قیامت نیز بیشتر خواهـد شد. هر چند همه معانی یاد شده در تفسـیر آیه ، مناسب و صحیح هستند ؛ امّا به نظر می رسد که معنای چهارم ، با قرآن و روایات ، هماهنگی بیشتری دارد .

نقش اهل بیت علیهم السلام در روشن شدن زمینآنچه گفتیم ، تفسیر آیه ای بود که جمله «وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ» در «زیارت جامعه» ، به آن اشـاره دارد ؛ امّـا در این جا ، این جمله ، معنای خاصّ خود را می یابـد و آن را چنـد گونه می توان تفسـیر کرد : 1 . خداوند متعال ، زمین را به نور هدایت اهل بیت علیهم السـلام ، روشن کرده است . 2 . خداوند متعال ، زمین را به نور عدالت اهل بیت علیهم السـلام در آخرْ زمان ، روشن می کند . 3 . نور اهل بیت علیهم السلام ، زمینه ساز همه انوار مادّی و معنوی است . اگر نور آنها نبود ، خداوند متعال ، هیچ نوری را نمی آفرید و حتّی خورشـید و ماه نیز نبودند . 4 . در ایّام ظهور امام مهدی علیه السـلام ، مردم از نور خورشید ، بی نیاز می شوند . این معنا ، بر پایه برخی از روایات است که «رَبّ» در آیه «وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا» (2) را به

.

1- .. سوره حدید ، آیه 13 .

2- .سوره زمر ، آیه 69 .

راه رسیدن به رضوان

معنای «امام» می دانند ؛ زیرا کاربرد قرآنی رَب ، تنها به پروردگار محدود نمی شود ؛ همچنان که یوسف علیه السلام ، از پادشاهِ کشورش با عنوانِ «ربّ» نام برد : «اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ . (1) مرا نزد آقای خویش ، یاد کن» . امام صادق علیه السلام ، در باره ویژگی های زمان ظهور امام مهدی علیه السلام فرموده است : إنَّ قائِمَنا إذا قامَ أشرَقَتِ الأرضُ بِنُورِ (2) رَبِّهَا وَاسْتَغنَى النّاسُ عَن ضَوءِ الشَّمسِ وذَهَبَتِ الظُّلمَةُ . (3) بی گمان ، چون قائم ما قیام کند ، زمین ، به نور پروردگارش روشن می شود و بندگان ، از پرتو خورشید ، بی نیاز می شوند و تاریکی ، رخت برمی بندد . بینشی که امام برای مردم به ارمغان می آورد ، روشنی افروز است و در پرتو نور آن ، تاریکی ، معنا و مفهومی نخواهد داشت . مؤمن واقعی ، در پرتو نور امام ، از تاریکی ها نمی هراسد و ظلمت ها را می زُداید و همواره ، در نور زندگی می کند.

راه رسیدن به رضوانجمله « بِكُم يُسْلَكُ إِلَى الرِّضوان » را دو گونه می توان معنا کرد : نخست ، آن که «رضوان» ، به معنای بهشت باشد که در این صورت ، ترجمه این عبارت ، چنین می شود : «به وسیله شما ، مردم به بهشت ، راه می یابند» . دوم آن که ، «رضوان» ، به معنای رضایت و خشنودی خداوند باشد که در نتیجه ، عبارت چنین معنا می شود : «به وسیله ، شما ، مردم ، رضایت الهی را در می یابند» . البته هر دو معنا در این جا ، درست به نظر می رسند .

.

1- .. سوره یوسف ، آیه 42 .

2- .در برخی مصادر «بنُوره» ، در معنای «به نور امام» ، آمده است (ر . ك : الصراط المستقیم ، ج 2 ، ص 262 ؛ کشف الغمّة ، ج 2 ، ص 464) .

3- .. الإرشاد ، ج 2 ، ص 381.

مایه خشم خدای مهربان

مایه خشم خدای مهربانیکی از زیبایی های کلام اهل بیت علیهم السلام ، شیواییِ سخن ایشان است که بلندترین معانی را در کوتاه ترین واژه ها ، به کار می برند. زائر ، در عبارت «وَ عَلَی مَنْ جَحَدَ وِلایَتَکُمْ غَضَبُ الرَّحْمان» ، خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوید : «و بر هر که ولایت شما را انکار کند ، خشم [خدای] رحمان باشد» . از زیبایی های ترکیب «غَضَبُ الرحمان» ، این است که «خشم» را همنشین «رحمان» کرده است ؛ زیرا رحمان ، بیانگر گستره رحمت خداوند است که همه موجودات را در بر می گیرد ، ولی انکارِ اهل بیت علیهم السلام ، مهرِ بی نهایتِ او را به قَهر ، مبدّل می کند. سِرّ خشم خدا و رحمت او در این است که خداوند ، به همه بندگان ، حتّی کافران و معاندان نیز باران رحمت خود را فرو می ریزانَد ؛ امّا دشمنانِ خاندانِ پیامبر صلی الله علیه و آله ، آن چنان ماهیّت خود را تغییر داده اند که رحمت خدا هم بر آنان ، خشم می آفریند. مَثَل رحمتِ الهی و منکران اهل بیت علیهم السلام ، مانند باران و زمینِ کشاورزی است. باران بر همه زمین ، یکسان می بارد ؛ امّا در کنارِ خربزه شیرین ، حَنظَل تلخ هم می روید. باران که در لطافت طبعش ، خلاف نیست در باغ ، لاله روید و در شوره زار ، خَس ! خداوند ، با همه انسان ها مهربان است و انسان ، با رفتار شایسته خود ، از رحمت حق ، سود می جوید و به مقامِ ولایت ، نزدیك می شود ، و چنانچه از مسیر حق ، منحرف شود ، مِهر الهی را به خشم ، تبدیل می کند و رحمتِ الهی بر بیابانِ وجودش ، شوره می افزاید . انحراف از حق ، راه مهر الهی را مسدود می کند و چنان ماهیّت آن را تغییر می دهد که نمی تواند از آن ، بهره مند شود.

.

بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ذکْرُکُم فِی الذّاکِرینِ

اشاره

(106)بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی وَ أهْلی وَ مالی ذکْرُکُم فِی الذّاکِرینِ وَ أسْماؤُکُمْ فِی الأسْماءِ وَ أجْسادُکُمْ فِی الْأجْسادِ وَ أرْواحُکُمْ فِی الأرْواحِ وَ أنْفُسُکُمْ فِی النُّفُوسِ وَ آثارُکُمْ فِی الآثارِ وَ قُبُورُکُمْ فِی الْقُبُورِ ، فَما أحْلی أسْماءَکُم وَ أکْرَمَ أنْفُسَکُمْ وَ أعْظَمَ شَأنُکُمْ وَ أجَلَّ خَطَرَکُمْ وَ أوْفی عَهْدَکُمْ وَ أصْدَقَ وَ عْدَکُمْ ، کَلامُکُمْ نُورٌ وَ أمْرُکُمْ رُشْدٌ وَ وَصِیَّتُکُمْ التَّقْوی وَ فَعَلُکُمُ الْخَیْرُ وَ عادَتُکُمُ الإحْسانُ وَ سَجیّتُکُمُ الْکَرَمُ وَ شأنُکُمُ الْحَقُّ والصِّدْقُ وَ الرِّفْقُ وَ قَوْلُکُمْ حُکْمٌ وَ حَتْمٌ وَ رَأیُکُمْ عِلْمٌ وَ حِلْمٌ وَ حَزْمٌ ، إنْ ذُکِرَ الخَیْرُ کُنْتُمْ أوّلَهُ وَ أصْلَهُ وَ فَرْعَهُ وَ مَعْدِنَهُ وَ مَأواهُ وَ مُنْتَهاهُ .

پدرم و مادرم و خودم و خانواده ام و دارایی ام فدایتان باد ! یاد شما ، در [زبان] ذکر کنندگان است و نام های شما ، در میان نام هاست و پیکرهایتان ، با دیگر پیکرهاست و ارواح شما ، در میان دیگر روح هاست و جان هایتان ، در زمره جان هاست و آثارتان ، در میان دیگر آثار است و قبرهایتان ، در شمارِ سایر قبرها . پس نام هایتان ، چه شیرین است و جان هایتان ، چه گرامی است و مقامتان ، چه بزرگ است و موقعیت شما ، چه والاست و پیمانتان ، چه استوار است و وعده تان چه راست است ، سخن شما ، نور است و دستور شما ، رشد [و هدایت] است و سفارش شما ، تقواست و کارتان ، خیر [و خوبی] است و شیوه شما ، احسان است و سرشت شما ، بزرگواری است و شأن شما ، درستی و راستی و مدارا کردن است و گفته شما ، دستور است و [عمل بدان] حتمی است و اندیشه شما ، دانش و بردباری و دوراندیشی است . اگر از خیر یاد کرده شود ، شما نخستین و ریشه و شاخه و معدن و جایگاه و نهایتش هستید .

.

توضیح واژه هاذِکْر : یاد ، یادکرد . (1) رَوح : جان ، روح ، روان . (2) نَفْس : جان ، نفس . (3) أَجَلَّ : بزرگ است ، عظیم است ، عالی است . (4) خَطَر : قـدر ، منزلت ، رتبه ، مرتبه . (5) شَـأن : امر ، حال ، جایگاه ، مقام . (6) سَجیَّة : سرشت ، طینت ، نهاد . (7) حُکْم : قانون ، دستور ، حکمت . (8) حَزْم : دوراندیشی ، احتیاط . (9) مَأوی : منزل ، پناهگاه ، اقامتگاه ، جایگاه . (10) مُنْتَهی : پایان ، نهایت ، آخرین حد . (11)

.

1- .«الحفظ للشی ء تذکره» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 308) . «الشی ء یجری علی اللسان» (همان جا) . «نقیض النسیان» (همان جا) .

2- .«الروح و النفس واحـد» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 462) . «الرُوح إنّما هو النَّفَس الـذی یتنفسه الإنسان وهو جارٍ فی جمیع الجسد» (همان جا) . «الرّوح هو الّذی یعیش به الإنسان» (همان جا) .

3- .«نفس الشی ء : ذاته» (لسان العرب ، ج 6 ، ص 236) . «کلّ شی ء بعینه نفس» (العین ، ج 7 ، ص 270) . «النَّفَس : الرّوح الذی به حیاة الجسد» (همان جا) .

4- .«أجَلَّهُ : عَظَّمه» (لسان العرب ، ج 11 ، ص 116) .

5- .«الخطر : إرتفاع المکانة و المنزلة و المال و الشرف» (العین ، ج 4 ، ص 213) . «خَطَر الرَّجل : قدره و منزلته» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 251) .

6- .«الشَّأن : الخطبُ و الأمر و الحال» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 230) .

7- .«السَّجیّة : الطبیعة و الخُلق» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 372) .

8- .«الحکمة مرجعها إلی العدل و العلم و الحلم» (العین ، ج 3 ، ص 66) .

9- .«الحزم : ضبط الرجل أمره و الحذر من فواته» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 131) .

10- .«المأوی : المنزل ، کلّ مکان یأوی إلیه شیء لیلاً أو نهارا» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 52) .

11- .«انتهی الشی ء : بلغ نهایته» (لسان العرب ، ج 15 ، ص 344) .

شرح

جاذبه ظاهری و باطنی اهل بیت علیهم السلام

جاذبه های اخلاقی اهل بیت علیهم السلام

جاذبه های علمی اهل بیت علیهم السلام

شرحـدر این بخش از «زیارت جامعه» ، بر پایه ره نمودهای امام هادی علیه السـلام ، زائران اهل بیت علیهم السـلام ، پس از اظهار ارادت دوباره به خانـدان پیامبر صـلی الله علیه و آله ، به یکی از مهم ترین ویژگی های آنان ، یعنی جاذبه فوق العاده اهل بیت علیهم السـلام برای اهل معرفت ، اشاره می نمایند .

جاذبه ظاهری و باطنی اهل بیت علیهم السـلامجاذبه علمی ، اخلاقی و عملی ، یکی از ضـرورترین ویژگی ها برای رهبری جامعه است که اهل بیت علیهم السلام ، از بالاترین مراتب آن ، برخوردار بوده اند . جاذبه باطنی اهل بیت علیهم السلام به حدّی است که به نام و یاد آنها نیز جاذبه داده است ، به گونه ای که هر کس با آنها آشنا شود ، از شنیدن نامشان ، احساس شیرینی می کند و در برابر جسم و جان ، و حتّی در برابر قبر منوّر آنان ، سرِ تعظیم ، فرود می آورد .

جـاذبه های اخلاقی اهل بیت علیهم السـلاموفای به عهـد و صـداقت در وعـده ها ، اصـلی ترین عنصـر اخلاقی ای است که برای رهبران جـامعه ، فوق العاده مهم و نقش آفرین است . هر قـدر پیشوایان جامعه ، در قول و قرارها و وعـده های خود صادق تر باشـند ، برای مردم ، جـاذبه بیشتری دارنـد . از این رو ، جـاذبه هـای اخلاقی اهل بیت علیهم السـلام ، با این ویژگی آغاز می شود و ویژگی های اخلاقیِ جاذبه آفرین دیگر آنان ، مانند : احسان ، کَرَم ، حق محوری ، راستگویی و مُدارا ، در پی می آید .

جـاذبه هـای علمی اهـل بیت علیهم السـلامپس از ویژگی های اخلاقی ، ویژگی های علمی رهبران جامعه ، جاذبه آفرین است . خانـدان پیـامبر صـلی الله علیه و آله ، به دلیل این که از منبع وحی و الهام و آثار انبیا ، بویژه خاتمِ آنان تغـذیه علمی کرده انـد ، در بالاترین مراتب علمی قرار دارند و از این روی ، جاذبه های

.

جاذبه های رفتاری اهل بیت علیهم السلام

اصل و فرع نیکی

علمی آنان ، با هیچ کس سنجیده نمی شود . جملاتی مانند : «کَلامُکُم نُور ؛ سخن شما ، نور است» ، «أمْرُکُم رُشْد ؛ فرمان شما ، هدایت است» ، «قُولُکُم حُکْمٌ وَ حَتْمٌ ؛ سخن شما ، حکیمانه و [پیروی از آن ،] لازم است» ، «رَأیُکُمْ عِلْمٌ وَ حِلْمٌ وَ حَزْمٌ ؛ نظر شما بر پایه دانش و بردباری و دوراندیشی است» ، به جاذبه های علمی اهل بیت علیهم السلام ، اشاره دارد .

جاذبه های رفتاری اهل بیت علیهم السلامسیره عملی و رفتاری اهل بیت علیهم السلام ، مانند اخلاق و دانش آنان ، پُرجاذبه است . خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، از همه ضدّ ارزش ها ، اجتناب می کرده اند و دیگران را به اجتناب از آنها ، توصیه می نموده اند و در عمل ، به همه ارزش ها ، پایبند بوده اند . جمله «وَ صِیَّتُکُمُ التَّقْوی وَ فِعْلُکُمُ الْخَیْر» ، اشاره به این ویژگیِ آنهاست .

اصل و فرع نیکیجملات پایانی این بخش از «زیارت جامعه» ، در واقع ، جمع بندی جاذبه های علمی ، اخلاقی و عملی امامان علیهم السلام است که بدین سان ، بیان شده است : «اگر نیکی ، یاد شود ، شما آغاز آن ، ریشه آن ، شاخه آن ، معدن آن ، جایگاه آن و پایان آن هستید» توضیح مطلب ، این که همه نیکی ها ، در سه بخش علم و اعتقاد ، اخلاق ، و عمل ، خلاصه می شوند . عقاید نیك ، مجموعه باورهای استواری است که بر مبنای علم و معرفتِ یقینی باشد و گذر زمان ، بر آن تأثیر نکند و همچنان به عنوان زیربنای اعتقادی انسان ، در هنگام هجومِ شبهه ها ، ایستادگی کند. برای نمونه ، توحید ، برترین اعتقادِ نیکی است که بر اساس آن ، انسان ، خدا را در ذات ، صفات و اَفعال ، یگانه بداند و او را در همه امور ، مؤثّر ببیند. اخلاقِ نیکو ، مجموعه سفارش هایی است که با فطرتِ آدمی ، کاملاً تناسب دارد و برای رسیدن به اهداف والای انسانی مددکار خوبی است.

.

اهل بیت علیهم السلام ، سرچشمه خوبی ها

کردار نیك نیز رفتارهای شایسته ای است که بر پایه اخلاق و عقاید نیکو بنا شده است. در فرهنگ روایی ما ، نیکوکار ، کسی است که در عقاید و اخلاق و کردار ، نیکو باشد . کسی که اخلاق و رفتارش پسندیده باشد ، امّا اعتقادات او نادرست است ، در پیشگاه الهی پذیرفته نیست : «إِنَّمَا یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ . (1) جز این نیست که خدا ، از خویشتنداران می پذیرد» . پیشوای معصوم ، در تمامِ نیکی ها ، سرآمد است ؛ یعنی در اعتقاد و اخلاق و رفتار ، نیکوست.

اهل بیت علیهم السلام ، سرچشمه خوبی هااهل بیت علیهم السلام ، معدن خوبی ها هستند و چنانچه خوبی در جایی یافت شود ، از معدنِ نیکی اهل بیت علیهم السلام ، استخراج شده است. امام صادق علیه السلام ، در حدیثی ، تمامِ نیکی ها را از اهل بیت علیهم السلام ، و تمامِ بدی ها را از دشمنان آنان می داند : نَحنُ أصلُ کُلِّ خَیرٍ وَ مِن فُرُوعِنا کُلُّ بِرٍّ ، فَمِنَ البِرِّ التَّوحِیدُ وَ الصَّلاةُ والصِّیامُ وَ کَظمُ الغَیظِ والْعَفْوُ عَنِ المُسِیء وَ رَحمَةُ الْفَقِیرِ وَ تَعَهُّدُ الجارِ والإْقرارُ بِالفَضلِ لِأهلِهِ . وَ عَدُوُّنا أصلُ کُلِّ شَرٍّ وَ مِن فُرُوعِهِم کُلُّ قَبِیحٍ وَ فاحِشَةٍ . (2) ما ریشه هر خیری هستیم و هر نیکی ای ، از شاخ و برِ ماست . از این نیکی هاست : یکتاپرستی ، نماز ، روزه ، فرو خوردن خشم ، گذشت از بدی کننده ، ترحّم به نیازمند ، پرداختن به کار همسایه و اقرار به فضیلتِ فضیلتمندان ؛ و دشمن ما ، ریشه هر گونه بدی ای است و هر زشتی و پلیدکاری ای ، از شاخ و بَر ایشان است . نیکی های علمی و اعتقادی ، اخلاقی و عملی ، در این روایت ، جمع شده است . امام ، معلّم یگانه پرستی است و هر که توحید واقعی را می طلبد ، باید در مکتب اهل

.

1- .. سوره مائده ، آیه 27 .

2- .. الکافی ، ج 8 ، ص 242 ، ح 336 .

بیت علیهم السلام بیاموزد و اعمال و عباداتی ، مانند نماز و روزه ، رهاورد آموزش اهل بیت علیهم السلام است و والاترین ارزش های اخلاقی ، مانند فرو بُردن خشم و گذشت و... ، همگی ، برنامه هایِ آموزشی خاندانِ پاك پیامبر صلی الله علیه و آله است . بنا بر این ، خاستگاه تمامِ نیکی ها ، پیشوایان معصوم اند و هر کار نیکی ، مستقیم و یا غیر مستقیم ، از شاخه های آموزشی ایشان به شمار می رود. امام صادق علیه السلام ، پس از آن که اصل بدی را از دشمنان شمرده ، فهرستی از کارهای ناپسند ، مانند : دروغ ، بخل ، سخن چینی ، قطع پیوند خویشاوندی ، رِبا خواری و ... را برشمرده و آن گاه ، فرموده است : فَكَذَبَ مَن زَعَمَ أَنَّهُ مَعَنَا وَ هُوَ مُتَعَلِّقٌ بِفُروعِ غَيرِنا . (1) پس دروغ گفته است هر که گمان برده که با ماست و به شاخه های دیگران ، چنگ افکنده است . مهم ترین پیام این روایت که با عبارت مورد بررسی ما در «زیارت جامعه» نیز همخوانی دارد ، آن است که : دروغگو ، بی نماز ، عصبانی و... ، در زمره دشمنانِ اهل بیت علیهم السلام هستند ؛ زیرا به شاخه های درختِ دشمن ، پیوند خورده اند و از ریشه و شاخسار مِهر اهل بیت علیهم السلام جدا ، شده اند.

.

1- .. همان جا .

بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی! کَیفَ أصِفُ حُسْنَ ثَنائِکُمْ

اشاره

(107)بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی! کَیفَ أصِفُ حُسْنَ ثَنائِکُمْ وَ اُحْصی جَمیلَ بَلائِکُمْ ، وَ بِکُمْ أخْرَجَنَا اللّه مِنَ الذُلِّ وَ فَرَّجَ عَنّا غَمَراتِ الْکُروبِ وَ أنْقَذَنا مِنْ شَفا جُرُفِ الْهَلَکاتِ وَ مِنَ النّارِ . بِأبی أنْتُمْ وَ اُمّی وَ نَفْسی!

پدرم و مادرم و جانم فدایتان باد ! چگونه نیکوییِ ستایش شما را توصیف کنم و زیباییِ نعمت شما را به شمار آورم ؟ به واسطه شما ، خداوند ، ما را از خواری ، بیرون آورد و شدّت گرفتاری را از ما برداشت و ما را از آستانه پرتگاه هلاکت و آتش [دوزخ] ، نجات داد . پدرم و مادرم و جانم فدایتان باد !

توضیح واژه هابَلاء : در این جا : نعمت ، برکت . (1) غَمَرات : شدّت ها ، طغیان ها ، غلیان ها . (2) أنقَذَ : نجات داد ، رهایی بخشید . (3) شَفا : لبه ، کناره ، حاشیه . (4) جُرُف : پرتگاه ، بُریدگی لب رود یا دریا . (5)

.

1- .«البلاء : الإنعام» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 84) .

2- .«غمرات : جمع غمرة و غمرة کلّ شی ء : مُنْهَمکَه و شِدَّتُه کغمرة الهمّ و الموت و نحوهما» (لسان العرب ، ج 5 ، ص 29) .

3- .«أنقذه من فلان : نجّاه و خَلَّصَه» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 516) .

4- .«شَفا کلِّ شی ء : حده و حرفه» (العین ، ج 6 ، ص 288) .

5- .«الجرف : ما أکل السَیْل مِن أسفَل شِقِّ الوادی و النَّهْر» (لسان العرب ، ج 9 ، ص 25) .

شرح

برکات ولایت اهل بیت علیهم السلام

1 . رهایی از خواری

شرحـدر این بخش از «زیـارت جامعه» ، پیروان اهل بیت علیهم السـلام ، پس از اظهار نهایتِ ارادت خود به پیشـگاه آن بزرگان ، اعتراف می کنند که قادر به توصـیف فضائل آنان نیسـتند و نمی توانند نعمت های زیبایی را که خداوند متعال به وسـیله آنان به جامعه ارزانی داشته است ، شـماره کننـد و در ادامه ، به نمونه هایی از برکات پیروی از اهل بیت علیهم السـلام ، در زنـدگی مادّی و معنوی جامعه ، اشاره می کنند .

برکـات ولاـیت اهـل بیت علیهم السـلامجمله «کَیْفَ أصِفُ حُسْنَ ثَنائِکُم و اُحصـی جَمیلَ بَلائِکُم (1) ؛ چگونه نیکوییِ سـتایش شـما را توصـیف کنم و نعمت زیبای شما را بشمُرَم» ، اشاره به این است که پیروی از خاندان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله ، در واقع ، چیزی جز پیروی از قرآن و اسـلام ناب نیست . از این رو ، آثار و برکات آن برای زندگی مادّی و معنوی انسان ، شـمارش کردنی نیست که در عبارات پایانی «زیارت جامعه» ، به چند نمونه بارز آن ، اشاره شده است :

1 . رهایی از خواری‌نخستین نقش پیروی از اهل بیت علیهم السـلام ، در زندگی ، رهایی از ذلّت و خواری ، و رسـیدن به عزّت و سربلندی در دنیا و آخرت است ، چنان که از امام علی علیه السـلام روایت شده که فرمود : بِنا تُخْلَعُ رِبقَةُ الذُّلِّ عَن أعْناقِکُم . (2) به وسیله ما ، طوق خواری از گردن هایتان ، برداشته می شود . و بدین سان ، کسانی که در زندگی ، به هر دلیل ، زیر بار ذلّت بروند ، نمی توانند

.

1- .«واژه «بلاء» ، علاوه بر نعمت ، به معنای رنـج ، آزمایش و امتحان نیز آمـده است» (ر . ك : لسان العرب ، ج 14 ، ص 84) ؛ ولی در این جا ، معنای نخست ، مناسب تر است .

2- .شرح نهج البلاغة ، ابن ابی الحدید ، ج 1 ، ص 276 .

2 . رهایی از سختی و غم

3 . رهایی از دوزخ

مدّعی پیروی از اهل بیت علیهم السلام باشند ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود : مَن أقَرَّ بِالذُّلِّ طائِعا فَلَیسَ مِنّا أهلَ البَیتِ . (1) هر کس با میل و اختیار تن به ذلّت دهد ، از ما اهل بیت نیست .

2 . رهایی از سختی و غمتشویش ، نگرانی و اندوه ، از آسیب های خطرناك زندگی هستند که بسیاری از مردم جهان ، از آنها رنج می برند ؛ امّا تربیت شدگان مکتب اهل بیت علیهم السلام _ که همان مکتب اسلام ناب است _ ، از این گونه آسیب ها ، در امان اند . به سخن دیگر ، ولایت اهل بیت علیهم السلام ، راه پیوند با ولایت خداوند متعال است و کسانی که با ولایت خداوند متعال ، رابطه برقرار کنند ، در زندگی دنیوی و اُخروی آنان ، ترس و غم ، راه ندارد : «أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُواْ وَ كَانُواْ يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرَى فِى الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَ فِى الْأَخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَـتِ اللَّهِ ذَ لِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ . (2) آگاه باشید که دوستان خدا ، نه بیمی بر آنهاست ، و نه اندوهگین می شوند ؛ آنان که ایمان آورده و پروا پیشه کرده اند . برای ایشان ، در زندگی این جهان و در آن جهان ، مژدگانی است . برای سخنان خدا ، دگرگونی ای نیست . این است رستگاری [و کامیابیِ] بزرگ» .

3 . رهایی از دوزخاز مهم ترین برکات ولایت اهل بیت علیهم السلام ، رهایی از دوزخ است . از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود :

.

1- .تحف العقول ، ص 58 .

2- .سوره یونس ، آیه 62 _ 64 .

وَاللّهِ لا یَمُوتُ عَبدٌ یُحِبُّ اللّهَ وَرسُولَهُ ویَتَوَلَّی الأئِمَّةَ علیهم السلام فَتَمَسُّهُ النّارُ . (1) به خدا سوگند ، هر بنده ای که خدا و فرستاده اش را دوست داشته باشد و ولایت ائمّه علیهم السلام را پذیرفته باشد و از دنیا برود ، آتش [دوزخ] به او نمی رسد! امّا کسانی که با اهل بیت علیهم السلام و روش آنها در زندگی بیگانه اند ، بر لبه پرتگاه آسیب های گوناگون که به دوزخ منتهی می شود ، حرکت می کنند و هر لحظه ، ممکن است که در دوزخ اعمال ناشایسته خود ، فرو بیفتند . جمله «وَأَنقَذَنا مِن شَفا جُرُفِ الهَلَکاتِ وَ مِنَ النّارِ» ، اشاره به این است که پیروی از اهل بیت علیهم السلام ، همواره انسان را از خطرهایی که زمینه ساز وارد شدن به آتش دوزخ است ، مصونیت می بخشد . در ادامه ، پس از نهایت ابراز ارادت و محبّت به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله ، با تکرار جمله «بِأبی أنتُمْ و أمّی ...» ، به شمارِ دیگری از برکات پیروی از اهل بیت علیهم السلام ، اشاره شده است .

.

1- .. رجال النجاشی ، ج 1 ، ص 138 ، ش 79 .

بِمُوالاتِكُمْ عَلّمنا اللّهُ مَعالِمُ دينِنا

اشاره

(108)بِمُوالاتِكُمْ عَلّمنا اللّهُ مَعالِمُ دينِنا و أصْلَحَ ما كانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيانا ، وَ بِمُوالاتِكُمْ تَمّتِ الْكِلمَةُ وَ عَظُمَتِ النِّعْمَةُ وَ ائْتَلَفَتِ الْفُرْقَةُ ، وَ بِمُوالاتِكُمْ تُقْبَلُ الطّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ ، وَ لَكُمُ الْمَوَدَّةُ الْواجِبَةُ وَ الدَّرَجاتُ الرَّفيعَةُ وَ الْمَقامُ الْمَحْمُودُ وَ الْمَكانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللّهِ عز و جل وَ الْجاهُ الْعَظيمُ وَ الشَّأْنُ الكَبيرُ وَ الشَّفاعَةُ الْمَقْبُولَة .

خداونـد ، به ولايت شـما ، نشانه هاى روشن دين را به ما آموخت و آنچه را از دنيايمان تباه شده بود ، اصـلاح كرد و به ولايت شـما ، كلمه توحيد ، كامل شد و نعمت ، بزرگ شـمرده شد و پراكندگى و جدايى به ائتلاف و يكپارچگى تبديل شد و به ولايت شما ، اطاعت واجب ، پذيرفته مى شود و [تنها] دوستى شـماست كه بر همگان ، واجب است ، و درجات بلندمرتبه و مقامِ پسنديده شده و جايگاه مشخّص نزد خداوند عز و جل ، و منزلت والا و مرتبت سِتُرگ و شفاعت پذيرفته شده ، از آنِ شماست ...

توضـيح واژه هامَعالِم : نشانه ها ، علائم ، نشانه هاى ويژه . (1) اِئْتَلَفَ : به هم پيوست ، يكى شـد . (2) الفُرْقَة : جدايى ، پراكندگى . (3) الدَّرجات : درجه ها ، رتبه ها ، مرتبه ها . (4)

.

1- .«معالم : جمع مَعْلَم و المَعْلَم : الأثَر يستدلُّ به على الطريق» (لسان العرب ، ج 12 ، ص 420) .

2- .« ... يدلّ على إنضمام الشى ء إلى الشى ء» (معجم مقاييس اللّغة ، ج 1 ، ص 131) .

3- .«الفرقة : مصدر الاِفتراق» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 300) . «و افترقوا أى فارق بعضهم بعضا» (العين ، ج 5 ، ص 147) . «الفَرق : خلاف الجمع» (لسان العرب ، ج 10 ، ص 299) .

4- .«الدرجة : واحدة الدرجات و هى الطبقات من المراتب» (لسان العرب ، ج 2 ، ص 266) . «الدرجة : الرفعة فى المنزلة» (همان جا)

.

شرح

1 . دین شناسی

شرحدر این عبارات از «زیارت جامعه» ، زائر ، رسیدن به کمالات معنوی و برخورداری از دنیایِ نیکو را از برکات همبستگی با اهل بیت علیهم السلام بر می شمرد و با جمله «بِمُوالاتِکُم» ، به شمارش برکات ولایت اهل بیت علیهم السلام می پردازد که از دین شناسیِ واقعی شروع می شود و به شفاعت اهل بیت علیهم السلام پایان می یابد :

1 . دین شناسییکی دیگر از برکات ولایت اهل بیت علیهم السلام و پیروی از آنان ، دین شناسی است که با جمله «بِمُوالاتِکُم عَلَّمَنا اللّهُ مَعالِمَ دِینِنا ؛ خداوند ، به وسیله ولایت شما ، نشانه های دین ما را به ما آموخت» ، بدان اشاره شده است . «معالِم» دین ، نشانه های روشن دین است ؛ یعنی ره نمودهای اساسی و روشن دین را با پیروی از اهل بیت علیهم السلام می توان آموخت ؛ چرا که : أهلُ البَیتِ أَدری بِما فِی البَیتِ . (1) اهل خانه ، بهتر می دانند که در خانه چیست. ولایت اهل بیت علیهم السلام ، سبب می شود که ره نمودهای دینی پیامبر صلی الله علیه و آله ، تا اواسط قرن سوم هجری در جامعه اسلامی تداوم یابد ، چنان که از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود : حَدِیثي حَدِیثُ أبي وَ حَدِیثُ أبي حَدِیثُ جَدِّي وَ حَدِیثُ جَدِّي حَدِیثُ الحُسَینِ علیه السلام وَ حَدِیثُ الحُسَینِ حَدِیثُ الحَسَنِ علیه السلام وَ حَدِیثُ الحَسَنِ حَدِیثُ أمیرِ المُؤمِنینَ علیه السلام وَ حَدِیثُ أمیرِالمؤمنینَ حَدِیثُ رَسولِ اللّهِ صلی الله علیه و آله وَ حَدِیثُ رَسولِ اللّهِ قَولُ اللّهِ عز و جل . (2) سخن من ، سخن پدرم [امام باقر علیه السلام] است و سخن پدرم ، سخن جدّم [امام زین العابدین علیه السلام] است و سخن جدّم ، سخن حسین علیه السلام است و سخن حسین ، سخن حسن علیه السلام است و سخن حَسَن ، سخن امیر مؤمنان علیه السلام است و سخن امیر مؤمنان ، سخن پیامبر خدا صلی الله علیه و آله است و سخن پیامبر خدا ، کلام خداوند عز و جلاست .

.

1- .. بحار الأنوار ، ج 81 ، ص 274 .

2- .الکافی ، ج 1 ، ص 53 ، ح 14 .

2 . حلّ مشکلات مادّی

3 . کامل شدن دین

این سخن ، بدین معناست که سنّت پیامبر صلی الله علیه و آله تا اواسط قرن سوم ، استمرار داشته است و اهل سنّت واقعی ، کسانی هستند که از خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله پیروی می نمایند .

2 . حلّ مشکلات مادّی‌ولایت اهل بیت علیهم السلام ، نه تنها مشکلات دینی و معنوی جامعه را برطرف می کند ؛ بلکه موجب سامان یافتن امور مادّی و دنیوی انسان هاست ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : فَوَ اللّهِ ما أحَبَّهُم أحَدٌ إلّا رَبِحَ الدُّنیا وَالآخِرَةَ ! (1) به خدا سوگند ، هیچ کس دوستدار آنان نشد ، مگر این که دنیا و آخرت را بُرد ! افزون بر این که پیروی از اهل بیت علیهم السلام در نظام آفرینش ، به طور طبیعی برکات مادّی را برای انسان در زندگی اش به همراه دارد ، تجربه نشان داده که بسیاری از مشکلات زندگی ، با توسّل به آنها ، قابل حل است .

3 . کامل شدن دینجمله «وَ بِمُوالاتِکُم تَمَّتِ الکَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ النِعمَةُ ؛ به وسیله ولایت شما ، کلمه [توحید] ، کامل شد و نعمت [الهی] ، عظیم گردید» ، اشاره به این است که با ولایت اهل بیت علیهم السلام ، دین ، کامل شده است ؛ زیرا مراد از «کلمه» در این عبارت ، کلمه توحید است که یگانگی خدا را بر بنای دین اسلام می داند و به عنوان نخستین شعار پیامبر صلی الله علیه و آله ، در کلمه «لا إله إلّا اللّه » ، تجلّی یافته است و آنان که به کلمه توحید ، باور دارند ، تمام بت ها را نفی می کنند و به یکتایی خدای بزرگ ، اعتراف می کنند . این کلمه ، با پذیرفتن ولایت اهل بیت علیهم السلام کامل می شود ، چنان که جابر بن عبد اللّه انصاری ، راوی مشهور پیامبر صلی الله علیه و آله ، چنین روایت کرده است : بادیه نشینی ، نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت : ای پیامبر خدا! آیا بهشت ، بهایی دارد ؟ فرمود : «آری» . گفت : بهایش چیست ؟ فرمود : «کلمه لا إله إلّا اللّه که بنده صالح ،

.

1- .. مقتل الحسین علیه السلام ، ج 1 ، ص 59 .

آن را از روی اخلاص بگوید». گفت : اخلاص آن چیست ؟ فرمود : العَمَلُ بِما بُعِثتُ بِهِ في حَقِّهِ وَ حُبُّ أهلِ بَيتي . عمل کردن به آنچه برای آن ، فرستاده شده ام و دوست داشتن اهل بیت من . گفت : دوست داشتن اهل بیت تو ، از حقوق این کلمه است ؟ فرمود : أَجَلْ ، إنَّ حُبَّهُم لَأَعظَمُ حَقِّها . (1) آری ! دوست داشتن آنان ، بزرگ ترین حقّ آن است . همچنین ، از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود : إنّي وَ ذُرِّيَّتِي من شُرُوطِها . (2) من و فرزندانم ، از جمله شرط های آن هستیم. امام رضا علیه السلام ، در سفر به خراسان ، در شهر نیشابور ، حدیثی را به یادگار نهاد که به حدیث «سلسلة الذهب» (3) مشهور شده است. امام رضا علیه السلام ، در کجاوه (4) نشسته بود که راویان حدیث ، گِردش را گرفتند و از امام علیه السلام ، حدیثی را به یادگار خواستند. امام علیه السلام ، سر از کجاوه بیرون آورد و پس از نام بردن از پدران بزرگوارش ، از امیر مؤمنان علیه السلام نقل کرد که فرمود : از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود : از جبرئیل علیه السلام شنیدم که فرمود : از خداوند عز و جلشنیدم که فرمود : لا إلهَ إلّا اللّهُ حِصْنی ، فَمَن دَخَلَ حِصْنی أمِنَ مِنْ عَذابی . لا إله إلّا اللّه ، دژ من است و هر کس وارد دژ من شود ، از عذابم در امان است.

.

1- .. الأمالی ، طوسی ، ص 583 ، ح 1207 .

2- .. ینابیع المودّة ، ج 3 ، ص 455 ، و 460 .

3- .. سلسلة الذَّهَب ، یعنی زنجیره طلایی . از آن رو که امام رضا علیه السلام ، حدیث را با ذکر اسامی اجداد مطهّرش به پیامبر صلی الله علیه و آله و جبرئیل علیه السلام رسانده ، به «سلسلة الذّهب» مشهور شده است .

4- .. دو اتاقك چوبین رویاز یا دارای سایبان که آنها را در طرفین شتر یا اسب می بندند و در هر اتاقك ، مسافری می نشیند و در قدیم ، وسیله حمل و نقل مسافران بوده است (فرهنگ معین ، ج 3 ، ص 2911).

4 . اتّحاد امّت اسلامی

راویان حدیث ، گفته اند : چون شتر به راه افتاد ، امام علیه السلام با صدای بلند به ما فرمود : بِشُرُوطِها ، وَ أنا مِنْ شُرُوطِها . (1) امّا این ، شرط هایی دارد و من ، از شرط های آن هستم. بنا بر این ، شرطِ اتمام کلمه توحید ، ولایتِ اهل بیت علیهم السلام است. پیامبر صلی الله علیه و آله ، دوستی اهل بیت علیهم السلام ، را سبب کمال دین دانسته و فرموده است : حُبُّ أهلِ بَیتِي وَ ذُرِّیَّتِي اِسْتِکمالُ الدِّینِ . (2) دوست داشتن اهل بیت من و فرزندانم ، کمال دین است. بدین سان ، با ولایت اهل بیت علیهم السلام ، دین اسلام ، کامل و نعمت خداوند متعال بر امّت اسلامی ، تمام می شود و «عَظُمَتِ النِّعْمَة» ، یعنی : نعمت عظیم می گردد : «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَرَضِیتُ لَکُمُ الْاِسْلَامَ دِینًا . (3) امروز ، دین شما را برایتان ، کامل و نعمت خود را بر شما ، تمام کردم و اسلام را برای شما [به عنوان] آیین برگزیدم» . این آیه که در آخرین سال زندگانی پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد ، رمزِ تداومِ دینِ کامل را بیان فرموده است ؛ زیرا پیش از آن ، تمامِ احکام فردی و اجتماعی ، بیان شده بود و حتّی فریضه حج ، در همان سال ، به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله به انجام رسید . بنا بر این ، در روز غدیر خم ، این آیه ، ابلاغ شد تا دینِ کامل ، از دینِ ناقص ، باز شناسانده شود. محبّت اهل بیت علیهم السلام بزرگ شماریِ نعمتی است که خداوند برای تداومِ اسلام کامل ، عطا فرمود.

4 . اتّحاد امّت اسلامیرمز عزّت ، عظمت و بزرگی امّت اسلامی ، وحدت کلمه است . شرایط سیاسی _

.

1- .. التوحید ، ص 25 ، ح 23.

2- .. الأمالی ، صدوق ، ص 259 ، ح 1.

3- .. سوره مائده ، آیه 3 .

5 . پذیرفته شدن واجبات

اجتماعی حاکم بر جهان اسلام و توطئه های پیچیده استکبار جهانی بر ضدّ اسلام و جوامع اسلامی ، ضرورت وحدت کلمه داشتن میان مسلمانان را دوچندان کرده و توجّه همه اندیشمندان مسلمان متعهّد را به این موضوع ، معطوف کرده است . امّا مسئله اصلی این است که : چگونه می توان میان همه مسلمانان جهان ، با همه اختلافات قومی و مذهبی ، وحدت کلمه ایجاد کرد ؟ جمله «وَ ائتَلَفَتِ الفُرقَةُ ؛ [با دوستی شما ،] جدایی به اُلفت تبدیل می شود» ، پاسخ این سؤال است . دوستی اهل بیت علیهم السلام ، مهم ترین محور اتّحاد امّت اسلامی است ، چنان که از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود : حُبُّنا أهلَ البَیتِ نِظامُ الدّینِ . (1) دوست داشتن ما اهل بیت ، نظام دین است . قرآن ، برای آن که مسلمانان به محور اتّحاد ، دست یابند ، محبّت اهل بیت علیهم السلام را واجب کرده است : «قُل لَا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبَی . (2) بگو : «بر این [رساندن پیام] ، هیچ مزدی از شما نمی خواهم ، مگر دوستی در باره خویشاوندان [نزدیکم]» ». بنا بر این ، کسی نمی تواند بگوید : من مسلمانم و قرآن را قبول دارم ؛ ولی اهل بیتِ پیامبر صلی الله علیه و آله را دوست ندارم ؛ زیرا همان طور که آمد ، خطاب به اهل بیت علیهم السلام می گوییم : «وَ لَکُمُ المَوَدَّةُ الواجِبَةُ ؛ یکی از حقوق شما ، وجوب دوستی است» . این دوستی ، می تواند همه مسلمانان جهان را به هم پیوند دهد و زمینه حکومت جهانی اسلام را فراهم سازد ، که به اذن خدا ، در آینده ، چنین خواهد شد .

5 . پذیرفته شدن واجباتجمله «وَ بِمُوالاتِکُمْ تُقْبَلُ الطّاعَةُ المُفْتَرَضَةُ ؛ به وسیله ولایت شما ، عبادات

.

1- .الأمالی ، طوسی ، ص 296 ، ح 582 .

2- .سوره شورا ، آیه 23 .

6 . شفاعت اهل بیت علیهم السلام

واجب ، پـذیرفته می شونـد» ، اشاره به این است که ولایت و محبّت اهل بیت علیهم السـلام ، شـرط قبولیِ اعمال است و بدون آن ، هیچ عملی نزد خداوند متعال ، پذیرفته نیست ، چنان که از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود : وَالَّذي بَعَثَني بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَو أنَّ رَجُلاً لَقِيَ اللّهَ بِعَمَلِ سَبعِينَ نَبِيًّا ، ثُمَّ لَم يَأتِ بِوِلايَةِ أُولِي الْأمرِ مِنّا أهلَ البَيتِ ما قَبِلَ اللّه مِنهُ صَرفًا وَ لا عَدلاً . (1) سوگند به آن که مرا به حق ، به پیامبری بر انگیخت ، اگر کسـی با عمل هفتاد پیامبر ، به بارگاه حق وارد شود ، امّا ولایت ما اهل بیت را به همراه نیاورد ، خداوند ، هیچ عمل واجب و مستحبّی را از او نخواهد پذیرفت. این سخن ، بدین معناست که بدون دوستی اهل بیت علیهم السلام ، برنامه هایی که اسـلام برای تکامل انسان آورده ، نمی تواند اثربخش باشد . به سـخن دیگر ، آنچه می تواند برنامه های اسلام را در جهت سعادت و خوش بختی انسان ، قرار دهد ، نظام اسـلامی است ، و چنین نظامی ، تنها ، با محور قرار گرفتن خاندان پیامبر صـلی الله علیه و آله ، امکان تحقّق دارد . بنا بر این ، بدون ولایت و محبّت آنان ، هیچ عملی پذیرفته نیست . پس از بیان برکات ولایت و دوستی اهل بیت علیهم السـلام ، در پایان این بخش ، به موقعیت والای آنان نزد خداوند ، اشاره می شود .

6 . شـفاعت اهـل بیت علیهم السـلامجملات پایـانی این بخش از «زیـارت جـامعه» ، به آخرین برکات ولایت و محبّت اهل بیت علیهم السـلام برای پیروان آنها ، اشاره دارد که عبارت است از : شفاعت در روز قیامت ، و «مقام محمود» ، همان مقام شفاعت کبراست که ویژه خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله است . آنان ،

.

1- .. الأمالی ، مفید ، ص 115 ، ح 8 .

از این موقعیت بس والا ، نزد خداوند متعال ، در قیامت برای هدایت دوستان خود ، به بهشت و ترفیع درجه آنان ، بی نهایت بهره می برند .
از پیـامبر خـدا صـلی الله علیه و آله روایت شـده که فرمود : إلزَموا مَوَدَّتَنـا أهـلَ البَیتِ فَـإنَّهُ مَنْ لَقِیَ اللّهَ عز و جـل وَ هُوَ یَوَدُّنـا دَخَلَ الجَنَّةَ بِشَفاعَتِنا . (1) به دوستی ما اهل بیت ، چنگ زنید ؛ زیرا هر کس خداوند عز و جل را ، در حالی که ما را دوست داشته باشد ، دیدار کند ، با شفاعت ما به بهشت می رود .

.

1- .المعجم الأوسط ، ج 2 ، ص 360 ، ح 2230 .

رَبَّنَآ آمَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ

شرح

اشاره

(109) (رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّـهِدِينَ) (1) . (رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ» . (2) سُبْحانَكَ إِنْ كانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً .

(پروردگارا ! به آنچه فرو فرستاده ای ، ایمان آوردیم و از پیامبر ، پیروی کردیم . پس ما را در زمره گواهان ، ثبت کن . پروردگارا ! دل های ما را پس از آن که به ما راه را نمودی ، [از راستی به کژی] مگردان و ما را از جانب خود ، بخشایشی ارزانی دار ، که تویی بسیارْ بخشنده) . منزّهی تو . بی گمان ، وعده پروردگار ما ، انجام شدنی است .

توضیح واژه هاالشّاهِد : گواه ، حاضر . (3) زَاغَ : برگشت ، منحرف شد ، تغییر جهت داد . (4) وَهّاب : بسیارْ بخشنده . (5)

شرحتا این جا تفسیر قرآن ناطق و انسان کامل ، به پایان رسید . اکنون در بخش پایانی «زیارت جامعه» ، زائران بامعرفت اهل بیت علیهم السلام ، چند درخواست از خداوند متعال دارند و در میان آنها ، یك خواهش از اهل بیت علیهم السلام می نمایند . این درخواست ها ، که

.

1- .سوره آل عمران ، آیه 53 .

2- .سوره آل عمران ، آیه 8 .

3- .«الشاهد : الحاضر» (لسان العرب ، ج 3 ، ص 240) .

4- .«الزیغ : المَیْل» (لسان العرب ، ج 8 ، ص 432) . «قوله تعالی : «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا» أي : لا تملنا عن الهدی والقصد ولا تضلنا» (همان جا) .

5- .«الهبة : العطیة الخالیة عن الأعواض و الأغراض ، فاذا کثرت سمی صاحبها وهّابا» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 803) .

1 . در صف گواهان قرار گرفتن

در واقع ، سعادت و خوش بختی آنها را تضمین می نماید ، از این قرارند :

1 . در صف گواهان قرار گرفتننخستین درخواست زائر اهل بیت علیهم السلام از خدا ، در صفِ گواهان قرار گرفتن در روز قیامت است که در قالب این دعای قرآنی ، بیان می شود : «رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّـهِدِينَ . بار خدایا ! به آنچه فرو فرستاده ای ، ایمان آوردیم و از پیامبر ، پیروی کردیم . پس ما را در زمره شاهدان ، ثبت کن» . این دعای حواریان عیسی علیه السلام بود که به خدا گفتند : ما به آنچه فرستادی (بر عیسی علیه السلام) ، ایمان آوردیم و در عمل هم از فرستاده تو ، پیروی کردیم . بنا بر این ، از تو می خواهیم که نام ما را در زمره گواهان ، ثبت فرمایی . زائر اهل بیت علیهم السلام هم در پایان زیارت آنان ، به درگاه خدا می گوید : بار خدایا ! ما به آنچه فرستاده ای (بر پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله) ، ایمان آوردیم و در عمل نیز از پیامبرت ، پیروی کردیم . بنا بر این ، ما را در زمره گواهان ، ثبت فرما . گفتنی است که مقصود از «آنچه فرستاده ای» ، می تواند همه تعالیم آسمانی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و از جمله ، ولایت اهل بیت علیهم السلام باشد ، و می تواند اشاره ویژه به مسئله ولایت آن بزرگواران باشد که در آن صورت ، به «آیه تبلیغ» ، ناظر است : «يَـأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ . (1) ای پیامبر ! آنچه را از جانب پروردگارت به سوی تو فرستاده شده ، برسان » . همچنین ، ثبت شدن در زمره گواهان را چند گونه می توان تفسیر کرد : الف _ ثبت شدن در زمره کسانی که حقّانیّت نبوّت خاتم انبیا صلی الله علیه و آله و آنچه بر او نازل شده ، از جمله مسئله ولایت را با علم شهودی می بینند که اشاره به این آیه است که :

.

1- .سوره مائده ، آیه 67 .

2 . ثابت قدم ماندن

«وَ يَرَى الَّذِينَ أُوتُواْ الْعِلْمَ الَّذِى أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَ يَهْدِى إِلَى صِرَ طِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ . (1) و آنان که به ایشان ، دانش داده انـد ، می دانند که آنچه از پروردگارت به تو فرو فرستاده شده ، [راست و] درست است و به راه آن بی همتای ستوده ، راه می نمایانَد» . در واقع ، زائر اهل بیت علیهم السـلام ، پس از اعتراف به ویژگی هایی که برای آنان برشمرده ، از خداوند متعال می خواهد که این معرفت عقلی را به عمقِ جان او ببرد و به معرفت شـهودی ، تبـدیل نمایـد . ب ـ معنای دیگر «در صف گواهان قرار گرفتن» ، این است که زائر بامعرفت اهل بیت علیهم السـلام ، در شمارِ آنان که شاهد اعمال مردم اند (یعنی اهل بیت علیهم السلام) ، قرار گیرد . (2) ج ـ معنای سوم ، آن است که مقصود از ثبت شـدن همراه بـا گواهان ، این است که زائر ، در زمره اصـحاب پیامبر خـدا صـلی الله علیه و آله قرار گیرد و در واقع ، وی پاداشِ صحابی پیامبر صلی الله علیه و آله بودن را از خدا می خواهد .

2 . ثابت قـدم ماندنـدومین درخواست زائر اهل بیت علیهم السـلام از خداوند منّان ، این است که در راه ایمان به خدا و عمل به آنچه بر او فرسـتاده ، اسـتوار و ثابت قـدم بماند که این درخواست نیز در قالب یك دعای دیگر قرآنی آمده : «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنـكَ رَحْمَـةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ . پروردگارا ! دل های ما را ، پس از آن که به ما راه را نمودی ، [از راستی به کژی]مگردان و ما را از نزد خود ، بخشایشی ارزانی دار ، که تویی بسیارْبخشنده» . این دعا ، دعای ژرف اندیشان و راسخانِ در علم است . آنان می دانند اگر فضل و

.

1- .سوره سبأ ، آیه 6 .

2- .الأنوار اللامعة ، ص 191 .

عنایت و امـداد الهی نباشد ، از انحراف ، مصون نیسـتند ، چنان که از امام کاظم علیه السـلام روایت شده که در تبیین آیه یاد شده ، فرموده است : إنَّ اللّهَ حَکی عَن قَومٍ صـالحِینَ أنَّهُم قـالوا : «رَبَّنَـا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا ...» حینَ عَلِمُوا أنَّ القُلوبَ تَزیغُ وَ تَعُودُ إلی عَماها وَ رَداها . (1) بی گمان ، خداونـد از قومی شایسـته حکایت کرده که وقتی دریافتند که دل ها ، منحرف می شوند و به کوری و هلاکت خود ، باز می گردند ، گفتند : «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا ...» ممکن است کسی بپرسد : چرا خداوند متعال ، برخی را نه تنها هدایت نمی کند ؛ بلکه دل آنها را به بیماری «زیغ» و انحراف ، دچار می نماید ؟ پاسخ ، این است که بیماری «زیغ» ، در نتیجه تکرار پاسخ های منفی به ندای عقل ، به وجود می آید . وقتی انسان از راهی که عقل ، آن را درست می داند ، منحرف شد و کاری را که عقل ، آن را نادرست می داند ، انجام داد و این عملِ خلاف عقل را بارها تکرار کرد ، انحراف از راستی و درستی ، به تدریـج ، عادت او می شود و ضـمیمه وجود او می گردد ، به گونه ای که دیگر یا به سختی می توانـد و گاهی هرگز نمی توانـد که به راه راست برود و در مسـیری که عقل ، آن را صـحیح می داند ، قدم بردارد . این جاست که قلب و فکر انسـان ، به بیماری زیغ و انحراف ، مبتلا می شود . قرآن کریم ، در این باره می فرمایـد : «فَلَمَّا زَاغُواْ أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ . (2) پس وقتی آنان [از راه حق] منحرف شدنـد ، خداوند ، دل هایشان را منحرف کرد » . یعنی انحراف عملی انسان از راه حق ، سـبب می شود که قلب و عقـل انسـان ، به بیمـاری انحراف ، مبتلاـ گردد . به عبـارت دیگر ، انحراف ظـاهری ، در عمق انـدیشه و جان انسان ، اثر می کنـد و موجب انحراف باطنی او می شود .

.

1- .الکافی ، ج 1 ، ص 18 ، ح 12 .

2- .سوره صف ، آیه 5 .

انحراف دل و بـاطن انسان ، نتیجه طبیعی زنگار گرفتن آینه قلب است ، و زنگار گرفتن آینه قلب ، نتیجه طبیعی هوسـرانی و انحراف عملی از راه حقّ است . معنای انحراف باطنی انسان به وسیله خداوند ، همین است که انحراف عملی و ظاهری ، بر اساس سنن الهی و نظام آفرینش ، به انحراف قلبی و روحی تبدیل می شود . البته باید توجّه داشت که یکی از عوامل استواری ایمان ، دعا کردن است . در کنار دعا ، رعایت نکـات دیگری هم ضـرور است که مهم ترین آنهـا ، پرهیزگـاری و اجتناب از گناه است . (1) روایت شـده که از امیر مؤمنان علیه السـلام پرسیده شد : چه چیزی ، ایمان را تثبیت می کند ؟ امام علیه السلام فرمود : «پارسایی » . پرسیدند : چه چیزی ایمان را زائل می کند ؟ امام علیه السـلام فرمـود : «حرص ورزیـدن» . (2) وَرَع (پارسـایی) و طمـع (حرص) ، دو کلیـد ثبـات یـا انحراف ایمـان هسـتند . وَرَع ، به خویشـتنداری ای می گویند که از تقوا (پرهیزگاری) ، عمیق تر است ؛ زیرا شـخص پارسا ، از شـبهه هم پرهیز کند ، (3) ولی پرهیزگاری ، همان خویشتنداری از گناه و حرام است. اگر کسی بتواند خود را از ورود به محدوده شُبهات ، باز دارد ، ایمانش پا بر جا خواهد ماند ؛ ولی کسـی که به اموال دیگران چشم داشـته باشـد و برای جمع آوری اموال دنیـا ، خود را به هر سو بکشاند ، ایمانش عاریتی است و همیشه در معرض خطر ، قرار دارد. مفضّل بن عمر ، از یاران امام صادق علیه السلام ، از ایشان پرسید : نجات یافته ، چگونه

.

1- .برای آشـنایی با عوامل ثبات ایمان و عواملی که تـداوم ایمان را تهدیـد می کننـد ، ر . ك : دانش نامه میزان الحکمـة ، ج 8 ، ص 207 (استواری ایمان) .

2- .. الأمالی ، صدوق ، ص 365 ، ح 11.

3- .. پیامبر خدا صـلی الله علیه و آله فرموده است : «الورع الذی یقف عند الشبهة» (کنز العمال ، ج 3 ، ص 428 ، ح 7289 . نیز ر . ك : بحار الأنوار ، ج 70 ، ص 296 ، باب الورع و اجتناب الشبهات) .

داستان ایمانِ عاریتی

شناخته می شود ؟ امام فرمود : مَن کانَ فِعلُهُ لِقَولِهِ مُوافِقا فَأَثبِتْ لَهُ الشَّهادَةَ ، وَ مَن لَم یَکُن فِعلُهُ لِقَولِهِ مُوافِقا فَإنَّما ذلِكَ مُستَودَعٌ . (1) هر کس کردارش با گفتارش یکی باشد ، پس برایش گواهی بده [که اهل نجات است] ، و هر کس کردارش با گفتارش سازگار نباشد ، ایمانش عاریتی است . یکی دیگر از راه های ثبات دین ، همراهیِ همیشگی با معارف اهل بیت علیهم السلام ، یعنی همان راه مستقیم است . در روایتی از امیر مؤمنان علیه السلام ، خطاب به کمیل ، ایمان را به «ثابت» و «عاریتی» تقسیم کرده و فرموده است : فَاحْذَر أن تَکُونَ مِنَ المُستَودِعینَ ، و إنّما یَستَحِقُّ أن یَکونَ مُستَقَرًّا إذا لَزِمْتَ الجادَّةَ الواضِحَةَ الَّتي لا تُخرِجُكَ إلی عِوَجٍ وَ لا تُزیلُكَ عَن مَنهَجٍ . (2) پس بپرهیز از این که از عاریت گیرندگان باشی . [برای ایمان] ، آن سِرّی که پایدار باشد [تا به مددِ ایمان استوار] ، راهی روشن در پیش گیری که تو را به کژی نکشاند و تو را از راه به در نبرد . دعا نیز در پایداری و ثبات دین ، تأثیرِ مهمّی دارد و حتّی ایمانِ عاریتی را به ایمان ثابت ، بر می گرداند . امام صادق علیه السلام ، فرموده است : وَ مِنهُم مَنْ أُعِیرَ الْاءیمانَ عارِیَةً فَإذا هُوَ دَعَا وَ اَلَحَّ فِی الدُّعاءِ ماتَ عَلَی الْاءیمانِ . (3) و برخی از مؤمنان هم ایمان عاریتی دارند . اینان ، اگر [برای استواری ایمان خود] دعا کنند و در دعا ، پافشاری کنند ، با ایمان می میرند .

داستان ایمانِ عاریتیفُضَیل بن عیاض (4) که پس از تحوّلی روحی ، در زمره بزرگان عرفان قرار گرفت ،

.

1- .. الکافی ، ج 1 ، ص 45 ، ح 5.

2- .. تحف العقول ، ص 174.

3- .. الکافی ، ج 2 ، ص 419 ، ح 5 .

4- .. فضیل بن عیاض ، از راهزنان منطقه خراسان بوده که شبی به قصدِ دزدی ، از دیوار خانه ای بالا می رفت . صدای قرآن خواندن شخصی را شنید که می خواند : «أَلَمْ یَأْنِ لِلَّذِینَ ءَامَنُواْ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِکْرِ اللَّهِ ؛ آیا کسانی را که ایمان آورده اند ، هنگام آن نرسیده است که دل های ایشان ، از یاد خدا ، نرم و ترسان شود ؟» (سوره حدید ، آیه 16) این آیه ، در دل فضیل نشست و به خود آمد و گفت : «آری ! وقت آن رسیده است ». توبه ای نیکو کرد و راه حق را یافت و در اواخر عمر ، در جوار خانه خدا سکنا گزید و شاگردانی را تربیت کرد .

3 . بهره مند شدن از رحمت ویژه الهی

در مکّه ، حلقه درسی تشکیل داد و شاگردانی بر گِرد او جمع شدند . روزی یکی از شاگردانش ، بیمار شد . فضیل ، وقتی بر بالین او آمد که در حالِ مُردن بود . برای همین ، شروع به تلاوت سوره «یس» کرد که شاگرد به او گفت : «استاد! نخوان» . چند لحظه ای گذشت و حال او بدتر شد . فضیل ، «لا إله الّا اللّه » را به او تلقین کرد تا تکرار کند ؛ امّا آن شاگرد ، سر باز زد و گفت : «از هر چه گفته ام ، پشیمان و بیزارم !» ، و با گفتن همین سخن جان سپرد . فضیل ، اندوهگین شد و مدّتی از خانه خود ، بیرون نیامد تا این که در خواب دید که آن شاگرد را به سمت دوزخ می برند . به او گفت : چرا نگذاشتی سوره «یس» را بخوانم ؟ چرا «لا إله الّا اللّه » را نگفتی ؟ چرا این گونه مُردی ؟ ! پاسخ داد : من ، سه مشکل داشتم : سخن چین ، حسود و شرابخوار بودم . روزی بیمار شدم . طبیب ، برایم شرابْ تجویز کرد و من ، شرابخوار شدم . همین خصائص زشت ، سبب سلب ایمان از من شد و بی ایمان ، از دنیا رفتم .

3 . بهره مند شدن از رحمت ویژه الهیراسخان در علم ، پس از این که از خداوند متعال می خواهند که دلشان را از بیماری انحراف ، مصون بدارد ، با نام «وهّاب» (1) (مبالغه در «واهب» ، یعنی بی مزدْ بسیارْ بخشنده) ، خدا را مخاطب می سازند و از او می خواهند که آنان را از رحمت ویژه خود ، بهره مند سازد . سومین درخواست زائران اهل بیت علیهم السلام ، تکرار همین دعای راسخان در علم و بهره مند شدن از رحمت خاصّ الهی است .

.

1- .ر . ك : دانش نامه عقاید اسلامی ، ج 7 ، ص 371 (فصل نود و یکم : «وهّاب») .

آنان ، در پایان این سه دعا ، ضـمن تنزیه خداونـد از همه نقص ها ، با سه تأکید ، (1) ابراز می دارنـد که وعده الهی در اجابت دعا ، تحقّق می یابد (2) و بدین سان ، اظهار امیدواری می نمایند که با اجابت دعاهای یاد شده ، در صف گواهان ، قرار خواهند گرفت ، در دینداری و ولایت مداری ، ثابت قدم و استوار ، خواهند مانْد ، و از رحمت خاصّ الهی ، بهره مند خواهند شد .

.

1- .مقصود ، کلمه «إنّ» ، «کان» زائده ، و «لام» در «لَمفعولاً» است .

2- .اشاره است به آیه 60 از سوره غافر : «ادْعُونِی أَسْتَجِبْ لَکُمْ ؛ مرا بخوانید تا اجابت کنم شما را» .

یا وَلِیَّ اللّهِ ! إنّ بَیْنی وَ بَیْنَ اللّهِ عز و جل ذُنُوبا

اشاره

(110)یا وَلِیَّ اللّهِ ! 1 إنّ بَیْنی وَ بَیْنَ اللّهِ عز و جل ذُنُوبا لا یَأْتی عَلَیْها إلّا رِضاکُمْ ، فَبِحَقِّ مَنِ ائْتَمَنَکُمْ عَلی سِرِّهِ وَ اسْتَرْعاکُمْ أمْرَ خَلْقِهِ وَ قَرَنَ طاعَتِکُمْ بِطاعَتِهِ لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبی وَ کُنْتُمْ شُفَعائی ، فَإنّی لَکُمْ مُطیعٌ . مَنْ أطاعَکُمْ فَقَدْ أطاعَ اللّه وَ مَنْ عَصاکُمْ فَقَدْ عَصَی اللّهَ وَ مَنْ أحَبَّکُمْ فَقَدْ أحَبَّ اللّهَ وَ مَنْ أبْغَضَکُمْ فَقَدْ أبْغَضَ اللّه . اَللّهمّ إنّی لَوْ وَجَدْتُ شُفَعاءَ أقْرَبَ إلَیْکَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أهْلِ بَیْتِهِ الأخْیارِ الأئِمَّةِ الأبْرارِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعائی ، فَبِحَقِّهِمِ الَّذی أوْجَبْتَ لَهُمْ عَلَیْکَ أسْأَلُکَ أنْ تُدْخِلَنی فی جُمْلَةِ الْعارِفینَ بِهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ وَ فی زُمْرَةِ الْمَرْحُومینَ بِشَفاعَتِهِمْ ، إنَّکَ أرْحَمُ الرّاحِمینَ . وَ صَلَّی اللّهُ عَلی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطّاهِرینَ ، وَ سَلَّمَ تَسْلیما کثیرا . وَ حَسْبُنَا اللّهُ وَ نِعْمَ الْوَکیلُ .

ای ولیّ خدا ! بی گمان ، میان من و خداوند عز و جل ، گناهانی است که جز رضایت شما ، آنها را محو نمی کند . پس به حقّ آن که شما را رازدار خود کرده و سرپرستی کارِ آفریدگانش را به شما واگذاشته و فرمانُ برداری از شما را با اطاعت خود ، همراه کرده ، بخشش گناهانم را [از او]بخواهید و شفیعان من باشید ؛ زیرا من فرمانُ بردار شما هستم . هر که از شما فرمان ببرَد ، خدا

.

شرح

اشاره

را اطاعت کرده است و هر که شـما را نافرمانی کند ، بی گمان ، خدا را نافرمانی کرده است و هر که شما را دوست بدارد ، به راستی که خدا را دوست داشـته است و هر که شـما را دشمن بدارد ، خدا را دشمن داشته است . بار خدایا ! اگر من شفیعانی نزدیك تر از محمّد و خاندان نیکویش ، آن پیشوایان نیکوکار ، می یافتم ، بی تردید ، آنان را شـفیعان خود قرار می دادم . پس ، از تو می خواهم بدان حقّی که برای ایشان بر خودت لازم ساخته ای ، مرا در گروه عارفان به ایشان و به حقّ ایشان ، قرار دهی ، و نیز در زمره کسانی که به شفاعت آنها ، مورد بخشش قرار گرفته اند ، که تو مهربان ترینِ مهربانانی . و درود خدا بر محمّد و خاندان پاکش باد ! و سـلام ویژه فراوان ، بر ایشان ، نثار باد ! و خدا ما را بس است ، و نیکوْ وکیلی است .

توضیح واژه هااِئْتَمَنَ : او را امین قرار داد . (1) اِسْتَرْعی : از او خواست تا از چیزی محافظت کند . (2) اِسْتَوْهَبْتُم : درخواست هدیه کردید ، بخشش خواستید . (3) زُمْرَة : جمع ، جماعت ، گروه . (4)

شرحامام هادی علیه السـلام عبارات پایانی «زیارت جامعه کبیره» را با درخواست های بی نظیری به پایان می برد و همچنان که در ابتـدای زیارت با تکرار «اللّه اکبر» آغاز کرد ، در پایان نیز همه کارها را به خـدا واگذار می کند و به زائر می آموزد که بر معرفت خویش بیفزاید و از خدا چنین بخواهد :

.

1- .«إتمنـه علی الشـی ء : أمِنَه» (مجمـع البحرین ، ج 6 ، ص 202) . «مؤتَمَن القوم : الـذی یثقون إلیه و یتّخـذونه أمینـا حافظا» (لسان العرب ، ج 13 ، ص 22) .

2- .«اِسترعاه إیّاهم : استحفظه» (لسان العرب ، ج 14 ، ص 327) .

3- .«الاِستیهاب : سؤال الهبة» (لسان العرب ، ج 1 ، ص 803) .

4- .«الزُمرة : فوج من الناس» (العین ، ج 7 ، ص 365) . «الجماعة من النّاس» (لسان العرب ، ج 4 ، ص 329) .

1 . درخواست شفاعت اهل بیت علیهم السلام

1 . درخواست شـفاعت اهل بیت علیهم السـلامپس از دعاهای یاد شـده ، زائر اهل بیت علیهم السـلام ، از آنها می خواهد که برای وی ، شفـاعت کننـد ؛ امّـا پیش از درخواست خود ، اظهار می نمایـد که : «من ، گناهانی را مرتکب شـده ام که تنها راه بخشـش آنها ، رضایت شماست» . در این جا ، این سؤال پیش می آید که : گناهانی که راه بخشـش آنها ، رضایت اهل بیت علیهم السلام است ، کدام اند ؟ به این پرسـش ، دو گونه می توان پاسخ داد : نخست این که : اهل بیت علیهم السـلام ، به چیزی جز آنچه خدا می خواهد ، راضی نمی شوند . بنا بر این ، رضای آنها ، رضای خداست . از این رو ، همه گناهان ، به اسـتثنای گناهانی که ناشی از تجاوز به حقوق مردم باشد ، با رضای اهل بیت علیهم السلام و شفاعت آنان ، قابل آمرزش است . دوم این که : مقصود ، گناهانی باشد که ناشی از کوتاهی در ادای حقوق اهل بیت علیهم السلام است ؛ (1) زیرا همه مسلمانان ، موظّف اند که در راه ایجاد حکومت جهانی اسلام به رهبری آنان ، تلاش کنند . کوتاهی در این راه ، گناهی بزرگْ محسوب می شود ، و تنها راه بخشش و آمرزش این گونه گناهان ، رضایت و شفاعت اهل بیت علیهم السلام است . باری ! زائر ، خطاب به امامی که به زیارت او رفته ، می گوید : «گناهانی دارم که تنها راه آمرزش آنها ، رضایت شـماست . از این رو ، شـما را سوگنـد می دهم به حقّ خـدایی که شـما را رازدار خود قرار داده و سـرپرستی آفریـده های خود را به شـما واگذار کرده و اطاعت شـما را همتای اطاعت خود (واجب) نموده ، از خدا بخواهید که گناهان مرا ببخشد و از من ، شـفاعت کنید ، زیرا من ، فرمان بُردار شـما هستم» . سپس در ادامه ، برای چندمین بار تأکید می نماید که فرمان برداری من از شما ، به

.

1- .ر . ك : اهل بیت علیهم السلام در قرآن و حدیث ، ج 2 ، ص 541 (شناخت حقوق اهل بیت) .

2 . قرار گرفتن در صف عارفان اهل بیت علیهم السلام

3 . وارد شدن به جمع رحمت شدگان

دلیـل آن است که شـما به چیزی جز آنچه خـدا می خواهـد ، فرمان نمی دهیـد . لـذا اطاعت از شـما ، اطاعت از خـدا و نافرمانیِ شـما ، نافرمانیِ خداست .

2 . قرار گرفتن در صف عارفـان اهـل بیت علیهم السـلامزائران اهـل بیت علیهم السـلام ، در آخرین عبـارت هـای «زیارت جامعه» ، دو درخواست بسیار مهم از خدا دارند که بدین گونه ، بیان می کنند : «خداوندا ! من اگر شفیعانی نزدیك تر به تو از محمّد صلی الله علیه و آله و خانـدان برگزیده او ـ که امامان نیکوکارند ـ ، می یافتم ، آنان را شـفیع خود ، قرار می دادم . از این رو ، تو را به حقّی که برای آنان بر خود لازم ساخته ای ، سوگند می دهم و از تو می خواهم که مرا در صف عارفان نسـبت به آنان و حقّشان ، قرار دهی» . بدیهی است کسـی که با صـداقت ، «زیارت جامعه» را می خواند ، معرفت او نسـبت به اهل بیت علیهم السـلام ، کامل است . بنا بر این ، درخواست یاد شده ، یا بـدین معناست که معرفت علمی زائر ، تبدیل به معرفت شـهودی گردد ، و یا مقصود ، آن است که این معرفت تا هنگام مرگ ، تداوم یابد و زائر ، در صف عارفان به اهل بیت علیهم السلام محشور گردد . بدیهی است که زائر ، می تواند هر دو معنا را قصد نماید .

3 . وارد شـدن به جمع رحمت شـدگانآخرین درخواست زائران اهـل بیت علیهم السـلام از خداونـد متعـال ، این است که آنها را به جمع کسانی ملحق نماید که در نتیجه شفاعت اهل بیت علیهم السلام ، مورد رحمت و مهر او قرار گرفته اند ، و این درخواست را با جمله «إنَّكَ أنْتَ أرْحَم الرّاحِمين» ، کامل می نمایـد ، که اشاره به این است که «أرحمُ الرّاحمين» بودن خدای مهربان ، ایجاب می نماید که این دعاها را در بـاره دوسـتان و پیروان اهـل بیت علیهم السـلام ، مسـتجاب نمایـد . پس از دعاهایی که بـدانها اشاره شـد ، «زیارت جامعه» با این جملات ، پایان می یابد : «وَصَلَّى اللّهُ عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطّاهِرينَ وَسَلَّمَ تَسْليما كثيرا ، وَحَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكيلُ» .

.

آخرین عبـارت «زیـارت جامعه» ، یعنی «حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَکیلُ» ، در واقع اشاره به این است که اعتقاد به مقام و کمال اهل بیت علیهم السـلام ، هیچ منافاتی با توحید خالص و خدامحوری در زندگی ندارد . پیروان اهل بیت علیهم السلام ، در عین اعتقاد به مقام آنان ، بر این باورند که همه کاره جهان ، خداست و اهل بیت علیهم السلام ، نماینده ، خلیفه ، و مظهر صفات جمال و جلال او هستند ، و بدین سان ، توصـیف کمالات آنان را با تکرار یکصد بار «اللّه أکبر» ، آغاز می کنند و با ذکر «حَسْبُنَا اللّهُ وَ نِعْمَ الْوَکیلُ» ، به پایان می برند . رَبَّنا آمَنّا بِما أنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاکْتُبْنا مَعَ الشّاهِدین ! رَبَّنا لا تُزِغْ قُلُوبَنا بَعْدَ إذْ هَدَیْتَنا وَ هَبْ لَنا مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَةً إنَّکَ أنْتَ الوَهّاب . اللّهمَّ أرِنَا الطَّلْعَةَ الرَّشـیدَةَ وَ الْغُرَّةَ الْحَمیدَة وَ اْجعَلْنا مِنْ أعْوانِهِ و أنْصارِهِ وَ ارْزُقْنا رُؤیَتَهُ وَ رِضاه . محمّد محمّدی ری شـهری سـیزدهم اردیبهشت 1387 26 ربیع ثانی 1429

.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک 129/34- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 88318722 ـ 021

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹